

Kastamonu Üniversitesi

**I. ULUSLARARASI ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ
SEMPOZYUMU**

**-ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'Yİ ANMA VE ANLAMA-
-Birinci Cilt-**

**4-6 Mayıs 2012
Kastamonu**

Sempozyum Başkanı
Prof. Dr. Seyit Aydın
(Kastamonu Üniversitesi Rektörü)

Sempozyum Koordinatörü
Prof. Dr. A. Rafet Özkan
(Kastamonu Üniversitesi Rektör Yardımcısı)

Düzenleme Kurulu
(Kastamonu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Burhan Baltacı
Yrd. Doç. Dr. Gülten Küçükbasmacı
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özdemir
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir Çekin
Öğr. Gör. Yudum Kırmızı
Öğr. Gör. Burcu Öztürk
Öğr. Gör. Ahmet Yaşar Zengin

Bilim Kurulu

- Prof. Dr. A. Rafet Özkan (Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Aliya R. Massalimova (Al-Farabi University, Kazakistan)
Prof. Dr. Bilal Kemikli (Uludağ Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Ethem Cebecioglu (Ankara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. İsa Çelik (Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç (Marmara Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Nagima Baitenova (Al-Farabi University, Kazakistan)
Prof. Dr. Nurullah Altaş (Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Osman Türer (Kilis Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Sabri Hizmetli (Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi, Kazakistan)
Prof. Dr. Sadettin Ökten (Mimar Sinan Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Cengiz Gündoğdu (Atatürk Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Ekrem Demirli (İstanbul Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mustafa Sever (Gazi Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Naile Süleymanova (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan)
Doç. Dr. Sultanmurat Abzhalov (Al-Farabi University, Kazakistan)
Doç. Dr. Tudora Arnaut (Taras Shevchenko University, Ukrayna)
Yrd. Doç. Dr. Emin Işık (Marmara Üniversitesi, Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Hayri Kaplan (Çukurova Üniversitesi, Türkiye)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatcı (Gazi Üniversitesi, Türkiye)
John Currey, Ph. D. (University of Nevada, Las Vegas, ABD)
Dr. Semih Ceyhan (İslam Araştırmaları Merkezi, Türkiye)
Ömer Tuğrul İnançer (Araştırmacı, Türkiye)

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Burhan Baltacı

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özdemir
(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Metinlerin her hakkı saklıdır. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
Eserdeki bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin ilmî ve hukukî
sorumluluğu bildiri sahiplerine aittir.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	7
Prof. Dr. Seyit AYDIN.....	7
HALVETİYYE SUFİLİĞİNİN ŞİRVAN'DA TEŞEKKÜL DEVRİ ŞABAN-I VELİYE UZANAN YOLUN KURUCU ŞAHSİYETLERİ	9
Doç. Dr. Mehmet RIHTIM.....	9
HAZRET-İ PİR ŞEYH ŞABÂN-I VELÎ ve ŞABÂNİYYE	29
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatcı.....	29
HALVETİLİK VE ONUN ÇAĞDAŞ AZEBAYCAN'DAKİ MADDİ MANEVİ ABİDELERİ	105
Doç. Dr. Naile Süleymanova.....	105
ÖMERU'L-FUÂDÎ'NİN MENÂKİBNÂMESİNE GÖRE ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'NİN TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİNE BİR BAKIŞ	117
Prof. Dr. Mustafa AŞKAR	117
HÜSEYİN VASSÂF VE ŞÂBÂNİLİĞİN COĞRAFYASI	147
Prof. Dr. Mehmet Akkuş	147
ŞEYH ŞÂ'BÂN-I VELÎ NEREDE VE NASIL BİR MUHİTTE DÜNYAYA GELDİ?	159
Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU	159
HAKİKAT SIRRİNİN DİLİ: MEHMED SADIK EFENDİ	193
Sadık Yalsızuçanlar	193
ŞÂBÂNİLİĞİN XVII. YÜZYIL SERENCÂMI	201
Dr. Necdet Yılmaz.....	201
ŞABANİYYE'NİN XVIII. YÜZYIL ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA SERÜVENİ: MUSTAFA B. KEMÂLEDDİN BEKRÎ ÖRNEĞİ	223
Prof. Dr. Ramazan MUSLU	223
XIX. YÜZYILDA ŞEYH ŞABAN VELİ KÜLLİYESİ	239
Yrd. Doç. Dr. Fahri MADEN	239
Yrd. Doç. Dr. Mustafa EĞİLMEZ	239
HALVETİYYE-İ ŞÂBÂNİYYE'NİN MİSİR ŞUBESİ: AHMED ES-SÂVÎ VE SÂVİYYE TARİKATI	261
Dr. Semih Ceyhan	261
KASTAMONU'DA AYNI DÖNEMDE YAŞAYAN ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ VE BENLİ SULTAN'IN HAYATLARINDAKİ VE HİZMETLERİNDEKİ KESİŞME NOKTALARI	279
Nail KARAGÖZ.....	279
TARİKATLAR ARASI KIYAS: ŞA'BÂNİLİK ve BAYRÂMİLİK	293
Öğr. Gör. Sühendan ARIKAN	293

ŞİHABUDDİN AHMED B. MUHAMMED ed-DERDİR VE TUHFETU'L İHVAN ADLI ESERİ	313
Omar Kalhussien	313
ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ KÜLLİYESİ HAZİRESİNDE BULUNAN SARKAÇLI SAAT FİGÜRLÜ BİR MEZAR TAŞI	327
Öğr. Gör. Özgür YENİ	327
ÖMER FUADÎ'NİN EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ŞİİRLERİNDEKİ TEMEL KONU VE KAVRAMLAR	341
Doç. Dr. Mustafa Sever	341
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatcı	341
ÖMER FUÂDÎ'NİN "KASÎDE-İ PENDİYYE" Sİ BAĞLAMINDA YAŞADIĞI DEVRE DAİR ELEŞTİRİLERİ	355
Yrd. Doç. Dr. Hakan YEKBAŞ	355
ŞA'BÂNİYE TEMSİLCİLERİNDEN ÖMER FUADÎ'NİN 'TÜRBENÂME' RİSALESİ: TASAVVUF KARŞITLARINA VERİLEN CEVAPLARA BİR ÖRNEK	373
Yrd. Doç. Dr. Hamdi KIZILAR	373
ŞEYH ÖMER FUADÎ HAZRETLERİNİN MENAKİB VE TÜRBE NÂME'SİNDE MEVLANA, SADÎ VE HAFİZ'DAN FARŞÇA DİZELER	391
Prof. Dr. Saime İnal SAVI	391
"VELİLİĞİN GENEL VASIFLARI VE ERZURUMDA VELÎ OLARAK TANINAN ŞAHISLARIN BU YÖNLERDEN İRDELENMELERİ"	395
Prof. Dr. Sıtkı ARAS	395
Yrd. Doç. Dr. Adem Yavuz SÖNMEZ	395
KASTAMONU VELİLERİNİN; DİNLEME, OKUMA, ANLAMA, ANLATMA ÖĞRETİMİ VE İLİM ANLAYIŞLARI	407
Öğrt. Gör. Ahmet Yaşar ZENGİN	407
KASTAMONU'NUN TURİZM ÇEVRESİNDE HZ. PİR ŞEYH ŞABAN-I VELÎ VE ANMA HAFTALARI	421
Yrd. Doç. Dr. Muharrem AVCI	421

GİRİŞ

Prof. Dr. Seyit AYDIN

Kastamonu Üniversitesi Rektörü

Hız. Pîr Şeyh Şaban-ı Velî, şehrimizin manevi mimarlarından. Ünu Türkiye'nin sınırlarını aşmış, bütün İslam âlemini etkilemiş büyük bir gönül insanıdır. Yüzlerce insana yol göstermiş, ışık tutmuştur. Pek çok âlim ve ârifin istifade ettiği Allah dostlarından biridir. Tarih boyunca ve günümüzde geniş kitlelerin sevgi ve saygısına mazhar olan Hız. Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî; Hacı Bayram Velî, Hacı Bektaş Velî ve Hız. Mevlâna ile beraber Anadolu'nun dört manevî direğinden birisi olarak kabul edilmektedir

Bu sebeple, Kastamonu'nun yetiştirdiği önemli mutasavvıflarımızdan biri ve aynı zamanda çağlar üstü tesire sahip olan Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi Anma ve Anlama Sempozyumu tertip etmiş bulunuyoruz.

Bu sempozyumda Hız. Pîr'in hayatı, eserleri ve düşünceleri bilimin ve bilim insanların katkılarıyla ortaya konularak gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılması sağlanacaktır. Halvetiliğin Şa'bâniyye kolunun mümtaz şahsiyetlerinin eser ve görüşleri de Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin günümüzdeki tesirinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı için sempozyuma dâhil edilmiştir.

Üniversite olarak Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi anma, anlama ve dünyaya tanıtmanın yanında Amerika, Ukrayna, Kazakistan, Azerbaycan, Fas, Tunus ve Cezayir dâhil olmak üzere geniş bir coğrafyadaki bilim adamlarının hakkında çalışmalar yaptığı Hız. Pîr'in doğduğu belde olan Kastamonu'muzu bu vesileyle cazibe merkezi haline getirmeyi, Kastamonu'nun gelişmesi için yapılacak çalışmalarda lokomotif olmayı, ilmi destek vermeyi ve şehrimizin önünü açmayı hedefliyoruz.

Sempozyumun ve sempozyumda tebliğ edilip metinleri bu kitapta basılan eserlerin bu sahada yeni ufuklar açması dileği ile sempozyuma katılan bütün akademisyenlerimize ve Üniversitemizden emeği geçen mesai arkadaşlarımıza teşekkür ederim.

AÇILIŞ OTURUMU
4 Mayıs 2012 Cuma 10:00-11:30
Şeyh Şa‘bân-ı Velî Salonu

Oturum Başkanı
Prof. Dr. A. Rafet Özkan
(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

Tebliğler
Doç. Dr. Mehmet RIHTİM
(Kafkas Üniversitesi, Bakü/Azerbaycan)
“HALVETİYYE SUFİLİĞİNİN ŞİRVAN’DA TEŞEKKÜL DEVRİ
ŞABAN-I VELİYE UZANAN YOLUN KURUCU ŞAHSİYETLERİ”

Yrd. Doç. Dr. Mustafa TATCI
(Gazi Üniversitesi, Türkiye)
“HAZRET-İ PİR ŞEYH ŞABÂN-I VELÎ VE ŞABÂNİYYE”

HALVETİYYE SUFİLİĞİNİN ŞİRVAN'DA TEŞEKKÜL DEVİRİ ŞABAN-I VELİYE UZANAN YOLUN KURUCU ŞAHSİYETLERİ

Doç. Dr. Mehmet RIHTIM

Kafkas Üniversitesi, Bakü/Azərbaycan

ÖZET

XIII. asırda Sühreverdi-Ebheri ekolünden gelen Şeyh İbrahim Zahid Gilani, Azərbaycan'ın Lenkeran şəhri yakınlarına gələrək, burada bir tekke tesis eder. Halvetiyye və Səfeviyye təriqatlarının kurucuları olacaq müridlərini bu tekkədə yetişdirir. Bunlardan Pir Ömer, Halvetiyye adını alacaq bu irfani məktebi Herat, Tebriz və Şirvan bölgələrində yaymaya çalışır. Bu süreçte Halvetilik önce Herat'ta sonra da Şirvan'da zemin bulacaktır. Şirvan'da bölgənin mahalli bir sufi məktebi halinə gələrək bir asra yakın durağan bir devir keçirən Halvetilik XV. Asrın başlarında yeni bir devre girir. Şirvanşah tərəfindən himayə gören təriqatın gənc mürişidi Seyyid Yahya Şirvani tərəfindən Bakü'də yenidən sistemizə edilərək gelişimini tamamlar və yayılma dönemine girir. İkinci kurucu olaraq anılan Seyyid Yahya'nın ilmi və edebi kişiliği sayesinde bir cazibe merkezi halinə gelen Bakü'ye Aydın, Erzincan, Karaman, Çankırı, Kastamonu, Bursa gibi bölgelerden gelen ilim erbabı şahsiyetler tərəfindən Anadoluya taşınan Halvetilik kısa sürede Balkanlar, Orta Doğu Kafkasya ve Afrika'da yayılarak büyük bir ilmi-irfani hareketin oluşmasına sebep olur. İnanç yapısı ve tasavvufi anlayışının Türk insanının yapısına uygun olması sebebiyle Osmanlı devlet ricali ve halkı tarafından rağbetle karşılanan bu irfani mektebin zamanla kırktan fazla şube ve kolu oluşmuştur. İlk defa Şirvani'nin müridi Seyyid Ahmet Sünneti tərəfindən Kastamonu'ya getirilen Halvetiyye, daha sonra Cemaliye Şubesine mensup Şeyh Şaban-ı Veli tərəfindən kurulan Şabaniye kolundan yetişen arifler ile burada önemli bir medeniyet havzası meydana getirmiştir.

Tebliğimizde bu irfani mektebin Şirvan'da teşekkül süreci, önemli temsilcileri, birinci ve ikinci kurucuların hayatı, faaliyetleri, Halvetiliğin Anadolu'ya intikal yolları anlatılacaktır.

ANAHTAR KELİMELER: Halvetiyye, Shirvan, sufi, Ömer Halveti, Seyyid Yahya Shirvani,

ORGANISATION PERIOD OF KHALVATİYYAH SUFISM IN SHIRVAN, INSTITUTOR INDIVIDUALS ON THE WAY WHICH REACHES TO SHABAN-I VELİ

ABSTRACT

Sheikh İbrahim Zahid Gilani who is from Suhreverdhi-Ebheri order had came near Lenkheran city in 13. century and established a dervish lodge here. He had educated his dervish who will be the institutors of Khalwatiyyah and Safawiyah orders on this dervish lodge. One of these dervish's, Pir Omer had tried to spread this wise school, where will be named Khalwatiyyah later, in regions of Herat, Tebriz and Shirvan. Meanwhile, Khalwatiyyah had been taking place firstly at Herat and then, at Shirvan. Khalwatiyyah which is in a constant period and became a local sufi school of region in Shirvan, had entered to a new period at the beginning of 15. century. It had been completed its progress by being resystematized by Seyyid Yahya Shirvani who is a young sufi master protected by Shirvanshah and had entered to expansion period. Khalwatiyyah which had spreaded to Anatolia by scholarly individuals came from some regions as Aydın, Erzincan, Karaman, Çankırı, Kastamonu, Bursa to Baku where had became attraction center owing to scholarly and literal characteristic of Seyyid Yahya who is called the second institutor, had spreaded in the Balkans, Middle East Caucasia and Africa in a short time and resulted to a major scholarly movements. The school which is demanded by Ottoman government and society because that its belief structure and sufistic perception is appropriate to the characteristics of Turkish people, had extended to more than fourty sections and subsections in time. Khalwatiyyah which had been firstly brought to Kastamonu by Seyyid Ahmet Sunneti, dervish of Yahya Shirvani, generated an essential civilisation center here with intellectuals from the subsection of Shabaniyye established by Sheikh Shaban-ı Veli, member of Cemaliyye section.

On the rescript; there will be the organization process of this scholarly school in Shirvan, its crucial representatives, lifestories of the first and second institutors and their actions, transition ways of Khalwatiyyah from here to Anatolia mentioned.

KEY WORDS: *Khalwatiyyah, Shirvan, Sufi, Omar Khalwati, Sayyid Yahya Shirvani.*

GİRİŞ: HALVETİLİĞİN TEŞEKKÜL SÜRECİ

XII. Asır, tasavvufun tarikatlar adı altında müstakil mektepler halinde müesseseleştiği devrin başlangıcıdır. Bu devirde, ilk olarak tesis olan tarikatlar arasında yer alan Sühreverdiyye ve Ebheriyye, Azerbaycanlı sufiler tarafından Bağdat ve Şam'da kurulmuştur. XIII-XIV. Asırlarda bu mektebin

devamı olarak Zahidiyye, Safeviyye, Halvetiyye Azerbaycan'da doğan ve buradan bütün İslam coğrafyasına yayılan tarikatlar olmuştur.

XIV asırda Şirvan'da meydana gelerek İslam dünyasında geniş şekilde yayılan Halvetiyye tarikatının inkişaf sürecini tarihi olarak dört bölüme ayırmak mümkündür:

1.Şeyh Abdülkahir Sühreverdi'den İbrahim Zahide kadar (XII-XIII. asırlar) - Usül devri;

2.Şeyh Zahid'den Pir Ömer'e kadar (XIII-XIV. asırlar) - Tarikatlaşma devri;

3. Pir Ömer'den Seyyid Yahya'ya kadar (XIV-XV. asırlar) - Gelişim devri;

4. Seyyid Yahya ve sonrası (XV. asırdan sonra) – Tekemmül ve Yayılma devri.

1. USÛL DEVRİ: BAĞDAD-TEBRİZ-ASTARA HATTI

Hz. Peygamberin hayat tarzını en iyi şekilde anlayıp uygulayan Hz. Ali efendimizle birlikte başlayan zahid sahabe ve tabiin tarafından temsil edilen tasavvufi tefekkürün ilk 150 yıllık devrine “Zühd dönemi” denilir. Bundan itibaren tasavvufi dönem başlar ki bu devir; X-XI. asırlarda Bağdat ve Şam'da yaşayan Sühreverdli büyük sufi Şeyh Ebu'n-Necib Abdülkahir Sühreverdinin yaşadığı yüzyıla kadar devam eder. Bu asırda müesseseler halinde mektepleşen tasavvufi hareket tarikatlar dönemine girer. Şeyh Abdülkahirin iki müridi tarafından kurulan Sühreverdiyye ile Ebheriyye tarikatlerinin bundan iki asır sonra Şirvan'da kurulacak olan Halvetiyye tarikatına kaynaklık yaptığını söyleyebiliriz. Bundan ötürü bu devre Usül devri diyebiliriz.

Selçuklular devrinin başlarında yaşayan Şeyh Ebu'n-Necib Abdülkahir Sühreverdi Bağdat Nizamiye medresesinde İsfahan'da Ahmed Gazzali, Ali ibn-i Pinhan, Esad el-Miheni ve Ebu Ali el-Haddad'dan gibi alimlerden fıkıh, hadis, tefsir ilimlerini tahsil etmiştir. Kadı Ömer Vecihüddin'den de tasavvuf eğitimi tamamlamıştır.¹ Bağdat'ta Dicle nehrinin batısında yaptırdığı hankahında ders okutmuş, sufi davranışlarını sistemleştiren, meşhur “Adabu'l-Müridin” adlı eserini yazmıştır ki bu eser Halvetiyyenin de temel referanslarından olacaktır. 545/1148'de Nizamiye medresesinde müderris olarak da çalışmış daha sonra kendi tekkesini kurarak burada tasavvuf tarihinin önemli simalarını yetiştirmiştir.²

Sühreverdiyye, Ebheriyye, Zahidiyye, Halvetiyye ve Safeviyye tarikatlarının silsileleri başında yer alan Şeyh Abdülkahir Sühreverdi'nin terbiyesinde yetişen Ebu Hafs Ömer Sühreverdi (539-632/1144-1234),

¹ Kamer el-Huda, *Şehabeddin Ömer Sühreverdi, hayatı, Eserleri, Tarikatı*, Ter. T.Uluç İnsan, İst. 2004, s.31.

² En-Nebhani, *Camii Keramati'l-Evliya*, c.2, s.220. Hocazade Ahmet Hilmi, *Hadikatü'l-Evliya*, s.192. M. Aşkar *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, s. 142-144; Sühreverdi, *Avarifü'l-Maarif* (Tasavvufun Esasları), Çev. H.K.Yılmaz s. XIII.

Sühreverdiyye tarikatının, Kutbeddin Ebheri (vef.622/1225) de Ebheriyye tarikatının müessisi olmuştur. Buradan itibaren Azerbaycan mekânında, bu tarikatlardan özellikle Ebheriyye ve ondan doğan tarikatlar geniş şekilde yayılmışlardır.

Ebheriyye silsilesi Rükneddin Sincasi ile devam eder. Bu şeyhin yetiştirdiği sufiler arasında Şems-i Tebrizi, Şihabüddin Sühreverdi (Maktul) ve Evhadüddin Kirmani gibi çok önemli şeyhler vardır. Bu şeyh, Güney Azerbaycanlı olup Bağdâd'da ilim tahsil etmiştir. Devrinde çok izzet ve hürmete nail olmuştur. Yüzü ve gözü yaşlı, nefesi kutlu, bir aziz kişi olduğu söylenir.³ “Kelimât-ı Câmiü'l-Esrâr” ve “Nesâyih-i Câmiü'l-envâr” adlı iki risale telif eden Şeyh Rüknüddin, 628/1230–31 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Bağdad civarındadır.⁴

Ebheriyye silsilesi, Sincasinin müridi Şihabüddin Mahmud Tebrizi ve ondan sonra da Seyyid Cemaleddin Tebrizi ile devam eder. Bu şeyh Mısır'da, Câmiü'l-Ezher'de okuduktan sonra Tebriz'de şeyh Şahabüddin'den tasavvuf eğitimi almıştır. Daha sonra Azerbaycan'ın Lenkeran ve Astara şehirleri arasında bulunan Penser beldesine gelerek burada bir tekke tesis etmiş ve irşad ile meşgul olmuştur. Şeyh Cemaleddin 760/1358-59 tarihinde yüz yirmi yaşında vefat etmiştir. Kabri bu köyde halen mevcut olup, ziyaretgâhtır.

Cemaleddin Tebrizi, Ebheriyye ve Halvetiyye tarikatının Şirvan ve Kafkaslarda yayılmasında köprü vazifesi görmüştür. Onun yetiştirdiği halifelerinden en meşhuru, aynı zamanda postnişini olan Şeyh İbrahim Zâhid Gilani'dir.⁵

2. TARIKATLEŞME: LENKERAN-ŞAMAHI HATTI

Haririzade Tıbyan'da Zahidiyye'yi müstakil bir tarikat olarak zikretmekte, Halvetiyye'yi Zahidiyye'nin bir kolu olarak vermektedir.⁶ Fazla meşhur olmayan bu tarikatın piri, Ebû's-Safvet İbrahim Zahid Gilani'dir. 615/1218 tarihinde Azerbaycan'ın Lenkerana bağlı Siyaverud köyünde doğmuştur.⁷

Bir müddet Şiraz'da, Şeyh Sadi Şirazi'nin yanında kalarak ondan ders almıştır. Daha sonra Sadi'nin tavsiyesi ile Şeyh Seyyid Cemaleddin'e intisab eder. Burada mücahede ve riyazetle kırktan fazla erbain çıkararak seyr-i sülukunu tamamlar.⁸ Gündüzleri oruç tutar o haliyle tarlasında çalışır, geceleri de yatmayıp ibadetle ve nefsinin hesaba çekmekle geçirirmiş. Ucu demirli asasını çenesinin altına dayayarak, uyanık kalmaya çalışmış. Yılda iki kere erbaine girip, onbeş günde bir, beş dirhem arpa unundan yapılmış

³ Hulvi, *Lemezât*, 279-282.

⁴ Sefine, 2/431. Hulvi, *Lemezât*, sh. 279-283. A. Hilmi Hoca'de, *Ziyaret-i Evliya*, s.47.

⁵ Hulvi, *Lemezât*, sh. 307-312.

⁶ Haririzade *Tıbyan*, c.II, s.70.

⁷ Hulvi, *Lemezât*, s. 322.

⁸ Ali Ali, *Behçetü'l-Hakayık*, Nuruosmaniye ktp. Vr. 489a-490b.

bulamaçla iftar edermiş. Bu halde yirmi yıl devam etmiş. Seyr-i sülukunu tamamladıktan sonra şeyhinin emri ile Lenkeran'ın bugünkü adıyla "Şihakeran" köyüne gelmiş ve Burada inşa ettirdiği hankahında uzun müddet yaşayarak birçok mürid yetiştirmiştir. Yine burada 700/1300 tarihinde vefat etmiştir.⁹

Şeyh Zahid'in biri İran'da; Gilan eyaletine bağlı Lahican şehrinde, diğeri ise Azerbaycan'da; Lenkeran şehrinin Şihakeran köyünde iki kabri vardır. Lahican'daki kabir eski olup önemli bir ziyaret yeridir. Şeyhin Azerbaycan'daki eski kabri ise 1944 yılında zamanın ateist yönetimi tarafından yıktırılmıştır. Yerine yakın zamanlarda, yöre halkı tarafından bir türbe yaptırılmıştır. Ancak türbe etrafındaki kabir taşlarından burasının XII-XIII. Yüzyıllara kadar giden bir geçmişe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyhin yolu Zahidiyye diye adlandırılır olmuştur. Bunun sebeplerinden en önemlisi, şeyhin zikir şeklinde meydana getirdiği yenilik olmalıdır. Zira, Zikr-i Esmâ-i Seb'a, yani Halvetiyyede adet olan Allah'ın yedi ismi "*Lailahe illallah, Allah, Hu, Hakk, Hay, Kayyum, Kahhar*" ile zikretme usulü ilk olarak onun tarafından tespit edilmiştir.¹⁰ Halvetiyye tarikatının uzun müddet Zahidiyye-i Halvetiyye diye adlandırılarak Zahidiyye'nin bir şubesi kabul edilmesinin sebebi, tarikatın bu süreçten gelmesi ve Esmâ-i Seba zikri gibi bazı temel hususiyetlerin onun tarafından tespit edilmiş olmasıdır.

İbrahim Zâhid'in, yolunu devam ettiren birçok önemli halifesi ve dervişi olmuştur.¹¹ Ancak bunlardan Ahi Muhammed ve Safiyyüddin Erdebili kol başı sufilerdir.

Ahi Muhammed Halveti adını alan ilk şeyhtir. Ancak Halvetiyye tarikatına bu adı veren, halifesi ve yeğeni Pir Ebu Abdullah Ömer'dir. Şeyhi tarafından Harezmi'ye gönderilmiş, burada uzun müddet irşad faaliyetinde bulunmuştur. Daha sonra Azerbaycan'a gelmiş, ömrünün sonuna kadar Heri'de kalmıştır.¹² Camii onun için "Her zaman cehri zikir ile meşgul olurdu, sesi dört fersah uzaktan gelirdi." Demıştır.¹³ 780/1378-79 tarihinde, yüz yaşını geçmiş iken vefat etmiştir.¹⁴

⁹ Vefat tarihi ile ilgili rivayetler muhtelifdir. Hulvi, 705/1305 tarihinde vefat ettiğini söylerken, Münecimbaşı 700/1300 olarak kaydetmektedir. İ.Has 771/1370 de vefat ettiğini söyler. Halifesi ve damadı Safiyyüddin kendisine intisab edip yanında yirmibeş yıl kaldığına ve otuz beş yıl şeyhlik ettikten sonra 735/1334 de vefat ettiğine nazaran, Zâhid Gilânî'nin vefat tarihinin 700/1300 olması daha uygundur

¹⁰ Haririzade, *Tıbyan*, Süleymaniye Ktp. İbrahim Ef. 431, c.II, vr. 70-72.

¹¹ Sadık Vicdani Tomarında Zahid Geylani'den sonra silsilede Sadüddin Fergani'nin adını vermektedir. Ancak yaptığımız tedkikler neticesinde bu şeyhin Halvetiyye silsilenamelerinde yer almadığını tespit ettik. Hüseyin Vassaf da Sefine'de S. Fergani'nin silsilede yer almasının imkânsız olduğunu belirtmiştir.

¹² Heri Güney Azerbaycan'da Tebriz'in Kuzey doğusunda Gilan'a bağlı bir beldedir.

¹³ Lamii, Nefehat Tercümesi, s. 697.

¹⁴ Hulvi, *Lemezât*, sh. 335-338.

Ahi Muhammedin halifelerinden Kutbeddin Tebrizi, Timur zamanında İznike gelerek burada yaşamış ve 818/1415–16 da orada vefat etmiştir.¹⁵ Bu şahıs Kutbeddin İzniki diye meşhur, fıkıh ve tefsire dair eserleri olan, XV. Yüzyıl Osmanlı alim ve sufisidir.¹⁶ Diğer halifesi Kars'lı Muhammed Kars'da müftülük yapmış ve birçok eser telif etmiş âlim bir şahsiyettir.¹⁷ Şeyhin diğer halifesi Safeviyye tarikatının piri Şeyh Safiyyüddin Erdebilidir.

Şeyh Seyyid Mehmed Şükri efendinin Silsile-i Aliye-i Sadat-ı Sufiyye adlı eserinde Tabduk Emre ve Yunus Emre (710/1320)'nin Zahidiyye kolundan geldiğini söylemektedir.¹⁸ Yunus Emre Azerbaycan ve Kafkaslara (yukarı iller), Tebriz'e, Nahcuvan'a sefer ettiğini şiirlerinde bildirmektedir.¹⁹ Ancak onun buralarda ne yaptığı, bir mürşid ile görüşüp görüşmediğini bilmiyoruz. Onun bağlı olduğu tarikat hakkında da kesin bir kanaat yoktur. Halvetiyye tarikatı Yunus'dan yaklaşık yarım asır sonra teşekkül etmiştir. Ancak Şeyh Zahid'in tarikatı Zahidiyye bu devirde vardır ve Halvetiyye de bu bölgede onun halifesinin halifesi Pir Ömer tarafından kurulmuştur. Bir başka husus da Yunus ve Taptuk emre'nin kabirleri ile alakalıdır. Anadolu'da birçok yerde Yunus'un kabri vardır. Ancak bu kabirler arasında Azerbaycan'ı da ilave etmek gerekir. Tabtuk ve Yunus Emre'nin Azerbaycan'ın Kuzey batısında yer alan Gah şehri yakınlarında (Gah-Zakatala yolu üzerinde) Tabtuk Emre ve Yunus Emre'ye ait iki kabir mevcuttur. Yine Halveti silsilesinde yer alan Pir Ömer'in müridi Ahi Emrem isimli bir şeyh vardır ki bu şeyhin ismi ile Yunus Emre'nin adının karıştırılmış olması da muhtemeldir.

3. TEKAMÜL: ŞAMAHI-PIR-I EVVEL: ÖMER HALVETİ

Halvetiyye Pirinin, kimliği ve hayatı hakkında klasik kaynaklarda yer alan bilgiler oldukça sınırlı ve çelişkilidir. Buna göre; şeyhin tam adı: Ebu Abdullah Siraceddin Ömer el Halveti'dir. Babası; Şeyh Ekmeleddin Şirvan'ın ünlü Şeyh ailelerinden birine mensuptur.²⁰ Yusuf Müsküri'nin bildirdiğine göre pir, Şamahı ve Lahıç beldeleri arasında yer alan Avahl köyündendir.²¹ Bu aileden olan amcası Şeyh Ahi Muhammed Nur el-Halveti (vef.780/1378-79)'nin yanında yetişti. Şeyh Ahi Muhammed Herat'a giderken onu yanında götürmüş ve burada tasavvufi eğitimini tamamlamıştır.

¹⁵ Hulvi, *Lemezât*, sh. 341-42.

¹⁶ Bak: R. Öngören, "Kutbüddin İzniki", *DİA*, c.26, s.485.

¹⁷ Hulvi, *Lemezât*, sh. 344.

¹⁸ Seyyid Osman Ustaoglu, *Tarikatlar ve Silsileleri*, Ank. 2002. c.3, s.269-273.

¹⁹ Ahmet Kabaklı, *Yunus Emre*, TEV yay., İst. 1991, s.52.

²⁰ Hulvi, *lemezât*, 345, Sefine, 3/93.

²¹ Yusuf Müsküri, *Silsiletü'l-Uyun*, vr.3a. Bakü Elyazmalar Enstitüsü Kütüphanesi, Halvetilik XIII-XV. Asırlarda Şirvan topraklarında doğmuş ve gelişmiş olmasına rağmen bazı müelliflerin İran'da kurulduğunu söylemeleri doğru değildir. Şirvan uzun müddet İran'a bağlı olmuş olsa da İranın bir parçası olarak değerlendirmek doğru değildir kanaatindeyiz. (bak. T. Yazıcı, Fetihden sonra İstanbulda ilk Halveti şeyhleri s. 87).

Bir müddet seyahat ederek, Mısır ve Hicaz'da bulunmuş, Tebriz ve Hoy taraflarında ilim tahsil etmiştir.

Halvetilik adı Pir Ömer'e izafet edilmiştir. Bunun sebebi tarikatın bazı hususlarının onun tarafından tespit edilmiş olmasından mütevellit olmalıdır. Yalnızlıktan hoşlanan Pir Ömer, Ahi Muhammed'in vasiyetine rağmen şeyhlik makamını önce kabul etmez. Ancak başına gelen bir hadise sebebi ile hata ettiğini anlayarak seccadeye oturarak şeyh olur. Bu Hadise menkıbelerde şöyle geçer: "Dervişler Pir Ömer'e gelip şeyhin vasiyetini söylerler. O bunlara iltifat etmeyip, yanına gelenleri reddeder. Dervişler onu şeyhlerinin ruhaniyetine şikâyete ederler. Bu sırada bir eşkıya gurubu ortaya çıkıp, çevre halkının mal ve mülkünü yağma ederler. Halk silahlanıp, askerî kuvvetlerle birlikte eşkıya avına çıkarlar. Onlar da dağlara sığınır. Bunları ararken Pir Ömer'i ağaç kovuğunda bulup, şaki diye tutuklarlar. Onun ağaç içindeki tevhit sesini, korkusundan titremesi zannederler. Sonra emniyet kuvvetlerinin reisine haber gönderip, bir eşkıya yakaladıklarını bildirirler. Reis "Hemen idam edin" diye haber gönderir. Şeyhi idama hazırlarken, reisin hatırına bu şahsın Pir Ömer olabileceği gelir ve hemen atına atlayarak, şeyhin yanına gelir ve ondan özür diler. Bu hadise üzerine pir Ömer bu hadisenin Allaktan bir uyarı olduğunu düşünerek tekkeye gelip posta oturur."²²

Ancak bir müddet sonra kalabalıklardan bıkan pir Ömer Heri'yi terk ederek Hoy'a gider.²³ Hoy'dan sonra Mısır ve Hicaz taraflarına seyahatler eder. Mısır'da iken yedi defa Hacca gittiğine göre, burada yedi seneden fazla kalmış olmalıdır. Kaynaklara göre Celayirli devleti sultanı Üveys, (v.1356-57) in marifeti ile Pîr Ömer Heri'ye getirilir. Bir rivayete göre burada bir süre irşâdla uğraştıktan sonra, vefat eder.²⁴ Bu bilgi Dede Ömer hakkındaki bilgiler ile benzeşmektedir. Dede Uzun Hasan zamanında kardeşi Üveys'in delaletiyle Tebrize getirilmiş ve burada şeyhlik yaptıktan sonra vefat etmiştir.

Kabrinin Tebriz'de "Mîr Ali" türbesi civarında olduğu söylenmektedir.²⁵ Başka bir rivayette ise şeyh yolculuk esnasında Hoy ile Tebriz arasında vefat eder. Cenazesi Tebriz'e getirilir ve burada defnedilir. Kabrinin üzerinde büyük bir türbe yapılır.²⁶ Yetiştirdiği halifelerinin çoğunun Heri ve Güney Azerbaycan'dan olması Heri'de kaldığını doğrulamaktadır. Pir Ömer bu gezilerden sonra Şirvan'a gelmiş olması da muhtemeldir.²⁷ O vefatına kadar

²² Lemezât, 347

²³ Ali Ali, 517b

²⁴ Hocazade A.Hilmi, Ziyaret-i Evliya" haz: S. Şimşek, sayfa: 40 – 59 Lemezât, 350.

²⁵ Lemezât, 350. Sefine, 3/134.

²⁶ Ali Ali, 518b

²⁷ Buradaki bilgiler çelişkilidir. Bu çelişki kaynakların pir Ömer ile Dede Ömer Ruşeni rivayetlerini karıştırmasından ileri gelmiş olmalıdır. Şöyle ki, Ruşeni Karabağ'da iken Uzun Hasan'ın kardeşi Üveys ona biat etmiş ve Tebriz'e gidince kardeşine şeyhin faziletinden

sakin bir yer olan Şirvan'ın Avahl köyünde uzlete çekilmiş olmalıdır.²⁸ Pirin vefat tarihi 800/1397-98 olarak verilmektedir.²⁹ Sefineye göre ise veladeti 748, hayat müddeti 75, vefatı 823 dir.³⁰ Kendisinden sonra tarikat silsilesi Ahi Mîrem el-Halvetî tarafından devam ettirilmiştir.

Meşhur tarikatlar içerisinde kurucusunun hayatı, doğduğu ve öldüğü yer, hangahi ve kabrinin bulunduğu mekân meçhul olan nadir şahsiyetlerden birisi Pir Ömer Halvetidir. Bu hususlarda kaynaklarda birçok farklı bilgi bulunmakta olup, şimdilik hiçbirini doğrulama imkânı yoktur. Kaynaklarda yer alan bilgilerden istifade ile Şirvan'da yaptığımız araştırmalardan elde ettiğimiz neticeye göre Pir Ömerin Şirvan'lı olduğu ve aslının Şirvan'da Şeyhzadeler olarak meşhur olan bir aileye dayandığını söylenmektedirler.³¹ Yusuf Müskuri'nin silsilenamesinde Pir'in Avahl'lı olduğu geçmektedir.³² Avahl, Şamahı ve Lahic arasında bir köydür. Burada bulunan tarihi kabristanda, halk arasında "Ömer Sultan" diye bilinen bir kabir mevcuttur. Bu beldenin coğrafi yapısı menkıbelerde geçen ormanlık özelliğe sahip olup, kabrin üzerinde büyük bir ağaç da vardır. Lahic'in buraya yakın olması, Pir'in Lahici nisbesi ile anılmasına sebep olmuş olmalıdır.³³

Pir Ömer sık sık insanlardan uzaklaşarak dağlarda ve ağaçlıklarda ibadet eder, bazen de bir ağaç kovuğunda halvete çekilirdi.³⁴ Onun halveti sevmesi, yolunun Halvetiyye diye isimlendirilmesine sebep oldu. Şeyhin bir ağaç kovuğunda halvete çekilmesi ve halvet hususunda gösterdiği hassasiyet, Halvetiyye tarikatında halvetin en mühim hususlardan biri, belkide birincisi olmasını sağlamıştır. Pirin tarikata kazandırdığı özelliklerden bir diğeri de tarikatın sembolü mahiyetindeki dervişlerin başlarına giydikleri özel çekli olan "Tac" dır. Birbiri ardınca kırk erbain tamamladıktan sonra, rüyasında

bahsetmiştir.²⁷ Bunun üzerine şeyh Uzun Hasan tarafından Tebriz'e davet edilmiş. Ruşeni de bu davet üzerine Tebriz'e gelmiştir. Ruşeni 1482 de Tebriz'de vefat etmiş ve burada defnedilmiştir.

²⁸ Vicdani, 19-20; Lemezât, 346.

²⁹ Lemezât, 357-360.

³⁰ Sefineye göre Şeyhin veladeti 748, hayat müddeti 75, vefatı 823 tedir.³⁰ Bu tarihin doğru olması mümkün görülüyor. Ahi Mirem den önce vefat etmiş olması doğru görünmemektedir. (Sefine, 92)

³¹ Lemezât, 345.

³² Müskuri, Silsiletü'l-Uyun, vr. 3a.

³³ Kanaatimize göre İran'daki Lahican daha meşhur olduğundan buradaki Lahicini yerini almış olmalıdır. Lahican'ın Şirvan'a ait bir yer olmaması, Şeyhin Şirvan asıllı olması, Halvetiyye şeyhlerinden pir Ömerden sonra gelenlerin hepsinin Şirvan'lı olmaları ve Şamahı ve etrafında yaşamış olmaları gibi hususiyetler de bu kanaatimizi kuvvetlendirmektedir. Şeyhin kabrinin Tebrizde olduğu yönündeki bilgiyi destekleyen hiçbir ayrıntı yoktur. Muhtemelen kabri Tebrizde olan Dede Ömer ile karıştırılmaktadır. Heratla ilgili malumat da doğru olması gerektir. Çünkü bu durumda Caminin Nefehat'ta bundan bahsetmesi gerekirdi. Hâlbuki Cami de pirden hiç bahsetmez Bu durumda şeyhin memleketi ve kabri hakkındaki en doğru malumat Yusuf Müskürî'nin verdiği malumat olmalıdır.

³⁴ Lahic yakınlarında Basgal'da şeyhin halvete girdiği ağacı andıran, içi küçük bir oda şeklinde büyük çınar ağacı vardır.

kendisine Hz. Peygamber tarafından kırk dallı tac giydirilir. Buna göre de Halvetiler kırk bölümlü tac giyerler.

Pir Ömer'in tarikata getirdiği başka yenilikler de olmalıdır ancak bildiklerimiz bunlardır. Ebheriyye ve Zahidiyye şeyhlerinden gelen tarikat geleneklerini devam ettirdiği muhakkaktır. Halvetiyye silsilesini devam ettiren Şeyh Ahi Mirem (Emrem) Heri'nin Kelibat köyündendir. Şirvan'da ilmi ve tasavvufi eğitimini tamamlamıştır. O da Ahiliğe mensup idi. Gençliğinde şiirler yazmıştır. Bir gün yazdığı şiiri bölgenin valisine takdim etmiş, ancak beklediği iltifatı görememiştir. Bunun üzerine gördüğü bir rüyanın tesiri ile Pir Ömer'in yanına giderek intisap etmiştir. Yıllarca tekkede çile ve hizmetle meşgul olarak seyr-i sülukunu tamamlamıştır. Pir Ömer'in halifesi olarak ilim ve marifeti esas alan bir irşad hayatı geçirmiştir. Kırşehir'de veya Tebriz'de vefat ettiği şeklinde farklı görüşler vardır. Lemezât'ın dediğine göre her iki yerde de kabri vardır.³⁵

Halveti silsilesinde Ahi Mirem'den sonra, Hacı İzzeddin Türkmani yer almaktadır. Babası Mısır Türkmenlerinden olup ticaret için geldiği Şamahı'da yerleşerek burada evlenmiştir. Şamahı'da Mir Ali kapısı semtinde doğmuştur. Gençliğinde ticaretle meşgul olmuştur. Bir defasında hac dönüşü yolunu eşkıyalar kesmiş, büyük sıkıntı içinde iken orada gördüğü bir dervişin huzurlu hali ona tesir etmiş; "kurtulursam derviş olacağım" diye kendisine söz vermiştir. Daha sonra sözünde durarak bütün varını dağıtarak, Şeyh Ahi Mirem'in yanına gitmiş ve ona bağlanmış. seyr-i sülukunu tamamlayıp, şeyhinin emri ile Merâğa'da irşad hizmetiyle görevlendirilmiştir. Orada bir zaviye ve mescid bina edip, halkı irşadla meşgul olmuştur. Lemezât'ta nakledilen bir menkıbeye göre; Timur Maraga'ya geldiğinde onu imtihan etmiş, gördüğü bir kerameti üzerine büyüklüğünü tasdik etmiştir.³⁶ 828/1424–25 tarihinde vefat eden şeyhin kabri, Şamahı'da Mir Ali Kapısı yakınındadır.³⁷

Şeyh İzzeddin'in halifesi ve seccadenişini Şeyh Sadreddin, Şamahı yakılarında Hiyâv köyünde doğmuştur. Birçok işçi çalıştırarak yünden elbise yaptırıp satan zengin ve cömert bir tacir iken, Şeyh İzzeddin'in müridleri ile birlikte Hiyav'a geldikleri bir günde şeyh ile görüşerek ondan etkilenmiş ve müridi olmuştur. Seyr-i sülukunu tamamladıktan sonra Hiyav ve çevresinde mürşit olarak vazifelenmiştir. Şeyhinin büyük saygısını kazanmış, Şeyh İzzeddin oğlu Muhammed Takıyyüddin'i terbiyesi için Sadreddin'e teslim etmiştir. Sadreddin'in önde gelen müridlerinden olan Pirzade Takıyyüddin daha sonra şeyhin damadı olmuştur. Sadreddin küçük kızını ise Seyyid Yahya ile evlendirmiştir.

³⁵ Lemezât, 358–360. Şeyhin de kabri meçhuldür. İsmi Kırşehir'deki Ahi Evran ile karıştırılmış olmalıdır. Tebriz'de de bugün ona ait edilen bir kabir yoktur. Ancak Ahi Mirem ile Gülşehri hakkındaki malumatların benzerlikleri dikkat çekmektedir.

³⁶ Lemezât, 369.

³⁷ Lamii, 698, Lemezât, 372.

Sadreddin, istiğna sahibi bir derviş olup, kazancıyla kendi geçimini ve müridlerinin rızkını temin eder, başkasından yardım almazmış.³⁸ Şeyh Sadreddin'in hususiyetlerinden birisi medrese tahsilinin olmamasıdır. Gençliğinde ticaretle meşgul olduğu için ilim tahsil edememişti. Buna rağmen tasavvuf ilmini çok iyi bildiği için devrinin kutbu kabul edilmiştir.³⁹ Şeyhin ümmi olması zaman zaman müridlerinden ilmi olanların ona karşı tavrı almalarına sebep olmuştur. Buna dair Amasya'lı İlyas Efendi ile aralarında geçen bir hadise vardır. İlyas, Timur tarafından Şirvan'a kadı ve müderris olarak tayin edilmişti. Şamahı'da şeyh ile tanışarak ona intisap eder. Daha sonra şeyhinin ümmi olduğu düşüncesi ile bağlılığında zayıflama olur. İlyas'ın Şirvan'daki görevi biter ve Amasya'ya döner. Bir ara Şeyh Zeyneddin Hafî'nin şöhreti Anadolu'ya ulaşır. Gönlünden Horasana gidip ona bağlanmayı geçirir. Bu sırada, rüyasında Hz. Muhammed (s.a.v.)'i görür ve Ona Şeyh Sadreddin'e gitmesini söyler. Bunun üzerine tekrar Şamahı'ya gelerek şeyhin hizmetine girer.⁴⁰ Menkıbelerde anlatılan bu hadise onun maneviyatı ve tasarrufu yüksek bir veli olduğunu göstermektedir. Kabri Şirvan nahiyelerinden "Künbed-i kubur"dadır.

Şeyh Sadreddin Halvetiliğin Şirvan'da yayılmasına hizmet etmenin yanı sıra Amasya'lı İlyas vasıtası ile de Anadolu'ya ilk olarak geçişini de sağlamıştır. O sahip olduğu manevi mevki ile Şirvan Kadısına ders verdiği gibi, Halvetiliğin ikinci piri ve en büyük mürşidi Seyyid Yahya Şirvani'yi de yetiştirmiştir.

4.TAMAMLANIŞ VE YAYILIŞ: PİR-İ SANİ SEYYİD YAHYA eş-ŞİRVANİ el-BAKUVİ

Seyyid Yahya, XIV. asrın sonlarında Şirvan'ın payitahtı Şamahı'da doğmuştur. Tam adı es-Seyyid Cemaleddin Yahya bin es-Seyyid Bahaeddin eş-Şirvani eş-Şamahı el-Bakuvî'dir. Musa Kazım soyundan olup şiirlerinde "Seyyid" mahlasını kullanmıştır. Babası Seyyid Bahaeddin Şirvanşahlar'ın Nakibu'l Eşrafıdır. Ataları da hep nakib olmuşlardır.⁴¹

S.Yahya'nın iyi bir tahsil görmüştür. Farsça ve Arapça eser ve şiir yazmış olması bu iki dile de hâkim olduğunu göstermektedir. Yine eserlerinden İslami ilimleri hususi ile tefsir, hadis, fıkıh ve kelim ilmini mükemmel bildiği anlaşılmaktadır.⁴²

Seyyid Yahya, mürşidi Şeyh Sadreddin ile çok genç yaşlarında iken tanışır. Gördüğü bir rüyada Hz. Peygamberin ona Şeyh Sadreddin Hıyevi'ye gitmesini tavsiye etmesi üzerine şeyhe bağlanıp müridi olur. Babası oğlunun tarikata girmesine önceleri şiddetle karşı çıkar. Ancak daha sonra şeyhle karşılaşınca o da intisap eder.

³⁸ Ali Ali, 536b; Lemezât, 383.

³⁹ Lemezât, 381.

⁴⁰ Lemezât, 383; Lamii, 699.

⁴¹ Hulvi, Lemezât, 395.

⁴² Bakuvî Seyyid Yahya, Şifa el-Esrar, vr.3.

Seyyid Yahya Seyr-i Sülukunu Şamahı'da tamamlar. Şeyhinin vefatı üzerine Seyyid Yahya Şamahı'dan ayrılmak mecburiyetinde kalır. Şeyh Sadreddin, ölmeden önce bağlılarını toplayıp S. Yahya'yı yerine tayin ettiğini, ona itaat etmelerini tavsiye etmişse de seccadeye Pirzade oturur. Bunun üzerine Seyyid Yahya Baku'ye göç etmiştir.

Bu sırada, Şirvan'ın hâkimiyetinde Halilullah Han bulunmaktadır. Seyyid Yahya Baku'ye gelince burada Halilullah Han'ın himayesi ve yardımı ile Halvetiliğin ilk hangahını saray yakınında Keykubad mescidi yanında kurar.⁴³ Elli yıla yakın hüküm süren Şirvanşah Halilullah devrinde Şirvan en asude zamanını yaşamıştır.⁴⁴ Seyyid Yahya'nın adalet ve faziletini övdüğü Han, ülkesini imar etmiş, halkın huzur ve refah içinde yaşamasına çalışmıştır.⁴⁵ Kırk yıldan daha fazla bir süre yakınında olan Pir Seyyid Yahya'nın bunda büyük payı olduğu şüphesizdir. Seyyid Yahya kendisine uzun ömür için dua edenlere "Siz Halilullah hana dua edin zira benim ömrüm onunkine bağlıdır" diyerek Halilullah ile alakasına işaret etmiştir.⁴⁶ Nitekim şeyhin vefatı Halilullah Handan dokuz ay sonra gerçekleşmiştir.

Seyyid Yahya bütün hayatının tasavvufî zühd ve mücadele içinde geçirmiştir. O, çok sıcak aylarda, azıksız ve susuz sahralara çıkar, oralarda günlerce kalır, ibadetle meşgul olurdu. Halvete girmek, yalnız olarak تنها bir yerde kalmak ve ibadet yapmak onun değişmez adetlerindendi. Ömrünün sonlarında dünyadan tamamen uzaklaşır. Öyle ki, yeme içmeyi on beş günde bir iftar edecek derecede az bir seviyeye indirir. Hatta vefatından önceki son altı ayda hemen hiçbir şey yemediği nakledilir.⁴⁷ Seyyid Yahya hicri 866/1463-64 de Baku'de vefat etmiştir. Kabri Şirvanşahlar sarayının yanında dergâhına bitişik klasik sekiz köşeli kümbet mimarisi tarzındadır.

Seyyid Yahya'nın kaynaklarda yirmi bine yakın müridi olduğu, bunlardan üç yüz altmışının hilafet aldığı bildirilmektedir. Haklarında malumat bulunan halifeleri: Muhammed Bahaeddin Erzincanî, Dede Ömer Ruşenî, Habib Karamanî, Pir Şükrullah, Alaaddin Rumî, Yusuf Ziyaeddin Müskürî, Seyyid Ahmed Sünnetî'dir. Halvetiyye tarikatı kendisinden sonra halifeleri vasıtası ile Anadolu, İran, Azerbaycan, Kuzey Afrika ve Balkanlar'da geniş şekilde yayılmıştır. Halvetiyye tarikatında en çok halife yetiştiren ve etrafa gönderen Seyyid Yahya olmuştur.

⁴³ Taşköprülüzade, 270; Lamii, 575. Baku'deki hangahın tesisinde Halilullah Han'ın yardımcı olduğunu onun tarafından bu mekanda inşa edilen mescit, türbe ve diğer yapılardan anlaşılmaktadır.

⁴⁴ Münecimbaşı, Sahaifu'l-Ahbar, c.III, s. 117. Münecimbaşı, Halilullah Han hakkında "821 de şah oldu, 47 sene şahlık etti ve 868 de vefat etti. Müdebbir, hüsn-ü süluk sahibi adam idi" demektedir.

⁴⁵ Yahya Bakuvi, Keşf el-kulub, 1b.

⁴⁶ Hulvi, 402.

⁴⁷ Hulvi, 400.

Halifelerinin önde gelenleri XV. Yüzyılda Anadolu'dan gelen şahsiyetler olmuştur. Onların birçoğu şeyhlerinin tavsiyesi ile yeniden Anadolu'ya dönmüşler ve Halvetiliği buralarda yaymışlardır. Bu şeyhler ile onların sonraki devamcılarının yetiştirdiği mürşitler ordusu, Halvetiliği Türk ve İslam dünyasının en büyük tarikatlarından biri haline getirmişlerdir. Zamanla kırktan fazla şube ve kola ayrılan Halvetilik, en çok müntesibi ve tekkesi olan tasavvuf mektebi olarak, kültür tarihimizin şekillenmesinde ve zenginleşmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.

Fuadi Menakıbnamede Şaban-ı Veli'den naklen bu hususu şöyle dile getirir: “Seyyid Yahyâ Hazretleri diyâr-ı Acem'de vilâyet-i Şîrvân kurbında Baku nâm kasabada halka irşâd ederler iken diyâr-ı Rûm'da telkîn ve irşâda kâbil çok kimseler olduğuna ilhâm-ı Rabbânî ile vâkıf olup ve ilm-i ledünnî ve ma'rifetullâh Rûm'da kuvvet bulup ve kendilerin enfâs-ı tayyibelerinden Rûm'da çok kimseler irşâdla kemâl bulup ber-murâd olacaklarına bi-feyzillâh ilm geldikde, Acemden kalkıp Rûm semtine gelmeğin hâl-i nûrânîlerinden rûy-ı âleme ziyâ vermekle çok kimseler tâlib-i fenâ ve râgıb-ı ma'rifetullâh olup, ol şem'-i cem'-i irfânın meclis-i erkânlarında pervânevâr cem' olup sıdk-ı irâdetle ol sultâna dervîş oldular.”⁴⁸

Seyyid Yahya görüşlerini sadece halifeleri vasıtasıyla yaymakla kalmamış, aynı zamanda yazdığı yirmi civarındaki eserle Halvetiyye'nin prensiplerini ve felsefesini ortaya koymuştur. Böylece bu tarikatın düşünce sistemi ve usulleri değişmeden günümüze kadar gelebilmiştir. O, Halvetiyye tarikatında Arap, Fars ve Türk lisanlarında bu kadar çok eser veren ilk şahsiyettir. Müridlerin günlük olarak okumaları için tertip ettiği “Virdü Settar” adlı eseri, sahasında devrinde yazılmış en güzel eserlerin başında gelir. Eser nesir olduğu halde bir şiir gibi akıcı ve kafiyelidir. Bu sebepten Müslümanlar tarafından en çok okunan ve üzerine en çok şerh yazılan vird unvanını almıştır. Virdü Settar'ın asıl şekliyle okunmasında büyük ısrar ile devam ettiren, Şeyh Şaban-ı Veli olmuştur. Ömer Fuadi de bu esere türkçe kıymetli bir şerh yazmıştır.

Farsça eserlerinin büyük bir hissesi nazım şeklindedir. Mesnevi kaside ve gazel tarzında edebi değeri olan şiirler yazmıştır. Şiirlerinde Hallac'ın ve Nesimi'nin coşkunu, Mevlana'nın ve Attar'ın hikmetini ve tefekkürünü hissetmek mümkündür. Seyyid Yahya'nın şiirlerinde sadece tasavvufi konular işlenmiştir. Onun Türk dilinde yazdığı tek eseri “Şifa el-Esrar”dır. Bu eser onun en geniş ve hacimli eseridir. Eserde bir müridin mürşitliğe giden yolda aşması gereken yetmiş makamdan söz edilerek, bu makamların neler olduğu açıklanır. Yine bu makamlara ulaşmak için yapılması gereken vazifeler anlatılır. Tasavvuf yolunun takipçileri için ilmin mutlak gerekli olduğu sık sık vurgulanır. Hakiki şeyh ile sahte şeyhlerin vasıfları anlatılarak hakiki bir şeyhe tabi olmadan bu yolda gidilmeyeceği söylenir. İbadetlerin

⁴⁸ Ömer Fuadi, Menakıb, s.12.

Batını manaları, zikrin çeşitleri ve hikmetleri, şeyhin ve müridin vasıfları izah edilir.

Seyyid Yahya'nın, İlimin kaynağı olarak sezgiyi kabul eden sufilerle beraber akli kabul eden kelamcılarının görüşlerine büyük yer vermesi onun Gazzali ve Sühreverdi mektebine mensup, şeriat esaslarına bağlı sufilerden olduğunu göstermektedir. Onun tasavvuf anlayışı şeriat-tarikat-marifet-hakikat eksenine oturmuştur. İslam dininin prensiplerinden namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerin yerine getirilmesi hususunda gösterdiği dikkat yanında, ibadetlerin sadece şekli taraflarının uygulanmasına karşı çıkarak deruni ve batını manaları ile birlikte ele alması zahir-batın dengesini nasıl kurduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Ömer Fuadi, Şaban-ı velinin dilenden onun manevi vasıflarını şöyle ifade eder: "Seyyid Yahyâ Sultân bir mürşid-i dilîr ve kâmil-i bî-nazîr idiler ki, kuvâ-yı nefsiyye vü rûhiyyeleri ve kuvâ-yı kalbiyye ve akliyyeleri gışş-ı mâsivâdan pâk ü müberrâ ve mir'ât-ı kalb-i cihân-nümâları nazargâh-ı Hudâ olmakla feyz-i Rahmânîden ve tecellî-i Rabbânîden bir an dûr olmazlardı. Ve dahi hazret çok menâkıb ve kerâmâta mazhar olmuşlardır."⁴⁹

5. BAKÜ-KASTAMONU HATTI:

a. SEYYİD AHMED SÜNNETİ – ŞABAN-I VELİ

Seyyid'in Kendi halifelerinde ve daha sonraki Halvetiyye şeyhlerinde görülen önemli bir hususiyet hemen hepsinin ilmiye sınıfından gelmiş şahsiyetler olmalarıdır. Bu da Seyyid Yahya'nın ilim erbabı üzerindeki hususi etkisini gösterir. Bu konuyu aydınlatan bir bilgiyi Şaban-ı Velî'nin menakıbnamesinde görmekteyiz. Ömer Fuadi'nin Şaban-ı Velî'den naklettiği bilgiye göre Anadolu'dan gelen müridler "Mi'yâr-ı Tarika" adlı tarikat adabına dair eser yazmışlar, Seyyid Yahya da bunu kabul ve tasdik etmiştir. Bunların ilim erbabı kırk kişi olduğu özellikle kaydedilmiştir.⁵⁰

"Seyyid Yahyâ Sultân, Rûm semtine çıktıklarında ziyâde mücâhede ile bir mertebe kemâlleri zâhir ve şâyi' oldu ki a'yân ve eşrâf ve fukarâ vü sulehâ irâdet etdiklerinden gayrı ma'rifetullâha lâıyk ve hakîk ve ilmde bahr-ı amîk kırk nefer ehl-i ilm efendiler dahi teslîm-i tâmla dervîş olup cân u dilden bendeleri oldular. Ve zikr olunan kırk nefer ehl-i ilm dervîşler kân-ı edeb ü ehl-i takvâ oldukları eelden, âdâb-ı tarikat riâyet olunsun için bir tarikatnâme cem' edelim, dervîş-i sâdiklar ve tâlib-i mücâhidler onunla amel etsinler diye ittifâk edip Hazret-i Sultândan izin talep etdiklerinde onlar dahi safâ ile izin verip dervîşler dahi şer'-i şerîf-i nebevînin sünnetine ve müstehâb ve âdâbına müteallik kitâbları tetebbu' ve dikkatle nazar edip salâh ve takvâ ve âdâb-ı tarikat îcâb eder akvâl ve mesâili bulup cümlesi "Mi'yâr-ı Tarîk" adlı bir kitâb te'lîf edip sultânın huzûr-ı şeriflerine getirdiklerinde hüsn-i kabûlde vâki' olacak Şirvan'dan bile çıkan muhtâr ve pîş-kadem dervîşler: "Bu hususa

⁴⁹ Fuadi, Menakıbnâme, s.12.

⁵⁰ Fuadi, 12.

izin verdiniz mi?" diye suâl etdiklerinde, Hazret dahi: "Ey ihvân-ı safâ! Rûm ulemâsından kırk nefer ehl-i ilmler teslîm olup, tarfimiz ihtiyâr etdiklerinden mâ'adâ kuvvet-i tarikat için mezhebimiz olan ehl-i sünnet ve cemâat üzre amel murâd edicek, bu hâl bizim dahi maksûdumuz iken izin verilmeyip redd olunmak münâsib değildir." diye cevâb verdiler. Ve dahi Rûmda ziyâde iştihâr bulup her diyârdan çok tâlibler gelip telkîn ve irşâdlarıyla çok kâmil ü mükemmel sultânlar ber-murâd olmuşlardır ki, icmâlen zikr olundu. Cümle kâmillerden biri der-akab üçüncü bâbda menâkıbı zikr olunacak Seyyid Sünneti Efendidir ki, kendi sılaları nefsi-i Kastamonu'ya hilâfetle göndermişlerdir.⁵¹

Kastamonu'lu Ahmed Sünneti, Seyyidliği ile beraber sünnete çok sıkı bağlılığından dolayı Seyyid Sünneti diye meşhur olmuştur.⁵² Alim ve fazıl bir kimse olup, memleketindeki ulemeden ilmini ve tarikat şeyhlerinden seyr-i sulukunu tamamlayınca onların: "Sende kabiliyet çoktur. Bundan sonrasını irşada biz muktedir değiliz. Seyyid Yahya namında bir kutb-u fazıl ve mürşid-i kamil çıkıp kemalat ile meşhur oldular. Şimdiden sonra feyz ve tahsiliniz Allah'ın emri ile onlardandır" diye tavsiyesi üzerine Bakü'ye doğru yola çıkıp, yaya olarak gider.

Ahmet Sünneti Bakü'de Hangaha yaklaştığında başındaki yeşil sarığı çıkarır. Seyyid Yahya bu esnada kapıda gelenleri karşılayan dervişlere: "Evlad-ı resulden gerçek bir talip gelir, onu karşılayıp içeri getirin" der.

Dervişler çıkıp beklerler, lakin başında seyyidlik alameti olan yeşil sarıklı bir şahıs göremezler. Seyyid Ahmed edep, vakar ve kaygı ile Seyyid Yahya'nın elini öpünce: "Derviş, amma yeşili niçin götürmedin" diye sorar. Sünneti:

"Benim sultanım, hangahınıza canla hizmete geldim ve hizmetten başka birşeye kadir değilim. Ve lakin evlad-ı rasulillah'dandır diye erkanda lazım olan hela hizmeti verilmeyip, hangahınızda lazım olan hizmetim eksik kalır, tahsil ettiğim ma'rifetullah kemal bulmayıp nakıs kalır korkusundan çıkardım" der. Bunun üzerine Seyyid Yahya: "Derviş! bu halis niyet ile sen o hizmeti eda ettin, yeşil sarığını giy" der. Ahmet Sünneti, "Hâsılı'l-keîâm Seyyid Yahyâ Hazretlerine nice eyyâm sıdk ve istikâmetle hizmet edip tahsîl-i makâm ve tekâmîl-i hâl-i tâm etmekle"⁵³ Bakü'de Seyr-i sulukunu tamamlayınca, Seyyid Yahya tarafından Halvetiyye tarikatının esasları üzerine halifesi olarak irşat vazifesiyle Kastamonuya gönderilir. Burada şehrin dışında "Hisar arkası" denilen yerde bir cami ve tekke yaptırıp uzun yıllar irşad hizmetinde bulunur.

Şeyh Ahmed Sünneti vefatına yakın seccadesinin boş kalacağını düşünerek üzülürmüş. Birgün mana aleminde; Hızır tarafından seccadesi

⁵¹ Fuadi, 34-36

⁵² Fuadi, 34-36

⁵³ Fuadi, Menakıbnâme, s.35.

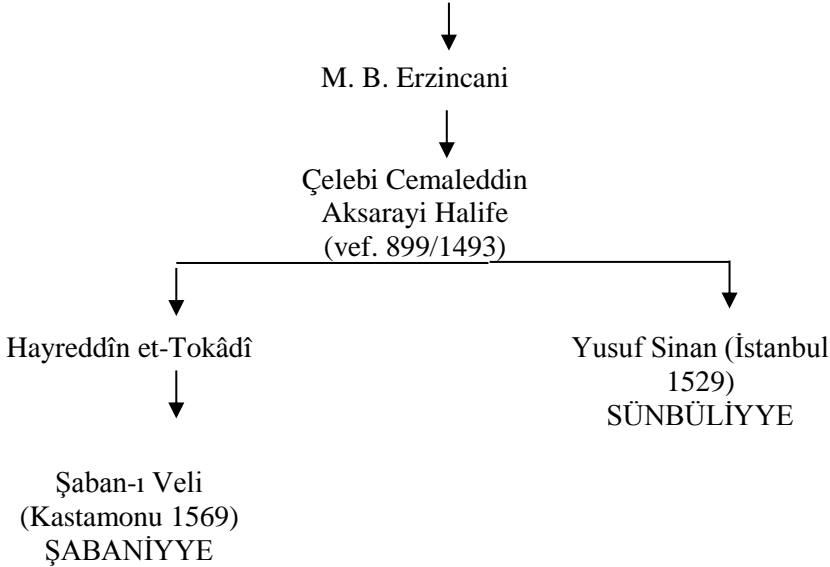
Seyyid Yahya silsilesinden bir kamil şahıs tarafından doldurulacağı ve kıyamete kadar kendisinin unutulmayacağı bildirilmiş.⁵⁴ Nitekim vefatından sonra, uzun bir müddet seccadesi boş kalmıştır. Daha sonra meşhur halveti şeyhi, Şeyh Şaban-ı Veli gelerek irşad hizmetine başlamıştır. Burası sonradan Şeyh Şaban camii adı ile anılır olmuştur.

Seyyid Ahmed Sünneti'nin kabri bu caminin kible tarafında, sağ cihette olup, baş tarafında üzerinde sarık şekli olan ince köşeli amudi baştaşı vardır. Ayak kısmında ise yine köşeli bir ayak taşı ve sonradan eklendiği belli olan bir mermer kitabede eski ve yeni yazı ile yazılmış: "bu camii ve dergahın ilk banisi evlad-ı resulden Seyyid Ahmed Sünneti efendi vefatı: 864" ibaresi vardır.⁵⁵

b. MUHAMMED BAHAEDDİN ERZİNCANİ

Halvetiyye Tarikatının gelişmesi ve yayılması en ziyade Muhammed Bahaeddin'in halifeleri ve devamcıları tarafından kurulan şubeler ve kollar vasıtası ile olmuştur. Şeyh Bahaeddin Bakü'den Erzincan'a gelerek kendi köyü Keleriç'te (Karakaya) inşa ettiği tekkesinde irşada başlar. Bir yandan da Erzincan Ulu camiinde verdiği vaazlarla halkı irşad eder. Erzincani burada çok değerli halifeler yetiştirmiştir. Bunların önde gelenleri; Çelebi Cemaleddin Halife (vef. 899/1493), Taceddin İbrahim el-Kayserî (vef. 882/1477), Kemal Ümmî (Ö. 880/1475), Pir Ahmed Erzincanî ve Pir Fethullah'dır.

SEYYİD YAHYA ŞİRVANİ

⁵⁴ Fuadi, s.35.

⁵⁵ Fuadi, 36

c. CEMALİYYE ŞUBESİ: ÇELEBİ HALİFE

Erzincani'nin halifelerinden Çelebi Halifenin kurduğu Cemaliyye şubesi, Halvetiyye'nin dört ana şubesinden biridir. Bu şube Halvetiyyenin en önemli ve en çok yayılan şubesi olup, Cemâl Halvetî'den sonra birçok kollara ayrılmıştır. Bu kollardan ilk vücuda geleni, Şeyh Sümbül Sinan tarafından kurulmuş olan Sümbüliyyedir. Daha sonralar Şabaniyye, Assaliyye, Bahşiyye ve Şernubiyye kolları kurulmuştur. Şernubiyye XVI. asrın son çeyreğinde, Assaliyye ve Bahşiyye de XVI. asırdan sonra kurulmuştur.

Cemâliyye'nin kurucusu Çelebi Halife Amasya'da dünyâya gelmiştir.⁵⁶ Nesli Cemâleddîn Aksarâyî'ye dayanır. Tam adı Ebu'l-füyûzât Muhammed b. Hamîdüddîn. b. Mahmûd b. Muhammed b. Cemâleddîn Aksarâyîdir. Çelebi Halifenin soy kütüğünün “Muhammed Cemâleddîn-i Aksarâyî ibn-i Muhammed Enis-i Tebrizi ibn-i Muhammed Tebrizi...” şeklinde olduğu “Tomar” da kaydetmiştir.⁵⁷ Tasavvuf yoluna girmeden önce ilmiyye mesleğinde ilerlemiş gönlüne tasavvuf aşkı düşünce ilk olarak İstanbul'da Zeyniyye şeyhlerinden Hacı Halife Kastamonî'ye (ö.894/1489) bîat ederek sülûkünü tamamlamıştır.⁵⁸ Bununla tatmîn olamayan Çelebi Halife, daha sonra Karaman'a giderek Şeyh Alâeddîn'in halifelerinden Abdullah Kurbanî'ye intisap ederek ondan tasavvuf ilminin sırlarını öğrendi. Buraya gelen Alaeddin Rumi ile de görüştü.⁵⁹ Abdullah Karamânî'nin vefat etmesi üzerine Tokat'a giderek, Pîr İlyasın halifesi Halvetiyye şeyhlerinden Tâhiroğlu'nun hizmetine girdi. Bir müddet sonra onun da vefatı üzerine, kaynağından feyz almak düşüncesi ile, Şirvan'da bulunan Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin hizmetine girmek için yola çıktı. Erzincan'da Pîr Muhammed Erzincânî ile görüştü. Onun yanından ayrılıp Baküye ulaştığında o gün Seyyid Yahya'nın vefat ettiğini öğrendi. Erzincan'a geri dönerek Pîr Muhammed'in terbiyesine girdi. Erzincânî'den aldığı icazetle Amasya'ya gelerek irşad faaliyetlerine başladı.⁶⁰ O zaman Amasya valisi olan Şehzade Bâyezid yakın alâka gösterdi. Hattâ Bâyezid'in, çok sevdiği Çelebi Halifeye intisap ettiği söylenir. Fâtih'in vefatı üzerine İstanbul'a gelerek tahta oturan Bâyezid, şeyhini de İstanbul'a davet etmiştir.⁶¹ Bu davete icabet eden Çelebi Halife İstanbul'a geldi. Amasya'da iken müritleri arasına katılmış olan Sadrâzam Koca Mustafâ Paşanın harap bir kiliseyi tamir ettirip zaviye hâline dönüştürmesi üzerine buraya yerleşti.⁶² Kurucusuna nispetle Koca Mustafâ Paşa Tekkesi diye anılan bu tekkede Çelebi Halife, dokuz sene hizmet etmiştir. İstanbul'da görülen veba salgınının defî için, pâdişahın ricasıyla

⁵⁶ Sadık Vicdani, Tomar, 206.

⁵⁷ Vicdani, 205.

⁵⁸ Lemezât, 428; Haririzade Kemaleddin, I, 246b; Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliya, III, 230.

⁵⁹ Lemezât, 429.

⁶⁰ Lamii, 579; Haririzade Kemaleddin, I, 246b- 247a.

⁶¹ Lemezât, 432; Haririzade Kemaleddin, I, 247b.

⁶² Yazıcı T. Fetihden Sonra İstanbul'da İlk Halveti şeyhleri, ;Lemezât, 433.

Beytullah'da dua etmek üzere kırk mürfidiyle yola çıkmış. Ancak daha Beytullâh'a varmadan yolda vefat etmiştir.⁶³

ŞABANİYYE KOLU - ŞEYH ŞABAN-I VELÎ

Cemâliyye'nin Şâbâniyye kolu Kastamonulu Şaban Efendi tarafından kurulmuştur. Zamanla birçok alt şubeye ayrılan bu kol, Cemâliyye'nin Anadolu'da günümüze kadar ulaşmasına vesile olmuş en önemli koludur. Şaban Efendi, Kastamonu Taşköprüde dünyâya geldi. Boluda, Çelebi Halifenin Halifesi Şeyh Hayreddîn Efendi'ye intisâb ederek yanında sülûkünü tamamladı.⁶⁴ Şaban Efendi, Şeyh Hayreddin Efendi'nin yanında 12 sene kalarak sülûkünü tamamlamış ve hilâfetle memleketi Kastamonu'ya gönderilmiştir.⁶⁵

Şaban Efendi tarikatın adab ve erkanını hususunda, Yahya Şirvani'nin Miyaru't-Tarîka isimli eserini esas alıyordu. Dervişlerine "Bu tarikatnâme ile amelde ne bir nokta noksan, ne de bir nokta ilâve yapınız. Zirâ tarikatımızda okunan evrâd ve tâkib edilen erkân, Seyyid Yahya hazretlerinin huzurunda uygulanan erkân ve okunan evrâddır" demiştir.⁶⁶

NETİCE

XII esrde Bağdatta A.Sühreverdiden başlayıp şeyh Zahid ile Lenkeranda yükselen ve pir Ömer ile Şamahıda şahsiyet tapan halvetiyye sufi mektebi. XV esrde Baküde Seyid Yehya elile yeni bir ruh ve sürat kazanarak süratle yayılmış ve XVI esrde onun devamçıları eli ile İslam dünyasının en küdretli tarikati olmuştur.

Azerbaycanda ise XVI asırdan itibaren Halvetiliyin merkezi olma mövkeyini koruya bilmedi, getdikce ehemiyetini itirdi. N.Klayerin dediği kimi ne pir Ömer Halvetinin, ne de piri-sani S.Yahyanın kebirlerinin olduğu hanegahlar Mövlanenin mövleviler, Hacı Bektaş Velinin beктаşiler, Şeyh Sefinin sefeviler, Ebdülkadir Gilaninin kadiriler için olduğu kimi ardıcılıklarının ziyaret yerine çevrile bilmedi.

XVI asrsan itibaren teriket ehline, hüsüsile de sünni teriketlere karşı edilen tezyiklerden Halvetilik de nesibini alarak yarandığı topraklardan tamamile çekilib, başka diyarlara getdi.XIX esrde rusların işğalı ile esgeri mekan halına getirilen S.Yahyanın Bakıdaki türbesi sağlam kalsada onun hanegah ve mescidi 1918-ci ilde ermeni tecavüzkarları tarafından tehrir edildi.

⁶³ Lamii, 581; Taşköprülüzade, 269; Lemezât, 434.

⁶⁴ İbrahim Has, 42 ; Haririzade Kemaleddin, II, 192a.

⁶⁵ Mustafa Tatçı, Şaban-ı Velî, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.38, s. 208; M.İhsan Oğuz, Hazreti Şaban-ı Velî ve Mustafa Çekeşi, s.42.

⁶⁶ Tatçı M.-Kurnaz C. Tasavvufi Gelenekte Miyarlar ve Karabaş-ı Velî'nin Miyar'ı. s.2. Tatçı Mustafa, Şabaniyye, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.38. s.214.

KAYNAKLAR

1. el-Huda Kamer, Şehabeddin Ömer Sühreverdi, hayatı, Eserleri, Tarikatı, Ter. T.Uluç İnsan, İst. 2004, s.31.
2. En-Nebhani, Camiu Keramati'l-Evliya, c.2, s.220. Hocazade Ahmet Hilmi, Hadikatü'l-Evliya, s.192. M. Aşkar Tasavvuf Tarihi Literatürü, s. 142-144;
3. Fuadi, Ömer, Menakıb-ı Şerif-i Pir-i Halveti, Kastamonu,1294.
4. Guluzade Zümrüt, Felsefi fikir. Azerbaycan tarihi, III – cild, Elm - Bakı, 1999.
5. Has İbrahim, Şabaniyye Silsilesi, haz. M.Tatçı, Sahaflar Kit. İstanbul, 2006.
6. Hulvi Cemalettin, Lemezât-ı Hulviyye ez Lemaat-ı Ulviyye. Süleymaniye Küt.Halet Ef. Nr. 281.
7. Hasan Kırımı, Makalat-ı Ed'iyye-i Tarikat-ı Halvetiyye-i Cemaliyye Risalesi, Millet Ktp. 243.
8. Hocazade A. Hilmi, Seyyid Yahya eş-Şirvani, İst. 1319.
9. Hocazade A. Hilmi, Ziyaret-i Evliya, İst,1320.
- 10.Kabaklı Ahmet, *Yunus Emre*, TEV yay., İst. 1991, s.52.
- 11.Köprülü M. Fuad, Babinger F. Anadolu'da İslamiyet, İnsan Yay. İst.1996.
- 12.Lamii, Tercüme-i Nefehatü'l-Üns, (haz. S.Uludağ-M.Kara) Marifet yay. İst. 1995.
- 13.Memmedov Z. Azerbaycan felsefesi tarihi - Bakı, 1994.
- 14.Memmedov Z. Azerbaycanda XI-XIII esrlerde felsefi fikir. Elm - Bakı, 1978, 205 seh.
- 15.Müneccimbaşı Derviş Ahmed, Sahaifu'l-Ahbar, (terc. A.Nedim) İstanbul, 1285.
- 16.Müskürü Yusuf Ziyaeddin, Silsiletü'l-Uyun, vr.3a. Bakü Elyazmalar Enstitüsü Kütüphanesi,
- 17.Mecdi Mehmet Efendi, Hadikatu'ş-Şakayık (Nşr.A.Özcan), Çağrı, İst. 1989.
- 18.Nazmi Mehemed, Hediyyetü'l-Ihvan, Süleymaniye Ktp. Raşid Efendi, 945,
- 19.Oğuz M.İhsan, Hazreti Şaban-ı Veli ve Mustafa Çekeşi, Oğuz Yay. 1995.
- 20.Öngören R. Osmanlılarda Tasavvuf, Anadolu'da Sufiler Devlet ve Ulema, İz yay. İst. 2000.
- 21.Rıhtım Mehmet, Seyid Yehya Bakuvi ve Halvetilik, Kısmet Neşr. Bakı. 2005.
- 22.Seyyid Yahya Bakuvi, Keşf el-kulub, Manisa Muradiye Küt.
- 23.Sinaneddin Yusuf, Menakib-i Şarif ve Tarikatname-i Piran ve Meşayih-ı Aliyye-i Halvetiyye, Millet Ktp. Ali Emiri, nr.1330.

- 24.Suhreverdi Ebu Hafs Şihabüddin Ömer, İrşadü'l-Müridin, (trc. M.E.Fidan) Hacegan yay. Ist. 2000, 238 sh.
- 25.Suhreverdi Ebu Hafs Şihabüddin Ömer, Tasavvufun Esasları (Avarifu'l-Maarif), (hz:H.K.Yılmaz-I.Gündüz), Erkam Yay,Ist,1989.
- 26.Sadık Vicdani, Ebu Rıdvan, Tomar-ı Turuk-ı Aliyeden Halvetiyye, Evkaf-ı İslamiyye Matb., Ist., 1338-1340.
- 27.Şirvani Seyyid Yahya Şifau'l-Esrar, Haz. Mehmet Rıhtım, Sufi Yayınları, İstanbul, 2011.
- 28.Şirvani, Seyyid Yahya. Keşfül-Kulub (elyazma), Manisa Muradiye kütüphanesi, 2906/1.
- 29.Taşköprülüzade İsamüddin Ebu'l-Hayr Ahmed. eş-Şakaiku'n-Numaniyye fi Ulemai Devletil-Osmaniyye, Beyrut, 1975.
- 30.Tatçı Mustafa, Kurnaz Cemal. Tasavvufî Gelenekte Miyarlar ve Karabaş-ı Velî'nin Miyar'ı, Ankara, 2001.
- 31.Tatçı Mustafa, Şaban-ı Velî, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.38, s.208-210.
- 32.Tatçı Mustafa, Şabaniyye, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.38. s.211-215.
- 33.Ustaoğlu Seyyid Osman, *Tarikatlar ve Silsileleri*, Ank. 2002. c.3, s.269-273.
- 34.Vicdani Sadık. Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye, Sufi ve Tasavvuf Cereyanları. Matbaa-i Amire, Ist. 1340-1342;
- 35.Yılmaz H.K. Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, Ensar - Ist. 1997.
- 36.Yazıcı T. Fetihden Sonra Istanbulda İlk Halveti şeyhleri, Ist. Enstitüsü Dergisi, II - Ist. 1956.
- 37.Ali Ali, Tuhfatu'l Mücahidin Behçetü'z Zahidin, Nuru Osmaniye Ktp. no:2293.
- 38.Aşurbeyli S. Şirvanşahlar devleti. Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı - Bakı, 1997, 408 seh.
- 39.Ayni M. Ali, -Hacı Bayram Veli, (Haz. Rahmi Yananlı), Akabe yay. Ist. 1986.

HAZRET-İ PİR ŞEYH ŞABÂN-I VELÎ ve ŞABÂNİYYE

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatcı

Gazi Üniversitesi, Türkiye

Özet

Bu araştırmada, 4 Mayıs 1569 Çarşamba günü bu dünyadan göçen son Pîr Şeyh Şabân-ı Velî'nin hayatı, öğrenimi, Hayreddîn-i Tokadi'ye intisabı, hilafetle kastamonuya gönderilişi, erkânı, sülûk tarzı, evrâd ve ezkârı, silsilesi, halifeleri, tesirleri, tasavvuf yolları içindeki önemi, ana kaynaklardan hareketle incelenecektir.

Abstract

In this paper, the latest sage who passed away on wednesday 4 May 1569, Sheik Saban-i Veli's life, learning, commitment to Hayreddîn-i Tokadi, migration to Kastamonu in order to show the true path, method, progress in sufi's way, prays and invocations, lineage, caliphs, impressions and importance in the sufism will be analyzed based on the main references.

A. ŞABÂN-I VELÎ'NİN HAYATI

Doğum Yeri ve Tarihi

Kaynaklarda Seyyid, Hacı, Şeyh, Pîr gibi ünvanlarla ve ârif-i billâh, mürşid-i sakaleyn, gavs-ı a'zam, kutb-ı âlem, kutbu'z-zamân, hazine-i esrâr-ı âdem; mazhar-ı vech-i bâkî, gönüller merhemi benzeri sıfatlarla anılan Şabân-ı Velî, Halvetiyye'nin ana kolunu devam ettiren Şabâniyye'nin kurucu pîri ve yine Anadolu'nun Mevlânâ, Hacı Bektâş-ı Velî ve Hacı Bayram-ı Velî ile birlikte dört kutbundan birisidir.

Ömer Fuâdî Hazretlerinin yazdığı “Menâkıb-ı Şabân-ı Velî” adlı eserden öğrendiğimize göre Şabân-ı Velî Hazretleri Kastamonu'nun Taşköprü İlçesi'ndeki Harmancık Mahallesi Çifteliler Sokağı'ndaki evde dünyaya gelmiştir⁶⁷. Şabân-ı Velî'nin doğduğu mahallenin Sığırönü mevkiinde adına bir cami yaptırılmıştır⁶⁸.

⁶⁷ Harîrîzâde Muhammed Kemâleddîn, *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik fî Beyânî Selâsili't-Tarâik*, c. II, Süleymaniye Kütüphanesi (İbrahim Efendi Bölümü), no. 431, vr. 191b; Sâdık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye, Tarikatler ve Silsileleri*, (Haz. İrfân Gündüz), İstanbul 1995, s. 210; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), C. III, İstanbul 2006, s. 381. Bu meyanda Hz. Pîr'in “Taşköprü'nün Gökçeâğaç Bucağı'na bağlı Çakırçayı Köyü'nün Çimdar Mahallesi'nde dünyaya geldiği şeklindeki bilgi, eski kaynaklarda bulunmamaktadır. Bk. Mustafa Seyfi Cihangir, *Şeyh Şabân-ı Velî Hazretleri'nin Hayatı ve Manevi Silsilesi*,

H. Pîr'in 905/1499-1500 tarihinde doğduğu rivâyet edilmişse de⁶⁹ yakın dönemlerde bulunan Pendikli Şabân Efendi'nin İcâzetnâmesindeki bir kaydıhdan anlaşıldığına göre H. 886/M.1481 yılında bir berât gecesinde doğduğu anlaşılmaktadır⁷⁰. İhsan Ozanoğlu ise, Şabân-ı Velî'nin H. 902/M. 1497 tarihinde doğduğunu tesbit eder⁷¹. Diğer bazı kayıtlarda Hz. Pîr'in doğum tarihi H. 903/M. 1499 gösterilmektedir.

Ailesi ve Evliliği

Şeyh Şabân-ı Velî, anne ve babasını küçük yaşta kaybetmiştir. Bu sırada büyük bir ihtimalle dokuz yaşlarındadır. Yetim ve öksüz kaldığı böyle bir dönemde kendisini hayırsever bir hanım evlat edinmiş ve onunla kendi çocuğu gibi ilgilenmiştir. İlk terbiyesini bu hanımdan almış ve kendisinden Kur'ân okumasını öğrenmiştir. Bu hanım, Şeyh Şabân-ı Velî'yi, öğrenim yapması için İstanbul'a göndermiştir. Hayatının sonraki yıllarında adı zikredilmeyen bu hanımın, Şabân-ı Velî İstanbul'da öğrenimini sürdürürken vefat ettiği anlaşılmaktadır. Bütün bu hususlar Ömer Fuâdî tarafından şöyle nakledilir:

“Bir ehl-i şefkat hatun Hazret-i Sultânı alıp ve oğul edinip ve hasbetu'llâh besleyip ve cânı gibi severdi. Ve ta'lîme kâbil oldukda ta'lîm-i Kur'ân'a verip ve dahi feyz-i Hakk ile ulûm-ı aklıyye ve nakliyyeye dahi tâlib olup gâh Taşköprü'de ve gâh mecma-ı ulemâ ve kurrâ olan nefis-i Kastamonu'da ta'lîm-i tecvîd-i Kur'ân ve tahsîl-i ilm-i ma'kûlât edip Hazret-i Resûlu'llah gibi hüsn-i hâlleri ve hısâl-i hamîde ve cemîleleri ziyâde olmak ile edeb ve vakar ve emânet ve salâh-ı bî-şümâr ile meşhûr ve müşârünileyh oldular. Ve dahi ziyâde ilme ve kemâle tâlib olmak ile makarr-ı ulemâ ve fuzalâ ve mecma-ı mevâlî ve küberâ olan İstanbul'a müteveccih olup...”⁷²”

Kaynaklara göre Hz. Pîr'in evlenip evlenmediği belli değildir. Ancak, Vassâf, Sefîne-i Evliyâ'da, Şabân-ı Velî'nin “Yahyâ” adında bir oğlunun olduğunu kaydeder. İstanbul'da Eyüp Câmii kürsü şeyhliğinde bulunan ve çağının önde gelen âlimlerinden olduğu söylenen Yahyâ Efendi, Şabân-ı Velî'nin vefatı üzerine altıncı postnişîn Çorumlu İsmail Efendi'den irşâd

Kastamonu 1997, s. 1; Ali Yılmaz, "Şeyh Şabân-ı Velî", *Allâh Dostları*, C. 8, İstanbul 1995, s. 122; Ekrem Işın, "Şabân-ı Velî", *Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999.C. II, s. 573.

⁶⁸ Bu mescid, 1299/1882 tarihli vakfiyesine göre bu tarihte hâlâ ayakta ve akarından imamına maaş tahsis edilmiştir. (Bk. Abdulkadir Abdülkerimoğlu-Ülkü Ayan Özsoy, *Taşköprü Vakfiyeleri*, Ankara 2005, s. 47-49. Ayrıca bk. Fazıl Çiftçi, *Gönüller Sultanı Hakikat İlminin Üstadı Şabân-ı Velî*, Kastamonu 2011, s. 94.

⁶⁹ Hüseyin Vassâf, *A.g.e.*, C. III, s. 381; Hüseyin Vassâf, "Sâhib-i Tarikat Hz. Pîr Şabân-ı Velî", *Cerîde-i Sûfiyye*, III/ 81, s. 348; Ahmet Münîb, *Mir'âtü't-Turuk*, İstanbul 1306, s. 36.

⁷⁰ Fazıl Çiftçi, *Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî*, s. 94.

⁷¹ İhsan Ozanoğlu *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şabân-ı Velî Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, s. 6.

⁷² Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, s. 43-44; Nihal Yazar, *Halvetiliğin Şabâniyye Kolu Menakıb-ı Şabân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara 1985, s. 11; Hocazâde Ahmet Hilmi, *Seyyid Yahyâ eş-Şirvânî*, İstanbul, s. 18; Ekrem Işın, "Şabân-ı Velî", *OA*, C. II/s. 573.

görmüş, yüz yaşını aşmış olduğu halde H. 1082/M. 1671 yılında dünyadan göçmüştür. Oğlu Şeyh Müntehâ Efendi ve onun neslinden gelenler de şeyh olarak görev yapmışlardır. Hz. Pîr'in dördüncü göbekten torununun adının Şeyh Şabân olarak anılması da, bunların Hz. Pîr'e nispetini güçlendirmektedir. Ancak, Yahyâ Efendi'nin yüz yaşından fazla yaşamış olması, onun Şabân-ı Velî'nin oğlu değil de, torunu olabileceğini düşündürmektedir⁷³.

Bazı kaynaklarda Üsküdarlı Şabânî şeyhi Şeyh Muhammed Nasûhî (ö.1718) Hazretleri'nin de "Şeyh Şabân-ı Velî neslinden" olduğunun söylenmesi, Hz. Pîr'in neslinin yürüdüğü yolundaki kanaati desteklemektedir⁷⁴.

Bütün bu bilgilerden hareketle Hazret-i Pîr'in evliliği konusunda kesin değerlendirmeler yapmak mümkün görünmemektedir.

Öğrenimi

Şeyh Şabân-ı Velî, ilk tahsilini Taşköprü'de yapmış⁷⁵ daha sonra Kastamonu'daki Abdürrezzâk Câmîi Türbesi'nde medfûn bulunan Osman oğlu Hoca Velî (ö. 918/1512)'den tefsîr ve hadîs dersleri okuyup icâzet almıştır⁷⁶.

İstanbul Yılları

Şabân-ı Velî, ilmini ilerletmek amacıyla II. Bâyezîd döneminde İstanbul'a gitmiştir. Bu dönemde Fâtih'te medreselerden birinde tahsiline devam etmiştir⁷⁷. Bu medresenin Karadeniz Başkurşunlu Medresesi olduğu, burada dokuz sene Kur'ân-ı Kerîm, tefsîr ve hadîs gibi ilimler tahsil ettiği, Eyüp Câmîi'nde kürsü şeyhliği ve ders-i âmlık görevlerine tâyin edildiği şeklindeki bilgiler⁷⁸ yazılı kaynaklarda yer almamaktadır. Şabân Efendi, dinî ilimlerde ilerledikçe tahsilinin sonlarına doğru tatmin olamayıp tasavvufa yönelmiştir. Medresedeki odasında, kendisi gibi düşünen arkadaşlarıyla sohbetlerde bulunmuş, çoğu zaman yalnızlığı tercih ederek hücresinde derin düşüncelere dalmıştır. Bu dönemde İstanbul'da bir kâmil insan arayışına girerse de görüştüğü müridler kendisini tatmin etmemiştir.

⁷³ Hüseyin Vassâf, A.g.e., C. III, s. 398.

⁷⁴ Mesela bk. Ayvansarayî Hüseyin Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmî-İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mimârî Yapılar*, (Haz. Ahmed Neziha Galitekin), İstanbul 2001, s. 640; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, (Haz. O. Hülâgu, M. Ekincikli, H. Savaş), C. IV, İstanbul 1998, s. 149; Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, (Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), C. II, Ankara 2001, s. 1062; Tatçı, Mustafa, *Üsküdarlı Muhammed Nasûhî ve Divânı*, İstanbul 2004, s. 13.

⁷⁵ Fuâdî, *Menâkıbnâme*, 37 vd.; Nihal Yazar, A.g.e., s. 137.

⁷⁶ A. Abdülkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şabânîye Kolu Şeyh Şabân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara 1991.s. 38; Fazıl Çiftçi, A.g.e., 2002, s. 95; Yılmaz, A.g.m., 1995, s. 122.

⁷⁷ Fuâdî, *Menâkıbnâme*, 37 vd.; Hüseyin Vassâf, A.g.e., C. III, s. 383.

⁷⁸ Çiftçi, A.g.e. s. 96; Ali Erol, "Şeyh Şabân-ı Velî ve Türbesi Etrafında Oluşan İnançlar, Gelenekler", *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri*, (23-27 Eylül 2002), Mersin, Ankara 2004, s. 503-514. 507.

Hayreddîn-i Tokadî ve Bolu Yılları

Hazret-i Pîr, medrese öğrenimini tamamladığı günlerde bir rüyâ görür. Bu vâkıada kendisine "vatan-ı aslînize gidiniz" denilmiştir. Bunun üzerine o - büyük bir ihtimalle- 1519 yılında beş arkadaşıyla birlikte İstanbul'dan memleketi Kastamonu'ya doğru yola çıkar⁷⁹. Yol arkadaşları arasında Düzce Karataşlı Muslihiddin Efendi de vardır. Hz. Pîr ve arkadaşları Düzce ile Bolu arasındaki Dütaş (Konrapa)⁸⁰ mevkiinde ikâmet eden Hayreddîn-i Tokadî Hazretleri (ö. 1533)'nin dergâhına yakın bir hana gelirler. Arkadaşları, gece dergâhtan gelen zikir seslerinin tesiriyle kendisine dergâha gidelim diye ısrarcı olurlar. Hazret-i Pîr: "Onlar zincirci tâifelerdir." dediyse de arkadaşları konakladıkları ısrarcı olurlar. Hep birlikte kaldıkları handan çıkıp Hayreddîn Efendi'nin huzûruna varırlar. Hayreddîn Efendi, büyük Halvetî Şeyhi Çelebi Sultan Cemâl-i Halvetî'nin (ö. 1498) halifelerindendir. Bu ilk karşılaşmadaki sohbet sırasında Hayreddîn Efendi Şabân-ı Velî'ye bir âyetin anlamını sorar. O da, medrese öğreniminin yetkinliğini gösterecek şekilde çeşitli müfessirlerin görüşlerine göre cevaplar verir. Bunun üzerine, Hayreddîn Efendi, âyetin ledünnî anlamını izâh eder. Bu izâh, Şabân-ı Velî'nin o güne kadar öğrendiklerinden çok farklıdır ve gönlünde derin etkiler bırakır⁸¹. Sohbet sonrasında açılan zikrin tesiri ile aldığı manevî zevk ise, gönlünde fevkalade bir vecd hâsıl etmiştir. Kastamonu'ya dönüş zamanı gelince, Şabân Efendi yol arkadaşlarına "onlar zincirci bir taifedir" diyerek erenlerin kendisini de bağladıklarını yola devam etmeyip Hayreddîn Efendi'nin Dergâhı'nda kalacağını söyler ve onun dervîşi olur. Hz. Pîr'in bey'atıyla ilgili bu serencâmı Fuâdî Hazretleri tarafından şöyle anlatılır:

"(Hz. Pîr İstanbul'da bir mürşid arayışıyla) makâm-ı hayretde iken vatan-ı aslînize sılaya gidin diye vâkıalarında açıkça tenbîh vâkı olur. Onlar da Kastamonu semtine gitmeye azîmet etdiler. Ve dahi ... Hayreddîn Efendi (k.s.) nefis-i Bolu'da irşâd ederler idi. Ve Aziz sılaya giderken -Hayreddîn Efendiye uğrayıp- arz-ı hâl ederim deyip, İstanbul'da hâtıra ederdi. Bi-emrillâh yoldaşları ile azîzin yolları onların olduğu mevzia uğrayıp ve dervîşlerin şevkle etdikleri tevhîdlerini işidip onlara yakın yerde kondular. Fi'l-hâl yoldaşları:

-Gelin sofilerin tevhîdlerine varalım." dediklerinde Şabân Efendi'nin dahi murâdları sultâna sabah buluşmak iken derûnlarında olan cezbe ve aşk-ı ilâhî galebesiyle el-ân varmaya küllî meyl etdiler ammâ cibillet-i asliyyelerinde âkil ve ehl-i hikmet olmakla suretâ meyl göstermeyip bir remz-i latîf itibâr edip sofilerin yanlarına ve tevhîdlerine varırsız ve lâkin

⁷⁹ Bazı kaynaklardaki rivayete göre 914/1508 senesinde Kastamonu'ya döndüğü söylenmekte ise de (bk. Erol, A.g.m., s. 507), Bu tarih çok erken bir tarihtir.

⁸⁰ Çiftçi'ye göre Yaylak mevkiinde. Bk. A.g.e., 2002, s. 99.

⁸¹ Hüseyin Vassâf bey bu sohbetin bir ağaç altında gerçekleştiğini belirtmiştir. Bk. *Sefîne-i Evliyâ*, C. III, s. 384. Tatçı, "Şabân-ı Velî", *TDVİA*, C. 38, s. 209.

onların cezbeleri gâlibdir. Kalbinde nûr-ı imân ve şevk-i ilâhî ziyâde olanlara cezbe salıcak:

-Onlar bir zencirci tâîfedir, kendi tarikatlarına ve silsilelerine çekerler, gâfil olman, sonra hâl müşkil olur." deyip varmadan ihtirâz sûretinde oldular. Ammâ yoldaşları zikrullâha meyl edip:

-Kalkın gidelim, niye kâdirlerdir, diye cümlesi varıp halaka-i zikre dâhil olup badehû:

-Şabân Efendi size demedi mi onlar zencircidir, bana bir hâl oldu ki asla gitmeye dermânım kalmadı, hakîr sabâh varırım, diye, onları bârhânelerine gönderip kendileri onda kaldı. Ve sabah namâzından sonra vird-i şerîfe ve işrâk namâzına hâzır olup ve ehl-i ferâset ve gerçek tâlib olup ve pâk-nazar olmakla ve ilhâm-ı Hak'la azîzin hâlini ve kadrini bilip ve derûnlarında olan derd-i ilâhîye dermân onlardan olacağını dahi anlayıp fi'l-hâl tarikat üzre bîat edip ve galebe-i fenâ ile cümle mallarını nefsi-i nefiseleri gibi azîze teslim edip ve yoldaşlarını vesâir dünyâ fikirlerini terk edip Hazret-i Ebû-Bekri's-Siddîk gibi sıdk ile terk ü tecrîde kadem basıp maksad-ı aksâları rızâ-yı Hak ve vüsûl-ı zât-ı mutlak olup ve şeyh elinden hırka-i irâdet ve tâc-ı izzet giyip ve kemer-i gayreti yedi yerden kuşanıp ve cân ile hizmete bel bağlayıp tezkîyye-i nefis ve tasfiyye-i kalb ve tecellîye-i rûh ve tahliye-i sır ile gencîne-i kalblerinde olan tılsımâtın fethine azîmet etdiler.⁸²

Hiz. Pîr, Hayreddîn-i Tokadî'nin n iki yıl hizmetinde bulunmuş ve sülûkun ikmâlden sonra 1531 yılında Kastamonu'ya hilâfetle gönderilmiştir⁸³.

Bazı kaynaklarda Hayreddîn Efendi'nin M. 1525 senesinde vefat ettiği belirtilmektedir. Şabân-ı Velî Hayreddîn Efendi'ye büyük bir ihtimalle 1519 senesinde intisap etmiş ve on iki sene hizmetinde bulunmuştur. Bu husus dikkate alındığında Hayreddîn Efendi'nin 1532'den sonra bir tarihte sonra vefat ettiği anlaşılacaktır.

Hayreddîn Efendi'nin Bolu yakınlarında bulunan Dutaş (Konrapa) mevkiindeki kabri

⁸² Fuâdî, *Menâkıpnâme*, s. 37-40; Harîrîzâde, *A.g.e.*, II, 192a.

⁸³ Nihal Yazar, s. 143; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul, s. 303, Ekrem Işın, "Şabân-ı Velî", *OA*, C. II/s. 573.

Söz konusu seyahat sırasında İstanbul'dan beraber geldiği arkadaşlarından Muslihiddin Efendi de Hazret-i Pîrle aynı anda Hayreddîn-i Tokadî'ye intisap etmiştir. Daha sonra Hayreddîn-i Tokadî'nin hilâfet vererek memleketi Düzce Karaköy'e gönderdiği Muslihiddin Efendi memleketine dönerken Şabân-ı Velî Hazretleri de yanında bulunmuş ve Muslihiddin Efendi'ye yoldaşlık etmiştir⁸⁴.

Kastamonu Yılları

Hz. Pîr, sülûkunu tamamlayıp irşâd olduktan sonra hilâfetle muhtemelen 1531 senesinden sonraki bir tarihte Kastamonu'ya gönderilmiştir⁸⁵. Bu sırada o, yol boyunca uygun yerlerde halvete girmiştir. Bu yerlerden birisi de Çağa Kasabası'ndaki Bey Mescidi'dir. Burada halktan biri -İbrahim Hâs'a göre ehl-i kurrâ bir zât⁸⁶- gelip Şabân Efendi'ye şöyle der:

"Sûfî Dede! Bir fakîrsin, sana sebab-i maâş lâzımdır ve tenhâlık dahi seversin. Gel sana hergelecilik alıverelim, hayvanlarımız gütt." dedikde onlara dahi:

"Kardaşlar! Ben hayvanları Allah emriyle güdüyorum. Hemân bolayki kurda aldırmayavuz." diye remz ü işâret edince o dahi hakîkat ve meâli anlamayıp:

"Durma güdegör! Allah kolay getire." dedi⁸⁷.

Hazret-i Pîr halvetten çıkarak Kastamonu'ya yönelir. Şehre gireceği gün Bayramî Azizlerinden İsâ Dede birkaç dervîşine:

"Bolu cânibinden Kastamonu'ya bir kâmil boyacı geliyorur, karşılan!" deyip remz ü işâret eder. yol üzerindeki Derbent ve Suluk isimli yere giderler. Orada görürler ki bir Halvetî dervîşi yaya olarak tek başına geliyor. Hazret onların kendisini karşılamaya geldiklerini bildiği halde, hâlini gizler. Dervîşler Şabân Efendi ile selâmlaşır birkaç kelime ederler fakat kemâline ve hilâfetine ait bir işâret alamadıkları için aradıkları şahsın o olmadığı naatiyle geri dönerler. İsâ Dede'ye dönüp vaziyeti söylerler. İsâ Dede de, hazretin kemâlini anlayıp, "mübârek olsun" diyerek Şabân Efendi'nin sırrını saklar.⁸⁸"

Hazret-i Pîr Kastamonu'da önce Seyyid Sünnetî Mescidine yakın Cemâleddîn Camii'ne (Hüsâm Halife Mescidi'ne) iner⁸⁹. Sonra Honsalar

⁸⁴ Mustafa Tatcı, "Kastamonulu Eren Şabân-ı Velî İle İlgili Yeni Bilgiler", s. 309-318; *Menâkıbnâme*, 40-41; Öngören, s. 80-81. Atâyî'nin, Şabân-ı Velî'nin Konrapalı Muslihiddin Efendi'ye hizmet ettiğini söylemesi doğru değildir (Nev'izâde Atâî, *Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmileti's-şakâik*, (Haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, s. 199.

⁸⁵ Harîrîzâde, A. g. e., II, 192b.

⁸⁶ Mustafa Tatcı, "Kastamonulu Eren Şabân-ı Velî ile İlgili Yeni Bilgiler", s. 310; yine bk. İbrahim Hâs, *Şabâniye Silsilesi*, İstanbul 2008, s. 67-69.

⁸⁷ *Menâkıbnâme*, s. 42-43.

⁸⁸ İbrahim Hâs, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp. HM. Ef. Bl. Yz. Nu: 4543, 266b-267b.

⁸⁹ Hüsâm Halife Mescidi" adıyla da bilinen bu mescidin binası 1941'de Vakıflar İdaresi tarafından satınmıştır (Çiftçi 2002, s. 109). Şabân-ı Velî, Sünneti Dergâhı'na yakın olduğu için

Camiî'ne intikal etmiş, oranın yanmasıyla birlikte Hazret-i Pîr tekrar, 1460 senesinde vefat eden Yahya-yı Şîrvânî'nin halifesi Halvetî şeyhi Sünnetî Sünnetî Mescidine dönmüş⁹⁰ ve bu mescitte irşâdına devam etmiştir⁹¹. Bu mescit, Hz. Pîr'in vefatından sonra "Şabân Efendi Câmii" olarak anılacaktır. Hz. Pîr, daha sonra dervîşlerinin arzusuyla Honsalar Mescidi'ne geçmiş, sohbet ve irşâdına burada devam etmiştir⁹². Hüseyin Vassâf'ın da belirttiği gibi, Sadık Vicdânî, bunun tam tersini söylemekteyse de Ömer Fuâdî'nin yazdıkları her halde daha doğrudur⁹³.

Seyyid Sünnetî Hazretleri'nin vefatından sonra, makâmı uzun bir süre boş kaldıysa da, Şabân-ı Velî ile birlikte dergâhındaki faaliyetler yeniden canlanmıştır⁹⁴. Şabân-ı Velî bir müddet sonra, Sünnetî Mescidi'nden sonra yakınındaki Cemâl Ağa (Hüsâm Halife) Mescidi'ne taşınmış, burada münzevi olarak vaktini tefekkür ve zikrullâh ile geçirmiştir. Menâkıbnamede belirtildiğine göre Hz. Pîr burada halvet halindeyken hırkaları yıprandığı bir dervîş gelir ve hırkasını yıkamak ister. Hz. Pîr çıkarıp hırkasını verir. Dervîş suya koyup ıslatınca hırka eskidiği için parça parça olur. Hz. Pîr'e gelir ne diyeceğini bilemez. Şabân Efendi, üzüme der:

"Biz dünyaya üryân geldik üryân gideriz."

Hazret-i Pîr, Hacı Seydi ve Çatak Baba'nın teklifleri ile Cemâl Ağa Camii'nden taşınarak tekrar Sünnetî Meclisi'ne geçmiş, burada pek çok erbaîn çıkarmıştır⁹⁵. Sünnetî Mescidi'nin şehrin kenarında olması ve bazı dervîşlerinin ısrarlı daveti üzerine Şabân-ı Velî Hazretleri yeniden şehir merkezindeki Honsalar Câmii'ne taşınmıştır. Buradaki irşâd faaliyetleri bu tarihten sonra onun "Şabân Dede" veya "Şabân-ı Velî" adıyla ününü artırmış, kerâmetlerinin dilden dile nakledilmesine vesile olmuştur⁹⁶.

Bir rivâyete göre, Şehrin Atabey Gazi Mahallesi'nde çıkan bir yangında Honsalar Câmii de yanmıştır. Şeyh Şabân-ı Velî:

"Bu yangında bir hikmet vardır." diyerek Hisarardı'nda Seyyid Sünnetî Mescidi'ne bitişik Eyüp Halife tarafından hibe edilen bir eve nakletmiştir⁹⁷. Hz. Pîr, hayattayken bu evde oturmuş ve yerine geçecek şeyhlerin de burada oturmaları için bir vakıfnâme tanzim ettirmiştir. Bu vakfın şahsiyeti daha sonra kütüğe kaydedilmiştir.

bu mescidi tercih etmiş olabilir. Menâkıbnâmeden alınan bu bilgiler bilahire pek çok araştırmacı tarafından teyid edilmiştir. (bk. Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 388, Çiftçi 2002, s. 108-109; Yılmaz 1995, s. 124.

⁹⁰ Vassâf, *Sefîne*, C. III, s. 388.

⁹¹ Ozanoğlu, A.g.e., 1966, s. 7.

⁹² *Menâkıbnâme*, s. 42; Hüseyin Vassâf, A.g.e., C. III, s. 385.

⁹³ Sadık Vicdânî, A.g.e., s. 211.

⁹⁴ *Menâkıbnâme*, s. 34-46.

⁹⁵ *Menâkıbnâme*, s. 46.

⁹⁶ *Menâkıbnâme*, s. 48.

⁹⁷ *Menâkıbnâme*, 68-69.

Vefatı

Şabân Velî, Ömerü'l-Fuâdî'nin Menâkıbnâme'deki beyânına göre 18 Zilkade 976/4 Mayıs 1569 çarşamba günü bu dünyadan göçmüştür⁹⁸. Gasil ve tekfîn işini Hz. Pîr'in İstanbul halîfesi Kastamonulu meşhur âlimlerden Süleymâniye Câmii Vâizi Şeyh Muharrem Efendi ve yine Hz. Pîr'in halîfelerinden Muzaffer Dede birlikte yapmış, cenâze namazını ise Muharrem Efendi kıldırmıştır. Şabân Efendi'nin cenazesi Abdüssamed halîfenin âb-ı zemzemle yıkanmış olan kefenliğine sarılmış ve öylece namazı kılınmıştır. Cenaze namazına çok kalabalık bir cemâat katılmış, hatta gelemeyenler yetişsin diye namaz cuma günü ikindiden sonrayaertelenmiştir. Bu sırada Muharrem Efendi kürsüden va'z u tesellîde bulunmuş ve şunları söylemiştir:

"Kastamonu'dan İslâmbol'a gelmek murâd eylemişim, izin talep etmek için, Hazret-i Pîr Şeyh Şabân Efendi'ye vardım. Mübârek dest-i şerîflerin bûs eyleyip:

-Sultân'ım izniniz olursa İslâmbol'a gitsem gerek, dedim.

Hazret-i Pîr buyurdular ki:

"Muharrem kardaş! Nâmâzımı kıl da öyle git" dediler.

Henüz hasta değillerdi. Derûnumdan:

"İhtiyâr olmuşlardır, ihtiyârlığından böyle söyler." Diye düşündüm.

Yirminci günde dediği aynen çıktı."

Muharrem Efendi Hazret-i Pîr'in vefâtlarından sonra:

"Kastamonu bize harâm oldu." diyerek tamamen İstanbul'a nakl eylemişler ve kederlerinden ötürü bir daha dönmemişlerdir.

Malûm olduğu üzere Hz. Pîr'in na'şî tekkesinin bahçesine defnedilmiştir⁹⁹. Yine Ömer Fuâdî Hazretlerinden nakledilen rivâyete göre, merasimden hemen sonra rahmet yağmaya başlamış ve bu rahmet kırk gün devam etmiştir. Fuâdî Hazretleri onun son demlerini anlatırken şunları söyler:

"Cân-ı şîrîni mahbûb-ı hakîkiyye teslim eder olduklarında, ehibbâ ve dervîşân huzûr-ı şerîflerine gelip, onlar dahi her birine mertebelerine ve hâllerine göre pend ü nasîhat edip, kelimât-ı hayât-bahşlar ile her birinin kalbine hayât u safâ ve rûhuna nûr u cilâ verdiler. Ve dahi:

-Sultânım! Sizler âlem-i bekâya ve âhirete gidince, tarîk ve erkânın ve ehibbâ ve dervîşânın hâli nice olur?" dediklerinde:

-Kardaşlar, elem çekmen ve her hâliniz Allâhu Ta'âlâ'ya tevfiż edin. İnşâallah önümüzden sonumuz gürdür." buyurdular."

⁹⁸ Harîrîzâde bu tarihi 12 Zilhicce 976 Cuma günü olarak (A.g.e. II, vr. 192a.), Atâî (s. 199) ve Bandırmalızâde Mir'âtü't-Turuk'ta (s. 36) 977 olarak vermektedir. Ahmet Rif'at ise, her iki tarihi zikretmiştir (c. IV, s. 141). Ali Yılmaz, Miladî tarihi 4 Mayıs 1568 olarak çevirmiştir. 1995, s. 125.

⁹⁹ Menâkıbnâme, s. 93-97.

Hz. Pîr'in sandukası

Hüseyin Vassâf Bey'in tesbitine göre Nakîbü'l-Eşrâf Şeyh Abdürrezzâk İlmî Efendi (ö. 1907) Hz. Pîr'in vefatına: "*Eyledi Şabân Efendi azm-i dildâr-ı cinân*" mısraıyla bir tarih düşürmüştür. Tarih mısraının geçtiği manzume şöyledir¹⁰⁰:

*Pîr Şabân kutb-ı feyz-efzâ
Pertev-i aşkı âftâb-âsâ
Gönül âyînesin o kılmış pâk
Mâ-sivâ jengi kalmamış aslâ
Cünbüş etdikde cezb-i rûhânî
Etdi efsürde-dilleri ihyâ
Yek nazarda olurdu irşâdı
Dilde a'mâları eder bînâ
Kût-ı evliyâ cihâmı tutar
Böyledir şübhe etme ey cânâ
Keşti-i âlemin hemân dümeni
Dest-i merdân-ı Hak'da subh u mesâ
Şerîat gülsitânın gülüdür
O güle bülbül oldu nağme-serâ
Bâğ-ı aşka odur yegâne safâ
Hakikat dürrüne odur deryâ
Âşıkın cânı erdi ma'sûka
İrcii' gûş-ı cânâ verdi sadâ
İki mısra'la cevherîn târîh
Söyledi **İlmi** bendesi a'lâ*

¹⁰⁰ Hüseyin Vassâf, A.g.e., C. III, s. 520.

*Pîr Şabân-ı Velî o merd-i ilâh
Gönlüdür vâsıl-ı Cemâl-i Hudâ*

(پیر شعبان وفی او مرد اله) = 976

(کوکلدر واصل جمال خدا) = 976

Hız. Pîr'in Terekesi

Hız. Pîr'den günümüze bir tâc-ı şerîf, pamuklu, yarım kollu, yuvarlak yakalı sade bir gömlek, bazı asâlar, tesbih ve seccâdeler kalmakla beraber, Kastamonu'daki türbede muhafaza edilen bu cihazlardan bir kısmı yakın bir zamanda çalınmıştır¹⁰¹.

Türbe

Hız. Pîr'in vefatı ve türbesiyle ilgili bilgiler, Ömer Fuâdî'nin yazmış olduğu "Türbenâme" adlı eserde etraflıca anlatılmaktadır¹⁰². Türbe inşaatı, Şeyh Muslihiddin Efendi'nin vasiyeti ile halefi Ömer Fuâdî tarafından Sultan Ahmed'in şehzâdesi Sultan Osman'ın himâyesinde başlatılmış, zamanın vezîrlerinden Murâd Paşa'nın kethüdâsı bulunan Ömer Bey'in desteği ile sürdürülmüştür. Ömer Bey, Şabân-ı Velî'nin dervîşlerinden Himmet Dede'nin oğludur. Ömer Bey'in, fazla para harcayıp isrâf ettiği gerekçesiyle Nasûh Paşa tarafından Diyarbakır'da idam edilmesi üzerine devlet desteği kesilmiştir. Küre nahiyesinde kâdı olarak bulunan Bolulu Akkaş Hîbetullâh Efendi ve Dergâh-ı hümâyûn kapıcıbaşlarından Mehmet Ağa'nın yardımlarıyla türbe inşaatına devam edilmiştir. Türbe, Ömer Fuâdî'nin gayretleri ve hayırseverlerin yardımlarıyla 1020/1611 yılında tamamlanabilmiştir¹⁰³. Sultan Ahmed'in sadrazamlarından Halil Paşa kubbeyi kurşunla kaplatmış, Kastamonu Kâdısı Emîn Efendi alemini yaptırmıştır. Sultan Osman'ın vezirlerinden Kastamonu Vâlisi Kurşunluzâde Mustafa Paşa da türbenin imârı hususunda hizmetlerde bulunmuşlardır. Türbenin doğu tarafındaki harem kapısı 1025/1620'de açılmıştır¹⁰⁴.

Türbe, Sultân Abdülazîze, II. Abdülhamîd dönemlerinde de önemli tamirler görmüştür. Yine 1950 senesindeki tamirden sonra nihayet 2008-2009 yıllarında yeniden elden geçirilmiştir.

Halk arasında halen türbenin yapımı ile ilgili efsâneler anlatılmaktadır.

Menâkıbı

Şabân Velî'nin menkıbeleri, Şeyh Ömerü'l-Fuâdî tarafından biri ayrıntılı diğeri özet olmak üzere (1608 senesinde) iki ayrı eser halinde kaleme alınmıştır. Matbu Menâkıbnâme'nin "Sebeb-i Tahrîr" bölümünde bu husus:

¹⁰¹ Müze Bilgileri için bk. Nurhan Atasoy, "Osmanlı Dönemi Tarikat Kıyâfetleri ve Cihâzları", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler*, Ankara 2005, s. 186.

¹⁰² Bu risâle, Menâkıpnâme yazmalarının pek çoğunda kaydedilmiştir. Yine Kastamonu'da eski harflerle çok az sayıda tab' edilen kıymetli eserde de vardır. Bk. *Menâkıpnâme ve Türbenâme*, Kastamonu 1877.

¹⁰³ Ömer Fuâdî, *Menâkıpnâme ve Türbenâme*, Kastamonu 1877; Mehmet Behcet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, İstanbul 1341, s. 92-93.

¹⁰⁴ Ozanoğlu, A.g.e., 1966, s. 21-22.

"Bir mufassal menâkıbnâme cem' etmiş idi velâkin ziyâde mufassal olup ve elfâz u ibârâtında herkes fehm edemez ibâretler olmağın her kimesne fehm etmeğe asan olsun için Türkî ve basit ibâretle bir muhtasar ve müntehâb Menâkıbnâme dahi yazıp ol sultânın menâkıb u kerâmâtının güneşden zerresin ve deryâdan katresin beyân eyledi." şeklinde ifade edilmektedir.

Ömer Fuadî Hazretlerinin yazıp da Asitâne'ye hibe ettiği mufassal(ayrıntılı) Menâkıbnâme henüz ele geçmemiştir. Muhtasar Menâkıbnâme Son tekkeşînlerden Mehmed Saîd Efendi tarafından Kastamonu'da basılmış olup künyesi şöyledir:

Menâkıb-ı şerîf-i Pîr-i Halvetî Hazret-i Şabân-ı Velî, Kastamonu Vilâyet Matbaası, Cumâde'l-evvel 1294/1877, s. 188.

Menâkıbnâme ve Türbenâme'nin tesbit ettiğimiz bazı yazma nüshalarının künyeleri şöyledir¹⁰⁵:

- 1- Kastamonu İl Halk Ktp. Nu. 3676/1, yp. 1b-90b.
- 2- Süleymaniye Ktp. Reşit Efendi Bl., Nu. 478. (İstinsah: 1230/1814)
- 3- Süleymaniye Ktp. Düğümlü Baba Bl., Nu. 583.
- 4- Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut Efendi Bl., Nu. 4588.
- 5- Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut Efendi Bl., Nu. 4682.
- 6- Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut Efendi Bl., Nu. 2287.
- 7- Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut Efendi Bl., Nu. 2332.
- 8- Süleymaniye Ktp. Uşşakî Tekkesi Bl., Nu: 35.
- 9- Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar Bl. Nu: 634.
- 10- Milli Ktp. Yz. Nu: 5535/1.
- 11- Milli Ktp. Yz. Nu: A/3254-1-2.
- 12- Atatürk Kitaplığı, OE., Nu. 782.
- 13- Şaban-ı Velî Türbesi'ndeki Yz. Nüsha (harekeli). (Kısaltması: K1).
- 14- Şaban-ı Velî Türbesi'ndeki Yz. Nüsha (harekesiz nüsha). (Kısaltması: K2).

Bu eser beş bölümden müteşekkildir.

I. Bölümde, velâyet ve kerâmet hakkında bilgi verilir.

II. Bölümde, Şabân-ı Velî'nin tarikat silsilesi hakkında bilgi verilir.

III. Bölümde, Şeyh Şabân-ı Velî'den önce şeyh olan Seyyid Sünnetî Efendi anlatılır.

IV. Bölümde, Hz. Pîr ve kerâmetleri anlatılır.

V. Bölümde, Şabân-ı Velî'den sonra posta geçen şeyhler, Osman Efendi, Hayreddîn Efendi, Abdülbâkî Efendi, Muhyiddin Efendinin hayat ve kerâmetleri anlatılır. Ömer Fuadî Hazretleri bu bölümde kendisinden de bahseder.

Hz. Pîr'in muhtasar menâkıbnâmesi bugüne kadar bir kaç çalışmaya konu olmuştur. L. Nihal Yazar¹⁰⁶, Ali Okumuş¹⁰⁷, Muhammed Safî¹⁰⁸, Muhammed

¹⁰⁵ Biz bu eseri, yazmalarından hareketle tenkitli metin olarak hazırlamaktayız.

Bedirhan¹⁰⁹ gibi araştırmacıların hazırladığı bu çalışmalarda umumiyetle matbu nüsha esas alınmıştır

Aslen Kastamonulu olan ve Şabânî şeyhi Hasan Ünsî (ö. 16723) tarafından yetiştirilen İbrahim Hâs (ö. 1762 İstanbul) yazmış olduğu “*Tezkiretü'l-Hâs*” adlı eserinde Hz. Pîr'in menâkıbını Ömer Fuâdî hazretlerinden iktibasla yeniden üsluba çekmiştir¹¹⁰.

Zemzem Suyu

Hız. Pîr'in halen, türbesi yanındaki "Asâ Suyu" denilen çeşmenin etrafında oluşan efsâneler bugün de anlatılmakta, halk onun Zemzem suyu olduğuna inanarak şifa için hediye olarak götürmektedir¹¹¹.

Hazret-i Pîr'in Manevî Şahsiyeti

Şabân-ı Velî Hazretleri her şeyden önce son pîr (=pîr-i hâtem)dir. Bunun anlamı şudur: O, tarih boyunca yaşayan bütün kâmil mürşidlerin ve pîrlerin irfânının vârisi ve hatemi; ledün ilminin ve manevî tasarrufun zirvesidir. Hız. Peygamber nasıl ki bütün peygamberlerin ilmini kendinde toplayan ve iki âlemde tasarrufa ulaşan sakaleyn bir resûl ise, Şabân-ı Velî Hazretleri de tarikat kurucusu pîrlere içinde sakaleyn bir pîrdir. Onun bu yönünü bir cümle ile özetlemek gerekirse şöyle denebilir:

Hazret-i Pîr ilm-i ledünde derya, madde ve manâda mutasarrıf, tarikat-i aliyeye erkânında gelmiş geçmiş en büyük müceddiddir.

Hazret-i Pîr'i yetiştiren silsile içinde seyr ü sülûk çıkarmada Ömer Halvetî (ö. 1349 ?) Hazretleriyle başlayan yeni uygulamalar Yahya-yı Şirvânî (ö. 1464) ile devam etmiş ve nihayet Hız. Pîr'de kemâl noktasına ulaşmıştır. Ömrünü halvet ve erbaînle geçiren kâmil insan, artık bakışlarıyla yahut uzaktan söylediği bir kelâm ile insan eğitir hâle gelmiştir. Hülâsa Şeyh Şabân-ı Velî Hazretleri şerîat ve hakîkatî te'lif eden düşünceleri, teslik tarzındaki yaptığı yenilikleri; aşka ve marifete dayalı vahdet-i vücûdu hedefleyen seyr ü sülûk anlayışı ile tasavvuf ve tarikatler tarihinde çok önemli bir yere sahiptir.

Şabân-ı Velî'nin insanların ve cinlerin mürşidi olduğuna, her iki âleme de tasarruf ettiğine inanıldığından, kendisine “Mürşidü's-Sakaleyn” denilmiştir¹¹². İbrâhim Hâs (ö. 1762), *Tezkiretü'l-Hâs* adlı

¹⁰⁶ L. Nihal Yazar, *Halvetîliğin Şabânîyye Kolu Menâkıb-ı Şabân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara 1985, XI+332 s.

¹⁰⁷ Ali Okumuş, *Menâkıb-ı Şeyh Şa'ban-ı Velî*, (Y. Lisans), MÜ, SBE., İstanbul 1998, 128+92 s.

¹⁰⁸ Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıb-ı Şeyh Şa'ban-ı Velî ve Türbenâme*, (Sad. Muhammed Safî), Hamle Yayınları, Kastamonu 1998, 165 s.

¹⁰⁹ Ömer Fuâdî, *Hazret-i Pîr Şabân-ı Velî Menkubeleri*, (Sad. Muhammed Bedirhan), Nefes Yayınları, İstanbul 2011, 207 s.

¹¹⁰ Mustafa Tatcı, "Kastamonulu Eren Şabân-ı Velî İle İlgili Yeni Bilgiler", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, Ankara 2007, s. 309-318.

¹¹¹ Çağınlar, A.g.m., 2003.

¹¹² *Menâkıbnâme*, s. 74-89.

menâkıbnâmesindeki Hz. Pîr ile ilgili bölümünde Şabân Efendi'nin üç yüz altmış halifesinin yanında cin taifesinden de otuz iki halîfesi olduğunu zikreder. Aynı müellif başka bir yerde yine "Cenâblarının üç yüz altmış halîfesi vardır. Demişlerdir ki, üç yüzü bana erişti. Altmışı Allah'a erişti, diye buyurdular (k.s.), Ve tâife-i cinnîden dahi çok halîfeleri vardır. Hattâ ki tarîkinin fukarâsına hâlâ cinnî erişmez." buyurmaktadır¹¹³.

Şifâhî olarak gelen bilgilerde Hz. Pîr, Cenâb-ı Hak'tan kendi erkânına mensup olanların şu beş şeyle mükafatlandırılmalarını dilemiş, bu da kabul edilmiştir: Bu hususta onun şöyle dediği rivâyet edilmektedir:

"Benim postum ve silsilem kıyâmete kadar bâki olsun; dervîşlerime cin musallat olmasın, dervîşlerim deprem enkâzında kalsınlar; suda boğularak, ateşte yanarak ve tüberkülozdan ölsünler."

Hz. Pîr'in bu özelliği Ömer Fuâdî tarafından da teyid edilmektedir. Menâkıbnâme yazarının bildirdiğine göre Hazret-i Şabân-ı Velî, kutbiyyet makâmına ulaştığında Cenâb-ı Hak'tan şu üç şeyi niyâz etmiştir:

1. Tarîkatına intisap edenlerden bir kimse seyr ü sülûkun sırlarına haberdâr olamadan vefat ederse, o kimseye son nefesinde tevhid-i zat zevkünden ihsân buyurulması;

2. Tarîkat salıklarının cin ve peri tasallutundan, bilhassa sihir yapıcıların sihirlere muhafaza olunması;

3. Kıyâmet gününe kadar âriflerin eksik olmaması ve silsilesinin kesilmemesi.

Hz. Pîr döneminde yetişen Şabânî büyüklerinden Muslihüddîn Vahyî'nin Mi'râcû'l-Beyân adlı eserinden öğrendiğimize göre, O, aşk, cezbe ve melâmet ile Hak'la ulaşmış "şuttâr" tarîkine mensup bir erendir. Bütün işlerinde şerîat ve hakikat âdâbını gözetmiş, mensuplarının da bu dengeyi korumalarını istemiştir. Onun, "şerîat bademin kabuğu, tarîkat özüdür." sözü, bu özelliğini göstermektedir.

Ömer Fuâdî, Şabân-ı Velî Hazretleri'nin terkleri, sehavetleri ve sair manevî yönüyle ilgili olarak şunları söyler:

"O sultân-ı ehl-i fenâ ve burhân-ı ehl-i bekânın merâtib-i etvârlarında olan fenâ-yı manevîleri kemâlde olmakla sıfât-ı zemîmelerinden eser kalmayıp, fenâ-yı suverî ve zâhirîleri dahi kemâlde olup, sûretleri sîretlerine ve fi'li ve kavilleri kalblerindeki hâllerine muvâfık olmakla, dünyâ-yı dâna meyl ü iltifâtları olmayıp ve aslâ vazîfe ve cihet ü halkdan ricâ-yı ni'met ihtiyâr etmeyip, gûşe-i uzletde ve makâm-ı tevekkül ü kanâatde sâbit-kadem olup, min-indillâh gâibden her ne gelirse kanâat edip ve iki akçeyi bir yere koymayıp ve saklamayıp, kendi vücûd-ı beşerîyyelerine ve içeride ve taşrada olan hizmetkârlarına ve kapı dervîşlerinin hurka ve kisvelerine ve onların ve konuklarının nafakalarına lâzım olandan ziyâdesin hâline ve mahalline göre tasadduk edip, ekseriyâ fukarâ dervîşlerinin ve muhiblerinin tilâvet-i

¹¹³ İbrâhim Hâs, Tezkiretü'l-Hâs, vr. 2b.

Kur'ân'a kâdir olanlarına hatm-ı şerîf akçesi verip, hatm-i Kur'ân okuturlardı.¹¹⁴”

Muslihiddîn Vahyî Hazretleri de Pîr'in mizâcıyla ilgili olarak meâlen şöyle demektedir:

“Hz. Pîr, velîler tahtına sultan olan bir kâmidir. Hakk'a vâsıl ve ârif, Tanrı kelâmının sırlarını keşfeden bir zâttır. Her kime zerrre kadar himmet etse, o kişi Allâh'a yakın kullardan olur. Âlemin kutbu, Tanrı'nın gavvı bir şuttâr, yani cezbe ve melâmet ile Hakk'a ulaşmış bir âşıktır. Hz. Ali'nin sırrı Onun sermâyesidir. O, vilâyet nûrunun kaynağıdır. Feyz ve kerâmet sâhibidir. Tanrı dostları, onun buyruklarını dinleyip, yerine getirirler. Zira, o âlemin kutbu, üçlerin reisidir. Ledün ilminin mazharı; Tanrı yolunun kervânına yol gösteren kılavuzdur. Yokluk tahtının hükümdârı olduğundan, cân ve gönül, emrine tâbi bendeleridir. O ledün ilminden ders verir. Hz. Pîr'in verdiği ledün ilminden bir parça okuyan gönül çocuğu, aradığı hakîkatten bir işâret bulur. Hiç bir müşkili kalmaz. Kendine perde olan eski bilgilerinden kurtulur. Varlığını onda yok eder. Yokluk suyundan abdest alır, gönül gözüne sır görünür. Fiil ve sıfatları yok olur, zât nûrundan nefesine yokluk makâmının sırrı ulaşır. İkilik perdesini yok eder. Varlık âlemini uyandırır, eşyadan Hayy ve Kayyûm olan varlık yüz gösterir. Benliğinden eser kalmaz. Hak'tan cânına basîret nûru erişir, gönül gözü açılır. Bu varlık âlemini harâb edip, varlığın Hak ile kâim olduğunu anlar. Aşk meyhânesine ayak basar. Bekâ sâkîsinin elinden bir şarap içer.¹¹⁵”

Şeyh Şabân-ı Velî, öylesine tevâzu sâhibiydi ki, aklî ve naklî ilimlerde devrin en yetkin kişilerinden biri olduğu hâlde, zâhir ehlinin mekrinden sakındığı için halka ümmî sûretinde görünürdü. Kendisinden bir fetvâ istenecek olsa:

"Bizde iklîm-i vücûd-ı insanîdeki bâtın ilmi vardır; siz o konuda müftüye danışın." cevabını verirdi.

Hz. Pîr'in her hâli kerâmet idi. Ömer Fuâdî, Menâkıbnâme'sinde çok sayıda kerâmetini tesbit etmiştir. Kendisinin kerâmetlerinin anlatılmasından hoşlanmadığı ve anlatanları da uyardığı nakledilir. Halvete ve riyazata fevkalade önem veren ve pek çok kez erbaîn çıkaran Hz. Pîr:

"Oruçlu ağzın zikri, marifetullâh kapısının anahtarıdır." demiştir.

Hazret-i Pîr, ömrünün son yedi yılında Seyyid Sünnetî dergâhındaki halvethânesinde dünya yüzü görmeden halvette kalmıştır. Bu sırada anlatılan kerâmetlerinden birisi de namazlarını tayy-ı zaman ve tayy-ı mekân ile Ka'be'de kılmasıdır. Kendilerine "Hacı Şabân-ı Velî" denilmesi herhalde bu kerâmetiyle ilgilidir¹¹⁶. Ömer Fuâdî şöyle anlatır:

¹¹⁴ Menâkıbnâme, s. 194-195.

¹¹⁵ Vahyî, Mir'âcü'l-Beyân, s. 16.

¹¹⁶ Vassâf, A.g.e., III, s. 517.

“Rivâyet olunur ki, bu uzletleri zamânında ehl-i karyeden bir sâlih kimesne Ka'be-i Mükerrreme'de haccını tamâm edip hacılar gitmek üzere iken bi-emrillâh Ka'be'de hasta olup ve kendi de ziyâde mâl olmayıp ve yoldaşları dahi vermek mümkün olmayıp ve hacılar gidip ol haste-hâl onda kaldıkda gurbet görmedik kimesne tahammül edemeyip, elem ü ıztırâbı ziyâde olmakla her zamân Beytullâhi'l-Harâm'da Cenâb-ı Hakk'a niyâz ü tazarru' edip, gurbetin elemi ve akrabâsının hasretiyle zâr u zâr ağlamakdan hâli olmazdı. Bir kimesne bunun hâlini ve niyâz ve tazarru'unu görüp ve bilip ve Hızır Peygamber (a.s.) gibi ona şefkat edip:

"Ey garîb kimesne! Lutf-ı Hudâ ve sırr-ı evliyâ ile tîz ü az zamânda vilâyetine gitmek istersen Halvetî meşâyihından bir yassı kisveli ve yeşil hırkalı ve orta boylu bir Pîr-i Azîz gelip Ka'betullâh'ın altın olukdan cânibinde Hanefî imâmı ile sabâh namâzın kılıp, duâda el yüze sürülünce gâib olur, o zamân sen dahi gafllet etmeyip acele ile eteğine yapışıp niyâz ü tazarru'la yalvar. Ammâ azîz inkâr etse gerekdir. Zinhâr mübârek eteğini elden koma ki, duânın kabûlüne ve murâdın husûlüne çâre olur ise ondan olur." deyip, o hacı kişi dahi öyle edip ve eteğine yapışıp niyâz ederken bildi ki, o Azîz Kastamonu'da irşâd eden kutb-ı cihân Şabân Efendi'dir.

"Benim sultânım! Benim derdime dermân ve gurbetden kurtulmaya çâre gerekdir." Dedikde, Azîz dahi inkâr eteğine yapışıp ve lâkin derdli hacının elinden eteğini alamadılar. Âkabet eyitdiler ki:

"Müslümân! Ben seni inâyet-i Hak ile ber-murâd edip vatanına tîz varmaya sebep olurdum ve lâkin korkarım sırrımı fâş edersin ve eğer ber-murâd oldukda benim sırrımı açarsan erenler okuna nişân olup sonra peşimân olursun." Dediklerinde, o kimesne dahi Azîzin sırrını açmayıp, saklamaya galîz yeminler edip ve Azîz dahi onun eline yapışıp ve "Gözlerini yum!" deyip, ba'dehû gözün açınca kendisini köyünde, kendi evi önünde bulup, Allâhu Ta'âlâ'nın lutf u kudreti ve Azîzin sırr u himmeti ile tâlib-i sâdik ve mürîd-i âşik gibi makâmına vâsıl olup ber-murâd oldu.

Ve Azîz (k.s.) dâr-ı bekâya intikâl etmeyince, kimesneye açmayıp sonra ba'zı kerâmetleriyle bu husûs söylenirdi ve hâlâ dahi söylenir. Bu kerâmet, tayy-ı mekân hâlinde evliyâullâha min-'indillâh verilen kerâmet ü kemâldendir ki, gâh tayy-ı mekân ederler ve gâh bi-kudretillâh tayy-ı mekân etdirirler. Buna inkâr olunmaz.¹¹⁷

Dergâhına dua isteğiyle gelenlere daima yardımcı olan Hz. Pîr, ömrünü kanaat ve tevekkülle geçirmiş, eline geçen parayı ihtiyaç sahipleri için harcamıştır¹¹⁸. Atâi, Hz. Pîr'in hediye ve maaş kabul etmediğini, kendisinin ekip diktikleri ile geçindiğini söyler¹¹⁹. Halvete, uzlet ve itikâfa böylesine

¹¹⁷ Menâkıbnâme, s. 85

¹¹⁸ Menâkıbnâme, s. 82; Atâi, A.g.e., s.199.

¹¹⁹ Atâi, A.g.e., s. 199.

önem veren bir müşdidin ziraatle uğraşması pek muhtemel görülmemektedir.¹²⁰

Hazret-i Pîr'in Halifeleri

Şabân-ı Velî'nin sohbet halkası her geçen gün genişlemiş, uzak şehirlerden gelenlerle de müritlerinin sayısı zamanla artmıştır. Zâhir ilimlerdeki bilgisi, zâhir ve bâtın dengesini gözetmesi, ulemeden bir çok kişinin ona bağlanmasında etkili olmuştur. Bunlar arasında, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin yakın arkadaşlarından olan, Süleymaniye Camii vâizlerinden Kastamonulu Muharrem Efendi (ö. M.1575) dikkat çeker.¹²¹ Sülûkunu Şabân-ı Velî'den tamamlamış olan bu zat, Süleymaniye câmiinde vâizliğin yanında insanların irşâdıyla da uğraşmıştır.¹²² Şabân-ı Velî'ye bağlanan Kastamonulu âlimler arasında Memdî Halife (Mehmed Efendi), Kızılzâde Muhammed Efendi, Mahvî Hasan Çelebi Efendi, Sûfî Muhyiddin Efendi, İbrîkçizâde/Molla Nâyî Abdî Efendi, Hacîzâde Efendi ve Kastamonu dışından gelen İskipli Abdülbaki Efendi, Küreli Mehmed Çelebi Efendi ve Mahmûd Efendi, Bolulu Sinan Efendi gibi zâtlar vardır.¹²³

Şabân-ı Velî sözden çok öze önem verdiğiinden herhangi bir yazılı eser bırakmamış daha ziyade zikir ve irfan yoluyla insan yetiştirmeye özen göstermiştir. Bazı kaynaklarda ona atfedilen bir tecvîd risâlesinden¹²⁴ söz edilmekteyse de bu doğru değildir. Onun en büyük eserleri yetiştirdiği kâmil insanlardır. Menâkıb'ında 360 halîfe çıkardığı, bunun üç yüzünü kendinin, altmışını ise Hz. Peygamber'in irşâd ettiği belirtilmektedir.

Halîfe Alî Dede

Ömer Fuâdî Menâkıbında ve ondan naklen İbrahim Hâs Hazretleri Tezkire'sinde şöyle anlatıyor:

"Naklolunur ki, Hazret-i Pîr Şeyh Şâbân Efendi (k.s.) Hazretleri'nin hulefâ-yı kirâmılarından Şeyh Alî Dede nâmında bir halîfesi, oturduğu yerde erkân sürerken seccâdesini bırakıp başka bir mahalle gitti. Seccâdesi boş kalmakla orada mevcûd olan dervişler, Kastamonu'daki âsitâneye geldiler. Hazret-i Pîr ile buluşup, Ona:

"Sultânım! Şeyh Alî Dede bendeniz seccâdesini bırakıp başka mahalle gitti. Diyârimızda olan fukarâ kimsesiz, garîb kaldılar. Bir müşside muhtâçlarız. Kerem ü inâyet buyurun, Alî Dede'nin yerine bir halîfe irsâl edin, Allah yolunda telef olmayalım." Dediler. Hazret-i Pîr'e ricâ eylediklerinde, Hazret-i Pîr buyurdular ki:

"Alî Dede'nin, erkânı sürüp irşâd eylediği hânkâhında hırkasından veya gayrı metâ'ından bir nesnesi var mıdır?"

Dediler: "Sultânın bazı nesnesi vardır."

¹²⁰ Öngören, A. g.e., s. 87.

¹²¹ Menâkıbnâme, s. 62.

¹²² Mecdî, A.g.e., s. 426; Harîrîzâde, A.g.e., II, 203b.

¹²³ Menâkıbnâme, 62-63.

¹²⁴ Bk. Kastamonu İl Halk Ktp. No. 673, 806; Çiftçi, A.g.e., 2002, s. 113-114.

Hazret-i Pîr buyurdular ki:

"Bir halîfenin oturduğu yerde bir eski hasır veyâhud bir postu olsa, onun yerine tez halîfe gönderilmez." dedi.

Ve buyurdular ki:

"Bir küçük şehirde veya bir kasabada bir mürşid erkân sürüp irşâd ederken, bir âhar halîfenin o mahalle teveccühü ve orada oturması asla câiz değildir. Mâdem ki cümleye reîs olmaya veyâhud reîs hükmünde olmaya." dedi.

Ve buyurdular ki:

"Bir kasabada bir mürşid var iken, bir halîfe o kasabaya varıp ve seccâdesini bırakıp orada namâz kılmak dahi edebe muhâlifdir. Meğer ki, orada olan halîfenin ferâğı (oradan ayrılması) mukarrer ola veyâhud şer'a muhâlif hâli zuhûr edip azle müstehak ola veyâhud o mahal bir şehr-i azîm olup, bir mahallesi bir kasaba hükmünde ola, o zaman gönderilir." diye buyurdular¹²⁵.

Bakü'den Balkanlara Kırım'dan Fas'a Şabânîlik

Şabânîlik, Hz. Pîr'in çeşitli bölgelere gönderdiği halîfeleri aracılığıyla Anadolu'nun her köşesinde tanınıp yayıldığı gibi, Yemen, Hicâz, Fas, Mısır, Tunus, Balkanlar ve hatta Bekriyye'nin Semmâniyye şubesi vasıtasıyla Sudan ve Asya içlerine kadar yayılmıştır¹²⁶.

Şabân-ı Velî, temelde "Halvetî erkânı"nı esas alan Şabânîlik'in kurucusu pîridir. Halvetiyye'nin ana kolu Cemâl-i Halvetî'den itibaren Cemâliyye adıyla, Hz. Pîr'den itibaren de Şabâniyye adıyla devam etmiştir. Hz. Pîr'den sonra da kırktan fazla şubesiyle geniş bir coğrafyada temsil edilmiştir.

Tekayâ'nın seddînden önce (1925) sadece İstanbul'da otuz kadar Halvetî tekkesinin olduğu bilinmektedir¹²⁷.

Kâmil ve Mükemmillerin Yolu: Şabânîlik

Şabân-ı Velî tarafından tesis edilen Şabâniyye'de sâlik, şerîat, tarîkat, marifet ve hakikat makamlarından geçerken zâhir ve bâtına ait kurallara riayet etmek durumundadır. Hz. Pîr dervîşlerine, "meczûp değil, câzip olunuz" diyerek manevî makamları yaşarken kendilerini kaybetmeden, içleri Hak, dışları halk ile olmalarını istemiştir. Bilâhire Kuşadalı İbrahim Efendi'de, "el işte gönül oynaşta" ifadesiyle ortaya konan bu görüş, insanları aşırılıklardan korumuş ve dervîşlerin daima Cenâb-ı Hak adına toplum yararına iş yapmalarına vesile olmuştur.

Diğer taraftan Şabâniyye, ulü'l-emre itâat eden, hükûmeti "hikmetullah" bilen özellikleriyle, devlet otoriteleri tarafından her dönemde saygı duyulan bir tasavvuf yolu olmuştur.

¹²⁵ İbrahim Hâs, *Tezkiratü'l-Hâs*, vr. 103b.

¹²⁶ Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddîn Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2005, s. 86.

¹²⁷ Mustafa Aşkar, "Son Dönem Tekke Mecmûalarından Mehmed Sâlih Efendi'nin Rehber-i Tekâyâsı", *Tasavvuf*, 1/3, Ankara 2001, s. 153.

Şabâniyye, Şabân-ı Velî ve silsilesinden gelen mürşidlerin yetiştirmiş olduğu kâmil insanlarla, tasavvuf tarihinin en önemli tarikatlerinden biridir. Bu erkân içinde yetişen mürşid ve müridler, yaşadıkları asrın en modern insanlarıdır. 1939 senesinde vuslat eden Yamalızâde Hazretleri, radyonun yavaş yavaş alınıp satıldığı ve yaygınlık kazandığı dönemlerde memleketi Uşak'ta radyo satın alan ve dinleyen ilk kişidir. Bu sebeple kendisine “Radyolu Şeyh” de denmiştir. Yine Yamalızâde, “şeriat hakikatten doğmuştur, ilm-i ledün önde gider!” yahut “Sânii gör, günde yüz bin san'at gösterir/Kendini göstermek içindir o san'atdan garaz” diyerek bilginin kaynağının Hak ve hakikat olduğuna işaret etmiş ve sâlikleri bu çerçevede – yani sevgi ve bilgi yoluyla- Hakk'a davet etmişlerdir.

Hz. Pîr'in Türbesi

ŞABÂNİYYE

Şabâniyye, Halvetiyye tarikatının dört ana kolundan (Cemâliyye, Ahmediyye, Rûşeniyye, Şemsiyye) biri olan Cemâliyye'nin bir şubesidir. II. Bâyezîd devrinde İstanbul'a gelip kendisine tahsis edilen Kocamustafapaşa Dergâhı'nda irşâd faaliyetine başlayan Cemâl-i Halvetî (ö. 899/1494) tarafından kurulan Cemâliyye, Sünbüliyye ve Şabâniyye adlı iki büyük kola ayrılmıştır. Cemâl-i Halvetî'nin halîfelerinden Sünbül Sinan'a nisbet edilen Sünbüliyye İstanbul merkezli bir tarikat olma özelliği taşıırken seyr ü sülûkünü Bolu'da Cemâl-i Halvetî'nin diğer halîfesi Hayreddîn Tokadî'nin yanında tamamlayan Şabân-ı Velî memleketi Kastamonu'da faaliyet göstermiştir. Şabân-ı Velî Hazretlerinin kurmuş olduğu Şabâniyye tarikatı kendi döneminde Kastamonu ve çevre illerde yayıldıktan sonra XVII.

yüzyılda İstanbul'da temsil edilmeye başlanmıştır. Tarîkatin üç kıt'aya yayılan Osmanlı coğrafyasındaki irşâd faaliyetleri postu İstanbul'a taşıyan Karabaş-ı Velî Hazretlerinden sonradır.

Hayreddîn-i Tokadî'nin yetiştirdiği büyük bir gönül terbiyecisi ve pîr olan Şabân Efendi, temelleri aşka, şevke, irfâna, terke, cezbe, halvete, melâmete, devrâna ve zikr-i daimîye, cân fedâsına dayanan bir erkânın kurucusudur.

Şabâniyye erkânı, "halvet" kavramı içinde şekillenmiştir. Bu kavram, "tenhada Hakk'a ibadet etmek" manâsından öte, "her an Hak ile olmak; kesrette ve vahdette daima cem' idrâkiyle yaşamak" anlamıyla, tarîkate mensup sâliklerin en fazla önem verdikleri kavramlardır. Tarîkat sâliklerinin hedefi aşk ve irfân yoluyla vahdet-i vücûdu idrâk etmektir.

Hz. Pîr, ömrü boyunca aza kanaat eden, eline geçeni paylaştan, isrâftan kaçınan, makâm, mevki, kıyâfet, mülk, rızık ve şöhret endişesi duymayan mizâcıyla mürid ve sâliklerine örnek olmuş ve kendisine mensup kişilerin daima toplum içinde halvete önem vermelerini, halka hizmeti Hakk'a ibâdet bilmelerini "dış halk, içi Hak ile" olmalarını öğütlemiştir.

Şabâniyye'nin silsilesi Şabân-ı Velî, Hayreddîn-i Tokadî, Cemâl-i Halvetî (ö. 1494), Pîr Muhammed Bahâeddîn Erzincânî (ö. 1475) vasıtasıyla Halvetiyye tarîkatının ikinci pîri (pîr-i sâni) Seyyid Yahya-yı Şirvânî'ye (ö. 868/1464) ulaşır. Çok sayıda halife yetiştiren Şabân-ı Velî bazı halifelerini irşâd göreviyle çevre illere göndererek tarîkatın kuruluş sürecini başlatmıştır. Meselâ kendisinden sonra sırasıyla makamına geçen Kastamonlu Osman Efendi'yi (ö. 976/1569) Tokat'a, Hayreddîn Efendi'yi (987/1579), Amasya'ya, İskilipli Abdülbâki Efendi'yi (ö. 997/1589) Çorum'a, Muhyiddin Efendi'yi (ö. 1013/1604) Şam'a göndermiştir. Halifelerinden İstanbul'da Sofu Mehmed Paşa Dârülhadîsi ve Müderrisi Şeyh Muharrem Efendi'nin (ö. 983/1575) aynı zamandan Süleymaniye Camii vâizi olduğu bilinmektedir¹²⁸. Gelibolu Mustafa Âli, Şabân-ı Velî'nin Mehmed Dâğî'yi irşâd etmek üzere Alâaddin Efendi adlı bir halifesini Gelibolu'ya gönderdiğini, Alâaddin Efendi Mehmed Dağî (ö. 1611) seyr ü sülûkünü

¹²⁸ Muharrem Efendi Ilgaz'da Benli Sultan dervişlerinden iken Onun vefatından sonra Hz. Pîr'e intisap etmiştir. Hz. Pîr ile tanışıklıkları İstanbul'daki tahsil günlerine dayanmaktadır. Kendisi bir taraftan Sofu Mehmed Paşa Dârü'l-Hadîs'inde müderrislik yaparken diğer taraftan da Süleymaniye Camiinde vâizlikle iştigal etmiştir. Bizâtihi Kanunî, Süleymaniye Camii'nde va'zlarını dinlemiş ve etkisinde kalmıştır. Yine Kanunî Sultan Süleyman Han, kendileriyle Hz. Pîr'e arz-ı hürmetle vicâhen görüşmek arzularını bildirmişlerdir. Fakat bu arzu gerçekleşmemiştir. Çifçi, *Şeyh Şabân-ı Velî*, s. 33. İbrahim Hâs, Tezkire'sinde Muharrem Efendi hakkında şu ilgileri verir: "Şeyh Vâ'iz Muharrem Efendi Hazretleri mukaddem Kastamonu'da Ilgaz Dağında gerçek er Benli Sultân (k.s.) Hazretlerinin halifesi idi. Benli Sultân vefâtından sonra, Hazret-i Pîr Sultân Şabân Efendi Hazretlerine gelip irşâd ile halife olmuşlardır. Kabr-i şerifleri İslâmbol'da Ağa Kapısı kurbinde Mimâr Sinân'ın türbesinde Mimar Sinân ile yan yana medfûndur. Şeyh Muharrem Efendi'nin üzeri açıktır. Yuvarlak taş var, yazısı yokdur. Ziyâret olunur (k.s.) Vr. 2b."

tamamlamadan vefat edince Şabân-ı Velî'nin ona seyr ü sülûkünü mânen tamamlattığını anlatır. Bu bilgilerden Şabânî halîfelerinin daha Şabân-ı Velî'nin sağlığında Şam, İstanbul ve Gelibolu'da faaliyet göstermeye başladıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Şabân-ı Velî'den sonra Kastamonu'daki merkez tekkede görev yapan ilk dört şeyh döneminde halîfelerin faaliyet alanı Kastamonu çevresiyle sınırlı kalmıştır. Merkez tekkenin dördüncü şeyhi Muhyiddîn Efendi'nin yanında tamamlayan ve ondan sonra yerine geçip otuz iki yıl şeyhlik makamında bulunan Ömer Fuâdî, Şabân-ı Velî hakkında bir menâkıbnâme kaleme almış, devlet ricâliye de temas kurarak türbesinin yapımına öncülük etmiş, yetiştirdiği halîfeler ve tarîkata dair yazdığı eserlerle Şabâniyye erkânının tanınması ve yayılması hususunda önemli hizmetleri olmuştur.

Ancak Şabâniyye daha ziyade Kastamonu'dan İstanbul'a nakleden Karabaş Velî (ö. 1097/1685) zamanında gelişip yayılmış ve kurumsallaşmıştır. Önce Ömer Fuâdî'nin halîfesi İsmâil Kudsî Çorumî'ye onun ölümü üzerine oğlu ve halîfesi Mustafa Muslihuddin Efendi'ye intisap edip hilâfet alan Karabaş Velî'nin 1081'de (1670) İstanbul'a gelip bir Halvetî dergâhı olan Üsküdar'daki Atık Vâlîde Sultân Dergâhı'nda şeyh olmasıyla birlikte, Şabâniyye İstanbul'da temsil edilmeye başlanmıştır. Limniye sürgüne gönderildiği (1090/1679) yılına kadar İstanbul'da irşâd faaliyetinde bulunan Karabaş Velî, Şabâniyye'nin Hazret-i Pîr'den sonra ikinci pîri kabul ve kendisine tarîkatın Karabaşıyye kolu nisbet edilir. Karabaş Velî'nin İstanbul'a gelip tarîkatı yaymaya başlaması ve pîr kabûl edilmesinin ardından tarîkatın merkezi ve “zât postu” İstanbul'a intikâl etmiş oldu.

Mâlûm olduğu gibi, Halvetiyye Şabâniyye tarîkatı, Hz. Pîr'in yetiştirdiği pek çok mürşit ve halîfe vasıtasıyla Kastamonu'dan Anadolu içlerine, Orta Asya'dan Balkanlara, Yemen, Hicaz, Fas, Mısır, Tunus ve Cezayir gibi Arap ülkelerine kadar geniş bir coğrafyada yayılmıştır¹²⁹. Tarîkatın ikinci ve üçüncü pîri kabul edilen Karabaş-ı Velî (ö. 1685) ve Mustafa Çerkeşî (ö. 1814)'den sonra Şabâniyye'nin birçok kolları ortaya çıkmıştır.

Mehmed Nasûhî, Ünsî Hasan, Mustafa Fânî, Kerestecizâde Mehmed Ledünnî, Ömer Ârifî ile oğlu Mustafa Manevî gibi 685 halîfe yetiştirdiği kaydedilen Karabaş Velî'nin İstanbul'da tarîkatın yayılmasını sağlayan başlıca halîfeleridir. Bunlardan şeyhinin ölümünden iki yıl sonra 1688 yılında Üsküdar Doğancılar'da açtığı kendi adıyla anılan tekkede irşâd faaliyetine başlayan Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi, Şabâniyye Karabaşıyye'nin Nasûhiyye kolunun pîridir. Nasûhî Dergâhı Şabâniyye'nin İstanbul'daki âsîtânesi olmuş, önemli bir tasavvuf ve kültür merkezi olma

¹²⁹ Harîrîzâde, A.g.e, II, 192a; Sefine, IV/25 vd.; Ramazan Muslu, *Mustafa Kemaleddîn Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2005, s. 22; Tatcı, A.g.e, 2004, s. 72-73; Omar Kalhussien, “Şihabuddin Ahmed B. Muhammed Ed-Derdîr Ve Tuhfetu'l İhvan Adlı Eseri”, Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu, 4-6 Mayıs, Kastamonu 2012.

özelliğini kuruluşundan tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar sürdürmüştür. Tekkenin meşihati Nasûhî soyundan gelen Ali Alâeddîn, Mehmed Fazlullah, Abdurrahman Mehmed Şemseddîn, Mehmed Muhyiddin, Mehmed Kerâmeddîn Efendi (ö. 1934) tarafından yürütülmüştür. Ünsî Hasan Efendi Sirkeci'deki Aydınoglu Tekkesi'nde (M. 1683) yılından ölümüne kadar (M. 1723) şeyhlik görevinde bulunmuş, ölümünden sonra görevi halîfesi Mehmed Galib Efendi (ö. 1153/1742) sürdürmüştür. Karabaş Velî'nin diğer halîfesi Mustafa Fânî Efendi (ö. 1122/1710) Maçka Tekkesi'nin kurucusudur. Bu tekke daha sonra Nasûhiyye'ye bağlanmıştır. Kerestecizâde Mehmed Ledünnî Efendi (ö. 1120/1708) Kasımpaşa'daki Saçlı Emîr Tekkesi'nde Şabâniyye'yi temsil etmiştir. Karabaş Velî'nin oğlu Mustafa Mânevî (ö. 1114/1703) Kadırğa'daki Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi'nde şeyhlik yapmıştır.

Karabaş Velî'den hilâfet alan son halife olan ve aslen Edirneli olup Bolevî, Mısırî, Doğanî nisbeleriyle anılan Mustafa Efendi'nin (ö. 1718) Suriye, Mısır ve diğer Afrika ülkelerinde tarîkatın yayılmasına vesile olması bakımından önemli bir rolü vardır. Doğanlılar Ocağı'na girip doğancıbaşılığa yükselen bu görevdeyken Şam'a kul kethüdâsı (Yeniçeri Ağası) olarak tayin edilen Doğanî Baba, burada Karabaş Velî'ye intisap etmiş ve görevden ayrılarak Mekke'ye gidip şeyhine hizmet etmiştir. Şeyhi Karabaş Hazretlerinin vefatında Kahire'de bulunan Doğanî Mustafa Efendi, Şabâniyye'nin Suriye ve Kahire'de tanınıp yayılmasında bir dönüm noktasıdır. Zirâ Halifesi Abdülatîf b. Hüsâmeddîn el-Halebî Şabâniyye-Karabaşıyye'nin Bekriyye kolunun kurucusu Kutbuddîn Mustafa Kemâleddîn el-Bekrî'nin (ö. 1749) mürşididir. Kutbuddîn'in daha sonra Edirne'de ikamet etmekte olan Mustafa Efendi'yi ziyaret ettiği de bilinmektedir¹³⁰.

Kutbuddîn Mustafa Kemâleddîn el-Bekrî tasavvuf tarihinde İbn Arabî gibi yazdığı çok sayıdaki eseriyle de meşhurdur. Bu zat ve yetiştirdiği halîfeler tarîkatın Halep, Şam, Kudüs, Hicaz, Yemen, Mısır, Trablus, Cezayir ve Fas'ta yayılmasını sağlamışlardır. Kutbuddîn el-Bekrî'nin müntesiplerinin 100.000'i aştığı kaydedilmektedir. Frederick De Jong, Paul Andre, Trimmingham, B. G. Martin gibi Batılı araştırmacılar, konuyla alakalı ciddî bir araştırma yayınlayan Ramazan Muslu¹³¹, Kutbuddîn el-Bekrî'nin Mısır'da Halvetiyye'yi yeniden canlandırıldığını söylemişlerdir. Bekriyye tarîkatı şeyhinin Mısır'da 1976 yılına kadar kanun gereği Meşâyihu't-turuki's-sûfiyye'nin reisi olması tarîkatın Mısır'daki etkinliğini göstermesi açısından önemlidir.

¹³⁰ Mustafa Tatcı, *Üsküdarlı Muhammed Nasûhî ve Divânı*, İstanbul 2004. Ayrıca bk. Sâdık Vicdânî, *A.g.e.*, s. 213-214; Pakalın 1983, s. 663.

¹³¹ Ramazan Muslu, *Mustafa Kemaleddîn Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2005.

Şabâniyye-Bekriyye Kutbuddîn Mustafa el-Bekrî'den sonra Hifniyye (kurucusu: Muhammed b. Sâlim el-Hifnî, ö. 1181/1767), Semmâniyye (kurucusu: Muhammed b. Abdülkerîm es-Semmân, ö. 1189/1776) ve Kemâliyye (kurucusu: Ebü'l-Fütuh Muhammed b. Mustafa el-Bekrî, ö. 1199/1784) adlı üç kola ayrılmıştır. Bu kollardan Hifniyye'den Derdîriyye (kurucusu Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, ö. 1201/1786), Ticâniyye (kurucusu: Seyyid Ahmed et-Ticânî, ö. 1230/1815), Rahmâniyye (kurucusu: Muhammed b. Abdurrahman el-Gaşûlî ö. 1208/1794), Ezheriyye (kurucusu: Ebu Abdullah Muhammed b. Abdurrahman ez-Zevâvî el-Ezherî ö. 1207/1792-93) kolları zuhur etmiştir. Semmâniyye'den Tayyibiyye (kurucusu: Ahmed et-Tayyib b. Beşîr ö. 1239/1824) ve Feyziyye (kurucusu: Seyyid Feyzuddîn Hüseyin el-Mısrî, ö. 1309/1891-92) kolları Derdîriyye'den ise Sâviyye (kurucusu: Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, ö. 1241/1825), Sibâiyye (kurucusu: Sâlih es-Sibâî, ö. 1221/1806) ve Vefâiyye (kurucusu: Nûreddîn Ali b. Abdülber el-Vefâî, ö. 1211/1796) kolları doğmuştur.

Harirîzâde Şabâniyye-Karabaşîyye'nin Nasûhiyye ve Bekriyye adlı iki ana kolunun yanı sıra Karabaş Velî'nin halîfelerinden Ömer Ârifî el-İstânbûlî'ye (ö. 1103/1691) Ârifîyye, bir diğer halîfesi şeyh Hüseyin Kastamonî'ye Hüseyniyye şubelerini nisbet eder¹³².

Halvetî şubelerinden Sinâniyye'den de hilâfeti olduğu için Şehremini'ndeki Sinânî dergâhında şeyhlik yapan XVII. yüzyılın tanınmış Şabânî şeyhlerinden şair ve bestekâr Üsküdarlı Mustafa Zekâî Efendi'nin (ö. 1227/1812) silsilesi bu iki kola ulaşmaktadır.

Şabâniyye'yi XVIII. yüzyılda İstanbul, Anadolu ve Balkanlar'da temsil eden Nasûhiyye kolundan bu yüzyılın sonlarına doğru Çerkeş'te zuhûr eden Mustafa Çerkeşî Hazretleri temsil etmiştir. Çerkeşî Hazretlerine (ö. 1229/1814) nisbet edilen bu kol XIX ve XX. yüzyıllarda fevkalade etkili olmuştur. Şabâniyye mensuplarınca "pîr-i sâni" kabul edilen Çerkeşî Mustafa Efendi'nin tarîkat silsilesi Safranbolulu (Zoralı) Şeyh Mehmed Efendi, Mudurnulu Şeyh Abdullah Rüşdü vasıtasıyla Nasûhiyye'nin pîri Mehmed Nasûhî'ye ulaşır.

Mustafa Çerkeşî Hazretleri, devrinin en şöhretli müridlerinden birisidir. *Risâle fi Tahkiki't-Tasavvuf*¹³³ adıyla yazıp II. Mahmud'a gönderdiği risâlesinde şerîat ve tarîkat makâmalarının arasında bir çatışmanın söz konusu olamayacağını, problemin, bazı ulemânın sahte sûfilere bakarak yanlış hükümler vermesinden kaynaklandığını belirtir. Ona göre, ulemâ, dinin koruyucusudur. Onlardan nefret etmek, tarîkati şerîatten farklı göstermek, sapıklıktır. Bu konuda ayırt edici ölçü şerîat-i Muhammediyye olmalıdır. Bu,

¹³² Harirîzâde, A.g.e., vr. 61/a.

¹³³ *Risâle fi Tahkiki't-Tasavvuf*, İstanbul 1290 ve 1300; Eskişehir 1331; Abdülkadiroğlu A.g.e., 1986, s. 335-349.

bütün Şabâniyye müridlerinin özen gösterdiği bir konudur. Çerkeşî'nin şeriatle tarikati birleyen bu görüşleri, ulemâ üzerinde çok etkili olmuştur. Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey, Şeyhülislâm Mehmed Sadeddîn Efendi, tanınmış âlimlerden Mehmed Zihnî Efendi, kelâm âlimlerinden Abdülatîf Harputî gibi isimlerin onun tarikatine intisap etmeleri bunu açıkça göstermektedir¹³⁴.

Çerkeşiyye-i Şabâniyye, Mustafa Çerkeşî'nin halîfeleri aracılığıyla Batı Karadeniz, Orta Anadolu, İstanbul ve Balkanlarda yayılmıştır¹³⁵.

On bir¹³⁶ veya on üç halife¹³⁷ yetiştirdiği tesbit edilen Çerkeşî Mustafa Efendi'nin Beypazarlı Ali Efendi (ö. 1234/1819) ve Semerci Şeyh diye tanınan İbrâhim Efendi (ö. 1242/1831) adlı iki halifesi İstanbul'a gelip irşâd faaliyetinde bulunmuşlar, Beypazarlı Ali Efendi Fındıkzade'deki Beşikcizâde Dergâhı'nda Semerci Şeyh İbrâhim Efendi Sokullu Mehmed Paşa Dergâhı'nda şeyhlik yapmışlardır¹³⁸.

Çerkeşiyye, Mustafa Çerkeşî Efendi'nin halîfelerinden Geredeli Halil Efendi'ye (ö. 1843) nisbet edilen Halîliyye, Beypazarlı Ali Efendi'den hilâfet alan Kuşadalı İbrâhim Efendi'ye (ö. 1262/1846) nisbet edilen İbrâhimiyye veya Kuşadaviyye adlı iki koldan yürümüştür. Ayrıca Çerkeşî Hazretlerinin halîfelerinden Ankaralı Tiritzâde Hüseyin Efendi'ye nisbet edilen tâli bir kol daha vardır. Tiritzâde Hazretlerinin silsilesi Yozgatlı Ahmet Hakkı Efendi, Hüseyin Keşâbî, Muhammed b. Haydar Baba, Mehmed Emin Güvener Efendi vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır.

Şabâniyye-i Çerkeşiyye'nin Kuşadalı kolunun pîri İbrâhim Efendi, Şabâniyye'nin tasavvuf anlayışına getirdiği yeniliklerle dikkati çekmiş bir şeyhtir. Aksaray Sineklibakkal'daki tekkesi yanınca, "Haydi çıkalım, elhamdülillah merasimden kurtulduk" diyerek gönül âlemine çekilen bu kutsal gönüllü velî, tekke, taç, hırka, hilâfet gibi geleneksel tasavvufî uygulamaları kaldıran görüşleriyle tasavvuf tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Bir kısmı Bayramî Melamîliğinde uygulanan bu yenilikler arasında, tekkelerde feyz kalmadığını söyleyerek seyr ü sülûku tekke dışında sohbetlerle sürdürmesi, ilim öğrenmeyi seyr ü sülûkun yarısı sayması, esmâ zikrini zorunlu olmaktan çıkarıp müritte uyanış oluncaya kadar istiğfâr ve salavat ile yetinmesi, günlük vird ve evrâda ilaveten Kur'an okumayı ve tefekkür etmeyi tavsiye etmesi, bazı mensuplarına ancak zikir telkini için görev verip hilâfet vermeyişi, hilâfet hâlî kimde ortaya çıkarsa ona bağlanmalarını söylemesi gibi hususlar söylenebilir

¹³⁴ Nihat Azamat, "Çerkeşî Mustafa Efendi", C. VIII, *TDVİA*, İstanbul s. 273.

¹³⁵ Bk. Azamat, "Çerkeşî", s. 272-274; A. Abdülkadiroğlu, "İki Vesika", *AÜİFD*, XXVIII; Ankara 1986, s. 338-348; Öztürk, 1994; Sadık Vicdani, *A.g.e.*, s. 74; Mustafa Rûmî, *Divan*, s. V

¹³⁶ Eş'âr-ı El-Hâc Âkif Efendi, s. 28.

¹³⁷ *Vassâf*, *A.g.e.*, IV, 58.

¹³⁸ *Vassâf*, Sefine, s. IV, s. 58; Eş'âr-ı El-Hâc Âkif Efendi, s. 28.

Tarîkatle ilgili mücâhedâtın bir kısmını Kuşadalı'nın, kalanını da kendisinin kaldırdığını söyleyen Âmiş Efendi'den itibaren Şabâniyye tam anlamıyla melâmetî bir neşve kazanmıştır.

Kuşadalı Hazretlerinden sonra silsile Mehmed Tevfik Bosnevî (ö. 1866), Niğdeli Bekir Efendi Hazretleri (ö. 1878. Edirnekapı/İstanbul) Fâtih türbedarı Ahmed Amiş (ö. 1920), Kayserili Mehmed Tevfik (ö. 1927), Maraşlı Ahmed Tâhir Efendi (ö. 1954), Mucurlu Mustafa Özeren, (ö. 1982) Hazretleri ile günümüze ulaşmıştır.

Babanzâde Ahmed Naîm, Abdülaziz Mecdi Tolun, Mehmed Ali Yitik, Osman Nuri Ergin, Ahmet Avni Konuk, İsmail Fennî Ertuğrul, Süheyl Ünver, Fethi Gemuhluoğlu, Abdullah Kucur vs. bu silsileden feyz almış önemli şahsiyetlerdir.

Fâtih Ser-türbedârı Ahmed Amiş Efendi Hazretlerinin kabir taşında şunlar yazılıdır:

Hamil-i emânât-i sübhaniyye

Câmi-i makâmât-i insaniyye

Mürebbi-i sâlikân-i rahmâniyye

el-Hac Ahmed Amiş el-Halvetî eş-Şâbânî K.s. hazretlerinin rûh-ı şerifleri için el-Fâtîha.

Sene 1238, 20 Şâban.

Kayserili Mehmet Tevfik Hazretlerinin şâhîde kitabesi:

Ser-firaz-ı âşikân

Muktedâ-yı vâsilîn

Pişvâ-yı ehl-i yakîn

Ser-türbedâr

Mehmet Tevfik Hazretlerinin

Ruh-ı şerifi için Fatiha

Kuşadalı Azîz'in silsilesinden Ahmed Tâhir Maraşî Hz. (Yahya Erdem Koleksiyonu)

Ahmed Tahir Efendi Maraşta doğmuş ve gençlik yıllarını burada geçirmiştir. Kayseri'deki medrese tahsilinden sonra İstanbul'a gelerek hukuk okudu. Amiş Dede'yle bu yıllarda tanışıp intisap etti. Bayezid, Ayasaofya, Sultanahmed ve Nuruosmaniyye'de dersiamlık ve vâizlik yaptı. Küllük'te yaptığı sohbetlerine Muzaffer Ozak'tan Abdülbaki Gölpınarlı'ya; Muhiddin Raif'ten Neyzen Tevfik'e kadar pek çok kişi nasiplenmiştir. Ahmed Tâhir Maraşî Hazretlerinin şâhidesinde şunlar yazılıdır:

Ya Hû!

Mişkât-ı feyz-i nübüvvet

Misbâh-ı sırr-ı velâyet

Pişvâ-yı ehl-i visâlet

Muktedâ-yı sâlikîn-i hakîkat

Tâcü'l-urefâ fahrü'l-ulemâ

Ahmed Tâhir Memiş el-Maraşî

El-Halvetiyyü's-Şabânî

Rûh-i şerifi için el-fâtîha

Mustafa Özeren, (ö. 1982) (Yahya Erdem Koleksiyonu)

Yine Kuşadalı Hazretlerinin kolundan Tevfik Bosnavî'nin yetiştirdikleri arasında Üsküdar Nalçacı Dergâhı şeyhi Mustafa Enverî (ö. 1872), Kâşgar emîrinin adaşı ve teyzeoğlu, Fusus Şarihi ve musikişinâs Abdülkadir Töre(ö. 1946)'nin babası olan Yâkub Han (ö. Delhi 1899), Hacı Kâmil Efendi (ö. 1902), Seyyid Mahmûd Celâleddîn Efendi'yi (ö. 1919) zikretmek gerekir. Bunlardan Yâkub Han Şabâniyye'yi Hindistan'da yayılmasına vesile olmuş bir kâmindir.

Şabâniyyenin ana silsilesi Geredeli Azîz lakabıyla tanınan Şeyh Halil Efendi'ye nisbet edilen Haliliyye ile yürümüş ve günümüze gelmiştir.

Gençliğinde meşin işiyle uğraşan Geredeli Azîz, ümmî bir şeyh idi. II. Mahmûd tarafından İstanbul'a davet edilmiş, “amellerin niyetlere göre”

olduğunu belirten hadis-i şerife verdiği mânâlarla pâdişâh ve huzurundakilerin hayranlığını kazanmıştır. Gerede'de Aşağı Tekke Camii'nin bahçesindeki türbesinde medfundur¹³⁹. Türbesindeki kitabede şunlar yazılmıştır:

Delîl-i râh-ı Hudâ kutb-ı ârifin idi hem
Füyûzu tutdu enâmı Halîl Efendi'nin
Teceddüd etdi yüzünden Tarîk-i Şabânî
Gönüller oldu bekâmı Halîl Efendi'nin
Bu irtihâline târîh-i tâmmdır irfân
Cinâna döndü makâmı Halîl Efendi'nin
H. 1259

Şabâniyye'nin Kuşadalı kolu umumiyetle İstanbul'da faaliyet göstermiştir. Buna mukabil Şabâniyye-i Halîliyye Orta ve Batı Anadolu'da, İstanbul'da ve Bulgaristan'da faaliyetlerini sürdürmüştür. Geredeli Azîz'in halîfeleri Şeyh Ömer Fuâdî-i Sâni (ö. 1274/1857) Sofular'daki Ekmel Dergâhı'nda, Şeyh Mustafa Hulûsî de Sokullu Mehmed Paşa Dergâhı'nda, Ahmed Rif'at Efendi (ö. 1894) Nevrokop'ta irşâd faaliyetinde bulunmuşlardır.

Halil Efendi'nin yetiştirdiği halîfelerden tesbit edebildiklerimiz şunlardır: Kütahyalı Salih Efendi (ö. 1878), oğlu Mustafa Rûmî Efendi (ö. 1857), Nevrokoplu Ahmed Rif'at Efendi, Nevrokoplu Süleyman Sırrı Efendi, Çerkeşli Elvânzâde Mustafa Hulûsî Efendi (ö. 1882), Mehmed Hilmî Efendi, Geredeli Hâcî Yûsuf Efendi, Ömer Fuâdî-i Sâni (ö. 1857 İstanbul), Safranbolu Yazıköylü Mehmet Emîn Efendi (Mahlası=Şükrü) (ö. 1867 Safranbolu).

Geredeli Hacı Halil Efendi'nin silsilesi Kütahyalı Hacı Halil Efendizâde Şeyh Sâlih (ö. 1878), Söğütlü Hacı Osman (?), Çaltılı İsmâil Hakkı(?), Eskişehirli Mehmed Sâdık (ö. 1922), Uşaklı Yamalızâde Hacı Ali Rızâ (ö. 1939) ve Yakup Baba lakaplı Uşaklı Mustafa (Özyürek, ö. 1973) efendiler vasıtasıyla yürümüş ve günümüze intikâl etmiştir¹⁴⁰.

Gençliğinde berberlik yapan ve ümmî olan Kütahyalı Sâlih Efendi'nin evrâd-ı şerîfi ezberleyememiş olması hasebiyle, bir devrvîşine her gün okuttuğu rivayet edilmiştir. Malumdur ki postnîşîn olmanın kurallarından birisi de evrâd-ı Settâr'ı ezberden okumaktır. Fakat Sâlih Efendi bu konuda nev'i şahsına münhasır bir kaide ortaya koymuştur. Şeyh Sâlih Efendi çoğu ümmî gibi sohbetlerinde hemen vahdet sırlarına geçmesiyle tanınmıştır. Şeyh Sâlih Baba'nın türbesi Mes'udiyye Tekkesi'nin bahçesinde kargîr türbededir. Şâhîde taşında bulunan kitâbe Yakupzâde Hazretleri tarafından yazılmış olup şöyledir:

¹³⁹ Mustafa Rumi, *Divan*, Giriş; Azamat, *Çerkeşi*, s. 274.

¹⁴⁰ Safranbolulu Mehmet Emin Halveti, *Mir'âtül-âşîkîn ve Mizânü'l-âşîkîn-Âşıklara Ayna ve Terazi*, (Haz. M. Tatçı- M. Yıldız), Ankara 2003, Giriş; Mustafa Rumi, Giriş.

Bende-i Şabân-ı Velî ârif-i billâh idi
Kalb-i şerîfi anın sonsuz bir deryâ idi
Kerâmeti vasfa gelmez cümlece ayân idi
Âşıkâna feyiz saçar himmeti vâlâ idi
Her umurda salâh ister öyle bir şeyh Sâlih idi
*

Ey zâir san ki bunda gelip duâ edersin
Sadâkatla Hakk'a boyun eğersin
Sanma bunda melûl mahzûn dönersin
Murâdların hâsıl olur ağlar iken gülersin
Girip Firdevs-i a'lâya cemâli seyredersin
Âkıbet kevseri Şeyh Sâlih elinden içersin

Şeyh Sâlih Efendi'nin Kütahya'daki Türbesi.

Şeyh Mehmed Sâdık Efendi Kütahyalı Şeyh Sâlih Efendi tarafından yetiştirilmiştir. Fakat hilafeti İsmail Hakkı Aziz'den olmalıdır. Sâdık Efendi, muhtemelen Söğütlü Şeyh Osman Efendi (ö. ?) ve Çaltılı İsmail Hakkı Efendi (ö. 1900'den sonra. Söğüt)'den sonra posta geçerek irşâd ile meşgul olmuştur. Bu iki aziz hakkında ne yazık ki fazla bilgimiz yoktur. Eskişehirli olan Belediye encümeni

Eskişehirli Şeyh Sadık Azîz

Mehmed Sâdik Baba'nın Eskişehir Odunpazarı Mezarlığındaki Şahidesi

Şeyh Yamalızâde Ali Rıza Efendi (ö. 1939, Uşak), tekkeler kapanmadan önce (1925) Meclis-i Meşayih tarafından resmen görevlendirilmiş ve üç sene kadar maaş almış son şeyhtir. Bu zat, aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı ve çok güvendiği için de Kuvâ-yı Milliye'nin bölgedeki mali işlerinin başına getirdiği büyük âlim Yusuf Ziyâ Bey'in de şeyhidir. Bilindiği üzere Atatürk, Tekayâ ve Zevayâ'nın seddiyle ilgili kararı Uşak'ta

almıştır. Bu ziyaret sırasında da Atatürk'le birlikte olan Yusuf Ziyâ Bey'in söz konusu kararda etkili olduğu Uşak'taki Yamalı Dede müntesipleri tarafından rivâyet edilegelen bir husustur. Zira, Yamalı Dede'nin kanaatine göre de Meclis-i Meşâyih'in ve tekke mensuplarının çoğunun hal ve tavırlarından da anlaşılacağı gibi tekkelerden feyiz kaldırılmıştır.

Hilafetten Cumhuriyete geçiş döneminin müceddid şeyhi Yamalı Baba, ululemre riayeti Hakk'ın emrine riayet kabul ettiği için 1925'ten sonra mahfî yaşamış ve sadece müntesipleri tarafından bilinmiştir. Bu büyük ârif babasının yüzünde ben olduğu için Yamalizâde lakabıyla tanınmıştır. Soyadı kanunu çıkınca da aile Yamalıoğlu soyisini almıştır. Yamalı Baba'nın kabri Uşak Şehitler mezarlığındadır. Şâhidesi kendinden sonraki postnişin Yakupzâde Hazretleri tarafından yazılmış olup şöyledir:

Hazîne-i esrâr-ı Hudâ
Dürr-i ekber-i Hazret-i Mevlâ
İmamü'l-uşşâk ve'l-urefâ
Bende-i Şabân-ı Velî
eş-Şeyh Ali Rızâ

Şeyh Yamalizâde Ali Rıza Efendi (ö. 1939, Uşak)

Yamalı Baba'nın yerine 1939 senesinde Yakupzâde Hazretleri posta geçmiştir. Halvetiyye-i Şabâniyye Azîzlerinden Yakupzâde Hafız Mustafa (Özyürek) Efendi (d. 1887-ö. 1973) Uşaklıdır. Medrese tahsilinden sonra uzun süre birinci dünya harbinde Sarıkamış cephesinde teğmen rütbesiyle görev yapmış, bilahare memleketi Uşak'a dönerek imamet ile meşgul olmuştur. Altı çocuğundan bir kaçı ve torunları halen hayattadır. Yakup Baba halk tarafından daha çok tesirli hutbeleri ve va'zlarıyla tanınmış ve saygı duyulmuştur. Onu yakinen tanıyanların ifadelerine göre halk üzerinde

fevkalade tesiri olan ileri görüşlü bir kişidir. Hutbelerinde “Allah’ı isteyen eteğime tutuversin” diyecek kadar açık sözlü olmasına rağmen tasavvufî yönünü halktan gizlemeyi bilmiştir. Şeriatini öne çıkarıp hakikatini gizleyen bu melamî meşrepli şeyh 25 sene tarik-i Nakşibendiyyede çalıştıktan sonra tatmin olamayıp memleketine dönmüş ve önceleri câhil şeyh diye suçladığı Yamalızâde Şeyh Ali Rıza Efendi'yle ilgili gördüğü bir manâ üzerine “Efendim huzurunuzda bomboş bir teneke olarak geldim, ne doldurursanız kabulümdür!” diyerek ona teslim olmuştur. Yakup Hoca, seyr ü sülûkunu çok kısa bir zaman içinde ikmal ederek şeyhinin vefatından (1939) sonra Şabâniyye'ye postuna oturmuştur.

Yakup Aziz, büyük bir âlim ve nâtik olmakla beraber, ömrünü insan yetiştirmeye hasretmiş ve insan-ı kâmiller yetiştirmiştir. Bu sebeple bizzat kaleme aldığı “Ey gözüm nûru ne bilsin gizlidir esrârımız/Câhil ü nâdân ne bilsin anlamaz ahvâlimiz” matlâyıyla başlayan tek nutkundan başka edebî değeri haiz bir şey bırakmamıştır. Elimizde bir nutku, halktan Rifat isminde bir zata cevabî manzumesi ve şeyhinin ve Kütahyalı Şeyh Sâlih Efendi'nin şahide taşlarına yazdığı manzum kitabeleri bulunmaktadır. Menakıbı maalesef derlenmemiştir. Müntesipleri tarafından dilden dile aktarılan cümlelerinden birisi “Türkiye'nin sınırları bir gün kalkar!” sözüdür. Şeyh Yakupzâde Hafız Mustafa Özyürek 30 Mart 1973 tarihinde Uşak'ta vefat etmiştir. Yakupzade Hazretlerinin yerine posta geçen Uşaklı Cemalettin Kunat Hazretleri de kırk sene irşad faaliyetinde bulunmuş ve ardından iki halife ve pek çok ârif-i billah bırakarak bu âlemde göçmüştür (15 Mart 2013)

Bu konuda son olarak şunları söylemekte yarar vardır:

Şöyle ki, Halvetiyye pîrlerinin üzerinde hassasiyetle durdukları ulu'l-emre itaat esasından hareketle Yamalı Dede'den sonra Cumhuriyet hükûmetinin tekayâ ve zevayâ ile ilgili çıkarmış olduğu kanunlar dikkate alınarak tâc ve hırka gibi kıyâfete ait uygulamalardan vazgeçildiği gibi toplu zikir de unutulmayacak kadar icrâ edilmiştir. Yamalızâde Hazretleri, zaten halvetî olmakla tenhadan hoşlanan kişiliğiyle dervîşlerine “tenhada sen benimsin ben senin, herkes işinin başına!” diyerek çoklukta birliği yaşamalarını önermiş, kendisinden sonra gelen Yakupzâde Hazretleri de aynı görüşle, dervîşlerini sohbet ve tenhada zikirle eğitime yoluna gitmiştir.

Şabaniyye'nin Geredeli Aziz'den gelen müntesipleri, Halvetîliği esasen Çerkeşkiye veya Haliliyye gibi isimlerle anmamışlar, yeni bir kol yahut tarikat ihşâs ettirecek herhangi bir görüş bildirmemişlerdir. Kime sorulursa sorulsun, biz Halvetî Şabâniyiz, demişlerdir. Dolayısıyla bu tarikatle ilgili araştırmalarda zikri geçen kolları iyi incelemek icap etmektedir. Ehline malum olduğu üzere, insanı hakikate götüren her gerçek yol, Hak'tır.

Nihayet Şabâniyye'nin ana silsilesi Yakupzâde Hazretlerinin yetiştirdiği mütevazî kâmiller tarafından Halvette, tıpkı Pîr Şabân-ı Velî, Yahya-yı Şirvanî ve Ömer Halvetî gibi yaşanmakta ve yaşatılmaktadır.

Yakupzâde Şeyh Mustafa Özyürek

Şabâniyye Silsilesi

Ömer Fuâdî, İbrahim Hâs, Hasan Senâî, Harîrizâde, Nevrekoplu Ahmed Rif'at Efendi, Hüseyin Vassâf gibi zatların eserlerinde, özel kütüphanelerde Hz. Pîr Şabân-ı Velî'den itibaren oluşan ana silsile ve kolları şu şekilde ifade edilmektedir:

- 1-Pîr-i Tarîkat, Şeyh Şabân-ı Velî
(d. 1499 /ö. Çarşamba-18 Zilkade 976/4 Mayıs 1569 Kastamonu).
- 2-Şeyh Osman Efendi (ö. 28 Zilhicce 976/14 Haziran 1569 Kastamonu).
- 3-Şeyh Hayreddîn Efendi (ö. 987/1579 Kastamonu).
- 4-Şeyh Abdülbaki Efendi (ö. 998/1589 İskilip'te medfun).
- 5-Şeyh Muhyiddin Efendi (ö. 1013/1604 Kastamonu).
- 6-Şeyh Ömer Fuâdî (d. 1559./ö. 1046/1636 Kastamonu).
- 7-Şeyh İsmail Kudsî-i Çorumî (ö. 1064/1648 Şam'da medfun).
- 8-Şeyh Mustafa Muslihiddin Çelebî (ö. 1072/M. 1662'den sonra veya H. 1080/1669).
- 9-Şeyh Aliyyü'l-Atvel Karabaş-ı Velî, (d. 1611-12/1020, Arapkir/ ö. 1097/1686 Mısır).
- 10-Şeyh Mehmed Nasûhî-i Üsküdarî, (ö. 1718 İstanbul).
- 11-Şeyh Abdullâh Rüşdî (ö.1728, Mudurnu).
- 12-Şeyh Mehmed Esad Zoravî (ö.? Safranbolu/Zora).
- 13-Şeyh Mustafa Çerkeşî (ö. 1814, Çerkeş).
- 14-Şeyh Geredeli Hacı Halil Efendi (Geredeli Azîz), (d. 1200/1785- ö. 1843/1259)
- 15-Söğütlü Şeyh Hacı Osman Efendi.

16-Çaltılı Şeyh İsmâil Hakkı Efendi

17-Kütahyalı Şeyh Sâlih Efendi (Hacı Halil Efendizâde, d. 1805 / ö.1878 Kütahya)

18-Şeyh Mehmed Sâdık Efendi, (ö.1922, Odunpazarı/Eskişehir)

19-Şeyh Yamalızâde Ali Rıza Efendi (ö. 1939, Uşak).

20-Şeyh Yakupzâde Hafız Mustafa Özyürek (ö. 1973, Uşak).

21- Şeyh Cemalettin Kunat (d. 1933-ö. 2013/Uşak).

Şabanî azizlerinden mahfî yaşamış olan son postnişin Şeyh Cemalettin Kunat Hz. (d. 1933-ö. 2013/Uşak).

Şabâniyye'de bir pîrden rabita sahibi birden çok halîfe yetişip her ne kadar bazı kollar zuhur etmişse de, zât postu tektir. Bu, her dönemde böyle olmuştur. Silsile, bu zât postlarından devam edegelmiştir. Zât postundan hilâfet alan diğer şeyhler tekkenişin, sohbet ve sıfat şeyhi olarak faaliyet göstermişlerdir. Adâb odur ki, hulefâ mürşid göçünce emâneti sahibine, yani zât postuna teslim eder. İbrahim Hâs, yazmış olduğu Tezkiretü'l-Hâs adlı eserinin Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'yi anlattığı bölümünde şunları yazmaktadır:

"Derler ki: Etrâf ü eknâfa neşr-i hulefâ etmek Seyyid Yahyâ'dan kaldı ve Seyyid Yahyâ her meclisde dermiş ki:

"Her pîrin mücâzları (icâzet verdikleri) ve perverdeleri (hususî yetiştirdikleri) olur. Mücâzlar çok olsa doğrudur. Ammâ perverde birdir ki, o, pîrin vefâtından sonra zuhûr eder. Hakîkatte sâhib-i telkîn ve ehl-i irşâd odur. Ammâ mücâzlar tevbe ve istiğfâr vermek için ve adâb-ı tarîkat öğretmek içindir.¹⁴¹"

Bu kâide, Hz. Pîr Şabân-ı Velî'den sonra da uygulanmıştır. Böyle olduğu halde, Hz. Pîr'den sonra Kastamonu'da merkez dergâhta görev yapan bazı şeyhler, çoğu silsilede "postnişin" olarak gösterilmiştir¹⁴² Hâlbuki Şeyh

¹⁴¹ İbrahim Hâs, Tezkire, Süleymaniye Ktp. HM. Ef. Bl. Yz. Nu: 4543, s. 216.

¹⁴² Mesela bk. Abdülkadiroğlu 1991, s. 54-66. Rahmetli Hoca bu kitabı yazarken, kendisine bu zatların tekkenişin, yani halîfe olduklarını söyledimse de ikna edemedim. Dolayısıyla tekkenişinleri postnişin gibi değerlendirdi. Konuyu içerden incelememesi ve mevzunun kendi

Mustafa Muslihiddin Çelebi'den sonra gelen şeyhlere "tekkenişîn" demek gerekir.

Kastamonu'daki Tekkenişînler

Şabâniyye'de zât postu, Karabaş-ı Velî ile birlikte İstanbul'a intikal etmiştir. Bu tarihten sonra merkez tekkede görevli tekkenişînler, gerek görüldüğü hâllerde seyr ü sülûkunu tamamlamak üzere olan ve halvet çıkartması öngörülüp de Kastamonu'ya gönderilen dervîşlere âdâb ve erkânı uygulamak üzere hizmet görmüşlerdir. Nitekim bu tekkenişînler incelendiğinde zat postları tarafından yetiştirildiği ve icâzetle merkeze tayin edildiği anlaşılacaktır.

Kastamonu Merkez tekkede (Muslihiddin Efendi'nin yetiştirdiği) Karabaş-ı Velî döneminden itibaren görev yapan tekkenişînler şunlardır¹⁴³:

Zileli Şeyh Abdurrahmân Efendi,
Amasyalı Şeyh Hâfız İbrâhîm Efendi,
Şeyh Hâfız Ahmed Efendi b. Çelebi Pîr Mustafa Efendi,
Şeyh Muhammed Efendi b. Hâfız Ahmed Efendi,
Şeyh Abdullâh Efendi b. Muhammed Efendi,
Şeyh Hâfız Mustafa Vahdetî Efendi,
Şeyh Hâfız Abdurrahmân Efendi b. Hâfız Mustafa Vahdetî Efendi,
Şeyh Muhammed Saîd Efendi b. Hâfız Abdurrahmân Efendi,
Bolulu Şeyh İbrâhîm Şevki Efendi (niyâbeten),
Şeyh Muhammed Atâullâh Efendi b. Şeyh Muhammed Saîd Efendi.

Şabâniyye Adâbı

Adâb konusunda önce şu husus bilinmelidir:

Tarîkat adâb ve usûlleri de değişkendir. Her kâmil kendi döneminde bazı hususlarda yenilik yapabilir. Kâmiller eski dönemlerde saç-sakal şöyle olacak, hırka, tac ve takke böyle giyilecek, yemek yerken kaşık şu şekilde tutulacak gibi şekli bazı hususları mübtedî yolcuların iyi yetişmesi ve dikkatli yaşamaları için vaz' etmişlerse de bu kuralların müntehîler için hiçbir önemi yoktur. Zirâ tarîkatlerin tek gayesi vardır:

Güzel ahlâkı tamamlamış, her an hak bilinciyle yaşayan, hakkı gören ve hakta olan kâmil insan yetiştirmek!

Esasen Adâb (Miyâr) denilen usûller manzûmesi de, gerek doğrudan gerek dolaylı olarak insanı, insan-ı kâmile dönüştürmek için uyulması gereken kuralları ihtiva etmektedir. Tarîkatlerde "Usûlsüz vüsûl olmaz!" sözü, yaşayan kâmilin kurallarına uymakla ilgilidir. Sonraki gelen kâmil,

memleketi Kastamonu ile alakası olması hasebiyle yazılanlar tıpkı öcnkiler gibi tarihe hatalı aktarılmış oldu. Şu iyi bilinmelidir ki, bütün yollarda zâtı temsil eden mürşid tektir. Diğerleri onun sıfatıdır. Aynen Hz. Peygamber'in yanında İsrailoğullarından çıkan peygamberler gibi. Ashabım yıldızlar gibidir derken de, sıfatlar tevhidini bilen ve yaşayan sahabe kasedilmektedir.

¹⁴³ Vassâf III/528-529; Ersöz Ağabeyoğlu, *Şabân-ı Velî Dergâhı Son Posnişini Şeyh Atâ Efendi*, Ankara 2011.

öncekinin koyduğu bazı kuralları değiştirebilir. Değiştirilebilen bu kuralların farzlar ve sair sünnetullah olduğu da anlaşılmalıdır.

İmdi, Şabâniyye adâbını da bu hususlar çerçevesinde bakmak lazımdır.

Şabân-ı Velî'nin tarikat adâbı (=miyâr-ı tarikat), Yahyâ-yı Şirvanî zamanından beri uygulana gelmiş; bazı ilavelerle Hz. Pîr'e intikal etmiştir¹⁴⁴.

Ömer Fuâdî, Menakıpnâmenin bir başka yerinde, miyâr konusunda Hazret-i Pîr'in:

“Gerçek tâlip iseniz, bu tarikatnâme ile amelde ve vird-i şerîfte ve halvetlerde ikdâm ve mücâhede edip bir nokta kadar amel ziyâde etmeyesiz ve bir nokta kadar amel eksik etmeyesiz. Zirâ tarîkimizde okunan vird ve sürülen erkân sultân-ı evliyâ Seyyid Yahyâ Hazretlerinin huzûr-ı şerîflerinde okunan vird ve sürülen erkândır ve onlar huzurunda olan levh-i mahfûza yazılıdır.”¹⁴⁵ dediğini söyler.

Hz. Pîr'in ilk yazdığı *Tarikatnâme* (=miyâr), Arapça'dır. Bu ilk miyâr, Ömer Fuâdî tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir¹⁴⁶. Bundan sonra yine Şabâniyye silsilesinden Şeyh Karabaş-ı Velî (ö. 1686) Miyâr-ı Tarikat'î sohbetlerinde şerhetmiş ve bu şerh arapça muhtasar olarak kaydedilmiştir¹⁴⁷.

Hz. Pîr'in miyârı kendisinden sonra pek çok müşîd tarafından az çok değişikliklerle yazılmış ve tatbik edilmiştir. Miyârı kısmî değişikliklerle kaleme alan müşîdlerden biri de Bolulu Himmet Efendi'dir. Bayramiyye'de yetişen ancak erkânına Şabâniyye'den ilavelerde bulunan Himmet Efendi, bu ilaveleri, "*Adâb-ı Hurde-i Tarikat*" adlı biri mensur, diğeri manzum olan eserinde belirtmektedir¹⁴⁸.

Hz. Pîr'in miyârında belli başlı olarak şu konular ele alınmaktadır:

“Müşîd ve mürîd; sülûk ehline tenbih, kendini bilmek, müşîdi bilmek Hakk'ı bulmak demektir, sâlike farz olanlar, sâlike vâcib olanlar, dervîşin müşîdine inâbesinden sonra yapacakları ve günlük virdi, zikir âdâbı, tahâret âdâbı, el yıkama âdâbı, yemek âdâbı, su içme âdâbı, şeyh huzûrunda oturma âdâbı, oruç âdâbı, namâz ve zikir âdâbı, halvet, halvet âdâbı, halvetten çıkma ve el öpme âdâbı, halvette rüyâ ve vakıa tâbiri, erbâin âdâbı, mübtedî,

¹⁴⁴ Ömer Fuâdî, *Menâkıb-ı şerîf Pîr-i Halvetî, Hazret-i Şabân-ı Velî*, Kastamonu 1877, s. 32-33, 49; Mustafa Tatcı, "Tasavvuf Tarihinde Mi'yârlar ve Şabân-ı Velî'nin Mi'yârı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 6, İstanbul 2002, s. 73-84.

¹⁴⁵ Ömer Fuâdî, *Menâkıb*, s. 49.

¹⁴⁶ Ömerü'l-Fuâdî, *Mi'yâr-ı Tarikat*, Millî Ktp. Yz. Nr. A-651, 140b-144b.

¹⁴⁷ Kütüphanelerimizde pek çok nüshası bulunan bu eserin bazıları şerhlidir. Bk. M. Tatcı nüshası, Ü Ktp. Nr. 1577; Belediye Ktp. Osman Ergin Yz. Nr. 382, 443; Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi Bl. 2857; Millet Ktp. Ali Emiri Bl. Nr. 1181; Yapı Kredi Bankası Ktp. Nr. 81; Konya İzzet Koyunoğlu Ktp. yz. Nr. 10818, 20 yk.) Bilahare bu Arapça Mi'yâr, Şeyh Ali Atvell'in arzusuyla halifelerinden Şeyh Nureddîn Efendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Karabaş-ı Velî, *Mi'yâr-ı Tarikat*, haz. M. Tatcı-C. Kurnaz, Ankara 2002; Kerim Kara, *Karabaş-ı Velî*, İstanbul 2003, s. 627.

¹⁴⁸ Bk. Bolulu Himmet Efendi, *Adâb-ı Hurde-i Tarikat*, (Mensur), Süleymaniye Ktp. İzmir Bl. Nr. 60365; İÜ. Merkez Ktp. Nr. 14986; Topkapı Sarayı Ktp. Nr. 181.

müntehi ve ârifler kimlerdir, sülûk mertebeleri, İslâm mertebesi, imân mertebesi, ihsân mertebesi, seyr ü sülûk, müşâhede, marifet, müntehî, giyim âdâbı, elbise, sarık, hırka, tâc, risâle (alâka, dâll) risâlenin yeri, şeyhin alâmeti ve giysisi, tecellî, fenâ (yokluk) makâmı, risâle-i şerîfe, ridâ (örtü, şal), asâ, hırka, takvâ hırkası, irfân hırkası, irâdet veya hakîkat hırkası, âlemler (1- lâ-taayyün mertebesi 2- birinci taayyün mertebesi 3- ikinci taayyün mertebesi 4- misâl âlemi), dört unsur (anâsır-ı erba'a: 1- havâ, 2- su 3- ateş 4- toprak), evrâd âdâbı, akşam yemeği ve yatsı namazı, erkânla ilgili bazı hususlar.”

Şabâniyyede seyr ü sülûk

Tevhîd yoluna tâlip olan kişi, mürşide müracaat edip inâbet almak isterse, bunu lafzen talep eder. Mürşid tâlibe ya doğrudan kabul eder veya istihare verir. Kabul edildiğinde eğer erkek ise şeyhin elinden tutar. Kadın ise, tesbihe yapışarak bey'at eder. Sâlik bundan sonra, esmâ telkîni için şeyhin önüne diz çöküp oturur. Şeyh üç kere "*Lâ ilâhe illallâh*" deyip kelime-i tevhîd telkîn ettiğinde, sâlik de, sağdan sola doğru üç kerre "*Lâ ilâhe illallâh*" der. Bey'ata müteakip mürid, günlük virdine ve halvette tevhîde devam eder.

Şabâniyyenin günlük virdinde, İstiğfâr, salavat ve kelime-i tevhîd zikri esas alınmıştır. Mürid bu dersin dışında gece gündüz, sayısız ve hesapsız zikrullâha devam eder. Bu uygulamalarda dikkat ettikleri en önemli husus rabitadır. Rabita ve devamlı zikir, sâlikin vecde ulaşmasını, vâkıalarının ve hâllerinin değişip manevî makâmı aşmasını sağlar. Sâlik, şuhûd (rû'yet) makâmına ulaşıncaya kadar zikre meşgûl olmalıdır. Müridde şuhûd yani gördüğünün Hak olduğunu bilme hâli hâsıl olduğu zaman dil zikri gönül zikrine dönüşür. Sâlik bu zikir sırasında müşâhede sâhibi ise, müşâhede ile, esmâda ise Cenâb-ı Hakk'ı bulunduğu esmâ ile zikreder. Seyr ü sülûk, ıstılahta, nefsin beğenilmeyen huylardan kurtulup beğenilen ve övülen huylarla vasıflanması için terbiye edilmesinden ibarettir.

Safranbolulu Mehmed Emin Şabânî'nin yetiştirdiği halifelerden Nevrekoplu Ahmed Rıf'at Efendi Mu'inü'l-Mürîd adlı adâb kitabında dervîşin bey'atından sülûkuna kadarki dönemini anlatırken şöyle der:

"A'zamü't-tarîk olan Tarîkat-i 'Aliyye-i Halvetiyye-i Şabâniyyeye dühûl etmek murâd ve kâsîd eden ihvâna mâlûm olsun ki işbu Tarîkat-i 'Aliyye-i Halvetiyye-i Şabâniyye üç şart ile meşruttur:

Evvvelkisi bir mürşid-i kâmile teslîm-i tâm ile teslîm olmaktır.

İkincisi o mürşid-i kâminden telkîn-i tevbe almaktır.

Üçüncüsü tevbesinde sebât ve mürşidin telkîn ettiği ism-i şerîfe devâm etmektir.

Tevbe şu vechiledir ki; cemî'-i muhâlefet ve münkerâtan (haram şeylerden) nâdim ve pişmân olup Cenâb-ı Hakk'a rücû ile Cenâb-ı Hakk'ın nehy ettiği fiillerden içtinâb ve evâmîr-i ilâhiyyesine imtisâl etmektir. Ve mürşidin telkîn eylediği ism-i şerîfe teveccüh-i tâm ve muhabbet-i ziyâde ile

gece ve gündüz devâm ile Hakk celle ve 'alâ Hazretleri'ni bir an hatırdan çıkarmayıp Zât-ı Ecell-i A'lâ Hazretleri'ne olan muhabbetin günden güne artıp ziyâde olsun ve bugünküden yarınki günün muhabbeti fazla olsun ki mağbûn olmayasın.¹⁴⁹

Şabâniyyede sâlikin sülûk çıkarmaktaki hedefi vahdet-i vücûda ulaşmaktır. Bunun için sâlik, aşk, cezbe ve melâmet yoluyla Cenâb-ı Hakk'ın birliğinin (tevhîd) hakikatini idrâk etmeye çalışır. Bu idrâk, tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfat, tevhîd-i zât denilen üç tevhîd makâmını, bu arada yedi nefis merhalesini ve yedi esmâyı seyrederek gerçekleştirir.

Halvetî Şabânîler, sülûk sırasında yaşanan tevhîd makâmalarını İslâm, imân ve ihsân makâmılarıyla da açıklamışlardır. Derviş buna göre, ilk zamanlarda tabiatının, yani yaratılış özelliklerinin hükümlerine tâbi olduğundan ve nefsinin faaliyetlerinden ötürü, seyr ü sülûkun ilk mertebesindedir. Bu mertebeye *İslâm makâmı* derler. Sonra rûhanî hükümleri galip gelir. Bu mertebe, seyr ü sülûkun ortası olup *İmân makâmı* derler. Üçüncü ve son mertebede ise sâlikte Hakkanîyyetin işâretleri zuhûr eder. Tabiatı değişen ve nefsinden uzaklaşan sâlik, bu mertebede rûhen, Pîr'ine yaklaşır. Bu hâl, seyr ü sülûkun son mertebesi olup *İhsân makâmı* derler.

Anlatılan her üç mertebede sâlikin geçmesi gereken ikişer makâm vardır ki, tamamı altı mertebedir. Bunlar sırasıyla şöyledir:

1- İslâm mertebesi: Birincisi, *sadr (göğüs)* makâmıdır. Bu makâmda sâlik, *kelime-i tevhîd* dairesindedir. İkincisi *kalb* makâmıdır. Bu makâmda sâlik, *Celâl ismi* dairesindedir. Bu mertebede fiillerde fenâ/fiiller tevhîdi gerçekleşir.

2- İmân mertebesi: Birincisi *rûh* makâmıdır. Bu makâmda sâlik, *Hû ismi* dairesindedir. İkincisi *sır* makâmıdır. Bu makâmda sâlik, *Hak ismi* dairesindedir. Bu mertebede sıfatlar da fenâ/sıfatlar tevhîdi gerçekleşir.

3- İhsân mertebesi: Birincisi *sırr-ı hafî (gizli sır)* makâmıdır. Bu makâmda sâlik, *Hayy ismi* dairesindedir. İkincisi *sırr-ı ahfâ (daha gizli sır)* makâmıdır. Bu makâmda sâlik, *Kayyûm ismi* dairesindedir. Bu mertebede zâtta fenâ/zât tevhîdi gerçekleşir. Bu altı makâmda seyir, Hakk'a kavuşmak içindir. Sâlikin, bütün bu makâmlardan sonra ulaşacağı makâm ise, "*Makâm-ı Hafâ-yı Mutlak*" (Mutlak gizlilik makâmı)tır. Bu makâmdaki sâlik, *Kahhâr ismi* dairesinde olup vuslata ve nihâyete ulaşmış, *fenâfi'llah* olmuştur. Saydığımız bu üç mertebe, iki daire kabul edilmiştir: Birinci daire *sülûk* (yolculuk), ikinci daire ise *vüsûl* (kavuşma)'dur. Sülûkun sonu, ihsân mertebesinin başıdır. İkinci daire ise, sülûkun ve ihsân mertebesinin sonu olup, *vüsûl* yani, kavuşma makâmıdır. Manevî yolculuğun nihayeti olan bu makâma *vahdet* veya mutlak hafâ mertebesi de denilir. Sâlikin yaşaması ve

¹⁴⁹ Nevrekoplu Ahmed Rif'at Efendi, *Risaletü Mu'îni'l-Mürîd*, MK, Yz. A 2567, Vr. 3a-b.

geçmesi gereken bu makâmlar yedi nefis merhalesinde yedi seyr ile açıklanmıştır ve her birinin İllâhî işaretleri vardır. Bunlar zikirleriyle birlikte şöyledir:

1-Nefs, Sadr makâmında, emmâredir.

Seyri, seyr ilallâh (Allâh'a doğru seyir).

Nefs mertebesi, Nefs-i Emmare.

Zikri ve esmâsı, kelime-i tevhîd.

Hâl, havf ve recâ (korku ve ümit).

2-Nefs, Kalb makâmında levvâmedir.

Seyri, seyr lillâh (Allâh için seyir).

Nefs mertebesi, nefis-i levvâme.

Zikri ve esmâsı, Allâh (c.c.).

Hâl, Kabz ve bast.

3-Nefs, Rûh makâmında mülhimedir.

Seyri, seyr 'alallâh (Allâh üzerine seyir).

Nefs mertebesi, Nefs-i Mülhime.

Zikri ve esmâsı, Hû.

Hâl, Heybet ve üns.

4- Nefs, Sır makâmında mutmainnedir.

Seyri, seyr ma'allâh (Allâh ile seyir).

Nefs mertebesi, Nefs-i Mutmainne.

Zikri ve esmâsı, Hakk.

Hâl, Sekr ve sahv.

5- Nefs, Sırr-ı ahfâ makâmında marziyyedir.

Seyri, seyr fillah (Allâh'ta seyir).

Nefs mertebesi, Nefs-i Raziyye.

Zikri ve esmâsı, Hayy.

Hâl, Telvîn ve temkîn.

6- Nefs, Hafâ-yı mutlak makâmında raziyyedir.

Seyri, seyr 'anillah (Allâh'tan seyir).

Nefs mertebesi, Nefs-i Marziyye.

Zikri ve esmâsı, Kayyûm.

Hâl, Mekîn (oturma, yerleşme) ve muhkem (sağlamlık, kesinlik).

7- Nefs, Sâfiyye makâmında kâmiledir.

Seyri, seyr billah (Allâh'tan dolayı seyir).

Nefs mertebesi, Nefs-i Kamile.(Sâfiye)

Zikri ve esmâsı, Kakhâr.

Hâl, Fenâ ve bekâ.

Nefs, söz konusu yedi sıfat ile vasıflanıp, sonra bu sıfatlardan geçerek, sâfiye makâmına gelmedikçe, insan, nefisini bilip kâmil olamaz.

Aslında insan denen varlığa yüklenen "kudret" (=nefs, can veya ruh da denebilir) bir tek varlıktır. Seyr ü sülûk, bu kudretin kendi kendini tanıması hadisesidir. Dolayısıyla bu yolculuk sırasında, nefis, önce nefis iken rûh; rûh

iken kalb, kalb iken akl, akl iken sırr, sırr iken hafî, hafî iken ahfâ olacaktır. Yaşanan son mertebede hâl, makâm ve idrâk değışecek Hakke'l-yakîne ulaşılacaktır.

Sâlik bu makâmı yaşarken gönül âleminde İlâhî beş hazret (hazerât-ı hamse) ona keşf olacak (açılacak)'tır. Hazerât-ı hamse keşf olunduktan sonra, temkîn ortaya çıkacak ve hakikat bilinecektir. Bu makâmda sâlik, bütün kayıt ve görüntülerden kurtulup Hakk'ı müşâhede eder. Sonra, hakikat makâmındaki zevkini şer'-i şerîfe uygun hale getirir. Onun, imân ettiğiyle gözüyle gördüğü bir olur. Rahmanî bir cezbe zuhûr eder. Bundan sonra yolculuk yine devam eder. Kemâle; kemâlden ekmele ve mükemmele ulaşmak için zikirde devamlılık göstermesi gerekir. Buna "sülûk-ı sâni" (ikinci sülûk) denir. Sülûk tamamlandıktan sonra yapılan bu yolculuğa nihayet yoktur. Sâlik, evvelki seyrinde on sekiz bin âlemin her köşesini gezip bütün âlemleri kendi vücûdunda ve kendini âlemlerde bulmuştur. Ancak onun bu seyrinde tafsilat yoktur. Bu ikinci sülûkte ise, vahdet halleri tafsilen yaşanır. Müşâhede sırasında elde edilen bilgiler artar. İlâhî marifet günden güne kuvvet bulur. Bunun neticesinde Hakk'a olan meyil ve muhabbet çoğalır. Mâsivâya olan ilgi de zayıflar. İnsanın beşeriyeti melekeliyete dönüşür. Sâlik bu durumda, asla dönüp geriye bakmamalıdır. Bakarsa, yanılır. Yani, Hakk'ın mâsivâsına yönelip dünyaya muhabbet etmemelidir. Bilmelidir ki, mâsivâ kapısı sâlike her an açıktır. Hak'dan gönlünü ayıranlar çok zahmet çekerler. Erenler, "bir kimse küllî fenâyı bulup sülûkunu tamamladıktan sonra küllî terke ulaşmak için daha kırk sene ömre muhtaçdır," demişlerdir. Asıl istenilen küllî terktir. Küllî mahv ve küllî fenâ yüce bir makâm ise de, küllî terk ondan daha yüce olup Allâh'ın en seçkin velîlerinin makâmıdır. İnsan, en yüce makâma yönelmelidir.

Şabâniyye'de manevî yolculuğun başındaki müride **mübtedi**, yolun sonuna gelen, vahdete ulaşan müride ise **müntehî derler**. Sülûk sırasında kullanılan **müşâhede** tabiri, Cenâb-ı Hakk'ı bizzat görmekten ibarettir. **Marifet**, eşyayı Hak ve Hak ile bilmektir. **Ârif**, vilâyet dairesinin ortasında, **ârif-i billah** ise, vilâyetin sonunda olup mazhar-ı tâm olan kişidir¹⁵⁰.

Tasavvufun özü, seyr ü sülûktur. Şabânî sâliki, seyr ü sülûk esnâsında, az yemek ve içmek, az uyumak, az konuşmak, İnsanlardan inzivâ edip yalnız kalmak, zikre müdâvemet etmek durumundadır. Bu arada her hafta pazartesi ve perşembe günleri oruç tutarak mücâhede içinde olan sâlik, gerek uykuda ve gerekse uyanık halinde gördüğü vâkıa (seyr, rüyâ) ve yaşadığı hâlleri müşşidine –hiç eksiksiz ve içine bir şey ilave etmeden anlatmalıdır. Bu arada vakıayı müşşid gerekli görürse yorumlar. Yorumlamadığı takdirde, niçin yorumlamadı diye mürid şüpheye düşmemelidir. Kâmiller bazı mevzuları

¹⁵⁰ Bu kısım ile ilgili en geniş bilgi Şabâniyye'nin el kitabı niteliğinde olan Safranbolulu Mehmet Emin Halvetî Hazretleri tarafından yazılmıştır. Bk. Mir'âtül-âşıkın ve Mizânü'l-âşıkın-Âşıklara Ayna ve Terazi, (Haz. M. Tatçı- M. Yıldız), Ankara 2003..

zamana bırakabilirler¹⁵¹. Mürşid, makâmların müsemması geldikçe dervîşin esmâsını değiştirir. Dervîş, yaşadığı ve gördüğü vâkia veya hâlleri yetkili olmayan kimseye anlatamaz.

Yine sülûk sırasında kabzdan kurtulamayan; makâm atlayamayan veya bir sebepten dolayı gerekli görülen dervîşe halvet uygulattırılabilir. Bunu mürşid-i kâmil tayin eder, karar verir. Diğer tarafan halvet mutlaka huzur-ı mürşidde yapılmalıdır. Yine, halvetin süresini müride, mürşid bildirir. Müridin ayrıca Ramazan ve Kurban bayramları öncesinde, aşûrede ve kandîllerde halvete girmesi sünnet-i pîrân kabul edilmiştir.

Halvetin şartları sekizdir:

İlki halvetdir. Yani, yalnız kalmaktır.

İkincisi daima abdestli olmaktır.

Üçüncüsü daima oruçlu olmaktır.

Dördüncüsü devâmlı sükûttur.

Beşincisi devâmlı zikirdir.

Altıncısı hatıralardan kurtulmaktır (=nefy-i havâtır).

Yedincisi râbitalı olmak ve zuhûr eden şeyi şeyhine beyân etmektir.

Sekizincisi terk-i i'tiraz, teslimiyet-i tammedir.

Halvetle ilgili uygulamalar şöyledir:

Halvete giren sâlik önce *şükren lillâh iki rekât namaz* kılar. Nefsini ıslah etmek ve Cenâb-ı Hakk'a vuslat için niyet eder, niyeti üzere hâlisane durur ve kelime-i tevhîde ağırlık verir; virdi ve esmâsıyla meşgul olur. Sâlik halvette eğer gücü yeterse her hangi bir yere dayanmamalı ve işrâk namazını kılincaya kadar gece uyumamalıdır. Bundan sonra duhâ (kuşluk) vaktine kadar eğer gücü yeterse oturduğu yerde uyumalı, gücü yetmezse, abdestli olarak temiz bir şeye dayanıp mürşidin tarif ve tavsiye ettiği kadar uyumalıdır. Bu sırada dervîş, mütteka veya halvet kolonu tabir edilen cihazlardan da faydalanabilir.

Müttekâ

151 Ahmed Rif'at Efendi, *Risâletü Mu'îni'l-Mürîd*, MK, Yz. A 2567, Vr. 4a.

Dervîş uyandıktan sonra kalkıp abdest tazeleyerek kalb huzuruyla esmâsını zikretmeye devam eder. Bu uygulamalar halvetten çıkıncaya kadar sürer.

Halvetî Şabânîlerin halvet uygulamaları sırasında yaşadıkları manevî zuhûrât (vâkıa, rüyâ)lar şeyhi tarafından genellikle öğle veya ikinci namazından sonra tâbir edilir. Sâlikin rüyâ veya vâkıası, kendi nefsiyle alakalı olup enfûsî tâbir olunur; âfâkî tâbir edilmez. Dervîş, halvetten, yatısı namazına müteakip şeyhi veya görev verdiği halife tarafından tekbirlerle çıkarılır ve huzura getirilir. Bazı uzun süreli halvette kalan dervîşanın halvetten çıkarılması sırasında gözleri kapatılabilir. Halvet süresi, üç, beş veya yedi gün gibi tek rakamlıdır.

Bolulu Şevkî Hazretleri (ö. 1897 Kastamonu) Niyâzî-i Mısrî'ye nazire olarak yazdığı bir halvetnâmesinde şöyle der:

Ölümlere cân verir
Erenlerin halveti
Dirilere şân verir
Erenlerin halveti
 Âşıkı meftûn eder
 Âkılı Mecnûn eder
 Tab'ımı mevzûn eder
 Erenlerin halveti
Cân ilin seyrân eder
Sırrımı irfân eder
Vâsıl-ı Sübhân eder
Erenlerin halveti
 Vaktini ezkâr eder
 Dertliye tımâr eder
 Yâr ile hem-yâr eder
 Erenlerin halveti
Vakt-i seher cilvesi
Ne hoş olur girmesi
Hakîkatin halvesi
Erenlerin halveti
 Sıdk ile girenlere
 Sâf-ı dil olanlara
 Safâdır erenlere
 Erenlerin halveti

Gel Şevkîyâ cânını
Teslîm et sultânına
Ararsan dermânını
Erenlerin halveti

Şabâniyye'de erbaîn uygulaması da halvetteki uygulamalara benzer. Sâlik, erbaîn ve halvette, mürşid-i kâmilin uygun gördüğü yiyeceklerin

dışında bir şey yememelidir. Farz oruç dışındaki zamanda oruçlu olmak, erbaîn ve halvet, dervîşe sünnettir. Erbaîn, mertebe katedip Hakk'a yaklaşmış olan müntehî sâlik içindir. Sülûkun başlangıcındaki sâlik (mübtedî) için değildir. Zira, mübtedî sâlik, zikirdedir. Zikrin hararetiyle erbaîn sırasında muztarip olur. Ama, müntehî sâlik, müşâhededir. Müşâhede makâmında harâret olmaz. Erbaîn, belki o müşâhidin hâline kuvvet verir. Bu konuda Hasan Ünsî şunları söylemektedir:

"Halvetiyye-i Şabâniyye'de erbaîne girmek yoktur, halvet vardır. Halvet de, üç, beş veya yedi gündür. Dervîşi halvete tarikat adâbı üzere şeyh koyup çıkarabilir. Yoksa dervîşin kendi kendine halvete girmesi yararsızdır ve kendisine perde olur. Erbaîn sadece şeyh içindir. Şeyh olanlar halvete ve erbaîne pîrlerinin rûhâniyetlerinden yardım istemek için girerler. Sûfi, gerek halvetten ve gerekse erbaînden yarım saatten ziyâde dışarı çıkarsa halvet ve erbaîn bozulur. Halvet ve erbaînin âdâbı bellidir. Halvet ve erbaînde yenilip içilecek şeylerin neler olduğunu şeyh tenbîh eder."¹⁵²

Sülûk sırasında uygulanan halvet, mücâhede, riyazet ve sülûk sonrasında erbaîn çıkarmak gibi şeylerden gaye, tevhîdin hakikatine ulaşım marifetullahı arttırmaktır. Sâlik marifetullahı ulaştığı zaman mesela, yemeğin ne, yemeği yiyenin ve yediren kişinin kim ve ne olduğunu bilip, anlar. Dağı dağ, taşı taş olarak görmekten vazgeçer. Varlığa Hakk'ın nazarıyla bakar, Hak diye bakar. Sonra yine halkın içine dönüp sıradan insanlar gibi yaşar, kendini zorlamaz. Lâkin, bu kişinin artık nefsi benliği gitmiştir ve kendi kendisi değildir.

Zikir

Hız. Pîr'in erkânında cehrî zikir esas olmakla birlikte kısmen hafî zikir de uygulanmaktadır. Zikre başlamaya *meydan açmak* denir.

Zikir esnasında ilâhîler eşliğinde çeşitli ney, kudüm, def, saz vb. gibi çeşitli musikî aletleri kullanılabilir.

Muharrem ayında yapılan zikirde edeben musikî âleti kullanılmaz.

Toplu zikirler, kuûdî olarak başlar, kıyâmî ve cehrî olarak devam eder. Kısa süreli ve sohbet sırasında meydana gelen şevkten dolayı açılan zikirlerde kıyama kalkılmayabilir.

"Darb-ı esmâ" denilen kuûdî zikir, kendine özel bir ritim ve hareket içinde icrâ edilir¹⁵³. Darb-ı esmâ (özellikle Hû ismi vurularak) kuûdî zikirde de uygulanır. Kuûddan kıyâma geçilirken şeyh efendi veya zikri açan halife (mesela) "Yâ Hay" diyerek yahut da "ayak esmasına" gibi bir geçiş yaparak ellerini yere vurur. Böylece kuûdî zikirde kıyâmî zikre kalkılır. Kıyâmî zikir "ayak esması" ve dönerek yapıldığı için "devrân" diye de adlandırılmaktadır¹⁵⁴. Bu sebeple Halvetî Şabânîlere "Devrânîler" de

¹⁵² *Kelâm-ı Azîz*, s. 28.

¹⁵³ İnançer, Ömer Tuğrul İnançer, "Osmanlı Tarihinde Sûfilik Âyin ve Erkânları", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler*, Ankara 2005, s. 124.

¹⁵⁴ İnançer, A.g.m., s. 140-142.

denmektedir. Nitekim toplu zikir sırasında okunan bazı ilâhîlerde "*Halvetîler derler bize/Devrânîler derler bize*" şeklindeki nakaratlar tarîkatin devrânî oluşundandır.

Bazı Şabânî azîzleri, devrân aleyhindeki görüşlere karşı risâleler yazmışlardır. Ömer Fuâdî, Karabaş-ı Velî ve Doğanî Hacı Baba gibi silsileye mensup Şabânîlerin kaleme aldıkları "Risâle-i Devrân"lar bunlara örnek verilebilir¹⁵⁵.

Tarîkatin toplu zikir günleri genellikle perşembeyi cumaya ve pazarı pazartesiye bağlayan gecedir. Bunun dışında kandîllerde ve bilhassa muharrem ayında aşûre gecesinde meclis ihyâ edilir. Bu arada ilâhîler, kandîlnâmeler ve Kerbelâ mersiyyeleri okunur. Bilhassa tarîkatin altıncı postnişîni olan Ömer Fuâdî Hazretlerinin yazmış olduğu şu muharremiyye(mersiye)nin ihyâ merasiminde özel bir yeri vardır:

Şâh Hüseyin'in firkatine ağlayan gelsin beri¹⁵⁶
Âh ü vâh edip dem-â-dem ağlayan gelsin beri
Kerbelâ-yı 'aşk içinde cân ile olan şehîd
Cân u başa kalmayıp kanlar döken gelsin beri
Hak civârında şehîdler menzilin bulmağışün
'Arşî seyrân etmeğe cânlar veren gelsin beri
Kutb-ı 'âlem Şeyh Şabân-ı 'Azîz erkânına
Leyle-i 'aşûrede ihyâ eden gelsin beri
Hem Muhammed meclisinde Çâr-yâr gibi gelip
Hâl ile Dervîş 'Ömer irşâd alan gelsin beri

Toplu zikirler şeyh veya şeyhin destûr verdiği bir halîfe/zâkirbaşı tarafından yönetilir. Şeyh, halkanın ortasında veya başında bulunur. Zikir açma ve kapamada okunacak dua ve virdler *Miyâr-ı Tarîkat*'de kayıtlıdır.

Toplu zikrin uygulaması kısaca şöyledir: Dervîşler evvela halka olarak iki diz üzerine otururlar. Şeyh Efendî, Eûzu Besmele ve Fâtiha sûresinden sonra da:

"*İnna'llâhe ve melâiketehû yusallune alen-nebiyyi yâ eyyühellezine amenû sallû aleyhi ve sellimû teslîmâ*" (Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salavât getirirler. Ey müminler! Siz de ona salavât getirin ve tam bir teslimiyetle selâm verin. Ahzâb/56.) âyetini okur ve salât-ı ümmiyye denilen "*Allâhumme salli alâ seyyidinâ Muhammedin abdike ve nebiyyike ve habîbîke ve resûlike'n-nebiyyi'l-ummiyyi ve alâ âlihi ve sahbîhi ve sellim.*" şeklindeki salât u selâm ile devam eder. Salât-ı Ümmiyye, güzel bir beste ile 7 –veya Nasûhî Efendî'nin uygulamasında görüldüğü gibi 11 kerre- okunur. Bu salât'tan sonra Hz. Peygamber'in âl u ashâbına salât u selâmlar gönderilir. Sonra şeyh, yüksek sesle:

¹⁵⁵ Kerim Kara, *Karabaş-ı Velî*, İstanbul 2003, s. 555-620.

¹⁵⁶ Ömer Fuâdî, *Divânçe-i İllâhiyat*, (Haz. M. Tatçı-M. Sever), 2012, s. 55.

"*Fa'lem ennehu lâ ilâhe illa'llâh*" (Bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. Muhammed/19.) diyerek tevhîde girer.

Tevhîd'in edâ tarzı şöyledir: Üç defa gayet ağır edâ edilir ve bundan sonra yüksek sesle Allâh ismi adeta sayha halinde tekrarlanır, müteakiben eskisinden biraz daha sür'atli olarak dört defa kelime-i tevhîd, daha sonra 300 defa hızlı bir şekilde yine kelime-i tevhîd edâ olunur. Bundan sonra, Şeyh Efendi "*illa'llâh*" der, bunun üzerine sükûnet hâsıl olur. Halkanın baş tarafında ve Şeyh Efendi'nin solunda oturan zâkir, *cumhûr veya durak* denilen bir ilâhî okur. Durak İlâhîsi, kelime-i tevhîde ara verildiğinde okunduğu için böyle isimlendirilmiştir. Ancak bu İlâhî için bazı yörelerde – gönlü teskin ettiği, cezbeyi sakinleştirdiği ve belki de kuûdî uygulamalarda söylendiği için *oturak ilâhîsi* de denmektedir. İlâhî veya durak bitince, Şeyh Efendi, "Allâh Hû" diye "Hû" ismine başlar ve 6 defa hep beraber bu isim zikredilir, 7. Hû daha hızlı ve yüksek sesle söylenir. Bundan sonra "Hizb-i Esmâ"ya başlanır. Hizb-i esmâ, halakada bulunanların esmâ-yı seb'adaki dereceleri ayrı olduğundan herkes, ayrı ayrı telaffuz etmemek için, kendi dersini kalben çekerek, fakat umumi ahengin korunması için de hâricen, tek ses telaffuz etmek sûretiyle vücûda getirilen ahenktir. Bu sırada duyulan tek ses, hançereden çıkan "Hû" zikridir. Bu esnâda zâkir, ilâhîler, na't-ı şerîfler ve kasideler okur. Hizb-i esmâ denilen bu âyin bir müddet devam eder, sonunda Şeyh Efendi, "*illallâh!*" diyerek âyine son verir. Bunu takiben bir aşr-ı şerîf tilâvet edilir ve kısa bir duâ okunduktan sonra şeyh efendi:

"*Es-selâtu ve's-selâmu aleyke yâ Resula'llâh es-selâtu ve's-selâmu aleyke yâ Habîba'llâh es-selâtu ve's-selâmu aleyke yâ seyyide'l evvelîne ve'l-âhirîn ve selâmün alâ'l-mürselîn ve'l-hamdüli'llâhi rabbi'l-âlemîn.*" der ve Fatiha çeker. Devrân gecelerinde kelime-i tevhîd çekildikten ve cumhûr ilâhîsi okunduktan sonra, şeyh efendi ayağa kalkar, arkasından cemâat de ayağa kalkar ve "Hû" ism-i şerîfi çekilerek icrâ edilen devre başlanır. Halakadakiler, dizi kolu safi alarak meydân içinde devr ederler, biraz sonra el ele vererek yüzleri halkanın içine gelmek sûretiyle "Hû, Hû, Hû!" diyerek sağdan sola, zâkirler tarafından okunan ilâhîlerin ahengine uyarak devrâna devam ederler. Bu sırada zâkirler ve güzel sesli olanlar, halakanın ortasında ayrı bir halaka açarak na'tlar okurlar. Devrân sırasında sol kol soldaki zâtın omuzuna atılır, sağ kol da sağdaki zâtın beli hizâsına temas ederek halaka sıklaştırılır. Devrân hâlinde hizb-i esmâyâ devam edilir. Bu, oldukça sür'atli olarak sağdan sola devam eder. Devrân bir müddet devam eder şeyhin işâretiyle "*illa'llah*" denilerek durulur ve tekrar iki diz üstüne oturulur ve şeyh "*illa'llâh!*" diyerek âyini durdurur. Neticede, bir aşr-ı şerîf tilâvet edilir, kısa bir duâ ve salât u selâmdan sonra salavat çekilir. Şeyh Efendi tarafından "*Tekabbela'llâh Hû*" denilerek âyin tamamlanır¹⁵⁷.

¹⁵⁷ Tatçı 2004, s. 93 vd.

Hiz. Pîr Şabân-ı Velî'nin iç gömleği

Kıyâfet Adâbı

Tarîkat kültürü içinde dervîş ve mürşidlerin iki temel kıyafeti vardır: Hırka ve tâc. Pabuç, asâ ve diğer cihazlar bu iki unsurun tamamlayıcısıdır. Bütün cihazların kullanımında da iki yön vardır. Bunlar ilk elde ihtiyaç olduğu için kullanılır fakat zamanla merâtib-i tevîd ile ilgili remzî anlamlar kazanmıştır. Halvetiyye her hususta olduğu gibi kıyafet konusunda da “orta yol” izleyen bir erkândır. Bu erkânın insanları, tarihi boyunca halkın dikkatini çekecek hiçbir aşırılık göstermemiştir. Bu husus giydikleri kıyafet için de geçerlidir. Bu meyanda erkana mensup mürşid ve halifelerin en belirleyici özellikleri üzerlerinde “siyah” olmasıdır. Yakupzâde Hazretleri bir gün üzerinde siyah göremeyen dervîşlerinden birisinin merakını giderirken, cebinden bir kalem çıkarmış, “oğlum işte siyahımız!” demiştir.

Zaten meclisin çıkardığı kanunlara Allah'ın takdiri bilinciyle bakan Şabanîler, özellikle kıyafet kanunuyla (1934) birlikte tâc ve hırka gibi çok da zaruri olmayan giyim tarzından hiç tereddütsüz vaz geçmişlerdir.

Aşağıda Menakıbnamelerde ve miyâr denilen adâp kitaplarında yazılanlara göre Halvetî/Şabanîlerin kıyafetleriyle ilgili şunlar söylenebilir:

Hırka

Halvetî Şabanîlerinin özel bir **kıyâfeti** yoktur. Mürşid ve sâlik, genellikle sade koyun veya keçi yününden yapılan **hırkayı** tercih etmişlerdir. Mürşid ve halifeler, içeride ve dışarıda, bilhassa özel günlerde siyâh renkli bir tâc ve elbise (hırka) giyerler. Mürşid, yünün yumuşağını ve incisini sâlik ise, kalınını giyer. Yün, fakr alâmetidir. Ancak sâlik kendisini "fakr"a zorlarken dilenci gibi göstermemeli, böyle bir intiba uyandırmamak için gerekirse yünlü fukara elbisesi giymekten kaçınmalıdır. Zirâ fakr yolu kibâr evliyâ yolu olup mensuplarına dilencilik yaraşmaz.

Şabâniyye mensuplarının giydiği üç çeşit hırka vardır:

Takva hırkası, İrfân hırkası ve İrâdet veya hakikat hırkası. Bunlardan ilk ikisi sâlike, üçüncüsü mürşid-i kâmile aittir.

Takvâ hırkası sâlike fiiller tecellisine, **irfân hırkası** ise sıfatlar tecellisine ulaştığında giydirilir.

Takvâ hırkası sâlikin, irfân hırkası ise ârifin alâmetidir. Bunun dışında **irâdet veya hakikat hırkası** tâbir edilen bir hırka daha vardır ki, sâlik zât tecellisine ulaşıp irşâd olduğunda giydirilir. Hilâfet ve irşâd sahiplerinin giydiği bu hırkanın rengi siyâhtır. Sâlik ef'âl, sıfat veya zât tevhîdlerinin hangisinde ise, hırkasının rengi ve sürdüğü esmâsı da ona göre değişir.

Renkler

Halvetî Şabânîlerine göre seyr ü sülûk sırasında "beyaz, sarı, yeşil, kırmızı gibi renklerin kendine mahsus bir anlamı ve sırrı olmakla birlikte, vilâyet ehlinin ve mürşid-i kâmilin makamlarının rengi siyâh olmak hasebiyle sâlikin varmak istediği hâl ve makâmın rengi de siyâhtır. Bu renk, tevhîd-i zâtîyyenin, yani hakikat makâmının rengidir. Mürşid, makâm-ı cem'e ulaşıp ism-i zât (Hû ismi) sürmeye başlayan sâlikin kisve rengini siyâhla değiştirir. Bu makâmda tevhîd-i zâtîyi idrâk eden sâlik, siyâh giymeye destûrlanır. Sâlik, kisve-i şerîfin ta'zîm, tekrim ve hıfzında son derece özenli olmalıdır. Bu erkânda, müridin rengi siyâh değilse, mürşidinin huzuruna siyâhla çıkmaması gerekir. Hatta mürşid bir sâlike siyâh giydirse bile, o kişi edeben mürşidinin huzurunda o kisveyi giyemez. Bu erkânın şekli tarafı böyle olmakla birlikte, maksat manevî yönüdür¹⁵⁸.

Şeyh Hasan Ünsî, bu konunun önemini bir sohbetinde şöyle dile getirmektedir:

"Tarikımızda âdâb budur ki, kisveli olan sûfiler kisve-i şerîfeyi kemâl ile ta'zîm üzere dâim gerekdir. Sizler ne zamân bir kimsenin başında kisve görseniz, ona ta'zîm ve i'tibâr ediniz. Zîrâ kisveye hürmet etmek onun sâhibine hürmet etmektir. Ve kisveli olanlar gece ve gündüz kisveyi başlarından çıkarmaz. Tâ vefât edinceye dek. Vefât eyledikde cenâzesinden çıkarırlar. İmdi tarikımızda âyîn ve âdâb böyledir. Ve tıraş oldukda ve hamâma girdikde bu gûna iktizâ eden mahallerde çıkarırlar. Bunların gayri yerlerde çıkmaz. Kademgâha girdikde imkanı var ise çıkarırlar. Bir pâk yüksecik yere korlar. Eğer imkânı yok ise üzerine bir pâk bez ve bir pâk nesne örterler. Ve dahi kar ve yağmur yağdıkdâ kisvenin üzerine başlık giyemezler veya bir nesne örtmezler. Ve kisveye hilâl veya çiçek sokmazlar. Ve kisve risâlesini giymezler. Ona sünnet bezi derler. Risâle dahi derler. Namâzda sol tarafına salıverirler. Ve bunların cümlesi kisve-i şerîfeye ta'zîm içindir. Kisveyi gâyetde hıfz etmek gerekdir."¹⁵⁹

¹⁵⁸ Tasavvufî Gelenekte Miyârlar, s. 80 vd.; Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, s. 123.; Tasavvufî İncelikler, Ankara 2001, s. 41; Nurhan Atasoy, A.g.e., s. 86, 182 vd.

¹⁵⁹ Tasavvufî İncelikler, s. 41.

Sarık

Halvetî Şabânî sâlikleri başlarına **sarık** olarak umumiyetle deve, keçi veya koyun yününden yapılmış şal giyerler. Fakat dervîşlerin günlük hayatlarında sarık giyinmeleri şart değildir. Diğer taraftan müridler veya zâkirler zikir esnasında "dâll arakıyye" denilen, pratik bir başlık giyebilirler. Bu arakıyyenin başlangıçta köşelerinin başı açık olduğu halde Çerkeşî Mustafa Efendi zamanında birleştirilmiştir¹⁶⁰.

Tâc

Tâc giymek, bütün tarîkat mensupları gibi Şabânîlerce de sünnet kabûl edilmiştir. Şabânîyye'de dört çeşit tâc vardır:

1. **Yol Tâci:** Sarığı ve tepesi yeşil olup, risalesi bunlara göre daha açık yeşildir. Üçüncü esma (Hû)'ya gelen sâlike giydirilir.

2. **Vilâyet Tâci:** Sarığı yeşil veya beyaz, tepesi beyazdır. Dördüncü esmâ (Hak)ya gelen sâlike giydirilir.

3. **Hilâfet (İrşad) Tâci:** Tepesi ve sarığı beyaz, risâlesi siyâhtır. Esmâyı tamamlamış olan müntehâ sâliklere giydirilir.

4. **Mürşid Tâci (Tâc-ı Şerîf):** Tepesi beyaz, sarığı siyâh, risâlesi beyazdır. Ortasında bir düğme vardır. Vilâyete ve irşad sırrına ulaşan müridlere mahsûstur¹⁶¹.

Tâc-ı şerîf, küllî vücûd timsâli olan insan-ı kâmilî remzeder. Dört terki, kırk dâli, bir halkası vardır. Halkanın ortasında "*ism-i celâlehu*"nun "hâ"sı bulunur. Bu halkadan, birbiriyle kesişen dört elif uzanır. Böylece, tâcın üst kısmında on aded *ism-i Celâl* (Allâh ismi) ortaya çıkar. Tâc'ın ortasındaki "hâ" harfi, on *ism-i celâlehu*'nun tamamını kendisinde toplar. Düğme de denilen bu nokta, sırr-ı vahdet ve ahadiyyete işârettir. Bu sebeple ortadaki hâ harfi, tâcın kalbi gibidir. Nitekim kalb, insandaki on çeşit duyu ve özelliği kendisinde toplamıştır.

Kalbte toplanan bu on duyunun beşi zâhir, beşi bâtıdır.

Zâhir olanlar şunlardır:

1- Görme duyası 2- İştme duyası 3-Tat alma duyası 4-Koku alma duyası 5-Dokunma duyasıdır.

Bâtın(gizli) olanlar da şunlardır:

1- Hiss-i müşterek 2- Hayâl 3- Tahayyül 4- Vâhime 5- Hâfıza.

Bunların tamamı kalbe bağlıdır. Tıpkı bu on duyunun kalbte toplanması gibi, tâc-ı şerîfin üzerindeki Allâh isminin "hâ"sının bulunduğu halka da, bütün harfleri kendisinde toplayan bir merkez olmuş olur. Başka bir ifadeyle, tâcın manevî açılımı Halvetiyye'deki esmâ düzeniyle de ilgilidir. Bu erkânda esmâ kelime-i tevhîdle başlar, Allâh ve Hû ismiyle devam eder. Esasen esmâ

¹⁶⁰ Vassâf, A.g.e., C. IV, s. 82.

¹⁶¹ Çeşitli Şabânî taçları ve bunların özellikleri hk. Bk. Yahyâ Âgâh b. Salih el-İstanbulî, *Mecmuatü'z-zarâif Sandûkatü'l-maârif/Tarikat Kıyâfetlerinde Sembolizm*, 100-106; Vassâf, A.g.e., C. III, s. 525-526; Atasoy, A.g.e., s. 183-188.

bu üçüncü isimde biter. Dört, beş ve altıncı isimler fûrûattır. Nihayet tâctaki şekil, dervîşin geçtiği esmâlarla ilgilidir.

Şabâniyye'de Mürşid Tâc-ı Şerîfi

Şabâniyye'de Vilâyet Tâcı

Risâle

Tâc-ı Şerîfteki “risâle” için “alâka” veya “Dâll” tâbirleri de kullanılır.

"Risâle", salıverilmiş; alâka, bir şeye iliştilmiş demektir. Dâll ise, delil kelimesinin fâili olup bir şeye delil (işaret) olan nesne demektir. Bu nesne, sadece tâc-ı şerîflerde bulunur ve sarıktan aşağıya doğru salınır.

Siyâh tâc üzerindeki siyâh risâle, sâlikin fenâfillahta olduğunu; siyâh tâc üzerindeki beyaz risâle ise mürşid-i kâmilin işareti olup, o kişinin mutlak hafâ (sır) ve bekâbillah makâmında olduğunu gösterir. Siyâh tâc üzerine beyaz risâleyi ancak mürşid-i kâmiller takabilir. Risâle, vilâyet-i tâmmeye delil olduğu için Hazret-i Pîr, tâc-ı şerîfeye bu nesneyi ilave etmiştir. Tâc-ı şerîfeye risâle takmak, Hz. Peygamber'den kalmıştır.

Tâc veya sarık insanın hilkatini, tâctaki risâle ise o kişinin vilâyetini temsil eder. Vilâyet, Sûfîlerin hilkatlerinden değil de, sonradan meydana gelen bir hâl olduğundan, vilâyet alâmeti olan risâleyi de, asıl yaratılışlarını temsil eden sarıklarının ucundan değil, sonradan eklenen bir bez parçasından yapmışlardır. Risâle, namaz vakitlerinde salıverilir, diğer zamanlarda imâmeye rabtedilir. Risâle-i şerîfe, tâcın ortasında bulunur. Baştan, kalb üzerine doğru sarkıtılır. Tâc'da risâle bulunması ve risâlenin dört parmak mikdârı alın üzerine sarkıtılması, o kişinin zât ismine yani, Hû sırrına mazhar sûfîlerden olduğuna işarettir. Zât ismine mazhar olan, nefsinin hâllerinden ve sıfatlarından kaçınan kişidir. Bu kişide, nefsini bilmek ve nefsinin hâllerini yok etmek arasında, kendisinde ilâhî irfân zuhûr eder. Kısacası, zat ismi olan Hû'nun hakîkatine mazhar olanlar, nefsini bilmiştir ve risâle-i şerîfeyi ancak bunlar kullanabilirler. Sûfîlerin alâmetleri risâle ve tâctır. Bunlar, sûfînin rûh makâmına ulaştığına delâlet eder. Risâle eğer siyâh olursa sâlikin sır (Hakk'ın tecellîsi, mutmainne) makâmında ve fenâfillahta fenâ (yok) olduğuna delâlet eder .

Tasavvuf yollarında mürşid ve müridlerin giydikleri elbiselerden gaye, manevî makâmlar ve hakîkatten ibarettir. Bu giyecekler edep, Allâh korkusu ve hayâdan ibarettir. Şabâniyye şeyhlerine mahsus özel bir **kıyâfet** yoktur. Fakat tarîkin şeyhlerinin **rengi siyâh** olmakla, siyâh üzerine ridâ (yün hırka) giymişlerdir. Ridâ, insanın irşâda mezûn olduğuna, o tarîkin usûlüyle müridleri irşâd edebileceğine işaret eden “gayb rengi”dir.

Ridâ, eğer boyundan aşağı salıverip iki ucu birleştirilirse, o şeyhin, şerîfat, tarîkat ve marifette kâmil olduğuna; ucunda (yani hakîkatte) dahi müşkülleri hallederek tâlipleri evliyâ yoluna davet edebileceğine ve Hakk'a ulaştırabileceğine delâlet eder. Hakîkat elbisesi, sadece liyâkat sahiplerince giyilebilir. Sülûkunu ikmâl etmiş de olsa sâlik ve mürid, şeyhlik alâmeti olan giyecekleri giyemez. Şeyh, müridine bunları hilâfet makâmına geldiği zaman giyirebilir. Siyâh ridâ insanın kemâlini ortaya koyan derin manâlar ihtiva etmekte ve menzil başına erenler tarafından giyilmektedir. Mürşidlerin bu tür özel elbise giymelerinin sebebi insanlar tarafından tanınıp kemâl makâmına kolay yol bulmak ve irşâd talep etmek içindir¹⁶².

¹⁶² Karabaş-ı Velî, *Tasavvufî Gelenekte Miyârlar ve Karabaş-ı Velî'nin Mi'yârı*, (haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), Ankara 2001, s. 80-81.

Hırkası ve tâcı ile bir Şabânî Şeyhi: Eskişehirli Şeyh Mehmed Sâdık Efendi (ö. 1922)

Pabuç

Şabâniyye şeyhlerinin ayaklarına umumiyetle Celâl rengi olan sarı mes veya pabuç giydikleri görülür.

Asâ

Asâ, peygamberlerden kalma bir sünnet olup bilhassa, Hz. Musâ, Hz. İbrahim ve Hz. Peygamber'in asâ kullandığı bilinmektedir. Şabâniyye şeyhleri de çoğu zaman ve özellikle seyahat sırasında ellerinde asâ bulundurmışlardır. Şabâniyye müşidlerinin asâları üç kademelidir: Asâda, el ile tutulan yerden yukarısı vahdet ve cemâl âlemine; el ile tutulan yer, berzah âlemine; aşağısı kesrete ve kevnî vücûda, eşyâ âlemine delâlet eder. Asânın toprağa değen kısmına ucu sivri demir takılır ki, bu demir de Celâl'e delâlet eder. Asâdaki Celâl ve Cemâle, ıstılahta “kademeyn (iki ayak)” derler. Nitekim Cenâb-ı Hakk'ın kemâlinin zuhûru, Celâl ve Cemâl'inin ikisinin birden tecellîsiyledir. Dikensiz gül olmadığı gibi, Celâl'siz Cemâl tecellîsi de olmaz. Celâl sıfatı, Hakk'ın diğer sıfatlarına galiptir.

Post ve Seccâde

Şabâniyye müşidleri, **post veya seccâde** üzerine oturmuşlardır. Müşid postu, koyun veya keçi postundan işlenebilir. Rengi tabîi olarak beyaz veya siyâh olduğu gibi, hassaten mor renge boyanabilir. Mor renk renklerin karışımı olup zâhir ve bâtın bütün varlıkların toplam rengidir. Post mecâzen hayvanâttan geçtim, insanlık makâmına ulaştım anlamına gelir.

Seccâde dört yönü olmakla, dört unsurun, dört yönün, dört meleğin, dört tecellinin, dört tevhîd makâmının alâmetidir. İlâhî tecellîler, yani esmâ, ef'âl, sıfat, zâtı tecellileri, bu dört unsura delâlet eder. Hava, zâtî tecellîyle alâkalıdır; Cebrâil tarafından taşınır. Su, sıfatlar tecellîsiyle alâkalıdır; Mikâil tarafından taşınır. Ateş, fiiller tecellîsiyle alâkalıdır; Azrâil tarafından taşınır. Toprak, isimler tecellîsiyle alâkalıdır; İsrâfil tarafından taşınır. Üzerine oturlan "Seccâde" varlığın aslı olan bu dörtlü sistemden kinayedir. Dolayısıyla seccâde üzerinde oturan kâmil, dört tecellîyi yaşamış, dört melekeyi kazanmış ve dört tevhîd makâmının sahibi olmuş, bu makâmda tasarruf yetkisi bulunan insân-ı kâmil anlamına gelir. Bu zikredilen dört kavramın toplamı arşa mukabildir. Bu makâmların hakkını vermeyen kişi, seccâdeye oturamaz. Bu makâm, Hz. Peygamber'den kâmil müşidlere geçer ve kâmil müşidlerin hakkıdır.

Evrâd

Şabâniyye'de ibadet (namaz)lerde uygulanan **virdler** dışında, sâlikin ayrıca günlük bir virdi, halîfelerin ve sülûkunu ikmal etmiş olan dervîşlerin **evrâdı** vardır. Vird her salikin uygulaması gereken bir dua tertibi olup Hz. Peygamber'in sünnetinden alınmıştır. Günlük vird ikinci namazlarından sonra sabah namazına kadar okunabilir. Bu vird, 100 "estağfirullâh, 100 salavat ve 300 kelime-i tevhîdden müteşekkildir. Buna ilaveten sâlik, yedi esmâdan hangisine yükseldi ise, önceki esmâlarına bu isimleri ilave ederek ders yapar¹⁶³.

¹⁶³ Ahmed Rıf'at Efendi sâlikin günlük virdinde çok az farklarla aynı şeyleri söyler:

"Her gün ikinci namâzını edâdan sonra yüz kere "Estağfirullâhe'l-'azîm." deyip istiğfâr ede ki sünnet-i müekkededir. Ve akabince yüz kere "Allahümme sallî 'alâ Seyyidînâ Muhammedin ve 'alâ âli-i Muhammedin ve sellim." diye salavât-ı şerîfe getire ki Hulefâ-i Râşidîn Efendilerimizin sünnetleridir. Ve Tarikat-i 'Aliyye-i Halvetiyyenin cümle evrâdından olup unutmaya "Hâsibü kalbe en tühâsibü"¹⁶³ medlûlünce sâlik râh-ı Hudâ olan yirmi dört saatte bir kere nefsi ile muhâsebe yolunu iltizamla, geçen gününden o vakte kadar vâki' olan isyandan nedâmet ve istiğfâr etmek ehem ve elzemdîr. Ve müşidinin telkîn eylediği ism-i şerîfe gece ve gündüz sayısız ve hesapsız meşğûl olarak devam ede ve esnâ-i zikirde edebe riâyet ede..." Risaletü Mu'ini'l-Mürîd, MK, Yz. A 2567, Vr. 5a. Aynı eserde zikir usûlü ile ilgili olarak da şunlar söylenir:

"Dervîş abdest alıp tahâret-i kâmile ile kibleye müteveccihen dize oturup ve iki ellerini dizlerine koyup gözlerini dahi kapaya. İbtidâ böyle istiğfâr ede: "Estağfirullahe'l-'azîm." Üç kere "Min cemî'-i mâ kerihallahu kavlen ve fi'len ve hataran ve nâzıran ve sâmi'an ve etübü ileyhi ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi'l-'aliyyi'l-'azîm. Allahümme eşğlânâ bike femâ sivâke Allahümme e'innî 'alâ zikrike ve şükrike ve hüsnî 'ibâdetike." (Düşünerek, bakarak ve dinleyerek işlediğim Allah'ın hoşlanmadığı bütün kötü söz ve fiilerimden, Allah'a tövbe ediyorum. Allah'tan başkasında güç ve çözüm yoktur. O yüce ve azametli olandır. Allahım bizi seninle meşğul et, senin dışındakilerle değil. Allahım bana, seni zikretmek, sana şükretmek ve güzelce ibadet etmek için yardım et.) deyip ba'd dersi olan ism-i şerîfe meşğûl ola ve tevhîd-i şerîfi sağ tarafından alıp sol tarafına kalbi üzerine darb ve huzûr-ı kalb ile ma'nâsını tefekkür ederek cehren "Lâ ilâhe illallah." diye. Ve kelime-i tevhîdin tecvidine ve lafzına dikkat edip "Lâ bilâhe illallah." Demeye, zîrâ lafzının sıhhati şarttır. Şart bulunmayınca meşrû bulunmaz. Ve zikirden hîn-i ferâğında bu duâyı okuya: "Allahümme

Evrâd ise, Yahyâ-yı Şîrvânî tarafından tanzim ve Şabân-ı Velî tarafından bazı ilave ve çıkarmalarla yeniden tertip edilen "Evrâd-ı Şerîf" veya "Evrâd-ı Settâr" adıyla anılan dualardan ibarettir.

Evrâd-ı Settâr, sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar ezberden okunur. Cemaatle okunduğu da olur.

Evrâd-ı Settâr'ın kütüphanelerimizde pek çok yazma nüshaları ve şerhleri bulunmaktadır¹⁶⁴

Şabânî müridleri, vird ve evrâdla ilgili ana erkânı korumakla birlikte gördükleri lüzum üzerine sâliklerine ilave bazı virdler de verebilirler. Ancak bunlar umumileşmemiş ve geçici olarak verilmiş olup bir müddet sonra bırakılmış veya değiştirilmiştir. Mustafa Kemaleddîn Bekrî'nin Evrâd-ı Settâr'ın önünde okuttuğu "Vird-i Seher" buna örnek verilebilir¹⁶⁵.

Şabânî Mûsikîşinâslar

Diğer tarikatlar gibi Şabâniyye erkânında da mûsikîye fevkalade önem verilmiş, mensupları arasında büyük mûsikîşinas ve bestekârlar yetişmiştir. Fakat bu besteler ne yazık ki kaybolup gitmiştir. Ömer Fuâdî Hazretlerinin bazı nutk-ı şerîflerinin besteli olarak okunduğu kayıtlarda vardır. Üsküdarlı Nasûhî Hazretlerinin dervîşlerinden İbrâhim Ağa (ö. 1732) ile Mudurnulu Şeyh Mehmed Tulûî Efendi (ö. 1757), Mustafa Zekâî Efendi bestekârlık, Mustafa Enverî'nin müridlerinden Hacı Nazif Bey (ö. 1898) bestekarlık ve zâkîrlikleriyle ön plana çıkar. Nasûhî'nin torunlarından Şeyh Mesûd Efendi (ö. 1878) ve kardeşi Şeyh Said Efendi (Özok, ö. 1945), Mustafa Enverî'nin

zeyyin zevâhîranâ bi hidmetike ve bevâtinenâ bi marîfetike ve kulûbenâ bi muhabbetike ve esrârenâ bi müşâhedetike ve ervâhanâ bi mu'âvenetike. Allahümmec'al fî kalbî nûran ve fî sem'î nûran ve fî besarî nûran ve 'an yemînî nûran ve 'an şimâlî nûran ve fevkî nûran ve tahtî nûran ve emâmî nûran ve halfî nûran ve 'c'alnî nûran bi envârî'n-nûri ve sallallâhü 'alâ Seyyidînâ Muhammedin ve 'alâ âlihî ve sahbihî ecme'in ve'l-hamdü lillahi rabbi'l-âlemîn." (Allahım dışımızı (zâhirimizi) sana hizmetle, içimizi (bâtinimizi) marîfetinle, kalblerimizi muhabbetinle, sırlarımızı (esrârımızı) müşâhedenle ve ruhlarımızı yardımınla süsle. Allahım kalbime, kulağıma, gözüme, sağıma, soluma, üstüme, altına, önüme ve arkama nur ver. Beni nurların nuruyla bir nur kıl. Efendimiz Hz. Muhammed (s.)'e, ailesine ve ashabına salât ve selâm olsun. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a aittir.) deyip duâ ede." A.g.e., vr. 5b.

¹⁶⁴ Bazı nüshaları için bk.Ömer Fuâdî, Şerhu Virdi's-Settâr, Atatürk Kitaplığı OE, Yz. Nr. 484/2; Milli Ktp. Yz A 8489/1; A 4715/4; Atıf Efendi Ek Yz. Nr. 190; Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Yz. Nr. 664/1; Tokat İl Halk Kütüphanesi, 336/5, Şuhûlî b. Üveys b. Şuhûlî el-Halvetî, Şerhü Virdi's-Settar, Tokat İl Halk Kütüphanesi Yz. Nr. 239; Ömer b. Mehmed Kastamonî, Mısır Millî Kütüphanesi Kahire, Tal'at, Nr. 40 ve 55; Nuruosmaniye Ktp. Nk. 4897/7, 4917/15; Konya İl Halk Kütüphanesi/Bölge Yz. 2470/2; Konya İl Halk Kütüphanesi/Bölge Yz. 2514/2; Konya İl Halk Kütüphanesi/Bölge Yz. 5203/9; Seyyid Yahyâ Şîrvânî, *Esrâru't-Tâlibin ve Vird-i Settâr Tercümesi*, (Haz. Ahsen Batur), İstanbul; Harîrîzâde Mehmed Kemâleddîn, *Şerhu Virdi's-Settâr*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1287, aynı yazar, Atatürk Kitaplığı OE Yz. Nr. 390/2; Müstakimzâde Süleyman Sadettin, *Şerhü Virdi's-Settâr*, Almanya, Ms. or. oct. 2745; Kara Çelebi Muhammed Tirevî, *Şerhu Virdi Settâr*, Ali Emiri Ktp. Arabî Bl. Yz. Nr. 4352/5.

¹⁶⁵ Muslu 2005, s. 214-215.

torunu ve Nalçacı Dergâhı son şeyhi İhsan Efendi (İyisan, ö. 1946), mûsiki nazariyatına dair çalışmalarıyla tanınan Abdülkadir Töre (ö. 1946), Hacı Ârif Bey'in oğlu Zeki Ârif Ataergin (ö. 1964), Mihrimah Sultan Camii İmamı Nâfiz Uncu Efendi (ö. 1958) önemli Şabânî mûsikişinaslarıdır.

Bunların içinde zikir esnasında irticalen besteli ilâhî okuyabilecek kadar yetenekli Eskişehirli Mehmed Sadık Efendi ve Uşaklı Yakupzâde Mustafa Efendi, Hâfiz Abdullah Tez (ö. Uşak 2010) gibi adı duyulmamış kâmiller de vardır.

Şabânî Hazîreleri ve Şâhîde Taşları

Şabânî hazîrelerindeki tâc-ı şerîf motifinin işlendiği şâhideler bir sanat eseri özelliği taşır. Bunların gerek Kastamonu'daki türbe haziresinde, gerek Üsküdar'daki Nasûhî, Alayköşkü karşısındaki Aydınoglu ve Mudurnu'daki Halvetî-Şabânî tekkelerinde (vb.) pek çok örnekleri vardır. Söz konusu sanat eseri şâhideler mutlaka kapalı mekanlarda korunmalıdır.

Mudurnu'da Abdullah Rüşdî hazretlerinin türbesi dışındaki hazîrede bulunan bir Şabânî dervîşinin şâhîdesi. (Fakat saçak altında sürekli üzerine su damlamakta...)

Şabânîlere Ait Hatlar

Bazı kaynaklarda, şahısların ellerinde veya müzelerde Şabânî azizleriyle ilgili çeşitli hat levhaları bulunmaktadır. Bunların içinde özellikle Hazret-i Pîr Şabân-ı Velî'ye, Karabaş-ı Velî, Mehmed Nasûhî ve Kuşadalı İbrahim Halvetî'ye yazılmış birkaç istif dikkati çekmektedir.

Şabânî Dervîşlerinin yazdıkları hatların çoğu ne yazık ki zamanla kaybolmuş, çalınmış veya korunmaya alınmadığı için hebâ olup gitmiştir. Kastamonu'daki müzede yahut Üsküdarlı Nasûhî hazretlerinin câmii ve

türbesindeki pek çok levha bugün yerinde değildir. Bazı cihazlar ve levhalar da maalesef alınıp başka yerlere götürülmüştür. Mesela Geredeli Aziz'in ahfadına ve silsilesinden gelenlere ait Aşağı ve Yukarı Tekkeler'deki levhaların, tâc ve asaların (vs.) bir kısmı Ankara'daki Vakıflar Müzesi'ne kaldırılmıştır. Bu bilgiler en azından alındıkları yerlerde belirtilmeli ve erbabının merakı giderilmelidir.

Şabâniyye'nin Tarihi, silsilesi ve Adâbıyla İlgili Külliyyât

Tarîkatin tarihçesi ve fikrî yapısı hakkında bilgi veren zatlar içinde bilhassa Şeyh Ömer Fuâdî (ö. 1636), Muslihiddin Vahyî, Şeyh Karabaş-ı Velî (ö. 1685), Şeyh Mehmet Nasûhî (ö. 1718), Şeyh Hasan Ünsî (ö.1723), Şeyh Enfi Hasan Ağa (ö. 1724), Senâî Hasan, Şeyh İbrahim Hâs (ö. 1762), Kuşadalı Şeyh İbrahim Efendi (Ö. 1846), Safranbolulu Şeyh Mehmed Emîn Efendi (ö. 1867), Şeyh Ahmed Rif'at (Bolu 1897), Bolulu İbrahim Şevkî (ö. 1897) gibi zatların önemli bir yeri vardır. Bu zâtlara ait külliyyat henüz çevrilip yayınlanmadığı için Şabâniyye tarihi bir bütün olarak henüz incelenmiş değildir.

Şabânî Edip ve Şairler

Şabânî edip ve şairleri, Mevlânâ, İbn Arabî ve daha çok Yunus Emre çizgisinde kaleme aldıkları eserlerinde daha ziyade ilâhî aşk ve irfânî, vahdet-i vücûd düşüncesini, ehl-i beyt sevgisini,, usul ve erkânî, ahlâkî mevzuları işlemişlerdir¹⁶⁶.

Hz. Pîr'in, aşk ve irfâna dayanan erkânî, yetiştirdiği 360'tan fazla halîfesi vasıtasıyla Kastamonu'dan Anadolu'ya; Balkanlara; Yemen, Hicaz, Fas, Mısır, Tunus ve Cezayir gibi Arap ülkelerine kadar yayılmıştır. Hz. Pîr, medreseden gelen bir mutasavvıf olmakla birlikte, eser yazmaktan çok, insan yetiştirmeye önem vermiş; bu çerçevede sohbet, zikir, hizmet ve nazar yoluyla pek çok âşık ve ârif yetiştirmiştir. Bu zâtların içinde onun yolunu anlatan kalem erbâbı irfân sahipleri de bulunmaktadır. Bu zatların eserleriyle büyük bir Halvetî/Şabânî edebiyatı meydana gelmiştir. Şabâniyye meşâyihî mensupları ve muhipleri arasında çok sayıda âlim, ârif divan sahibi şair ve mûsikişinaslar yetişmiştir. Karabaş Velî, Kutbuddîn Mustafa el-Bekrî ve halîfeleri Mehmed Nasûhî, Çerkeşî Mustafa Efendi ve Kuşadalı İbrâhim Efendi aynı zamanda ilmî kişilikleriyle de tanınmışlardır. Şeyhülislam Ârif Hikmet ve Mehmed Sâdeddîn Efendi, Hacı Mehmed Zihnî, Abdüllatîf Harpûtî ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır birer Şabânî dervîşi idiler. Karabaş Velî'nin oğlu Mustafa Mânevî, Hasan Ünsî, İbrâhim Hâs, Mustafa İbretî, Mehmed Nasûhî, Üsküdarlı Mustafa Zekâî, Geredeli Halil Efendi'nin oğlu Mustafa Rûmî, Kuşadalı'nın mensuplarından Mustafa Aczî, Mehmed Aydî Baba, Abdülaziz Mecdi Tolun divan sahibi Şabânî şairler olarak dikkat çekmektedir.

¹⁶⁶ Mustafa Tatcı, *Şabânî Kaynaklarında Hz. Mevlânâ ve Mevlevîler*, 2007.

Burada Şabânî mutasavvıf şairlerden Hazret-i Pîr'e ve yola ait medhiyelerden birkaç örnek vermekte yarar görüyoruz.

Kastamonulu Mahvî (Hasan Çelebi)

Anladım bir bahr-i bî-pâyân imiş Şabân Dede
Küntü kenzin gevherine kân imiş Şabân Dede
Mürde diller bulur enfâs-ı Mesîhinden hayât
Cân-ı âlem İsi-i devrân imiş Şabân Dede
Her marîz-i cehl olana şerbet-i irfân verir
Çâresizler derdine dermân imiş Şabân Dede
Hak Taâlâ dâim eyler kalb-i pâkine nazar
Her nazarda manzar-ı Rahmân imiş Şabân Dede
Hükm eder gayb u şehâdet kişverine ser-te-ser
Her dü âlem mülküne sultân imiş Şabân Dede
Zâil eylerse şeb-i kesret zalâmın tan mıdır
Burc-ı vahdetde meh-i tâbân imiş Şabân Dede
Âlem-i ulvîde her dem Mahviyâ seyrân eder
Himmeti a'lâ aliyyü'shân imiş Şabân Dede

Fehmî Efendi

Gülzâr-ı hayâtında hazân istemiyorsan
Meydân-ı uhuvvetde ziyân istemiyorsan
Pîşinde civârında figân istemiyorsan
Dergâh-ı muallâsına gel Hazret-i Pîr'in
Pür-samt ü sükûnet mütevâzı mütevârî
Dervîşleri de böyle bütün tafradan ârî
Erbâb-ı garâmın diline nûr-ı inâyet cârî
Dergâh-ı muallâsına gel Hazret-i Pîr'in
Gül-zâr-ı harîminde tavâf eyleyen insân
Bir rûh-ı samîmiyyet olur kalbine rîzân
Safvet iline maksadın olmaksı girîzân
Dergâh-ı muallâsına gel Hazret-i Pîr'in
Darlıktan eğer kurtulayım dir isen ey cân
Âlâm-ı zarûretle de oldun ise giryân
Nîk ü bedi hoş görmeği ister ise vicdân
Dergâh-ı muallâsına gel Hazret-i Pîr'in
Bin def'a anın himmetini etdi der-âğûş
Fehmî kulu olmuş iken âlâm ile medhûş
Hicrân-zede oldunsa da etmez o ferâmûş
Dergâh-ı muallâsına gel Hazret-i Pîr'in

Ömer Fuâdî (ö. 1636)

Zikr-i Hak'da Hû'ya girmek isteyen

Sâlik olsun Halvetî erkânına
Hû ile lâhûta ermek isteyen
Mâlik olsun Halvetî irfânına
 Halvetîler bülbül-i irfân olur
 Vâsıl-ı gülzâr olup hayrân olur
 Aşk şarâbın nûş edip mestân olur
 Sâkî olur Halvetî devrânına
Halvetîler halvetinde cân bulur
Cân ile halvet eder cânân bulur
Sıdk ile hizmet eden irfân bulur
Han olur hem Halvetî dîvânına
 Bunların Şabân Efendi'dir gülü
 Aşk ile zâkir olandır bülbülü
 Bâğ-ı Rahmân'a açılmışdır yolu
 Sen dahi gir Halvetî bostânına
Sırr ile cân gözün aç eyle nazar
Kalma dünyâda denî vü bî-haber
Rehber olur sana bu Dervîş Ömer
Yapıyorsan halvet dâmânına
 Mürşid-i sâkî elinden iç *sakâhüm* şerbetin
 Ey şarâb-ı 'aşk ile mahmûr olan mestâne
 Ayağına yüz sürüp al dahi sırr u himmetin
 Vâkif-ı esrâr olup ol dâ'imâ hayrân-ı Hak
'Azm-i dergâh-ı Hudâ etsen fedâ-yı cân ile
'Âlem-i kudse erişsen kuvvet-i 'irfân ile
Cân iline han olan sultânı bulsan şân ile
'Âleme sultân olurdun erişip fermân-ı Hak
 Ya İlâhî ver tecellî feyz-i rûh u kalb ile
 Keşf-i didâr eyle yâ Rab kalmayalım gayb ile
 Cümle 'uşşâkın sevindir sana vasl-ı kurb ile
 Yoluna cânlar verüben olalar kurbân-ı Hak
Evliyâna lutf u ihsânın olupdur bî-'aded
Bize dahi eyle ihsân yâ Kerîm ü yâ Ahad
Nefs ile şeytân elinden bizi kurtar kıl meded
Hakk'a irşâd eylesin feyzinle bir merdân-ı Hak
 Sıdk ile Şabân Efendi'den dilersen himmeti
 Hâdim ol erkânına şevk ile eyle hizmeti
 Menzilin olsun bu yolda âsitân-ı Halvetî
 Bu seferde ola gör Dervîş Ömer mihmân-ı Hak
Bulmak istersen devleti
Gel gidelim 'aşk iline
Şahdır ol mülke Halvetî
Gel gidelim 'aşk iline

Şabân Efendi şâhımız
Aşıklardır hem-râhımız
Hakk'a erişir âhımız
Gel gidelim 'aşk iline
Anda biter cân gülleri
Dâ'im öter bülbülleri
Açılmışdır sünbülleri
Gel gidelim 'aşk iline
Ref'-i hicâb ister isen
Keşf-i nikâb ister isen
Hak'dan hitâb ister isen
Gel gidelim 'aşk iline
Dervîş Ömer eyle sadâ
Âşıklara eyle nidâ
Yol göstere bize Hudâ
Gel gidelim 'aşk iline
Bolulu Şevkî Efendi (ö. 1897 Kastamonu)
Ey muhibb-i bâ-safâ
Gel Şabân-ı Velî'ye
Ey mahbûb-ı asfiyâ
Gel Şabân-ı Velî'ye
Cümle halkın mi'râtı
Çok durur kemâlâtı
Hep vücûdun halâtı
Gel Şabân-ı Velî'ye
Her kim intisâb eder
Hak râha doğru gider
Hakîkati seyr eder
Gel Şabân-ı Velî'ye
Tarîkat esrârını
Hakikat etvârını
Al cevherin dadını
Gel Şabân-ı Velî'ye
Bu görünen Hak yüzü
Uyar sırrında özü
Dinler isen bu sözü
Gel Şabân-ı Velî'ye
Gâfil olma çek âhı
Bulagör dilde mâhı
Cümle sultânlar şâhı
Gel Şabân-ı Velî'ye
Gel ey kemter Şevkîyâ
Olma huzûrdan cûdâ

İster isen reh-nümâ
Gel Şabân-ı Velî'ye

*

Muhabbet bezm-i uşşâka beğim merdâne gelmekdir
Verip cân tîg-i müjgâna gözüm kurbâna gelmekdir
Girip meyhâne-i dilden içip vahdet şarâbını
Esîr-i aşk olup yâ hû hemân mestâne gelmekdir
Başını ur belâ taşlarına yâ hû sular-âsâ
Karıştırmak için bu katreni ummâna gelmekdir
Bu çevgân-ı mahabbetde başını top edip şöyle
Amân cânım deme kardaş boyan al kana gelmekdir
Bu varlık kisvesinden çık fenâfillah olup sen de
Dolaşıp şem'-i dildâra yanıp pervâne gelmektir
Erişdir cânını Hakk'a bu bâzâr-ı mahabbetde
Soyunup hırka-i ârı bu dem üryâna gelmekdir
Eğer sen de diler isen bu sırrın aslına ermek
Tutup bu Şevkî'nin destin Pîr-i Şabân'a gelmekdir

*

Makâm-ı mukdes-i âlî efendim Şeyh Şabândır bu
Penâh-ı melce-i yâ hû gürûh-ı âşikândır bu
Tavâf eyler mübârek ravza-i pâk-i mücellâsın
Cünûd-ı ins ü cin tayr u melâik âsumândır bu
Resîdi tâ be-arş olmuş binâsı tâk-ı eyvânı
Vilâyet necmile tezyîn burûc-gâh-ı gülşândır bu
Gözüne tûtüyâ için gubâr-ı feyz-i hâkinden
Ziyâret-gâh-ı âlemdir Ka'be-i dervîşândır bu
Vücûd-ı kâmilân ile münevver sahn-ı firdevsi
Tuyûr-ı lâ-mekâniye hakîkat âşiyândır bu
Medfen-i muktedâ olmuş yatar nûr-ı vilâyetle
Sahîhan beyt-i a'lâ secde-gâh-ı ins ü cândır bu
Libâs-ı hâtemiyyetle okunsa âyet-i mâ-kân
Sezâdır zâtına ancak Cenâb-ı Pîr Şabândır bu
Vilâyetde hüviyetle tamâmet burc-ı eflâkdir
'Avâlim sırrına mazhar mülûk-i lâ-mekândır bu
Budur ser-nokta-i Kur'ân budur ser-çesme-i pîrân
Budur ol fâtih-i vicdân kemâlde ulu sultândır bu
Nazîri gelmemiş gelmez bu ümmetde sakın zinhâr
Libâs-ı gavsla yektâ kutb-i aktâb-ı cihândır bu
Bahr-i imkân-ı vücûdun ferîd-i pür-cilâsıdır
Şems-i iklîm-i hakîkat nücûm-ı âsumândır bu
'Adem sahrâsına kurmus hakîkat haymesin şöyle
Nişânı yok hüviyyetde vallâhi bî-nişândır bu
Verâsetde nice kâmil gubâr-ı hak-i pâyidir

Devâm etmektedir bu irs-i mûris kâmilândır bu
Vekîl-i post-nişindir cenâb-ı şeyh-i Saîd sultân
Cenâb-ı Rıf'atî elbet 'umûma sâye-bândır bu
Var ey Şevkî huzûruna hatânın afvını iste
Elin aç iste matlûbun muhakkak bâb-ı ihsândır bu

*

On iki aslın esâsı pîr-i Şabân-ı Velîdir
Hep pîrlerin mütebâsı pîr-i Şabân-ı Velîdir
Kutb-ı aktâb-ı cihândır cân u cihân sermâyesi
Hep velîler reh-nümâsı pîr-i Şabân-ı Velîdir
Kâbe kavseyni ev ednâ o sultânın menzil-gehi
Kân u vemâkân temennâsı pîr-i Şabân-ı Velîdir
Seyr-i semâ şâhânesi kutb-ı eflâk kâşânesi
Hep ins ü cin ferdânesi pîr-i Şabân-ı Velîdir
Her cihet feyzi cârîdir taalluktan hep ârîdir
Kâmilidir dervîşânesi pîr-i Şabân-ı Velîdir
Şarkdan garba feyzi akar çeşm-i hakîkatle bakar
Âşıklar kible-nümâsı pîr-i Şabân-ı Velîdir
Şevkiyâ bendesi olmak feyiz-i Hak ile dolmak
Her duânın anesi pîr-i Şabân-ı Velîdir

*

Li-maallâh sırrının sultânı Şabân-ı Velî
Semme vechin gevher-i bürhânı Şabân-ı Velî
Lâ-mekân-ı bî-nişânın râhının hem rehberi
Bahr-i lâhûta bekâ 'ummânı Şabân-ı Velî
Levha-i dilde mücellâ nûr-ı irşâdı bugün
Mekteb-i kenz-i maârif irfânı Şabân-ı Velî
Âlem-i kuds-i hakîkat râhının seyrân-gehi
Ars ü fers ü kürsînin seyrânı Şabân-ı Velî
Menba'-ı nûr-ı hüviyyet mahzen-i esrâr-ı hû
Melce-'î erbâb-ı 'aşkın hânı Şabân-ı Velî
Meşhed-i nûr-ı vilâyet mehd-i Hak'dır bi'l-yakîn
Bahr-i imkân-ı vücûdun devrânı Şabân-ı Velî
Şevkiyâ vahdet-nişîn bakma zâhir kesrete
Evliyâ-yı kümmelin insânı Şabân-ı Velî

*

Kutb-ı aktâb-ı cihâna âsitândır bu makâm
Pîr-i Şabân-ı Velî'ye âşiyândır bu makâm
Câ-be-câ eyler ziyâret hep melâik ins ü cân
Matâf-ı cünd-i a'lâya kudsiyândır bu makâm
Sayd-gâh-ı mürğ-i Ankâ-i hakîkatdir ezel
Andelîb-i bûy-ı aşka gülsitândır bu makâm
Feyz-i fânûs-ı İlâhî yanar bunda haşre dek

Ol sebebden karâr-gâhı dervîşândır bu makâm
Bâb-ı hâcâtı açıktır aşk ile gelsin gelen
Şevkiyâ hâcât-ı revâ dârü'l-emândır bu makâm

*

Sahn-ı lâhût-ı fenâyı seyrân edendir Çerkeşî
Genc-i iklîm-i bekâyı cevân edendir Çerkeşî
Ol sarây-ı lî-maallâha basıp bir kez kadem
Bu şuhûdla katresin ummân edendir Çerkeşî
Refref-i aşk ile kavseynden güzer eylediği
Cebrâil-i fikrini tâlân edendir Çerkeşî
Sırr-ı ev-ednâ'da nefsin mahv u ifnâ eyleyip
Bahr-i vahdetde vücûdun pinhân edendir Çerkeşî
Per urup gaybu'l-guyûba özge hâlât kesb edip
Manzar-i 'meni'rtazâ'sın mennân edendir Çerkeşî
Varıp iklîm-i 'amâya nişânın bî-nisân etdi
'Amâ-ender-'amâsın bî-şân edendir Çerkeşî
Gelip ol kenz-i ahfâdan muîd ismine râkiben
Taayyün gâh lâ-taayyün her ân edendir Çerkeşî
Zuhûr-ı nûr-ı kevneyne bu halkı Hakk'a çekmekdir
Bu davete vücûdun bürhân edendir Çerkeşî
Kutb-ı 'âlem gavs-i a'zam Seyh Mustafâ şöhreti
Şâh olup mülk-i 'ademde dîvân edendir Çerkeşî
Teeddüb eyle ey Şevkî huzûr-ı Hazret-i Pîrde
Hatânın 'afvını şâyed ihsân edendir Çerkeşî

*

Hakk'a pervâz ederler
Halvetî dervîşleri
Sırrı hem râz ederler
Halvetî dervîşleri
Halvetlerde dururlar
Ders-i Hak'dan okurlar
Zât-ı Hakk'ı bulurlar
Halvetî dervîşleri
İkilikden geçerler
Vahdet meyın içerler
Dost eline düşerler
Halvetî dervîşleri
Süleymân'a mûr olur
İsrâfil'e sûr olur
Her biri Mansûr olur
Halvetî dervîşleri
Dâim ezkâr ederler
Sarf-i efkâr ederler

Dilde tekrâr ederler
Halvetî dervîşleri
Ârif olur ednâsı
Ednâsıdır a'lâsı
Âşıklar intihâsı
Halvetî dervîşleri
Seherlerde kalkarlar
Şevkî zikre katarlar
Bülbül olup öterler
Halvetî dervîşleri

Hüseyin Vassâf (ö. 1929)

Hazret-i Şabân Velî'ye:
Ârifânın kutbudur Sultân Şabân-ı Velî
Vâsılînin gavsıdır Sultân Şabân-ı Velî
Zâhir ü bâtın ulûmunda kemâlat sâhibi
İlm ü irfân bahrıdır Sultân Şabân-ı Velî
Menba'-ı ilm-i ledündür mazhar-ı esrâr-ı dîn
Hem tarîkat pîridir Sultân Şabân-ı Velî
Piş-vâ-yı âşikândır sâkî-i aşk-ı Hudâ
Ehl-i zikrin fahridir Sultân Şabân-ı Velî
Sâhibü'l-fazlu'l-celîdir mazhar-ı sırr-ı Ali
Râh-ı Hakk'ın nûrudur Sultân Şabân-ı Velî
Rûşen-i çeşm-i hidâyet server-i ehl-i tarîk
Kâşifu'l-esrârdır Sultân Şabân-ı Velî
İftihâridir tarîk-ı Halvetî'nin dâimâ
Matla'u'l-envârıdır Sultân Şabân-ı Velî
Müntesib oldun ona Vassâf pîrindir senin
Mefharü'l-ahyârdır Sultân Şabân-ı Velî

*

Mefhar-ı ehl-i velâ Hazret-i Şabân-ı Velî
Medh u tekrîme sezâ Hazret-i Şabân-ı Velî
Muhtefî sırr-ı nihânında anın gevher-i zât
Mahzen-i kenz-i hafâ Hazret-i Şabân-ı Velî
Halvetî güllerinin en güzelidir zâtı
Gül-i gül-zâr-ı vefâ Hazret-i Şabân-ı Velî
Hâsılı medh ü senâsında ne dense azdır
Vâkîf-ı sırr-ı Hudâ Hazret-i Şabân-ı Velî
Nazarı derd-i mürîdâna şifâdır Vassâf
Bil dârû-yı şifâ Hazret-i Şabân-ı Velî

*

Server-i ehl-i tarîk Hazret-i Şabân-ı Velî
Sâlik-i râha hakîk Hazret-i Şabân-ı Velî

Hâl u kâlinde anın bûy-ı hakikat vardır
Cümle uşşâka şefik Hazret-i Şabân-ı Velî
Misl-i hurşîd tulû etdi cihâna ol pîr
Bahr-ı envâra garîk Hazret-i Şabân-ı Velî
Halvetî bâğına bir bülbül-i revnâk-efzâ
Meslek-i feyz-i vesîk Hazret-i Şabân-ı Velî
Âşık-ı sâdik-ı cânân-ı hakîkidir ki
Fikr-i irfânı amîk Hazret-i Şabân-ı Velî
Dâhil-i zümre-i pîrân-ı izâm olmuşdur
Hak teâlâ'ya sâdik Hazret-i Şabân-ı Velî
Bülbül-i bâğ-ı edeb mefhâr-ı erbâb-ı ireb
Hiss-i âlîsi rakîk Hazret-i Şabân-ı Velî
Mazhar-ı feyz u futûh zât-ı şerfî memdûh
Âşık-ı feyz-i refik Hazret-i Şabân-ı Velî
Sensin ummân-ı kerem bülbül-i gül-zâr-ı İrem
Remz-i akvâli dakîk Hazret-i Şabân-ı Velî
Ol Hudâ aşkına Vassâf'ına bezl-i kerem et
Ey mürîdâna şefik Hazret-i Şabân-ı Velî

*

Hakâyık âleminde sâhib-i zâd olmak istersen
Amâ-yı muzlim-i kesretten âzâd olmak istersen
O Pîrin sırrını ez-cân u dil takdîs ü tebcîl et
Makâm-ı cem' ü farkı devredip şâd olmak istersen
Der-i pâkinde dâim hâk-sâr ol Hazret-i Pîrin
Eğer rûşen-dil ü feyz-i Hudâ-dâd olmak istersen
Eyâ Vassâf Pîr-i Ekrem'in bâbında sâbit ol
Visâl-i yâr ile memnûn u dil-şâd olmak istersen
Sarıl gel dâmen-i ihsânına sultân Şabân'ın
Harâbîden geçip ma'mûr u âbâd olmak istersen

*

Benim pîrim mübeccel dest-gîrim Şeyh Şabân'dır
İki âlemde elbette zahîrim Şeyh Şabân'dır
Nesîm-i feyz ü himmetle dem-â-dem kalbimi okşar
Mükerrem gavs-ı a'zamdır emîrim Şeyh Şabân'dır
Mürîd-i râh-ı Hakk'a dem-be-dem îsâr-ı feyz eyler
Benim âlî-nazar pîr-i hatîrim Şeyh Şabân'dır
Tulû'uyla cihâna pertev-efzâ olduğu bî-şekk
Müşa'sa' mihr-i tâbândır karîrim Şeyh Şabân'dır
Bi-hamdi'llâh anın feyziyle gönlüm rûşenâ oldu
Bu zulmet-hâne-i tende münîrim Şeyh Şabân'dır
Kemâl-i kadrini takdîr edenler bahtiyâr oldu
Mufahham reh-nümâ-yı bî-nazîrim Şeyh Şabân'dır
Fakîri kemteri Vassâf'ı dâim iftihâr eyler

Benim âlî-himem pîr-i kebîrim Şeyh Şabân'dır

*

Üsküdar'da Nasûhî Âsitânesi şeyhi Seyyid Kirâmeddîn Efendi lisânından söylenmiştir.

Bende-i hâss-ı Resûlullâh Şabânîleriz
Âşık-ı şeydâ-yı Hak hoş-hâh Şabânîleriz
Pîrimiz Sultân Şabân-ı Veliyy-i pür-himem
Peyrev-i pîr-i dil-âgâh Şabânîleriz
Reh-nümâ-yı aşkımız Seyyid Nasûhî Hazreti
Bezm-i vahdet o âlî-câh Şabânîleriz
Feyz-i pâk-ı evliyâullâh ile rûşenî diliz
Âlem-i fânîde sâhib-intibâh Şabânîleriz
Dâimâ Kur'ân u îmân yâr-ı cân olmuş bize
Cân u dilden aşk ile hem-râh Şabânîleriz
Âlem-i fânîye yokdur iltifât u meylimiz
Târik-i dünyâ fenâ-fi'llâh Şabânîleriz
Râh-ı Hak'da oldu aşk sermayemiz ey nûr-ı ayn
Mazhar-ı sırr-ı bekâ-bi'llâh Şabânîleriz
Neş'e-i vahdetle kalben pür-safâyız âşıkız
Hamdü li'llâh ârif-i bi'llâh Şabânîleriz
Her taraf mir'ât-ı vahdet Ene'l-Hak söylüyor
Nükte-dân-ı "semme vechu'llâh" Şabânîleriz
Nefy ü isbâtın ledünniyâtını ârif gönül
Vâkîf-ı esrâr-ı illa'llâh Şabânîleriz
Peykiyiz hurşîd-i tâbân-ı tarîkın dâimâ
Halveti erkânına şehrah Şabânîleriz
Farz u sünnet reh-nümâ-yı hâs olmuşdur bize
Sâlikân-ı aşk için cân-gâh Şabânîleriz
Halka-i tevhîdimizde cezbe vü hâlât ile
Hizb-i zikre müştegil pür-âh Şabânîleriz
Levh-i dilde rû-nümâ oldu Kirâmeddin'e yâr
Sırru'l-esrâra basîret-gâh Şabânîleriz

*

Üsküdar'da Nasûhî Âsitânesi Şeyhi Kirâmeddîn Efendi'ye:

Mükerrem şeyh-i âlî-câh Kirâmeddîn-i Şabânî
Mübeccel Rehber-i hoş-hâh Kirâmeddîn-i Şabânî
Nasûhî âsitânında şeref-bahşâ-yı uşşâkdır
Enîs-i Hazret-i Allâh Kirâmeddîn-i Şabânî
Kerîmü't-tâb selîmü'l-kalb mehâsin menba'ı bir şeyh
Dem-â-dem kârı zikru'llah Kirâmeddîn-i Şabânî
Nasûhî gülşeninde bir gül-i hoş-bûy-ı irfândır
Yegâne âşık-ı ervâh Kirâmeddîn-i Şabânî
Dahîl-i bâb-ı ehlullâh olan Vassâf'ına lutfen

Eden îsâr-ı feyzu'llâh Kirâmeddîn-i Şabânî

*

Yegâne kutb-ı zamândır Cenâb-ı Pîr Şabân

Ferîd-i bâğ-ı cinândır Cenâb-ı Pîr Şabân

Fakîri kemteri Vassâf'ına feyz-bahşâ

Şefîk-i mürşid-i cândır Cenâb-ı Pîr Şabân

*

Kastamonulu Çörekçizâde Lutfî (ö. 1882)

Hazret-i Pîr Şeyh Şabân Efendimiz Dergâhına levha için:

Tarîk-i Halvetî'de âşinâ dervîş olan çoktur

Olup esrâr-ı Hakk'ın mahremi Hakk'ı bulan çoktur

Sürüp rûy-ı siyâhın âsitân-ı Hazret-i Pîr'e

Gelip bu dergeh-i vâlâda feyz için kalan çoktur

Bu dergeh-i vâlâda satarlar dürr-i yektâyı

Girip bâzâr-ı aşk içre o gevherden alan çoktur

Tutan bir dâmen elbetteki matlûba olur vâsıl

Bu yolda maksad-ı a'lâya ey sâlik eren çoktur

Mukadder feyz-i Hak'tır diyene mürşid hakkında

Erip deryâ-yı aşka Lutfiyâ bunda dalan çoktur

Şeyh Mehmed Sadık Efendi (ö. 1922)

Seher vaktinin yeliyiz

Sırr-ı hakikat dilimiz

Mecnûn'a Leylâ eliyiz

Biz Şabânî bülbüliyüz

Vahdet bağının güliyüz

Bize gelen irfân olur

Hayvân iken insân olur

Sırr-ı cânı cânân olur

Biz Şabânî bülbüliyüz

Vahdet bağının güliyüz

Pîrimizdir Şeyh-i Şabân

Erkânıdır mağz-ı Kur'ân

Yolunda cânımız kurbân

Biz Şabânî bülbüliyüz

Vahdet bağının güliyüz

Yaktık aşkla cân u teni

Koymadık dilde gümânı

Hak'tır bugün dil mihmânı

Biz Şabânî bülbüliyüz

Vahdet bağının güliyüz

Varlığımız yokdur bizim

Ma'denimiz pâkdir bizim

Dîdârımız Hak'dır bizim
 Biz Şabânî bülbülüyüz
 Vahdet bağının gülüyüz
Şerîatsız yol değiliz
Hakîkatden dûr değiliz
Ma'rifetsiz kul değiliz
 Biz Şabânî bülbülüyüz
 Vahdet bağının gülüyüz
Kırklarla halvete girdik
Yedilerle sohbet ettik
Üçlerle birliğe yettik
 Biz Şabânî bülbülüyüz
 Vahdet bağının gülüyüz
Halvetîdir şöhretimiz
Vahdet kıldık kesretimiz
Mahviyettir maksadımız
 Biz Şabânî bülbülüyüz
 Vahdet bağının gülüyüz
Devrâneyiz yane yane
Aşk meyinden kane kane
Mestâne erdik bu hâle
 Biz Şabânî bülbülüyüz
 Vahdet bağının gülüyüz
Dervîş Sâdık Harâbâttır
Cismi zâta müstağraktır
İsmi resmi zât-ı Hak'tır
 Biz Şabânî bülbülüyüz
 Vahdet bağının gülüyüz

*

Yakupzâde Şeyh Mustafa Özyürek (ö. 1973)

Ey gözüm nûru ne bilsin gizlidir esrârımız
Câhil ü nâdân ne bilsin anlamaz ahvâlimiz
 Kuş dilidir dilimiz her Süleymân anlamaz
 Rumûzât u işâretle söyleriz akvâlimiz
Halvetîyiz durmayız biz süreriz erkânımız
Hak yoludur yolumuz hem Şabân-ı Velî Sultânımız
 Kimse görmez döneriz biz devreder devrânımız
 Kimse duymaz aşk ile arşa çıkar efgânımız
Kördür ol münkir olanın kalb gözü görmez bizi
Cân kulağı sağır olan duymadı feryâdımız
 On sekiz bin âlemi gezdik dolaşdık aşk ile
 Göremez amâ olanlar bu bizim seyrânımız
Görmeyiz biz mâsivâyı pek severiz vechullâhu

Her zerreden görmek oldu hâlis muhlis efkârımız
İşitemyiz efsâneyi istemeyiz kâşâneyi
Ayrılmayız yolumuzdan sağlamdır imânımız
Ayrılmayız şeriatden Hakk'a giden tarikatden
Haberdâriz hakikatden nâdân bilmez ahvâlimizi
Mâsivâyâ tapmayız biz yolumuzdan sapmayız biz
Münkirlerden korkmayız biz İmâm Ali öz babamız
Hakka doğrudur özümüz secdede dâim yüzümüz
Yalan değildir sözümüz saklıdır ol namâzımız
Her nefeste ezkârımız Cemâl-i Hak didârımız
Münkir bilmez esrârımız acâibdir seyrânımız
Yetmiş bin hicâb geçeriz Hakk'ı her şeyden sezeriz
Her dem Mirâc biz ederiz kimse görmez Mirâcımız
Dervîş Mustafâ'dır adım Hakk'a vardım adım adım
Dersimi Ali'den aldım Muhammed'dir serdârımız

Şeyh Mehmed Nasûhî (ö. 1723)

Ziyâret eyledim Pîr'i dedî sana gelir itlâk
Edersin sırrımı izhâr eğer enfüs eğer âfâk
Sana bahr-i hüviyyetden 'uyûn oldu füyûzât hep
Sıfât esmâ sana Hak'dan olupdur hilye-i ahlâk
Ne güne eyledi ihsân 'ubûr etdi sîvâlardan
Sana lutf eyledi Allâh seni Hak eyledi i'tâk
Ne bilsin zevk-i 'irfânı olan hayvân mizâcında
Eder mahv ile isbâtı seni ihyâ eder Hallâk
Alırsan bahr-i lâhûtdan ma'ârif dürlerin her dem
Verirsin kalb-i 'uşşâka ederse cânını infâk
Eğer pâk i'tikâd ile gelirse 'âşık-ı sâdık
Olur ehl-i semâ ana kemâl-i 'aşk ile müştâk
Nasûhî sana lutf oldu Cenâb-ı Gavs-ı A'zam'dan
İşâretle beşâretle ki oldun kible-i 'uşşâk

Kastamonulu Ataulâh Armay (ö. 1942)

Yâ Hazret-i kutb-ı cihân
Eyle inâyet el-amân
Ey vâkıf-ı sırr-ı nihân
Eyle inâyet el-amân
Ey gavs-i Hak rûşen-zamîr
Nûrundan âlem müstenîr
Âcizlere ol destgâr
Eyle inâyet el-amân
Dil hatsa vü bîçâreyim
Derdile hem pür yareyim

Bilmem nasıl avareyim
Eyle inâyet el-amân
 Hâk-i derin âlem senin
 Âlem senin âdem senin
 Mahzûn senin hurrem senin
 Eyle inâyet el-amân
Derd-i dile lutfet devâ
Islâh ola hâl-i Atâ
Ey mahrekm-i bezm-i bekâ
Eyle inâyet el-amân

Âşık Hakkı Yorgansız (ö. 1964)

Menba-ı Fahr-i Risâlet Hazret-i Şabân Dede
Melce-i izz ü saadet Hazret-i Şabân Dede
 Kutb-ı aktâb-ı c ihândır hem velîyeler hâtemi
 Mazhar-ı lutf-i şefâat Hazret-i Şabân Dede
Hem muhibb-i ehl-i beyti hânedan nâm-ı Ali
Bende-i şâh-ı velâyet Hazret-i Şabân Dede
 Eylesin gelsin ziyâret âşıkânın Ka'besi
 Mu'ciz-i bahr-i hidâyet Hazret-i Şabân Dede
Vasfını tavsîfde âciz ger bu kemter Hakkıyâ
Mürşid-i sâhib-kerâmet Hazret-i Şabân Dede

KAYNAKLAR

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, *Halvetîlik'in Şabâniyye Kolu Şeyh Şabân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara 1991.

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, "İki Vesika", *AÜİFD*, XXVIII; Ankara 1986, s. 338-348.

Ağabeyoğlu, Ersöz, Şabân-ı Velî Dergâhı Son Posnişini Şeyh Atâ Efendi, Ankara 2011.

Ahmed Rif'at Efendi (Geredeli Azîz'in Nevrekoblu Halifesi), *Mu'înü'l-Mürîd* (Şabaniyye Adâbı), Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 2567.

Ahmet Rif'at, *Lûgat-i Tarihiyye ve Coğrafîyye*, C. IV, İstanbul 1299.

Aksoyak, İsmail Hakkı, "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Sade-i Sad Güher Adlı Antolojisinin Önsözü", *Türklük Bilimi Araştırmaları, Kaya Bilgegil Armağanı*, Sayı 5, Sivas 1997, s. 294-295.

Albayrak Sadık, *Son Devir Osmanlı Ricali-İlmiyye Ricâlinin Terâcim-i Ahvâli, Meşâyih ve Tekkeler*, C. V, İstanbul 1996.

Almaz, Hasan, *Halvetî Pîri Seyyid Yahya Şirvanî*, Ankara 2001.

Altuntaş, İsmail Hakkı, *Fatih Sertürbedarı Tırnovaî Kutbü'l-Ârifîn Gavsü'l-Vâsilîn Ahmed Amiş Efendi*, İstanbul 2011.

Aşkar, Mustafa, "Son Dönem Tekke Mecmûalarından Yeşilzâde Mehmed Sâlih Efendi'nin Rehber-i Tekayâsı", *Tasavvuf*, Sayı 3, Nisan 2000.

Atasoy, Nurhan, "Osmanlı Dönemi Tarikat Kıyafetleri ve Cihazları", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler*, (Haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2005, s. 186.

Atasoy, Nurhan, *Derviş Çeyizi*, İstanbul 2005.

Aydî Baba, *Aydî Divânı*, (Haz. Ö. A. Aksoy, ve diğerleri), 2. bsk. Ankara 1954.

Ayvansarayî Hüseyin, *Hadîkatü'l-Cevâmî-İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mimârî Yapılar*, (Haz. Ahmed N. Galitekin), İstanbul 2001.

Ayvansarayî Hüseyin, *Mecmûa-i Tevârih*, (Haz. F. Ç. Derin-Vahid Çabuk), İstanbul 1985.

Ayvansarayî Hüseyin, *Vefeyât-ı Ayvansarayî*, Süleymâniye Ktp. Uşşâkî Tekkesi Bl. Yz. Nu: 365; *Tercüme-i Meşâyih (Vefeyât-ı Ayvansarayî)*, Süleymaniye Ktp. Esat Ef. Bl., Nu: 1375.

Azamat, Nihat, "Çerkeşî Mustafa Efendi", C. VIII, *TDVİA*, İstanbul 1993.

Azamat, Nihat, "Kuşadalı İbrahim Halvetî", *Osmanlı Araştırmaları*, C. IV, İstanbul 1984, s. 330.

Bandırmalızâde Ahmet Münîb, *Mir'âtü't-Turuk*, İstanbul 1306.

Bursalı Mehmed Tahir, *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvali*, İstanbul 1316.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Tıpkıbasım, (Haz. C. Kurnaz, M. Tatcı), Ankara 2000.

Çiftçi, Fazıl, Gönüller Sultanı Hakikat İlminin Üstadı Şabân-ı Velî, (Şabân-ı Velî Kültür Vakfı Yayınları) Kastamonu 2011.

Çiftçi, Fazıl, Kastamonu Camileri, Türbeleri-Diğer Tarihî Eserler, Kastamonu, 2006.

Cihangir, Mustafa Seyfi, *Şeyh Şabân-ı Velî Hazretleri'nin Hayatı ve Manevi Silsilesi*, Kastamonu 1997.

Clayer, Nathali, "Sha'bâniyye", *ET²*, C. IX, Leiden 1995, s. 155-156.

Clayer, Nathalie, "La Şabâniyye", *Mystiques, Etat et Societe*, Leiden 1994, s. 176-177, 260-262.

Clayer, Nathalie, "Sha'ban Welî", *Biographical Encyclopaedia of Sufis, Central Asia and Middle East*, New Delhi 2002, s. 423-425.

Curry, John Joseph, *Transforming Muslim Mystical Thought in the Ottoman Empire: The Case of The Shabaniyye Order in Kastamonu and Beyond*, Doctor of Philosophy, Ohio State University, History, 2005. 429 p.

Çağınlar, Zekiye, "Kastamonu Halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnancı ve Bu İnanç Çerçevesinde Şeyh Şabân-Velî Etrafında Oluşturulan Efsaneler", Gazi Üniversitesi ve Kastamonu İl Kültür Müdürlüğü'nün 18-20 Eylül 2003 tarihlerinde Düzenlediği II.Kastamonu Kültür Sempozyumunda sunulan bildiri.

Çetin, Savaş, *Şabân-ı Velî*, Ankara Milli Ktp. Müsvedde Eserler Bl. Nu: 95.

Çiftçi, Fazıl, *Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî*, 3. bsk. Kastamonu 2002.

Çiftçi, Fazıl, *Gönüller Sultanı Hakikat İlminin Üstadı Şabân-ı Velî*, (Şabân-ı Velî Kültür Vakfı Yayınları) Kastamonu 2011.

Demircioğlu, M. Ziya, *Kastamonu Evliyaları*, Kastamonu 1962.

Demircioğlu, Ziyâ, *Kastamonu'da Basılan Eserler*, 1869-1928, Kastamonu 1987.

Demircioğlu, Ziyâ, *Şeyh Şabân-ı Velî ve Postnişinleri*, Kastamonu 1990.

Enfi Hasan Hulus Halveti, *Tezkiretü'l-Müteahhirin- XVI-XVIII. Asırlarda İstanbul'da Velîler ve Deliler*, (Haz. Mustafa Tatcı-Musa Yıldız), İstanbul 2007.

Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul 1994.

Erdem, Ahmet, *Fatih Sertürbedarı Ahmed Amiş Efendi'nin Kelâm-ı âlilerinden Zaptedilen Bazıları*, Ankara Tarhsiz.

Ergin, Osman, *Balıkesirli Abdülazîz Mecdî Tolun*, İstanbul 1942.

Erol, Ali, "Şeyh Şabân-ı Velî ve Türbesi Etrafında Oluşan İnançlar, Gelenekler", *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri*, (23-27 Eylül 2002), Mersin, Ankara 2004, s. 503-514.

Eski, Mustafa, *Âşıklar Günü*, Kastamonu 1983.

Eyüpgiller, Kemal Kutgün, "*Şabân-ı Velî Külliyesi*", TDVİA, C. 38, İstanbul 2010, s. 210-211.

F. de Jong, "Mustafa Kemal al-Din al-Bakri (1688-1749), Revival and Reform of the Khalwatiyya Tradition?" *Eigteenth-Century Renewal and Reform in Islam* (ed. N. Levtzi – J. O. Voll), New York 1987, s. 119-120.

Frederick De Jong, "Mustafa Kemâleddîn El-Bekrî (1688-1749): Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyâsı Ve İslâhî?" (Çev. Ramazan Muslu), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2005, s. 69-83.

F. de Jong, *Turuq and Turuq – Linked*, Leiden 1978, s. 22, 120, 128.

Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü'ş-Şakâyık fî-Hakk-ı Ehli'l-Hakâik*, (Haz. A. Özcan), İstanbul 1989.

Gelibolu Mustafa Ali, *Risâle-i Menâkıb-ı Mevlânâ Şeyh Mehmed eş-Şehir bi'd-Dağî*, Biritish Museum India Office Library and Records, Or. 12795.

Gürel, Şevket-Doğan Pur, *Hasan Ünsî Hazretleri*, İstanbul Tarihsiz.

Güvener, Mehmet Emin, *Dost Yolu*, İstanbul Tarihsiz.

Harîrîzâde Kemâleddîn Efendi, *Tibyânu Vesâil-i-Hakayık fî Beyânı Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye Ktp. İbrahim Ef. Bl. C. I-III, Nu: 430-432.

Haskan, Mehmet Mermi, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C. I-III, İstanbul 2001.

Hocazâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, İstanbul 1327.

Hocazâde Ahmet Hilmi, *Seyyid Yahyâ eş-Şirvânî*, İstanbul 1319.

Hüseyin Vassâf, "Hasan Ünsî Hazretleri", *Ceride-i Sûfiyye*, C. III, Sayı 98.

Hüseyin Vassâf, "Hz. Nasûhî", *Ceride-i Sûfiyye*, C. III, Sayı 88.

Hüseyin Vassâf, "Karabaş-ı Velî Hazretleri", *Ceride-i Sufiyye*, C. III, Sayı 86.

Hüseyin Vassâf, "Sâhib-i Tarîkat Hz. Pîr Şabân-ı Velî", *Ceride-i Sûfiyye*, III/ 81, s. 348.

Hüseyin Vassâf, "Şeyh Mustafa Ma'nevî Hazretleri", *Ceride-i Sufiyye*, C. III, Sayı 87.

Hüseyin Vassâf, *Divân*, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar Bl. Nu: 2311.

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, C. 1-5, (Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İstanbul 2006.

Işın, Ekrem, "Şabân-ı Velî", *Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1999.

Işın, Ekrem, "Şabânîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII. İstanbul 1994, s. 121-123.

Işın, Ekrem, "Şabânîlik", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. VII, 121-123.

İbrahim Hâs, *Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî*, (Haz. M. Tatçı), Ankara 2002.

İbrahim Has, *Şabâniyye Silsilesi*, (Haz. M. Tatçı-İ. Özay), İstanbul 2006.

İbrahim Hâs, *Tasavvuf Konuşmalar*, (Haz. M. Tatçı), Ankara 2005.

İbrahim Hâs, *Tasavvuf Mektuplar*, (Haz. M. Tatçı), İstanbul 2005.

İbrahim Hâs, *Tezkiretü'l-Hâs*, Süleymaniye Ktp. HM. Bl. Nu: 4543.

İbrahim Hilmî, *Menâkıb-ı Şeyh Sâfi-i Âmidî*, Millet Ktp. AE/Şer'iyye Bl. Nu. 1111.

İbrahim Şevkî (Bolulu), *Dîvân-ı İlâhiyat*, MK, Yazma Nu: 5699.

İbretî (Büyükçekmeceli Şeyh Mustafa), *Dîvân-ı İlâhiyat*, (Haz. M. Tatçı), İstanbul 2005.

İnançer, Ömer Tuğrul, "Osmanlı Tarihinde Sûfilik Âyin ve Erkânları", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler*, (Haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2005.

İnançer, Ömer Tuğrul, "Şabânîlik (Zikir Usûlü ve Mûsiki)", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. 123-124.

Kabaklı, Ahmet, "İnsan-ı Kamil Tipi", *Türk Edebiyatı Dergisi*, s. 296, Haziran 1998, s. 3-8.

Kâhyaoğlu, M. Baha, "Aydınoğlu Dergâhı ve Mescidi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1960.

Kapusuzoğlu, S. Burhanettin, *Yozgatlı Şakir Efendi*, Ankara 2012.

Kara, Mustafa, "Kastamonu'dan Kahire ve Kaşkar'a", *Buhara Bursa Bosna-Şehirler, Sûfiler, Tekkeler*, İstanbul 2012.

Kara, Kerim, "Karabaş-ı Velî", *Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1999.

Kara, Kerim, "Karabaş-ı Velî", *TDVİA*, C. XXIV, İstanbul 2001.

Kara, Kerim, *Karabaş-ı Velî*, İstanbul 2003.

Karabaş-ı Velî Ali Efendi, *Hâza't-Ta'bîrnâmeti'ş-şerîfe*, Millî Ktp. Yz. Nu. A-2368.

Kissling, Hans Joachim, "Sa'bân Velî und Die Sa'bânijje", *Dissertationes Orientales et Balcanicae Collactae I: Das Derwischtum*, München 1986, s. 99-122.

Kissling, Hans Joachim, "Sa'bân Velî und Die Sa'bânijje", *Serta Monacensia, Franz Babinger zum 15 Januar 1951 Als Festgruss Dargebracht, Herausgeben von Hans Joachim Kissling- Alois Schmaus*, Leiden 1952, s. 7-109. Yazının tercümesi için bk. "Şabân-ı Velî ve Şabânilik I-III, (Çev. M. Serhan Tayşi), *Bülten*, Kasım-Aralık-Ocak 1993-94, s. 28-43; Şubat 1994, s. 30-35; Mart- Nisan 1994, s. 27-40 .

Koçu, Reşat Ekrem, "Ali Alâaddîn Efendi, Karabaş Velî", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1959.

Konyalı, İbrahim Hakkı, *Üsküdar Tarihi*, C. I, İstanbul 1976.

Köprülü M. Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976.

Kucur, Abdullah, *Ahmed Tahir Memiş Efendi Hazretleri*, (Daktilo ile çoğaltma).

Kut, Günay-Turgut Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergehnâme", *Varia Turcica-IX, Türkische Miscellen, Robert Anhegger Armağanı*, İstanbul 1987.

Kut, Turgut, "İstanbul Hankâhları Meşâyihü", *Journal Of Turkish Studies, Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı, I*, Harvard 1995.

Kürkçüoğlu, K. Edip, *Şeyh Muhammed Nasûhî, Hayatı, Eserleri, Divanı ve Mektupları*, İstanbul 1996.

Manevî Mustafa, *Divânçe-i İllâhiyât*, (Haz. M. Tatçı), İstanbul 2003.

Mecmûa, Ali Emiri Ktp. Şer'iyye Bl. No. 1104.

Mecmûa, Ankara Millî Ktp. Yz. A/476-101a-103a.

Mecmûa, Ankara Millî Ktp. Yz. Nu: A/2368, vr. 9a-10a.

Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, (Haz. Nuri Akbayar), C. I-IV, İstanbul 1996.

Mehmed Şükrü, *Silsilenâme-i Sûfiyye*, Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî nr. 1098.

Mehmet Behcet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341, s. 92-93.

Mollazâde Şeyh Süleyman Köstendili, *Bahrü'l-Velâye-101 Sûfi*, (Haz. S. Küçük-S. Ceyhan), İstanbul 2007.

Muslihiddin Vahyî, *Mirâcü'l-Beyan-Miracın Tasavvufî Boyutu*, (Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), Ankara 2002.

Muslu, Ramazan, *Mustafa Kemaleddîn Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2005.

Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul 2003.

Mustafa Boluvî, *Âdâbü't-Turuk*, Millet Ktb. AE. Şer'iyye Bl. 803.

Mustafa Boluvî, *Tercüme-i Risâle-i Devran*, Yapı Kredi Bankası Ktp., Yz. Nu: 179/2.

Mustafa el-Bekrî, *Vird-i Seher (Vird-i İşrâk)*, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Ktp. Yz. Nu: 953, vr. 56-70; Süleymaniye Ktp. Bağdadlı Vehbî Bl., Yz. Nu: 2116, vr. 19-27.

Mustafa Rûmî, *Divân*, (Haz. M. Tıncı-A. Abdülkadiroğlu), Ankara 1998.

Mustafa Safâyî, *Tezkire-i Safâyî*, Süleymâniye Ktp. Esad Ef. Bl. Nu: 2549.

Müstakîmzâde S. Sadettin, *Şerh-i Evrâd-ı Seyyid Yahyâ-yı Şirvanî*, Milli Ktp. Nu: A. 1905/2

Müstakîmzâde Süleyman Sadettin, *Mecelletü'n Nisâb*, Tıpkıbasım, Ankara 2000.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler- Metodolojik Bir Yaklaşım*, Ankara 1992.

Oğuz, Muhammed İhsan, *Hz. Şabân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*, İstanbul 1995.

Okumuş, Ali, *Menâkıb-ı Şeyh Şa'ban-ı Velî*, (Y. Lisans), MÜ. SBE., İstanbul 1998.

Osman Şems, *Osman Şems Efendi Divanından Seçmeler*, (Haz. Mustafa Tahralı), İstanbul

Ozanoğlu, İhsan, *Kastamonu Kütüğü*, İstanbul 1952.

Ozanoğlu, İhsan, *Şabân-ı Velî Menâkıbı*, Kastamonu 1967.

Ozanoğlu, İhsan, *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şabân-ı Velî Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, Kastamonu 1966.

Ömer Fuâdî Halvetî, *Divânçe-i İlahiyât,-Sadefiyye-Pendiyye*, (haz. Mustafa Tıncı-Mustafa Sever), Ankara 2012.

Ömer Fuâdî, *Divan-ı İlahiyat*, Millî Ktp. Mecmua, FB. Nu: 503.

Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme ve Türbenâme*, Kastamonu 1875.

Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, Atatürk Kitaplığı, OE., Nu. 782.

Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, Kastamonu İl Halk Ktp. Nu. 3676/1, yp. 1b-90b.

Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, Milli Ktp. Yz. Nu: 5535/1.

Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, Milli Ktp. Yz. Nu: A/3254-1-2.

Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, Süleymaniye Ktp. Dügümlü Baba Bl., Nu. 583.

Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut Efendi Bl., Nu. 4588.

Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut Efendi Bl., Nu. 4682.

Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut Efendi Bl., Nu. 2287.

Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmut Efendi Bl., Nu. 2332.

Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, Süleymaniye Ktp. Reşit Efendi Bl., Nu. 478.

Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, Süleymaniye Ktp. Uşşakî Tekkesi Bl., Nu: 35.

Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, Süleymaniye Ktp.Yazma Bağışlar Bl. Nu: 634.

Öngören, Reşat, “Osmalılarda Devlet Ricali-Meşayih Münasebetlerinin Boyutlarını Gösteren Yeni Bir kaynak: Ali'nin Şeyh Mehmed-i Dağî İle Alakalı Menakıbı”, *İslam Araştırmaları Dergisi-İsam-*, s. 1, İstanbul 1997.

Öngören, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf*, Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (16.yy.), İstanbul 2000.

Özdamar, Mustafa, *Ahmed Amiş Efendi*, İstanbul 1997.

Özdamar, Mustafa, *Dersaadet Dergâhları*, İstanbul 1994.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kuşadalı İbrahim Halveti*, İstanbul 1994.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Muhammed Tevfik Bosnavî*, İstanbul 1981.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-III, İstanbul 1983.

Raşid Efendi, *Târih-i Râşid*, C. IV, İstanbul 1282.

Rıhtım, Mehmet, *Seyyid Yahyâ Bakuvî ve Halvetîlik*, Bakü 2005.

Sâdık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye, Tarikatler ve Silsileleri*, (Haz. İrfân Gündüz), İstanbul 1995.

Safranbolulu Mehmet Emin Halveti, *Mir'âtül-âşıkîn ve Mîzânü'l-âşıkîn-Âşıklara Ayna ve Terazi*, (Haz. M. Tatçı- M. Yıldız), Ankara 2003.

Senâyîzâde Hasan Efendi, *Dîvân-ı Senâyî ve Silsilenâme-i Tarikat-i Halvetiyye*, Millet-Ali Emiri Ktp. Manzûm Eserler, A/77.

Senâyîzâde Hasan Efendi, *Menâkıb-ı Şeyh Nasûhî-i Üsküdârî*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. Bl. Nu, 4573; Süleymaniye Ktp. İbrahim Efendi Bl., Nu: 430; AE. Şer'iyye Nu: 1104.

Serin, Rahmi, *İslam Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetîler*, İstanbul 1984.

Seyyid Yahyâ Şirvanî, *Esrârü't-Tâlibîn ve Vird-i Settâr Tercümesi*, Tercüme: Ahsen Batur, İstanbul Tarihsiz.

Sır, Ayşenur, *Batmayan Güneş, Devam Eden Gölgeleler*, İstanbul 2001.

Sır, Ayşenur, *Kütahyalı Gönül Sultanları*, Kütahya Tarihsiz.

Şabâniyye Silsilenamesi, Millet Ktp. Ali Emiri/Tarih, Yz. Nr. 682/1.

Şabâniyye Tarikati ve Şuabatı, Müellifi Meçhul Yz., M. Tatçı Ktp.

Şapolyo, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatler Tarihi*, İstanbul 1964.

Şemseddîn Samî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, C. IV, İstanbul 1306.

Şerkavî Abdullâh b. Hicâzî b. İbrahim, *Şerhu Virdi's-Şeyh Mustafa el-Bekrî*, Süleymaniye Ktp. Düğümlü Baba Bl., Yz. Nu: 308, 156 sayfa.

Şeyh Mehmed Molla Murâd, *Divan-ı Mollâ Murâd*, İstanbul 1873.

Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Füdalâ*, C. II-III, (Haz. A. Özcan), İstanbul 1989.

Tabîbzâde Mehmed Şükrü, *Silsilenâme-i Turuk-ı Aliyye*, Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdâyî Efendi Bl. Nu: 1098.

Tanman, M. Baha, "Aydınoğlu Tekkesi", *Diünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1993.

Tatçı, M.-C. Kurnaz, "Karabaş-ı Velî, *Tasavvuf*, Sayı 6, Ankara 2001.

Tatçı, M.-C. Kurnaz, Hasan Ünsî, *Tasavvuf*, Sayı 7, Ankara 2001.

Tatçı, Mustafa, "Şeyh Karabaş-ı Velî'nin Tasavvufî Bir Rüyâ Tabirname", *Türk Kültürü Araştırmaları-Zeynep Korkmaz'a Armağan*, XXXII/1-2, Ankara 1996, s. 333-342.

Tatçı, Mustafa, "Tasavvuf Tarihinde Mi'yârlar ve Şabân-ı Velî'nin Mi'yârı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 6, İstanbul 2002, s. 73-84.

Tatçı, Mustafa, "Şabânî Kaynaklarında Hz. Mevlânâ ve Mevlevîler", Uluslararası Mevlânâ Celaleddîn Rumi Sempozyumu (Unesco) 9 Mayıs, İstanbul 2007.

Tatçı, Mustafa, *Üsküdarlı Muhammed Nasûhî ve Divânı*, İstanbul 2004.

Tatçı, Mustafa, "Kastamonulu Eren Şabân-ı Velî İle İlgili Yeni Bilgiler", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı Ankara 2007, s. 309-318.

Tatçı, Mustafa, "Şeyh Karabaş-ı Velî'nin Tasavvufî Bir Rüyâ Tabirname", *Türk Kültürü Araştırmaları-Zeynep Korkmaz'a Armağan*, XXXII/1-2, Ankara 1996, s. 333-342.

Tatçı, Mustafa "Şabân-ı Velî", *DVİA*, C. 38, İstanbul 2010.

Tatçı, Mustafa, "Üsküdarlı Ahmed Kerâmeddîn Efendi", Üsküdar Sempozyumu, IV, İstanbul 2006.

Tatçı, Mustafa-C. Kurnaz, *Tasavvufî Geleneğe Miyârlar ve Karabaş-ı Velî'nin Miyârı*, Ankara 2001.

Tatçı, Mustafa-H. Çeltik, *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüyâ Tâbirnameleri*, Ankara 1995.

Tayşi, M. Serhan, "Şeyh Ebu'l-A'lâ Muhammed Nasûhî El-Halvetî, *Sahabeden Günümüze Allâh Dostları*, İstanbul 1995.

Tayşi, M. Serhan, "Ünsî Hasan Efendi", *Sahabeden Günümüze Allâh Dostları*, C. VIII, İstanbul 1995.

Topal, Yeliz, *Lütfî Efendi - Bütün Şiirleri-* Gazi Eğt. Fak. Mezuniyet Tezi, Ankara 1999.

Tuman, Nail, *Tuhfei Nailî*, (Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), Ankara 2001.

Türer, Osman, *Şeyh Muhammed Nazmî Hayatı, Eserleri ve Hediyyetü'l-İhvânı*, AÜİF. Dr. Tezi, Ankara 1982.

Türkçe Yazma Divânlar Kataloğu, İstanbul 1947.

Uludağ, Süleyman, "Halvetiyye", *TDVİA*, C. XV, İstanbul 1997.

Ustaoglu Seyyid Osman, *Tarîkatlar ve Silsileleri*, Ankara 2002

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932.

Ünsî Hasan Şabânî, *Divân-ı İlâhiyât*, (Haz. M. Tatçı), İstanbul 2004.

Ünsî Hasan Şabânî, *Kelâm-ı Azîz-Tasavvufî İncelikler*, (Haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), Ankara 2001.

Üsküdarlı Muhammed Nasûhî, *Er-Risaletü'r-Rüşdiyye Fi't-Tarîkati'l-Ahmediyye-Hz. Peygamber Yolunda Tasavvuf Eğitimi*, (Haz. M.-M. Yıldız), İstanbul 2006.

Velikahyaoğlu, Nazif, *Sümbüliye Tarikati*, İstanbul 2000.

Yahyâ Âgâh b. Salih el-İstanbulî, *Mecmuatü'z-zarâif Sandukatü'l-maârif/Tarîkat Kıyafetlerinde Sembolizm*, (Haz. M. Serhan Tayşi-Ülker Aytekin), İstanbul 2002.

Yahyâ b. Sâlih el-İslâmbolî, *Tarîkat Kıyafetleri*, (Haz. M. Serhan Tayşi – M. Aşkar), İstanbul 2006.

Yakıt, İsmail, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul 1992.

Yavuz, Kemal vd., *Evlialar Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, C. 11, s. 112-121.

Yazar, İlyas, "Osmanlı'nın Kültür Şehirlerinden Kastamonu'da Yetişmiş Bir Şair: Ömer Fuâdî", *Folklor/Edebiyat*, 20, 1999/4, 113-124.

Yazar, İlyas, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, İstanbul 2001.

Yazar, Nihal, *Halvetiliğin Şabâniyye Kolu Menakıb-ı Şabân-ı Velî ve Türbename*, Ankara 1985.

Yılmaz, Ali, "Şeyh Şabân-ı Velî", *Allâh Dostları*, C. 8, İstanbul 1995, s. 122-128.

Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul 2001.

Zavotçu, Gencay, *Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risalesi*, Kocaeli 2007.

Zengin, Ahmet Yaşar, *Kastamonu Velîleri*, İstanbul 2003.

ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ OTURUMU

4 Mayıs 2012 Cuma 15:30-17:30

Şeyh Şa'bân-ı Velî Salonu

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU

(Atatürk Üniversitesi, Türkiye)

Tebliğler

Doç. Dr. Naile SÜLEYMANOVA

(Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan)

“HALVETİLİK VE ONUN ÇAĞDAŞ AZEBAYCAN'DAKI MADDİ
MANEVİ ABİDELERİ”

Prof. Dr. Mustafa AŞKAR

(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

“ÖMERU'L-FUÂDÎ'NİN MENÂKIBNÂMESİNE GÖRE ŞEYH
ŞA'BÂN-I VELÎ'NİN TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİNE BİR BAKIŞ”

Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ

(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

“HÜSEYİN VASSÂF VE ŞÂBÂNÎLİĞİN COĞRAFYASI”

Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

“ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ NEREDE VE NASIL BİR MUHİTTE
DÜNYAYA GELDİ?”

Sadık YALSIZUÇANLAR

(Yazar, Türkiye)

“HAKİKAT SIRRİNİN DİLİ: MEHMED SADIK EFENDİ”

HALVETİLİK VE ONUN ÇAĞDAŞ AZERBAJCAN'DAKI MADDİ MANEVİ ABİDELERİ

Doç. Dr. Naile Süleymanova

Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Fuzuli Elyazmalar Enstütüsü,
Azerbaycan

Özet

Türk Tasavvuf tarihinde rastladığımız Suhreverdiyye tesiri ile oluşan Ebheriyye, Zahidiyye, Safeviyye, Halvetiyye gibi tarikatlar ve Ahilik, Hurufilik, İshrakilik gibi sufi hareketler Azerbaycan'da doğmuştur. Çağdaş Azerbaycan'da bu tarikat ve hareketler dahil maddi manevi miras olarak bırakılan 1300 dini mimarlık abidesi bulunmaktadır. Günümüze kadar ayakta kalabilmiş bu dini abideler arasında Halvetiyye'nin mimarlık ve tarihi bakımdan numune olacak tekke ve türbeleri mühim bir yer tutuyor. Halvetiyye'nin çağdaş Azerbaycan'da bulunan diğer maddi ve manevi abideleri özenle korunmakta olan el yazma eserlerdir.

Anahtar kelimeler: Bakü, Seyid Yahya, Abide

Abstract

In the history of Turk Tasavvuf we met tarikats such as Abhariyya, Zahidiyya, Safaviyya, Khalvetiyya and Akhis, Hurufiyya, Ishrakiyya sufi movements which were appeared by the influences of Suhraverdiyya. All these mentioned were created in Azerbaijan. In modern Azerbaijan there are more than 1300 religious architectural monuments which are material and spiritual heritages that include tarikat and movements. Among the religious monuments which come up to our days takkah and turbes can be a sample of Khalvetiyye`s architect and history which is prominent. Other material and spiritual monuments of Khalvetiyya`s that come to our days are manuscripts which are protected very carefully.

Key words: Baku, Seyid Yahya, Movement

Giriş

Halvetiyye Türk mutasavvıf kültürünün gelişip yayılmasında önemli bir yer işgal eder. Halvetiyye silsilesinin ilk şahsiyeti Hz.Ali'dir. Hz.Ali'den sonra bu silsilede kırk iki şeyh olduğu hakkında kaynaklarda malumat vardır.167 Bu tarikatın doğması XIV.asrın başlarında Azerbaycan'da yaşamış Zahid Gilani'nin adı ile bağlantılıdır. Zahid Gilani'nin Zahadiyye adıyla faaliyette olan tarikatı iki büyük tarikatın Safeviyye ve Halvetiyye'nin doğmasına vesile oldu. Halvetiyye onun müridlerinden Pir Ömer Halveti

tarafından tesis edilmiş ve daha sonra ise gelişimini tarikatın ikinci ve en büyük piri sayılan Seyid Yahya eş-Şirvani el-Bakuvi ile gerçekleştirmiştir. XV-XX. asırlarda kırktan fazla şube ve kolu olan Halvetiyye'nin ilk merkezi Bakü sayılabilir. Cemal-i Halveti (ö.899/1494) Cemaliyye'nin iki büyük kolundan biri Kastamonu'lu Şeyh Şaban Veli'ye bağlı Şabaniyye koludur. Şabaniyye'nin silsilesi Hayreddin Tokadi, Cemal-i Halveti, Pir Muhammed Bahaeddin Erzincani ve Muhammed Bahaeddin vasıtası ile Seyyid Yahya Şirvani'ye ulaşır. Bu büyük tasavvuf mektebi Osmanlı coğrafyasının her tarafına Bakü'den yayılmıştır. XV.asrın ortalarından başlayarak Seyyid Yahya'nın Bakü'de kurduğu hanegaha ilim ve irfan için Anadolu'dan çok sayıda sufi akın etmiştir. Onun etrafında toplanan sufilerin sayısının kaynaklarda yirmi bin olduğu ve bunlardan üç yüz altmışına hilafet verildiği bildirilir.168 Kültürel, sosyal ve siyasi tarihimizi derinden etkileyen Halvetiyye'nin Azerbaycan'da günümüze kadar ulaşmış değerli ve ilgi çeken maddi manevi abideleri mevcuttur. Bunlar ilk önce Azerbaycan Milli İlimler Akademisi'nin Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsü'nde bulunan Yusuf Miskuri, İbrahim Gülşeni ve Dede Ömer Rövşeni'nin yaratıcılığının elyazma nüshalarıdır. Bu nüshalar ister paleografik, ister bedii tertibat hususiyetlerine göre, isterse de tasavvuf fikir tarihinin öğrenilmesi bakımından çok değerli elyazmalardır. Diğer maddi manevi abideler ise Şirvan Abşeron mimarlık mektebinin numuneleri sayılan Seyyid Yahya Şirvani'nin Bakü'daki hanagahı başta olmak üzere, İbrahim Zahid Gilani, Yusif Miskuri ve diğerlerinin türbeleridir.

Halvetilik ve Azerbaycan. Öncelikle şunu belirtelim ki, Bukeyr ibn Abdullah'ın önderlik ettiği İslam ordusunun Azerbaycan'a ilk yürüyüşü 639 yılında başlamıştır. 642 yılında artık Erdebil, Muğan, Nahçıvan, Beylegan, Şirvan, Derbent ve Borçalı ahalisi ile mukavele yapıldı. El-Belazuri'nin yazdığına göre Halife Ali ibn Ebu Talib'in Azerbaycan'a hakim tayin ettiği el-Eşas ibn Kays "Azerbaycan'a gelince, gördü ki, yerli ahalinin çoğu İslamı kabul etmiş ve Kuran okuyor."169 VIII. asrın 30 lu yıllarında artık Azerbaycan ahalisi İslam dinini kabul etmiş, güney Kafkasya'da, Tiflis'te ilk mescit inşa edilmiştir. Tasavvuf tarihine geldiğimizde ise, Azerbaycan'da ilk sufiler IX. asırdan itibaren görülmeye başlamıştır. Sufilerin bibliografisine dair çok mühim kaynaklardan olan Hüseyin Vassaf'ın Sefine-i Evliya ve Abdulla el-Ensari'nin Tabakat es-Sufiyye adlı eserlerinde Azerbaycan'lı sufiler hakkında bilgi vardır. Bu eserlere istinadan ilk sufilerden Ebu Abdullah Muhammed ibn Abdullah ibn Bakuveyh eş-Şirazi el-Bakuvi , Hüseyin ibn Abdullah ibn Ubedulla es-Şirvani'nin170, diğer bir kaynakta ise ilk sufilerden orta asırlarda Azerbaycan'da yaşamış Ebu Nasr

168 ASE, c. II .s.438

169 Memmedov K. "Din ve Devlet" dergi, Baku, ocak, 2008.s59

170 Abdulla el-Ensari. Tabakat es-Sufiyye, s.115

Şirvani ve İzzeddin Şirvani'nin de isimleri bulunur.¹⁷¹ Ebu'n Necib Ziyâüddîn Abdülkâhir el-Bekrî es-Sühreverdi, Ebû Reşid Kutbuddîn el-Ebherî, Şihabüddîn Muhammed et-Tebrizî, es-Seyyid Cemaleddin et-Tebrizi gibi şahsiyetlerin hepsi Azerbaycanlı olan silsile büyükleridir. XII. asırdan başlayan devir tasavvuf tarihi açısından tarikatlar ortaya çıktığı bir devir gibi görünmektedir. Tarikatların Azerbaycan'da bu devirde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu asırda ortaya çıkan ilk tarikatların biri Suhreverdiyye tarikatı olmuştur. Sühreverdiyye, Ebu'n-Necib es-Sühreverdi tarafından kurulmuş ve zamanının "Şeyhlerin Şeyhi" sayılan Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdi tarafından geliştirilip sistemleştirilmiş bir tarikat haline getirilmiştir.¹⁷² Bu tarikatın tesiri ile sonraki asırlarda Ebheriyye, Zahidiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatları oluşmuştur. Şihabeddin Ömer bin Muhammed bin Abdullah el-Kureşi el-Bekri es-Sühreverdi 539. (1145) yılında Azerbaycan'ın Zencan şehrine yakın olan Sühraverd kasabasında devrinin meşhur alim ve sufi ailesinde doğmuştur. Sühraverdi on altı yaşında Bağdat'a amcası Ebü'n-Necib es-Sühraverdi'nin yanında tefsir, fıkıh, hadis ve diğer ilimler üzere tahsil yapmıştır. O, daha sonra Basra'ya gitmiş ve orada Abdullah Hasan el-Basri'nin sohbetlerinde bulunmuştur. Şihabeddin es-Sühraverdi gençlik yıllarında Abdulkadir Geylani'nin irfan derslerine katılmış, Evhadüddin Kirmanı ve Muhyiddin el-Arabi ile görüşmüştür. O, ilimle beraber irşad faaliyetlerine de devam etmiş ve daha sonra onun adına nisbet edilen Sühraverdiyye tarikatının esasını oluşturmuştur. İlim ve edeple hayatını geçiren Sühraverdi büyük bir ilmi isme de sahiptir. Onun islam ilim aleminde miras burakılacak kadar değerli olan Avarifü'l-ma'arif, Nuğbetü'l-beyan fi tefsiri'l Kuran v.s. eseleri mevcuttur.¹⁷³ Şehabeddin es-Sühraverdi'nin vefatından (632/1234) sonra tarikatın silsilesini oğlu Cafer İmaddüddin Muhammed bin Ömer es-Sühraverdi devam ettirmiştir. Sühraverdiyye tarikatına bir çok şahsiyetler intisap etmiş ve Şihabeddin es-Sühraverdi'nin kendisinden icazetname almışlardır. Ebû Reşid Kutbuddîn el Ebherî, Rüknuddîn Muhammed Nehhâs el Buharî, Şihabüddîn Muhammed et Tebrizî , es-Seyyid Cemaleddîn et-Tebrizi vasıtası ile Sühraverdiyye Tac'ed-Dîn İbrahim bin Ruşen Emir el-Kurdi el-Sincanî Zahid Gilani'nin (ö.700/1300) tarikat silsilesiyle birleşir. Zahid Gilani 615/1218 yılında Azerbaycan'ın Gilan nahiyesinde Siyavarud köyünde doğmuş, tahsilini ve seyru sülukunu orada bitirmiştir. Daha sonra ise Şiraz'da bulunmuş ve orada tahsiline, irfan derslerine devam etmiştir. Şiraz'dan sonra o, Lenkeran ilinin Şihakeran köyüne gelmiş, burada uzun müddet yaşamış ve talebe yetiştirmiştir. Şiraz'da Zahid Gilani Şehabeddin es-Suhraverdi'nin halifesi Sa'di Şirazi'ye intisap etmiş, defalarca huzurunda

171 Mehraliyev E.Şirvan Akademisi, Bakı,2000. s.44-45

172 Annemarie Schimel. Tasavvuf Boyutları. s.280

173 İslam Ansiklopedisi,XXXVIII, s.43

halvette olmuştur. Şeyhinin tavsiyesi ile Gilan'a geri dönen Zahid Gilani Lahican'da Seyyid Cemaleddin et-Tebrizi'ye intisap eder. İlim ve irfan yolunda çok seyahet eden Zahid Gilani ömrünün büyük bölümünü Gilan'da, daha sonra ise Muğan'da geçirdiği hakkında da kaynaklarda malumatlar vardır. Zahid Gilani'nin halifelerinin çoğu Azerbaycan'dadır. Onun kurduğu ve kaynakların malumatına göre çok da gelişmeyen Zahidiyye tarikatı, sonralar Halvetiyye ve Safeviyye tarikatları ile devam etmiştir. Zahidiyye, Zahid Gilani'nin halifesi Ahi Muhammed b. Nûr el-Halveti (ö. 717/1317) vasıtası ile Ebu Abdullah Siraceddin Ömer el-Halveti'ye (ö.735/1334) intisap etmiştir. Bu yüzden Halvetiyye Zahidiyye'nin bir kolu olarak kabul edilmiştir. Ömer el-Halveti Geylan'a yakın bir yer olan Lahican'da büyümüş ve orada tahsil yapmıştır. Tahsilini burada tamamladıktan sonra Harizm'e amcası Şeyh Ahî Muhammed el-Halveti'nin (ö.717/1317) yanına gelerek ona intisap etmiştir. Ömer el-Halveti amcasının vefatı üzerine onun en kâmil halifesi olarak yerine geçmiştir. Daha sonra o, Karakoyunlu hâkimiyetinde bulunan Tebriz'e giderek irşad faaliyetini burada sürdürmüştür. Yüksek irfani makamlara ulaşan Ömer el-Halveti tarikat kurmuş ve daha sonra bu tarikat bir çok ülkeye yayılmıştır. Ömer el-Halveti hicri 800 (1397) yılında vefat etmiş ve Tebriz yakınında Mir Ali türbesinin yakınına defnedilmiştir. Ömer el-Halveti'nin vefatından sonra tarikatın silsilesi Ahi Mirem (ö.812/1409), Hacı İzzeddin (ö.828/1425), Sadreddin Hiyavi (ö.860/1455) şeklinde devam ederek ikinci piri Seyid Cemaleddin Yahya ibn es-Seyid Bahaeddin eş-Şamahî el-Bakuvi'ye ulaşmıştır. Seyid Yahya, Azerbaycan'ın Şirvan bölgesinin Şamahî şehrinde nüfuzlu bir ailede doğdu. Seyid Yahya çocukluk yıllarını Şamahî'da geçirmiş ve ister dini, isterse de dünyevi ilimlerden mükemmel tahsilini de orada almıştır. Ömrünün büyük bölümünü ve geniş ilmi irfani faaliyetini Bakü'de geçirdiği için kaynaklarda o, daha çok Bakuvi nisbesi ile yad edilir. Seyid Yahya ilmi faaliyetlerinin tezahürünü onun arap, fars ve azeri türkçesinde yazdığı eserlerinde görmek olur. Onun değerli eserlerinde biri azeri türkçesinde tek yazdığı Şifau'l-Esrar isimli eseridir ki, bu eser Azerbaycan ve türk tasavvuf kültüründe mühim yer tutuyor. Eser 2011.yılıda Bakü'de doçent doktor Mehmet Rihtım tarafından tam metn olarak yayına hazırlanmış ve neşr edilmiştir. Seyid Yahya'nın diğer bir eseri ise Şirvanşah I Halilullah Han'a ithaf ettiği Keşfu'l-Gulub eseridir. Onun Vird-i Settâr eseri ise bu günde en çok okunulan eser olarak Halvetiyye'nin tarihinde önemli yer tutuyor. Bu eserlerle yanaşı Seyid Yahya Acayibu'l Kulub, Beyanu'l-İlm , Makamat, Salatu'n-Nebi gibi muhtelif mezmunlu eserlerin müellifidir. Şirvanşah'ların tarihinde önemli isimlerden biri I Halilullah Han'dır (1417-1465). I Halilullah Han adaletli ve dinine bağlı bir şahsiyet olarak Bakü'ya göç eden Seyid Yahya'ya yardım etmiş, onun irfani ve ilmi faaliyetlerinin devamı için Bakü'nün merkezinde bulunan kendi yay ikametgahında Halvetiliğin ilk büyük hanegahını

kurmuştur. Seyid Yahya kendisinin burada, islam dünyasının farklı mekanlarından gelenlere irfan dersi vermiş, çok sayıda mürid yetiştirmiştir. Tasavvuf düşüncesinin geliştirip ortaya koyduğu bir müessese olan hanegah, islam kültür tarihinde önemli yer tutuyor. Bu müessese pedagojik meselelere varıncaya kadar geniş hizmet sahası bulunan bir mektep haline getirildi. Seyid Yahya Bakuvî Bakü'de 1466. yılda vefat etmiş ve onun vefatından sonra ise Bakü'de oğlu Fethullah'ın şeyhlik yaptığı bilinmektedir. Ama onun şeyhliği bir yıl devam etmiştir. Fethullah bir yıl şeyhlik yaptıktan sonra vefat etmiş ve babasının yanında defn olunmuştur. Diğer oğlu Nasrullah Kırımı'dır. O, Kırım hanı tarafından davet almış ve Kırım'da halvetiliğin yayılmasında büyük yeri vardır. Seyid Yahya'nın vefatından sonra Halvetilik kendisinin sonuncu dönemini yaşamıştır. XVII. asra dek onun nesli Kırım'da bulunmuştur. Halvetiyye en çok Seyid Yahya'nın müridi olan Muhammed Bahaeddin'in halifeleri tarafından kurulan şube ve kollar vasıtası ile yayılmıştır. Şubeleri dört ana kolda toplanır ki, bunlara Ruşeniyye, Cemaliyye, Ahmediyye ve Şemsiyye dahildir. Bu şubelerden Ruşeniyye Azerbaycan'da Dede Ömer Ruşen tarafından kurulmuştur. Dede Ömer Ruşeni Aydın iline bağlı Güzelhisar'da doğmuştur. Tasavvuf intisabında Halvetiyye'nin Anadolu'daki önderlerinden biri olan ağabeyi Alaaddin Ali'nin önemli rolü olmuştur. Kaynaklarda onun Bursa ve İstanbul'da tahsil aldığı bildirilir.¹⁷⁴ Daha sonra ağabeyinin tesiri ile tasavvufa yönelir ve Bakü'ye Seyid Yahya'nın yanına gelerek, ona intisap eder. Kısa bir sürede sülukunu tamamlayarak, Seyid Yahya'nın halifesi olur ve onun rızası ile Azerbaycan'ın Berde ve Gence şehirlerinin civar bölgelerinde irşada başlar.¹⁷⁵ Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın daveti ile daha sonra Tebriz'e gelmiş ve onun için yaptırılan dergaha yerleşmiştir. Tebriz'de yaşadığı devir arzında hükümdarlardan saygı ve itibar gördü. Dede Ömer hicri 892 (1487) yılında Tebriz'de vefat etti ve tekkesinin hazinesinde türbeye defnedildi. Halvetiyye'nin Ruşeniyye kolu onun adı ile bağlantılıdır. Dede Ömer mutasavvıf şair olarak mesnevileri kaleme almış bir şahsiyet olarak da meşhur olmuştur. Onun çok sayıda kaside, gazel ve Divan, Çobanname, Miskinname, Meyname gibi eserleri vardır. Halvetiyye'nin kollarından biri olan Gülşeniyye de Azerbaycan'da ortaya çıkmıştır. Gülşeniyye Ruşeniyye'nin piri Dede Ömer vasıtası ile Seyid Yahya Şirvani'ye ulaşır. Gülşeniyye'nin esasını koyan ve onu bir tarikat kolu gibi geliştiren İbrahim Gülşeni (ö.940/1534) olmuştur. İbrahim Gülşeni Azerbaycan'da Berda şehrinde doğmuştur.¹⁷⁶ İbrahim Gülşeni, Dede Ömer Ruşeni'nin yanında yetişmiştir ve onun önde gelen halifelerindedir. Kaynaklarda uzun ömrü olan İbrahim Gülşeni, Akkoyunlu, Memluklu ve

174 İslam Asiklopedisi IX,s.81

175 İslam Ansiklopedisi. s.81

176 Terbiyet M.A.Danişmendi Azerbaycan.s.318

Osmanlı devletlerinin yöntemi devrinde yaşamış ve hükümdarlar tarafından büyük hürmet ve saygıya malik olan bir tarikat şeyhi olmuştur. 177 O, Tebriz'de tahsilini tamamladıktan sonra Uzun Hasan'ın daveti ile Tebriz'de kalarak irfani faaliyette bulunmuştur. Daha sonra Mısır ve diğer Osmanlı bölgelerinde bulunmuştur. Gülşeni nerede olursa olsun insanlar tarafından büyük rağbet kazanmıştır. Gülşeniye XVI.asırda halifeleri vasıtası ile Mısır, Rodos, Edirne ve Diyarbakır'da yayılmaya başlamıştır. Diğer asırlarda da tarikatın coğrafyası daha da genişlemiş ve büyük bir araziye hakim olmuş, tekkeler kurulmuştur. XX.asrın başına dek bu tarikatın Sezaiyye şubesi görülmektedir. Böylelikle, Halvetiyye tarikatı Azerbaycan'da kurulmuş, gelişmiş ve buradan ise Anadolu, Balkanlar, Suriye, Mısır, Sudan, Habeşistan ve Orta Asya'ya kadar uzanmış bir tarikattır. Bu tarikatın ister şeyh, ister mürid ve de isterse halife olan mensupları Türk tasavvuf tarihinde mühim yer tutan şahsiyetlerdir. Onlar irfan ile beraber islam dünyasının bir çok mekanlarında ilmi yaratıcılıkla meşgul olmuş, eserler yazmış, talebeler yetiştirmişlerdir.

Halvetiyye'nin Çağdaş Azerbaycan'daki Maddi ve Manevi Abideleri

Çağdaş Azerbaycan'da maddi manevi miras olarak bırakılan 1300 dini mimarlık abidesi bulunmaktadır. Bu abideler Azerbaycan'da Dini Kurumlar İş Üzre Devlet Komitesi tarafından siyahıya ve koruma altına alınmıştır. Azerbaycan'ın şimdiki arazisinde Tasavvuf ve Tarikatlar devrine ait 549 pir, ziyaretgah, türbe, zaviye, hanegah mevcuttur.¹⁷⁸ İslamın bu abideleri Azerbaycan'da muhtelif devirlerde sufilik ve dini hareketlerin geniş bir şekilde yayıldığını gösteriyor. Azerbaycan'ın 1828.yılda Rusiya terkiğine dahil olan Kuzey'indeki dini abideler XIX.asrın birinci yarısından itibaren, batı ve rus alimleri tarafından öğrenilmeye başlanmıştır. 70 yıllık Sovyetler döneminde ise bu abideler halk tarafından ziyaret edilmiş, yaddaşlarda korunmuş ve alimler tarafından tedkik edilmiştir. Sovet devrinde bu abidelerin öğrenilmesi ve tatkiki Azerbaycan'ın ünlü alimi Meşedihanım Nemat'e aittir. Meşedihanım Nemat 60 yıldan çok olan bir devrde Azerbaycan'ın tarihi erazisini dolaşarak, dini maddi kültür irsimizde önemli yeri tutan 2500 epikrafik abideni toplamış, tatkik etmiş ve onların ilmi değerini ortaya çıkartmıştır. . Bu ilmi faaliyetinin neticesi olarak onun 12 eserini, 200 ilmi makalesini ve nihayet 6 cilt olan Azerbaycan epikrafik abideleri isimli toplusunu göstermek olan. M.Nemat'ın çoksaylı tadkikatı neticesinde aşkar edilmiş epikrafik abideler ister tarihi, ister kültür, isterse de dinimizi öğrenme açısından büyük ehemiyet kesb ediyor.

Bu abidelerin en eskisi ihtimale göre Pir Hüseyin Şirvani'nin (ö.343/954-467/1074) türbesidir. Pir Hüseyin Şirvani Rençber köyünde doğmuştur, Şamahi şehrinde tahsil aldıktan sonra ta 100 yaşına dek Şirvan

177 Kılıç R.Osmanlı Devleti'nde Gülşeni Tarikatı. Diktora tezi.s.212,213

178 Bayramzade S.Z.Azerbaycan İslam Medeniyeti.Baki,2008 s.28

şahı Manuçöhr`ün veziri olmuştur. Pir Hüseyin 120 yaşında vefat etmiştir. Günümüze kadar ayakta kalabilmiş bu dini abideler arasında Halvetiyye`nin mimarlık ve tarihi bakımdan numune olacak türbe, tekke ve hanegahları mühim bir yer tutuyor.

1. Muhammed Ebu'l-Hasan Seyid Camaledin et-Tebrizi. Seyid Camaledin (ö.760/1359) Halvetiyye`nin silsilesinin şeyhlerinden olup, Şiraz`da doğmuş ve ilk tahsilini orada almıştır. Daha sonra ise O, Mısır`da tahsilini tamamlamış ve oradan Tebriz`e giderek Mahmud Şihabeddin Muhammed et-Tebrizi`den (ö.702/1302) tasavvuf dersleri almıştır. Şeyhinin emri ile Seyid Camaledin Azerbaycan`ın güneyinde Lenkeran ve Astara taraflarında tekke kurmuş, ömrünün sonuna dek tasavvufi faaliyetler göstermiştir. Onun yetiştirdiği dört büyük halifeden biri Halvetilik ve Safevîlik şeyhi olan İbrahim Zahid`dir. Seyid Camaledin Azerbaycan`ın Lenkeran Astara yolu üzerindeki Penser köyünde defnolunmuştur. Onun kabri uzun yıllardır, halk arasında Seyyid Cemaleddin piri denilen bir ziyaretgahdır. Bu türbe 1918 yılında yangın neticesinde hasar görmüş olsa da, 1924.yılıda tedkikat yapan alimler türbe hakkında bilgi toplayabilmişlerdir.¹⁷⁹ Türbe iki odadan ibaret idi. Bu odaların birinde Seyyid Cemaleddin defnolunmuştu. İkinci oda da ise müridi Seyid Camal Asfahabd ve onun kızı defnolunmuştur. Daha sonra türbede tadilat yapılmış ve mimarlıközelliği olmayan dört duvar bina haline getirilmiştir. Seyid Camaledin`in kabri kalmasa da, onun bu türbede defnolunduğu kesin bir bilgiye dayanır. Seyyid Cemaleddin oğlu ve müridi olan Seyyid Sedullan`ı Bakü`ye göndermiştir. Bakü`de Seyyid Sedulla hayır vakfı veya hanegah kurmuş ve burada hayır işlerinde bulunmuş, tedrisle meşgul olmuştur. Vakfın binası günümüze kadar ulaşmış ve binanın girişinde baş tarafında Arapça nesh hattı ile “Bu hayır vakfı için bu binanın inşasına... Seyyid Camaledin`in oğlu seyidlerin görkemlisi, hayır sahibi, Allah`ın merhametine ulaşmış Seyyid Sedulla emretmiştir”.

2. İbrahim ez- Zahid ibn Rövşen ibn Emir Babil ibn şeyh Bidari Kürdi es-Sincani (v.705/1305). Lakabı Taceddin olan Şeyh daha çok Şeyh Zahid olarak meşhurdur. Şeyh Zahid`in defnolunduğu yerin Lenkeran`a bağlı Şihakeran(Şihakeran –şeyh evleri) köyü olduğu hakkında Said Ali ibn Kazım Bey Ceveahirnamei Lenkeran adlı eserinde malumat veriyor. Anlaşıyor ki, köyün ismi bu türbe ve diğer türbeler bulunduğu için böyle isimlendirilmiştir. Şeyh Zahid türbesinden başka korunmuş türbelerden birinin taş kitabesinde “Mir İsmail ölüm tarihi 1053/1643”. Mir İsmail`in Şehy Zahid`in müridi olduğu ihtimal edilebilir.1966 yılında Şeyh Zahid`in türbesi taamamıyla dağılmıştır. Daha sonra türbe restore edilmiştir ve günümüzde bu yer halk arasında şeyh türbesi olarak ziyaret edilmektedir. Türbenin etrafında Şirvan Abşeron bedii taş yontma sanat mektebinin

179 Nemet M. Azerbaycan Pirleri, Bakı, 1992, s.38

eserleri olan baş taşları vardır. Bu baş taşlarındaki yazılar bozulsa da, mutahassislar onların üzerinde kalan izlere göre bu abidelerin XIV.-XV. asra ait olduğu kanaatindedir.¹⁸⁰

3.Yusuf el-Muskuri eş-Şirvani (ö.XIV sonu) Şeyh Yusuf'un babaları Medine'den Karabağa, oradan ise Quba ilinin Muskur köyüne göçmüş bir arap ailesindedir. O, XIV.asırda Muskur'da doğmuş ve ilk tahsilini orada yapmıştır.Daha sonra Yusuf el-Muskuri Seyid Yahya'nın yanına gitmiş ve orada mükemmel tahsil almıştır. Seyid Yahya ona icazetname vermiştir. Köyüne geri dönen Yusuf el-Muskuri ahaliye irfan dersleri vermiştir. Quba'da ondan sonra oğlu Şeyh Muhammed yerine geçmiştir. XIV.asrın sonunda vefat eden Şeyh Yusuf ve onun ailesi büyük nüfuza malik olmuştur.¹⁸¹ Onun defnolunduğu ve evladlarının yaşadığı köy Haçmaz iline bağlı Şıhlar (Şeyhler) olarak adlanır. Şeyh Yusuf türbesi iki odalıdır. Türbede ancak bir taş kitabe bulunur ki, onun da üzerinde "Bu kabir Şeyh Yusufun oğlu, Muhammed Emin'indir. 860 (1455) yılı" sözleri yazılmıştır. Şeyh Yusuf'a ait taş kitabe olmasa da, onun burada defnolduğu açıktır. Çünkü, halk arasında bu türbe Şeyh Yusuf türbesi olarak bilinir.Türbe Şeyh Yusuf'un torunu Teyyub Seyid Hacıbala tarafından 1986 yılında tamir edilmiştir.

4.Diribaba piri. Azerbaycan'ın Bakü Şirvan kervan ticaret yolu üzerinde, Şamahı ilinin Mereze köyünde dağ eteğinde bir türbe vardır. Bu türbe halk tarafından Diribaba piri olarak isimlendirilmiştir. İki katlı olan bu türbenin birinci katında iki oda vardır. Odaların biri camlı olup, diğeri ise sekiz kümbetlidir. Sekiz kümbetli odadan ikinci kata çıkmak için merdiven vardır. İkinci kat bir geniş merkezli, kümbetli odadan ibarettir. Kümbetin direği nebatî nakışlarla bezenmiştir. Mimarlığın orjinalliği, türbe inşaatının kompozisyonunun kopye edilemezliği ve tabiat ile sık alakasının olmasına göre bu abide Azerbaycan mimarlık tarihinde hususi yer tutuyor. Binanın katlarını bir-birinden ayıran dekoratif yazı kemerinde abidenin tarihi hicri 805 (1402) yılı gösterilmiştir. Bu abidenin üslubu onu XV.asırda Bakü'de inşa edilen meşhur abidelere, hususiyle de Seyid Yahya Bakü'vinin türbesinin bulunduğu ve Azerbaycan'da Şirvanşahlar sarayı olarak bilinen komplekse çok benziyor. Bu abide uzun yıllar mutahassislar tarafından merak dairesine çevrilmiştir. XVII.asrın 30 'lu yıllarında Alman seyyah ve alimi Adam Oleari bu türbeyi tedkik etmiştir. Tedkikat sırasında alim bu türbede halkın Diribaba olarak isimlendirdiği Seyid İbrahim'in müridinin defnolunduğu kanaatine ulaşmıştır.XVII.asırda Azerbaycan'a gelen Evliya Çelebi bu türbeyi ziyaret ve tedkik etmiştir. Onun verdiği malumata göre, Diribaba Şirvanşah İbrahim devrinde (1382-1417) saray mescidinde

180 Nemet M. Azerbaycan Pirleri, Bakı, 1992, s.37

181 Bakıhanov A. Gülüstani-irem. Bakı, 1991.s. 76

müezzindir. Evliya Çelebi Diribaba hakkında bu bilgileri onun türbesinde çalışan Hacı Saleheddin adlı bir şeyhden duyduğunu bildirir¹⁸² XIX. asırda ise akademik B.Dorn bu türbeye gelmiş ve orada bulunduğu taş kitabedeki metni yazıya almıştır. Bu yazıyı yıllar sonra Azerbaycan'lı alime Meşedihanım Nemat tecüme etmiştir. Kitabenin türçümesi şöyledir: En büyük sultan, halkların ihtiyar sahibi, sultan oğlu sultan, calaleddünya ve din Şeyh İbrahim hanın....hakimiyeti günlerinde 805 (1402) yıl. Onu (kitabeyi) derviş yazdı. Şirvanşah İbrahim devrinde (1382-1417) yaşamış Seyid Yahya Bakuvi kendisi halk arasında derviş ve onun türbesi ise derviş türbesi olarak isimlendirilmiştir. Bazı alimler kitabede yazılan metnin Seyid Yahya Bakuvi'ye ait olduğu kanaatindedirler. Diribaba ismi ile meşhurlaşan şahsın kesin olarak kimliği müeyyen olunmasa da onun halvetiyyeye mensup birisi olduğu ihtimali vardır. Çünkü, onun yaşadığı devir (Şirvanşah İbrahim 1382-1417 yılları) ve abidenin mimarlık üslubu buna delalet ediyor. Şirvan Abşeron mimarlık mektebinin güzel numunesi olan bu abidenin türbeden çok bir tekke olduğu ihtimali de vardır. A.Oleri'nin tedkikatlarında bu abidenin etrafında zevvarlar için sığınaklar olduğunu bildirir. Burada zevvarlara yatak ve diğer eşyalar da temin olunmuştur. Mimarlık bakımından abide Şirvan Abşeron mimarlık mektebine aittir.¹⁸³

5.Yahya ibn es-Seyid Bahaeddin eş-Şamahi el-Bakuvi. Bakü şehrinin en yüksek zirvesinde Orta asır Azerbaycan mimarlığının güzel abidelerinden biri olan ve daha çok Şirvanşahlar Sarayı adı ile meşhurlaşan Şirvan Abşeron mimarlık mektebine ait abide kompleksi bulunmaktadır. Bu abidenin binaları ayrı ayrı zamanlarda inşa edilmiş saray, divanhane olarak isimlenen bina (1450), Şirvanşahların türbesi(1436), şah mescidi (1441), Seyid Yahya el-Bakuvi'nin türbesi (1450) ve şark veya Murad kapısı (XVI) ibarettir. Burada Seyid Yahya el-Bakuvi'nin türbesinin yakınlığında manbalarda ismi geçen Keykubad mescidi adlanan mescid zamanla tamamen dağılmış, hamam ve ovdan ise ciddi hasar almıştır. Sarayın binası iki katlıdır. Bu binada her katta bir büyük oda ve kapıları büyük odalara açılan küçük odalarda vardır. Burada güzel mimarlık üslubu ile diğer binalardan farklı olan bu bina divanhane olarak isimlenmiş binadır. Bu binada hiç bir taş kitabe kalmadığı için onun kesin olarak neçin kullandığı aydın değildir. Ama, zennimizce bu bina daha çok tedris yeri gibi kullanılan bir tikili olabilir. Divanhane sekiz bucaklı olup çok büyük olmayan bir odadır. Oda beş tarafından eyvanlar ile ehatelenmiştir ki, bu eyvanların gölgesi odanın yazın her zaman serin olmasını sağlıyor. Sarayda Şirvanşah I Halilullah'ın ailesine mensup türbe de bulunmaktadır. Beş mezarı olan bu türbenin

¹⁸² Nematova M. Azerbaycan pirleri. Bakü, 1992. s.45

¹⁸³ Azerbaycan mimarlık tarihinde Şirvan-Abşeron mimarlık mektebi özel bir yer tutuyor. Bu mimarlık mektebi VIII-IX.asrlarda ortaya çıkmış, XI-XV.asrlarda en yüksek gelişme devrini geçmiştir. Şirvan-Abşeron mektebinin mimarlık üslup hususiyetleri taş ve onun üzerine tatbik edilen ornamental oyunun birlikte tesiri esnasında formalaşır .

kitabesinde “Merhametli Büyük sultan Halilullah hicri 839.(1436) yılında bu mukaddes türbeyi anasının ve oğlunun hatırasına yaptırmıştır¹⁸⁴. Bu yazıdan anlaşılır ki, türbede burada Şirvanşah I Halilullah'ın anası ve oğlu defnedilmiştir. ” Şah mescidinin mimarlığı bu türbenin mimarlığına çok yakındır. Minsre Mescidin iki tarafından bayanlar için namaz kılmak odaları bulunuyor. Odalara mescidin içinden olduğu gibi dış taraftan da kapılar vardır. Şah mescidinin yakınlığında hamamlar yerleşmiştir. Derviş türbesi olarak isimlendirilen diğer türbede ise Seyyid Yahya el-Bakuvi defnolunmuştur. Türbe iki katlıdır. Kubbeli üst katı ve Seyyid Yahya'nın mezarı olan alt kat. Türbenin üst katındaki oda Seyyid Yahya el-Bakuvi'nin uzun yıllar kullandığı oda olmuş ve o, vefatından sonra bu odanın altında defnolunduğu bilinen kesin bir tarihi vakıadır. Mezar (sanduka) taştan oyulmuş ve üzerinde iki sıra halinde Ayetu'l-kürsî hakedilmiştir. Üst katt sekiz bucaklı olup, üstü çadırvari bir örtü ile kapanmıştır. Türbenin camları ile ornamentli şebekeleri vardır. Dışarıdan türbe Şirvan Abşeron mimarlık mektebine has olan yontulmuş taşla çevrilmiştir. Şirvanşahlar sarayı etrafında, hususiyle de sovyet rejiminden sonraki, bağımsızlık devrinde onun saray, hanegah veya tekke olduğu hakkında farklı fikirler ortaya çıkmıştır. Bir gurup alim bu abidenin Şirvanşah I Halilullah'ın yaz ikametgahı olduğunu, diğerleri ise hanegah olduğunu iddia ediyorlar. Zennimizce, bu abide Şirvanşah I Halilullah'ın yazın ailesi ile kaldığı mekan olduğu için manbalarda saray olarak isimlendirilmiştir. Ama, bu, sarayın yerleştiği arazıda hanegahın da bulunmasına mane değildir. Abidenin tikilileri buna delalet ediyor

Halvetiyye'nin Çağdaş Azerbaycan'da bulunan diğer maddi ve manevi abideleri özenle korunmakta olan yazma eserlerdir. Bu yazma eserler ister palegrofik, ister bedii tertibat hususiyetlerine, isterse de tasavvuf fikir tarihinin öğrenilmesi bakımından çok değerli el yazmalarıdır. Bu ve diğer türk, arab, fars dilinde yazılmış muhtelif mezmunlu 23 bin elyazma kitab Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsün'de bulunuyor. Bu Enstitü 1950. yıldan müstakil ilmi-tedkikat müessesesi gibi faaliyettedir. Halvetiyye'nin günümüze kadar ulaşan Azerbaycan'da bulunan elyazma eserleri Şeyh Yusuf Muskuri, Dede Ömer Ruşeni, İbrahim Gülşeni'ye ait eserlerdir. Yusuf el-Muskuri'nin Azerbaycan'da bulunan elyazma eserlerini prof.doktor Kamandar Şerifli tedkik etmiştir. Bu eserlerden biri Arap dilinde yazılan Beyanu'l-Esrari't-Talibin fi't-Tasavvuf eseridir ki, bu eserin XVII-XIX asırlarda yazıya alınmış yedi nüshası (B-733, B-5447, B-6080, B-1746, B-2246, B-2342, B-830) bulunmaktadır. Mukaddime ve 24 fasıldan ibaret olan bu eser tasavvufa dair değerli eserlerden biridir. Mecmualara (B-2342, B-830, B-5447, B-733) dahil edilen bu elyazma eserin nüshaları daha sade tertipli olup, şahsi nüshalara

184 Memmedzade K.M. Azerbaycsn'da inşaat sanatı.s.123

benziyor. Diğerleri ise daha düzgün hatla yazılmış ve bedii cihetten daha düzgün tertip olunmuştur. Mecmualardan biri (B-733) Azerbaycan'ın meşhur edebiyat alimi XIX asırda yaşamış Abdü'l-Gani Nuhavi'ye ait şahsi nüshadır. Eserin bütün nüshalarında aynı metin olmasına bakılmaksızın, eserin ismi nüshaların bir kısmında Beyanu'l-Esrari't-Talibin fi't-Tasavvuf (B-733, B-5447, B-6080, B-1746) , diğer kısmında ise Tıflu'l-meani (B-2246, B-2342, B-830) olarak verilmiştir.¹⁸⁵ Yusuf Muskuri'nin tasavvufa dair Silsiletu'l-uyun isimli diğer eserinin elyazma nüshası (B-5447) da Azerbaycan'da M. Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsün'de bulunmaktadır. Mecmuada yer alan bu eserin nüshası yazıya hicri 1320. (1902) yılında alınmıştır. Elyazmanın bedii tertibatı çok sade olduğu için daha çok şahsi nüshaya benziyor. Halvetiyye'nin günümüze kadar ulaşan elyazma eserlerinin diğeri Dede Ömer Ruşeni'ye mahsus eserlerin külliyyatıdır. Bu külliyyatın iki nüshası AMEA M.Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsünde bulunmaktadır. Elyazmaların tekstoloji ve filoloji tedkikatı Prof.Doktor Azade Musayeva'ya aittir. Elyazmaların birinde (B-778) diyebiliriz ki, Dede Ömer Ruşeni'nin bütün eserleri dahil edilmiştir. Külliyyata Çobanname, Miskinlik kitabı, Neyname mesnevileri 7 kaside, 5 tercih, 86 gazel vs. dahildir. Hattat düzgün nesh hattı ile yazıya aldığı külliyyatın bütün metnini kırmızı renkli mürekkeple iki sütunlu çerçeveye almış ve başlıkların yazılmasında siyah, kırmızı ve yeşil renkli mürekkepleri kullanmıştır. Dede Ömer Ruşeni'ye mahsus ikinci elyazma (B-3972) külliyyatının da XVI.asırda yazıya alındığı tahmin edilmektedir. Bu abidenin metni siyah mürekkeple nestalik hattı ile kırmızı mürekkeple çerçeveye alınarak yazılmıştır. Bu külliyyata da Miskinname, Çabanname, Neyname mesnevileri, 5 kaside, 80 gazel, 5 tercih vs.dahildir. ¹⁸⁶ Abidenin palegrofik hususiyetleri onun yazılma yeri Tebriz, tarihi ise XVI.asra aittir.¹⁸⁷ Her iki elyazmanın palegrofik hususiyetlerinden anlaşılmaktadır ki, her iki abide siparişe hazırlanmış nüshalardır.

Halvetiyye'nin önder şahsiyetlerinden biri olan İbrahim Gülşeni'ye ait olan Ezhari Gülşen isimli eseri ve ayrı ayrı şiirlerinin elyazma nüshaları da Azerbaycan'da M. Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsün'de bulunmaktadır. Prof.Doktor Azade Musayeva'nın tedkik ettiği Ezhari Gülşen (B-3540) eserinin elyazma nüshası siyah mürekkeple, nestalik hattı ile düzgün bir hatla yazılmış ve palegrofik hususiyetlerine göre XVIII.asırda yazıya alındığı tahmin edilmektedir. Bundan başka Gülşeni'nin mecmua, beyaz, conk olarak isimlenen elyazma şiirleri de vardır.

Notice: İslam ilim ve medeniyetinin asırlar boyu gelişip inkişaf etmesinde tasavvufun özel yeri olmuştur. Tasavvuf zemininde ortaya çıkan tarikatlar

¹⁸⁵ Elyazmalar hazinesinde.(K.Şerifov)VIII cild.,s.77

¹⁸⁶ Musayeva A.s.163-164

¹⁸⁷ Musayeva A. Elyazam kitabı ve XV-XVI asırlar Azerbaycan edebiyatı:problemler, araştırmalar.s.161-163

ister mürşid, isterse müridlerinin dini ilmi faaliyetleri sayesinde yeni bir kültürün oluşmasına sebep olmuştur. Bu kültür asırlar boyu yaşanmış ve yaşanılmayan devirlerde ise tesiri bitmeyen bir coşku ile öğrenilmiş ve öğretilmiştir. Böyle tarikatlardan biri Azerbaycan`dan Anadolu ve oradan ise dünya yüzeyinin bir çok yerlerine intikal eden Halvetiyye`dir. Halvetiyye kendi ilim ve kültür mirası ile islam tasavvuf tarihinin silinmez sayfasıdır

KAYNAKÇA

- Abdulla el-Ensariç. Tabakat es-Sufiyye.Kabul, 1962
- Aliyeva N. es-Samani`nin Kitab el-Ensab eseri Azerbaycan`ın medeniyet tarihine dair manba gibi. Baku, 2010
- Azerbaycan Sovet Ansiklopedisi. I-X cilt. Bakü, 1976-1987
- Annemarie Schimel.Tasavvuf Boyutları.(tercüme.Yaşar Keçeci)İstanbul, 2000
- Bayramzade S.Z. Azerbaycan İslam Medeniyeti.Baki,2008.
- Bakihanov A.Gülüstani-İrem.Bakı 1991.
- Elyazmalar hazinesinde.(K.Şerifov)VIII cild,1987
- Ca]fer K. Ebü`n-Necib Suhraverdi ve İtikadi Görüşleri.Uludağ Üniversitesi.İlah.fak.c.10.2/2002
- Quluzade Zümrüd, Azerbaycan Tarihi, III cilt, Baku, Elm, 1999.
- Kılıç R.Osmanlı Devleti`nde Gülşeni Tarikatı. Diktora tezi.
- Smirnov.K. Oçerk reliqii Persii.Tiflis,1906 (rus dilinde)
- Kara.M. Tasavvuf ve tarikatlar Tarihi.Istanbul,1995.
- Kazıçı Z. İslam Kültür vü medeniyeti.İstanbul 1996.
- Memmedov K.“Din ve Devlet” dergi, Baku, ocak, 2008
- Memmedov Z. Azerbycan Felsefi Tarihi. Baku, Şark-Qarb, 2006.
- Memmedov Z. Orta asr Azerbaycan filosofları ve mütefikkirleri
- Mehraliyev E.Şirvan Akademisi, Bakı,2000.
- Memmedzade K.M. Azerbaycsn`da inşaat sanatı. Baku, Elm, 1978
- Musayeva A. Elyazam kitabı ve XV-XVI asrlar Azerbaycan edebiyatı:problemler, araştırmalar. Baku,2002
- Nematova M. Azerbaycan pirleri.Baku1992 .
- Nişati M. Şeyh Safi Tezkiresi.Bakı, 2010(Neşre hazırlayan Nagisoğlu M. ve b.) Penah Makuli.Edebi malumat cetveli.Baku-1962
- Heydarov M .X. XVII asr. Azerbaycan şehirlerinde sanatkarlık (rus dilinde) .Bakü ,1967
- Yılmaz H.K.,Anahtarlarıyla Tasavvuf.Istanbul.2002
- Potto. A. Rus hegemonluğunun devrinde Kafkazlardaki abideler(rus dilinde)Tiflis, 1906
- Velihanlı N.M. IX-XII arap coğrafiyaşunas-sayyahları Azerbaycan hakkında. Baku, Elm, 1974
- Cebecioglu E. Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Anlayışı. Ankara, 1994.
- İslam Asiklopedisiş IX,XXXVIII, cilt. İstanbul, 1994, 2010
- www.islamtasavvuf.org www.halveti.net

ÖMERU'L-FUÂDÎ'NİN MENÂKİBNÂMESİNE GÖRE ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'NİN TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİNE BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Mustafa AŞKAR

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye

Özet

Tasavvuf tarihinde bir sufi'nin hayatı veya tasavvufî görüşleri söz konusu olduğunda, hakkında yazılmış menâkıbname/ler kendi eserlerinden sonra önemli bir kaynak olma özelliğine sahiptir. Burada tasavvufî kişiliğinden bahsedeceğimiz Şeyh Şa'bân-ı Velî, XVI. yüzyılda Anadolu'da Osmanlı coğrafyasında yaşamış, Halvetiyye tarikatı gibi yaygın bir tasavvuf ekolüne mensup, kendi adıyla bilinen özgün bir kolun kurucusudur. Şa'bân-ı Velî (v. 976/1569) hakkında kendi mensuplarından Ömeru'l-Fuâdî (v. 1046/1636), Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî adında geniş bir menâkıbnâme yazmıştır. Burada ilmî ve akademik kriterler içinde bu menâkıbnâmeye dayalı olarak Şa'bân-ı Velî'nin hayatı ve dolayısıyla tasavvufî kişiliği ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Menâkıb, Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî, Ömeru'l-Fuâdî, Şeyh Şa'bân-ı Velî, Tasavvuf.

An Overview of the Mystical Personality of the Sheikh Sha'bân Velî, as Recorded in the Menâkıbnâme by Omer Fuâdî

Abstract

Menâkıbnâme literature holds a special importance in studies on the history Sufism. This genre documents the lives and thoughts of influential historical Sufi figures and comes right after their own works in terms of providing reliable scholarly materials regarding their legacy. In this article, we focus on the mystical personality of Sheikh Sha'bân Velî (d. 976/1569), a 16th century Ottoman Sufi figure lived in Anatolia. The Sheikh was a noteworthy member of the Halwatiyya Sufi order. At the same time, he is considered to be the founder of the Sha'bâniyya, a branch of the Halwatiyya named after him. Omer Fuâdî (d. 1046/1636), a member this Sufi order, wrote a comprehensive Menâkıbnâme about the Sheikh and entitled it Menâkıb-i Sheikh Sha'bân Velî. On the basis of this work, in this article, we analyze the life and thoughts of the Sheikh Sha'bân Velî.

Key words: Menâkıb, Menâkıb-i Sheikh Sha'bân Velî, Omer Fuâdî, Sheikh Sha'bân Velî, Sufism

A-Tasavvuf Tarihi Açısından Menâkıbnâmelerin İlmî Değeri

Arapça "*menkabe*" kelimesinin çoğulu olan "*menâkıb*" kelimesi, bir insanın fazilet, hüner ve meziyet gibi öğünülecek vasıflarını ifade eder¹⁸⁸. Terim, çoğul şekliyle ve bu anlamda daha ilk dönemlerde derlenmeye başlayan hadis külliyyâtında göze çarpmaktadır. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in Ashâbının tarihen sabit meziyet ve faziletlerinden bahseden bölümlerin başında çoğunlukla *menâkıb* kelimesine rastlanır¹⁸⁹. İlk defa III/IX. yüzyıldan itibaren yazılan hadîs kitaplarında Hz. Peygamber'in ashabının faziletlerine dair hadisleri ihtiva eden bölümlerin adında "*Kitâbu'l-Menâkıb*" kullanılmaya başlanmıştır. Menâkıb kelimesinin ayrıca halifeler hakkında yazılan eserlerde "*fazilet*" manasında geçtiği görülmektedir. Daha sonra sadece Sahabe hakkında değil, mutasavvıflar ve İslâm büyükleri hakkında yazılmış menâkıbnâmelere de rastlanmaktadır¹⁹⁰.

Menâkıb kelimesi daha sonraki dönemlerde sadece tasavvufî nitelik taşıyan menâkıb kitapları için kullanılmış, VI. (XII). yüzyıldan itibaren tasavvufun tarikatlar şeklinde örgütlenip İslâm dünyasında yaygınlaşmaya başlamasından sonra hemen her tarikatın pîri, tarikatın tanınmış şeyhleri hakkında menâkıb kitapları yazılmıştır. Menâkıb adı dışında ayrıca "*tezkire*", "*reşhât*", "*makâmât*", "*nefehât*" gibi farklı isimler de verilmeyle birlikte menâkıb niteliği taşıyan eserlerin yazılmasına günümüze kadar devam edilmiştir¹⁹¹.

Tasavvufun III/IX. Yüzyıldan sonra İslâm dünyasında yaygınlık kazanmasıyla birlikte menkıbe kelimesi sufilerin hikmetli sözlerini ve örnek alınacak faziletli davranışlarını ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır¹⁹². Tasavvuf alanının uzmanları, İslâm dünyasında temayüz etmiş insanlar hakkında yazılan, batılların *hagiographique* dedikleri kitapları, dinî kahramanların hayat ve maceralarının ele alındığı *Danışmendnâme* ve

*Bu metin Kastamonu Üniversitesi tarafından Kastamonu'da 4-6 Mayıs 2012 tarihinde düzenlenen "*Uluslararası Şeyh Şabân-ı Velî Sempozyumu*" nda tebliğ olarak sunulmuştur.

¹⁸⁸Asım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, "nkb" maddesi, c. I, s. 513. Menkabe kelimesi dilimizde çok yaygın bir şekilde menkıbe şeklinde söylenmekte, bir çok eserde de dikkat edilmeden böyle yazılmaktadır. Kelime bu şekliyle sözlüklerde mevcut değildir ve doğrusu menkabe, çoğulu menâkıb olmalıdır.

¹⁸⁹Ahmet Ateş, "*Menâkıb*", İA, c. VII, (MEB Yayınları) İstanbul 1972, s. 701. Ayrıca bu tür bir örnek için Sahih-i Buhârî'nin *Bâbu Menâkıbi'l-Muhâcirîn* ve *Bâbu Menâkıbi'l-Ensâr* başlıkları altında Hz. Ömer, Hz. Ali, Zübeyr bin Avvam gibi zevât hakkında anlatılan fazilet ve meziyetler için Bk. Muhammed bin İsmâil el-Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî*, c. V, (Dâru't-Turâsi'l-Arabî) Beyrut tarihsiz, ss. 2-47.

¹⁹⁰Örnek olarak Bk. Şemseddin Sivasî, *Menâkıb-ı Çeharyâr-i Güzîn*, (Takvimhâne-i Âmira) İstanbul 1278, 550 s. ; Yusuf Ziya Kırırmî, *Menâkıb-ı Çehâr Yâr-i Güzîn*, Dersaadet 1325, 485+10 s. ; İbrahim Lutfî el-Beypazarî, *el-Âsârü'l-Mecidiyye fî Menâkıb'l-Hâlidîyye*, İstanbul 1257, 158 s. ; Abdülhâfiz bin Osman el-Kârî, *Cilâü'l-Kulüb ve Keşfü'l-Kurüb bi Menâkıbi Ebi Eyyûb*, (Mihran Matbaası) İstanbul 1298, 61 s.

¹⁹¹Haşim Şahin, "*Menâkıbnâme*", DİA, c. XXIX, Ankara 2004, s. 112.

¹⁹²Şahin, "*Menâkıbnâme*", DİA, c. XXIX, s. 112.

Battalnâmeler, zühd ve takvâsıyla birlikte tarîkat kurucuları şeyhlerin menâkıbnâmeleri olmak üzere iki kısma ayrılabilirliği görüşündedirler¹⁹³.

Her ne kadar Türk tarihçilerinin büyük çoğunluğu menâkıbnâmeleri olağan üstü olaylarla dolu, gerçekle ilgisi olmayan eserler görüp, tarihî kaynak kabul etmeseler de, tasavvuf tarihi açısından menâkıbnâmelerin önemi oldukça büyüktür. Menâkıbnâmeler, genellikle tasavvuf tarihinde sufilerin izhar ettikleri kerâmetleri anlatan eserler olmakla beraber, bu tür eserlerde ele aldıkları sûfinin hayatıyla ilgili bol malzeme bulmak mümkündür¹⁹⁴. Sûfilerin, menkabevî, destanî ve efsanevî mahiyetteki şahsiyetleri ile tarihî ve hakikî şahsiyetleri arasında tabîî olarak farklar ortaya çıkmaktadır. Ancak, tasavvufun kendine has bir mantığı ve düşünme tarzı olduğu da unutulmamalıdır. Mistik muhayyile, mutasavvıfların kimliklerini çoğunlukla olduğundan farklı bir şekilde takdim eder. Ancak, aklın prensipleri, insan psikolojisi, sosyal psikoloji, tarih şuuru, cemiyete hakim olan kanunlar gibi esaslardan yola çıkanlar, bu tür menâkıbnâmelere dayanarak, yazıldığı döneme ait tarihî, içtimaî, dinî ve insanî gerçekleri tespit ve teşhis edebilirler. Menâkıbnâmelerden faydalanmak suretiyle bazı tarihî olay ve şahsiyetler hakkında diğer kaynaklarda bulunmayan bilgilere ulaşmak mümkündür. Bununla birlikte nihâî ve doğru tespitlere ulaşmak için, olayların mistik muhayyile ve tasavvufun kendi mantığına göre değerlendirilmesinin şart olduğu unutulmamalıdır.

Son dönemin meşhur edebiyat tarihçisi Fuad Köprülü (v.1966)'nün bu konudaki değerlendirmeleri, menâkıbnâmelerin tarihî önemi hakkında yol göstermektedir. Fuad Köprülü, batı tarihçilerinin kendileri için önemli bir yer tutan *Legende Hagiographique* denilen menkabelerden çok istifade ettiklerini, ancak bizim, Anadolu evliyâsına ait menâkıb türü kitaplardan, bugüne kadar layıkıyla istifade edemediğimizi belirtir¹⁹⁵. Bu hususta Tahsin Yazıcı'nın görüşü de aynı minvaldedir. Yazıcı, yazıldıkları devrin bir nevî dinî, içtimâî, ruhî ve siyasî panoraması mahiyetinde olan menâkıbnâmelerin, batı edebiyatında önemli bir yer işgal ettiğini belirtir. Ayrıca Yazıcı, batılıların XIX. asırdan itibaren Avrupa'lı bilginler ve Hristiyan velilerine dair yazılan bu gibi eserleri ilmî bir tetkik ve tahlile tabi tutarak onların dinî,

¹⁹³ Ahmet Eflakî, *Ariflerin Menkabeleri*, c. I, çev. Tahsin Yazıcı, (MEB Yayınları), (Yazıcının bu esere yazdığı girişten), Ankara 1995, s. 17. Yazıcı, bu sınıflandırmaya, zühd ve takvâ perdesi altında siyasî cereyan müdafilerinin hayatlarını anlatan menâkıbnâmeer sınıfını da ekleyerek üçe çıkarır. Ancak bu üçüncü sınıfın fazla bir yekün teşkil etmeyeceği için bu sınıflandırmanın iki ana kategoriye ayrılmasının daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

¹⁹⁴ Evliyâ Menâkıbnâmelerinin tarih açısından önemi için Bk. Fuat Köprülü, "*Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları*", Belleten, c. VII (1943), ss. 421-425; Orhan Köprülü, *Tarihi Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeleri*, İstanbul 1953, İÜEF Tarih Semineri Kütüphanesi, no: 512 (Yayınlanmamış doktora tezi), 115 s.; Tasavvuf tarihinde menâkıbnâmelerin önemi ve menâkıbnâmelerin tanıtımı hakkında Bk. Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, (İz Yayıncılık) İstanbul 2006, ss. 190-234.

¹⁹⁵ Köprülü, "*Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları*", s. 421.

tarihî ve sosyolojik bakımdan arz ettikleri önemi gösterdikleri halde, İslâm velîlerine dair yazılan menâkıbnâmeler gereği gibi tetkik edilemediğini vurgular¹⁹⁶.

Diğer taraftan Köprülü, sıkı bir tenkit süzgecinden geçirmek şartıyla, tarihî mahiyetten çok uzak, adeta halk romanı mahiyetindeki menâkıb kitaplarından, fikrî ve içtimaî tarih yönüyle faydalanmanın ilmî açıdan hiç bir sakıncası olmadığını söyler¹⁹⁷. Orhan Köprülü de, tarihî kaynak olarak ele aldığı bazı menâkıbnâmelerle ilgili akademik çalışmasında, özellikle siyasî tarihle ilgili kaynakların az olduğu dönemler için menâkıbnâmelerin birinci derecede öneme haiz olduklarını belirtir¹⁹⁸. İslâm Ansiklopedisi'nin "Menâkıb" maddesini yazan Ahmet Ateş, özetle menâkıbnâmelerin gelişimi ve tarih açısından önemini şöyle belirtir: "*Tasavvufî fikirlerin İslâm âleminde geniş bir şekilde yayılmasından ve tarikatların kuvvetle teşkilatlanıp, yerleşmesinden sonra, yani V. (XI.) asırdan itibaren, Arapça ve sonraları Farsça ve Türkçe büyük bir menâkıb edebiyatı geliştirdi. Evliyâ menâkıbına dair bu eserler, bir tarih menbaı olarak, ekseriya şüphe ile karşılanmakta ise de, bunların asıl tarihî kaynaklar ile mukayesesinin neticesinde, bir takım hurâfât ve hârikulâdelikler arasında, gâyet mevsuk bilgiler verdikleri de görülür. Bundan başka bu gibi eserlerde, asıl tarihî kaynaklarda hemen hiç bahsedilmeyen, devrin içtimâî ve iktisâdî hayatı ile örf ve âdetlerine dâir bilgilere de bazen çok miktarda tesadüf olunur. Elhâsıl, ciddî ve esaslı bir tarihî tenkide tâbî tutmak şartı ile menâkıb'a dâir eserlerden, tarih ve edebiyat kaynağı olarak, çok semereli bir şekilde istifade etmek kâbildir*"¹⁹⁹. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki; menâkıbnâmeler, asıl konuları olan mutasavvıfların hayatı ve tasavvuf tarihi için vazgeçilmez birer kaynaktır.

Yine ülkemizde tarih metodolojisi üzerine etüdleri bulunan Zeki Velidî Togan, "*Tarih İlminin Kaynakları*" başlığı altında menâkıbnâmelere yer verir ve şu görüşleri serdedir: "*...Menkıbeler de, yukarıda zikrettiğimiz destanlar gibi, tarihî tetkikât için mühim menba olabilirler. Bu nevi menkıbeleri yazanların zayıf cihetleri, yani saygı duydukları aziz, evliyâ ve meşâyih'e ait uydurmaları bilhassa hangi merkezlerde döndüğü tesbit edilebiliyor; bu tesbit edildikten sonra uydurmalar sahasının dışında kalan haberler, intikad esaslarına tabi tutularak, istifade edilirler. Bundan kat'ınazar bu menkıbeler bu nevi azizlerin ve şeyhlerin muayyen memleketlerin ahâlisinin efkârı üzerindeki tesirlerini gösteren vesikalardır. Azizlerin ve şeyhlerin hayatlarına ait teferruatta, onların kerâmetlerine ait*

¹⁹⁶Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri-I*, çevr. Tahsin Yazıcı (Tahsin Yazıcı'nın esere yazdığı Tahlil ve tenkitten), s. 19.

¹⁹⁷Köprülü, a.g.m, s. 424.

¹⁹⁸Orhan Köprülü, *Tarihî Kaynak Olarak XIVR. ve XVR. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeeri*, s. 7.

¹⁹⁹Ateş, "Menâkıb", İA, c. VII, s. 702.

*hikayelerde tarihî hâdiselere temas ediliyor*²⁰⁰." Görüldüğü gibi Togan, menâkıbnâmelerden gerekli tetkid ve tahlillerden sonra elde edilecek tarihî bilgileri kullanmanın hiç bir mahzuru olmayacağını açıkça belirtmektedir.

Bu alanın uzmanlarından Tahsin Yazıcı'nın menâkıbnâmeler hakkındaki diğer bir değerlendirmesini burada kaydetmenin uygun olacağını düşünüyoruz. Yazıcı, tercümesini yaptığı *Menâkıbu'l-Arifîn*'in müellifi Eflâkî'nin, şeyhini her şeyin üstünde tutan bir tarikat mensubu olarak, şeyhi hakkında yazdığı bu menâkıbnâmeye hakikatı olduğu gibi yansıtmasının mümkün olamayacağını ifade ettikten sonra, şunları söyler: "*Bu hâle, velîlere dair menâkıbnâme yazan müelliflerin hemen hepsinde -ki bunların çoğu menâkıbu yazılan şeyhe ve onun tarikatına mensubtur- rastlanır. Bu itibarla menâkıbnâmelerin daima müsbet bir bilgi ve mantığın ışığı altında okunması lazımdır. Bir menâkıbnâmenin değeri ancak bu şekilde anlaşılır. Bir menâkıbnâmeye, hakikatla hemen hemen hiç bağdaşmayan malûmat ise, çok defa müellifin bahsettiği velîlerin olağanüstü halleri, yani kerâmetleridir. Menâkıbnâme müellifleri, tıpkı peygamberler hakkında eser yazan birçok eski müellifler gibi, bahsedecekleri şahsiyetlerin, kuvvet ve kudret bakımından diğer insanlardan farklı bir varlık olduklarını göstermek için, ya normal sayılacak hallerini abartır veya daha önce yaşamış velîlerin kerâmetlerini onlara izafe ederler*²⁰¹." Bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, bu alanda eserler ortaya koymuş, son dönem ve günümüz bilim adamları, menâkıbnâmelerin belli ilmî kriterlere tabî tutmak kaydıyla, tasavvuf tarihi açısından ele almanın sakıncası olmayacağı görüşünde hemfikirdirler.

Diğer taraftan günümüzde, menâkıbnâmelerden sağlıklı ve akademik düzeyde yararlanmamıza ışık tutacak, metodoloji konusunda faydalı olabilecek çalışmalardan birisi de, A.Yaşar Ocak'ın *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler* adlı eseridir²⁰². Günümüzde Süreyya Farukî, *Merzifonlu Piri Baba* menkabesinde bu metodu kullanarak, ortaya başarılı bir çalışma koymuştur²⁰³.

Bu şekildeki bir değerlendirmeden sonra, menâkıbnâmelerin muhtevâ açısından iki kategoriye ayrıldıklarını gördük. Bunlardan birincisi, baştan itibaren sadece bir şeyhin özellikle de o tarikatın veya kolun kurucusu olan zâtın hayatını ve kerâmetlerini ele alan, ikincisi de bir tarikata mensup ve genelde silsilesinde yer alan tüm halife ve postnişinleri ihtiva eden menâkıbnâmeler tarzında iki sınıfa ayrılabilceğini görüyoruz. Ayrıca menâkıbnâme müelliflerinin hemen hepsinin o şeyhin yakın müridi veya en azından aynı tarikatın mensubu olması dikkat çekicidir. Zaten

²⁰⁰A. Zeki Velidî Togan, *Tarihte Usûl*, (Enderun Kitabevi) İstanbul 1985, s. 49.

²⁰¹Ahmet Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri-I*, (Tahsin Yazıcı'nın giriş kısmı), s. 61.

²⁰²Ahmed Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara 1992 (TTK Basımevi), XVIII+130 s.

²⁰³Süreyya Farukî, "*The Life Story of An Urban Saint in The Ottoman Empire; Piri Baba of Merzifon*", İÜEF Dergisi, İstanbul 1979, sayı: XXXII, ss. 653-678.

menâkıbnâmelerin, okunduğu zaman yazarlarının ele aldığı zatı çok seven, ona bağlı ve aşırı sevgi psikolojisiyle kaleme alındığı intibai veren, yer yer abartılara başvurulmuş bir haleti rûhiyye içerisinde yazıldıkları hemen anlaşılmaktadır. Gerçekten çoğu kere olağan üstü ve manevî olayları inandırıcı bir şekilde anlatmak gayesiyle telif edilen bu tür eserleri, tarihî hatalar olarak değerlendirip atıvermek, değerli bilgilerden mahrum kalmak demektir²⁰⁴. Biz de, bu çerçevede *Menâkıb-ı Şeyh Şabân-ı Velî*'ye göre hazretin tasavvufi/manevî şahsiyetini ortaya koymaya çalışacağız.

B-Menâkıb-ı Şeyh Şabân-ı Velî'nin Tanıtımı

Müellifi, Şa'bâniye tarikatının önde gelenlerinden ve V. halîfesi Ömerü'l-Fuâdî'dir. 1559 yılında Kastamonu'da doğmuştur. Asıl adı, Ömer bin Muhammed el-Kastamonî olup, Fuâdî mahlasıyla meşhur olmuştur. Fuâdî, "*Kalbe yönelik, yürekte olan*" anlamlarına gelir. Ömerü'l-Fuâdî, döneminin âlimlerinden ilim öğrenmiş, iyi derecede Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Daha çocuk yaşta iken Şa'bân-ı Velî'nin sohbetlerine iştirak etmiş, ondan feyz almıştır. Şeyh vefat ettiği zaman Ömerü'l-Fuâdî dokuz yaşlarındadır. Manzum ve mensur otuz'a yakın eseri vardır. Döneminde bazı memuriyet görevlerinde de bulunan Ömerü'l-Fuâdî, 1046/1636 yılında Kastamonu'da vefat etmiş olup, kabri Şeyh Şa'bân-ı Velî türbesi haziresindedir²⁰⁵.

Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî* adlı bu eseriyle Şabân-ı Velî'nin ve Halvetîğin Şabâniyye kolunun tanınması ve yayılmasına büyük katkı sağlamıştır. Dönemin kaynaklarında Halvetîliğin diğer kollarıyla ilgili olarak pek çok bilgi varken, Halvetî-Şabâniğin pîri Şeyh Şabân-ı Velî'nin inzivayı tercih etmesi, Bolu da Hayreddîn-i Tokâdî (v. 940/1533)'den icâzet alıp, Kastamonu gibi bir ilde irşat faaliyetinde bulunması sebebiyle fazla

²⁰⁴Hayrani Altıntaş, "*Tasavvuf*", AÜİF Dergisi, c. XXXI, Ankara 1989, s. 82.

²⁰⁵Hayatı ve eserleri için Bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr fî Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, c. IV, Süleymaniye Kütüphanesi (Yazma Bağışlar Bölümü), no. 2308, ss. 9-10; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, c. VII-VIII, (Mektebetü'l-Müsennâ) Beyrut trz., s. 317; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, (Matbaa-i Âmire) İstanbul 1333, ss. 118-119; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Süfîler, Devlet ve Ulemâ*, (Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları) İstanbul 2001, ss. 94-98; Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Evliyâları*, (Doğrusöz Matbaası) Kastamonu 1957, ss. 26-36 ; a. mlf, *Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişinleri*, (Doğrusöz Matbaası) Kastamonu 1983, ss. 20-26 ; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu-Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyyesi*, Ankara 1991, ss. 61-64; İhsan Ozanoğlu, *Şa'bân-ı Velî Hayatı, Eserleri ve Külliyyesi*, Kastamonu 1966, s. 18; a. mlf, *Kastamonu Kütüğü*, s. 84; L. Nihal Yazar, *Halvetîliğin Şa'bâniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara 1985, ss. 45-49 ; Fazıl Çiftçi, *Gönüller Sultanı Hakikat İlminin Üstadı Şabân-ı Velî*, (Şabân-ı Velî Kültür Vakfı Yayınları) Kastamonu 2011, ss. 77-81; İlyas Yazar, "*Osmanlı Kültür Şehirlerinden Kastamonu'da Yetişmiş Bir Şâir, Ömerü'l-Fuâdî*", Folklor/Edebiyat, sayı: XX, (1999/4), ss. 112-114; İlyas Yazar, "*Ömer Fuâdî*", DİA, c. XXXIV, İstanbul 2007, ss. 61-63.

tanınmaması Ömerü'l-Fuâdî'yi Şabân-ı Velî hakkında bir menâkıbnâme yazmaya sevketmiştir²⁰⁶.

Ömerü'l-Fuâdî'nin Şeyh Şa'bân-ı Velî hakkında yazmış olduğu bu menâkıbnâme, ilim ve tasavvuf çevrelerinde en yaygın eserler arasındadır²⁰⁷. Çünkü bir tarikat pîri ve büyük bir velî olan Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin hayatını ve kerâmetlerini ele almaktadır. Menâkıbnâme Şa'bân-ı Velî'nin hayatının tüm safhalarını ele almıyorsa da, mevcut arasında ilk başvurulacak yegâne kaynak olma özelliğine sahiptir. Ömerü'l-Fuâdî, bu menâkıbnâmeyi yazmaktaki maksadını kendisi şöyle anlatır: "*Kastamonu'da medfun Şeyh Şa'ban Efendi hazretlerinin ve halifelerinin menâkıbları ve yüce kerâmetleri yazılmadığından bazı sadık ihvânımız ve bazı evliyâ ve meşâyih-ı kirâm bunlara da bir menâkıbnâme yazılsın diye işaret ettiler. Bu sebepten 1017(1608) senesinde ihvâna yadigâr olsun arzusuyla ve hazreti sultanın tarikatı ve erkanlarına hizmet addedip, talebeler ve aşıklar dinleyip, mesrûr olduklarında bu çaresizi hayır dua ile ansınlar diye bir geniş menâkıbnâme, herkes anlayabilsin diye Türkçe ve basit ibarelerle, (sonradan) özet bir menâkıbnâme yazılıp, o sultanın menâkıbı ve kerâmetleri ince ayrıntısıyla beyan olundu*"²⁰⁸.

Dönemindeki eserlere nisbeten oldukça sade yazılan menâkıbnâmenin bilinen en eski nüshası, 1230/1814 tarihli Hâfız Osman el-Hasbî tarafından istinsah edilen ve burada esas alınan nüshadır²⁰⁹. Aslı nesh hattıyla yazılan eserin, 1294/1877 tarihli Kastamonu baskılı matbu nüshaları kütüphanelerde yaygındır²¹⁰. Burada yeri gelmişken Ömerü'l-Fuâdî'nin yukarıda belirtilen kendi ifadesine göre başta 1013/1604 tarihinde geniş halde yazdığı²¹¹ ve sonradan kayb olduğu anlaşılan ilk nüshanın serencâmı ve akibeti hususuna değinmek yerinde olur. Müellif Ömerü'l-Fuâdî menâkıbnâmenin giriş kısmında "*Sebeb-i tahrîr-i menâkıb*" başlığıyla özetle şu bilgiler verilir: Hazret kendisine Şabân-ı Velî'nin muhibbânından bazı zevâtın Şabân-ı Velî ve halifelerinden olan azizlerin menkıbeleri ve kerâmetlerini bir kitap hâline getirilmesi ricasında bulduklarını ve kendisinin de 1017 (1608) yılında müsvedde olarak yazmaya başladığını belirtir. Yine bu işten vazgeçilmesi uyarılarında bulunanlar olmasına rağmen, ortaya çok geniş bir menâkıbnâme çıktığını, ancak bu ilk nüshanın dilinin çok ağır olduğu ve herkesin anlamayacağı kaygısıyla, daha çok insan okusun ve anlayabilsin diye sâde ve

²⁰⁶Yazar, "Ömer Fuâdî", DİA, c. XXXIV, s. 62.

²⁰⁷Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî*, Süleymaniye Kütüphanesi (Reşid Efendi Böl.), no. 478/1, 90 y.

²⁰⁸Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıb*, vr. 3b-4a. Burada olduğu gibi bundan sonra Ömerü'l-Fuâdî'nin verdiği bilgiler sadeleştirilerek verilecektir.

²⁰⁹Bk. Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıb*, vr. 1a-90a,

²¹⁰Bk. Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıb-ı Şerîf-i Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî*, (Kastamonu Vilâyet Matbaası) Kastamonu 1294, 188 s.

²¹¹Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 40b.

basit bir Türkçe ile yeni bir menâkıbnâme yazdığını ifade eder²¹². Menâkıbnâmenin tamamında dokuz yerde, “*Daha fazla bilgi için geniş halde yazdığımız menâkıbnâme’ye bakınız*” tarzında gönderme yapar²¹³. Hazret mevcut menâkıbnâmede ele aldığı bazı konular hakkında bilgi verdikten sonra aynı hususta daha fazla açıklama istenirse Şabân Efendi âsitânesine hibe edilen ilk geniş menâkıbnâmeye bakılabileceği bilgisini verir. Anlaşılan Ömerü’l-Fuâdî hayattayken bu ilk nüsha dergâhta, dervişlerin elinde tedâvülde olup, okunmakta idi. Aynı şekilde Kastamonulu Sâdık Vicdânî (v.1939) tarikat silsilelerini ele aldığı *Tomâr*’ında: “*Menâkıbnâmenin daha bir mufasssalı bulunduğu mensûbîn-i Şa’bâniyye lisanında dâir ise de, nerede kaldığı meçhul bulunduğu gibi matbû olan küçüğünü bulmak da kâbil değildir*” ifadeleriyle, menâkıbnâmenin geniş bir nüshasının önceden varolduğu ve günümüzde kayıp olduğuna dair bir bilgiler verir²¹⁴. Yine son dönem müelliflerinden ve kendisi de bir Halvetî-Şa’bânî olan Hüseyin Vassâf (v. 1929)²¹⁵, *Sefîne-i Evliyâ* isimli muhalled eserinde: “*Şeyh Ömerü’l-Fuâdî hazretleri, alâ rivâyetin Hz. Pîr Efendimiz hakkında iki menâkıbnâme yazmışlar. Biri büyük diğeri muhtasar imiş. Muhtasar olan 1294 (1877) senesinde, nüsha-i aslısinden iktibâsen Kastamonu Matbaasında basılmıştır*²¹⁶. *Bir nüshası kütüphane-i acizânemi tezyîn eder*” der. Vassaf, verdiği bu bilgilerle menâkıbnâmenin asıl ve geniş nüshasının kayıp olduğu te’yit etmektedir.

²¹² Ömerü’l-Fuâdî, *Menâkıb*, vr. 3a-4a.

²¹³ Bk. Ömerü’l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 21b, vr. 41a (iki defa), vr. 45a, vr.45b, vr. 48a, vr. 58b, 61a, vr. 72b.

²¹⁴Bk. Sâdık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden: Halvetiyye*, (Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası) İstanbul 1338-1341, s.64.

²¹⁵Hayatında pek çok tarıkkattan icâzet almış, “*Câmiu’t-Turuk*” diye bilinen Hüseyin Vassâf (ö 1929), 1317/1899 yılının Aralık ayında Şam’dan İstanbul’a gelen, iki ay kadar evinde misafir ettiği Hanefî âlimlerinden ve Şa’bâniyye tarikatının Bekriyye kolu şeyhlerinden Şeyh Muhammed Sultan Efendi’ye birkaç kişi ile birlikte intisap ettiklerini belirtir. Hazret bu zâttan bir sene sonra da icâzet almıştır (1318/1900). Şeyh Muhammed Sultan Efendi’nin *Sefîne*’nin ilgili kısmında hem hayatı hem de Hüseyin Vassâf’a verdiği icâzetin Arapça metni yer almaktadır. Bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. IV, ss. 135-142. Vassâf’la şeyhi Muhammed Sultan Efendi’nin buluşma tarihi Hüseyin Vassâf’la ilgili biyografik bir çalışmada sehven 1314 (1896-97) verilir. Bk. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı- İsmail Kasap, *Hüseyin Vassâf-Hayati, Eserleri ve Şiirlerinden Seçmeler*, (Akçağ) Ankara 1999, s. 5. Ayrıca Divân’ında Şabân-ı Velî’ye olan bağlılığını şu beyitle teyit eder:

*Benim pîrim mübeccel dest-gîrim Şeyh Şa’bân’dır
İki âlemd elette zahîrim Şeyh Şa’bân’dır*

Bk. Hüseyin Vassâf, *Divân-ı Vassâf*, Süleymaniye Kütüphanesi (Yazma Bağışlar Bölümü), no: 2311, s. 40. Yine Vassâf, *Sefîne* adlı eserinde kendisinin tarikat olarak ilk nisbetinin “*Tarikat-ı aliyeye-i Şa’bâniyye*” olduğundan iftiharla bahseder. Bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr fî Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, c. III, Süleymaniye Kütüphanesi (Yazma Bağışlar Bölümü), no. 2307, s. 386.

²¹⁶Ömerü’l-Fuâdî, *Menâkıb-ı Şerif-i Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa’bân-ı Velî*, (Kastamonu Vilâyet Matbaası) Kastamonu 1294.

Menâkıbnâmenin sözü edilen bu geniş nüshası maalesef günümüzde mevcut değildir. Bu nüsha ile ilgili Kastamonu Kütüphanesi'nden alındığı iddialarından tutun da, bazı zevâtın özel kütüphanelerinde olduğuna dair çeşitli rivayetler aktarılmaktadır²¹⁷. Bu bilgiler şimdilik daha fazla tevsik edilmeye muhtaç görünmektedir. Ancak ümidimiz odur ki: Bu menâkıbnâme –inşâallah- bir gün günyüzüne çıkar.

Menâkıbnâmenin tarihte ve günümüzde üzerinde yapılan çalışmalara gelince: Şa'bân-ı Velî dergâhının son şeyhi Mehmed Atâullah Efendi (Armay) Ömeru'l-Fuâdî'nin menâkıbnâmesine bir zeyl yazmıştır²¹⁸. Yine Ömeru'l-Fuâdî'den yaklaşık bir asır sonra yaşamış kendi de bir Halvetî olan İbrahim Hâs (v. 1176/1762) 180'den fazla mutasavvıfın hayatını anlattığı *Tezkiretü'l-Hâs* adlı eserinde *Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî*'den aktardığı anlaşılabilir bilgilerle Şabân-ı Velî'den bahseder²¹⁹. İlgili bölüm Mustafa Tatçı tarafından yayınlanmıştır²²⁰. Ayrıca menâkıbnâme hakkında iki yüksek lisans tezi yapılmıştır. Bunlardan ilki L. Nihal Yazar tarafından "*Halvetîğin Şa'bâniyye Kolu-Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*" adıyla tamamlanmış ve ekte transkribsi verilerek yayınlanmıştır²²¹. İkinci çalışma ise, Ali Okumuş tarafından *Menâkıb-ı Şeyh Şa'ban-ı Velî* adıyla tamamlanmıştır²²². Menâkıbnâme yukarıda da belirtildiği gibi on beşinci postnişini Muhammed Saîf Efendi tarafından 1294/1877 yılında Kastamonu'da yayınlanmıştır²²³. Ayrıca Muhammed Safî tarafından sadeleştirilerek yayınlanmıştır²²⁴.

²¹⁷Ziya Demircioğlu, *Şeyh Şâban-ı Velî ve Postnişinleri* adlı çalışmasında "*Mufasssal menâkıb kütüphaneden çalınmıştır*" ifadeleri yer alır. Bk. Ziya Demircioğlu, *Şeyh Şâban-ı Velî ve Postnişinleri*, s. 23. Yine menâkıbnâmeyi yüksek lisans tezi olarak tamamlayıp, yayınlayan L. Nihal Yazar, Kastamonu Kütüphanesi eski müdürlerinden Lütfi İkiz'in ifadelerine dayanarak mufasssal menâkıbnâmenin Şeyh Şâban-ı Velî Postnişini Bolulu İbrahim Şevki terekisiyle Bolu'ya gittiği bilgisine yer verir. Bk. L. Nihal Yazar, *Halvetîliğin Şa'bâniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, s. 49, dipnot. 71/1. Yine aynı yazar, Kastamonu İsmâil Bey Camii imamı Mehmet Tufan Aslan'ın ifadelerine dayanarak Kastamonulu Şeyhülislâm Üryanizâde'nin Küre'ye sürgün giderken şahsî kitaplığında görüldüğünü belirtmektedir. Bk. Aynı eser, s. 49, dipnot. 71/2. Yine Kastamonulu son dönem mutasavvıflarından Muhammed İhsan Oğuz (v. 1991), hazretle ilgili çalışmasında bu geniş nüshanın kaybolduğu görüşüne yer verir. Bk. M. İhsan Oğuz, *Hazret-i Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*, (Oğuz Yayınları) İstanbul 1995, s. 44.

²¹⁸Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, "*Şâban-ı Velî*", DİA, c. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 210.

²¹⁹Bk. İbrahim Has, *Tezkiretü'l-Hâs*, Süleymaniye Ktp (Hacı Mahmud Efendi Bölümü), , nr. 4543, vr. 2a-3a; 66a-67b; 103a-104b; 136a-137b; 266a-267b.

²²⁰Mustafa Tatçı, "*Kastamonulu Eren Şâban-ı Velî ile İlgili Yeni Bilgiler*", GÜ. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Ankara 2007 (Özel Sayı), ss. 309-318.

²²¹L. Nihal Yazar, *Halvetîliğin Şa'bâniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara 1985, XI+332 s.

²²²Bk. Ali Okumuş, *Menâkıb-ı Şeyh Şa'ban-ı Velî*, (Y. Lisans), Dan. H. Kâmil Yılmaz, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1998, 128+92 s.

²²³Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıb-ı Şerîf-i Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî*, (Kastamonu Vilâyet Matbaası) Kastamonu 1294, 188 s.

²²⁴Bk. Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıb-ı Şeyh Şa'ban-ı Velî ve Türbenâme*, haz. Muhammed Safî, (Hamle Yayınları) Kastamonu 1998, 165 s.

Günümüzde de Muhammed Bedirhan tarafından muhtasar bir tarzda sâde bir dille okuyucuların istifadesine sunulmuştur²²⁵. Nezihe Araz da *Anadolu Evliyaları* adlı popüler çalışmasında menâkıbnâmedeki bazı menkabeleri kendi üslûbu çerçevesinde Şaban Velî başlığı altında bir bölüm olarak aktarır²²⁶.

Menâkıbnâme'nin muhteviyatına gelince, Ömerü'l-Fuâdî'nin kendinin de eserin başında belirttiği gibi beş bölümden oluşmaktadır²²⁷. Birinci bölümde, velâyet ve kerâmet hakkında geniş bilgiler verilir²²⁸. İkinci bölümde, Şabân-ı Velî'nin tarîkat silsilesi yer alır²²⁹. Üçüncü bölümde, Şeyh Şa'bân-ı Velî'den önce Kastamonu'da şeyh olan Seyyid Sünnetî Efendi'nin hayatı ve menâkıbları geniş bir şekilde anlatılır²³⁰. Dördüncü bölüm ise, Şabân-ı Velî ve kerâmetlerinin anlatıldığı en geniş bölümdür²³¹. Beşinci ve son bölümde, Şabân-ı Velî'den sonra yerine geçen sırayla Osman Efendi, Kazancı Hayreddin Efendi, Abdülbâkî Efendi, Muhyiddin Efendi olmak üzere, dört halifesinin hayatları ve kerâmetleri anlatılır²³². Menâkıbnâmenin arkasına Ömerü'l-Fuâdî, kendi hayatını anlatan bir kısım ekler²³³. Menâkıbnâmenin orijinal yönü, müellif her ne kadar çocukluk çağında yetişmiş olsa da, Şeyhin döneminde yaşamış olması, olayları ve menkibeleri birinci ağızlardan kaydetmesi eserin ilmî değerini artırmaktadır. Diğer taraftan görebildiğimiz kadarıyla Tasavvuf literatüründe gerek yazarının bir ilim adamı olması gerekse eserin ilmî seviyesi onu menâkıbnâmeler arasında önemli bir yere taşımaktadır. Ömerü'l-Fuâdî, menâkıbnâmenin velî ve kerâmet hakkında bilgi verdiği ilk kısımda *İrşâdü'l-Mürîdîn*²³⁴, *Tezkiratü'l-Evliyâ*²³⁵, *Mühimmâtü'l-Vâsilîn*²³⁶ gibi bir kaç kaynaktan rivayetler de bulunursa da,

²²⁵ Ömer Fuâdî, *Hazret-i Pîr Şabân-ı Velî Menkibeleri*, Sad. Muhammed Bedirhan. (Nefes), İstanbul 2011, 207 s.

²²⁶ Nezihe Araz, *Anadolu Evliyaları*, (Atlas Kitabevi) İstanbul 1984, ss. 302-311.

²²⁷ Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıb*, vr. 5a-5b.

²²⁸ Ömerü'l-Fuâdî, a.g.e, vr. 5b-16a.

²²⁹ Ömerü'l-Fuâdî, a.g.e, vr. 16a-23b.

²³⁰ Ömerü'l-Fuâdî, a.g.e, vr. 23b-28a.

²³¹ Ömerü'l-Fuâdî, a.g.e, vr. 28a-72b.

²³² Ömerü'l-Fuâdî, a.g.e, vr. 72b-87a.

²³³ Ömerü'l-Fuâdî, a.g.e, vr. 87a-90a.

²³⁴ Bk. Şihâbüddîn Ömer bin Muhammed es-Sühreverdî, *İrşâdü'l-Mürîdîn ve İncâdü't-Tâlibîn*, Amasya Bayezid Kütüphanesi, 05 BA 1074, 104a-128a. Eser hakkında geniş bilgi için Bk. Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, ss. 177-178.

²³⁵ Ferîdüddîn-i Attâr, *Tezkiratü'l-Evliyâ*, haz. Muhammed İsti'lâmî, (İntişârât-ı Zevvâr) Tahran 1374 hş, 919 s. Eser hakkında geniş bilgi için Bk. Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, ss. 61-63.

²³⁶ Bu eserlerin menâkıbnâmede sadece adı verilip, müellifi belirtilmediği için bu son eser hakkında tereddüt ettik. Ancak kütüphâne kayıtlarında şu künyede tasavvufî bir eser verilmektedir: Ebû Sâbit Muhammed bin Abdülmelik ed-Deylemî, *Mühimmâtü'l-Vâsilîn*, AÜF Kütüphanesi, Yazmalar Bölümü, no: 36909, vr. 119b-153b.

menâkıbnâmeyi çoğunlukla kendi bilgi ve birikimiyle yazmış, şifahî bilgilere dayanmıştır.

Tasavvuf literatüründe menâkıbnâmeler içerisinde ilmî açıdan en güvenilir ve en sağlıklı olanlarından biri olduğu söylenebilir. Bunda müellif Ömerü'l-Fuâdî'nin ilmî kişiliğinin de katkısı olduğunu düşünüyoruz. Halvetiyye'nin Şabaniye kolu ve Şeyh Şa'bân-ı Velî hakkında ilmî prensipler çerçevesinde başvurulabilecek temel kaynaklardan sayılabilir.

C-Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye Göre Şabân-ı Velî'nin Tasavvufî Şahsiyeti

Kendisi de bir Şa'bânî olan²³⁷ Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin Efendi (v.1299/1882)'nin "*Kutbu'z-Zemân ve Sultânü Erbâbi'l-İrfân*" diyerek bahsettiği²³⁸, tasavvuf erbâbı tarafından Mevlânâ, Hacı Bektâş-ı Velî, Hacı Bayrâm-ı Velî ile birlikte Anadolu'nun dört büyük kutbundan biri diye maruf, Kastamonu halkı tarafından "*Hazret-i Pîr*" namıyla anılan²³⁹ Şeyh Şa'bân-ı Velî, manevî tasarrufu hâlen devam etmekte olan mutasavvıflardan biridir. Yine o Hüseyin Vassâf'ın ifadesiyle: "*Tarîkat-ı aliyye-i Şa'bâniyye, tarik-ı Halvetî'nin en büyük en mühim şubesidir*"²⁴⁰. O, aynı zamanda Şa'bâniyye kolunun kurucusudur²⁴¹.

Menâkıbnâmeye göre Şa'bân-ı Velî Taşköprü'de dünyaya gelir²⁴². Doğum tarihi ile ilgili menâkıbnâmeye bilgi geçmemekle beraber günümüz

²³⁷ Harîrîzâde, *Risâle-i Kenzi'l-Feyz* adlı Halvetî adâb ve erkânından bahsettiği yazma eserin kapağına kendinden bahisle, "*el-Fakîr Muhammed Kemâleddin el-Halvetî eş-Şa'bânî el-Bekrî*" imzasını koyar. Bk. Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin, *Risâle-i Kenzi'l-Feyz*, Süleymaniye Kütüphanesi (H. Mahmud Efendi Bölümü) no. 2621, vr. 1a-104b.

²³⁸ Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin, *Tibyânü Vesâilü'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, c. II, Süleymaniye Kütüphanesi (İbrahim Efendi Bölümü), no. 431, vr. 191b.

²³⁹ Sâdık Vîcdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden: Halvetiyye*, s. 63.

²⁴⁰ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. III, s. 381.

²⁴¹ Tarîkatı ve silsilesi için Bk. Harîrîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 191b-203b; Vassâf, *Sefîne*, c. III, ss. 381-399; a. mlf, "*Sâhib-i Tarîkat Hazret-i Pîr Şa'bân-ı Velî*", *Cerîde-i Sûfiyye*, c. 3, sayı: 81, s. 348; Vîcdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden: Halvetiyye*, ss. 62-64; Bandırmalîzâde Ahmed Münîp, *Mirâtu't-Turuk*, (Cemal Efendi Matbaası) Dersaadet 1306, s. 36; Mehmed Samî es-Sünbülî, *Esmâr-ı Esrâr*, (Cemal Efendi Matbaası) Dersaadet 1316, s. 33; Musa Seyfî Cihangir, *Şeyh Şa'bân-ı Velî Hazretlerinin Hayatı ve Manevî Silsilesi*, Kastamonu 1997, 70 s. : Abdulkadiröğlü, *Halvetîlik*, ss. 23-25; Nathalie Clayer, "*Şa'bâniyye*", EI, vol. IX, (Brill) Leiden 1997, ss. 155-156; Hans Joachim Kissling, "*Halvetî Tarîkatı-I*", çevr. M. Serhan Tayşî, *Bülten Bilim Sanat Vakfı*, Kasım-Aralık-Ocak 1993-1994, sayı: 32, ss. 36-37; Mustafa Tatçı, "*Şâbâniyye*", DİA, c. XVIII, ss. 211-215; Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, (İnsan Yayınları) İstanbul 2000, s. 87; Kerim Kara, *Karabaş-ı Velî-Hayatı, Fikirleri, Risâleleri*, (İnsan Yayınları) İstanbul 2003, ss. 168-174; Rahmi Serin, *İslâm Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetîler*, (Petek Yayınları) İstanbul 1984, ss. 116-121.

²⁴² Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 25b. Sâdık Vîcdânî, Hazretin doğum yeri ile ilgili detay bilgiler verir, Hüseyin Vassâf da bu bilgileri ondan nakille tekrar eder. Buna göre Şa'bân-ı Velî, Kastamonu'nun Taşköprü İlçesi Harmancık Mahallesi, Çiftelacılar Sokağındaki babasının evinde dünyaya gelir. Vîcdânî'nin ifadesine göre bu hane yakın zamana kadar mevcut idi. Bu hanenin yanında Şa'bân-ı Velî adına bir mescid ve halkın suyu ile teberrük

araştırmalarında türbede muhafaza edilen silsilesine dayanarak 886/1481 tarihi verilmektedir²⁴³. Hazret daha küçükken anadan babadan yetim kalır. Mahallesinden ehl-i şefkat bir hanım onu evlat edinir ve tahsil çağına gelince, ona ilk önce Kur'ân öğrenmesini sağlar²⁴⁴. Şabân-ı Veli diğer pek çok mutasavvıfın hayatında olduğu gibi öncelikle tefsir, hadis, fıkıh gibi zahiri ilimleri öğrenmeye önce memleketi Taşköprü'de başlar, sonra Kastamonu'ya gelir²⁴⁵. Doğum tarihi ve ailesi ile ilgili menâkıbnâmede her hangi bir bilgi mevcut değildir²⁴⁶. Bir rivayete göre Kastamonu'nun İsfendiyar Mahallesinde kâin Abdürrezzâk Camii türbesinde medfun *Osman oğlu Hoca Veli* (v. 918/1512)'den tefsir hadis okur ve kendisinden icâzet alır²⁴⁷. Hazret'in evliliği ve ailesi hakkında menâkıbnâmede bir bilgi yer almamaktadır. Akabinden ilmini ilerletmek maksadıyla dönemin ilim merkezi olan İstanbul'a giderek tahsil devam eder.²⁴⁸ İstanbul'da Fatih civarında bulunan medreselerden birine yerleşir ve her ilim dalının erbâbını bulur, onlardan ders okur. Bu durum onun tasavvuf anlayışında Kur'ân ve Sünnete bağlılığı noktasında ve tasavvufi görüşlerinin şekillenmesinde önem arzeder. Tasavvuf tarihinde bunun pek çok örneklerine rastlarız. *Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî* (v.672/1273) maneviyat erbâbı olduğu kadar aynı

ettiği bir kuyu vardı. Sâbık Adliye Nâzırı Abdurrahman Nureddin Paşa, Kastamonu Valiliği esnasında (1882-1889) burayı ziyaret eder ve o mahalleye Şa'bân-ı Veli'nin adını verir. (Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden: Halvetiyye*, s. 62; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 381) Hazretin adına olan mescid, 1299/1882 tarihli vakfiyesine göre o tarihte mevcuttur ve vakfiyesi akarından imamına maaş tahsis edildiği belirtilmektedir. (Bk. Abdulkadir Abdulkarimoglu-Ülkü Ayan Özsoy, *Taşköprü Vakfiyeleri*, Ankara 2005, ss. 47-49) 1890 yılında ilçede meydana gelen büyük yangında hasar gören mescid, henüz tamir edilemeden 1927 yılında ikinci bir yangından da etkilenince kaynak yetersizliği sebebiyle tamir edilemediği için belediye imar bölümünün raporuna istnaden yıkılmıştır. (Bk. Çiççi, *Gönüller Sultanı Hakikat İlminin Üstadı Şabân-ı Veli*, s. 7) Bizim yaptığımız araştırmaya göre Şa'bân-ı Veli'nin mescidi ve doğduğu ev elan mevcut değildir, ancak boş arsada üzeri betonla kapatılmış bir kuyunun varlığı bilinmektedir. Şu an o civarda bulunan Harmancık Mahalle Camii'nin adı geçen mescidle bir ilişki olmadığı anlaşılmaktadır.

²⁴³ Çiççi, *Gönüller Sultanı Hakikat İlminin Üstadı Şabân-ı Veli*, s. 7.

²⁴⁴ Ömrü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 26a.

²⁴⁵ Ömrü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 26a.

²⁴⁶ Diyanet İslâm Ansiklopedisinin "*Şabân-ı Veli*" maddesinde doğum tarihiyle ilgili son dönem kaynaklarının verdiği farklı tarihler zikredilir. Bk. Tatçı-Kurnaz, "*Şabân-ı Veli*", DİA, c. XXXVIII, s. 208. Ailesi hakkında Vassâf, Hazretin Yahyâ isminde bir oğlu olduğunu, İstanbul Eyüp Sultan Camii'nde kürsi şeyhliğinde bulunduğunu, babasının vefatıyla Çorumlu İsmâil Efendi'ye intisap ettiğini, 1082/1671 yılında yüz yaşını geçmiş halde vefat ettiğini, bu sülâlenin Müntehâ Efendi, Hacı Mustafa Efendi ve Şa'bân Efendi ile babadan oğula devam ettiğini, hepsinin de tarîkatta devam ettiklerini, Şa'bân-ı Efendi'nin Eyüp'te Hasîb Efendi Dergâhı'na postnişinlik yaptığını söyler. Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 397.

²⁴⁷ Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik*, s. 38; Ali Yılmaz, "*Şeyh Şabân-ı Veli*", Sahabeden Günümüze Allah Dostları içinde, c. XVIII, (Şule Yayınları) İstanbul 1995, ss. 122; Tatçı- Kurnaz, "*Şabân-ı Veli*", DİA, c. XXXVIII, s. 209.

²⁴⁸ Bk. Harîrîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 192a; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 378; Sadık Vicdânî, *Tomar*, s. 63.

zamanda bir müderris idi²⁴⁹. Yine Bayramiliğin kurucusu *Hacı Bayram-ı Velî* (v.833/1430), Şeyhi Somuncu Baba ismiyle maruf *Şeyh Hâmid-i Velî*'ye intisap etmeden önce uzun yıllar Ankara'da Kara Medrese müderrislik yapmaktaydı²⁵⁰. Şabân- Velî'nin Şeyhi *Hayreddîn-i Tokadî* (v.940/1533), İstanbul'a gelip *Cemâl-i Halvetî*'ye intisap etmeden önce Bursa Muradiye Medresesi'nde müderris idi²⁵¹. O dönemin mühim şahsiyetlerinden *Aziz Mahmûd Hüddâyî* (v.1038/1623) de Bursa Ferhâdiye Medresesinde müderris iken *Hazret-i Üftâde* (v.988/1580)'ye intisap ederek medresedeki görevinden ayrılmış idi²⁵². Yine Osmanlı dönemi mutasavvıflarından *Niyâzî-i Mısırî* (v.1105/1694)'nin uzun yıllar Kahire'de Câmîu'l-Ezher'de şer'î ilimleri tahsil eder ve ondan sonra kendini irşâd edecek bir mürşid arama macerâsına koyulur²⁵³.

Şeyh Şa'bân-ı Velî, İstanbul'da bu minval üzere ilim tahsiline devam ederken, tasavvufa ve manevî ilimlere ilgi duymaya başlar. O tabiatı itibariyle İstanbul gibi bir memlekette hiç kimseye karışmayıp bazen kendisi gibi yumuşak başlı, uslu, sessiz ve ilim ehli insanlarla birlikte olur, bazen de oda kapısını kilitleyip, kendisini kesretten, çokluk ve kalabalıklardan uzak tutarak vahdet köşesinde uzlete çekilir²⁵⁴. Bu durumdan anlaşılıyor ki, o öğrendiği zâhir ilimlerden tatmin olmuyordu. Maneviyât yolunun isteklisi idi. Onu yeni bir arayışa sevkeden bir iç hâli vardı. Bu durum onu bir mürşid-i kâmil aramaya sevketti. O da bu içten gelen arzu üzerine İstanbul'da kendini irşâd edecek bir mürşid'e ihtiyacı olduğunu anlayarak, oradaki şeyhlere durumu arzeder. Ancak aradığı şeyhin oralarda olmadığı ortaya çıktı ve rüyasında memleketine dönmesi söylenir²⁵⁵. Bu tarih muhtemelen 925(1519)'dur²⁵⁶. Tasavvuf geleneğinde genellikle maneviyât yolculuğu müridin kendini irşâd edecek mürşidini dış âlemde araması ile başlar. Zâten manevî âlemde sürecek olan bu sürecin adı da seyr ü sülûk, yani yola devam etmek, yolculuk yapmak anlamında bir kavramla ifade edilir. Tarikatların ilk döneminden başlayarak günümüze kadar pek çok sufi'nin manevî hayata intisâbı böyle başlamıştır. Yûnus Emre, Hacı

²⁴⁹Bediüzzemân Firûzanfer, *Zindeğî-yi Mevlânâ Celâleddîn-i Muhammed Belhî*, (İntişârât-ı Zevvâr) Tahran 1382 hş., s. 44.

²⁵⁰Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî*, (Kültür Bakanlığı Yayınları) Ankara 1991, ss.30-31.

²⁵¹Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, s. 384.

²⁵²H. Kamil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüddâyî-Hayati, Eserleri, Tarikati*, (Erkam Yayınları) İstanbul 1990, s. 47.

²⁵³Mustafa Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî ve Tasavvuf Anlayışı*, (Kültür Bakanlığı Yayınları) Ankara 1998, s. 69.

²⁵⁴Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 26b.

²⁵⁵Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 27a. Ayrıca Bk. Muhammed İhsan Oğuz, *Hazret-i Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*, (Oğuz Yayınları), İstanbul 1995, s. 42; Ahmet Yaşar Zengin, *Kastamonu Evliyâları*, (Kas-Der Yayınları) İstanbul 2000, ss. 26-27 ; Demircioğlu, *Şeyh Şabân-ı Velî ve Postnişinleri*, s. 4.

²⁵⁶Tatçı- Kurnaz, "*Şabân-ı Velî*", DİA, c. XXXVIII, s. 209.

Bayram-ı Velî, Niyazî-i Mısrî gibi bir çok mutasavvıfın hayatında bunun örneklerini görebiliriz.

Şeyh Şabân-ı Velî kendine uygun, irşat edecek bir müşid arama sürecine girince, gördüğü rüya üzerine İstanbul'dan memleketi Kastamonu'ya hareket eder. Kendine bir iki yol arkadaşı da bularak yaya vaziyette yola çıkarlar. Nihâyet bir akşamüstü Bolu'ya gelerek Halvetiyye'nin Cemâliyye kolunun pîri Cemâl-i Halvetî (v. 903/1498)'nin halifelerinden Hayreddîn Tokadî (v. 940/1533)'nin tekkesi yanında bir hana inerler²⁵⁷. Müze kayıtlarına göre bu olay 925 (1519) yılında gerçekleşir²⁵⁸. Tokadî'nin tekkesi Düzce ile Bolu arasında Konrapa'dadır²⁵⁹. O esnada Yatsı vakti olmak üzere idi ki, arkadaşları hem Yatsı namazını kılmak hem de tekkedeki zikri dinlemek için tekkeye gitmeyi teklif ederler. Şa'bân Efendi'nin arzusu, Şeyh Efendi ile sabahleyin görüşmektir. Sonunda o da arkadaşlarına uyararak, zikir halkasına katılır. Şaban Efendi zikirden aldığı manevî hazdan dolayı kendinde orayı terk edecek güç bulamaz. Arkadaşlarını kalacakları hana gönderir ve sabaha kadar orada kalır. Hazret içindeki gönül sızısını Hayreddîn-i Tokadî'ye anlatır ve bütün varlığı ile ona bağlanır. Hayreddîn-i Tokadî'ye intisap edip, maddî ve manevî tüm varlığını ona teslim eder²⁶⁰.

Şa'bân-ı Velî'nin Hayreddîn-i Tokadî ile karşılaşması Hüseyin Vassâf (v. 1929) tarafından farklı bir rivayetle aktarılır. Rivayete göre: Hazret, İstanbul'dan memleketine dönerken yolda bir ağaç altında birkaç kişiyi oturmakta olduğunu görür. Arkadaşı ile birlikte biraz dinlenmek üzere o zevâtın yanına varırlar. Hayreddîn Tokadî de oradaki zevâtın arasındadır. Tokadî, sohbet esnâsında Şaban Efendi'ye bir âyet-i kerîmenin tefsirini sorar. Şabân Efendi de kudret-i ilmiyesine göre ve farklı müfessirlerden rivayetle âyete manâlar verir. Arkasından bir manâ da Hayreddin-i Tokadî verir. Verilen bu manâ karşısında Şabân Efendi'nin adeta lâl olur. Ayrılma zamanı gelince yol arkadaşı: "*Birader haydi gidelim*" der. O ise: "*Kardeşim ben gidemeyeceğim. Bu zâtan ayrılamayacağım. Eğer siz gitmek arzusunda iseniz, beni mazur görünüz. Size uğurlar olsun*" cevabını verir ve Hayreddîn-i Tokadî'nin halkasına katılır²⁶¹.

Sefîne müellifi Hüseyin Vassâf, "*Şabân Efendi'nin Hayreddîn-i Tokadî hazretlerinin ne kadar dâhil-i dâire-i irfanları olduğu malûm değildir*" diyorsa da²⁶², menâkıbnâmeye göre Şabân-ı Velî, tam on iki yıl şeyhinin yanında hizmet eder, hilâfet aldıktan sonra memleketi Kastamonu'ya

²⁵⁷ Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 27a.

²⁵⁸ Abdulkadiroğlu, *Halvetilik'in Şa'bâniyye Kolu*, s. 39.

²⁵⁹ Tatçı-Kurnaz, "*Şa'bân-ı Velî*", DİA, c. XXXVIII, s. 209.

²⁶⁰ Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 27b.

²⁶¹ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. III, s. 384. Diyanet İslâm Ansiklopedisi "*Şa'bân-ı Velî*" maddesinde de hazretin şeyhi ile buluşması, Vassâf'ın anlattığı bu olay esas alınarak aktarılır. Bk. Tatçı-Kurnaz, "*Şabân-ı Velî*", c. XXXVIII, s. 209.

²⁶² Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 385.

gönderilir²⁶³. Hilâfetle Kastamonu'ya gönderildiği tarih 1530-31 yıllarıdır.²⁶⁴ Bolu'dan Kastamonu'ya giderken Çağa Kasabasında –şimdiki Yeniçağa-başından geçen şu olay onun görevinin insanların manevî yönünü eğitmek olduğunu göstermesi açısından mühimdir. Hazret yol güzergâhında bulunan bu kasabada kırk vakit kadar kalmaya niyet eder. Burada kaldığı müddet zarfında halkın sevgisini ve hürmetini kazanır. Orada halkın arasından bir kişi şeyhe²⁶⁵: “*Sofî Dede, fakirsin, geçimin için sana para lazımdır. Hem de tenhâlîği seviyorsun. Gel bize çobanlık yap, koyunlarımızı güt*”, der. Şaban Efendi de ona, “*Biz Allah'ın emriyle hayvanları değil insanları gütmeye geldik. Hem de kurda kuşa kaptırmıyoruz*” diye ince bir işaret ve remizle cevap verince, o adam bu nükteyi anlamadan, “*Durma, durma güdüver, Allah kolay getirsin*” der²⁶⁶. Şabân-ı Velî hazretleri bu olayda velîlerin insanların nefsi emmârelerini terbiye etme vazifesini bir nükte ile belirtmiş olur.

Yine menâkıbnâmeye göre Şabân-ı Velî şeyhinin verdiği hilâfet vazifesini yerine getirmek üzere memleketi Kastamonu'ya gireceği gün, Hacı Bayram Velî'nin tarikat silsilesinden İsâ Dede Efendi dervişlerine: “*Bolu tarafından Kastamonu'ya kemâl sahibi bir boyacı geliyor, karşılayın*” diye işaret eder. Onlar da Bolu'dan gelen yol üzerindeki Derbent ve Suluk isimli yere giderler. Orada görürler ki Halvetî dervişlerinden birisi yaya ve tek başına geliyor. Hazret onların kendisini karşılamaya geldiklerini bildiği halde, hâlini gizler. Neticede dervişler hazret ile musâfaha yapar ve konuşurlar. Ancak onun ağzından hilâfetine ve kemâlâtına dair bir söz alamazlar. Bunun üzerine dervişler, kendilerinin aradıkları ve şeyhlerinin haber verdiği şahsın o olup-olmadığı hususunda tereddüt ederler. İsâ Dede'ye dönüp durumu anlatırlar. İsâ Dede de, hazretin hâlini ve olgunluğunu anlayıp, “*mübârek olsun*” diyerek Şabân Efendi'nin sırrını saklar²⁶⁷. Bu olayda dikkat çeken nokta, Hazretin Kastamonu'ya gelirken hiç kimseden itibar beklememesi, şöhretten kaçınması ve kendini gizlemesidir. Bu da onun tam bir mutasavvıf tavrıyla Allah'ın rızasından başka kimseden her hangi bir şey beklemediğinin ve ihlasının göstergesidir. Menâkıbnâme müellifi Ömeru'l-Fuâdî'nin de belirttiği gibi, İsâ Dede'nin hazrete “*Boyacı*” diye hitabetmesi, onun tam bir mürşid-i kâmil olduğuna, insanın nefsi-i

²⁶³ Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 29b. Ayrıca bk. İbrahim Hâs, *Tezkiratü'l-Hâs*, vr. 136a.

²⁶⁴ Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik*, s. 40.

²⁶⁵ İbrahim Hâs'ın *Tezkiretü'l-Hâs* adlı eserinde menkabe aynen anlatılır, ancak bu teklifi yapan kimseden halkın arasından biri değil, “ehl-i kurrâ” bir zât olarak bahsedilir. Bk. İbrâhim Hâs, *Tezkiratü'l-Hâs*, vr. 266b; Mustafa Tatçı, “*Kastamonulu Eren Şabân-ı Velî ile İlgili Yeni Bilgiler*”, s. 310. Ayrıca bk. A. mlf, *İbrahim Hâs-Şabâniye Silsilesi*, (H Yayınları) İstanbul 2008, ss. 67-69.

²⁶⁶ Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 29b-30a.

²⁶⁷ Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 30b-31a. Ayrıca bk. İbrahim Hâs, *Tezkiratü'l-Hâs*, vr. 266b-267b.

emmâresindeki kötü sıfatları Allah'ın boyasıyla nurâniyete dönüştürme kabiliyetine vurgu yapılmaktadır²⁶⁸.

Menâkıbnâmede anlatılan şu olay da onun Muhammedî bir fakr ve fenâ makamında olduğunu göstermesi açısından önemlidir: Bilindiği gibi hazret, Kastamonu'ya geldiklerinde Hisarardı semtinde Seyyid Sünnetî Mescidi'ne yakın bulunan Hüsam Halîfe'nin yaptırmış olduğu günümüzde mevcut olmayan Cemâleddin Camiî avlusuna iner²⁶⁹. Hazret burada ibâdet ve mücâhede ile meşgul oldukları sırada iç kaftanları olan hırkaları kirlenir. Bir zât gelip, ben yıkatayım diyerek hırkayı alır ve hizmetçilerine verir. Onlarda suya koyduklarında islanınca, parça parça olur ve giyilemeyecek hâle gelir. Bu durumu hazrete söylediklerinde hiç üzülmez ve tam bir tevekkülle kazâya rıza gösterip: “*Hüküm Allah'ındır. Dünyaya uryân geldik uryan gideriz*” der²⁷⁰.

Menâkıbnâmeye göre hazret bir gün Kastamonu'da Şeyh Yahyâ Şîrvânî'nin bizzat halifelere olan ve bir müddet önce vefat eden Seyyid Sünnetî (v. 864/1459)'nin mescidine gider²⁷¹. Oranın yaşlıları Sünnetî Efendi'nin vefatıyla birlikte halvethânelerin kullanılmadığını, oğlunun da çok genç olmasından dolayı seccâdesinin boş olduğunu bildirirler. Şabân-ı

²⁶⁸ Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 31a-31b.

²⁶⁹ Abdulkadiroğlu, *Halvetiyye*, s. 40. M. Ziyâeddin Demircioğlu, “*Kastamonu Evliyâları*” isimli çalışmasında bu camii ile ilgili olarak: “*10 sene evvel yıkılan Hüsam Halîfe'nin yaptırdığı ve Cemâleddin Camiî adıyla anılan ve 5-10 sene evvel Vakıflar idâresi tarafından yıkılan caminin avlusuna inmişler ve orada münzevî bir hayat geçirmişler*” şeklinde verdiği bilgiye göre, adı geçen eserin baskı yılının 1957 olduğu göz önüne alınırsa, bu camii'nin kırklı yıllarda yıkıldığı ve günümüzde mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Bk. M Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Evliyaları*, (Doğrusöz Matbaası) Kastamonu 1957, s. 9. Sâdık Vicdânî, Şa'bân-ı Velî'nin Kastamonu'ya ilk geldiğinde Honsalar Mahallesi Camii'ne yerleştiğini, orada vaz u nasihatlarla bulunduğunu kaydederse de, bu tashih edilmesi gereken bir bilgidir. (Bk. Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden: Halvetiyye*, s. 63) Menâkıbnâmeye göre Hazret ilk önce Seyyid Sünnetî Mescidine yakın Cemâleddin Camii'ne iner. Sonra Honsalar Camii'ne intikal etmiş, oranın yanmasıyla birlikte tekrar Sünnetî Mescidine dönmüştür. Hüseyin Vassâf da, Vicdânî'nin verdiği bu bilginin tashih edilmesi gerektiğini ve Ömeru'l-Fuâdî'nin menâkıbnâmede verdiği bilginin doğru olacağı kanatini belirtir. Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 388.

²⁷⁰ Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 32a. Ayrıca bk. İbrahim Hâs, *Tezkiratü'l-Hâs*, vr. 136b.

²⁷¹ **Seyyid Sünnetî Efendi**: Asıl adı Ahmed'tir. Sünnetî: “*sünnete ait*” demektir. Kendisinin hem Hz. Peygamber'in sünnetleri ile çok meşgul olmalarından hem de Hz. Peygamber'in soyundan olduğu için bunu mahlas olarak almışlar, “Seyyid Sünnetî Efendi” adıyla meşhur olmuşlardır. Sünnetî hazretleri âlim kişiliği yanında aşık meşrep bir zât idi. Anadolu'da ilk önce maneviyat yoluna girmiş ancak müşşidinin Yahyâ Şîrvânî olduğu işaretleriyle yanına gitmiş kısa sürede sülûkunu tamamlayıp, Kastamonu'da irşada başlamıştır. Kastamonu'ya geldiğinde şimdiki Şabân-ı Velî Camii'nin olduğu yere Seyyid Sünnetî Mescidini inşa etmiştir. Mezarları Camii'nin kible tarafında mihrabın hizasındadır. Daha sonradan dikildiği anlaşılan mezar kitabesinde tahminî olarak vefat tarihi 864/1459 olarak kayıtlıdır. Bk. Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 23b-24a; Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik*, s. 108; Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri, Türbeleri-Diğer Tarihî Eserler*, (Kastamonu Belediye Başkanlığı) Kastamonu, 2006, s. 34.

Velî, kendisine daha önce yapılan manevî bir işârete uygun olarak o mescide isteyenlere zikir yaptırıp, irşâda başlar. Burada zikredilen manevî işâretle ilgili anlatılan menkabe hayli ilginçdir. Şeyh Sünnetî Efendi hayattayken, Hisarardındaki dergâhlarında uzun süre irşat ile meşgul olup pek çok kimseyi mânen yetiştirdikleri halde, kendisinden sonra bu manevî hizmeti sürdürecektir kapasitede irşat ehliyetine hâiz bir halîfe yetiştiremediklerinden dolayı, irşat makamlarının boş kalacağını düşünerek üzüntü duyarlardı. Birgün yine böyle bir üzüntü hâlindeyken, Hızır (a.s) gelir ve ona: “*Ey Seyyid Ahmed! Üzülme, bir süre sonra zamanının kutbu olacak bir zât gelir, makamınıza oturur. Dergâhınızda telkin ve irşâda devam eder*” diye müjdeler²⁷². Bu müjde kırk küsur sene sonra gerçekleşmiş, Şeyh Şâbân-ı Velî aynı dergâhta irşat ile meşgul olmuştur.

Ayrıca Şeyh Şa'bân-ı Velî, Sünnetî Efendi'nin halvetgâhında bir erbaîn çıkarmaya niyet eder. Erbaîn tamam olunca Şabân Efendi halk tarafından tanınmaya başlar. Herkes onun takvâ ehli, sâlih, ibadete düşkün, zengin bir tevekkül ehli diyerek kendisine ilgi duyup, halkasına oturmaya başladılar. Hazret o mescide kırk vakte niyet eder ve dostlarından Eyüp Halife her gün yemeğini götürmeyi taahhüt eder. Bir ara bazı engellerden dolayı vazifesini unuttur ve yemek götürmez. Hatırına gelince acele yemek götürüp kendisinden af diler. Şabân Efendi bu durumda: “*Birkaç gündür duvar içinde fare artıkları gördük ve onlar da aç kalmayın diye bize gelen yemeklerin bir kısmını onlara verdik. Hakk'a tevekkül edip, asla halka ihtiyaç göstermedim. Elhamdülillah Hakk'ın nimetleri çok, aç kalmadık*” der²⁷³. Anlaşıyor ki, Allah kendi dostlarını manevî rızıklarla doyurmaktadır. Onun her hal u kârda Rabbine şükreden, mütevekkil bir kul olduğunu gösteren bu olay, aynı zamanda onun samimî bir müslüman olduğunu da delilidir.

Menâkıbnâme'ye göre Şabân-ı Velî'nin yaşadığı o dönemde Kastamonu'da tasavvufî hayat çok canlı idi. O günlerde Kastamonu'da Halvetiyye tarikatından Tarakçızâde Abdurrahman Efendi, yine Ilgaz Dağında Şeyh Şamilî silsilesinden Benli Sultan²⁷⁴, Hacı Bayrâm-ı Velî mensuplarından İsâ Dede, Menekşe Dağı mevkiinde Nakşbendiyye'den

²⁷² Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 25a.

²⁷³ Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 32b-33a.

²⁷⁴ **Benli Sultan**: Asıl adı Muhyiddin olan Benli Sultan, Ebû Şâme lakabıyla bilinirdi. Ebû Şâme, “*Ben sahibi*” demektir. Hazrete “*Ebû Şâme*” denmesinden yanaklarının birinde büyük bir ben bulunduğu anlaşılmaktadır. Türbesi, Kastamonu il merkezine 30 km. uzaklıkta, Ankara yolu güzergâhında, Ilgaz Dağlarının kuzey yamaçlarında kendi adıyla bilinen köydedir. Hazret, Şabân-ı Velî ile akrana olup, aynı dönemde yaşamıştır. Şabân-ı Velî, hazreti kendi köyüne giderek ziyaret ettiği ve ondan üç-beş yıl önce vefat ettiği bilinmektedir. O halde Benli Sultan'ın vefat tarihi yaklaşık olarak 974/1566 yılları olmalıdır. Bk. M. İhsan Oğuz, *Hazret-i Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*, ss. 52-54. Ayrıca bk. Ozanoğlu, *Kastamonu Kültüğü*, (Şirket-i Mürettebiye Basımevi) İstanbul 1952, s. 70.

Mahmut Efendi tasavvufî faaliyetlerini sürdürüyorlardı²⁷⁵. Yine bir menkabenin rivayet kısmında “Hazret-i Mevlânâ dervişlerinden Kastamonulu Urgancızâde demekle maruf Mevlevî Dervişi Muhammed”²⁷⁶ ifadesine dayanarak Mevlevîğin de varolduğunu söyleyebiliriz. Bu bilgilere göre o dönemde Kastamonu’da Halvetiyye, Mevleviyye, Nakşbendiyye ve Bayramiyye tarikatlarının yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca günümüzde yapılan bir çalışma da bu tarikatlara ilaveten Kastamonu’da Rıfâî, Celvetî, Kadirî, Sa’dî tarikatlarına ait dergâhlarında tarih içinde yer aldığı belirtilmektedir²⁷⁷. Son hâliyle 1925 itibarıyla Tekkelerin kapatılmasına şahit olmuş Kastamonulu İhsan Ozanoğlu (v.1981)’nun verdiği bilgilere göre 2 Şabânî, 5 Sa’dî, 1 Rıfâî, 2 Kadirî, 1 Mevlevî, 3 Nakşî dergâhı vardı²⁷⁸.

O dönemde bu zevâtle birlikte Şabân-ı Velî de Ömeru’l-Fuâdî’nin ifadesiyle: “*Amel-i şerîatta ve erkân-ı tarîkatta sıdk ile ziyâde mücâhede etikleri için*” çok meşhur oldu²⁷⁹ ve dervişlerinin sayısı gün be gün artmaya başladı. O esnâda icrâ-yı tarikat eyledikleri Seyyid Sünnetî Mescidi hem şehrin dışında kalmış hem de dar gelmeye başlamıştı. Çatak Baba lakâbıyla meşhur Hacı Seydi adında muhterem bir zât, Hazreti ve dervişlerini şehir içindeki Honsalar Camii’ne davet edilmesi fikrini ortaya attı ve bu kabul gördü. Hazret ve sevenleri Honsalar Camii’ne geldikten sonra dervişlerinin sayısı iyice arttı ve her yerde Şabân Dede adıyla meşhur oldular²⁸⁰. Bu camiîde tefsir ve hadîs dersleri yapardı²⁸¹. Bu ilmî toplantılara halk da katılır, kendisini zevkle dinlerlerdi. Bir aralık mahallede yangın çıkmış, Honsalar Camii yanmış idi. Sevenleri kaldığı yeri yeniden inşâ etmek, tekrar ihyâ etmek istedilerse de, “*bu yangında bir hikmet vardır diyerek*” kabul etmediler²⁸². Bu olaydan sonra Şeyh Şabân-ı Velî, Hisarardı semtindeki Seyyid Sünnetî Mescidine yeniden döndü ve eşyalarını buraya nakletti. Bu

²⁷⁵ Ömeru’l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 33a.

²⁷⁶ Ömeru’l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 55b.

²⁷⁷ Bk. Zengin, *Kastamonu Evliyaları*, ss. 59-65.

²⁷⁸ İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu Kültüğü*, s. 63.

²⁷⁹ Ömeru’l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 33b.

²⁸⁰ Aynı yer.

²⁸¹ İhsan Ozanoğlu, hazretin ilmî kudretine delâlet eden ve menâkıbnâmede zikredilmeyen şu ilave bilgilere yer verir: “*Sünnetî, Cemâlî (Cemâleddin) mescidleri ile Honsalar camiinde uzun müddet Tefsir okutmuş, Kastamonu ve civar vilâyetlerden toplanan din âlimleri kendisinden çok istifade etmişlerdir. Hattâ ulemâ ellerinde Kadı Beydâvî’nin “Envâru’t-Tenzil”ini tutarken Şabân-ı Velî’nin metinleri boydan boya ezbere ve hadis okurken de Buharî’nin “Câmiu’s-Sahîh”ini ezberden önünde kitap varmış gibi kelime kelime okuduğu ilim ve tasavvuf erbâbından işitilmiştir.*” Bk. Ozanoğlu, *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şaban-ı Veli Hayatı, Eserleri, Külliyesi*, (Yenises Matbaası) Kastamonu 1966, ss. 9-10.

²⁸² Zengin, *Kastamonu Evliyaları*, s. 29.

mescidin yerinde şu anda sonradan yapılan Şeyh Şabân-ı Velî Camiî yer almaktadır²⁸³.

Menâkıbnâme müellifi Ömerü'l-Fuâdî'nin Şabân-ı Velî'nin tasavvufi/manevî yönüyle ilgili şu tespitleri konumuzla ilgili olarak önemli bilgiler içermektedir: “*Fenâ ehlinin sultanı ve bekâ ehlinin burhanı olan Şa'bân Efendi'nin davranışlarındaki mertebelerinde manevî fenâ hâli tam bir kemâl üzere idi. Kendilerinde nefsin kötülenmiş huylarından eser kalmamıştı. Sûretleri ve zâhirlerindeki manevî fenâ hâli de kemâl üzere olup, sûretleri sîretlerine, filleri ve sözleri kalplerindeki hallerine uygundu. Aşağılık dünyaya meyilleri yoktu. Aziz asla kendisine resmî bir görev verilmesini ve bir makamda olmayı istemez, halktan kendisine dünyalık nimetler vermelerini beklemezdi. Uzlet köşesinde, tevekkül ve kanaat makamında sebat ederdi. İki akçayı bir yere koymaz ve saklamazdı. Kendi vücudunun, dervişlerinin ve hizmetkârlarının ihtiyaçlarına, üst başlarına, misafirlerinin nafakalarına harcardı.*”²⁸⁴

Şeyh Şa'bân-ı Velî ehl-i ilim, müteşerrî bir zât olmasına rağmen kendisine sorulan fikhî sorulara cevap vermez, “*Bu meseleye cevap vermek bize düşmez. Fıkhın şeyhi olan müftülere düşer. Büyük şeyhler bu tür sorulara, müftüye git, sor diye cevap verirlerdi*” diyerek işi erbâbına bırakırlardı²⁸⁵. Tasavvufî gelenekte mutasavvıflar bu hassas noktaya riayet ederlerdi. Bu tür bir tavır, Hazretin olgun ve tevâzuuna delalet etmesi yönüyle mühimdir.

Şeyh Şa'bân-ı Velî, dervişlerini mânen eğitirken onların tarîkat usul ve âdâbı ile ilgili bilgilerinin artması için Yahya Şirvânî'den beri Halvetiyye yolunda okunagelen *Mi'yâru't-Tarîk*²⁸⁶ isimli tarîkatnâme'yi okutturur²⁸⁷,

²⁸³Abdulkadiroğlu, *Halvetiyye*, s. 108; Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, s. 27; Zengin, *Kastamonu Evliyaları*, s. 25. Bugünkü Camiî, 988/1580 yılında Sultan III. Murad'ın müşidi Şücâ' Efendi tarafından yeniden inşa edilmiştir. Daha önceden aynı yerde küçük bir mescit yer almaktaydı. Tarîkatın faaliyetleri ilk defa bu Şeyh Sünnetî Mescidinde başlamıştır. Şeyh Şabân-ı Velî önceleri bu mescidde ibadet etmiş ve tarîkat faaliyetlerini devam ettirmişse de, mescidin o yıllarda şehir dışında kalması sebebiyle halkın talebi üzerine bir süre Honsalar Camiî'nde faaliyette bulunmuş, bu camiî'nin yanmasının ardından tekrar Şeyh Sünnetî Mescidine dönmüştür. Şabân-ı Velî'nin vefatından sonraki bir zamanda yapıldığı anlaşılan bugünkü camiî, aynı zamanda tekkenin tevhidhânesi olarak da kullanılmıştır. Bk. Kemal Kutgün Eyüpgiller, “*Şabân-ı Velî Külliyesi*”, DİA, c. XXXVIII, İstanbul 2010, ss. 210-211. Ayrıca Hazretin 990/1582 yılında tanzim edilmiş olan vakfiyesi için bk. Mehmed Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, (Matbaa-i Âmire) İstanbul 1341, ss. 152-158.

²⁸⁴ Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 58b.

²⁸⁵ Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 10a.

²⁸⁶Eser, Harîrîzâde'nin Tibyân'ında Şa'bâniyye kısmına “*Miyâru't-Tarîka*” adıyla dercedilmiştir. Bk. Harîrîzâde, *Tibyân*, c. II, vr. 194a-203a. Menâkıbnâmede *Mi'yâr-ı Tarîk* şeklinde iki yerde bahsedilir. Bk. Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 22b ve vr. 34b.

²⁸⁷**Mi'yâru't-Tarîk**: Özellikle Halvetiyye tarîkatında dervişler tarafından okunan aslı Arapça olan bir tür tarîkatnâme, adâb ve tarîkat usullerinden bahseden bir eserdir. Esasen Halvetiyye'nin “Pîr-i Sanî”si Yahyâ Şirvanî'den beri okunagelen, bir kişinin kaleminden

onu esas alır ve tarikat prensiplerinden hiç taviz vermezdi. Bu hususta müridâna şöyle tenbih ederdi: “Gerçek tâlipler iseniz bu tarikatnâme ile amel edip vird-i şerîf ve halvetlerde sebat ediniz. Bunda yazılanlar dışında ne bir nokta amel eksik yapın ne de bir nokta kadar fazlalaştırın. Çünkü tarikamızda okunan vird, veliler sultanı Seyyid Yahya hazretlerinin huzurunda okunan vird ve yapılan erkandır. Onların huzurunda okunan da Levh-i Mahfuz’da yazılan erkandır.”²⁸⁸ Bu ifadelerden Hazret’in tarikat usûlünün uygulanmasında hayli titiz ve müridlerini eğitime hususunda ciddiyet sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

Menâkıbnâmede de ele alındığı gibi, Şabân-ı Velî dinin farz, sünnet, müstehap ve âdâbına uymada son derece dikkatli davranır, bunları uygulamada özen gösterirdi. Aynı şekilde hakîkatın ve kemâlin ortaya çıkışının sebebi olan tarikat amel ve âdâbına da öylece dikkat ederdi. Ayrıca tasavvuf erbâbının dilindeki, “Şerîat, tarikatın kabuğudur” sözünün manasını şöyle açıklar: “Şerîat, tarikatın kısırdır” demek mecâzen dış kabuğudur demektir. Ancak sakın ha tarikatla hakîkatı elde ettikten sonra şerîat artık gereksizdir diyerek ilhada düşmeyiniz. “Badem olgunlaşınca kabuğu soyulur ve dışarı gider. Çünkü istenilen şey çekirdeğidir ve içindeki yağdır, kabuk ziyan olur ve gereksizdir, şerîat da böyledir” demeyesiniz. Bu söz açıkca yanlış bir inanç, sapıklık ve küfürdür. Her ne kadar bademden kastedilen çekirdeği ise de, ancak kabuğunun varlığı ve sağlamlığı ile badem olur. Kabuğu olmadan badem olmaz.” diyerek meseleye nefis bir izah getirir²⁸⁹. Müellif de aynı konuda “tarikat şerîatsız, hakikat tarikatsız elde edilemez” diyerek bu hususta son noktayı koyar.

Ömerü’l-Fuâdî’nin Şa’bân-ı Velî’nin müridleri arasında hikmet ve firasetle davrandığına dair ifadeleri ve ilgili örnek şöyledir: “Bütün iş ve amellerini Allah rızası için yaparlardı. Yani asla dünya işini amellerine karıştırmazlardı.” Şabân-ı Velî’nin Ali Dede isimli bir halîfesi irşat etmekte olduğu beldeden bir müddet ayrılır. Ali Dede seccâdesini boş bıraktığı için bazı müridleri kendilerine yeni bir halîfe gönderilmesi talebinde bulunurlar. Hazret de derin bir incelikle: “İrşad ettiği tekkesinde hiç hurkası veya başka

çıkmayan, zaman içinde bir takım eklemeler ve tercümelemlerle günümüze ulaşmış bir tarikatnâme’dir. Döneminde Şa’bân-ı Velî tarafından müridlerine özellikle okutturulmuş ve uygulanmıştır. İlk defa Ömerü’l-Fuâdî tarafından tercüme edilmiştir. (Bk. Ömerü’l-Fuâdî, *Mi’yâr-ı Tarikat*, Milli Ktp. Yz. Nu: A-951, 140b-144b) Aynı silsileden Karabaş-ı Velî (vr. 1097/1686), kısmî değişikliklerle Arapça olarak istinsah etmiştir. Risâleyi Şeyh Seyyid Salih Efendi’nin bağlılarından Şeyh Nureddin Efendi (vr. 1277/1860) tercüme etmiş, günümüzde bu tercümenin bir nüshası Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz tarafından *Karabaş-ı Velî, Mi’yâr-ı Tarikat* adıyla, bir başka nüshası da, merhum Kerim Kara tarafından doktora tezinin ekinde sadeleştirilerek yayınlanmıştır. (Bk. Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, *Karabaş-ı Velî-Mi’yâr-ı Tarikat*, (Alperen Yayınları) Ankara 2002, 142 s ; Kerim Kara, *Karabaş-ı Velî-Hayattı, Fikirleri, Eserleri*, ss. 628-671)

²⁸⁸ Ömerü’l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 34b-35a.

²⁸⁹ Ömerü’l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 38b-39b.

eşyası var mı?” diye sorar. Dervişler de vardır cevabını verince: “Dervişler! Bir halîfenin yerinde bir postu veya eski bir hasırı bile olsa, yerine çarçabuk halife göndermek uygun değildir. Meğer ki oradaki halîfenin ayrılması kesinleşsin veya tarîkat adâbına mugayir bir hâli ortaya çıksın. O takdirde yerine başka biri gönderilir” der²⁹⁰. Hazret böylece nezâketle ve hakîmâne bir usulle çıkabilecek muhtemel fitneyi önlemiş olur.

Menâkıbnâmeye göre Şa'bân-ı Velî Osmanlı medreselerinde yüksek ilmi tahsil yaptığı için sadece halkı değil dönemindeki ilmiye sınıfını da kendine cezbediyor, onları da irşâd ediyordu. Bunlar arasında dönemin Süleymaniye Camii vâizi ve Ebussuud Efendi'nin yakın dostlarından Kastamonulu Muharrem Efendi'yi görüyoruz²⁹¹. Muharrem Efendi önceleri Ilgaz Dağında irşatını sürdüren Benli Sultan'a intisaplı iken, şeyhinin vefatı üzerine Şa'bân-ı Velî'ye inâbe etmiştir²⁹². Bu zât aynı zamanda Hazret'in cenâzesinin techîz ve tekfîn işlemlerini yapmış, namazını kıldırmıştır. Yine o dönemde Mahvî mahlasıyla bilinen Hasan Çelebi²⁹³, Kastamonu Müftüsü Sofu Muhyiddin Efendi, Kızılzâde Mehmed Efendi, İbrikçizâde Abdî Efendi, Küreli Muhammed Çelebi, İskilibî Abdülbakî Efendi, Bolulu Sinan Efendi hazrete intisab eden ilmiye sınıfına mensup kimselerdir²⁹⁴. Bu da Şa'bân-ı Velî'nin avamdan, havassu'l-havasa kadar her sınıftan kimseye irşâd vazifesini yapmış olduğunu gösterir.

Şa'bân-ı Velî'ye kendi döneminde itiraz edenler, karşı çıkanlar da olmamış değildir. Ancak o bu tür adâvet besleyenleri de affetmiş, onların akıbetleri için duâ etmiştir. O dönemde Evliyâ Şucâ adında bir ilim adamı Kastamonu'ya gelir ve talebe okutur. Bu esnada gerek vaazlarında gerekse halk arasındaki konuşmalarında Halvetiyye'nin devrânı hakkında, dolayısıyla Şa'bân-ı Velî hakkında ileri geri konuşmalar yapar. Hatta daha ileri götürerek işi yergiyeye, aşağılamaya kadar vardırıır. Hazret de onun bu

²⁹⁰ Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 35a-35b; Ayrıca bk. İbrahim Hâs, *Tezkiratü'l-Hâs*, vr. 103b.

²⁹¹ **Muharrem Efendi**: Hazret ilk önceleri Ilgaz dağında bulunan Benli Sultan'a müntesip idi. Onun vefatıyla birlikte Şa'bân-ı Velî'ye bağlandı. Şabân Efendi ile İstanbul'da tanışmış ve beraber ders okumuşlardır. Sofu Mehmed Paşa Dâru'l-Hadîs'inde müderris iken Kanunî Sultan Süleyman tarafından Süleymaniye Camii açıldığında vâizlik görevi kendisine tevcih edilmiştir. Kanunî, Süleymaniye Camii'ne iki defa gelir, vaazını dinlerdi. Muharrem Efendi, memleketine gitmek için izin alırken, Kanunî, Şa'bân Efendi'ye selam göndermiş, kendisiyle görüşmek arzusunda olduğunu iletmişti. Dönemin Şeyhülislâm'ı Ebussuud Efendi de hazretin vaazlarını muntazaman takip eder, ondan sitayişle bahsederdi. Bk. Çıfci, *Şeyh Şa'bân-ı Velî*, s. 33.

²⁹² Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 43b.

²⁹³ Bu zâtın Menâkıbnâmede iki defa tekrar edilen:

Anladım bir bahr-i bî-payân imiş Şa'bân Dede

Küntü kenzen cevherine kân imiş Şa'bân Dede

diye başlayan yedi beyitlik nefis bir Medhiyye'si vardır. Bk. Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 5b ve vr. 31b.

²⁹⁴ Ömeru'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 43b-44a.

hâlini bildiği halde, cevap vermez işi Allah'a havale ederdi. Evliyâ Şucâ bir gün ağır bir hastalığa tutulur ve başına gelenlerin Şa'bân-ı Velî hakkında yaptıklarından geldiğini itirafla, çağırıp hazretten helallik dilemek ister. Dervişler onun hazrete yaptıklarını ve söylediklerini hatırlattıkları halde hazret yine onu hoş görerek yanına gider. Ancak Şeyh Şucâ vefat etmiştir. Yine de Hazret ona hakkını helâl eder ve cenazesini kıldırır²⁹⁵.

Menâkıbnâmeye göre Hazret, aklî ve naklî ilimlere derinlemesine vukûfiyeti yanında, kendileri ümmî imiş gibi davranır, başkaları öyle zannederlerdi. Bu yönüyle kendilerini gizler, dışarıdan bakanlar onu okuması yazması olmayan biri olarak bilirlerdi²⁹⁶. Bu da onun derin bir mahviyet ve fenâ hâli yaşadığını göstermesi açısından önemlidir.

Hazret'in diğer önemli bir yönü de onun sadece insanları değil cinleri de irşat etme yetkisine sahip olmasıydı. Hz. Peygamber (a.s.) "*Rasûlüs-Sekâleyn*" olduğu gibi Hazret de "*Mürşidü's-Sekâleyn*" idi. Hazret'in sadece kendisinin değil tüm halîfelerinin cinleri irşat vazifeleri vardı. İbrâhim Hâs (v. 1175/1762), *Tezkiratü'l-Hâs* adlı menâkıbnâmesinde hazretin cin taifesinden on iki halîfesi olduğunu zikreder²⁹⁷. Onlar halk arasında cincilik ve muskacılık yapanlardan farklı olarak, Allah'ın isimlerinin kuvvet ile cinleri emirleri altına alır ve onlardan insanlara gelecek zararları defederlerdi²⁹⁸. Bu sebepten olsadır ki, *Sefîne-i Evliyâ* müellifi Hüseyin Vassâf, Şa'bân-ı Velî'nin mürîdanı ile ilgili olarak: "*Sâlikân arasında cin, peri musallat olmuşları yoktur*" der²⁹⁹. Eski kaynaklarda yer almamasına karşın günümüz çalışmalarında yer alan Şa'bân-ı Velî'nin Allah'tan istediği ve dua ettiği üç husus bu noktada önem arzeder. Rivayete göre Hazret kutbiyet makamına erişince Allah'tan üç şey ister³⁰⁰:

1-Tarîkatına intisab edenlerden bir kimse seyr u sülûkun sırlarına haberdar olamadan vefat ederse o kimseye son nefesinde, tevhîd-i zât zevkinden ihsan buyurulması,

2-Tarîkat sâliklerinin cin ve peri tasallutundan, bilhassa sihir yapıcılarının sihirlerinden muhafaza olunması,

3-Kıyamet kadar âriflerin eksik olmaması.

Şeyh Şa'bân-ı Velî ömrünün sonuna yaklaştığı ve ihtiyarladığı zaman vücutları iyice zayıflamıştı. Tarîkatın pîr'i Ömer Halvetî (v.800/1397) gibi halvete çok önem vermiş, ömrünün son yedi senesinde de kendini tamamen ibadete vermişti. Ancak bu esnada insanlardan ve cin taifesinden istekli olanlarla ilgilenir ve irşat vazifesini ihmal etmezdi. Son demlerinde etrafındaki halife ve mürîdanını çağırıp onlara hallerine göre nasihatlerde

²⁹⁵ Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 47a-47b.

²⁹⁶ Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 41a.

²⁹⁷ İbrâhim Hâs, *Tezkiratü'l-Hâs*, vr. 2b.

²⁹⁸ Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 63b-64a.

²⁹⁹ Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 392.

³⁰⁰ Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik*, s. 43; Çifci, *Kastamonu Camileri*, s. 33.

bulundu. Kendisin, “Efendim siz bekâ âlemine gidince, tarîkat ve müridlerin hâli nice olur” dediklerinde: “Kardeşler, üzülmeyin, her halinizi Allah’a ısmarlayın. İlahî feyz bakımından sonumuz önümüzden daha gürdür” diyerek onları teskin etti³⁰¹. Hazret, 976 senesi Zi’l-kâde ayının on sekizinci Cuma günü (4 Mayıs 1569) Hakk’a yürüdü³⁰². Hüseyin Vassâf vefatına: “Eyledi Şa'bân Efendi azm-i dildâr-ı cinân” şeklinde tarih düşmüştür³⁰³. Menâkıbnâmeye göre hazretin vefatı üzerine kırk gün yağmur yağdığı belirtilmektedir³⁰⁴.

Süleymaniye Camiî vâizi Muharrem Efendi, cenâzenin yıkanması için suyunu hazırlamış ve halifelerinden Muzaffer Dede cenazeyi yıkamıştı. Orada bulunan herkes teberrüken Hazret’in naşına sırayla su döktü. Uzaktan gelen insanlar namazına yetişebilmesi için Cuma günü ikinci namazına tehir edildi. Bu esnada Muharrem Efendi kürsüye çıkıp vaaz etti. Vaazında hazretin manevî yönünden ve ondan gereği gibi istifade edemediklerinden, kıymetini hakkıyla bilemediklerinden bahsetti. Vaazında kendiyile, Hazret arasında geçen şu olayı zikretti: “İstanbul’a gitmek için kendisinden izin istediğimde bana, Muharrem kardeş birkaç gün daha buralarda eğlen, namazımı kıl sonra git dedi. Hakîr de ‘Hasta değiller ki, vefat etsinler. Ancak yaşlılığın verdiği bitkinlikle dergâhta oturak olmuşlardır’ diye düşündüm ve kasdettikleri şeye de ihtimal vermedim. Yirmi gün geçmeden

³⁰¹ Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 65a.

³⁰² Hazret’in vefat tarihi bizim esas aldığımız Hafız Osman el-Hasbî tarafından istinsah edilen 1230 tarihli Menâkıbnâmede sehven “Dokuz yüz altmış altı” verilmektedir. Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 65b. Osmanlı döneminde Kastamonu’da yayımlanan matbû Menâkıbnâmede: “Dokuz yüz yetmiş altı” tarihi verilmektedir. Bk. Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, (Vilâyet Matbaası) Kastamonu 1294, s. 91. Hüseyin Vassâf, yukarıda verilen 976/1569 yılını esas almaktadır. Bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. III, s. 389. Diyânet İslâm Ansiklopedisi “Şa'bân-ı Velî” maddesinde de 976/1569 tarihi verilir. Bk. Tatçı-Kurnaz, “Şabân-ı Velî”, DİA, c. XXXVIII, s. 209. Ayrıca bk. İbrâhim Hâs, *Tezkiratü'l-Hâs*, vr. 67a; vr. 104b; 137b. Biz matbû nüshanın ketebe kısmında belirtilen Ömerü'l-Fuâdî’nin kendi elleriyle yazdıkları nüsha esas alındığı beyanına dayanarak, elimizdeki yazma nüshadaki “Dokuz yüz altmış altı” şeklinde verilen vefat tarihinin istinsah hatası olduğunu kabul ediyoruz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, yaptığı hesaplamalara göre vefat gününün Cuma değil, Çarşamba olduğunu, sevenlerinin Cenaze Namazına yetişmeleri için definin Cuma’ya ertelendiği yorumunu yapmaktadır. Bkz, Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik*, s. 44. Günümüz araştırmacılarından Fazıl Çıfci, hicrî yıl doğru olmakla birlikte miladî yılı olması gereken şekliyle 1569 değil 1568 olarak verir. Çıfci, *Şeyh Şaban-ı Velî*, s. 58.

³⁰³ Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 389.

³⁰⁴ Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 65b. Hazret’in bağhılarından Hüseyin Vassâf bu bilgiyi naklettikten sonra, “Garip bir tesadüf olarak arz edeyim” başlığı ile şu hatırasını aktarır: *Bu satırları yazar iken 11 Haziran 1340 (1924) ve 9 Zi’l-kâde 1342 tarihine ve yevm-i Çarşamba’ya tesadüf etti. Ba’de’l- asr saat onu yirmi geçiyordu. Hava karadı ve lamba yakmaya mecbur oldum Şiddetli bir yağmur yağmaya başladı. Her tarafta kurak tesiriyle sıkıntı vardı. Semâ’nun bükâsı ehl-i arza, Cenâb-ı Pîr hürmetine bâis-i rahmet ü menfaat oldu.*” Bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 389.

durum ortaya çıktı, cenaze vaki oldu. Kalanlar size emanet, Kastamonu'da kalmak bize haram oldu” diyerek halkla vedalaştı ve ayrıldı³⁰⁵.

Hazret'in türbesi vefatından sonra Müslümanlar ve ehl-i tasavvufun ziyâret merkezlerinden biri olmuş, bu durum günümüze kadar devam edegelmiştir³⁰⁶. Ömerü'l-Fuâdî'nin ifadelerine göre sadece Müslümanlar değil, Müslüman olmayanlar da Hazret'in türbesine kurbanla gelir, hastalarını veya başı dertte olanlar ziyaret edip, hâcet dilerler idi³⁰⁷. İşin fikhî boyutu bir tarafa, Hazret'in Mevlânâ misali diğer din mensuplarını da etkilemesi, zaman içinde ihtidâlarına vesile olması yönüyle tesirinin gücünü göstermesi açısından mühimdir. Kendisi hayattayken gayr-i Müslimlerden duâ isteyenlere onların Müslüman olmaları için duâ ederlerdi.

Şeyh Şa'bân-ı Velî türbesi, sadece halk tarafından değil, devlet ricâli tarafından da ziyaret edilir, türbesi ve külliyesinin tamir ve tecditleri yapılırdı. Bunlar arasında aslen Azdavaylı Sultan Abdülhamid dönemi paşalarından Mahmut Paşa, ilk defa İstanbul'a askerlik vazifesi için giderken Hazret'in türbesine uğramış, namaz kılp, dua etmiştir³⁰⁸. Yine aslen Kastamonu valisi iken ve kendi de bir Halvetî olan Hacı Ali Paşa (v.1290/1874) vefat ettikten sonra Şa'bân-ı Velî türbesi haziresinde defnedilmiştir³⁰⁹. Kastamonu'da 1882-1889 yılları arasında valilik yapan ve aynı zamanda Halvetî olan Abdurrahman Paşa, Cuma geceleri ve günleri dergâh camiîne gider, namazlarını eda ettikten sonra hazîrede medfun babası Ali Paşa'nın mezarını ziyaret ederdi³¹⁰. Kendisi de bir Kastamonulu olan Sâdık Vicdânî (v. 1939), hazrete olan muhabbetini şu ifadelerle belirtir: “*Kastamonu vatan-ı sâniyem ve menşeim olmak, sabâvet ve şebâbım kâmilen orada güzerân olmuş bulunmak sâyesinde belki yüz defadan fazla ziyaretle müşerref olduğum bu türbe-i şerîfe ehl-i kulûb için bir menba-ı feyz ve aşktır*³¹¹.” Cumhuriyet dönemi şâirlerinden Süleyman Nazif (v. 1927)'in Hazret'in manevî yönü ile ilgili şu tespitleri önem arz etmektedir. Süleyman Nazif, Kastamonu valisi iken Hz. Pîr'i sık sık ziyaret eder, “*Bu zâtın ilmi*

³⁰⁵ Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 67a-67b.

³⁰⁶ Türbe'nin inşası ile ilgili Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâmenin zeyli Türbenâme* adındaki eserinde geniş bilgiler verir. Bk. Ömerü'l-Fuâdî, *Türbenâme*, Süleymaniye Kütüphanesi (Reşid Efendi Bölümü) n. 478, vr. 91a-121b. Ayrıca Bk. Ömerü'l-Fuâdî, *Türbenâme*, (Kastamonu Vilâyet Matbaası) Kastamonu 1294, ss. 130-188.

³⁰⁷ Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 61a-61b.

³⁰⁸ Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Valileri*, (Doğrusöz Matbaası) 1973, s. 75, dipnot 1. Mahmut Paşa, paşalık payesini aldıktan sonra Hazret'i unutmamış, tekkenin tamire muhtaç olduğunu duyunca, bir mühendis göndererek, keşfini yaptırmış ve kendi adamlarından Taşköprülü Nuri Efendi'yi binaların onarımı için görevlendirmiştir. Eski bina yıkılarak yeniden haremlik-selamlık esasına göre yeni bir bina yapılmıştı. Başta Şa'bân-ı Velî olmak üzere türbenin içinde medfun zevâtın örtüleri yenilenmişti. Paşa gerek türbeye gerek camiye halılar ve secâdeler hibe etmiş, avizeler astırmıştır. Bk. Demircioğlu, a.g.e, s. 75.

³⁰⁹ Demircioğlu, *Kastamonu Valileri*, s. 13, dipnot 1.

³¹⁰ Demircioğlu, a.g.e, s. 15.

³¹¹ Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden: Halvetiyye*, s. 63, dipnot.

bir neşve, ledünnî bir haz duymaktan halî olamıyorum. Anlıyorum ki, bu büyük zât gönüller fetheden hâlâ ruhlarımıza hâkim olan bir mutasavvıftır. Bulanık bir yürekle huzuruna giriyor, tertemiz bir vicdanla lahdinden uzaklaşıyoruz.” derdi³¹². Bugün hâlen Anadolu'nun en yoğun dinî ziyaret yerlerinden biri olan Hazretin türbesi, gelenlere derin bir ruhânî haz vermeye devam etmektedir.

Şa'bân-ı Velî'nin tarikatının etki alanının bir göz atacak olursak, Hazret daha hayatta iken Osmanlı topraklarının her bölgesine birer halife göndererek irşat faaliyetlerini çok geniş bir alana yaymış idi. Menâkıbnâmede üçyüz altmış halife yetiştirdikleri, bunların üçyüz'üne kendileri, altmış'ına da Hz. Peygamber'in dua ettikleri tarzında bir rivayet yer almaktadır³¹³. Bu rivayetlerden anlaşılmaktadır ki, Halvetîğin Şa'bâniyye kolu daha Hazret'in hayatında iken çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştı. Şa'bâniyye tarih içinde tek alt kolu olan Karabâşiyye ile devam etmiş, Karabâşiyye'de Nasûhiyye, Bekriyye, Ârifîyye ve Hüseyîniyye kollarına ayrılmıştır³¹⁴. Bunlar arasında en yaygın olanı Nasûhiyye'dir³¹⁵. Daha sonra Nasûhiyye'den Anadolu'da Çerkeşiyye ve Halîliyye alt şubeleri ortaya çıkmış, Çerkeşiyye'den de meşhur Kuşadaviyye ile sürüp gitmiştir.

Diğer taraftan tekkelerin kapatılmasından altı yıl önce (1919), Yeşilzâde Mehmed Sâlih Efendi (v.1954)'nin İstanbul tekkelerinin bir envanterini kaydettiği *Rehber-i Tekâyâ*'sında yirmi altı adet Şa'bânî tekkesinin isimleri ve buldukları bölgeler yer alır³¹⁶. Bu durumda Hazret'in yaşadığı XVI. Asırdan itibaren tarikatın son döneme kadar etkisini sürdürdüğünü yaygınlığın göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca tarikatı zaman içinde Anadolu'da Kastamonu, İstanbul, Bolu, Araç, Safranbolu, Gerede, Çerkeş,

³¹²Ihsan Ozanoğlu, *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şaban-ı Velî Hayatı, Eserleri, Külliyesi*, s. 13. Ozanoğlu bu hususta şu bilgileri aktarır: “Süleyman Nazîf, bu tahassürle “Huzuru Pîr'e yüz sür itilâ iderse vicdânın” şeklinde bir mısra-i berceste söylemiş, bu mısra siyah zemin üzerine altın yaldızla ve ta'lik hattıyla yazılıp türbenin hâlen mevcut olmayan hol kapısının üzerine konulmuştu. Bu levha 1925 de alındı ve diğer eşya gibi ziyana uğratıldı.” Bk. Ozanoğlu, a.g.e, s. 13. Burada bahsedilen mısranın beyit olarak tamamı şöyledir:

*Bu Şa'bân-ı Velî'dir ki muktedâ-yı feyz-i irfânın
Huzûru pîr'e yüz sür itilâ ider ise vicdânın*

³¹³Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıbnâme*, vr. 40b-41a. Abdulkadiroğlu, yaptığı hesaplamalara göre vefat gününün Cuma değil, Çarşamba olduğunu, sevenlerinin Cenaze Namazına yetişmeleri için defininin Cuma'ya ertelendiği yorumunu yapmaktadır. Bkz, Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik*, s. 44. Günümüz araştırmacılarından Fazıl Çıfci, hicrî yıl doğru olmakla birlikte miladî yılı olması gereken şekliyle 1569 değil 1568 olarak verir. Çıfci, *Şeyh Şaban-ı Velî*, s. 58.

³¹⁴Kara, *Karabaş Velî*, ss. 184-186.

³¹⁵Geniş bilgi için Bk. Vahit Göktaş, *Üsküdarî Muhammed Nasûhî ve Tasavvufî Görüşleri*, (Yayınevi) Ankara 2010, 173 s.

³¹⁶Bk. Mustafa Aşkar, “Son Dönem Tekke Mecmûalarından Mehmed Sâlih Efendi'nin *Rehber-i Tekâyâ'sı*”, *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, yıl: 1, sayı:3, nisan 2001, ss. 153-154. Abdulkadiroğlu, Bandırmalızâde'nin *Mecmûa-yı Tekâyâ'sına* dayanarak yirmi beş tekkeden bahseder ve liste hâlinde verir. Bk. Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik*, ss. 26-27.

Mudurnu, Beypazarı, Afyon'da yayılmış; özellikle silsilesinden gelen Şeyh Mustafa Bekrî (v.1162/1749) vasıtasıyla Şam, Hicaz taraflarına, Mısır'a, Cezâyir'e, Hindistan'a kadar ulaşmıştır³¹⁷. Şa'bâniyye'den devam eden Bekriyye'nin bir alt kolu olan Semmâniyye'nin Sudan, Güney Asya'da Sumatra, Palembang ve Açe bölgesinde de yaygın olduğunu öğreniyoruz³¹⁸. Tarikatının bu derece geniş bir coğrafyaya yayılmış olması aynı zamanda Şa'bân-ı Velî'nin tasavvufî yönünün etkisini gösterir.

SONUÇ

Şa'ban-ı Velî, Osmanlı dönemi XVI. Yüzyıl mutasavvıfları arasında gerek halk arasında gerekse devlet erkânı tarafından en fazla itibar görmüş ve pek çok insan yetiştirerek tasavvuf tarihindeki haklı yerini almıştır. Hazret'in hiç yazılı eseri olmamasına rağmen, o da Hacı Bayram-ı Velî gibi gönüllere Allah'ı nakş etmiş, bütün kitapların hedefi olan insân-ı kâmiller yetiştirme hususunda hayatını dine ve insanlığa vakfetmiştir. Sadece yaşadığı dönemde değil günümüze kadar da feyiz ve bereketleri devam etmiş, türbesi ve camii, maneviyât erbâbı ve dertli gönüllerin ziyâretgâhı olmuştur. Öyle tahmin ediyoruz ki, Anadolu'da en çok ziyaret edilen ilk beş türbe arasına rahatlıkla girmektedir. Bu onun günümüzde de etkisini sürdürmesini göstermesi açısından mühim bir tespittir.

Şa'bân-ı Velî, Halvetiyye gibi bir tarikatı, çoğunlukla İstanbul merkezli yayılan tarikat ve kollardan farklı olarak, Anadolu'nun Kastamonu gibi bir bölgesinde o günün coğrafyasında pek çok şehirde yaymış olması ve oralara halife göndermesi, onun tasavvufî etkisini ve şahsiyetinin gücüne delâlet etmesi açısından önemlidir. Yine günümüze kadar onun daha sonraki takipçileri vasıtasıyla dünyanın çok geniş bir bölgesinde yayılmış olması da dikkati câlib bir durumdur. Özellikle onun adına nispet edilen Şa'bâniyye kolu, Halvetiyye'nin en yaygın kolu olması yönüyle dikkat çeker.

Şeyh Şa'bân-ı Velî, menâkıbnâmedeki verilere de dayanarak, son derece mahviyet sahibi, şöhretten kaçınan, kendini ümmî olarak hissettiren bir yapıya sahiptir. Kendi döneminde sadece müslümanların değil çevresindeki hristiyanların da dertlerine derman olmuş, onların hidayetlerine vesile olmaya gayret etmiştir. Hazret'in manevî nüfuzu şu ana kadar devam edegeldiği gibi, bundan sonra da etkisi ve tesirleri artarak daha çok tanınacak ve hakkında ilmî çalışmalar yapılmaya devam edecektir.

³¹⁷Şa'bâniyye'nin yayıldığı coğrafya ile ilgili Bk. Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 381 ; Kerim Kara, *Karabaş Velî, Hayatı, Fikirleri, Risâleleri*, s. 171; İrfan Gündüz, "Bekriyye", *DİA*, c. V, İstanbul 1992, s. 371; Oğuz, *Hazret-i Şab'ân-ı Velî*, s. 43.

³¹⁸Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, (Erkam Yayınları) İstanbul 2005, s. 86.

KAYNAKÇA

ABDULKADİROĞLU, Abdulkadir, *Halvetilik'in Şa'bâniyye Kolu-Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara 1991.

_____, Abdulkadir-Ülkü Ayan Özsoy, *Taşköprü Vakfiyeleri*, Ankara 2005.

ALTINTAŞ, Hayrani, "*Tasavvuf*", AÜİF Dergisi, c. XXXI, Ankara 1989.

ARAZ, Nezihe, *Anadolu Evliyâları*, (Atlas Kitabevi) İstanbul 1984.

AŞKAR, Mustafa, *Niyâzî-i Mısrî ve Tasavvuf Anlayışı*, (Kültür Bakanlığı Yayınları) Ankara 1998.

_____, "*Son Dönem Tekke Mecmûalarından Mehmed Sâlih Efendi'nin Rehber-i Tekâyâ'sı*", *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, yıl: 1, sayı:3, nisan 2001, ss. 153-154.

ATEŞ, Ahmet, "*Menâkıb*", İA, c.VII, (MEB Yayınları) İstanbul 1972.

ATTÂR, Ferîdüddîn, *Tezkiratü'l-Evliyâ*, haz. Muhammed İsti'lâmî, (İntişârât-ı Zevvâr) Tahran 1374 hş, 919 s.

BANDIRMALİZÂDE, Ahmed Münip, *Mirâtu't-Turuk*, (Cemal Efendi Matbaası) Dersâdet 1306.

el-BEYPAZÂRÎ, İbrahim Lutfi, *el-Âsârü'l-Mecîdiyye fî Menâkıb'l-Hâlidîyye*, İstanbul 1257.

el-BUHÂRÎ, Muhammed bin İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, c. V, (Dâru't-Türâsî'l-Arabî) Beyrut tarihsiz.

BURSALI Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, (Matbaa-i Âmire) İstanbul 1333.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Hacı Bayram Velî*, (Kültür Bakanlığı Yayınları) Ankara 1991.

ÇİFCİ, Fazıl, *Gönüller Sultanı Hakikat İlminin Üstadı Şabân-ı Velî*, (Şabân-ı Velî Kültür Vakfı Yayınları) Kastamonu 2011.

_____, *Kastamonu Camileri, Türbeleri-Diğer Tarihi Eserler*, (Kastamonu Belediye Başkanlığı) Kastamonu, 2006.

CİHANGİR, Musa Seyfi, *Şeyh Şa'bân-ı Velî Hazretlerinin Hayatı ve Manevî Silsilesi*, Kastamonu 1997, 70 s.

CLAYER, Nathalie, "*Şa'bâniyya*", EI, v. IX, (Brill) Leiden 1997, ss. 155-156.

EFLÂKÎ, Ahmet, *Ariflerin Menkıbeleri*, c. I, çev. Tahsin Yazıcı, (MEB Yayınları) Ankara 1995.

EYÜPGİLLER, Kemal Kutgün, "*Şabân-ı Velî Külliyesi*", DİA, c. XXXVIII, İstanbul 2010, ss. 210-211.

DEMİRCİOĞLU, Ziya, *Kastamonu Evliyâları*, (Doğrusöz Matbaası) Kastamonu 1957.

_____, *Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişînleri*, (Doğrusöz Matbaası) Kastamonu 1983.

_____, *Kastamonu Valileri*, (Doğrusöz Matbaası) Kastamonu 1973.

DEYLEMÎ, Ebû Sâbit Muhammed bin Abdülmelik, *Mühimmâtü'l-Vâsılîn*, AÜİF Kütüphanesi, Yazmalar Bölümü, no: 3690.

FARUQÎ, Süreyya, *The Life Story of An Urban Saint in The Ottoman Empire; Pirî Baba of Merzifon*, İÜEF Dergisi, İstanbul 1979, sayı: XXXII, ss. 653-678.

FİRÛZANFER, Bedüzzemân, *Zindegî-yi Mevlânâ Celâleddîn-i Muhammed Belhî*, (İntişârât-ı Zevvâr) Tahran 1382 hş.

el-FUÂDÎ, Ömer, *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî*, Süleymaniye Kütüphanesi (Reşid Efendi Böl.), no. 478/1, 90 y.

_____, *Menâkıb-ı Şerîf-i Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî*, (Kastamonu Vilâyet Matbaası) Kastamonu 1294, 188 s.

_____, *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, haz. Muhammed Safî, (Hamle Yayınları) Kastamonu 1998, 165 s.

_____, *Hazret-i Pîr Şabân-ı Velî Menkıbeleri*, Sad. Muhammed Bedirhan. (Nefes), İstanbul 2011, 207 s.

GÖKTAŞ, Vahit, *Üsküdarî Muhammed Nasûhî ve Tasavvufî Görüşleri*, (Yayınevi) Ankara 2010, 173 s.

GÜNDÜZ, İrfan, *"Bekriyye"*, DİA, c. V, İstanbul 1992.

HARİRİZÂDE, Muhammed Kemâleddin, *Risâle-i Kenzi'l-Feyz*, Süleymaniye Kütüphanesi (H. Mahmud Efendi Bölümü) no. 2621.

_____, *Tibyânu Vesâilî'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik*, c. II, Süleymaniye Kütüphanesi (İbrahim Efendi Bölümü), no. 431.

İBRAHİM Has, *Tezkiretü'l-Hâs*, Süleymaniye Ktp (Hacı Mahmud Efendi Bölümü), nr. 4543.

KARA, Kerim, *Karabaş-ı Velî-Hayatı, Fikirleri, Risâleleri*, (İnsan Yayınları) İstanbul 2003.

el-KÂRÎ, Abdülhâfiz bin Osman, *Cilâü'l-Kulûb ve Keşfü'l-Kurûb bi Menâkıbi Ebî Eyyûb*, (Mihran Matbaası) İstanbul 1298.

KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, c. VII-VIII, (Mektebetü'l-Müsennâ) Beyrut trz.

KİSSLİNG, Hans Joachim, *"Halvetî Tarikatı-I"*, çev. M. Serhan Tayşi, Bülten Bilim Sanat Vakfı, Kasım-Aralık-Ocak 1993-1994, sayı: 32, ss. 36-37.

KÖPRÜLÜ, Fuat, *"Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları"*, Belleten, c. VII (1943), ss. 421-425.

KÖPRÜLÜ, Orhan, *Tarihi Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıbnâmeleri*, İstanbul 1953, İÜEF Tarih Semineri Kütüphanesi, no: 512 (Yayınlanmamış doktora tezi), 115 s.

KURNAZ, Cemal-Mustafa Tatçı- İsmail Kasap, *Hüseyin Vassâf-Hayatı, Eserleri ve Şiirlerinden Seçmeler*, (Akçağ) Ankara 1999.

OCAK, Ahmed Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara 1992 (TTK Basımevi), XVIII+130 s.

OĞUZ, Muhammed İhsan, *Hazret-i Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*, (Oğuz Yayınları), İstanbul 1995.

OKUMUŞ, Ali, *Menâkıb-ı Şeyh Şa'ban-ı Velî*, (Y. Lisans), Dan. H. Kâmil Yılmaz, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1998.

OZANOĞLU, İhsan, *Şa'bân-ı Velî Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, Kastamonu 1966.

_____, *Kastamonu Kütüğü*, (Şirket-i Mürettibiye Basımevi) İstanbul 195.

_____, *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şaban-ı Velî Hayatı, Eserleri, Külliyesi*, (Yenises Matbaası) Kastamonu 1966.

ÖNGÖREN, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf*, (İnsan Yayınları) İstanbul 2000.

MEHMED Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, (Matbaa-i Âmire) İstanbul 1341.

MUSLU, Ramazan, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, (Erkam Yayınları) İstanbul 2005.

SERİN, Rahmi, *İslâm Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetîler*, (Petek Yayınları) İstanbul 1984.

es-SÜHREVERDÎ, Şihâbüddîn Ömer bin Muhammed, *İrşâdü'l-Mürîdîn ve İncâdü't-Tâlibîn*, Amasya Bayezid Kütüphanesi, 05 BA 1074.

es-SÜNBLÛ, Mehmed Samî, *Esmâr-ı Esrâr*, (Cemal Efendi Matbaası) Dersaadet 1316.

ŞAHİN, Haşim, “*Menâkıbnâme*”, DİA, c. XXIX, Ankara 2004.

ŞEMSEDDİN Sivâsî, *Menâkıb-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*, (Takvimhâne-i Âmira) Dersaadet 1278.

TATÇI, Mustafa-Cemal Kurnaz, “*Şâbân-ı Velî*”, DİA, c. XXXVIII, İstanbul 2010.

TATÇI, Mustafa-Cemal Kurnaz, *Karabaş-ı Velî-Mi'yâr'ı Tarîkat*, (Alperen Yayınları) Ankara 2002.

TATÇI, Mustafa, “*Kastamonulu Eren Şabân-ı Velî ile İlgili Yeni Bilgiler*”, GÜ. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Ankara 2007 (Özel Sayı), ss. 309-318.

_____, Mustafa, “*Şâbâniyye*”, DİA, c. XVIII, ss. 211-215.

TOĞAN, A. Zeki Velidî, *Tarihte Usûl*, (Enderun Kitabevi) İstanbul 1985.

YAZAR, İlyas, “*Osmanlı Kültür Şehirlerinden Kastamonu'da Yetişmiş Bir Şâir, Ömerü'l-Fuâdî*”, Folklor/Edebiyat, S. XX, (1999/4), ss. 112-114.

_____, “*Ömer Fuâdî*”, DİA, c. XXXIV, İstanbul 2007, ss. 61-63.

YAZAR, L. Nihal, *Halvetîliğin Şa'bâniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara 1985.

YILMAZ, Ali, “*Şeyh Şâbân-ı Velî*”, Sahabeden Günümüze Allah Dostları içinde, c. XVIII, (Şule Yayınları) İstanbul 1995.

YILMAZ, H. Kamil, *Azîz Mahmûd Hüdâyî-Hayatı, Eserleri, Tarîkatı*, (Erkam Yayınları) İstanbul 1990.

YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Sûfiler, Devlet ve Ulemâ*, (Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları) İstanbul 2001.

VASSAF, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr fî Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, c. IV, Süleymaniye Kütüphanesi (Yazma Bağışlar Bölümü), no. 2308.

_____, *Divân-ı Vassâf*, Süleymaniye Kütüphanesi (Yazma Bağışlar Bölümü), no: 2311.

_____, “*Sâhib-i Tarîkat Hazret-i Pîr Şa'bân-ı Veli*”, *Cerîde-i Sûfiyye*, c. 3, sayı: 81, s. 348.

VİCDANÎ, Sâdık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden: Halvetiyye*, (Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası) İstanbul 1338-1341.

ZENGİN, Ahmet Yaşar, *Kastamonu Evliyâları*, (Kas-Der Yayınları) İstanbul 2000.

HÜSEYİN VASSÂF VE ŞÂBÂNÎLİĞİN COĞRAFYASI

Prof. Dr. Mehmet Akkuş

Ankara Üniversitesi, Türkiye

Osmanzâde Hüseyin Vassâf, baba tarafından Ürgüp, ana tarafından ise Mısırlı bir aileden olup 1872-1929 yılları arasında İstanbul'da yaşamış bir mutasavvıf şairdir. Kendisi Gümrük İdaresi'nde çalıştığı halde genç yaştan itibaren tasavvufa meyl etmiş, birçok mutasavvıfın dersinde ve sohbetinde bulunmuş, muhtelif tarikatlardan icazet almış ve nihayet bir müddet Kasımpaşa Uşşakî âsitânesi'nin şeyhliğini yapmıştır. İstanbul başta olmak üzere ve özellikle Osmanlı coğrafyasında mevcut olan tarikatlar ve bunlara mensup mutasavvıflar hakkında geniş araştırmalarda bulunmuş, kendi zamanında var olan tekke ve zaviyeleri ziyaret etmiş, buralarda yaşayan şeyh efendilerle mülakatlar yapmış. 23 sene boyunca elde etmiş olduğu bilgileri derleyerek Tarikatlar ve velîler hakkında 5 ciltlik ansiklopedik mahiyet arz eden Sefîne-i Evliyâ adlı eserini kültür tarihimize âbidevî bir kitap bırakmıştır. Bu eser başlangıçlarından yaşadığı döneme kadar bütün tarikatlar hakkında önemli bilgiler veren bir kaynak kitaptır.

Hüseyin Vassâf'ın tasavvufa ilk intisâbı ve icazeti Şa'bânî tarikatındadır. Şâm'dan İstanbul'a gelen ve Vassâf'ın evinde misâfir kalan Hanefî âlimlerinden ve Şabânî tarikatının Bekriyye kolu şeyhlerinden Şeyh Muhammed Sultân Efendi'ye intisap etmiş ve bir kaç sene sonra bu şeyhten icâzet-nâme almıştır. Nitekim kendisi bunu şöyle ifade etmektedir:

*“Müşârûnileyh ile mülâkâtım 1317 sene-i hicriyyesi şehr-i Şa'bân'ında (Aralık 1899) İstanbul'da vâki' olmuştur. İki ay kadar İstanbul'da fakîr-hânede misâfir oldular. Sohbetlerinden çok müstefîd olduk. Burada birkaç kişi kendilerine intisâb eylemiştik.”*³¹⁹ Bundan sonra şu beyitle bunu teyid etmektedir:

Halvetîlerle koyuldum reh-i tahkîka hemân

Reh-nümâ olmuş idi Hz. Pîrim Şa'bân

Bu ifâdelerden onun tasavvufta ilk intisap edip icâzet aldığı şeyhin Şa'bânî olduğu anlaşılmaktadır. Şeyhinin vefatı üzerine yazdığı şu beyitlerden bu durum daha da açık ifade edilmektedir:

Tarîk-ı Halvetî'nin Mustafâ'l-Bekrî kolundandır

Gül-i gül-zâr-ı Şa'bânî olan ol zât-ı dil-âgâh

Mübârek Şeyh Muhammed âzim-i dârü'l-karâr oldu

³¹⁹ Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ (Hazırlayan Prof. Dr. Mehmet Akkuş- Prof. Dr. Ali Yılmaz), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006,

Gülistân-ı şefâatda şefî' olsun Rasûlullâh

Bu intisaptan sonra Muhammed Sultan Efendi, Hüseyin Vassâf'a kendi eliyle yazdığı Arapça bir icâzetnâme vermiştir. İcâzetnâme'nin bir yerinde şöyle denilmektedir.

“Ben, Hüseyin Vassâf'a bütün hallerinde takvâlı olmasını, zikre devam etmesini, Hz. Peygamber'e cehren ve hafîyyen, kalb ve lisan ile salavât getirmesini, Allah'tan başka hiçbir kimseye boyun eğmemesini tavsiye ederim. Ayrıca kalbinin bütün müslümanlara karşı selîm olmasını, bütün işlerinde Allah'a tevekkül etmesini dilerim. Halvetteki ve celvetteki sâlih dualarında beni ve zürriyetimi unutmamasını isterim. Yine bize ve bu silsileyi yazan kâtîbine de hüsn-i hâtîme dileyerek dua etmesini isterim.

Şâm-ı şerîf Askerî İ'dâdî İmamı Muhammed Sultan b. Abdullah b. Arslan ed-Dağîstânî el-Halvetî.”

Hüseyin Vassâf bu intisab vesilesiyle Divan'ında Hz. Pîr ve şeyhi hakkındaki duygularını şöyle dile getirir:

Benim pîrim mübeccel dest-gîrim Şeyh Şa'bân'dır

İki âlemde elbette zahîrim Şeyh Şa'bân'dır

Nesîm-i feyz ü himmetle dem-â-dem kalbimi okşar

Mükerrerrem kutb-ı eḫhamdır emîrim Şeyh Şa'bân'dır

Mürîd-i râh-ı Hakk'a dem-be-dem îsâr-ı feyz eyler

Benim âlî- nazar pîr-i hatîrim Şeyh Şa'bân'dır

Tarîkında nice esrâr nümâyân olmada her ân

Bu zulmet-hâne-i tende münîrim Şeyh Şa'bân'dır

Fakîri kem-teri Vassâf'ına lutf-ı ilâhîdir

Benim âlî-nazar pîr-i kebîrim Şeyh Şa'bân'dır

Hüseyin Vassâf, 1914'de Şam'a yaptığı bir seyahatte şeyhinin kabrini ziyaret ettiğini ve oradaki Şa'bânîlerle görüştüğünü *Sûriye ve Filistin'de Cevlânım* adlı eserinde bahs etmektedir.³²⁰

Bu bakımdan müellif *Sefîne*'nin büyük bir bölümünü Şa'bân-ı Velî ve Şa'bânîlere ayırmıştır. Eserin c.III, s.511-536. sayfalarında Şa'bân-ı Velî'nin hayatı, tarikatın usûl ve erkânı, Kastamonu'daki külliyenin fotoğraflarıyla o tarihlerdeki durumu ele alınmıştır. C.IV, s.13-206'de ise Şa'bân-ı Velî'nin halifeleri, Şa'bânî tarikatının Karabâşîyye, Nasûhiyye, Çerkeşîyye, İbrahîmiyye ve Bekriyye kolları ve bunların mutasavvıfları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Şa'bânî Tarikatı'nın yayıldığı alanla ilgili olarak konunun başında şöyle demektedir:

/381/ « *Tarîkat-ı alîyye-i Şa'bânîyye, tarîk-ı Halvetînin en büyük ve en mühim bir şu'besidir. Öyle bir şu'be ki, Anadolu'dan zuhûr ederek Rumeli, Sûriye, Mısır, Tıرابلس-garb, Tunus, Cezâyir, Fas ile Medîne-i Münevvere, Mekke-i Mükerrerme, Yemen ve Hindistân'a kadar dal budak salmış bir şecere-i azîme-i Halvetiyye'dir. Bu mertebede intişâr, turuk-ı alîyyenin pek*

³²⁰ Hüseyin Vassâf, *Hicâz Hâtîrâsı* (Haz. Mehmet Akkuş, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 2011, s.324-326.

azına nasib olmuştur. Pîr-i muazzamı, kutbu'l-evliyâ, zahru'l-asfiyâ, matla'-ı âfitâb-ı kerâmet, şeyhu'l-meşâyih, berzehu'l-berâzih olan Hz. Şa'bân-ı Velî (kuddise sirruhu'l-celî) efendimizdir (kaddesa'llâhu sirrahû). Silsile-i tarikatları dördüncü şeyhde pîr-i tarîk-ı Halvetî Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî (kuddise sirruhu'r-rabbânî) hazretlerine müntehîdir. »

Hüseyn Vassâf'ın Dîvân'ında da Hz. Şa'bân-ı Velî ve bazı Şa'bânî büyükleri hakkında şiirleri bulunduğu gibi Cerîde-i Sûfiyye'nin muhtelif sayılarında Şeyh Mustafa Enver-i Şabânî, Kâmil Efendi, Bosnevî Hacı Tevfik-i Şabanî v.s. hakkında yazdığı müstakil biyografî yazıları bulunmaktadır.

Divan'ındaki şiirlerinde de Üsküdar'da Nasûhî Âsitânesi Şeyhi Kirâmeddîn Efendi'ye bazı Şa'bânî şeyhleri ve genel olarak Şa'bânîler hakkında şiirleri de yer almaktadır:

Bende-i hâss-ı Resûlullâh Şa'bânîleriz
Âşık-ı şeydâ-yı Hak hoş-hâh Şa'bânîleriz
Pîrimiz Sultân Şa'bân-ı Veliyy-i pür-himem
Peyrev-i pîr-i dil-âgâh Şa'bânîleriz
Reh-nümâ-yı aşkımız Seyyid Nasûhî Hazreti
Bezm-i vahdet o âlî-câh Şa'bânîleriz
Feyz-i pâk-ı evliyâullâh ile rûşenî diliz
Âlem-i fânîde sâhib-intibâh Şa'bânîleriz
Dâimâ Kur'ân u îmân yâr-ı cân olmuş bize
Cân u dilden aşk ile hem-râh Şa'bânîleriz
Âlem-i fânîye yokdur iltifât u meylimiz
Târik-i dünyâ fenâ-fi'llâh Şa'bânîleriz
Râh-ı Hak'da oldu aşk sermâyemiz ey nûr-ı ayn
Mazhar-ı sırr-ı bekâ-bi'llâh Şa'bânîleriz
Neş'e-i vahdetle kalben pür-safâyız âşıkız
Hamdü li'llâh ârif-i bi'llâh Şa'bânîleriz
Her taraf mirât-ı vahdet ene'l-hak söylüyor
Nükte-dân-ı “semme vechu'llâh” Şa'bânîleriz
Nefy ü isbâtın ledünniyâtını ârif göñül
Vâkîf-ı esrâr-ı illa'llâh Şa'bânîleriz
Peykiyiz hurşîd-i tâbân-ı tarîkîn dâimâ
Halveti erkânına şehrah Şa'bânîleriz
Farz u sünnet reh-nümâ-yı hâs olmuşdur bize
Sâlikân-ı aşk için cân-gâh Şa'bânîleriz
Halka-i tevhîdimizde cezbe vü hâlât ile
Hizb-i zikre müştegil pür-âh Şa'bânîleriz
Levh-i dilde rû-nümâ oldu Kirâmeddin'e yâr
Sırru'l-esrâra basîret-gâh Şa'bânîleriz

Âtîde bahs olunacağı vechile, muharrir-i kem-terin ilk nisbetim tarîkat-ı aliyye-i Şa'bâniyye'yedir. Şeyhimin irtihâliyle Gülşenî'den, bi'l-âhare

Uşşâkî'den mazhar-ı feyz olmağa çalıştım ve çalışıyorum. O zamân söylenmiş medhiyelerdendir. (Sefine c.III,)

Mefhar-ı ehl-i velâ Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Medh ü tekrîme sezâ Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Muhtefî genc-i nihânında onun gevher-i zât
Vâkıf-ı sırr-ı Hudâ Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Kutb-ı yektâ-yı zamân olduğuna şek yokdur
Mefhar-ı şâh u gedâ Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Halvetî güllerinin en güzelidir zâtı
Gül-i gül-zâr-ı vefâ Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Bâb-ı medhinde anın her ne dinilse azdır
Lâyık-ı medh u senâ Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Nazarı derd-i müridâna devâdır Vassâf
Bil ki dârû-yı şifâ Hazret-i Şa'bân-ı Velî

Bu tarîkta çok urefâ yetişmiş ve el'ân yetişmekte bulunmuştur. **Memâlik-i İslâmiyye'nin her tarafına yayılan** tarîkat-ı aliyye-i Şa'bâniyye'de, hâl-i hâzırda eâzım eksik değildir. (Sefine c.III, s.393)

Server-i ehl-i tarîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Sâlik-i râha hakîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Hâl ü kâlinde anın bû-yı hakikat vardır
Cümle uşşâka şefîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Misl-i hurşîd tulû' itdi cihâna ol pîr
Bahr-ı envâra garîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Halvetî bâğına bir bülbül-i revnak-efzâ
Meslek-i feyzi vesîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Âşık-ı sâdik-ı cânân-ı hakikîdir ki
Fikr- i irfânı amîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Dâhil-i zümre-i pîrân-ı ızâm olmuşdur
Hak teâlâyâ sadîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Evlîyâ rehberidir hem urefânın fahri
Pîr ü burhân-ı tarîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Bülbül-i bâğ-ı edeb mefhar-ı erbâb-ı ireb
Hiss-i âlîsi refîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Mazhar-ı fevz ü fütûh zât-ı şerîfi memdûh
Âşık-ı feyzi refîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Sensin ummân-ı kerem bülbül-i gül-zâr-ı İrem
Remz-i akvâli rakîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Ol Hudâ aşkına Vassâf'ına bezl it keremi
Ey müridâna şefîk Hazret-i Şa'bân-ı Velî
Ârifânın kutbudur Sultân Şa'bân-ı Velî
Ehl-i aşkın lübbüdür Sultân Şa'bân-ı Velî
İlm-i zâhir ilm-i bâtında kemâlât sâhibi
İlm ü irfân bahridir Sultân Şa'bân-ı Velî

*Menba'-ı feyz ü keremdir mazhar-ı esrâr-ı Hak
Ehl-i zikrin pîridir Sultân Şa'bân-ı Velî
Sâhibü'l-fazli'l-celîdir mazhar-ı sırr-ı Alî
Râh-i Hakk'ın nûrudur Sultân Şa'bân-ı Velî
Kutb-ı a'zam pîr-i efram vâris-i ilm-i Nebî
Bendegânın fahrıdır Sultân Şa'bân-ı Velî
Rûşen-i çeşm-i hidâyet seyyid-i ehl-i tarîk
Kâşifü'l-esrârdır Sultân Şa'bân-ı Velî
Zulmet-i hicrânda kalmış bî-kes ü bî-çâreye
Matlau'l-envârdır Sultân Şa'bân-ı Velî
Bende-i dîrînesi **Vassâf**'ının ser-tâcidir
Mefharü'l-ahyârdır Sultân Şa'bân-ı Velî (Sefine c.III, s.398)*

Şa'bânî Velî'den sonra gerek Kastamonu'da ve gerekse Anadolu'nun farklı yerlerinde irşad faaliyetlerinde bulunanlardan bir kısmı şöyle belirtilmektedir:

Kastamonulu Şeyh Osmân Efendi Tokat'ta, **Kastamonulu** Şeyh Hayreddûn Efendi, **İskilipli** Şeyh Abdülbâkî Efendi Çorum'da, **Kastamonulu** Şeyh Muhyiddîn Efendi Şam taraflarında, Şeyh Osman Efendi'nin oğlu Şeyh Şeyh Hayreddîn Efendi **Bolu**'da irşad faaliyetinde bulunmuşlardır. **Çorumlu** Şeyh İsmâîl Kudsî Efendi, Çelebi Pîr Mustafa Efendi b. İsmâîl-i Kudsî, **Zileli** Şeyh Abdurrahmân Efendi, **Amasyalı** Şeyh Hâfız İbrâhîm Efendi, /399/ Şeyh Hâfız Ahmed Efendi b. Çelebi Pîr Mustafa Efendi, Şeyh Muhammed Efendi b. Hâfız Ahmed Efendi, Şeyh Abdullâh Efendi b. Muhammed Efendi, Şeyh Hâfız Mustafa Vahdetî Efendi, Şeyh Hâfız Abdurrahmân Efendi b. Hâfız Mustafa Vahdetî Efendi, Şeyh Muhammed Saîd Efendi b. Hâfız Abdurrahmân Efendi, **Bolulu** Şeyh İbrâhîm Efendi (niyâbeten), Şeyh Muhammed Atâullâh Efendi b. Şeyh Muhammed Saîd Efendi.

Şa'bânîyye Tarikatının Karabaşîyye, Nasûhiyye, Çerkeşîyye, Bekriyye gibi dört ana şubesi vardır. Bunlardan İstanbul'da özellikle XVII. Asırda Karabaşîyye, XVIII. Asırda Nasûhiyye ve XIX. Asırda da Çerkeşîyye, Kuşadaviyye ve Haliliyye şubeleri daha faal olmuşlardır. Ahmed Münib Efendi, Mecmua-yı Tekâyâ adlı eserinde her hangi kol ismi belirtmeden İstanbul'da 25 Şabanî tekkesinden söz etmektedir.

İstanbul'daki Şabanîlik'ten bahs eden Hür Mahmud Yüceer, XIX. Asırdaki durum hakkında şöyle demektedir:

“XIX. asırda Şâbânîyye kolu, başta bağlı bulunduğu Halvetiyye olmak üzere birçok tarikattan tekkeler devralmış, asrın sonunda Şâbânî tekkelerinin sayısı tamamı mamur olmak üzere yirmialtıyı bulmuştur. Halvetîlik'ten Altuncu zâde Tekkesi (Şehzâdebaşı), Ümmî Ahmed Efendi Tekkesi (Üsküdar), Atik Valide Tekkesi (Üsküdar), Nalçacı Tekkesi (Üsküdar); Sivâsîlikten Boyalı Mehmet Tekkesi (Fâtih); Sünbülîlik'ten Seyyid Baba Tekkesi (Haseki); Gülşenîlikten Ümmî Sinan Tekkesi

(Şehremini), Ekmel Tekkesi (Aksaray); Cerrâhîlikten Seyyid Feyzullah Efendi Tekkesi (Üsküdar), Durmuş Dede Tekkesi (Rumelihisarı); Uşşâkîlikten Cemâleddin-i Uşşâkî Tekkesi (Eğrikapı harici) olmak üzere toplam on bir tekke farklı tarihlerde Şâbânî meşihatine geçmiştir. Bunları diğer tarikatlara ait olan Sinânilikten Emirler Tekkesi (Kocamustafapaşa), Bayâmîlikten Olanlar Tekkesi (Aksaray) Nakşibendilikten Atâullah Efendi Tekkesi (Kanlıca), Beşikcizâde Tekkesi (Fatih), Celvetilikten Atpazarı Tekkesi, Semerci İbrahim Efendi Tekkesi (Fatih). Beykoz'da Şeyh Süleyman Efendi Dergahı, Aksaray'da Şamlılar Dergahı yine bu taikata merkezlik eden mekanlar arasındadır.”³²¹

Şâbânî kollarından Nasûhîlik daha çok İstanbul'da yaygın olduğu gibi, Mustafa Efendi tarafından tesis olunan Çerkeşlik, Çerkeş, Tokat, Bolu, Yozgat, Ankara ve İstanbul'da yayılmıştır.

Bunlardan da Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Hindistan gibi geniş bir coğrafyada kollara ayrılmıştır. Bu kollardan bazıları ve bunların yayıldığı coğrafyalar hakkında Vassâf'ın Sefîne'de kaydettiği bilgilerden özet bilgiler vermek istiyorum:

1. Karabaşîye Şubesi:

Ali el-Atvel ve Karabaş Karabaş Velî diye şöhret bulan Arapkirli Şeyh Alâeddîn Ali tarafından tesis olunmuştur. Vassâf onun hakkında şu bilgiyi vermektedir:

“Kastamonu'ya azîmetle âsîtâne-i Hz. Pîr'de seccâde-nişîn olan İsmâîl-i Çorumî hazretlerinin zîr-i terbiye-i reşâdetlerine girip az vakitte pek çok maârîf-i ilâhiyye tahsîl ettiler. Bir aralık mürşid-i mükerrerinin emriyle Çankırı'ya giderek müsterşidîn beyninde tehaddüs eden mesâil-i sûfiyyeyi hall ü fasl eylediler. Ba'dehû şeyhinin âlem-i cemâle intikâliyle yerlerine mahdûmları Şeyh Muslihuddîn Mustafa Efendi post-nişîn olmakla müşârünileyhten tekmîl-i sülûk eylediler. 1080/(1669-70) senesinde Dersaadet'e geldiler. Üsküdar'da Muhammed Paşa Câmi'-i şerîfnde ihtiyâr-ı uzlet buyurdular. O aralık Üsküdar'da Atîk Vâlîde Sultân Câmi'-i şerîfi ittisâlindeki zâviyenin meşîhati ibrâm-ı küllî ile kendilerine teklîf edilmekle kabûl buyurmuşlardır.”

“Hz. Şeyh, Cuma günleri Vâlîde-i Atîk Câmi'i'nde va'z ederlerdi. Havâss-ı mahsûsalarından idi ki, Cuma günleri va'z-ı şerîflerini istimâa şitâbân olan halk ile câmi'-i şerîf-i mezkûr dolarmış; hattâ yer bulabilmek için kuşluk vakti câmie gelen halk ancak yer bulabilirmiş. Cuma vaktine bir sâat kala artık yer bulabilmek imkânı kalmaz imiş. Ba'de edâ-yı salât-ı Cuma kürsiye çıkar va'z ve nasîhata başlayınca cemâatte öyle bir te'sîr husûle gelir imiş ki, ağlamadık kimse kalmaz imiş. Sayha edenler, ser-mest olanlar cândan geçenler bulunur imiş.

³²¹ Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, İnsan Yayınları, İstanbul,2004, s.130-131.

Pâdişâh-ı zamân Avcı Sultân Mehmed-i râbi', Cenâb-ı Şeyh'e meftûn olup, sık sık Vâlide Câmii'ne selâmlık yapmağa başladılar. Esnâ-yı va'zda te'sîr-i mahsûsî neticesi ağlarlar imiş. Ve nihâyet-i va'za kadar dinlerler, Hz. Şeyh'e iltifât ederek, enfâs-ı kudsiyyelerinden müstefiz olmak için tehâlûk gösterirler imiş. Ve "Bu Şeyh Efendinin va'zı bana o kadar te'sîr ediyor ki, İbrâhîm Edhem gibi tâc u tahtı terk ile dağlara düşeceğim geliyor." buyururlar imiş. Hz. Şeyh hakkında ashâb-ı i'râz arasında cereyân eden sözlere fikr-i istirkâb karışarak nefy olunmalarına bu söz vesîle olmuştur."

Ba'de'l-hac Medîne-i Münevvere'ye gelerek Ravza-i Seniyye-i Muhammediyye'ye rû-mâl oldular. Ve huzûr-ı saâdette hulefâsının sonu olan ve Edirne'de medfûn bulunan Şeyh Mustafa Efendi'yi istihlâf eyledikten sonra Mısır kâfilesiyile Mısır'a avdet ettiler. Fakat Mısır'a üç konak mesâfede kırkbin huccâcın nasb-ı hıyâm-ârâm eyledikleri mahalde hava gâyet açık olduğu hâlde, bir sel geleceğini keşf edip, keyfiyeti huccâca bildirip ve huccâc derhâl oradan kalktığı gibi şiddetli bir yağmur yağarak oraları sel basmış ve huccâc kurtulmuştur. Hz. Şeyh bir kaç gün sonra cüz'î hastalandılar. Nahil Kalesi civârında irtihâl-i dâr-ı naîm eylediler ki, 1097 sene-i hicriyyesi şehr-i Saferinin sekizinci Cuma (3 Ocak 1686) günü beyne's-salâteyn sâat sekizde yetmişyedi yaşında idi. Bu kale civârında Gaylan karyesi hurmalığına civâr "Şeyh el-Gazzâlî" denilen mazanna-i kirâmdan bir zâtın kabri yanında vedâ-i hâk-i mağfiret kılındı.

Hüseyin Vassâf'ın şu bilgilerden sonra sarf ettiği ifadeler bu kolun ne kadar geniş olduğunu göstermesi bakımından önemlidir: "Dört yüz seksenbeşinci halîfesi Şeyh Mustafa ile Hicâz'dan avdetinde berâber imiş."

Karabaşkiye şubesinin önemli isimlerinden Hasan Ünsî Efendi'nin halifelerine baktığımızda birçok şehirde bu kolun mensuplarının bulunduğu anlaşılır:

Hacı Şeyh İbrâhîm Efendi, Şeyh İbrâhîm Hâs Efendi, Şeyh **Giritli** Ahmed Efendi, Şeyh **Tatar** Selîm Efendi, Şeyh Recep Efendi, Şeyh **Erzincanlı** Ali Efendi, Şeyh **Kumlalı** Mustafa Efendi, Şeyh Hâfız Muhammed Garîb Efendi, Şeyh **Çekmeceli** Mahmûd Çelebi, Şeyh **Kastamonulu** Mustafa Efendi, Şeyh Abdullâh **Kefevî** Efendi, Şeyh Ahmed Sâatî Efendi, Şeyh **İstanbullu** Hâfız Muhammed Efendi, Şeyh Es'ad Efendi, Şeyh Mustafa Halîfe, Şeyh Hasan Azakî Efendi, Şeyh **Üsküdarlı** Ahmed Efendi.

2.Nasuhiyye Şubesi:

Üsküdar'da 1058/(1648) veya 1063/(1653) doğan **Seyyid Muhammed Nasûhî Hazretleri** Şa'bânîyyeden Nasûhiyye şubesinin müessissidir. Şeyhinin emriyle Mudurnu'da irşâd-ı ibâda me'mûren azîmet edip, orada Sun'u'llâh Efendi Zâviyesi'nde neşr-i feyz-i tarîkata başlayıp, onbir sene kalmışlardır ki, bu esnâda Mudurnu'da Abdullâh Rüşdü hazretlerini ve esnâ-yı azîmette **Zoravî** Muhammed Efendi hazretlerini yetiştirmişlerdir.

Halifelerinden bazıları:

İstanbul Şeyh Ahmed Efendi, **İstanbul** Şeyh Veliyyüddîn Efendi, Şeyh Muhammed Tulûh Efendi, **Nallıhanlı** Şeyh Şa'bân Efendi, **İstanbul** Şeyh Ahmed Efendi (Takkeci Câmîi'nde medfûndur. 1160/1747), Şeyh Hüseyin-i **Ankaravî**, Arâkiyyeci Şeyh Mustafa Efendi, **Endurûnlu** Şeyh İbrâhîm Ağa, **Kastamonulu** Şeyh Muhammed Efendi, **Çorumlu** Şeyh Ahmed Efendi, Şeyh Mustafa Efendi b. Şa'bân, **Konrapalı** Şeyh Muhammed Efendi, **Sirozlu** Şeyh Ömer Efendi, **Üsküplü** Şeyh Muhammed Efendi (1134/1722), **İstanbul** Şeyh Mustafa Efendi, **Kesreci** Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Ahmed Samtî Efendi, **Enderûnlu** Şeyh Burnaz Hasan Ağa, **Üsküdarlı** Şeyh Ahmed Efendi, eş-Şeyh Alâeddîn Efendi, Şeyh Hasan Senâî Efendi, **Çerkeşli** Hasan Efendi, Şeyh Dervîş Abdulkâdir Efendi, **Mudurnulu** Şeyh Abdullâh Rüşdü Efendi, Şeyh Mustafa Ma'nevî Efendi, **Beşiktaşlı** Şeyh Fahreddîn Efendi.

Bunlar ma'ruf olanlardır. Şeyh Kerâmeddîn Efendi'nin menkûlâtına göre halifelerinin mikdârı üçyüz olup, halifelerinin halifeleri mikdârı ise pek fazla mikdârdadır.

Nasûhî Efendi'nin (v.1223/(1808). halifeleri hakkında Vassâf'ın şu ifadeleri Şa'b'anîliğin ulaştığı yerleri göstermesi bakımından önemlidir:

“Nasûhî halifelerinden Şeyh Fazlullâh Efendi-zâde Şeyh (Üçüncü) Alâeddîn Efendi Tunus'ta neşr-i tarîkate me'mûr olup, o havâlîde tarîk-ı Şa'bânî'(yi) neşre muvaffak olmuş, alâ-rivâyetin elyevm yüzbinlerce kimse bu yüzden mazhar-ı feyz-i tarîk olmakta bulunmuştur.”

“Şeyh Kerâmeddîn Efendi nakl eyledi ki, bir gün bornozlu ve evlâd-ı Arabdan bir zât türbe-i şerîfeyi ziyâret kasdıyla gelip, onunla görüştüğünde Alâeddîn Efendi tarafından neşr edilen tarîkin o havâlîde münteşir olduğunu ve lâ-yuad müridân ve sâlikân bulunduğunu söylemiştir.”(Sefîne, c.IV,s.)

3.Çerkeşiye Şubesi:

Meşâyih-ı izâm-ı Şa'bânîyye'dendir. Neş'etleri Çerkeş'tendir. Şeyh-i mükerrerleri Muhammed Efendi'nin (Bkz. s. 49) vâris-i kemâlâtı olup, ziyâret-i Haremeyn'e dahi muvaffak olarak kemâlât-ı ârifâneleri şuyû' bulmuştur. Halka-i irşâddan **onüç halifesi** yetişmiş 1224/(1809) senesinde âzim-i dâr-ı ahiret olmuşlardır. Çerkeş'te medfûndur.

İstanbul'da bir silsile-i urefâ vü ulemâ teşkil eden Çerkeşli-zâdeler müşârünileyhin ahfâdındandır.

Halifeleri:

Osmân Vehbî Efendi Çerkeşli Mustafa'nın oğludur. 1277/(1860) târîhinde Ankara'da irtihâl eylemiştir.

Muhammed Tevfik Efendi Çerkeşli-zâdelerdendir. Mûmâileyh Osmân Efendi'nin mahdûmudur. İstanbulludur. Velâdetleri Ankara'da, tefeyyüzleri İstanbul'dadır..

Şeyh Hacı Hafîl Efendi Geredelidir ve Gerede'de medfûndur

Şeyh Hacı Emîn Efendi

Safranbolu'nun Yazıköy karyesinden olup "Safranbolulu" demekle ma'rûf Hacı Emîn Efendi vâsıtasıyla da Safranbolu'da ve Nevrekep taraflarında intişâr etmiştir.

Safranbolulu **Şeyh Ömer Fuâdî-i Sâni**, Diyarbakırlı **Şeyh Hacı Mustafa Efendi**, Geredeli **Şeyh Abdullâh Efendi**, Mudurnulu **Şeyh Seyyid Halîl Rahmi Efendi**, **Şeyh Necîb Necmeddîn Efendi**, Nevrekeplu (Bulgaristan) **Şeyh Ahmed Efendi** eâzım-ı meşâyıh-ı Şa'bânîyye'dendir. Yüzbinlerce mürîde mâlik idi. İlm-i zâhire bîgâne, fakat ilm-i bâtında ferdâne idi. Meslek-i tasavvufileri çok yüksek idi.

Halîfeleri:

İskeçeli Muhammed Efendi, Şeyh Hacı Ali Efendi, **Nevrekeplu** Şeyh Atâ Efendi, Hacı Emîn Efendi dâmâdı Şeyh Muhammed Zühdü Efendi, Şeyh Necîb Necmeddîn Efendi, Şeyh Süleymân Efendi.

Elyevm Nevrekep Dergâhı'nın şeyhi ise de, Bulgar mezâliminden kaçarak İstanbul'a gelmiştir. Ârzû-hâlcilik ile te'mîn-i maîşet eder, ehl-i hâl bir zâttır.

Gözlüklü Şeyh Ahmed Efendi

Kibâr-ı meşâyıh-ı Şa'bânîyye'dendir. Rumelikavağı'nda Sütlüce'de tekkesi ve Hz. Sünbül civârında hânesi vardı. Kısa boylu, beyâz uzunca sakallı, düz sarık sarar, gözlük takar, yüzyirmi yaşında bir pîr-i fânî idi. Henüz oniki yaşında iken Hz. Pîr Şa'bân-ı Velî efendimizi /60/ rü'yâda görüp, "*Ahmed! Bize gel!*" diye emirlerini telakkî etmekle, meşhûr âlim Şeyh İbrâhîm-i Şa'bânî'nin dâhil-i dâire-i intisâbı olmuş, riyâzât ve mücâhedât ile tekmîl-i etvâr edip, nâil-i hilâfet olmuştur. Sütlüce Tekkesi melce-i uşşâk idi. Ale'l-ekser gemiciler bulunur, pek âşikâne zikir olunur idi. Ziyâretine kâsd ettiğim gece âtîdeki rü'yâyı gördüm :

Kavak'a gitmişim. Dergâha vâsıl oldum. Tevhîd-hânedede erbâb-ı aşk zikrediyorlardı. Gulgüle-i zikir ortalığı kaplıyordu. Şeyh Efendi'nin dâiresi ileride bir yerde imiş. Oraya dâhil oldum. Bir köşede dizlerini dikmiş, oturuyor idi. Dizlerine nazar ettim. Kuru bir kemikten ibâret idi. Tâc-ı şerîfleri rafta siyâh tül içinde, fakat hâricten görünüyordu. Mübârek ellerini öptüm. "*Gel evlâdım!*" diye taltîf buyurdular. Ziyâreti kâsd ederek geldiğimi arz ettim. İzhâr-ı memnûniyyet eylediler, duâ ettiler. Çıkacağım sırada, "*Efendim! Teberrüken bir şey ihsân buyurunuz, ona devâm edeyim.*" dedim. "*Oğlum! Her gece sûre-i Mülk oku.*" buyurdu ve hakkında hadîs-i şerîf olduğunu söyledi. Elini ayağını öptüm. Yanlarından çıktım. Sütlüce'ye deniz kenârına indim. Sabâh namâzı vakti idi. Biri ezân okuyordu, gaşy oldum. Saf saf cemâat olduk, namâz kıldık; uyandım.(Sefine, c.IV)

Şeyh Ali Efendi

Mütekaîdîn-i rüsûmiyyeden olup, bâlâda ismi geçen zâttır. Çok muttakî, âşık, ârif bir zât idi. Müddet-i medîde kendilerine hem-sohbet olmuş idim. Azizinden aldığı icâzet-nâme teberrüken ve aynen nakl olundu:

İştipli Şeyh Abdülkerîm Efendi.
Ahıskalı Şeyh Müştâk Efendi.

4. İbrahimiye Şubesi:

Mustafa Çerkeşî hazretleri, halifelerinden Hacı Ali Efendi'ye, "*Biz terk-i âlem-i nâsût, azm-i âlem-i lâhut etmek üzereyiz. Vatan-ı aslîiniz olan Beypazarı'na azîmet ile müterakkıb-ı zuhûrât-ı ilâhiyye olunuz. Nerede seccâde-nişîn olmanıza dâir ne vechile işâret-i aliyye zuhûr ederse, ona tâbi' olunuz.*" diye vasiyyet etmiştir.

Ali Efendi de şeyhinin vefatından sonra İstanbul'a Atpazarı Tekkesi'ne gelmiş kendisine, "*Tâbi-i zuhûrât ol.*" denildiği için burada ikamet etmiştir. Bu sırada Dâvûd Paşa semtindeki Nakşi şeylerinden Beşikci-zâde Süleymân Efendi vefat etmiş, boş kalan tekkeye Şeyhül-islâm Dürrî-zâde Seyyid Abdullâh Efendi, Ali Efendi'yi ta'yîn ettirmiştir. Böylece bir Şabânî şeyhi Nakşi tekkesinde post-nişin olmuş ve buradaki irşadı sırasında **Kuşadalı Şeyh İbrâhîm Efendi Efendi'yi (1774-1846) yetiştirmiştir.**

Kuşadalı şeyhi Ali Efendi'nin emriyle bir müddet de Kahire'de bulunmuş ve buradaki Gülşenî Dergâhı'nda misafir olarak bulunmuştur. (1815-1818)322 Kuşadalı 1843 senesinde de Mekke-i Mükerrreme'ye ve Medîne-i Münevvere'ye gitmiş, dönüşte Şam'a gelmiş Kanavât Mahallesi'nde ikâmet etmiştir.

Kuşadalı hazretlerinin halifeleri arasında **Bosnalı** olan Hammâmî Tevfik Efendi, Ruscuklu Muhammed Ali biri tarikatın Balkalarda yayılmasını sağlayan Kadızade Ömer Halveti, Kırmılı Muhammed Efendi'yi zikr edebiliriz. /92/

Diğer taraftan Bosnalı Tevfik Efendi'nin muhiplerinden Kaşgar Emîri'nin hemşîre-zâdesi Kaşgarlı Ya'kûb Han hazretleri de Hindistan'da tarikat faaliyetlerinde bulunmuştur. Yakup Han Sultân Abdülazîz Han zamanında sefir olarak İstanbul'a gelmeden önce de arz-ı ma'lûmâta ve ızhâr-ı ta'zîmâta me'mûren İstanbul'a gelmiştir. Evveburada bulunan şeyhleri ziyaret etmiş esâsen tarîk-ı Nakşibendî'den icazeti olduğu halde, başka meşrebte bir şeyhe mülâkat ârzû ettiklerinden Hammâmî Tevfik Efendi hazretlerini bulmuşlar ve bazı sorularına istediği cevapları alınca "*İşte istediğim meşrebte, aradığım şeyh böyle olmalıdır.*" diye ona sarılmıştır.

Tevfik Efendi'nin vefatında İstanbul'da bulunan Ya'kûb Han, 1869 senesinde memleketine dönmüştür. Ancak iki sene sonra tekrar İstanbul'a gelerek Sultânahmed ve Mahmutpaşa civârındaki konaklarında ve en sonra Cerrahpaşa'da kâin konağında irşâd-ı ibâd ile meşgûl oldular.

Burada yedi sene kaldıktan sonra İstanbul'dan Hindistan'da Dehli'ye gitmiştir. /93/ Orada yirmi sene kadar tarîk-ı Şa'bânî'yi neşr ederek bir çok insânları mazhar-ı feyz eylemiştir. Dehli'de medfundur.

³²² Bkz. Hür Mahmut Yüceer, A.g.e, s.147.

Müşârünileyh bir rivâyete göre tarikat-ı aliyye-i Kâdiriyye'nin Hindistan'da münteşir *Sâhibiyye* şubesine mensûb ve bu şubenin müessisi Abdurrahmân Sâhib hazretlerinden de icazetlidir.³²³

Hüseyin Vassâf'ın daha sonra intisap ettiği Şuayb Şerefeddin Efendi de Harîrî-zâde Şeyh Muhammed Kemâleddîn Efendi delaletiyle Nasûhiyye-i Şa'bâniyye, Bekriyye-i Şa'bâniyye'den icâzet almışlardır.

Harîrî-zâde'den aldıkları nisbet ile turuk-ı sâireden olan alâkalarına ait silsile-nâmeleri **Tibyânu't-Tarâik**'ta ve müşârünileyh Şerefeddîn Efendi hakkında müstekillen yazdığım **Mürâselât** nâm eser-i dervîşânemde tafsîlen mûnderictir. Bunlardan Tarîk-ı Şa'bânî'ye ait olanları ber-vech-i âfîdir:

- Şeyh Şuayb Şerefeddîn Efendi hazretleri
- Şeyh Muhammed Kemâleddîn-i Harîrî
- Şeyh Salih Efendi b. Şeyh Abdülkâdir Efendi.

5. Bekriyye Şubesi:

Bu şubenin kurucusu es-Seyyid Mustafa el-Bekrî es-Sıddıkî'dir. 1688'te Kudüs'te doğmuş olan bu zât, Şam'da yetişmiştir.

Şeyh Muhammed b. Sâlim el-Hafnî

³²³ Hüseyin Vassaf, Sefine, c. IV, s.

ŞEYH ŞÂ'BÂN-I VELÎ NEREDE VE NASIL BİR MUHİTTE DÜNYAYA GELDİ?

Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
Kastamonu Üniversitesi, Türkiye

Özet

Şeyh Şâ'bân-ı Velî'nin nerede dünyaya geldiğine dair ihtilafli rivayetler bulunmaktadır. Genel manada Şeyh Şâ'bân-ı Velî'nin Kastamonu'da dünyaya geldiğini söylemek mümkünken, özel manada onun Taşköprü ilçesinde doğduğu iddiası kabul görmüştür. Ancak bu ilçeye tâbi Gökçeğaç bucağına bağlı bir köy olan Hanönü'nün 1990 yılında müstakil bir ilçe olması sonucu Şeyh Şâ'bân-ı Velî'nin doğum yeri tartışmaları da yeni bir boyut kazanmıştır. Çünkü bu zatın doğum yeri olduğu ileri sürülen Çakırçay köyü ve mahalleleri Hanönü ilçesi sınırları dâhilinde kalmıştır.

Şeyh Şâ'bân-ı Velî'nin doğum yerinin tespiti için onun hayatına dair bilgi veren kaynaklar yeniden gözden geçirilmiş, Taşköprü ve Hanönü ilçelerinde saha araştırmaları yapılarak halk rivayetleri derlenmiştir. Bu tebliğde, ilgili kaynaklar ve rivayetler ele alınarak Şeyh Şâ'bân-ı Velî'nin doğduğu muhit üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1. Şeyh Şâ'ban-ı Velî, 2. Halvetiyye, 3. Kastamonu, 4. Taşköprü, 5. Hanönü

WHERE ŞEYH ŞÂ'BÂN-I VELÎ WAS BORN?

Abstract

There are disputed rumors about where Şeyh Şâ'bân-ı Velî was born. In general sense, it is possible to say that Şeyh Şâ'bân-ı Velî was born in Kastamonu and locally, he was born in the town of Taşköprü. However the disputes about his birthplace have gained a new dimension as Hanönü which is a village connected to Gökçeğaç district of Taşköprü became an independent town in 1990. Because the village and neighborhoods Çakırçay which is alleged as birthplace of this individual remained within the boundaries of the Hanönü.

To determine the birth place of Şeyh Şâ'bân-ı Velî, the resources that provide information about his life were revised again; folk rumors were collected by doing field research in Taşköprü and Hanönü towns. In this paper, the evaluations have been done about the birthplace of Şeyh Şâ'bân-ı Velî by considering relevant sources and rumors.

Key Words: 1. Şeyh Şâ'ban-ı Velî, 2. Halvetiyye, 3. Kastamonu, 4. Taşköprü, 5. Hanönü

Giriş

Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı Türk beyleri tarafından fethedilen Anadolu toprakları üzerinde XI. yüzyıl sonlarından itibaren bu devletin devamı niteliğinde ortaya çıkan Türkiye Selçukluları hanedanı, Moğol İstilasını neticesinde parçalanmış ve Anadolu üzerinde Türk Beylikleri ortaya çıkmıştır. Bu beylikler içerisinde Osmanlılar giderek güç kazanmış ve uzun süren bir mücadele neticesinde XVI. yüzyıl başlarında Anadolu'da siyasi birliği büyük ölçüde sağlamışlardır. XI. yüzyıl sonlarından XVI. yüzyıla kadar yaklaşık beş asırlık bu süreçte Anadolu Türklüğü büyük liderler, devlet adamları, âlimler, bilginler, şairler ve mutasavvıflar yetiştirmiştir. Tasavvuf sahasında Mevlânâ Celâleddin-i Konevî, Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus Emre ve Hacı Bayram-ı Velî en tanınmış simalardandır. Bahsi geçen bu tasavvuf büyüklerinin hayatları üzerine bugüne kadar birçok bilimsel çalışma yapılmıştır.

Osmanlılar zamanında bütün Anadolu, Afrika ve Hindistan da dâhil olmak üzere İslam ülkelerinin önemli bir kısmında yayılma alanı bulmuş Halvetî tarikatının kolu Şa'abaniye'ye³²⁴ adını vermiş olan Şeyh Şa'bân-ı Velî de yukarıda zikri geçen mutasavvıflar listesine ilave edilmelidir. O halde bu zatın hayatının da incelenmeye değer olduğunu belirtmek gerekir.

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin hayatı birkaç safhada ele alınabilir:

- Dünyaya Gelişi ve Çocukluğu
- İlk tahsil devresi
- Yüksek tahsil devresi
- Tasavvufî terbiye aldığı devre
- Şeyhlik dönemi
- Vefatı

Şa'bân-ı Velî'nin hayatını bir bütün olarak inceleme imkânı bu çalışmanın sınırlarını zorlayacaktır. O halde onun hayatının başlangıç safhasını oluşturan, dünyaya geldiği ve çocukluk yıllarını geçirdiği dönemi ve muhiti öncelikle ele almakla işe başlanabilir. Bu noktada ilk olarak Şa'bân-ı Velî'nin bütün hayatını geçirdiği Anadolu'daki siyasi ve sosyal vaziyete bir göz atmak gerekecektir. İkinci olarak Şa'bân-ı Velî'nin dünyaya geldiği muhit olan bugünkü Hanönü ilçesi yöresi, üçüncü ve dördüncü olarak ise onun ilk ve orta düzeyde tahsil gördüğü çevre olan Taşköprü ilçesi ve Kastamonu merkez kazası üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

1. Şa'bân-ı Velî'nin Dünyaya Geldiği Yıllarda Anadolu

Şa'bân-ı Velî'nin dünyaya geldiği ve çocukluk devresini geçirdiği yıllarda (1481-1500) Anadolu'nun büyük bir kısmında Osmanlı egemenliği mevcuttu. Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) vefat

³²⁴ Şa'baniye tarikatı, Halvetiliğin bir koludur. Halvetilik için bk. Mustafa Aşkar: "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiye Silsilesinin Tahlili", *AÜİFD*, XXXIX, Ankara, 1999, s.535-563.

ettiğinde, devletine Anadolu'da rakip olabilecek bir güç bırakmamıştı. Candaroğulları ve Karamanoğulları beylikleri, Trabzon Komnenleri tarih sahnesinden çekilmiş, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın 1473'te Otlukbeli Savaşı'nda mağlup edilmesiyle bu Türkmen beyliğinin de Anadolu'daki etkinliği azalmıştı. Ancak Fatih'in ölümünün hemen akabinde, Osmanlı tahtını elde etmeye çalışan şehzadelerden Cem Sultan ve Şehzade Bâyezid arasındaki mücadele devleti sarsmış, Cem Sultan'ın Anadolu dışına kaçma teşebbüsü onun Haçlıların eline esir düşmesi sonucunu doğurmuştu. Bu çerçevede tahtı elde eden Sultan II. Bâyezid (1481-1512), fetihlere yönelme imkânı bulamamış ve kardeşi Cem Sultan'ı ellerinde bir koz olarak tutan Papalık ve diğer Batılı devletlere karşı pasif bir siyasi politika izlemek durumunda kalmıştır. Diğer taraftan II. Bâyezid'in hükümdarlık devresinin ikinci yarısında Anadolu'nun doğusunda Akkoyunluların mirası üzerine konan ve yeni bir dinî yapılanma ile Safevî devletinin temellerini atmaya başlayan Şah İsmail'in, Anadolu Türkleri arasında kesif şekilde Şiiilik propagandası yapması da Osmanlı devletini zor bir sürece sokmuştur. Fetihlerin durması, padişahın devlet otoritesini tam kuramaması, Cem Sultan ve Şah İsmail meselelerinin arada gelmesi, dünya ticaret yollarının yavaş yavaş değişmeye başlaması gibi nedenlerden dolayı Osmanlı Anadolu'sunda ve dolayısıyla Şa'bân- Velî'nin dünyaya geldiği Kastamonu sancağında da bir durağanlık başladığı görülmektedir. Kısacası Şa'bân- Velî'nin çocukluğu döneminde Anadolu, Osmanlıların elinde olup hükümdarı da Sultan II. Bâyezid idi.

2. Şa'bân-ı Velî'nin Dünyaya Geldiği Yörenin Tespiti

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin doğum yeri olarak, Taşköprü merkezini kabul eden kayıtlara ve araştırmalara tesadüf olunmakla birlikte, diğer taraftan bu zatın doğduğu yöre olarak eskiden Gökçeobağ nahiyesine, günümüzde ise bu nahiyenin dönüşümü olan Hanönü ilçesine bağlı bulunan Çakırçay köyü ve Cimdar yöresi gösterilmiştir. Bu durumda bu iki ayrı iddiayı da göz önünde bulundurarak bir sonuca ulaşmak gerekecektir. Şa'bân-ı Velî'nin dünyaya geldiği yörenin tespiti için önce kaynak eserler ele alınacak, sonra bu konuda araştırmalara yansıyan bilgiler değerlendirilecek ve son olarak da saha (yüzey) araştırmaları sonucu elde edilen halk rivayetleri yani sözlü tarih belgeleri ele alınacaktır.

2.1. Şa'bân-ı Velî'nin Doğduğu Muhit ve Ailesi Hakkında Ömer Fuâdî Menakıbnâmesindeki Bilgiler

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin hayatını anlatan müstakil ilk eser, bu zatın halifelerinden ve çocukluk günlerinde bizzat Şa'bân-ı Velî'yi gören Ömer Fuadî (ö.1636) tarafından kaleme alınmıştır. İbrahim Has (ö. 4 Mart 1762), Şeyh Ömerü'l-Fuadî'nin, Hz. Pîr'in kerametlerini anlatan "Menâkıb-ı Hz.

Pîr” adlı mufassal ve muhtasar olmak üzere iki ayrı eser yazdığını söyler.³²⁵ Bu nedenle Şa’ban-ı Velî’nin hayatı ile ilgili başvurulacak eserler içinde ilk olarak bu menakıbnâme akla gelmektedir. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi’ndeki yazma eserler arasında bulunan ve 113 yapraktan oluşan, hicrî 1017 (17 Nisan 1608- 5 Nisan 1609 M.) tarihinde kaleme alınmış olduğu görülen bu eser *Mufassal Şa’ban-ı Velî Menâkıbı*³²⁶ adıyla bilinmekte olup, Şeyh Mehmed b. Şeyh Mehmed b. Şeyh Ömer El-Fuâdî El-Kastamonî tarafından istinsah edildiği eserin ilk yaprak bilgilerinden anlaşılmaktadır. Bu istinsah işi, Çıracı İsmail adlı kişinin mütalaası ve Şeyh İsmail Efendi’nin nezaretinde hazırlanmıştır.³²⁷ Menakıbnâme’nin, Ömer Fuâdî tarafından Osmanlı hükümdarı Sultan I. Ahmed Han b. Sultan III. Mehmed Han b. Sultan III. Murad Han b. Sultan II. Selim Han b. Sultan Süleyman Han devrinde kaleme alındığı eserin üçüncü yaprağındaki kayıttan anlaşılmaktadır. Şimdiye kadar muhtasar menakıbnâmeden istifade edilmiş olsa da, mufassal menakıbnâmeden yararlanan araştırmacı henüz yok gibidir.³²⁸

Menakıbnâmede Şa’ban-ı Velî’nin hayatının ilk yılları ile ilgili özet bilgiler bulmak mümkündür. Mufassal menakıbnâmede bununla ilgili şu bilgiler geçer: “Kutb-ı Cihân Şa’bân Efendi Hazretleri, Memâlik-i Osmaniye’den belde-i Kastamonu civarında Taşköprü dimekle ma’ruf havası hafif ve fezası latif ve bağ ve bostanı şerif bir kasaba-i dil-güşâ ve câ-yı ferah-fezâdan bir fakîru’l-hâl ve sâlihu nîk-hısâl merd-i ârif ve âkil bir kimesnenin oğlu olup ... hayatlarında vâlideyninin ikisi dahi intikal idüb, Rasul-i Ekrem (S.A.V.) gibi atadan ve anadan yetim kaldılar...³²⁹ Bu cümlelerin devamında Şa’bân-ı Velî’nin, hayır sahibi bir kadın tarafından oğul edinildiğinden, beslenip büyütüldüğünden ve eğitimiyle meşgul olduğundan bahsedilir. Ömer Fuadî’nin hicri 1030 yılında Ramazan ayının ilk günü (20 Temmuz 1621 M.) tamamladığı³³⁰ Muhtasar Menâkıb-ı Şerîf’te

³²⁵ İbrahim Has: *Şabâniyye Silsilesi, Silsile-i Tarîk-i Halvetiyye-i Karabaş El-Kastamonî El-Üskiüdarî*, Haz. M. Tatçı, İstanbul,2008, s.67-68.

³²⁶ Şeyh Şa’ban-ı Velî’nin hayatını anlatan ve Ömer Fuadî’nin kaleminden çıkmış bulunan menâkıbnâmenin bugün Türkiye’de ve dünyada değişik kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır. Bunlardan en eskisi yine yukarıda zikri geçen hicri 1017 tarihli olup Kastamonu İl Halk Kütüphanesi’ndedir. Diğer yazma nüshalar da umumiyetle XVII. yüzyıl ve sonrasına aittir.

³²⁷ Ömer Fuâdî Efendi: *Mufassal Menâkıb-ı Şa’ban-ı Velî*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Nr.3679, v.1a.; Eserin bir kopyasını verme nezaketinde bulunan sayın araştırmacı yazar Fazıl Çiççi’ye burada teşekkürü bir borç bilirim. C.Y.

³²⁸ Ömer Fuâdî Efendi: *Mufassal Menâkıb-ı Şa’ban-ı Velî*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Nr.3679, v.3a.; İlgili bu Mufassal Menakıbnâmenin bir kopyasını tarafıma ulaştıran Araştırmacı Yazar Fazıl Çiççi’ye burada teşekkürü bir borç bilirim. C.Y.

³²⁹ Ömer Fuâdî Efendi: *Mufassal Menâkıb-ı Şa’ban-ı Velî*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Nr.3679, v.25b-26a.

³³⁰ Bu eser, Sultan II. Abdulhamid Han (1876-1909) devrinde Hz. Pîr’in postnişinlerinden Seyyid Hafız Mehmed Sa’îd Efendi’nin himmetleriyle müellifin kendi hattı esas alınarak

de benzer bilgiler bulunmaktadır: “Kutb-i cihân Hazretleri memalik-i Osmaniyyeden Kastamonu kurbünde Taşköprü dimekle ma’ruf, havası latîf ve bağ ve bostanı şerîf bir câ-yı ferah-feza ve kasaba-i dil-güşâdandır. Sabî oğlancık iken Hz. Rasulullah gibi babadan ve anadan yetim kalub, akrabasından mühimmatın görüb ve besler hiç kimesne dahi kalmayub ârif-i ehl-i fena ve kâmil-i ehl-i rıza gibi Hüda-yı Rabb’il-âlemîn huzurunda bî-kes ve tenha kalub ve lâkin arzuhal itmeten bî-çare kullarının ahvâline vâkıf ve nâzır olan Hüdâ-yı Kerîm’in feyz ve ilhamıyla Hz. Rasulullah’ı besleyen Halime Dâye gibi bir ehl-i şefkat hatun Hz. Sultanı alub ve oğul idinüb ve hasbeten lillah besleyüb ve canı gibi severdi...”³³¹

İki ayrı nüsha Menâkıbname’de ve değişik tarihlerde bunlardan istinsah edilmiş diğer menakıbnamelerde Şa’ban-ı Velî’nin hayatının ilk yılları ile ilgili verilen bu bilgiler şu şekilde değerlendirilebilir:

• Şeyh Şa’ban-ı Velî, Osmanlı vilayetlerinden biri olan Kastamonu’ya tâbi Taşköprü kasabasından bir salih kişinin evladıdır.

• Taşköprü merkezinde veya başka bir yöresinde doğduğuna dair bir bilgi yoktur.

• Doğum tarihi verilmemiştir.

• Ana babasının adlarından bahis yoktur.

• Küçük yaşta iken anne ve babasını kaybetmiş, yetim kalmıştır.

• Ona bakabilecek güçte bir akrabası bulunamamıştır.

• Onu evlatlık edinen hayır sahibi kadının adından, kimliğinden bahsedilmemiştir.³³²

• Bu kadın Şa’ban-ı Velî’ye Taşköprü’de Kur’an talimi yaptırmış, aklî ve nakli ilimleri öğrenmesi için önce Taşköprü’de sonra da Kastamonu’da (Nefs-i Kastamonu) okumasını sağlamıştır.

• Ömer Fuâdî’nin, Şeyh Şa’ban-ı Velî’nin vefatında çocuk yaşta olması, bu zatın hayatının ilk yılları ile ilgili bilgiler içeren bir derleme yapmasına imkân vermemiş olmalıdır. Esasen Ömer Fuâdî, menakıbnâmesini yazarken daha çok Kastamonu merkezdeki rivayetleri bir araya getirmiştir. Onun, Şa’ban-ı Velî’nin dünyaya geldiğine inanılan Hanönü yöresi ve çocukluğunun geçtiği ve evlat edinildiği Taşköprü yöresindeki hayatı ile ilgili yeterince derleme yapamadığı görülmektedir. Bunun başlıca nedeni Ömer Fuâdî’nin, Şa’ban-ı Velî’yi 7-8 yaşlarında bir

Kastamonu Vilayeti Matbaa müdürü Seyyid Hafız Hüseyin Hüsnü Bey’in nezaretinde 1-10 Cemaziyelevvel 1294 H. (14-23 Mayıs 1877) tarihinde bastırılmıştır. Bk. Ömer Fuâdî: *Menâkıb-ı Şerîf Pîr-i Halvetî, Hazret-i Şa’bân-ı Velî*, Kastamonu, 1294 H., s.187,188.

³³¹ Ömer Fuâdî: *Menâkıb-ı Şerîf Pîr-i Halvetî, Hazret-i Şa’bân-ı Velî*, Kastamonu, 1294 H., s.37-39.

³³² Kimi kaynaklar bu kadının daha sonra adının hiç geçmediğine göre uzun yaşamamış olabileceğini ifade ederken, Ozanoğlu bu kadının uzun yaşadığını ve Şâbân-ı Velî’nin başarılarını gördüğünü belirtmiştir. <http://www.kerimkara.com/seyh-saban-i-veli.html> (Erişim: 03.04.2012).

çocuk iken görme imkânı bulabilmesidir. O yaşlarda Şa'bân-ı Velî'ye ana babasının adını ve nereden geldiğini elbette soracak değildi. Diğer taraftan Ömer Fuâdî, menakıbnâme, Şa'ban-ı Velî'nin vefatından 40 yıl sonra yazmıştır. Bu nedenle onunla ilgili bilgileri daha çok Kastamonu halkından, Şa'ban-ı Velî'nin halifelerinden, müritlerinden derlemiştir. Ömer Fuâdî, menakıbnâmesinin bazı yerlerinde Şa'ban-ı Velî'nin menkıbelerini derlediği yaşlılardan bahsetmiştir. Menakıbnâmesinin bir yerinde “Hisar-ardı semtinden olan pîr-i salih kayın atamız Hüseyin Halife ve mahalle ahalisinden bazı ihtiyar kimseler rivayet ederler ki, Seyyid Sünnetî Efendi...” şeklindeki ifadesinden bu durum anlaşılmaktadır. Rivayet topladığı bu zatların, Şa'ban-ı Velî'nin daha çok menkıbevi hayatı ile ilgili bilgiler aktarmış oldukları belli olmaktadır.

- Menakıbnâmede bu zata “Şa'bân” adının kim tarafından verildiğine dair bilgi yoktur. Bu adı ona babası veya büyük babası vermiş olmalıdır. Şa'bân-ı Velî'nin dünyaya geldiği yıllarda ve hatta gençlik dönemlerinde 1480 ila 1530 yılları arası Tapu tahrir ve vakıf defterleri kayıtlarına bakıldığında yörede Şa'ban ismine çok az tesadüf olunmuştur. Reaya arasında sadece birkaç tane geçmiştir. Mesela Yavunç köyünde 1490'larda köyün mescidinin imamı Şa'ban Fakih idi.³³³ Bu durumda Şa'bân-ı Velî, o yıllarda “Şa'bân” adını taşıyan nadir şahıslardandır. 1840'lı yıllarda bile Şa'ban adını, Taşköprü merkez mahalleleri hane reisleri arasında sadece Debbağlar mahallesinde bir kişi taşımakta idi.³³⁴ Aynı yıllarda 98 kişi Mehmed, 74 kişi Mustafa, 52 kişi Hüseyin, 45 kişi Ali adını taşıırken, Şa'bân adına rastlanmaması ilginç bir durumdur. Bu dönemde Şa'bân-ı Velî'nin hatıraları Taşköprü'de unutulmuş görünmektedir. Kastamonu'da ise daha meşhurdur. Bu nedenle Kastamonu valisi Abdurrahman Paşa, 1880'lerde Taşköprü ziyaretinde Şa'baniye adıyla bir mahalle kurmuş ve ilgili evi de elden geçirtmiştir.

- Şa'bân-ı Velî'nin mensubu olduğu aile veya sülale hakkında menakıbnâmede bilgi yoktur, esasen olması da beklenemezdi. Bu zatın XV. yüzyıl sonlarında doğduğu bilindiğine göre ana babası, Osmanlıların Kastamonu'daki ilk hakimiyetleri sırasında ve daha öncesinde Candaroğulları zamanında hayatta idiler. Dolayısıyla Şa'bân-ı Velî'nin atalarının Kastamonu ve Sinop yöresinde egemen olan Çobanoğulları ve Candaroğulları beylikleri halkını oluşturan Oğuz veya Kıpçak, Karluk, Yağma, Çiğil gibi Türk boylarında aramak gerekir. Esasen Kastamonu, Taşköprü ve Hanönü yöreleri ile ilgili aşağıda verilecek bilgiler, bu konuyu aydınlatmaya ışık tutacaktır.

³³³ İBK. MCO. Nr.75, v.87b.

³³⁴ Tefvik Altunlu: *Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın İlk yarısında Taşköprü'nün Sosyo-Ekonomik Durumu*, Kastamonu Üniversitesi S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu,2011, s.43-44.

2.2. Şa'bân-ı Velî'nin Doğduğu Muhit Olarak Taşköprü Merkezini Kabul Eden Görüş

Şa'bân-ı Velî'nin hayatı ile ilgili doğrudan veya dolaylı bilgi veren bazı yazarlar, menakıpnamede bu zat hakkında “Taşköprü kasabasındandır” ifadesini esas kabul ederek onun bu kasaba merkezinde dünyaya geldiğini kabul etmişlerdir.

İbrahim Has, Şeyh Şa'ban-ı Velî Silsilenamesi'nde bu zatın hayatına dair verdiği kısa bilgide Şa'ban-ı Velî'nin Kastamonu'nun Taşköprü kazasında dünyaya geldiğini yazmış ancak ayrıntı vermemiştir.³³⁵ Hz. Pîr'in son postnişini Şeyh Atâullah Efendi, Şeyh Seyyid Ahmed Hakkı Efendi ile birlikte 1911 yılının Kasım ayında (H.1329 Zilkade) Taşköprü'yü ziyaret etmiş ve Şeyh Şa'ban-ı Velî'den dolayı ilçeyi öven bir şiir yazmıştır.³³⁶ Ancak bu şiirinde o, Taşköprü'nün Şa'ban-ı Velî'ye vatan olduğunu ifade etmekle yetinmiş, onun Taşköprü ilçe merkezinde veya başka bir yerde doğduğuna dair bir bilgi vermemiştir.

Sâdık Vicdânî, Tomar-ı Turuk-ı Aliyye adlı eserinde³³⁷ Şa'ban-ı Velî'nin Harmanlık Mahallesi Çifte Hacılar Sokağı'nda baba evinde doğduğunu ileri sürer. Osman-zâde Hüseyin Vassâf (ö.1929), Sâdık Vicdânî'den naklen aynı bilgiyi tekrar etmiş ve bu evin yakın zamana kadar mevcut olduğunu, ev yakınında bir mescid ve bir kuyu bulunduğunu, Ramazan'da bu kuyudan su alındığını da eklemiştir. Hüseyin Vassâf'ın anlattığına göre, Kastamonu valisi Abdurrahman Nureddin Paşa³³⁸, Taşköprü'ye gelişinde burayı ziyaret etmiş ve mahallenin adını Şa'bân-ı Velî Mahallesi olarak değiştirmiştir.³³⁹

Ziya Demircioğlu, Şa'ban-ı Velî ile ilgili bir çalışmasında bu zatın Çakırçay'da doğduğunu söylerken diğer çalışmasında onun Taşköprü ilçe merkezinde doğduğunu öne sürmüştür.³⁴⁰ F. Çifçi, Taşköprü'nün Harmanlık Mahallesi Çifteliler Sokağı Sığırönü Mevkii'nde dünyaya gelmiş olduğunu ileri sürmüştür. Yazar, Şa'ban-ı Velî'nin çocukluğunu biraz hikâyemsi bir tarzda ele almıştır.³⁴¹ Onun verdiği bilgilere göre asıl annesi

³³⁵ İbrahim Has: *Şabâniyye Silsilesi*, s.11,67-68.

³³⁶ Şeyh Atâullah Efendi'nin yazdığı bu şiir için bk. *Menakıbnâme-i Hazret-i Pîr*, Milli Ktp. 06 Hk 3734, v.2a-b.

³³⁷ Sadık Vicdânî: *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*, İstanbul,1340, Haz. İrfan Gündüz, *Tarikatler ve Silsileleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul,1995.

³³⁸ Abdurrahman Paşa, 1883-1891 yılları arasında Kastamonu'da valilik yapmıştır. Eğitim, kültür, sağlık ve sosyal alanlarında, ekonomi, bayındırlık ve imar faaliyetlerinde Kastamonu'ya yatırımlar yapmıştır. Şeyh Şa'ban-ı Velî'ye ve Şa'bânîliğe ilgi duyan bir zattır. Bk. M. Eski: *Kastamonu Valileri*, Ankara,2000, s.24-35.

³³⁹ Osman-zâde Hüseyin Vassâf: *Sefîne-i Evliya*, Haz. Ali Yılmaz, M. Akkuş, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011, III, s.385,511-512.; Gençay Zavotçu: *Türk Edebiyatında Hâb-nâme, Ömer Fu'âdi'nin Hâbiyye Risâlesi*, Hz. Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî Vakfı Yayınları, Kocaeli,2007, s.167-168.

³⁴⁰ Ziya Demircioğlu: *Şeyh Şâban-ı Velî ve Postnişinleri*, Hamle Yayınları, s.2.

³⁴¹ O, bu yazısında Şa'ban-ı Velî'nin bebek iken babasını kaybettiğini ve kendisine annesinin baktığını, çok fakir oldukları için bahçelerinden topladıkları elmaları çevredeki köylere

Şeyh Şa'bân-ı Velî 8-9 yaşlarında iken vefat etmiş, ona akrabasından bir kadın bakmıştır. Dolayısıyla bu analığın evine taşınmış olmalıdır. Bu nedenle, Taşköprü ilçesindeki Şabân-ı Velî'nin babasına nispet edilen ev, esasen bu hayır sahibi kadına ait görünmektedir. Kaldı ki, bu evin o günkü şekliyle bu güne ulaşması da mümkün olmayıp, günümüzdeki ev sembolik bir öneme sahiptir.

Diğer bazı araştırmalarda da Şabân-ı Velî'nin dünyaya geldiği yer, evlatlık edinilmesi vb. konularda benzer bilgiler tekrarlanmıştır.³⁴² Görüldüğü üzere, Şabân-ı Velî'nin dünyaya geldiği yer, bazı araştırmacılarca Taşköprü merkezi olarak kabul edilmiştir. Onları bu düşünceye iten nedenlerden biri menakıbnâmede Şabân-ı Velî'nin Taşköprü kasabasından olduğunun yazılması, diğeri ise bu zatın adına nispet edilen bir evin Taşköprü merkezinde bulunması ve XIX. yüzyıl sonlarından itibaren sık sık ziyaret edilmesidir. Hâlbuki bir şahsın genel manada memleketi olarak gösterilen muhit, onun dünyaya geldiği yer olmayabilir. Böyle bir kural yoktur.

Mesela Halvetî- Şabanî büyüklerinden ve Karabaşiyeye kolunun kurucusu Karabaş-ı Velî (Şeyh Ali Alâeddin Atvel. Doğum tarihi: H.1020 Muharrem/Mart 1611 M.)'nin doğum yeri Diyarbekir sancağına bağlı Arapgir'dir. Onun yedi yaşında ailesiyle birlikte Kastamonu vilayetine geldiği, daha sonra Ankara'ya, İstanbul'a gittiği ve yine Kastamonu'ya dönmüş olduğu kaydedilmiştir. Karabaş-ı Velî, bazı kaynaklarda "Kastamonî" yani Kastamonulu olarak gösterilmiştir. Çünkü onun pîri Şeyh Şa'ban-ı Velî Kastamonuludur ve Karabaş-ı Velî de Kastamonu'da bir süre kalmıştır.³⁴³ Görüldüğü üzere bu zat, Kastamonulu olarak anılsa da çocukluğu Arapgir'de geçmiştir. Şeyh Şa'ban-ı Velî de çoğu kaynakta "Kastamonulu Şeyh Şa'ban-

giderek birlikte sattıklarını anlatmıştır. Onun hikâye edişine göre Şa'ban-ı Velî, çocukken Taşköprü'de Muzaffereddin Gazi Medresesi öğrencilerini mavi püsküllü fesli, renkli cüz keseleri ve koltuklarında minderlerle ilahiler eşliğinde mektebe gidenler için düzenlenmiş Âmin Alayı'nı izlemiştir. O da okula gitmek istemiş. Annesi onun bu isteği üzere mektebe gidip hocası ile görüşmüş ve okula kaydettirmiştir. Hafızlığa başladığında annesini kaybetmiştir. Ona akrabalarından hayır sahibi bir kadın bakmıştır. Hafızlık merasimi düzenlenmiş, akabinde 13 yaşında Muzaffereddin Gazi Medresesi'ni tamamlamıştır. Ancak bu hikâye edilmiş bir konudur, burada zikri geçen köylere gidip elma satma, püsküllü fes kullanma olayları yazarın eklemesidir. Esasen 1480'li yıllarda fes kullanımı zaten söz konusu değildir. Bk. Fazıl Çifçi: *Gönüller Sultanı, Hakikat İlimin Üstadı Şeyh Şaban-ı Velî*, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Velî Kültür Vakfı Yayınları, Kastamonu,2011, s.7,9-11,14 vd.

³⁴² Karabaş-ı Velî: *Miyâr-ı Tarikat* (Tarikat Âdabı), Haz. Mustafa Tatçı, Cemâl Kurnaz, Alperen Yayınları, 2002, s.13,14,17.; Vahit Göktepe: "Halvetiyye'nin Şâbâniyye Ekolü ve Kolları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 2011/1, Sayı: 26, s.136.

³⁴³ Bu zatın çocukluğunda Kastamonu'nun Çankırı kazasına bağlı Konrapa'ya geldiği söylene de Konrapa Bolu'ya bağlıdır. Karabaş-ı Velî'nin, Hac yolculuğundan dönerken Mısır'da 5 Ocak 1686 günü vefat etmiş olduğu söylenmektedir. Bk. Karabaş-ı Velî: *Miyâr-ı Tarikat*, s.19-21.

1 Velî Efendi Hazretleri” olarak tarif edilir.³⁴⁴ Yani özelde Taşköprülü Şeyh Şa'bân-ı Velî tarifi pek kullanılmaz. Bu durum, onun Taşköprülü olduğu ve Gökçeada nahiyesinin bir köyünde dünyaya geldiği gerçeğini yok etmez.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî de Anadolu olarak bilinir, biraz daha dar çerçevede o, Mevlânâ Konevî yani Konyalı Mevlânâ olarak anılır. Ancak Mevlânâ, daha da özel manada Afganistan'ın Belh vilayeti hudutlarında miladi 1207 yılında dünyaya gelmiş ve çocukluğunda babası ile oradan 1212-1213 yılında ayrılmıştır. Hatta bazı batılı araştırmacılar, Mevlânâ'nın Mesnevisindeki bazı ifadelerden yola çıkarak onun Belh'e 200 km. mesafede ve bugün Tacikistan sınırları içinde bulunan Vahş kasabasında doğduğunu iddia ederler. Afganistan'da Mevlânâ'yı kimse “Rûmî” diye anmaz, Mevlânâ Celâleddin-i Belhî diye zikrederler.³⁴⁵ Bugün Mevlânâ'nın doğduğu kabul edilen Belh'teki baba ocağı evi Türkiye tarafından restore edilmektedir. 800 yıl öncesinden Belh gibi toprak evlerin yapıldığı bir yerde bir ev bugüne gelir mi, elbette gelmez, önemli olan sembollerdir. Ama Türkiye'de onun Konya'da doğmadığını söylesek, çoğu kimse bunu da nerden çıkardın, Mevlânâ'nın türbesi, her şeyi Konya'da derler. Günümüzde bazıları Selçuklu ve Osmanlı devri Anadolu halkını sanki bir yerden bir yere hiç göç etmiyormuş gibi algılamaktadır, hâlbuki insanların babalarının memleketinden çocuk yaşta çıkma, başka yerlere göçme geleneği bugün olduğu gibi eski devirlerde de çok yaygındır.

Yunus Emre'nin de dünyaya geldiği muhit üzerine farklı iddialar söz konusudur. Eskişehir'in Mihaliççik ilçesine bağlı Sarıköy veya Karaman il sınırları içinde dünyaya geldiği iddia olunmaktadır. Hacı Bektaş-ı Velî'nin de doğum yeri belli değildir. Örnekler çoğaltılabilir.

2.3. Şa'bân-ı Velî'nin Doğduğu Muhit Olarak Gökçeada (Hanönü) Yöresini Kabul Eden Görüş

Bu tezi esas alanlardan birisi İhsan Ozanoğlu'dur. O, 1960'larda Şeyh Şa'bân-ı Velî ile ilgili o yıllarda henüz müstakil bir çalışmanın olmamasından yakınmış ve kendisi bu zatın hayatı ve menakıbı üzerine çalışmalar yapmıştır. Yazarın kendi ifadesine göre hazırladığı eser, kısmen rivayetlere dayanmakta imiş. Ozanoğlu'nun babası Şabâniye kolunun zâkir-başı imiş ve mensup oldukları aile Şabâniye müritlerindenmiş. Bu nedenle de ailesine ait birçok belge ve rivayeti bu kitabında değerlendirme imkânı bulmuştur. Özellikle Şeyh İbrahim Şevki'nin teveccühünü kazanmış olanlardan Palancı Şeyh Mahir Efendi, yazara çok kıymetli vesikalar, bilgiler ve rivayetler nakletmiş, bu rivayetleri not almasını sağlamıştır. Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin son postnişini, Şeyh Şa'bân-ı Velî Dergâhı şeyhi ve caminin de

³⁴⁴ Mehmed Süreyya: *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayar, İstanbul, 1996, V, s.1557.; Karabaş-ı Velî: *Miyâr-ı Tarikat*, s.42-43.

³⁴⁵

<http://www.kesfetmekicinbak.com/category/detay.aspx?haberid=1571&AspxAutoDetectCookieSupport=1> (Erişim: 28.03.2012).

imamı olan yazar ve şair Şeyh Ata Armay (ö.1942)'in³⁴⁶, Ozanoğlu'na verdiği tarihî malzemeler³⁴⁷ içinde yazma eserler, muhtelif evrak, biyografi bilgisi içeren eserler ile şifahen naklettiği rivayetler, yazarın kitabında yer bulmuştur.³⁴⁸

Ozanoğlu'nun tespitine göre Hacı Hafız Şa'ban-ı Velî, Kastamonu İli Gökçeğaç Bucağı Çakırçayı Köyü Cimidar Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Henüz çok küçükken anne ve babasını kaybettiği için onu hayırsever bir hanım yanına almış, onu bilahare Taşköprü'deki medreseye kaydettirmiştir.³⁴⁹ Bundan sonraki bilgiler konumuz dışındadır.³⁵⁰ Abdülkadiroğlu da, bir araştırmasında Şeyh Şa'ban-ı Velî'nin doğum yerini Taşköprü ilçesinin Gökçeğaç nahiyesinin Çakırçayı köyü şeklinde vermiştir.³⁵¹ Demircioğlu ve Çifçi de başlangıçta bu tezi kabul etmişlerdir.³⁵² Bu iddianın yıllar öncesinde ortaya atılmasının bir gerekçesi olmalıdır. Neden başka köyler değil de Çakırçay ve Cimidar köylerinin zikri geçmektedir, bu merak konusudur. Taşköprü merkezindeki halk bile Şa'ban-ı Velî'nin küçük yaşlarda Gökçeğaç yöresinden geldiğini söylemektedirler. Kastamonu merkezindeki Şeyh Şa'ban-ı Velî Külliyesindeki tanıtım levhalarında da son günlere kadar Gökçeğaç nahiyesinin zikri geçmekte idi.

³⁴⁶ Bu zatın hayatı hakkında bk. Ersöz Ağabeyoğlu: *Şaban-ı Veli Dergahı Son Postnişini Şeyh Ata Efendi*, Anıl Matbaa, Ankara, 2011.

³⁴⁷ İhsan Ozanoğlu, 12 Kasım 1948 tarihli Açıksöz Gazetesi'nde kaleme aldığı "Kastamonu'da Özel Kitaplıklar: Atâ Armay Kütüphanesi" başlıklı köşe yazısında Ata Efendi'nin çok zengin bir kütüphanesinin bulunduğunu, ondan çok sayıda yazma kitap alarak okuyup iade ettiğini, ancak bu zatın vefatından sonra kitaplarının akıbeti ile ilgili malumatı olmadığını yazmaktadır. Bk. Ağabeyoğlu: *Şaban-ı Veli Dergahı...*, s.57.

³⁴⁸ İhsan Ozanoğlu: *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şaban-ı Veli Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, Yenises Matbaası, Kastamonu,1966.; Yazar bu kitabında turist rehberi tarzı bir eser portresi çizdiği için ayrıntıya girmemiştir. Onun Şeyh Şa'ban-ı Velî ile ilgili asıl ayrıntılı kitabının Bütün Cepheleri ile Hacı Şa'ban-ı Velî adlı eser olacağı, kendisi tarafından beyan edilmiştir. Bu eserin basımına dair bir bilgi elde edilemediği gibi, müsvedde olarak da temin edilemedi. C.Y.; Ozanoğlu, Ömer Fuâdî'nin kaleme almış olduğu Şa'bân-ı Velî Menakıbnâmesi'ni de bugünkü Türkçeye aktarmıştır. Bk. Ömer ül Fuadi: *Şaban-ı Veli Menakıbı (Menakıb-ı Hazret-i Pir-i Şaban-ı Veli ve Türbename Tercümesi)*, Dilimize Nakleden: İhsan Ozanoğlu, Toparlayan: Hasan Fehmi Ataulsoy, Kastamonu, 1967.

³⁴⁹ Bk. Ozanoğlu: *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şaban-ı Veli*, s.5-25.; Caminin inşa tarihi ve vakıfları için ayrıca bk. Mehmed Behçet: *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, Haz. M. S. Cihangir, *Kastamonu Eski Eserleri*, Kastamonu,1998, s.97,187-192.

³⁵⁰ Şaban-ı Velî, İstanbul'da Fatih Medresesi'nde de ders görerek icazet almıştır. Bolu'da Hayreddin Tokadî (ö.1534-1535)'ye mülaki olmuştur (H.904/ 1499 M.). Ozanoğlu, bu tarihin şüpheli olduğunu söyler. Esasen bu tarih hicri 914 olmalıdır ki miladi 1508 yılına tekabül etmektedir. C.Y.

³⁵¹ Bk. A. Abdülkadiroğlu: *Halvetilik'in Şabaniyye Kolu Şeyh Şaban-ı Veli ve Külliyesi*, Kastamonu,1991, s.37.

³⁵² Çifçi, Kastamonu Camileri adlı eserinde kitabın daha önceki baskısında Şeyh'in Çakırçay köyü Cimdar mahallesinde doğduğu bilgisini esas aldığını ama sonradan yeni belgelerle bu iddiasından vazgeçtiğini söylüyor. Bk. Çifçi: *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, 3. Baskı, Ankara,2006, s.74.

Bütün bunlardan hareketle, ilgili yörelerde bir saha araştırması yapılması ihtiyacı hâsıl olmuştur.

2.4. Şa'ban-ı Velî'nin Doğum Yeri ile İlgili Saha Araştırması ve Derlenen Halk Rivayetleri

Tarih araştırmalarının önemli kaynakları arasında eski yerleşim kalıntıları, mimari eserler, mezar taşları, etnografik malzemeler ve maddi kültür varlıkları bulunmaktadır. Bu tür kültür varlıkları; saha çalışması ile tespit edilebilmektedir. Bir yerleşim alanındaki mevcut kültür varlıkları ile halkın elindeki sözlü bilgi kaynaklarını ve yazılı belgeleri toplamak tarihinin görevleri arasındadır. Günümüz tarih yazımında yenilikler olduğu malumumuzdur. Artık kültürel verilere, hatırate, sözlü kaynağa ve görsel malzemeye dayanan sözel bir tarih anlayışı da hâkim olmaktadır.

Bir yörede tarihten gelen süreç içinde fertler arasında dilden dile dolaşan veya nesilden nesile geçen tüm unsurlar yapı, muhteva, biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun, sözlü kültür kapsamındadır. Bunların her biri, oluşturdukları sözlü ortam toplumunun ortak kabulleri olarak, kendilerine mahsus birer gelenek yaratmışlardır. İnsan bugünkü birikimi kadar kolektif hafızadan tevarüs ettiği kültürel mirasla da sözlü ortam kaynaklarını besler. Walter Ong'un tespitine göre; insanoğlunun dünya üzerindeki varlığı 30.000-50.000 yıl öncesine aittir. Buna karşılık ilk yazı 6000 yıl öncesine aittir. Bu çerçevede insanlık tarihinin binlerce yıllık bilgi, deneyim ve tecrübesinin sözlü gelenek vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarıldığını söyleyebiliriz. Yazılı kaynakların yetersiz ve az olduğu tarihsel dönemlerle ilgili olarak elde sözlü ortam kaynakları bulunmakta ise bu aşamada sözlü tarih disiplini devreye girer. Tarihsel olayların cereyan ettiği toplumun sözlü geleneğine müracaat edildiğinde bize farklı açılardan ve bilmediğimiz tanıklıklarla aydınlatıcı ufuklar açılabilir. Türk milletinin sahip olduğu köklü sözlü kültür geleneğinin zenginliğini burada ayrıca belirtmekte fayda vardır. Tarihte Arap hafızasının gücü nasıl meşhursa, Türk toplum hafızasının ve sözlü kültürünün gücü o kadar meşhurdur. Sözlü gelenekten gelen Türk destanları buna dair güzel bir örnektir.³⁵³ Kastamonu yöresi de sözlü kültür bakımından zengin içeriğe sahiptir. Bu sebeple Şa'bân-ı Velî'nin dünyaya geldiği muhit üzerine değerlendirmelerde eksikliği görülen saha araştırmalarının bir an önce gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu noktadan hareketle 12 Mayıs 2011, 4 Nisan 2012 ve 1 Mayıs 2012 tarihlerinde Şa'bân-ı Velî'nin dünyaya geldiğine inanılan Gökçeagaç (Hanönü) ve çocukluğunun geçtiği Taşköprü yörelerinde bir saha çalışması yapılmıştır. İlgili yörelerde mümkün olduğunca yaşı 70 ve üzeri şahıslarla görüşülmüş, onların babalarından dedelerinden ve hatta büyük dedelerinden, büyük amcalarından sohbetlerde

³⁵³ Kemal Üçüncü: "Tabzon Yöresi Sözlü Kültür/ Tarih Malzemesinin Trabzon Tarih Araştırmaları İçin Kaynak Olarak Durumu ve Önemi", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kemal_ucuncu_trabzon_yoresi_so_zlu_kultur_tarih_durum.pdf, s.2,3,7. (Erişim: 13.04.2012).

dinledikleri sözlü rivayetler derlenmeye çalışılmıştır. Yörede yüzey araştırmaları da yapılmış, Şa'bân-ı Velî ve akrabalarına atfedilen türbe veya mezarlar, yerinde incelenmiştir. Bu şekilde mazisi iki asrı bulan halk rivayetleri bir araya getirilmiştir.

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Taşköprü merkezinde değil de bu günkü Hanönü'nün bir köyünde dünyaya gelmiş olduğu tezini desteklemesi bakımından Taşköprü ve Hanönü ilçeleri saha araştırmaları neticesinde derlenen halk rivayetleri aşağıda sıralanmıştır:

Kaynak Kişiler:

Hüseyin DEMİREL (Hakkı oğlu, Hanönü ilçesi Yukarı Çakırçay Köyü, 1934 doğumlu): Şa'bân-ı Velî hakkında anlattıkları; “Çakırçayı, Kapan, Hayvaca (Ayvaca), Kavakaltı hepsi dört parça, bir divandır yani bir muhtarlıktır. Şa'bân-ı Velî, Çakırçay köyünde doğmuştur. Kapan Mahallesi'ndendir. Şimdi benim bildiğim Kapan'daki hambarın (ambarın) yanında koca bir meşe ağacı vardı. Orası türbe idi, şimdi dağıtıldı. 1954 yılında ben askerde iken 87 yaşlarında vefat eden büyük babam (1865-1867 doğumlu), orayı göstererek burası Şa'bân-ı Velî'nin (veya akrabasının) türbesi derdi. Şa'bân-ı Velî bizim akrabamız derdi, bu köyden gitme derdi. Eskiden birçok yaşlı bunu söylerdi, ama hepsi öldü bunların. Bu türbeye çok dua ederlerdi, mum da yakarlardı, ben çok defa rastlardım. Benim çocukluğumda, büyük dedemin (yani büyük babasının babası) kardeşi Sadık vardı, Tuzcu Sadık, rahmetli o da bunlardan hep bahsederdi. Yine dedelerimin emsallerinden bizim köyden Molla Hüseyin, Tuzcu Arif, Salih, Kör Şükrü bunlar bir araya geldiklerinde, beraber bir yerde oturduklarında sohbet esnasında konuyu Şa'bân-ı Velî'ye getirirler ve Şeyh'in kendi köylerinden olduğunu, Kastamonu'ya bu köyden gittiğini, kendilerinin mensup oldukları sülalelerinin onunla akraba olduğunu anlatırlardı. Ben, çocukluğumda bunları dinledim, hiç unutmuyorum. Bunlar zaten hep bir sülaledendir. Dedelerimin dedesi zamanında bu mahallelere dağılmışlar hep. Şa'bân-ı Velî de bu adamların sülalesindedir.”; Bu bilgilere ilaveten Hüseyin Demirel, Hanönü ilçesi Yukarı Çakırçay Köyü Kapan Mahallesinden 1920 doğumlu, Hüseyin oğlu Satılmış Demirel'den de nakilde bulunmuştur. Bu nakillere göre Satılmış Demirel, doğduğu yerde ikamet ederken 2010'da 90 yaşında vefat etmiştir. Mollalar adlı sülaleden imiş. Bu sülalenin Şeyh ile aynı sülaleden geldiğini söylemiş. Molla Hüseyin, Tuzcu Ârif gibi yöre sakinlerinin aynı sülaleden olduğunu da eklermiş. Hanönü İlçesi Yukarı Çakırçay Köyü Kapan Mahallesi, 1970 doğumlu, Şerafettin oğlu Hüseyin Gündoğdu da bu son bilgileri teyit eden nakiller yapmıştır.

Hüseyin AYDEMİR (Hüseyin oğlu, Hanönü ilçesi Yukarı Çakırçay Köyü Kavakaltı Mahallesi, 1940 doğumlu): Şa'bân-ı Velî hakkında anlattıkları; “Eskiler Şah Velî'nin Yukarı Çakırçay Köyü'nden Kapan Mahallesi'nden olduğunu anlatırlardı. Burada yaşlı bir meşe ağacının

altında, çevresi duvar örülü yerdeki yatır için devamlı mum yakarlardı. Şah Velî buradan gitmiş, ama nereye gitmiş ben bilmiyorum. Yörede yaşlılardan Kel Hatip lakaplı biri çevre köylülerle sohbetinde konu Şa'ban-ı Velî'den açılınca onlara karşı, Çakırçaylıların bir övünmesi olarak; 'Biz, asâletlüyüz, Şeyh Şa'ban'ın köylüsüyüz' derdi."

Hakkı DEMİREL (Hasan oğlu, Hanönü Yukarı Çakırçay Köyü Kapan Mahallesi, 1947 doğumlu): Doğum yerinde ikamet etmekte. Şa'bân-ı Velî hakkında anlattıkları; "Şa'ban-ı Velî, Yukarı Çakırçay Köyü, Kapan Mahallesi'nde doğmuştur. Burada akrabaları vardır. Eskiler böyle anlatır. Buradaki eski bir meşe ağacının altındaki türbede onun akrabası yatar. Eskiden beri mum yakılırdı. Ayvaca Mahallesi üst tarafındaki mezarlıkta dualar edilir, daha yukarıdaki yaylada Hıdırellez törenleri düzenlenir. Kapan Mahallesi karşısında bir tepe üzerinde Tavşan Türbesi var. Bu türbe yanında kurbanlar kesilir ve dualar okunmuş. Türbe ağaçla çevrilidir. Ayvaca Mahallesi mezarlığının üzerindeki yaylada Mescid Türbesi var. Bu türbe yakınında da her yıl kurbanlar kesilir, dualar yapılır, şenlik olur..."

Doğan TAŞKIN (Ahmet oğlu, Hanönü ilçesi Yeniboyundurcak Köyü, 1954 (gerçekte 1951) doğumlu: Şa'bân-ı Velî hakkında anlattıkları; "Eskiler, Şa'ban-ı Velî'nin Cimdar yöresinde Danacı mahallesinde doğduğunu söylerlerdi, ama başka yaşlılar da Yukarı Çakırçaylı derlerdi. 1970'de 68 yaşlarında vefat eden dedem (1320/1904 doğumlu imiş ama birkaç yaş geç kaydolmuş), Yeniboyundurcak köyü hudutlarında eski adıyla Yörükler Yaylası'nda bulunan türbede (Çatalçam Türbesi) yatan zatın Şa'ban-ı Velî'nin kardeşlerinden İsmail olduğunu söylerdi. Biz çocukluğumuzdan beri bu türbede yağmur duası yapılır, kurbanlar kesilir. Burada büyük bir çam ağacı (Türbe çamı) varmış, yıkılmış, kalıntıları hâlâ duruyor. Dedem, bu türbenin çevresini ağaçtan dört köşe örmüş, ama şimdi dağıldı. Bu türbenin karşısında (Danacı köyünün üzeri) Karaoluk'taki türbede de bu zatın kardeşi İbrahim yatıyormuş, eskiler anlatırdı. Bu yöre yani Cimdar, şimdiki Bölük yazı ile Yeniboyundurcak tarafını içine alıyor. Eskiden bir muhtarlıktı. Köyün adı sonradan değişmiş. Tapu kayıtlarında hep Cimdar diye geçer. Cimdar'ın sınırları şimdiki Hanönü- Taşkoprü asfalt yolunun altına kadar iniyor..."

Hasan YILDIZ (Sait oğlu, Hanönü ilçesi Yeniboyundurcak Köyü, 1939 doğumlu): Eskiden köy muhtarı olan bu şahsın Şa'bân-ı Velî hakkında anlattıkları; "Eskiler, Şeyh'in Cimdar yöresinde Danacı mahallesinde doğduğunu söylerlerdi, yaşlılar Şeyh'in üç kardeş olduğunu anlatırlardı. Biri o karşıkı tepede, biri Karaoluk'un karşısındaki tepede biri de bizim oradaki tepede böyle karşılıklı üçü yatıyor derlerdi. Bunları çocukken bizim büyüklerimiz olan Hacı Bey ve Kara Mehmed gibi komşularımızdan dinlerdik, onlardan işitirdik."³⁵⁴

³⁵⁴ Kastamonu'daki bir halk rivayetine göre Şeyh Şaban Velî'nin 7 kardeşi vardır. Bu kardeşlerin her biri değişik köylere giderek buralarda Hak yolunu anlatmışlardır. Benli Sultan

Recep BİGA (Ahmet oğlu, Boyabat, 1943 doğumlu): 45 yıldır Hanönü’nde yaşayan ve emekli imam olan bu şahsın Şa’bân-ı Velî hakkında anlattıkları; “Çakırçay’ın Ayvaca Mahallesi’nden olan ve yirmi yıl kadar önce 100 yaşlarında vefat etmiş bulunan ve eskiden imamlık da yapmış olan Kel Hatip (Ali Güneysu), Şa’ban-ı Velî’nin Çakırçay’dan Kapanlı olduğunu söylerdi. Eskiden o yörelerin hepsine Cimdâr derlermiş. Ayrıca Gökçeâğaçlı Nuh’un dedesi olup vefat etmiş bulunan Türkoğ Hacı adlı şahıs da Şeyh Şa’ban-ı Velî’nin Taşköprü’de başından geçen peştamal menkıbesini naklederdi.”

Ali GÜNEYSU/ Kel Hatip (Abdullah oğlu, Hanönü ilçesi Yukarı Çakırçay Köyü, 1329/ 1913 doğumlu, ancak birkaç yaş daha büyükmüş): 1997’de vefat etmiş olan bu şahıs bir süre hocalık yapmış ve Şa’bân-ı Velî hakkında tarihi bilgilere sahip, onun menkıbelerini anlatan birisi imiş. Kardeşi Hüseyin Güneysu ise 1319/1903 doğumlu. 1995’te 100 yaşına yakın olarak vefat etmiş. Bu iki kardeşin diğer kardeşleri ise Hasan, Hakkı, Şükrü adlarını taşıyorlar. Bu 5 kardeşin babaları Tiryakioğlu Abdullah ise 1276 doğumlu ve 1331/1915’te vefat etmiş. Bu sülalenin de Şeyh Şa’ban-ı Velî ile akraba olduklarına inanılıyor. Kel Hatip’le ilgili Recep Biga ve Hüseyin Demirel gibi birkaç şahıs aynı rivayetleri nakletmiştir. Ondan nakledilen en dikkat çekici söz ise onun çevre köylülerle sohbetinde konu Şa’ban-ı Velî’den açılınca onlara karşı Çakırçaylıların bir övünmesi olarak; “Biz, asâletlüyüz, Şeyh Şa’ban’ın köylüsüyüz.” demesidir.

Esat GÜLMEZ (Ali oğlu, Hanönü ilçesi Yukarı Çakırçay Köyü Ayvaca Mahallesi, 1933 doğumlu): Doğum tarihi birkaç yıl daha önce imiş. İstanbul’da ikamet etmektedir. Şa’bân-ı Velî hakkında anlattıkları: “Şeyh, Yukarı Çakırçay köyündendir. Bizler Gülmezoğulları ile Şeyh aynı sülaledendir. Yaşlılar böyle anlatırlardı. Ayancık tarafından Güzören köyünden de gelen dedelerimiz olmuştur.”

Muhsin Gülmez (Esat oğlu, Hanönü ilçesi Yukarı Çakırçay Köyü, 1956 doğumlu): Hanönü ilçesi Yukarı Çakırçay Köyü, 1927 doğumlu, Molla Hüseyin oğlu Bayram Ali Demirel (ö.2011)’den nakiller yapmıştır. Bayram Ali Demirel, “eskiler, Şa’bân-ı Velî’in Yukarı Çakırçaylı olduğunu söylerlerdi, bizde öyle biliriz.” diye anlatmış. Muhsin Gülmez ayrıca, 1993’te 103 yaşında ölen dedesi Ali Gülmez (Mollaoğullarından, Hanönü ilçesi Yukarı Çakırçay Köyü, 1890 doğumlu)’den de bir nakil yapmıştır. Dedesi Ali Gülmez, kendi akranlarıyla buluşup, konuştuğunda Şeyh’in Çakırçaylı ve Mollalar sülalesine mensup olduğunu anlatmış.

Şükrü KAYA (Mehmet oğlu, Hanönü ilçesi Gelinbükü köyü 1337/1920 doğumlu): “Benim bildiğim eskiden Şaban-ı Velî’nin Çakırçay’lı olduğunu

da bunlardan biridir. Bk. Zekiye Çağım: “Kastamonu halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnancı ve Bu İnanç Çerçevesinde Şeyh Şa’ban-ı Velî Etrafında Oluşturulan Efsaneler”, s.5,12. http://turkoloji.cu.edu.tr/ HALKBILIM/ zekiye_cagimlar_kastamonu_efsane.pdf (Erişim: 23.02.2012).

söylerlerdi, bazıları da Cimdarlı derlerdi. Mesela benden 20 yaş falan büyük olan yaşlılardan biri (Hanönü belediye başkanı Şükrü Özün'ün büyük dedesi Hüseyin, doğumu 1890'lar) bu zatın Çakırçay'da doğduğunu söylerdi. Yaşlılar bu zat için 'bizim buradan gitme' derlerdi.”

Hüseyin YAKUT (1948 Taşköprü doğumlu): Babasının dedesi Taşköprü'de Halveti şeyhi Şeyh Muhammed Cemaleddin Efendi olan bu şahsın anlattıkları; “Bana intikal eden bilgilere göre Şa'bân-ı Velî, bugünkü Hanönü Cimdar'da doğmuştur. Burada bir akrabası hanım ona sahip çıkmış ve Taşköprü'de çocukluğunda az bir süre kalmıştır...”

İrfan YAKUT (Halveti şeyhi Hafız Ruhi oğlu, 1924 Taşköprü doğumlu): Dedesi Taşköprü'de Halveti şeyhi Şeyh Muhammed Cemaleddin Efendi'den sonra şeyhlik yapmış olan bu zatın naklettikleri; “Şa'bân-ı Velî, Taşköprü'de doğmuştur, çocukken ana babasını kaybetmiştir. Sonra Cimdar köyüne ziyarete gitmiştir. Sonra geri dönmüştür. Taşköprü'de bir kadın onu büyütüyor...”

Niyazi AKYÜREK (Bekir oğlu, Taşköprü Çaylaklar Köyü, 1339/1923 doğumlu): Taşköprü ilçe merkezinde Harmancık Sokak'ta, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin evine 50 metre mesafede oturuyor. Şa'bân-ı Velî hakkında anlattıkları; “Eskilerin anlattıklarına göre Şeyh, Gökçe ağaç yöresinden Taşköprü'ye çocukken gelmiş, burada fazla kalmamış. Birgün mahallede kadınlar çamaşır yıkayıp asmışlar, çarşaflardan biri kaybolunca, mahallede yabancı bir çocuk olarak kabul edilen Şa'bân-ı Velî'den şüphelenmişler. O bu hırsızlık suçunu kabul etmemiş ve yaylıma (meraya/otlağa) giden hayvanlar arasından bir ineğin onu aldığını söylemiş. Çevredekiler buna bir anlam veremeseler de merak edip akşam mahalleye dönen sığır sürüsü içindeki tarif edilen ineği tutmuşlar ve sırtını sıvazladıklarında inek yuttuklarını dışarı çıkarmış. Bunun içinden çarşaf da çıkmış. Bu olay mantık dışı bir şey ama eskiden yaşlılar bunu bu şekilde anlatırlardı. Yöre halkı bu hadiseyi onun kerametine yormuşlar. Ancak Şa'bân-ı Velî artık burada rahatının kaçtığını düşünerek, Taşköprü'den ayrılmış ve Kastamonu'ya gitmiş.”

Halim KÖKYAY (Ahmed oğlu, Taşköprü Yazıhamit Köyü, 1938 doğumlu): Taşköprü ilçe merkezinde 1950'li yıllardan beri esnaflık yapıyor. Şa'bân-ı Velî hakkında anlattıkları; “Şa'bân-ı Velî, bizim Gökçe ağaç dediğimiz Hanönü'nün Cimdar Köyü'nde doğmuş. Çocukken Taşköprü'ye gelmiş. Zamanın ilim adamlarından ders görmüş. Geçimini sağlamak için burada bir hamamda çalışmış. Burada kuruması için serdikleri peştamallardan biri kaybolmuş. Onu suçlamışlar. Şa'bân-ı Velî bu isnadı kabul etmemiş. Çevreden geçen bir ineğin aldığını söylemiş. Çevredekiler buna bir anlam veremeseler de merak edip ineği boğazlamışlar ve ineğin karnından peştamal çıkmış. Şa'bân-ı Velî aklansa da artık Taşköprü'de kalamamış. Onun kıymetini bilememişler. O da İstanbul'a gitmiş... Şa'bân-ı Velî'nin bir süre yaşadığına inanılan ev, bugün Harmancık mahallesinde.

Şa'ban-ı Velî bu evde kaldı mı belli değil. Bahçesindeki kuyu Hz. Pîr'in Kuyusu diye biliniyor. 1927'de Taşköprü'de büyük bir yangın olmuş, evler yanmış, sonra yeni bir imar planı çıkarılmış, evler yeniden yapılmış. Muzafferredin Gazi Medresesi yerine yeni bir cami yapılmış.”

Cemal KILIÇ (Halil oğlu, Taşköprü Örencik Köyü, 1946 doğumlu): Taşköprü ilçe merkezinde esnaflık yapıyor. Şa'bân-ı Velî hakkında anlattıkları; “Şa'ban-ı Velî, Gökçe ağaç tarafından Taşköprü'ye gelmiş. Hamam'da tellak olarak çalışmış. Bir peştamal kaybolmuş, ondan bilmişler. O da bunu kabul etmemiş. Eskiden o taraflarda (Harmanlık mahallesi tarafı) üç yüz- beş yüz kadar iri sığırlar toplanırmış. Bizim çocukluğumuzda da çok hayvan toplanırdı. Şa'ban-ı Velî, 'peştamal o ineklerden birinin karnında' demiş. Çevredekiler buna bir anlam veremeseler de merak edip ineği kesmişler ve ineğin karnından peştamal çıkmış. Bunun üzerine Şa'ban-ı Velî Taşköprü'yü terk etmiş, Kastamonu'ya gitmiş, orda da bazı olaylar olunca orayı da terk etmiş...”

Bu rivayetlerden başka, Şa'bân-ı Velî ile ilgili bilinmeyen bir rivayet olması hasebiyle aşağıdaki nakil de incelemeye değerdir.

Ayşe BAYRAK (Mehmed kızı, Taşköprü Bayad köyü doğumlu): 2006 yılında 80 yaşlarında vefat etmiş olan bu kadının torununun (adı kaydedilemedi) 4 Mayıs 2012'de naklettiğine göre, Şa'bân-ı Velî, Taşköprü'de rahat edememiş, onu kızdırmışlar ve halka güya beddua etmiş; ‘Kastamonu bir simitle doysun, Taşköprü bir ekmekle doymasın’ demiş”.

Yukarıda verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere bugünkü Hanönü ilçesine bağlı Çakırçay ve Cimdar yöresi halkı, Şa'bân-ı Velî'nin kendi köylerinde doğup, çocukken ayrıldığına inanmaktadırlar. Çoğu aile büyüğü ise eskiden beri Şa'bân-ı Velî'nin kendi sülalelerinden olduğunu anlatmakta imişler. 1930'larda çocukluğunu yaşayan bazı kişiler büyük babalarından veya büyük dedelerinden dinlediklerini aktarabiliyorlar. Bu şekilde rivayet zinciri iki asır öncesine kadar takip edilebiliyor. Hanönü'nün köylerinde, Şa'ban-ı Velî'nin Hanönü yöresinde doğduğuna ve fakir bir aileye mensup olmasından ötürü çocukluğunda zengin bir kadına evlatlık olarak verildiğine inanılıyor. Ömer Fuâdî menakıbnamesinde de Şa'ban-ı Velî'nin babası fakir bir zat olarak gösterilmiştir. Gerçekten de Hanönü'nün köyleri, Taşköprü'ye göre ekonomik anlamda daha düşük bir seviyede bulunmaktadır. Çünkü bu yöre Taşköprü çevresine göre daha engebeli ve dağlık bir yapıya sahiptir. Köylerin tarım arazileri sınırlıdır. Özellikle Şa'ban-ı Velî'nin dünyaya geldiğine inanılan Çakırçay köyü, Cimdar yöresi ve Kapan mahallesinin olduğu alan hayli yüksek rakıma ve sarp arazi yapısına sahiptir. Tarım arazisi çok azdır. Hayvancılığa daha müsaittir. Taşköprü ise Gökırmak nehrinin biraz daha geniş bir vadi oluşturduğu bir alanda verimli tarım arazileri üzerine kurulmuştur.

Neticede bunlar halk rivayetidir. Sözlü tarihtir. Unutulmamalıdır ki, “Halk rivayetleri asla yalan söylemez, eksik söyler fazla söyler ama yalan

söylenmez.” Halk, “bilirkişi” demektir. Yöresi ile ilgili bilgiler ondan sorulur. Tapu Kadastro çalışmalarında, sınır davalarında, mahkemelerle ilgili konularda, alım satımlarda “ehli vukûf”a başvurulur. Bu çerçevede yöredeki sözlü tarihle ilgili bu derlemelerin devamı en kısa sürede yapılmalıdır. Çünkü yöredeki yaşlı sayısı veya geçmişle ilgili bilgi derlenebilecek ehli-vukuf sayısı giderek azalmaktadır.

2.5. Şa'bân-ı Velî'nin Dünyaya Geldiği Yıllarda Gökçeğaç Yöresinin Durumu

Yukarıda zikri geçen Çakırçay, Cimidar ve Gökçeğaç köyleri Osmanlı son devirlerinde Taşköprü'ye bağlı idiler. Bu köyler, daha önceleri ise Boyovası'na tabi idiler. Gökçeğaç, önceden köy iken XIX. yüzyılda nahiye olmuştur. Yöredeki birkaç köy Gökçeğaç'a tabi idi. Bunlar arasında Çakırçay, Cimidar, Akçakise, Akçasu, Geymene, Halkabükü, Kayabaşı, Boyundurcak, Sarıalan gibi köyler vardı. Gökçeğaç nahiyesi 1990 yılında Hanönü adı ile ilçe yapılmıştır. Gökçeğaç köyü bu ilçenin merkezi değildir. Merkeze birkaç km. mesafede köydür. Hanönü ilçe merkezi ise Candaroğlu hükümdarı İsfendiyar Bey'in eşi Tatlı Hatun tarafından 1437 yılında Gökırmak kenarında ve Sinop- Taşköprü- Kastamonu ulaşım ve ticaret yolu üzerinde inşa edilmiş olan ve daha çok İsmail Bey Hanı olarak bilinen kervansarayın çevresinde kurulmuştur. Esasen burada yani Hanönü köyünde 1957'de adliye teşkilatı, 1988'de ise Belediye teşkilatı kurulmuştur.

Konuya açıklık getirmek için önce, bugün Hanönü sınırları içinde kalan Gökçeğaç, Çakırçay ve Cimidâr köylerinin Şa'bân-ı Velî'nin doğum tarihi ve çocukluk yıllarının geçtiği 1480-1490'lı yıllardaki durumunu incelemekte yarar vardır.

Gökçeğaç Köyü: 1480'lerde Boyovası'na tabidir. Osmanlı hükümdarı II. Bâyezid'in oğlu ve Kastamonu Sancakbeyi Şehzade Sultan Mahmud'un hasları arasındadır. Köyün reayası arasında Musa, Mürüvvetî, Karaman, Kumarı, Hacı İvaz, Yusuf, Timur, İbrahim, Sevindik, Hacı, Kutlu, Arif gibi şahıslar vardır. 17 çeltikçi hane, 1 hane ve 3 mücerred nüfusu bulunmaktadır. Köyün gelirleri çeltik ekimi, buğday, arpa, arıcılık idi. Yukarıda zikri geçen Şehzade Sultan Mahmud, Gökçeğaç Köyü Camii'nin banisi veya yeniden inşa ettiren hayır sahibidir. Bu durumda camii, miladi 1484 ilâ 1504 arasında inşa edilmiştir. Yani Şeyh Şa'ban-ı Velî'nin çocukluk günlerinde ibadete açıktır. Eserin, 1928 yılında halen ayakta ve faal olduğunu, aynı tarihli bir vakıf kaydından öğreniyoruz.³⁵⁵ Gökçeğaç köyündeki bugünkü camii, sonradan yapılmış görünmektedir. 1530 tarihinde Gökçeğaç köyünün 24 hane, 2 caba, 3 mücerred nüfusu vardı. Candaroğulları beylerinden İsfendiyar Bey'in eşi Tatlı Hatun,, Sinop-Kastamonu arasındaki ulaşım yolunun önemine binaen bugünkü Gökçeğaç köyüne yakın sayılabilecek bir mesafede Gökırmak nehri kenarında miladi

³⁵⁵ BOA. TD. Nr.23M, s.535.; Yakupoğlu: “II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayatı ve Faaliyetleri”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/ 12, 2010, s.327.

1437 yılında kendi adına bir han yaptırmıştır (Tatlı Hatun Hanı). Bu hanın sonraki asırlarda harap vaziyete düştüğü görülecektir. Bugün tamiri yapılmış ve hizmete hazır hale getirilmiştir.

Cimidâr (Cimdar) Köyü: Şeyh Şa’ban-ı Velî’nin doğum yeri olarak gösterilen Cimdar, esasen tek bir köyden ibaret olmayıp, bugünkü Gökçe ağaç köyünün ve Hanönü ilçe merkezinin kuzeyinde kalan ve yine bugünkü Ayancık ilçesi hudutları ile sınırı bulunan yörenin genel bir adıdır. Yöre, 1950’lerde Bölük yazı ve Yeni Boyundurcak adlarını taşıyan iki ayrı muhtarlığa dönüştürülmüştür. Cimdar bugünkü Bölük yazı ve Yeniboyundurcak, Kavakköy ve Yılanlı’ya kadar olan yerleri içine alan bir sahadır. Hatta yöre sakinlerinden bazılarının göre Yukarı Çakırçay köyü de Cimdar’ın hudutları içinde zikredilmiştir. Ayancık yöresi halkı eskiden beri bu yörenin tamamına “Cimdar” ve halkına da “Cimdarlı” demekte imiş.³⁵⁶ Cimidâr adı, Selçuklular ve Osmanlılarda hükümdarın ikamet ettiği sarayın görevlilerinden biri olan Camedâr adından bozma olmalıdır.³⁵⁷ Bunların adları, temellükleri altında bulundukları köylere de zamanla ad olmuştur. Mesela Kastamonu- Sinop- Çankırı yörelerinde Selçuklu ve beyliklerden kalma Cimidâr köyü dışında Şarabdâr Köyü, Çaşnığır Köyü, Ârız Köyü, Subaşı Köyü, Hondşâlâr Köyü, Sâlâr Köyü, Hâcib Köyü, Hazinedâr Köyü, Amîr-i Alem Yaylağı, Alemdâr Köyü gibi iskân birimlerinin adları, bu şekilde devlet görevlilerinin unvanları ile anılmışlardır.³⁵⁸

1487 tahririnde Cimidâr Köyü, Orta-öz ve Akça-pınar köyleri ile birlikte yazılmıştır. Boyovası’na tabidir. İshak’ın oğulları Hasan ve Hüseyin tımarına bağlıdır. Reayasını Ramazan, Tur Ali, Şeyh Pîr Vefa oğlu İbrahim, Turmuş, Hacı Murad oğlu Mustafa, Muhammedî, Mezid, Kara-oğlan oğlu Kâdir ?, Tursun, Aydın gibi şahıslar oluşturmaktadır. Nüfusu ise 14 hane, 4 mücerredten oluşmakta idi. Köyün gelirleri buğday, arpa, arıcılık idi. Yine aynı tarihte Akça-su’ya tabi gösterilen Cimidâr köyü ile ilgili diğer bir kayıt daha vardır. Bu kayda göre Cimdâr köyü reayasının bir kısmı, Mana Kalesi tımar eri Devlethan’ın tımarına dâhildi. Buraya tabi reaya ise Sevindik, Mehmed, İvaz, Turası, Mustafa, Yunus, Seydi Ahmed gibi şahıslar olup, nüfusu 3 hane, 3 mücerred ve 3 şerikten oluşuyordu.³⁵⁹ Akçasu köyü, bugün Hanönü ilçesine bağlıdır. Hanönü-Taşköprü yolu üzerindedir. Akçasu, XV. yüzyılda birkaç köyün tabi olduğu bir yer olmalıdır. Neticede 1487’de

³⁵⁶ Aynı dönemde Ankara’nın Ayaş kazasına bağlı Cimdar divanı ve köyü mevcuttu. Bk. BOA. TD. Nr.438, s.393,396.; Bu köy, bugün Beypazarı’na bağlıdır. C.Y.

³⁵⁷ Camedâr, hükümdarın elbiselerinin temin edilmesi, bakımı, hükümdarın giydirilmesi gibi vazifeleri yerine getirirdi. Sarayda Şarabdâr, İbrikdâr, Çaşnığır, Hâcib, Candâr gibi ileri gelen ve hükümdarın gözdesi olan bu gibi görevliler, askerlik işlerinden de anlar ve saray dışına çıktıklarında her hangi bir yerin yönetimi kendilerine verilebilirdi. C.Y.

³⁵⁸ Bu konuda bk. Yakupoğlu: *Kuzeybatı Anadolu’nun Sosyo Ekonomik Tarihi- Kastamonu, Sinop, Çankırı, Bolu- Gazi* Kitabevi, Ankara,2009, s.354-364.

³⁵⁹ BOA. TD. Nr.23M, s.608,579.

Cimidâr köyünün toplam 17 hane, 7 mücerred ve 3 şerik vergi nüfusuna sahip olduğu söylenebilir.

Kastamonu Vakıf defterlerinde de Cimidâr köyünün zikri geçer. Bu defter miladi 1490'lı yıllarda yani Şeyh Şa'ban-ı Velî'nin doğum tarihi ve çocukluk yıllarında hazırlanmıştır. Defterde geçtiği üzere Cimidâr köyü, Medine-i Münevvere'deki Hz. Peygamber'in kabrine vakıftı. Köydeki Kapucu mezraası Hacı Bey beratıyla Recep Bey tarafından Hz. Peygamber kabrine vakfedilmişti. Yine bu köyden Hoca b. Süleyman, bir değirmen satın alıp, Rasulullah'ın kabrine vakfetmişti. Bu tarihte köydeki vakıf reayanın 6 hane ve 2 mücerred nüfusu vardı. Bu rakamlar da yukarıda zikri geçen hane sayısına eklenmelidir. Reaya İshak, Emir Yakup, Dursun, Yusuf, Hamza, Velî gibi adlar taşıyan şahıslardı. Bu defterdeki diğer bir kayda göre Güvercinlik Divanından Ali Fakih oğlu imam Abdullah, Cimidâr köyünden Aruz oğlu Mürsel'in yerlerini ve Şeyh Ömer adlı kimsenin hem ovadaki hem de dağdaki vakıf yerlerini tasarruf etmekte idi.³⁶⁰ Cimidâr yöresinde değirmen bulunuyordu ve çeltik ekimi de vardı ancak bunun yörenin ovalık tarafında olduğu anlaşılıyor.

1502 tarihli Kastamonu Müsellem Defteri'ne göre Cimidâr köyünde müsellemler çiftlikleri vardı. Derzi Salih yeri ve Şemseddin yeri, Yakub yeri bunlardan biri idi. 1530'da Cimidâr köyünün nüfusu 7 hane ve 3 mücerred nüfustan ibaretti.³⁶¹ 1487 tahririne göre 1530'da köyün nüfusu azalmış görünmektedir. Bu durum köyden dışarı göçlerle ilgili olabileceği gibi, tımar sistemine göre farklı köylerden bazı hanelerin birlikte yazılması, sonraki tahrirde ise bunların ayrılmasıyla ilgili olabilir.

Çakır-çayı m (Çakır-çay) Köyü: 1487 tahririnde Boyovası'na bağlıdır. Fâzıl oğlu Kaya'nın tımarına dâhildir. Reayası arasında Hacı Mahmud, İvaz, Murad, Güvendik, Turasan, Hamza, Yusuf, Kutlu, Abdi, İsrail, Hoca, Musa Fakih, Turak, Nasuh, Hasan, Turhan, Ayvatı adlı şahıslar vardı. Köyün tasarrufunda Kokurdan adlı yaylak vardı. 36 hane ve 7 mücerred nüfusu vardı. Geçim kaynakları buğday, arpa, ceviz, arıcılık, koyunculuk idi. Kastamonu Vakıf Defteri'nde Çakır-çayı köyünde İsmail Fakih'in oğlu Salih Fakih imam olup, imamet için 1 çiftlik vakıf yere mutasarrıf imiş. O ölünce oğlu Tahir Fakih imam olmuş ve aynı vakıf yeri tasarrufu sürdürmüştür. Tahir Fakih'in oğlunun adı ise Muharrem'dir. 1530'da Çakır-çayı köyü 28 hane, 9 mücerred nüfusa sahipti.³⁶² Bu durumda Gerek Cimidâr ve gerekse Çakırçayı yöreleri 1487-1530 arasında nüfus kaybetmiş görünüyorlar. Bu durum, XV. yüzyıl sonlarında yörede ekonomik sıkıntıların olduğu manasında yorumlanabilir. Şa'bân-ı Velî'nin ailesinin fakir olduğu ve onların vefatıyla bu zatın Taşköprü'ye gitmiş olmasının nedeni belki de daha iyi izah edilebilir.

³⁶⁰ İBK. MCO. Nr.75, v.70a-b.

³⁶¹ İBK. MCO. Nr.63, v.91a,91b,92a.; BOA. TD. Nr.438, s.665-667.

³⁶² BOA. TD. Nr.23M, s.584.; İBK. MCO. Nr.75, v.73a.; BOA. TD. Nr.438, s.665-667.

Yukarı Çakırçay Köyü, Kapan Mahallesi'ne beş yüz metre kadar uzaklıktadır. Gökırmak vadisini gören yüksek ve engebeli bir yerde kurulmuştur. Yukarı Çakırçay'dan kuzeye devam edildiğinde Sinop ili Ayancık ilçesi hudutlarına giriliyor. Buradan İnalıt ve Avdullu köylerine ulaşıyor. Daha da kuzeye çıkıldığında Bakırlızaviye ve Otmanlı köyleri üzerinden doğrudan Ayancık ilçe merkezine varılıyor. Yani Çakırçay köyünün kuzeyi Ayancık'a çıkıyor. 1940'lara kadar İnalıt'ın bazı mahalleleri Taşköprü'ye bağlı idi. Yukarı Çakırçay bugün birkaç mahalleden oluşmaktadır: Yukarı Çakırçay, Kavakaltı, Ayvaca ve Kapan mahalleleri.

Çakırçay köyünün adı tahrir defterlerinde Çakır-çayı şeklinde geçmektedir. Çakır, Türklerde yırtıcı kuş türüdür ve erkek şahıs adı olarak da kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu köyün adı avcı kuş yetiştiriciliği ile veya bir şahısla ilgili olmalıdır. Diğer taraftan Anadolu'da Çakır, Çakırlar adlı Yörük toplulukları da mevcut idi. Bunlardan bazı topluluklar Çankırı ve Sinop yöresinde konargöçerliği uzun süre devam ettirmiştir.³⁶³

1860'larda gerek Cimidar, gerek Çakırçay ve gerekse Gökçeagaç köyleri, Taşköprü kazasının Bağdere nahiyesine bağlı bulunmakta idi. 1896'da Taşköprü'ye bağlı Gökçeagaç nahiyesine bağlı köylerden Gökçeagaç 41, Cimidar 27, Çakırçay ise 45 hane idi. Bugün bu köyler Hanönü ilçesi sınırları içindedir.³⁶⁴

3. Şa'bân-ı Velî'nin Çocukluğunun Geçtiği Dönemde Taşköprü Kazası

Ana babasının vefat etmesi üzerine çocukluk günlerinde bugünkü Hanönü yöresinden Taşköprü'ye gelmiş olduğu halk rivayetleriyle sabit olan Şa'bân-ı Velî'nin Taşköprü merkezinde hayır sahibi bir kadın tarafından evlat edinildiği ve birkaç yıl boyunca bu kadın himmetiyle eğitim aldığı bilinen bir gerçektir. Bu babda Şa'bân-ı Velî'nin üzerinde ilk ciddi tesiri gösteren o devir Taşköprü'sü hakkında bir şeyler söylemek icap eder.

Taşköprü, 1480'lerde Kastamonu Sancağına bağlı en yakın kazalardan biridir. Bu yöre Selçuklular zamanında Çobanoğulları ve daha sonra Candaroğulları devrinde Oğuz boylarının ve diğer Türk topluluklarının kesafetle iskân edildikleri bir saha idi. Şa'bân-ı Velî'nin çocukluk yıllarındaki Taşköprü yöresi köy adlarına bakıldığında bu durum daha iyi görülecektir. Taşköprü'de Oğuz boylarından Afşar, Bayat, İğdir, Kayı, Kızık, Todurga, Üreğir; Yörük topluluklarının veya Türk komutan ve diğer ileri gelenlerinin adlarını taşıyanlardan olarak Akça-kişi, Akdoğan, Alisaray, Alp Arslan, Aruklar, Bey, Boyalu, Bükmüş, Çaňşa, Çördük, Dânişmendlü, Doğanşah, Ersil, Güçbeyi, Hacı Yülek, Hasunlu, Hamid-bükü,

³⁶³ BOA. TD. Nr.438, s.342,348,503,504,666,673,709.; BOA. TD. Nr.387, s.193,194,214.; BOA. TD. Nr.998, s.306,314, 317, 368, 386,460,644.

³⁶⁴ *Kastamonu Vilayet Salnamesi* I (1286/1869), s.115-116.; *Kastamonu Vilayet Salnamesi*, XIX, Vilayet Matbaası, (1314/1896), s.295-298.

İsa-deresi, Kabakulak, Kapaklu, Kara Mahmud, Kıran, Kırha, Kırlar, Kızılca, Kızılca-elma, Köçet, Kuşçular, Mahmud, Müderris-bükü, Ornapa/Oñapa, Oruç Beylü, Seydiler, Seyyidler, Saru-çeme, Tutaş, Veled-i Toña, Yavinç; Türkler tarafından kurulmuş diğer köylerden olarak Akça-kavak, Alaca, Alama, Ayvaca, Bademce, Baş-viran, Bingıldayık, Çayırıcık, Dere-karaağaç, İnce-su, İncüğez, Kaya-dibi, Kızılca-kaya, Kiraz, Kutlu-çay, Kuyucak, Sakızcık, Samanlı-viran, Saru-kavak, Şahin-çatı, Yeñice yer adları örnek olarak verilebilir.³⁶⁵

Bunun yanında Şa'bân-ı Velî'nin çocukluk yıllarında Taşköprü-Boyovası (Boyabat) arasında Eğlence, Hamidlü, Çoraklu, Yeñice ve Ömer Bey gibi Yörük toplulukları da konar-göçer olarak yaşıyorlardı. 1487'de Taşköprü Yörüklerinin 199 hane, 47 mücerred yani yaklaşık 1100 kişi; 1530 da ise 189 hane, 16 mücerred nüfusları vardı. 1480'li yıllarda Kastamonu'nun Boyovası (Boyabad) kazasında 34 parça halinde 675 hane, 131 mücerred, diğer bir ifade ile 3500 civarında nüfusa sahip Yörük cemaatleri yaşıyordu.³⁶⁶ Bunlar konargöçer oldukları için iki kaza arasındaki yaylak ve kışlakları da kullanmakta idiler.

1480'lerde'de Taşköprü'ye tabi 85 köy, 3 mezraa vardı. Bu tarihte Taşköprü kazası, köyleriyle birlikte 3016 hane, 801 mücerred nüfusa sahipti. 1487'de Taşköprü yöresinde avarız-ı divaniyyeden ve tekâlîf-i örfiyyeden muaf olanlar; sipahi mütekaidi (köylerden 3), kale imamı ve imam (köylerden 26, şehirden 1), hatip, hafız (köylerden 2), duagû (köylerden 30, şehirden 2), kötürüm, â'ma (köylerden 22) olmak üzere köylerden 83 ve merkezden 3 kişidir.³⁶⁷ Bu tarihlerde Taşköprü kaza merkezi ve birkaç köy, Taşköprü zâimi olarak da gösterilen Ali Çelebi'nin hasları arasında idi. Taşköprü'de zeamet tarikiyle tımar sahibi bulunanlar Alaybeyi Firuz Bey ile Hasan Paşa Bey idi. Diğer tımar ve mülk sahipleri ise Seydi Bey oğlu Hamza, Kaya Bey oğlu İbrahim, Davud Bey, Koçi Bey, Halil Bey, Hürrem Bey adlarını taşıyordu.³⁶⁸

Taşköprü'de bir müddet kalan Şa'ban-ı Velî ile çağdaş olanlardan biri de Taşköprü kazası müsellemlerinin başında bulunan Aslıhan idi. Taşköprü'ye bağlı Kızıl-kilise, Ali-saray, Belek, Şahin-çatı, Saru-çemen, Akça-kavak, Ersil, Kızık, İsa-deresi, Ornapa köylerinde müsellemlerin çiftlikleri vardı. Bu yıllarda yöredeki müsellemlerin ve diğer reyanın adlarına örnekler: Muhammed, Ahmed, Hoş-kadem, Tur Ali, Asıl Bey, Süleyman, İvaz, Davud, Beg-demir, Şa'ban, Hasan, Aydın, Fazlullah, Sevindik, Muharrem,

³⁶⁵ Bu yer adları için bk. BOA. TD. Nr.23M, s.645-712/13.; BOA. TD. Nr.438, s.617-627.; Krş. C. Yakupoğlu: "Kastamonu'nun Taşköprü Kazasında Türk Boyları ve Bunlarla İlgili Yer Adları", *II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, (Ankara,2005), s.1-14.

³⁶⁶ BOA. TD. Nr.23M, s.2.; BOA. TD. Nr.438, s. 617,665.

³⁶⁷ Ayşe Tosunoğlu: *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, İstanbul Üniversitesi SBE. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul,1993, s.36,373,376.

³⁶⁸ BOA. TD. Nr.23M, s.301,643,646,654,659,672,681,688,689,700,701,705.

Ayvadı, Saru Mustafa, Şeyh Hacı, Selman, Menteşe, Ramazan, Hızır, Mürüvvet vb.³⁶⁹

Şa'bân-ı Vefî'nin Taşköprü'de çocukluğunu geçirdiği bu yıllarda yöre köylerinden Kastamonu'daki İsmail Bey İmaretî'ne vakıflar çoktu. Mesela Akça-kavak köyü (143 hane ve 15 mücerredlik nüfus kısmı) bu vakfın başında gelmekte idi. Bu köy, o tarihte Taşköprü merkezinden büyük nüfusa sahipti. Yine Taşköprü'ye bağlı Çit köyü, Kara-ağaç köyü bu imaret vakıfları arasında idi. Aynı tarihlerde Tutaş köyündeki Abdal Hasan Zaviyesi, Onapa köyündeki Onapa El-Candarî Zaviyesi, Samanlı-viran köyündeki Kaygunca Emre Zaviyesi ve Hoca Sinan Mescidi, Taşköprü merkezinde Şeyh Hüsam Tekyesi faal konumda idi. Bu tekkenin şeyhi ve vakfını tasarruf eden şahıs o yıllarda Derviş Pîr Mehmed idi. Aynı tarihlerde Alp Arslan oğlu Mustafa Bey'in Taşköprü'den Medine'ye vakıfları vardı. Alp Arslan oğlu Mehmed Bey ise Taşköprü'nün Bey köyündeki mescidi için, Bey köyünden Arslan bahçesini, İki-pınar köyünden Selman-oğlu ve Süleyman Fakih bahçelerini, Ulu bahçesini, Acıca köyünden bir bahçeyi vakfetmişti. Bey köyü camii imamı Mevlânâ Habib Fakih'in elinde vakıf yerler vardı. Buraları da Mehmed Bey vakfetmişti.³⁷⁰

3.1. Şa'bân-ı Vefî'nin Çocukluk Yıllarında Taşköprü Merkez Mahalleleri

Şa'ban-ı Vefî'nin Taşköprü'deki çocukluk devresinde yani 1480'li yıllarda Taşköprü kaza merkezinde 5 mahalle bulunmakta idi. 1530 tarihinde de bu mahalle adları aynen devam etmiştir. 1487 ve 1530 tarihli Kastamonu Sancağı Tapu Tahrir defterlerinin kayıtlarına göre bu mahallelerin adları ve hane sayıları aşağıda gösterilmiştir:

Mahalle Adı			1487		1530	
S.N	1487	1530	Hane	Müc.	Hane	Müc.
1.	Cami	Cami	32	15	27	2
2.	Akça Mescid	Akça Mescid	14	2	10	4
3.	Debbağın Mescidi	Debbağın Mescidi	50	22	50	34
4.	Gürze (گورزہ) Mescidi	Gürze Mescidi	30	13	18	11
5.	Hacı İlyas Mescidi	Hacı İlyas	9	5	10	3
Toplam (Hane-Müc.)			135	57	115	54

³⁶⁹ İBK. MCO. Nr.63, v.85a-90b.

³⁷⁰ İBK. MCO. Nr.75, v.82b-86b,87a.

Tabloda da görüldüğü üzere Şa'bân-ı Velî'nin hayatının ilk yıllarında Taşköprü, orta büyüklükte bir köy kadar nüfusa sahipti. Civardaki bazı köyler Taşköprü'den daha kalabalıktı. O tarihlerde Taşköprü kazasında, 100 hane ve üzerinde nüfusu olan Ali-saray (Hane 158), Akça-kavak (Hane 264), Şahin-çatı (Hane 103), Bükmüş (Hane 120), Tutaş (Hane 165) ve Bel-viran (Hane 120) gibi köyler, bu şekilde büyük hane nüfusu barındırmakta idiler. Bu dönemde Taşköprü, çevre köylere Pazar merkezi rolünü üstlenmişti. 1487'de Taşköprü merkezi ihtisap gelirleri, Kastamonu Sancak beyi Şehzade Sultan Mahmud'un hasları arasında idi.³⁷¹ 1530'a gelindiğinde Taşköprü nüfusu 135 haneden 115 haneye düşmüştü. Demek ki Şa'bân-ı Velî Taşköprü'de iken Kırım-Sinop-Anadolu-Mısır ticaret yolunun önemini bir nebze kaybetmesi ile bu yol üzerinde bulunan Taşköprü'de de bir durağanlık yaşanmaya başlamıştı. Muzaffereddin Gazi Medresesinin önemini giderek kaybetmesi de, Taşköprü'yü etkilemiştir.

Yukarıda zikri geçen Taşköprü mahallelerinden birinde Şa'bân-ı Velî'nin bir müddet ikamet ettiğini söylemek gerekir. Bu zatın kaldığına inanılan ev bugün Harmancık Mahallesi'ndedir. 1927'de Taşköprü'de çıkan yangında kül olan eski evin yerine inşa edilmiş bu meskeni bulabilmek için sokakta yol gösterici levhalar yetersizdir. Evde kimse oturmadığı gibi, hem içerisi hem de dıştan görünüşü ile harap bir görüntü oluşturmaktadır. Bahçesindeki kuyu mevcut olup içinde su bulunmaktadır. Mahallede bahçeli evler yaygındır. Mahallede birkaç asır maziye sahip tarihî bir eser mevcut değildir. Ancak 1840'larda bu mahallede Şeyh Ahmed Camii adlı bir ibadethanenin mevcudiyeti anlaşılmaktadır. Eskiden varlığı bilinen Şey Şa'bân-ı Velî'ye atfedilen mescit ise bugün için mevcut değildir. Harmancık Mahallesi'nin XV-XVI. yüzyıllarda mevcut olmayışı, bu evin sahiplerinin sonradan eski mahallelerden birinden göç ederek burada bir ev inşa ettikleri intibasını uyandırmaktadır. O halde Şa'bân-ı Velî'yi evlat edinen hayır sahibi kadının evi başlangıçta hangi mahallede idi. Bu çerçevede Taşköprü'nün en eski mahalleleri ile ilgili kısa değerlendirmeler yapmakta fayda vardır:

Cami Mahallesi: 1487'de 32 hane, 15 mücerred yani 175 civarında nüfusu olan bu mahallenin reayası arasında bulunan ve isimleri bakımından devrin karakteristik ad verme geleneğini gösteren bazı vergi mükelleflerinin yani vatandaşların adları şunlardır: Dursun oğlu Salih, Satılmış oğlu Hüseyin, Halil oğlu Seydi Ahmed, Kutlu Paşa oğlu Yusuf, Tengrivermiş oğlu Menteşe, Mehmed oğlu Muradşah, Bahşayış oğlu Muhammedî, Güvendik oğlu Safa, Satılmış oğlu Şa'ban, Hacı oğlu Hamza, Ebû'l-Leys oğlu Hüseyin, Koğaköy (كوكاكو) müezzini Ahmed, Ahi En'am oğlu Hamza, Ahi oğlu Hasan, Emir oğlu Murad, Oruç Fakih vb.³⁷² Bu mahalle, 1840'larda ve halen günümüzde Camiikebir adı ile mevcut olup Tabakhane Mahallesi

³⁷¹ BOA. TD. Nr.23M, s.646.

³⁷² BOA. TD. Nr.23M, s.643.

ile birlikte Taşköprü'nün merkezî mahallelerinden biri konumundadır. Muzaffereddin Gazi Camii ve Medresesi de bu mahalle sınırları içinde idi. Şa'bân-ı Velî'nin bir süre yaşadığına inanılan bahçeli ev, bugün bu mahallenin sınırının birkaç yüz metre mesafe dışındadır. Bu mahallenin 1487'de ve sonrasında büyük bir nüfusu olmadığına göre bugünkü Harmancık Sokağı'nın olduğu yeri içine alması pek mümkün değildir. Buna rağmen Harmancık mahallesine komşu sayılır.

Debbâğîn Mescidi Mahallesi: 1487'de 50 hane, 22 mücerred yani bugünkü tahminle 280-300 arası bir nüfusu olan, o yıllarda Taşköprü'nün en kalabalık mahallesi idi. Bu mahallede yaşayanların adlarına örnekler: Ahi Yusuf ve biraderi Ken'an, Abdullah oğlu Şad-geldi, Turasan oğlu Mahmud, İbrahim oğlu Mürüvvet, Sevinç oğlu Ebû'l-Leys, Yola-geldi oğlu İbrahim, Pîrî oğlu Şîr-merd, Devlet-han oğlu Rasül, Hüseyin oğlu Turası.³⁷³ Debbâğîn Mahallesi, 1840'larda Debbağlar ve günümüzde Tabakhane Mahallesi olarak adını devam ettirmektedir. Bugün Taşcamî Sokak, Cengiz Topel Sokak, Namık Kemal Sokak, Buhara Sokak gibi yerleşim yerlerini içine almaktadır. Şa'ban-ı Velî'nin yaşadığına inanılan eve uzak bir mahalledir. Bu mahalle esasen daha çok Taşköprülü deri esnafının yaşadığı bir semtti. Bugünkü Karasait (Kara Seyyid) Mahallesi zamanla bu mahalleden ayrılmış olmalıdır. 1840'larda Kara Seyyid Mahallesi henüz mevcut görünmemekte ise de Kara Seyyid Camii adlı ibadethanenin adı kayıtlarda geçmektedir. Bu cami çevresinde zamanla mahalle oluşmuştur. 1840'larda Debbağlar mahallesinde Şa'bân Ağa adlı bir caminin adı geçmektedir. Bunun Şeyh Şa'bân-ı Velî ile ilgisinin olmadığı anlaşılıyor. Sonuç olarak Şa'bân-ı Velî'nin ikamet ettiğine inanılan bugünkü evin Debbâğîn mahallesinde olmadığı bellidir.

Hacı İlyas Mescidi Mahallesi: 1487'de sadece 9 hane, 5 mücerred yani yaklaşık 50 nüfusa sahipti. Taşköprü'de bugün aynı isimde bir mahalle yoktur. Ancak bu mahallenin adı, bugün Şeyh Hüsameddin Türbesi ve Tekke Camii'nin bulunduğu Tekke Mahallesi'nin 1487'deki adı olabilir. Bu durumda burası Şa'bân-ı Velî'ye atfedilen eve en uzak mahalledir. Hacı İlyas Mescidi, mahalle adı olarak 1840'larda yoktur. Bu tarihlerde Tekye Mahallesi vardı. Şeyh Hüsameddin Türbesi'nde yatan Ali Bey (ö.1422) ve Sevindik Bey (ö.1423) adlı şahısların babaları Kuvaddar oğlu İlyas Bey idi. İlyas Bey, 1400'lerin başlarında sağ olmalıdır. Taşköprü'deki Hacı İlyas Mahallesi'nin adı eğer bu şahsın isminden geliyor ise bu mahalle, XV. yüzyıl başlarında Hacı İlyas'ın burada kendi adına yaptırdığı mescit çevresinde oluşmaya başlamış görünmektedir.³⁷⁴ Mahallede Hacı İlyas'ın

³⁷³ BOA. TD. Nr.23M, s.643-644.

³⁷⁴ Sarı Saltuk menakıbında Sarı Saltuk'la Sinop'tan gelerek Taşköprü ve Kastamonu'nun fethine katılanlardan Hasan Abdal'la birlikte İlyas-ı Rûmî'den bahsediliyor. Bu zat Kastamonu kalesinin fethi sırasında Bizanslılarca esir ediliyor, sonra Türkler tarafından kurtarılıyor. 1480'lerde Boyabad'ın Hürremşah köyünde İlyas Bey Zaviyesi vardı. 1487'de Kastamonu'da bahçe isimlerinden birinin adı Abdullah Bey bahçesi, bu şahsın babasının adı

oğulları da defnedilmiş, zamanla burada bir türbe ve zaviye yani tekke inşa edilmiş olmalıdır. Hacı İlyas Mescidi Mahallesi'nin reayası adlarına örnekler: Seydi, Musa, İlyas, Ca'fer, Pîr Dede, Ahmed, Avnî, Ali.³⁷⁵

Gürze Mescidi Mahallesi: Bu mahalle, 1487'de 30 hane, 13 mücerred yani 160-170 civarında nüfusa sahipti. O tarihte mevcut olduğuna göre bugün Taşköprü merkezindeki eski mahallelerden biri olmalıdır. 1840'larda Gürze Mescidi adıyla kayıtlı mahalleye rastlanamamıştır. Ancak Gizlice adlı bir mahalle vardır. Bu iki ad arasında bir bağ kurulabilir. Diğer taraftan bugünkü Tekke, Camiikebir ve Tabakhane mahalleleri arasında kalan Musalla Mahallesi, Gürze Mescidi Mahallesi'nin devamı olabilir. Çünkü Musalla Mahallesi'ndeki Gizlice Camii bitişiğinde Recep Gazi adlı bir şahsın türbesi de bulunmaktadır. 1490'larda Cimidar yöresinden Medine'ye vakıfta bulunan bir ileri gelen olan Recep Bey ile bu türbede yatan şahıs arasında bir bağ kurmak mümkündür. Dolayısıyla bahsi geçen türbenin olduğu civarın mazisi bir hayli eski görünmektedir. Netice itibariyle Gürze Mescidi Mahallesi de bugünkü Şa'bân-ı Velî evine uzaktır. Gürze Mescidi Mahallesi reayasına örnekler: Emir Ya'kub, Kasım, Koyun Şeyh oğlu Yusuf, Durmuş, İbrahim oğlu Hacı İlyas, Ayvatı, Recep, Ramazan.

Akça-mescid Mahallesi: 1487'de 14 hane ve 2 mücerred yani yaklaşık 75 nüfuslu Akça-mescid Mahallesi, 1530 yılında 10 haneye düşmüştür. Bu mahalle bugün Taşköprü'nün hangi semtidir, bunu tespit zordur. XIX. yüzyıl kayıtlarında bu isme rastlanamamıştır. Şa'bân-ı Velî'nin kaldığı evin bulunduğu Harmancık Mahallesi'nin eski adının Akça-mescid olma ihtimali üzerinde de durulabilir. Akça-mescid Mahallesi reayasına örnekler: Hacı Ya'kub, Hamza, Tengrivermiş, Rüstem, Bayram.³⁷⁶

Taşköprü mahalleleri ve Şa'bân-ı Velî'nin yöredeki ikameti ile ilgili yukarıda verilen malumattan çıkan sonuçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Şa'bân-ı Velî'nin çocukluğunda birkaç yıl kaldığına inanılan meskenin bulunduğu mahalle, XIX. yüzyıl kayıtlarında Harmancık Mahallesi diye geçse de, 1480-1490'larda ve hatta 1500'lü yıllar boyunca böyle bir mahalle adı kullanılmamıştır.

- İlgili bu evin bugün olduğu yere o dönemde en yakın mahalle Cami Mahallesi olsa da yine de sınırı dışında kalmaktadır.

- Harmancık Mahallesi, Gürze Mescidi veya Akça-mescid mahallelerinin adlarından birinin yerini almış olabilir.

- Bugünkü Harmancık Sokak'taki ev ve kuyunun olduğu mekân çok eskiden hayvan otlatılan bir mekân görünmektedir. Şa'bân-ı Velî'ye atfedilen mesken buraya sonradan taşınmış olabilir.

İlyas Bey idi. Kastamonu'da Honsalar Mahallesi'nde bulunan tekkenin bânisi olan Emîr-i Kebîr Şadi Bey'in (ö.1414) babasının adı Bahtiyar oğlu İlyas idi. Bu şahıslar arasında bir bağ kurulabilir. Bk. Yakupoğlu: *Kuzeybatı Anadolu*, s.220,315.

³⁷⁵ BOA. TD. Nr.23M, s.644.

³⁷⁶ BOA. TD. Nr.23M, s.644-645.

- Şa'bân-ı Vefî'nin bir çocuk olarak kaldığı Taşköprü'de o yıllarda bir durağanlık vardır. Nüfus geriye gitmektedir. Yeni mahalleler açılmamıştır.

- 1480'li yıllarda Taşköprü mahallelerinde yaşayan hane reislerinin adları, o yıllarda Anadolu Türklüğünün kesif şekilde kullandığı Ahmed, Mehmed, Hasan, Hüseyin, Mustafa, Hamza, Yakup, Dursun, Durmuş, Satılmış, Sevinç, Güvendik gibi klasik Müslüman Türk isimleridir. Şa'bân adı çok az vardır.

XIX. yüzyılda Taşköprü'nün nüfusu artınca mahalle sayıları ve isimlerinde de değişiklik olmuştur. 1840'lı yılların kayıtlarında, Şa'bân-ı Vefî'nin kaldığı yıllardaki Taşköprü mahalle adlarına ilaveten Harmancık, Üstadlar, Pulcular, Gizlice gibi isimler karşımıza çıkmaktadır. 1840'larda Taşköprü kaza merkezindeki mahalleler ve kesin olmayan hane nüfusları şu şekildedir:³⁷⁷

Mahalle Adı		Hane Nüfusu
1.	Cami-i Kebîr	124
2.	Tekye	56
3.	Harmancık	72
4.	Üstâdlar	64
5.	Pulcular	48
6.	Gizlice	61
7.	Debbağlar	94
Toplam Hane Nüfusu		519

Sonraki elli yıl içinde Edhem köyü Taşköprü ile birleştirilerek mahalle yapılmış, Harmancık Mahallesi'nden Şa'bâniye Mahallesi adıyla bir kısım bölünmüştür. Ayrıca Musalla ve Kara Seyyid mahalleleri ortaya çıkmıştır. 1896 yılı kayıtlarına göre Taşköprü'nün mahallelerinin isimleri ve bu mahallelerde yaşayan hane ve nüfus sayıları şu şekildedir:

Mahalle Adı		Nüfus	
		Hane	Nüfus
1.	Cami-i Kebîr	58	327
2.	Kara Seyyid Mahallesi	64	465
3.	Harmancık	84	450
4.	Üstâdlar	84	405
5.	Pulcular	55	324
6.	Gizlice	72	350
7.	Debbağhane	68	424
8.	Musalla	54	270
9.	Şa'baniye	24	108

³⁷⁷ Altunlu: Temettuat Defterlerine Göre Taşköprü, s.27.

10.	Tekye	62	384
11.	Edhem	31	183
Toplam (Hane- Nüfus)		656	3690

3.2. Şa'bân-ı Velî'nin Tahsil Gördüğü Taşköprü Muzaffereddin Gazi Medresesi

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin çocukluk yıllarında Taşköprü merkezinde faaliyette bulunan en önemli eğitim öğretim yuvası ve ibadet mekânı Muzaffereddin Gazi Medresesi ve Camii idi. Şa'bân-ı Velî'nin Taşköprü'de ilk tahsilini gördüğü bu medrese, Selçukluların Kastamonu Uc Beylerbeyliği olan Çobanoğullarının son hükümdarlarından Muzaffereddin Yavlak Arslan adına miladi 1284 ilâ 1291 yılları arasında inşa edilmiş veya inşasına başlanmış, sonraki yıllarda bu eser Candaroğlu I. Süleyman Paşa zamanında bitirilmiş ya da ciddi bir tamirden geçirilmiştir (H.729/1328-1329 M.).³⁷⁸

Kaynaklarda Muzaffereddin Gazi Medresesi veya sadece Muzaffereddin Medresesi olarak zikredilen bu eser, Şa'bân-ı Velî'nin çocukluk yıllarında yaklaşık 200 yıllık bir maziye sahipti ve halen faal durumda idi. Bu medresede Candaroğlu İsmail Bey devrinde Osmanlı ilim adamlarından Molla Yegan'ın öğrencilerinden olan Mevlânâ Hayreddin Halil b. Kasım b. Hacı Safâ (ö.879 H./1474 M.), aylık 900 dirhem maaşla müderrislik yapmıştır. Ayrıca ona Küre bakır madenleri gelirinden aylık 1500 dirhem daha maaş tahsisinde bulunulduğu rivayet edilmektedir. Ünlü Osmanlı ilim adamı Taşköprülüzâde'nin dedesi olan bu zatın, aldığı bu dolgun maaş karşılığında kırk yıla yakın müddetle burada müderrislik yaptığı, Taşköprülüzâde tarafından dile getirilmiştir.³⁷⁹

Kastamonu Tapu Tahrir ve Vakıf Defteri kayıtlarına göre 1487'de Taşköprü kaza merkezi reayasının öşrü, Muzaffereddin Gazi Medresesi'nin ve Camii'nin vakıflarındandı. Rüsûm-ı örfiyyesi ise Taşköprü zaîmi Miralay Ali Çelebi'nin tasarrufunda idi. Medresenin, çevre köylerde de vakıfları vardı. Mesela Kuyucak köyünde 100 akçelik vakıf geliri imamet cihetiyle Mevlânâ Alâüddin'in tasarrufunda idi. Bu durumda Şa'bân-ı Velî'nin medresede eğitim gördüğü yıllarda medrese imamı Mevlânâ Alâüddin görünmektedir. "Mevlânâ" tabirini o devirde Kadılar ve müderrisler kullanmaktadır. Dolayısıyla bu zat aynı zamanda medresede ders de vermiştir. Medrese yanındaki caminin faal olduğuna dair bir vakıf kaydı gösterilebilir. Bu yıllarda Muzaffereddin Camii'ne hatip olanlar için

³⁷⁸ Süleyman Paşa'nın tamiri ile ilgili inşa kitabesi için T. M. Yaman: *Kastamonu Tarihi*, s.103.; Medrese vakıfları için bk. İBK. MCO. Nr.75, v.86a.; BOA. TD. Nr.23M, s.643,659,662,663,664,665,669,673,690,700, 712/2, 712/3, 712/4,712/8, 712/12.; BOA. TD. Nr.438, s.626,635.; 20 Zilkade 1008 H./2 Haziran 1600 M. vakfiyesi: VGMA. V.D. Nr. 1760, s.242.; Esas 10/1, Sıra 872.

³⁷⁹ Hayreddin Halil'in hayatı için bk. Taşköprülü-zâde: *Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniye Fî 'Ulemâi'd-Devleti'l-'Osmaniye*, Nşr. A. Subhî Furat, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul,1985, s.120-123.

Taşköprü merkezinden 3 muddluk yer (40 akçe) eskiden beri vakıf olarak hatiplere tahsis edilmişti.³⁸⁰

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin tahminen 9-10 yaşlarında Muzaffereddin Gazi Medresesi'ndeki eğitimine başladığı ve 13 yaşlarında eğitimini bitirdiği yıllarda devlet, bu medrese vakıfları ile ilgili olarak bir düzenleme yapmıştı (1493 M.). Şöyle ki, Muzaffereddin Medresesi'ne daha önce yapılan vakıflardan bazıları, Osmanlıların Kastamonu'daki ilk hakimiyet günleri olan Fatih devrinde müselleme çiftliklerine dahil edilmişti. Bu durum Sultan II. Bâyezid zamanında ve Kastamonu Sancakbeyi Şehzade Sultan Mahmud'un görevi sırasında ortaya çıkarılmıştı. Bununla ilgili bir belgeden anlaşıldığı üzere Şehzade Mahmud, devletin emriyle adı geçen bu medresenin vakıf kayıtlarını inceletmiş, medrese vakfının bozulduğunu tespit ettirerek durumu merkeze bildirmiştir. Bundan sonra Kastamonu kadısının teftişi ile Muzaffereddin Medresesi'nin, Müderris-bükü köyü hududunda bulunan ve Fatih devrinde müselleme çiftliği olarak kaydedilmiş olan Buñama ve Karınca adlı araziler tekrar medrese vakfına dâhil edilmiştir. Eskiden olduğu gibi bu arazilerin öşürleri yine medreseye aktarılmıştır.³⁸¹ Böylece medresenin zaman içinde azalan gelirleri arttırılmaya çalışılmıştır.

Şa'bân-ı Velî'nin tahsil gördüğü yıllarda Cami Mahallesi yani bugünkü adıyla Camiikebir Mahallesi hudutları içinde bulunan Muzaffereddin Gazi Medresesi'nin bugün yerinde Yeni Cami adlı ibadethane bulunmaktadır. Binanın karşısında harap vaziyette bulunan bir hamam vardır. Bu yapıyı da Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın yaptırdığı tahmin edilebilir. 1487 yılı kayıtlarında Eski Hamam ve Yeni Hamam adlarıyla geçen eserlerden biri bu bina olmalıdır. Yine Taşköprü vakıf kayıtlarında Veled-i Alp Arslan Hamamı geçmektedir.³⁸² Bu hamamın bânisi yukarıda adı geçen Alp Arslan'ın oğullarından Mehmed Bey veya Mustafa Bey olmalıdır. Şa'bân-ı Velî'nin çocukluğunda hamamda çalıştığı ile ilgili halk rivayetine bakılırsa onun, medresede okurken bu hamamlardan birinde çalışmış ve tabii ihtiyaçlarını gidermek için yıkanmış olma durumu söz konusudur.

Şa'bân-ı Velî'nin tahsil düzeyinin arttırılması için Muzaffereddin Gazi Medresesi yetersiz kalmış olacaktır ki, bu zat Kastamonu merkezindeki medreselerde tahsil görmek için bu vilayet merkezine gitmiştir. Bunda analığı olan hatunun maddi manevi desteğinin olduğu rivayeti tarihen doğru olarak kabul edilmiştir.

4. Şa'bân-ı Velî'nin Eğitim Gördüğü Dönemde Kastamonu Sancağı

Selçukluların Bizans'a karşı oluşturduğu askerî üssü mevkiinde bulunan Kastamonu, bu devlete tâbi Çobanoğulları hanedanı elinde Selçuklu Uc

³⁸⁰ İBK. MCO. Nr.75, v.86a-b.

³⁸¹ İBK. MCO. Nr.63, v.89b.; Yakupoğlu: *Kuzeybatı Anadolu*, s.526.; Krş. Yakupoğlu: "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud, s.327.

³⁸² BOA. TD. Nr.23M, s.645.; BOA. TD. Nr.438, s.627.

Beylerbeyliği rolünde hızla büyümüş; doğrudan Haçlı ve Moğol istilası görmemesinin avantajıyla mamur ve müreffeh bir kent olarak dikkatleri üzerinde toplamıştır. Selçukluların parçalanmasıyla birlikte kurulan Candaroğulları Beyliği devrinde de gelişimini sürdüren Kastamonu, bu beyliğe bir buçuk asır boyunca başkentlik yapmıştır. 1460-1461 tarihlerinde Fatih Sultan Mehmed'in Amasra ve Trabzon şehirleriyle birlikte topraklarına kattığı Kastamonu, Osmanlı sancaklarından biri yapılmış ve sancakbeyi olarak ise bir dönem Fatih'in oğlu Şehzade Sultan Cem (1469-1474), daha sonra ise II. Bâyezid'in oğlu Şehzade Sultan Mahmud (1484-1504) görev almışlardır. Şa'bân- Velî'nin dünyaya geldiği sıralarda ve çocukluğu döneminde Kastamonu Sancağı, Şehzade Sultan Mahmud tarafından idare olunmakta idi.

Sancağın merkezi Kastamonu olup diğer kazaları ise Araç, Göl, Daday (Azdavay, Pınarbaşı ve Eflani yöreleri dâhil), Hoşalay (bugünkü Doğanıyurt ve Cide yöreleri), Küre (Devrekâni, Seydiler, Ağlı, İnebolu yöreleri dâhil), Taşköprü, Boyovası, Sahil-Ginolou (Çatalzeytin, Türkeli, Ayancık yöreleri) ve Sinop'tan oluşmakta idi. Tosya, o yıllarda Çankırı sancağına bağlı idi. Kastamonu Sancağı o dönemde büyük oranda yerleşik kültürü kabul etmiş olup, bölgedeki konargöçer Yörük topluluklarının genel nüfusa oranı bir hayli düşüktü. Buna rağmen Boyovası, Taşköprü ve Araç kazaları çevresinde birkaç yüz hanelik Yörük obalarına tesadüf olunmakta idi.

Şa'bân- Velî'nin orta derecedeki tahsilini tamamladığı Kastamonu merkezi, 1481-1500'ler arasında 43 mahalleden oluşan Anadolu'nun orta büyüklükteki şehirlerindendi. Bu mahallelerin çoğu Çobanoğulları ve Candaroğulları devrinde temelleri atılmış mahallelerdi. İlgili mahalleler cami, mescid, medrese ve tekkeler çevresinde kurulmuştu. Atabey Gazi Medresesi, Alp Arslan Mescidi, İbn Neccâr Mescidi, İsfendiyar Bey Medresesi, Honsalar Mescidi, Tay Sultan Zaviyesi, Dede Sultan Tekkesi, İbrahim Bey Zaviyesi, İsmail Bey İmaret-i bu şekildeki mimari yapıların çevresinde kurulmuş mahallelere örnektir. Şa'bân- Velî'nin Kastamonu'da eğitim gördüğü yıllarda yani miladi 1494-1500 yılları civarında Atabey Gazi Medresesi, Muzaffereddin Gazi (Beyçelebi) Medresesi, İsfendiyar Bey (Veled-i Fethi/ Veled-i Kıncı) Medresesi, İsmail Bey Medresesi, Efendi Medresesi ve İbrahim Paşa Medresesi faaliyette görünmekte idi. Bu yıllarda Kastamonu sancak beyi Şehzâde Sultan Mahmud ve diğer devlet adamları, medreseler, müderris ve talebeler için vakıflar tahsis etmişlerdir. Nasrullah Kadı'nın kendi adına miladi 1506 tarihi civarında yaptırdığı caminin bitişiğindeki Nasrullah Kadı Medresesi ise camiden hemen sonra yapılmıştı.³⁸³ Buna göre Şa'bân- Velî'nin 1481 tarihinde doğduğu ve 13 yaşlarında Kastamonu'ya tahsil için geldiği kabul edilirse, bu tarih 1494'ler

³⁸³ Caminin kitabesinde geçen "hayr-ı münîb" ibaresinin ebcet hesabıyla karşılığı olan hicri tarihin 912 (24 Mayıs 1506-12 Mayıs 1507) olduğu iddia edilmiştir. Medresenin vakfiyesi ise hicri 915 (21 Nisan 1509-9 Nisan 1510) tarihlidir. C.Y.

olacaktır. Bu durumda o, Nasrullah Kadı Medresesi'nde okuma şansına pek sahip değildir. Eğer onun doğumu 1490'larda ise bu ihtimal kuvvet kazanır. Diğer taraftan Şa'bân- Velî'nin Bayraklı Medresesi yani Reisül-küttâb (Münire Hatun) Medresesi'nde yatılı olarak tahsil gördüğü öne sürülse de bu medrese 1490'lı yıllarda mevcut değildi. Bu medrese, 1746 yılı civarında Reisül-küttâb Hacı Mustafa Efendi tarafından yaptırılmış ve sonraki yıllarda Bayraklı Medrese ve Münire Medresesi adlarıyla anılmıştır.³⁸⁴ Şa'bân-ı Velî'nin Kastamonu'da ders aldığı zatlardan biri olan Hoca Velî'nin türbesi, İsfendiyar Bey Mahallesi'nde bugünkü Saat Kulesi civarında Abdürrezzak Camii bitişiğindedir. Vefatı H.918 Recep (Eylül 1512 M.) tarihindedir. Bu zat Şa'bân-ı Velî'nin hocası olarak tanınmıştır. Bu zatın ders verdiği medresenin o muhitte olma ihtimali vardır. O çevreye en yakın medrese ise aynı mahallede bulunan İsfendiyar Bey (Veled-i Fethi) Medresesi'dir. 1530 yılı kayıtlarında Kastamonu'da daha önce mevcut olmayan Hoca Velî Mahallesi (hane: 14) görülmektedir. Bu mahalle İsfendiyar Bey Mahallesi'nden ayrılmıştır. Şa'bân-ı Velî'nin Kastamonu'da tahsil gördüğü medreselerden biri, belki Bayraklı Medrese ve Nasrullah Kadı Medresesi değil yukarıda zikri geçen medrese olabilir.

Sonuç

Şa'bân-ı Velî'nin dünyaya gelişi ve çocukluk yılları ile onun bu ilk hayat safhasını geçirdiği muhitin sosyal ve kültürel açılardan ele alınmasıyla ilgili olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Şa'bân-ı Velî, XV. yüzyıl son çeyreğinde Anadolu'da Türk siyasi birliğinin henüz tam olarak sağlanamadığı ve batı ile ilişkilerin gergin olduğu bir dönemde dünyaya gelmiştir. O yıllarda Kastamonu sancakbeyi, Sultan II. Bâyezid'in oğlu Şehzade Sultan Mahmud idi. Kastamonu, nüfusu yaklaşık 6-7 bin civarında olan ve Anadolu'nun önemli ilim ve kültür kentleri arasında bulunan bir kentti.

Şa'bân-ı Velî, saha araştırmalarının ve halk rivayetlerinin yol gösterdiği üzere bugünkü Hanönü ilçesi Yukarı Çakırçay köyünde dünyaya gelmiştir. İlk çocukluk yılları burada geçmiştir. Cimdâr ise birkaç köyü içine alan bir yörenin adıdır. Bugün Çakırçay yöresinde kendilerinin Şa'bân-ı Velî'nin akrabası olduklarına inanan vatandaşlar yaşamaktadır. Yörede, bu zatın kardeşlerinin yattığına inanılan türbe ve yatır mezarları vardır. Buraları onararak ve yolları yapılarak ziyarete uygun hale getirilmelidir.

Şa'bân-ı Velî'nin babası fakir bir zattır. Gerçekten de Yukarı Çakırçay yöresi, coğrafi özelliklerinden dolayı Taşköprü'ye göre bir hayli fakir bir yöredir. Buranın nüfusu uzun yıllar artmamıştır. Taşköprü yöresine göçler olmuştur.

³⁸⁴ Çiççi: *Kastamonu Camileri*, s.8-11,62-63,263.

Bu zatın dünyaya geldiği köyde yaşayanlar ve onun ana babası hangi sülaleye mensuptu? Bu sorunun cevabı, Çakırçay köyünün Türk boylarınca kurulduğunu söylemekle verilebilir. Bu köy Çobanoğulları devrinde kurulmuş görünmektedir.

Şa'bân-ı Velî, ana babasını kaybedince Taşköprü merkezde ikamet eden bir kadın onu oğulluk edinmiştir. Ergenlik çağına kadar bu kasabada bu kadının himayesinde yaşamıştır. Bugün bu zatın yaşadığına inanılan ev ve bahçesi harap durumdadır. Tamiri gerekmektedir. Bu evin bulunduğu Harmancık mahallesinin eski durumu araştırılmalıdır. Bu hayır sahibi kadının mezarı nerededir, merak konusudur.

Taşköprü, o yıllarda nüfusu 135 hane kadar olan küçük bir iskân birimidir. Bu zat burada ilk tahsilini görmüştür. Muzaffereddin Gazi Medresesi, Şa'bân-ı Velî'nin ilk ilmî mayasının atıldığı bir yerdir. Bu nedenle bu medresenin temsil edildiği sembolik bir bina yapılmalı ve Şa'bân-ı Velî'nin adını taşıyan bir sosyal tesis haline getirilmelidir.

Şa'bân-ı Velî'nin çocukluğunun geçtiğine inanılan Harmancık Mahallesi'nin adı bu zatın doğduğu yıllar olan 1490'lardaki kayıtlarda yoktur. Harmancık Mahallesi sonradan kurulmuştur. Bu durumda ev, o yıllarda başka bir mahallenin muhtemelen Cam mahallesinin içinde kalmaktadır. Önemli olan halkın, bu evi ve bahçesindeki kuyuyu Şa'bân-ı Velî'ye atfederek yıllardır sahiplenmesidir. Ancak bu meskenin en kısa sürede tamiri gerekmektedir. Yine Şa'bân-ı Velî'nin eğitim gördüğü Taşköprü merkezindeki Yeni Cami karşısındaki hamamın da bir an önce tamiri ve kullanıma sunumu gerekmektedir.

Şa'bân-ı Velî'nin doğumu ve çocukluğu anlatılırken *Şeyh Şa'bân-ı Velî, 1481 yılı civarında bugünkü Hanönü ilçesi sınırları içinde kalan Cimdar yöresi Yukarı Çakırçay köyünde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta ana babasını kaybettiği ve akrabalarından ona bakabilecek maddi güce sahip kimse olmadığı için Taşköprü kaza merkezine göçmüş ve burada kendisini hayır sahibi bir kadın evlatlık edinmiştir. İlk tahsilini bu ilçe merkezinde yapmıştır* şeklinde bir ifade tarihî akışa uygun düşecektir.

Şa'bân-ı Velî'nin ilk hayat çizgisinin çekildiği Hanönü- Taşköprü-Kastamonu hattı üzerinde ona ait hangi hatıra ve izler varsa, tıpkı yöre halkının yaptığı gibi sahip çıkılmalıdır. Hanönü yöresinde söylene gelen;

“Biz asaletliyüz, Şa'bân-ı Velî'nin köylüsüyüz”

sözü

“Biz asaletliyiz, Şa'bân-ı Velî'nin hemşehrileriyiz”

şeklinde algılanmalı ve bu sözün sorumluluğunun bilincinde olunmalıdır.

Kaynakça

Abdulkadiroğlu, Abdülkerim: *Halvetilik'in Şabaniyye Kolu Şeyh Şaban-ı Veli ve Külliyesi*, Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Derneği Yayınları,1991.

Ağabeyoğlu, Ersöz: *Şaban-ı Veli Dergahı Son Postnişini Şeyh Ata Efendi*, Anıl Matbaa, Ankara, 2011.

Altunlu, Tevfik: Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın İlk yarısında Taşköprü'nün Sosyo-Ekonomik Durumu, Kastamonu Üniversitesi S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu,2011.

Aşkar, Mustafa: “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, *AÜİFD*, c. XXXIX, Ankara, 1999, s.535-563.

BOA. TD. (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defteri), Nr. 23M.

BOA. TD. (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defteri), Nr. 438.; Nşr. 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) II. (1994), Haz. Ahmet Özkılıç, Ali Coşkun ve Başk., Ankara: BDAGM Yay.

Çağınlar, Zekiye: “Kastamonu halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnancı ve Bu İnanç Çerçevesinde Şeyh Şa'ban-ı Velî Etrafında Oluşturulan Efsaneler”, s.1-17;

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/zekiye_cagimlar_kastamonu_efsane.pdf (Erşim: 23.02.2012).

Çifçi, Fazıl: *Gönüller Sultanı, Hakikat İlminin Üstadı Şeyh Şaban-ı Veli*, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, Kastamonu,2011.

-----: *Kastamonu Camileri Türbeleri ve Diğer Tarihî Eserler*, Kastamonu Belediye Başkanlığı, 3. Baskı, Ankara,2006.

Demircioğlu, Ziya: *Şeyh Şaban-ı Velî ve Postnişinleri*, Hamle Yayınları.

Eski, Mustafa: *Kastamonu Valileri*, Kastamonu Valiliği, Ankara,2000.

Göktaş, Vahit: “Halvetiyye'nin Şâbâniyye Ekolü ve Kolları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 2011/1, Sayı: 26, s.133-160.

İBK. MCO. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları), Nr. 63.

İBK. MCO. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları), Nr. 75.

İbrahim Has: *Şabâniyye Silsilesi, Silsile-i Tarîk-i Halvetiyye-i Karabaş El-Kastamonî El-Üsküdarî*, Haz. Mustafa Tatçı, H Yayınları, İstanbul,2008.

Karabaş-ı Velî: *Miyâr-ı Tarikat (Tarikat Âdabı)*, Haz. Mustafa Tatçı, Cemâl Kurnaz, Alperen Yayınları, 2002.

Kastamonu Vilayet Salnamesi I, (1286/1869).

Kastamonu Vilayet Salnamesi, XIX, Vilayet Matbaası, (1314/1896).

Mehmed Behçet: *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, Haz. M. S. Cihangir, *Kastamonu Eski Eserleri*, Kastamonu,1998.

Mehmed Süreyya: *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,1996, V, s.1557.

Osman-zâde Hüseyin Vassâf: *Sefîne-i Evliya*, Haz. Ali Yılmaz, M. Akkuş, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011.

Ozanoğlu, İhsan: *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şaban-ı Veli Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, Yenises Matbaası, Kastamonu,1966.

Ömer Fuadî Efendi (ö.1636): *Mufasssal Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî*, Yazma (H.1017), Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Nr.3679.

Ömer Fuadî (ö.1636): *Menâkıb-ı Şerîf Pîr-i Halvetî, Hazret-i Şa'bân-ı Velî*, Kastamonu, 1294 H. (1877 M.). (Süleymâniye Ktp. Reşid Efendi, nr.478).

Ömer Fuadî Efendi (ö.1636): *Muhtasar Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbename*, Yazma (H.1030).

Ömer Fuadî (ö.1636): *Şaban-ı Veli Menakıbı (Menakıb-ı Hazret-i Pir-i Şaban-ı Veli ve Türbename Tercümesi)*, Dilimize Nakleden: İhsan Ozanoğlu, Toparlayan: Hasan Fehmi Ataulusoy, Kastamonu, 1967.; Haz. Muhammed Safî, Hamle Yayınları, İstanbul,1998.

Ömer Fuadî (ö.1636): *Menâkıb-ı Şa'ban Efendi*, 1b-79a. (M.KTP. 06 MK. Yz. A 5535/1).

Ömer Fu'adî b. Muhammed Kastamonî: *Menâkıb-ı Şa'banîye*, Osman Behcet, 1262 [1846], 183 yaprak (M.KTP. 06 Mil Yz A 9977).

Ömer Fu'adî Kastamonî: *Menâkıb-ı Şeyh Şa'ban*, 1b-90b (M.KTP. 06 Hk 3254/1).

Ömer Fuâdî, Hz. Pîr Sâbân-ı Velî Menkıbeleri, Haz. Muhammed Bedirhan, Nefes Yay., İstanbul, 2011.

Öngören, Resat: *Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Süfler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yay., İstanbul, 2003. (M.KTP. 2003 AD 11620)

Sâdık Vicdanî: *Tomar-ı Turûk-ı Aliyye*, İstanbul,1340, Yay. İrfan Gündüz, *Tarikatler ve Silsileleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul,1995.

Taşköprülü-zâde: *Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniye Fî 'Ulemâi'd-Devleti'l-'Osmaniye*, Nşr. A. Subhi Furat, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul,1985.

Tatçı, Mustafa: "Sâbâniyye", *DİA*, XXXVIII, İstanbul, 2010, s.211.

Tosunoğlu, Ayşe: *Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı*, İstanbul Üniversitesi SBE. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul,1993.

Üçüncü, Kemal: "Tabzon Yöresi Sözlü Kültür/ Tarih Malzemesinin Trabzon Tarih Araştırmaları İçin Kaynak Olarak Durumu ve Önemi", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kemal_ucuncu_trabzon_yoresi_sozlu_kultur_tarih_durum.pdf, s.1-14. (Erişim: 13.04.2012).

Yakupoğlu, Cevdet: *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo Ekonomik Tarihi-Kastamonu, Sinop, Çankırı, Bolu-* Gazi Kitabevi, Ankara,2009.

-----: "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayatı ve Faaliyetleri", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/ 12, 2010, s.319-339.

-----: “Kastamonu’nun Taşköprü Kazasında Türk Boyları ve Bunlarla İlgili Yer Adları”, *II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Kastamonu, 2003 (Ankara,2005), s.1-14.

-----: Hanönü ve Taşköprü İlçeleri Saha Araştırması (12 Mayıs, 2011, 1 Mayıs 2012).

Yaman, T. M.: *Kastamonu Tarihi*,1935.

Yazar, Nihal: *Halvetiliğin Sabaniyye Kolu, Menâkıb-ı Sâbân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara, 1985.

Zavotçu, Gençay: *Türk Edebiyatında Hâb-nâme, Ömer Fu’âdi’nin Hâbiyye Risâlesi*, Hz. Pîr Şeyh Şa’bân-ı Velî Vakfı Yayınları, Kocaeli,2007.

<http://www.kerimkara.com/seyh-saban-i-veli.html> (Erişim: 03.04.2012).

<http://www.kesfetmekicinbak.com/category/detay.aspx?haberid=1571&AspxAutoDetectCookieSupport=1> (Erişim: 28.03.2012).

HAKİKAT SIRRİNİN DİLİ: MEHMED SADIK EFENDİ

Sadık Yalsızuçanlar

Yazar, Türkiye

Özet

Halveti-Şabani bilgelik geleneğinin kurucu pirllerinden Şaban-ı Velî Hazretlerinin silsilesinde yer alan Şeyh Sadık Efendi'nin bir nefesi üzerinden 'Hakikat', 'Sır', 'Hakikat Sırrının Dili' kavramlarını merkeze alarak bir çözümleme yapma girişimi. 'Vahdet bağının gülü' olarak nitelenen bilgelerin, 'beşeri'likten 'insani'liğe doğru yücelen yolculuğunu da özetleyen bu nefesinde Sadık Efendi, salike ilkin aşk gerektiğini, sonrasında varlık evinin yıkılarak yokluğun gerçekleşmesi gerektiğini, varlığın yokluktan geçtiğini, meydanın temiz, gönlün arı, didarın Hak olduğunu belirtir. Ve şöyle der : "Şerâtsız yol değiliz / Ma'rifetsiz kul değiliz / Hakîkatten dur değiliz / Biz Şa'bânî bülbülüyüz / Vahdet bağının gülüyüz..." İçin abad olması için, dışın viran olması gerektiğini, yıkılarak yapılabildiğini öngörür. Gönülde aşkın artınca manevi sarhoşluğun başlayacağını ve bu deme mestlikle erişileceğini vurgular. Şabani geleneğinin usul ve erkânı, Sadık Baba'nın bu nefesinde dile gelir. Sadık Baba, 'bize gelen irfan olur/hayvan iken insan olur' dizeleriyle, Hz. Mısri'nin, 'sureti insan, sireti hayvan olursa kişinin' dizesindeki sırrı hatırlatır. İnsan, henüz kemal bulmamışken, içindeki hayvani sıfatlarla eğitime muhtaç bir durumdadır. Hayvani niteliklerinden kurtularak insan olma noktasına gelene değin bir mürşide, onun terbiyesinde seyr ü süluk yapmaya, manevi açıdan eğitilmeye muhtaçtır. Bu eğitim sürecinin her bireyin tecrübesinde kendine özgü şartlarda gerçekleştiğini biliyoruz lakin bunun genel bazı kurallarından da söz edilebilir. İnsan, hayvani niteliklerden, riyazet, kulluk ve zikirle kurtulur. Bunun, bir kamil mürşidin terbiyesinde gerçekleşmesi gerekir.

Şeyh Mehmed Sadık Efendi Eskişehirli (ö. 1922)

Silsilesi

Mehmed Sadık Efendi Hazretleri, Şabaniyye tarikinin Çerkeşi Mustafa Efendi'den neşet eden, Geredeli Hacı Halil Efendi'nin kolundan gelen Kütahyalı Sâlih (ö. 1878)'in dervişi olmuştur. Kendisinden sonra, Söğütlü Hacı Osman ve Çaltılı İsmâil Hakkı Efendi kısa süreler postnişin olmuş ve muhtemelen post İsmail Efendi'den Eskişehirli Sâdik Efendiye intikal etmiştir. Şabaniyye Haliliyye silsilesi Sadık Azizden sonra Uşaklı Yamalızâde Hacı Ali Rızâ (ö. 1939) ve Yakup Baba lakaplı Uşaklı Mustafa (Özyürek, ö. 1973) efendiler vasıtasıyla devam etmiştir.

Memleketi

Mehmet Sadık Efendi Eskişehirlidir. 1922 senesinde vuslat etmiş ve Odunpazarı mezarlığına defnedelmiştir.

Mesleği.

Belediye encümen azalığı

Menakıbı

Eskişehir’de Belediye encümen azası olarak bulunduğu sıralarda Mehmet Sadık Efendi’nin üyeler arasındaki lakabı Deli Sadık imiş! Sadık Aziz, bir gün encümen azası toplantı halindeyken eliyle çeşitli işaretlerde bulunur. Bu sırada, dışarıda bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyormuş. Sadık Babanın yaptığı bu harekete aza bir anlam verememişler fakat gülüşmüşler.. Sadık Babanın şeyh olduğunu herkes biliyor fakat kale almıyorlarmış. Bu sırada kimi:

Bu ne hal Sadık Efendi, derken kimisi de alay etmiş. Sadık Efendi:

- Porsukta sel köprüyü götürdü, bizim delilerden birine de aşk tuttu. Porsuku geçemeyince o da kendini “Himmet ya hazret-i Pir!” diyerek suya atıverdi. Demin onu çaydan çekip kurtardım demiş. Yine haaah, haaah diye gülüşmüşler... Bu sırada derviş Odunpazarındaki dergaha gelir:

- Sultanım burada mı, diye sorar. Valide, encümen azasının Belediye’de toplandığını söyler. Derviş hiç düşünmeden Belediyeye yönelir. Üstü başı sucuk gibi olduğu halde:

-Sultanım! Diye içeri dalar...

El-etek öper. Göz yaşı döker. Dervişin bu aşkını seyreden aza, mahçuptur. Sadık Baba’dan özür dilerler. Bu büyük gönül sultanı 1922 senesinde göçmüş, yerine ‘Yamalı Dede’ olarak bilinen Yamalızade Şeyh Ali Rıza Hazretleri postnişin olmuştur.

Sadık Efendi, harabattır.

1939 senesinde göçen Şabani AzizYamalı Dede (Ali Rıza Efendi) halvete girmiş, bir gün beş gün, onbeş gün derken tam 39 gün Sadık Baba ikinci namazından sonra zuhurat almak için huzuruna gelirken Yamalı Dede’ye, ‘Eşek oğlum gel, eşek oğlum anlat’ vs. dermiş.

Yamalı Dede:

-Ya ben eşek olsam burada işim ne? Azizim bana neden böyle diyor diye gücenir, kendi kendine:

-Şu halvet bir tamamlansın, Pir huzuruna gidip şikayet edeceğim, dermiş.

39. gün, huzura tekrar gelince, Sadık Aziz:

Ya oğlum, senin Pir dediğin adam benim işime ne karıştır?’ diye zirveden sözler söylemiş.

Zuhurat alışverişi tamamlandıktan sonra tekrar halvet odasına gönderilen Yamalı Dede, bir bakmış ki, seccade üzerinde kendisi oturmuş zikir-i daimi halinde Hu Hu Hu diye zikrediyor...

Meseleyi anlamış, ertesi gün huzur-ı mürşide geldiğinde Sadık Baba kendisine:

-Gel Ali Efendi oğlu, gel! Diye taltif etmiş, - ve zuhuratını aldıktan sonra “aradığını buldun Hakk’a hamd ü sena kıldın!” diyerek tekbirlerle kendisine velayet ve hilafet verilmiş.

Eskişehirli Mehmed Sâdık Baba'nın bir nutk-ı şerifi vardır ve şöyledir:

Seher vaktinin yeliyiz

Sırr-ı hakikat diliyiz

Mecnûn'a Leylâ eliyiz

Biz Şa'bânî bülbülüyüz

Vahdet bağının gülüyüz

Bize gelen irfân olur

Hayvân iken insân olur

Sırr-ı cânı cânân olur

Biz Şa'bânî bülbülüyüz

Vahdet bağının gülüyüz

Pîrimizdir Şeyh-i Şa'bân

Erkânıdır mağz-ı Kur'ân

Yolunda cânımız kurbân

Biz Şa'bânî bülbülüyüz

Vahdet bağının gülüyüz

Yaktık aşkla cân u teni

Koymadık dilde gümânı

Hak'tır bugün dil mihmânı

Biz Şa'bânî bülbülüyüz

Vahdet bağının gülüyüz

Varlığımız yoktur bizim

Ma'denimiz pâkdir bizim

Dîdârımız Hak'dır bizim

Biz Şa'bânî bülbülüyüz

Vahdet bağının gülüyüz

Şerîatsız yol değiliz

Hakîkatten dûr değiliz

Ma'rifetsiz kul değiliz

Biz Şa'bânî bülbülüyüz

Vahdet bağının gülüyüz

Kırklarla halvete girdik

Yedilerle sohbet ettik

Üçlerle birliğe yettik

Biz Şa'bânî bülbülüyüz

Vahdet bağının gülüyüz

Halvetîdir şöhretimiz

Vahdet kıldık kesretimiz

Mahviyettir maksadımız

Biz Şa'bânî bülbülüyüz

Vahdet bağının gülüyüz

Devrâneyiz yâne yaâne
Aşk meyinden kane kane
Mestâne erdik bu hâle
 Biz Şa'bânî bülbülüyüz
 Vahdet bağının gülüyüz
Derviş Sâdık Harâbâttır
Cismi zâta müstağraktır
İsmi resmi zât-ı Hak'tır
 Biz Şa'bânî bülbülüyüz
 Vahdet bağının gülüyüz
Sadık Baba'ya ait olduğu söylenen bir başka şiir ise şöyledir:
Esti bâd-i muhabbet cûşa geldi bahr-ı zât
Var oldu esma sıfat mevc ile âyan oldum
Balçıktaki tadıma beş erbain adıma
Havvada bünyâdım tarîk-i kıbâb oldum
Sefine-i vücûdu saldım tevhîd bahrine
Katreyi mahv eyleyüp bir ulu umman oldum
Bir berzaha düşmüşüm aşk ateşine yetiştim
Nefs-i Nemrut'u yakıp öylece gülistan oldum
Yakubî tenden geçip Yusuf-ı cânê yetip
Sırr-ı cânâne erip âleme sultân oldum
Meryem-i kalbten doğup sırf-ı vücûda erüp
Aşk ile bir savt vurup dem ile devrân oldum
Birdim bin birden idim türlü donlar giyindim
Yüz binde bir göründüm giden duran ben oldum
Nûr durur aslım benim Sâdıkla yâdım benim
Bu harabâd deminde bir genc-i nihân oldum

Hakikat Dili

Eskişehirli Sadık Baba'nın, Şabaniyye bilgelik yolunun erkanını da içeren ve vahdetin rûzgarıyla söylenmiş nutku, bizim irfani şiir geleneğimizin özelliklerini taşımaktadır. 'Hakikat sırrının dili'ne sahip olanlar, 'vahdet bağ'ının gülüdür. Hakk'ın birliğini nefsinde idrak etmiş, Rabbini nefsinden bilmiş vahdet ehli, 'bağ' olarak nitelenen irfana ermişlerdir. Bu dil, Niyazi Mısri'nin, 'mantıku't-tayrın lûgat-ı mutlakından söyleriz / Herkes anlamaz bizi, bizler muamma olmuşuz / Lafz suret u cism içre anlamak isterler bizi / Biz ne elfazız ne suret, cümle mana olmuşuz' dizelerinde ifadesini bulduğu üzere, sözsüz, sessiz, biçimsiz, maddesizdir. Hikmetin dili, sembol ve sükuttur. Mecnun'a Leyla eli olanlar, Bir'e ulaşır, orada bir üst dil olarak sembol ve sükuta bürünürler. Çünkü Hakikat, dolaysız biçimde dile gelemmez. Düşünür, 'söylenmeyen hakkında susmalı' der.

Sadık Baba, 'Bize gelen irfân olur / Hayvân iken insân olur / Sırr-ı cânı cânân olur' derken, bizim alemşümul insanlık maceramızı özetlemektedir.

İnsanın, nefsinin, Kuran'daki beyanıyla, 'emmare'den, insana kötülüğü emreden en aşağı düzeyinden, nefs-i kamileye, olgunlaşmış, kemale ermiş haline dönüşebilmesi için bir kamil mürşidin rehberliğinde manevî eğitim görmesi gerekir. Bu tevhit eğitiminden geçen kişi, sureta insan da olsa, sireti bakımından hayvani niteliklerle doludur. Bu kötücül sıfatlardan kurtularak kamil bir insan olması Sadık Baba gibi arif-i billahlara vasıl olması, onların tedrisinden geçmesi, nefes ve nazarından istifadesiyle mümkündür. Canan'ın can sırrı haline gelen insan, nefsinde ilahi hakikati en üstün düzeyde idrak etmiştir. Sadık Baba, 'Pîrimizdir Şeyh-i Şa'bân / Erkândır mağz-ı Kur'ân / Yolunda cânımız kurbân' ifadesiyle, gıdalandığı ve mürşid postuna geldiği bilgelik yolunun Şabaniyye, bu yolun kurucu Pir'inin Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri olduğunu, erkanının ise Kuran'dan alındığını söylüyor. Esasen bütün irfani yollar, esaslarını, usullerini ve öğretisini Kuran'ın hazinelerinden alır. Anadolu'yu mayalayan erenlerden Muhyiddin İbn Arabî, Fütuhât-ı Mekkiye adlı eserinin girişinde, 'bizim eserlerimiz, Kuran'ın hazinelerinden gelmektedir' der. Bektaşî ereni Edîb Harabî, 'bütün tariklerden istifa ettim, tarik-i Hüda'ya iktida ettim, ey Harabî Hakk'a iltica ettim' diyerek, yine bütün yolların Muhammedî Yol'a çıktığını, O'nun ise, Hakk'ın Yolu olduğunu söyler.

Bu kozmik yolculukta, sadece ten yanmaz, can da yanar, diyor Sadık Baba : 'Yaktık aşkla cân u teni / Koymadık dilde gümânı / Hak'tır bugün dil mihmânı' Hak, Zat'ıyla tecelli edince, kul ifna olur. Gönül, Çalab'ın tahtıdır. İçimizi temizledik, orayı, Hakk'ın tahtı haline getirdik. Hak, gönlümüzde kamilen tecelli etti. Bu, yetkinleşmiş olan kulun halidir. Böylesi bir kulda artık varlık kalmaz : 'Varlığımız yoktur bizim / Ma'denimiz pâkdir bizim / Dîdârımız Hak'dır bizim' Kulun benliğinden zerre miktar eser var ise Hak zat'ıyla tecelli etmez. Benlik perdeler. Kimde benlik var ise, gitmez gönül darlığı, der şair. Gider benden benliğim, doldur içime senliğim...' Bir gün Hz. Rabia'nın kapısını çalan Hasan Basri Hazretleri, telaşla, 'Aç Rabia, aç! Ben bugün öyle bir günah işledim ki!' diye seslenince, 'git be adam! Senin 'ben'liğinden daha büyük günahın mı var?' demiştir. Hakka, fakr ile, yoklukla ulaşılır. El/Hüseynî, 'fakr, insanı Hakk'a vasıl eden en güzel yoldur' demiştir. Varlığı yoklukla değiştiren aziz bilge Sadık baba, 'pak' hale gelmiş, safiyyun olmuştur. Nefsinden arınan, kişisel algısını, İlahi bilince dönüştüren arifin yüzü artık Hak haline, Hakk'ın kamilen tecelli ettiği tecelligaha dönüşmüştür. Bu yol, 'şeratsız'değildir. Şeriat, yolda uyulması gereken kurallardır. Bu yolun yolcusu, Hakk'ın emirlerine harfiyen uyar. Hakikatten uzak da değildir. Nihayet marifetsiz de değildir. Sadık Baba'nın nutkundaki bu ifadeler, Yunus Emre'nin, 'Şeriat tarikat yoldur vara, marifet hakikat andan içeru' dizelerini hatırlatmaktadır. Benzer ifadelere başka ariflerde de rastlamak mümkündür. İbn Arabî'nin de belirttiği üzere, yolda uyulması gereken kurallar olarak şeriat, hakikatin örtüsü veya perdesi de değildir, bizatihi kendisidir. Bu yüzden hakikate nüfuz edebilmek için şeriata nüfuz

etmek zorunludur. Yunus Emre bunu, ‘mücadele çekesin, müşahade edesin’ şeklinde ifade etmiştir. Bu yolda, ‘kırklarla halvete girilir, yedilerle sohbet edilir, üçlerle birliğe yetilir...’ İşte kamil bir mürşit, bir arif-i billah olarak Sadık baba’nın, kendi seyr ü sülukunda yaşadığı kozmik tecrübe bu ifadelerle de anlaşılabilir. Kenan Rıfai Hz.lerine, ‘ilim nedir?’ diye sorarlar, ‘tevhit etmektir’ buyurur. Kırklardan, birliğe yeten Sadık Baba, Bir’e ulaşmış, birliğe yetmiş, birleşmiş, Bir olmuştur. Şöhreti, ‘Halveti’dir. Çokluğunu bir kılmıştır ve maksadı, mahviyettir. Mahviyyet, Hakk’a vasıl olma halidir. O’na, Hz. Musa’ya Tur dağındaki emriyle ancak O’nun sonsuz ve mutlak varlığı karşısında ‘zillet’le ulaşılabilir. Fakr, zillet ve mahviyyet, arif-i billahın seyr sülukunda büründüğü halledendir. Hz. Mevlana’nın, ‘hamdim yandım piştim’ beyanındaki gibi, Sadık Baba da, ‘devraneyiz yane yane’ buyurur. Yunus’un, ‘ben yürürem yane yane’sine benzer biçimde devrane kelimesi son derece zengin imalar, telmihler ve anlamlar içermektedir. Devr, devran, devrane...Halvetilerin devranı...Hz. Mısri, ‘devr edip geldim cihana yine bir devran ola’ buyurur. Bu yolculukta, aşk kadehinden doya doya içilir. Bu kemal haline, İlahi aşk şarabıyla sermest hale gelmeden erişmek imkânsızdır. Nihayet son bentte, Sadık baba, adının önüne ‘derviş’ sıfatını koyarak sultanlık makamı olan ‘kul’luğu da ima eder. Kul, İbn Arabi’ye göre, bütün Rububiyet vehimlerinden arınmış olma halidir. Bu hale bürünen, artık, Efendimiz’in (sav) emrettiği üzere, ‘Allah’ın ahlakını ahlak edinmiş’tir. Nefsinden eser kalmamıştır. Dervişlik ayrıca, Hz. Mısri’nin, ‘dervişlerin en alçağı / Buğday içinde burçağı / Şol Mısri denen balçığı / Herbir ayak basmak gerek’ ifadesindeki gibi kapı eşiği olmak, iz gütmek ve sonunda Hakk’a vasıl olmaktır. Derviş Sadık’ın cismi, Hakk’a müstağraktır, O’na garkolmuş, karışmıştır. İsmi de, resmi de Hakk’ın Zatı haline gelmiştir.

Hak sırrının dile bürünüşü ancak bu kadar olabilir. ‘Ehline helal naehle haram olan’, ancak ehline açık olan bu hermetik dilin en sade örneklerinden biri, Eskişehirli Mehmed Sadık Baba’nın bu nutkudur.

Resimler
Mustafa Tatcı Arşivi

5 Mayıs 2012 Cumartesi

09:00-10:30

I.OTURUM

Şeyh Şa‘bân-ı Velî Salonu

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. İsa Çelik

(Atatürk Üniversitesi, Türkiye)

Tebliğler

Dr. Necdet Yılmaz

(M. Es’ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi, Türkiye)

“ŞÂBÂNÎLİĞİN XVII. YÜZYIL SERENCÂMI”

Prof. Dr. Ramazan Muslu

(Sakarya Üniversitesi, Türkiye)

“ŞABANİYYE’NİN XVIII. YÜZYIL ORTADOĞU VE KUZAY
AFRİKA SERÜVENİ: MUSTAFA B. KEMÂLEDDİN BEKRÎ ÖRNEĞİ”

Yrd. Doç. Dr. Fahri Maden, Yrd. Doç. Dr. Mustafa EĞİLMEZ

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

“XIX. YÜZYILDA ŞEYH ŞABAN VELİ KÜLLİYESİ”

Dr. Semih Ceyhan

(TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Türkiye)

“HALVETİYYE-İ ŞÂBÂNİYYE’NİN MİSİR ŞUBESİ: AHMED ES-
SÂVÎ VE SÂVİYYE TARİKATI”

ŞÂBÂNÎLİĞİN XVII. YÜZYIL SERENCÂMI

Dr. Necdet Yılmaz

M. Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi, Türkiye

ÖZET

XVII. yüzyılda Anadolu'da, tarikatlerin tesir ve yaygınlığının önceki yüzyıllara göre arttığına, değişik yerlerde kurulan kol ve şübelerle bağlıklarının geniş kitlelere ulaştığına ve mürid halkalarının genişlediğine şahit olmaktayız. XVII. yüzyılda Osmanlı Anadolu'sunda faaliyet gösteren tarikatlerin başında yaygınlık ve etkinlik bakımından Ömer el-Halvetî'ye nispet edilen Halvetiyye gelmektedir. Tasavvuf Tarihi'nde en çok kol ve şübeye sahip olması itibariyle Halvetiyye'ye 'tarikat fabrikası' denilmiştir. Şâbâniyye, Halvetiyye tarikatinin ikinci ana kolu Cemâliyye'den ayrılmış, Kastamonulu Şaban Efendi'ye nispet edilen önemli bir şübesidir. Anadolu'da tarikatlerin temsil edildiği önemli bir merkez Kastamonu'dur. XVII. yüzyılda Kastamonu'da en yaygın ve etkili tarikat Halvetiyye-i Şâbâniyye'dir. Şâbâniyye kuruluşunu izleyen dönemde İstanbul'da, sonraki asırda da Bursa'da temsil edilmiştir. Şâbânîliğin ikinci pîri sayılan Karabaş Velî vasıtasıyla, tarikatın merkezi bu dönemde İstanbul'a intikal etmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında ise özellikle Karabâşiyye ve onun alt kolu olan Nasûhiyye tarafından İstanbul'da geniş bir temsil imkânı bulmuştur. Bu tebliğimizde, XVII. yüzyılda Kastamonu, İstanbul ve Bursa'da tasavvuf faaliyetinde bulunan Şâbânî şeyhlerini tanıtmaya çalışacağız.

Abstract

Comparing with previous centuries, in XVII century in Anatolia, with the new extensions and branches established in different places, we observe an increase in influence and spread of tariqas and expansion of the circles of the disciples. In XVII century Ottoman Anatolia, Khalwatiyya, which is attributed to Omar al-Khalwati, comes first among the tariqas in terms of prevalence and effectiveness. In history of Sufism as having the most extensions and branches, Khalwatiyya is called "tariqa factory". Shabaniyya, attributed to Kastamonulu Shaban Efendi, is an important branch, born from Jamaliyya which is the second main branch of Khalwatiyya. One of the important centres in Anatolia where tariqas were represented is Kastamonu. The most common and effective tariqa in XVII Century in Kastamonu is Khalwatiyya Shabaniyya. Period following its establishment, Shabaniyya was represented in Istanbul and the

following century in Bursa. Through Karabash Wali, considered as the second master of Shabaniyya, the centre of the tariqa in his time moved to Istanbul. In the second half of the century, Shabaniyya was widely represented in Istanbul especially by Karabashiyya and its sub-branch, Nasuhiyya. In this paper, I try to introduce Shabani Sufi sheiks engaged in Sufi activities in Kastamonu, Istanbul and Bursa.

GİRİŞ

XVII. yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda faaliyet gösteren tarikatlerin başında yaygınlık ve etkinlik bakımından Halvetiyye gelmektedir. Bu tarikati Mevleviyye, Bayrâmiyye, Celvetiyye, Nakşibendiyye, Kâdiriyye ve Bektâşiyye tarikatleri izlemiştir. Semerkandiyye, Zeyniyye ve Kübreviyye tarikatleri sadece Bursa'da, Şâzeliyye ise Urfa'da temsil edilmiştir.³⁸⁵ Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'den (v. 868/1463-64)³⁸⁶ sonra dört ana şûbeye ayrıldığını gördüğümüz Halvetiyye tarikatinin, bu dönemde icrâ-yı faaliyet gösteren şûbeleri ve kurucuları, ortaya çıkış tarihlerine göre şunlardır:³⁸⁷

Rûşeniyye şûbesi; Dede Ömer-i Rûşenî (v. 892/1486-87),

Cemâliyye şûbesi; Cemâl-i Halvetî (v. 899/1493-94),

Ahmediyye şûbesi; Ahmed Şemseddin b. Îsâ-yı Marmaravî (v. 910/1504-05),

Şemsiyye şûbesi; Şemseddin Ahmed-i Sivâsî (v.1006/1597-98).

ŞÂBÂNİYYE

Şâbâniyye, Halvetiyye'nin ikinci ana kolu Cemâliyye içerisinde tesis olunmuş bir koldur. XVII. yüzyılda Kastamonu'da en yaygın ve etkili tarikat Halvetiyye-i Şâbâniyye'dir. Şâbâniyye kuruluşunu izleyen dönemde İstanbul'da, ardından da Bursa'da temsil edilmiştir. Şâbânîliğin ikinci pîri sayılan Karabaş Velî vasıtasıyla, tarikatın merkezi bu dönemde İstanbul'a intikal etmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında ise özellikle Karabâşiyye ve onun alt kolu olan Nasûhiyye tarafından İstanbul'da geniş bir temsil imkânı bulmuştur.³⁸⁸

³⁸⁵ Bu döneme ait ayrıntılı bir çalışma için bk. Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Sûfîler, Devlet ve Ulemâ*, İstanbul 2007.

³⁸⁶ Hakkında geniş bilgi için bk. Lâmiî, *Nefehâtü'l-iüsn Tercümesi*, s. 574, 575; Taşköprizâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Usmâniyye*, s. 270-272; Hulvî, *Lemezât*, s. 395-401; Âlî, *Tuhfetü'l-mücâhidin*, vr. 525^b-527^a; Hocazâde, *Seyyid Yahyâ Şîrvânî*, İstanbul 1319; Vassâf, *Sefîne*, III, 95-96; Vicdânî, *Tomar*, s. 178; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 197; Mehme Rihtim, *Seyid Yahya Bakıvi ve Halvetilik*, Bakü 2005.

³⁸⁷ Ömer Halvetî ve Halvetiyye ile ilgili geniş bilgi için bk. Hulvî, *Lemezât*, s. 345-350; Âlî, *Tuhfetü'l-mücâhidin*, vr. 517^b-518^b; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 343^b; Bandırmalîzâde, *Mir'âtü't-turuk*, s. 26-27; Vassâf, *Sefîne*, III, 93-94; Vicdânî, *Tomar*, s. 174-175.

³⁸⁸ Kol ve kurucusu ile alakalı bilgi için bk. Fuâdî, *Menâkıb-ı Şabân-ı Velî*, Kastamonu 1293; Atâyî, *Zeyl-i Şakâik*, s. 62-63; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 192^a-209^b; Vicdânî, *Tomar*, s. 210-11; Vassâf, *Sefîne*, III, 281 vd.; Bandırmalîzâde, *Mir'ât*, s. 36; Sâmî, *Esmâr*, s. 33-34; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, III, 149; Yazar, *Halvetiliğin Şâbâniyye Kolu-Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara 1985; Kissling, "Şa'ban Velî und die Şabanijje", *Dissertationes*

Kastamonu'da Şâbâniyye

Kastamonu'da Şâbâniyye-i Halvetiyye'nin merkezi Şâbân-ı Velî âsîtânesi ve pîrevidir. Şâbân-ı Velî âsîtânesi, esasını tekkenin oluşturduğu cami, türbe, kütüphâne, matbah, şadırvan ve iki adet dergâh evinden oluşan, topluca bir avlu içinde bulunan ve 3.500 m² alanı kaplayan bir külliyyeden oluşmaktadır.³⁸⁹ Son cemaat yeri ve alt katlarda halvet odaları bulunmaktadır.³⁹⁰

Pîr Şâbân-ı Velî hazretlerinden sonra âsîtânesinin postuna sırasıyla şu kişiler oturmuştur: Kastamonulu Osman Efendi (v. 976/1569), Kastamonulu Hayreddin Efendi (v. 987/1579), İskilipli Abdülbâki Efendi (v. 997/1589), Kastamonulu Muhiddin Efendi (v. 1013/1604). Pîr Şâbân-ı Velî'nin birinci kuşak olan bu kendi halifelerinden sonra da posta sırasıyla, Kastamonulu Ömer Fuâdî Efendi (v. 1046/1636), Çorumlu İsmail-i Kudsî Efendi (v. 1054/1644), Mustafa Çelebi b. İsmail-i Kudsî (v. 1070/1659), Zileli Abdurrahman Efendi (v. 1083/1672), Amasyalı Hâfız İbrahim Efendi (v. 1124/1712) oturmuşlardır. Şimdi son altısının hayatları ve faaliyetlerine çalışmamıza konu olan dönemde şeyhlik yaptıkları için sırasıyla temas edeceğiz.

a) Muhiddin Efendi

Muhiddin Efendi, Kastamonu'ya bağlı Küre'de doğmuştur. Şer'î ilimleri tahsili esnasında üzerine cezbe hâli galip gelmiş, Şaban Efendi'nin halifelerinden ve Küre'de irşat faaliyetlerinde bulunmakta olan Mahmud Efendi'ye intisap edip tasavvufî eğitimini tamamlamıştır. Muhiddin Efendi, şeyhi Mahmud Efendi'nin vefatı üzerine, Kastamonu'ya Pîr Şâbân-ı Velî hazretlerine gelmiştir. Sadâkatinden dolayı onun muhabbetine mazhar olmuş ve Şâbân-ı Velî, “Sen bize Mahmud Efendi'nin yadigârısın.” diyerek tasavvufî eğitiminin kalan kısmını üstlenmiştir.³⁹¹ Bir taraftan tekkedeki hizmetleri titizlikle yerine getirip mânevî bakımdan ilerleme kaydederken bir taraftan da Atabey câmiinde hitâbet ve imâmet vazîfesinde bulunmuştur.³⁹²

Orientalis et Balcanicae Collectae: I. Das Derwischtum, Münih, 1986, s. 99-122; Kissling, “Şaban-ı Velî ve Şabanilik”, s. 26-32; Abdülkadiroğlu, *Halvetilik'in Şâbâniyye Kolu Şeyh Şabân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara 1991; Işın, “Şabanilik”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1994, 121-123; Kissling, “*Halveti Tarikatı III*”, *Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni*, sy. 94 (Mart-Nisan 1993), s. 34; Oğuz, *Şabân-ı Velî*, s. 41-66; Clayer, “*Şa'bâniyye*”, *EP*, IX, Leiden 1995, 155-56; Yılmaz, “*Şeyh Şabân-ı Velî*”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, VIII, s. 122-28; Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, s. 7989; Tatcı, “*Şâbâniyye*”, *DİA*, XXXVIII, 211-215.

³⁸⁹ Ozanoğlu, *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şaban-ı Velî Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, s. 20-24; Yazar, *Halvetiliğin Şâbâniyye Kolu Menâkıb-ı Şabân-ı Velî*, s. 37; Eyüpgiller, “*Şâbân-ı Velî Külliyesi*”, *DİA*, XXXVIII, 210-211.

³⁹⁰ Bk. Mehmed Behcet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, s. 152-58.

³⁹¹ Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme* (neş. L Nihal Yazar), *Halvetiliğin Şâbâniyye Kolu Menâkıb-ı Şabân-ı Velî ve Türbenâme* adlı eserin sonunda, s. 241; Vassâf, *Sefîne*, IV, 8; Demircioğlu, *Şeyh Şabân-ı Velî ve Postnîşinleri*, s. 18; Abdülkadiroğlu, *Şâbâniyye*, s. 59.

³⁹² Vassâf, *Sefîne*, IV, 8.

Pîr Şaban Efendi'nin yanında tekmîl-i tarîkat eden Muhiddin Efendi, hilâfet alarak halkı irşat etmesi için Şam'a gönderilmiştir. Bir müddet bu hizmetlerde bulunduktan sonra hacca gitmiş ve rivâyete göre, Pîr Şâbân-ı Velî'nin postuna oturacağı Rabbânî bir ilhamla mâlum olmak suretiyle tekrar Kastamonu'ya dönerek,³⁹³ Küre'ye yakın bir mağarada ibadet ve riyâzâta meşgul olmuştur.³⁹⁴

Muhiddin Efendi, Şabanefendi âsitânesi şeyhi, Şeyh Abdülbâki Efendi'nin irtihalinden sonra mânevî işaretle posta oturmuştur.³⁹⁵ Ashâb-ı kemâlden sayılıp menâkıb ve kerâmetleri pek çok olan Muhiddin Efendi, 1013/1604 senesinde vefat etmiştir.³⁹⁶

b) Ömer Fuâdî Efendi

Şeyh Şâbân-ı Velî Efendi'nin bağlularından Himmet Dede'nin oğlu olan Ömer Fuâdî Efendi, 967/1560 senesinde Kastamonu'da doğmuştur.³⁹⁷ Asıl adı Ömer, "Fuâdî" ise mahlasıdır. Küçüklüğünde Şaban Efendi'nin sohbetlerine devam etmiştir. Onun vefatında henüz dokuz yaşında olmasına rağmen üzerindeki tesiri hayatı boyunca devam etmiştir.³⁹⁸

İlk tahsilini Kur'an talimi ile yapan Fuâdî Efendi, medrese tahsiline geçerek şer'î ilimleri ikmâl etmiş, Arapça ve Farsça'yı bu dillerde eserler verecek derecede öğrenmiştir.³⁹⁹ Resmî vazifesi olan Kastamonu müftü yardımcılığında bulunurken, gönlünde tasavvufa meyil hasıl olmuş, Şâbânî âsitânesi postnişîni Abdülbâki Efendi'ye intisap ederek yanında sülûkünü tamamlamıştır.⁴⁰⁰

Abdülbâki Efendi'nin vefat etmesi üzerine yerine postnişîn olan Muhiddin Efendi'ye intisap ederek tasavvufî eğitimini tamamlayan Ömer Fuâdî Efendi, bu süreç sonunda, hilâfete layık görülmüştür.⁴⁰¹

Ömer Fuâdî Efendi, Muhiddin Efendi'nin 1013/1604 yılında vefat etmesi üzerine on yedi sene kadar sürdürdüğü resmî hizmetinden ayrılmış, Âsitâne'de pîr makâmına **geçerek** postnişîn olmuştur.⁴⁰² Irşat faaliyetlerini

³⁹³ Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, 241; Vassâf, *Sefîne*, IV, 8; Abdülkâdiroğlu, *Şâbâniyye*, s. 60.

³⁹⁴ Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, s. 243; Abdülkâdiroğlu, *Şâbâniyye*, 60.

³⁹⁵ Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, 243; Vassâf, *Sefîne*, IV, 8; Demircioğlu, *Şeyh Şabân-ı Velî ve Postnişînleri*, s. 19; Abdülkâdiroğlu, *Şâbâniyye*, 60.

³⁹⁶ Vassâf, *Sefîne*, IV, 8; Abdülkâdiroğlu, *Şâbâniyye*, s. 61.

³⁹⁷ Abdülkâdiroğlu, *Şâbâniyye*, 61.

³⁹⁸ Yazar, *Şâbâniyye*, s. 45; Abdülkâdiroğlu, *Şâbâniyye*, s. 61.

³⁹⁹ Yazar, *Şâbâniyye*, 45; Demircioğlu, *Şeyh Şabân-ı Velî ve Postnişînleri*, s. 20; Abdülkâdiroğlu, *Şâbâniyye*, s. 62.

⁴⁰⁰ Ömer Fuâdî, *Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Mahmud Efendi nr. 2395, vr. 25^b; Demircioğlu, *Şeyh Şabân-ı Velî ve Postnişînleri*, 20.

⁴⁰¹ Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, 243; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 118; Vassâf, *Sefîne*, IV, 9.

⁴⁰² Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme*, 243; Vassâf, *Sefîne*, IV, 10; Yazar, *Şâbâniyye*, s. 47; Abdülkâdiroğlu, *Şâbâniyye*, 62.

otuz üç sene devam ettirmiş ve 1046/1636 yılında vefat ederek âsîtânedeki Pîr Şâbân-ı Velî türbesi içine defnedilmiştir.⁴⁰³

Ömer Fuâdî Efendi, mürşid-i kâmil ve mükemmil, zamanının ve çevresinin önde gelenlerinden, alim ve âbid bir şeyh, güçlü bir ediptir. Şâbân-ı Velî hazretlerinin hayatına dair yazdığı *Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî* adlı eseri ile Şâbân-ı Velî ve Şâbânîliğin tanınması ve yayılmasına büyük katkı sağlamıştır.⁴⁰⁴ Ayrıca şeyhi Muhiddin Efendi'nin vasiyeti üzerine, çeşitli sıkıntılara maruz kalarak Şâbân-ı Velî hazretleri için başlanan türbe inşaatının bitirilmesine muvaffak olmuş, bu şekilde Âsîtâne'nin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır.⁴⁰⁵ *Menâkıbnâme*'ye bir lâhika niteliğinde olan *Türbenâme* adlı eseri türbenin inşaatı safhalarını ve bu sırada toplanan bağışları içerir. Özellikle o dönemde yapılan Kadızâde-Sivâsî münakaşalarının Anadolu'ya yansımaları içermesi bakımından da önemlidir.⁴⁰⁶

Çok sayıda eser bırakan⁴⁰⁷ ve Kalbî isminde şair bir oğlu olan⁴⁰⁸ Ömer Fuâdî Efendi, yerine İsmail Kudsî Efendi'yi halef bırakmıştır.

c) İsmail-i Kudsî Efendi

İsmail-i Kudsî Efendi Çorumlu'dur. Sekiz yıl postnişinlik vazifesini sürdürdükten sonra hacca gitmiş, hac dönüşü Şam'da vefat etmiştir. Vefatı 1054/1644 senesinde gerçekleşmiş ve Bilâl-i Habeşî civarına defnedilmiştir.⁴⁰⁹

İsmail-i Kudsî Efendi, iki dervişle beraber hac farîzasını îfâya niyet edip yürüyerek Şam'a varmış, yolun zahmet ve meşakkatinden dolayı burada hastalanmıştır. Menkıbeye göre, dervişleri şeyhlerinde ölüm alametlerinin belirlediğini görünce ağlamaya başlamışlar ve şeyhlerinin âhirete intikalinde Beytullah'ı ve Hz. Peygamber'in makâmını rehbersiz ve delilsiz nasıl ziyaret edeceklerini düşünerek Cenâb-ı Hakk'a şeyhlerinin sıhhati için dua etmişler. Bu sırada İsmail-i Kudsî'nin hastalığı iyileşmiş, dervişleriyle beraber hacca gitmişler, haccı îfâdan sonra memlekete dönüşleri sırasında Şam'a

⁴⁰³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 118; Vassâf, *Sefîne*, IV, 10; Yazar, *Şâbâniyye*, s. 49; Abdülkâdiroğlu, *Şâbâniyye*, s. 64.

⁴⁰⁴ Eserin menâkıbnâmeler arasındaki yeri ve değeri için bk. Ocak, *Kültür Târîhi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara 1997.

⁴⁰⁵ Kissling, "*Şabanilik*", s. 26. Türbenin inşa hikâyesi oldukça ilginç bir seyir izlemiştir. Şaban Efendi'nin türbesini yapmaya başlayan I. Ahmed'in Veziriâzamı Murad Paşa'nın kethüdası Ömer Kethüda (Şaban Efendi bağlılarından Himmət Dede isimli bir zâtın oğludur), Nasuh Paşa tarafından katlettilmiştir. Bundan sonra türbe inşaatı bir süre yarım kalmış, Fuâdî Efendi'nin girişimleri sayesinde büyük gayret ve özverili çalışmalar neticesinde bitirilebilmiştir. (Bk. Yazar, *Şâbâniyye*, s. 47-48; Kissling, *a.g.m.*, s. 27).

⁴⁰⁶ Kissling, *a.g.m.*, s. 28, 30. Müellifimizin bu eseri 1294 tarihinde *Menâkıb-ı Şeyh Şâbân-ı Velî* ile beraber Kastamonu'da basılmış ve L. Nihal Yazar tarafından yeni yazı ile neşredilmiştir. Bk. Yazar, *Şâbâniyye*, 253 vd.

⁴⁰⁷ Bk. Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 96-98.

⁴⁰⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 118; Vassâf, *Sefîne*, IV, 12.

⁴⁰⁹ Yazar, *Şâbâniyye*, s. 49; Abdülkâdiroğlu, *Şâbâniyye*, s. 64.

geldiklerinde tekrar hastalanmış. Yanındaki dervişlere, “Oğullar artık bir diyeceğiniz kalmadı ya, varınız kabrimi Bilâl-i Habeşî'nin civarında bir yere kazınız ve beni oraya defnediniz.” diyerek ruhunu teslim etmiştir.⁴¹⁰

İsmail-i Kudî Efendi, kerametleri çok olmakla birlikte bunları izhar etmekten son derece sakınmıştır. Bu yönünün yanında zâhirî ilimlerde de zirveye ulaşmış şahsiyetlerdendir. Şâbân-ı Velî kütüphanesinde bulunan kitaplara şerh ve hâşiyeler yazmıştır.⁴¹¹

Kitaplara olan ilgisine ve Şâbân-ı Velî kütüphanesine çok sayıda kitap vakfettiğine bakılırsa adı geçen kütüphanenin dergâh kompleksine 1020/1611 tarihi ile 1054/1644 tarihi arasındaki bir tarihte İsmail-i Kudî Efendi tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır.⁴¹²

d) Mustafa Çelebi

İsmail-i Kudî Efendi'nin oğlu olan Mustafa Çelebi, zâhirî ve bâtinî ilimlerini babasından tahsil etmiş,⁴¹³ babasının vefatı üzerine de yerine postnişîn olmuştur. On altı yıl bu vazifeyi yürüterek 1070/1659 senesinde vefat etmiştir. Pîr Şâbân-ı Velî hazretlerinin türbesine defnedilmiştir.⁴¹⁴

Mustafa Çelebi, ilmî kemâlâtı ile her tarafta büyük bir şöret kazanmış, içlerinde Karabaş Velî Ali Alâaddin el-Atvel'in de bulunduğu bir çok kâmil ve mükemmil halife yetiştirmiştir.⁴¹⁵

Rûhî hastalığa mübtelâ olup tedavi edilemeyen kimseleri irşat nazarı ve duaları ile tedâvi ettiği bu yüzden de oturduğu yerin bir doktorun muayenehânesi gibi çalıştığı kaydedilmektedir.⁴¹⁶

e) Abdurrahman Efendi

Abdurrahman Efendi, Mustafa Çelebi'nin yerine postnişîn olmuştur. Zileli'dir.⁴¹⁷ On üç yıl bu vazifede bulunduktan sonra 1083/1672 yılında vefat etmiş, Şaban Efendi türbesi içine defnedilmiştir.⁴¹⁸ Kendisinden sonra halifesi İbrahim Efendi'ye bir vasiyetnâme göndererek posta oturmasını istemiştir.⁴¹⁹

⁴¹⁰ Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*, s. 28-29.

⁴¹¹ Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*, s. 28.

⁴¹² Hacer Sibel Ünal, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri*, s. 169. Ayrıca bk. İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, s. 161.

⁴¹³ Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*, s. 30.

⁴¹⁴ Yazar, *Şabânîyye*, s. 50; Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*, 30; Abdülkâdiroğlu, *Şabânîyye*, 64.

⁴¹⁵ Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*, 30.

⁴¹⁶ Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*, 30.

⁴¹⁷ Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*, s. 31.

⁴¹⁸ Yazar, *Şabânîyye*, s. 50; Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*, s. 31-32; Abdülkâdiroğlu, *Şabânîyye*, 64.

⁴¹⁹ Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*, s. 31. Adı geçen eserde Vasiyetnâme şu şekilde verilmektedir: “Ey benim aziz kardeşim Hafız İbrahim Efendi. Size dahi malum olsun ki, Sûrî Haccâ niyet eyleyip Sûrî Hacc'ın tedarikine mukayyet iken seher vaktinde gâipten bir sedâ geldi, hazır ol mânevî Haccâ gitsen gerekir. (Sûrî Hacc, mânevî Haccâ tebdil olundu.) denildiğinde Cenâb-ı Hakk'ın emrine intizarda iken 1083 senesinde Recep Ayı'nın 27 nci gecesi ki Mi'raç Gecesidir. Ervah âleminde gezerken Resul-ü Ekrem'in Mi'raça giderken bindiği Burağa binmişler, bizi de Burağ'ın arkasına alıp gittik. Levh-i Mahfuz'un yanına varınca (siz burada

f) İbrahim Efendi

İbrahim Efendi, halife olarak Amasya'da bulunurken, Abdurrahman Efendi'nin vefatından sonra Şâbânî âsitânesine postnişin olmuştur. Kırk yıl bu vazifede bulunduktan sonra 1124/1712 senesinde vefat etmiş ve Pîr Şâbân-ı Velî türbesine defnedilmiştir.⁴²⁰

Alim bir şeyh olan İbrahim Efendi, ibadet ve taate son derece düşkün bir kişidir. Tam elli sene beş vakit namazı imam ile kıldığı, sünnet ve nafilelerini hiç terk etmediği dâmâdı tarafından yazılan Arapça hâl tercümesinde kaydedilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'i 3.000 defa okumuş, Şâbân-ı Velî câmiinde başladığı Kur'ân-ı Kerîm tefsirini tam otuz altı senede tamamlamış ve hatim duasını câminin almayacağı düşüncesiyle o civarda bulunan Gümüşlüce mevkiinde yapmıştır. Çok sayıda müridine hilâfet vererek Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerine irşat için göndermiştir.⁴²¹ İbrahim Efendi'nin Muhiddin-i Arabî'nin bir eserine şerhi olduğu gibi, fetvâya dâir de bir eseri bulunduğu kaydedilmekte⁴²² ise de araştırmalarımız esnasında bunlara rastlayamadık.

İstanbul'da Şâbâniyye

Halvetîliğin Şâbâniyye koluna Kastamonu'daki Pîr Makâmı olan âsitânenin merkezlik ettiğini belirtmiştik. Bu kolun İstanbul'a ilk defa girişi Şâbân-ı Velî'nin halifelerinden olan, onun adaşı Şaban Efendi tarafından,⁴²³ asıl kuvvetli ve etkili olarak da bu koldan kendi adına Karabâşiyye isimli bir şûbe tesis etmiş olan Karabaş Velî Pîr Ali Alâaddin el-Atvel tarafından gerçekleştirilmiştir. Şâbâniyye'nin ikinci pîri sayılan bu zât vasıtasıyla adı geçen şûbe İstanbul'a intikal etmiştir.⁴²⁴ Karabâşiyye'den de Nasûhiyye intişar etmiştir.

a) Karabaş Velî Pîr Ali Alâaddin el-Atvel

Şâbâniyye-i Halvetiyye'nin Karabâşiyye şûbesinin kendisine nispet edildiği kimse Ali Alâaddin el-Atvel'dir. Boyu çok uzun olduğu için "Atvel", Şâbâniyye'ye mensup olanlara has siyah sarıklı bir taç giydiği için "Karabaş" ve kerâmet ehli bir zât olduğu için de "Velî" unvanlarını almış, son ikisi birleştirilerek "Karabaş Velî" lakabıyla tanınmıştır. Ali Alâaddin

eylenin, bundan öte izin yoktur, buyurdular. Levh-i Mahfuza nazar eyledik, kendimizin Şaban Ayı'nda dünya evinden ahirete gideceğimizi gördük ve sizin de Şaban Efendi tekkesinde şeyh olacağınızı gördük. Ey benim kardeşim, Levh-i Mahfuzda yazılan sizsiniz, hemen fakire dua eyle ve duadan unutmayıp tekkede meşgale ve mücahede ile meşgul olup gayret kemerini yedi yerden kuşanıp ve benim evlatlarımı dahi gözden ve gönülden çıkarmayınız ve kapı dervişî Molla Hasan 6 senedir tekkenin hizmetindedir. Sır makamından dua edilmiştir. Lakin irşadı sizden olmakla bu mahalle tehir olunmuştur. Rica ederiz ki irşat ile faydalanmadıkça salıvermeyiniz. Bize lazım olan hakkı tebliğ eylemektir." (s. 31).

⁴²⁰ Yazar, *Şâbâniyye*, 50; Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*, s. 32; Abdülkâdirioğlu, *Şâbâniyye*, 64.

⁴²¹ Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*, s. 32.

⁴²² Demircioğlu, *Şabân-ı Velî*, s. 32.

⁴²³ Bk. Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 101-102.

⁴²⁴ Tatcı, "Şâbâniyye", *DİA*, XXXVIII, 212.

Efendi, aslen Sivas Sancağı'na bağlı Arapkir kasabasından olup⁴²⁵ babası Seyyid Muhammed Nakşibendî el-Hüseynî'dir.⁴²⁶

Karabaş Velî, 1020/1611 senesi Muharremi'nde memleketi Arapkir'de doğmuştur.⁴²⁷ İlk tahsiline burada başladıktan sonra,⁴²⁸ 1057/1647 senesinde İstanbul'a gelmiş⁴²⁹ ve Fatih medreselerinde eğitimini tamamlamıştır.⁴³⁰ Tahsil devresinin bir kısmında, muhtemelen Fatih medreselerinden mezun olduktan sonra Ankara'da da ilim meclislerinde bulunmuştur. Ankara'da bulunduğu müddetçe Hacı Bayrâm-ı Velî hazretlerinin türbesine gider burada derse bakar. Bir gün nasılsa uyuya kalır. Rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Hz. Peygamber'in emri üzerine, Hacı Bayrâm-ı Velî kendisine iki satır kitap okutur. Bundan sonra da bir takım ince hakikatler ve sırlar kendisine açılır. Sonra tasavvufa meyleder ve Kastamonu'ya giderek Şâbânî âsitânesi postnişîni Çorumlu İsmail Efendi'ye intisâb eder. Kısa sürede büyük mânevî ilerlemeler kaydeder⁴³¹ ve hilâfete nâil olur.

Bir aralık mürşidi İsmail Efendi'nin emriyle Çankırı'ya giderek dervişler arasında ortaya çıkan bir takım tasavvufi meseleleri çözmüştür. Dönüşünden kısa bir süre sonra şeyhi vefat etmiş yerine oğlu Mustafa Muslihiddin Efendi postnişîn olmuştur. Bir müddet de Muslihiddin Efendi'nin sohbetlerinde bulunan Karabaş Velî, 1080/1669-70 senesinde İstanbul'a gelmiş ve Üsküdar'da Rummehmedpaşa câmiinde inzivâ hayatı yaşamaya başlamıştır.⁴³²

Üsküdar'da beş sene kadar inzivâ hayatı yaşayan Karabaş Velî'ye 1085/1674 senesinde Atıkvâlidésultan külliyesi dâhilinde bulunan, Mehmed Efendi'den boşalan tekkenin şeyhliği tevcih edilmiştir.⁴³³

⁴²⁵ Tevfik, *Mecmûatü'l-terâcim*, vr. 57^a; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 148; Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 58^a; Vicdânî, *Tomar*, s. 212; Bursalı Mehmed Tâhir, *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On iki Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, s. 39; Vassâf, *Sefîne*, IV, 12; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, III, 517; Clayer, "Sha'bâniyya", *EI*, vol. IX, s. 155; Oğuz, *Şaban-ı Velî*, s. 68.

⁴²⁶ Harîrîzâde, *Tibyân*, aynı yer; *OTDTS*, II, 188.

⁴²⁷ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî Hasan Efendi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Mahmud Efendi, nr. 4607 (117 vr.), vr. 20^a; Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 58^a; Vassâf, *Sefîne*, IV, 12; Clayer, "Sha'bâniyya", s. 155.

⁴²⁸ Vicdânî, *Tomar*, s. 212; Bursalı, *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On iki Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, s. 39.

⁴²⁹ Nazmî, *Hediyye*, s. 303.

⁴³⁰ Nazmî, *Hediyye*, s. 303; Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 58^a; Vassâf, *Sefîne*, IV, 12; Bursalı, *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On iki Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, s. 39.

⁴³¹ Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, I, 581; Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 58^a; Vassâf, *Sefîne*, IV, 13; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 148.

⁴³² Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, I, s. 581; Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 58^a; Vicdânî, *Tomar*, s. 213; Vassâf, *Sefîne*, IV, 13; Bursalı, *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On iki Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, s. 40.

⁴³³ Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, I, 581; Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 58^a; Vicdânî, *Tomar*, s. 213; Vassâf, *Sefîne*, IV, 13; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, III, 517.

Karabaş Velî'nin bu tekkede irşat vazifesinde bulunması ve şahsiyetinden kaynaklanan büyük bir tesir gücüne sahip olmasından dolayı bu mekân, "Karabaş Velî" ve "Karabaş Ali Efendi" gibi isimlerle de anılmıştır.

Karabaş Velî, Atikvâlîde tekkesinde beş yıl irşat hizmetinde bulunmuş ve 1090/1679 senesindeki bir vaazı esnasında tasavvuf ıstılahlarına dair söylediği bazı sözleri kimi ilim erbâbı tarafından dedi kodu malzemesi yapılmıştır. Bu sebepten dolayı da Limni Adası'na sürgüne gönderilmiştir.⁴³⁴ Karabaş Velî'den iki sene önce de Niyâzî-i Mısırî benzer gerekçelerle aynı adada sürgüne gönderilmiştir ve burada bulunmaktadır.⁴³⁵

Karabaş Velî'nin Limni'deki mecbûrî ikameti dört sene sürmüştür, müteakiben 1094/1683 senesinde devletin müsaadesi ile tekrar Üsküdar'a dönmüştür.⁴³⁶ Ardından hacca gitmiş, vazifesini edâ edip Ravza-i Mutahhara'yı da ziyaret ettikten sonra üç yıl burada mücâvir kalmıştır.⁴³⁷ Medine-i Münevvere'den ayrılmadan önce "Hacı Baba el-Mısırî" olarak şöhret bulan Mustafa b. Ali el-Boluvî ed-Doğânî el-Mısırî el-Edirnevî'ye hilâfet vermiştir.⁴³⁸ Son halîfesi olan bu zâta 1097/1686 senesi Muharrem ayının ilk günlerinde Ravza-i Mutahhara'da, Ravza ile Minber arasında bir yerde, halîfelik icâzetini vererek insanları irşat etmesi için Kahire'ye gitmesini arzu etmiş ve buna muvaffak olması için de dua etmiştir. Halîfesi Hacı Baba ile Mısır'a gitmek üzere⁴³⁹ Mısırlı bir kâfile ile birlikte buraya hareket etmiş, Kahire'ye üç millik mesafede hastalanmıştır. 2 Safer 1097/29 Aralık 1685 tarihinde Cuma günü vefat ederek Gaylân Köyü'ne defnedilmiştir.⁴⁴⁰ "eş-Şeyh Ali Atvel" cümlesi vefatına tarih olarak söylenmiştir.⁴⁴¹

Ömer Rıza Kehhale *Mu'cemü'l-müellifîn*'inde, Âdil el-Nüveyhiz ise, *Mu'cemu'l-müfessirîn* adlı eserde⁴⁴² kendisi için sûfî, ârif, kelâmcı ve müfessir tâbirlerini kullanırlar. Karabaş Velî, hayatı boyunca bir çok eser kaleme almış şerîate sıkı sıkıya bağlı bir sûfî müelliftir.⁴⁴³

⁴³⁴ Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*, s. 110; Tevfik, *Mecmûatü't-terâcim*, vr. 57^a; Mehmed Râşid, *Râşid Târîhi*, I, İstanbul 1282, 357; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, III, aynı yer; Mehmed Ali Aynî, *Türk Azizleri-I; İsmail Hakkı*, İstanbul 1944, s. 8.

⁴³⁵ Bk. Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*, s. 82; Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, I, s. 581; Mustafa Aşkar, *Niyâzî-i Mısırî ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 118-122.

⁴³⁶ Vicdânî, *Tomar*, s. 213; Vassâf, *Sefîne*, IV, 13.

⁴³⁷ Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 58^b.

⁴³⁸ Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 59^b.

⁴³⁹ Hasan Efendizâde Senâyî Efendi, *Menâkıb-ı Şeyh Nasûhî*, vr. 14^b.

⁴⁴⁰ Hasan Efendizâde Senâyî Efendi, *Menâkıb-ı Şeyh Nasûhî*, 14^b; Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, s. 51, 581; Tevfik, *Mecmûatü't-terâcim*, vr. 57^a; Vicdânî, *Tomar*, s. 213. Ayrıca bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 149; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 71.

⁴⁴¹ Tevfik, *Mecmûatü't-terâcim*, vr. 57^a.

⁴⁴² Kehhale, *Mu'cemü'l-müellifîn*, VII, 39; Nüveyhiz, *Mu'cemu'l-müfessirîn*, I, 355.

⁴⁴³ Bk. İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 10^a vd; Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 108-110.

Ali Alâaddin Efendi, lakabı olan Karabaş'a izâfeten Şâbâniyye-i Halvetiyye'ye bağlı olarak Karabâşiyye isimli bir şûbe te'sîs etmiş ve bu şûbe Nasûhiyye'ye vücût vermiştir.⁴⁴⁴

b) Mânevî Mustafa Efendi

Mânevî Mustafa Efendi, Karabaş Ali Efendi'nin hem oğlu hem de halîfesidir.⁴⁴⁵ Zâhirî ilimleri başta babası olmak üzere devrin ulemâsından tahsil ettikten sonra babasından sülûkunu tamamlamıştır. 1103/1691-92 senesi Safer'inde Sokollumehmedpaşa tekkesi Celvetî şeyhi Abdülhay Efendi'nin meşîhatinin Aziz Mahmûd-ı Hüdâyî âsîtanesine nakledilmesiyle tekkenin postnişinliğine, aynı zamanda Bahçe Kapısı'nda bulunan Vâlidesultan câmii vâizliğine getirilmiştir.⁴⁴⁶

1104/1692 senesinde,⁴⁴⁷ Rikâb-ı Humâyûn'da nasihatçi olarak görevlendirilmiş, Sultan II. Ahmed ile birlikte Edirne'ye gitmiştir. Yaklaşık bir yıl burada bulunduktan sonra da, 1105/1693-94 senesinde tekrar İstanbul'a dönmüştür.⁴⁴⁸ Vâlidesultan câmii vâizliğine Muhammed Nazmî Efendi getirildiği için Mehmedpaşa tekkesinde irşat faaliyetlerine devam etmiştir. 1114/1702-3 senesi Cemâziyelâhir'inde vefat ederek Üsküdar Doğançılar'da bulunan Nasûhî tekkesi hazîresine defnedilmiştir.⁴⁴⁹

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*'ında, Mustafa Efendi'nin ilmîne, irfânına, vaaz ve nasihatteki tesirine işaret etmiş, vaazından hazzolunduğunu, talâkat-ı lisan sahibi, tefsir ve hadis naklinde muktedir bir kişi olduğunu söyledikten sonra, kendisinin de birçok kerre vaazında hazır bulunduğunu ve istifade edenlerden olduğunu yazmıştır.⁴⁵⁰

Fusûsü'l-Hikem'e yazdığı bir şerhi⁴⁵¹ ve *Dîvân*'ı vardır.⁴⁵² Ayrıca babası Karabaş Velî'nin *Nesefî Akâidi*'ne yazdığı Arapça şerhi, *Cevâhirü'l-Akâid* ismiyle Türkçe'ye tercüme etmiştir.⁴⁵³

⁴⁴⁴ Karabaş Velî ve Karabâşiyye hakkında geniş bilgi için bk. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatcı, "Karabaş-ı Velî", *Tasavvuf*, sy. 6 (Mayıs 2001), s. 35-59; Kerim Kara, *Karabaş Velî, Hayatı, Fikirleri, Risaleleri*, İstanbul 2003; Mustafa Tatcı, *Üsküdarlı Muhammed Nasuhi ve Divanı*, s. 4773.

⁴⁴⁵ Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, II, 209; Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 449, 747; Mehmed Sirâceddin, *Tezkire*, s. 36; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-meşâyih*, vr. 30^a; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 165; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 13.

⁴⁴⁶ Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, II, 209. Ayrıca bk. Mehmed Sirâceddin, *Tezkire*, s. 36.; Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-meşâyih*, vr. 30^a.

⁴⁴⁷ Mehmed Sirâceddin, *Tezkire*, s. 36.

⁴⁴⁸ Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, II, 209; Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 449. Ayrıca bk. Mehmed Sirâceddin, *Tezkire*, s. 36.

⁴⁴⁹ Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, II, 209; Mehmed Sirâceddin, *Tezkire*, s. 36. Ayrıca bk. Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, I, 51; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 165; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 13.

⁴⁵⁰ Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 747. Ayrıca bk. Mehmed Sirâceddin, *Tezkire*, s. 36.

⁴⁵¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 165.

⁴⁵² Süleymaniye Kütüphanesi, Haşim Paşa, nr. 76 (vr. 52-57).

⁴⁵³ Süleymaniye Kütüphanesi, H. Mahmud Efendi, nr. 1393 (58 vr.).

Sultan Mustafa döneminde 1110/1699 senesinde imzalanan Karlofça Anlaşması için her mısraı bir tarih olmak üzere 110 mısra yazarak Vezîriâzam olan Amcazâde Hüseyin Paşa'ya vermiş, karşılığında büyük ihsanlara mazhar olmuştur.⁴⁵⁴

c) Ünsî Hasan Efendi

A'rec Hasan Efendi diye meşhur olan,⁴⁵⁵ Şeyh Hasan b. Şeyh Receb b. Şeyh Şehid Muhammed'in,⁴⁵⁶ mahlası "Ünsî"⁴⁵⁷, dir. Babası Receb Efendi, Bayrâmiyye tarikatı şeyhlerindedir.⁴⁵⁸ Ünsî Efendi, Kastamonu'ya bağlı Taşköprü'de 1055/1645 senesinde doğmuştur.⁴⁵⁹ Şer'î ilimleri tahsile başlamış, kısa sürede ilerleyerek daha yirmi yaşına gelmeden Ayasofya câmiinde, zamanın ulemâsının da devam ettiği *Beyzâvî Tefsîri* ve *Mesnevî* dersleri okutmuştur.⁴⁶⁰ Ayasofya yakınında bir medresenin hücrelerinde kaldığı bu sıralarda aynı zamanda meşâyih ziyaretlerinde bulunmuştur. Bu ziyaretlerinden birisi de, arkadaşının delâleti üzerine Karabaş Ali Efendi'ye gerçekleşmiştir. Ona intisap ederek yanında kuvvetli riyâzâtlarda bulunup sülûkünü tamamlamıştır.

Menâkıbnâme'nin bildirdiğine göre, ilk ziyaretinde Karabaş Ali Efendi'ye bağlanan Ünsî Hasan Efendi, ayrılacakları vakit geldiğinde arkadaşına, tekrar kaldıkları yere gitmeyeceğini, kitap ve eşyalarını kendisine bağışladığını söyler. Talebelerinin kendilerine hoca bulmalarını, kendisine izin verilmedikçe buradan ayrılmayacağını da ayrıca belirtir.⁴⁶¹

Karabaş Velî, Hasan Efendi'ye ayrı bir değer vermiş, halîfeleri arasındaki yerinin farklı olduğuna işaret etmiş⁴⁶² hatta ondan ders müzâkeresinde dahi bulunmuştur.⁴⁶³

Şeyhi Karabaş Ali Efendi, Hasan Efendi'ye 1075/1664-65 senesinde hilâfet vermiş ve İstanbul'un Rumeli yakasına giderek, istediği bir yerde insanları irşat etmesini istemiştir. Hasan Efendi Ayasofya yakınlarında Acemağa câmiine gelmiş, bir müddet orada oturarak devrânla meşgul olmuş ve halkın biatını kabul etmiştir.⁴⁶⁴

Karabaş Velî 1097/1685-86 senesinde deniz yoluyla hacca giderken bütün halîfelerini ve dervişlerini toplayıp bir daha dönememe ihtimalini hatırlatarak, bazılarının sülûklerini tamamlamak için mürşide ihtiyaçlarının

⁴⁵⁴ Safâyi, *Tezkire*, 794; Mehmed Sirâceddin, *Tezkire*, s. 36. Mânevî Mustafa Efendi hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Kerim Kara, *Karabaş Velî*, s. 212-216.

⁴⁵⁵ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 2^b; Ayyansarâyî, *Tercümetü'l-meşâyih*, vr. 33^a.

⁴⁵⁶ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 1^b.

⁴⁵⁷ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 2^b.

⁴⁵⁸ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 5^a.

⁴⁵⁹ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 3^b; Vassâf, *Sefîne*, IV, 22; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 28.

⁴⁶⁰ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 5^a.

⁴⁶¹ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 5^b-7^b.

⁴⁶² İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 7^b.

⁴⁶³ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 14^a.

⁴⁶⁴ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 18^b.

olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden hepsini Hasan Efendi'ye ismarladığını söyleyerek, danışacakları şeyleri ona sormalarını öğütlemiştir. “Bizim sırrımız ondadır.” diyerek, duâ ettikten sonra oradan ayrılmıştır. Orada bulunan bütün halifeleri ve bağlıları da Hasan Efendi'ye biâtlarını yenileyerek teslim olmuşlardır.⁴⁶⁵

1095/1684 senesinde, İstanbul'da Alayköşkü yakınlarında Karaki Mahallesi'nde bulunan, Saçhemir ve Aydındede tekkesi diye bilinen zâviyede şeyh olan Aydınoğlu Mehmed Efendi hakkında, mahalle ahâlisinin, Dîvân-ı âlî'ye arzıhâl etmeleri neticesinde görevine son verilmiş ve Kaymakam Mustafa Paşa, bu tekkeyi aynı yıl Ünsî Hasan Efendi'ye tevcih etmiştir. Ünsî Efendi, her ne kadar önceleri bu teklifi kabul etmek istemediyse de ısrarlar üzerine kabul etmiş ve buraya nakl olunmuştur.⁴⁶⁶ Aydınoğlu zâviyesi diye de bilinen tekke, Ünsî Hasan Efendi'ye tevcih edildikten ve onun bu görevi üstlenmesinin ardından da Ünsîhasanefendi tekkesi diye adlandırılmıştır.⁴⁶⁷

Vezîriâzam Çorlulu Ali Paşa, mühürdârı olan, aynı zamanda Ünsî Hasan Efendi'nin bağlılarından Kırımlı Abdünnebî Ağa vesilesiyle harem kısmı yenilenen⁴⁶⁸ bu tekkede Ünsî Hasan Efendi, vefat ettiği 10 Safer 1136/8 Kasım 1723⁴⁶⁹ târihine kadar irşat faaliyetlerinde bulunmuştur.

Şeriat ve tarikati üzerinde cem etmiş bir zât olan Ünsî Hasan Efendi⁴⁷⁰ zamânında tekkesi, önemli bir ilim ve irfan merkezi vazifesi görmüştür. Son nefesinde dervişlerine; “Sizler yolumuza aykırı hareket eder, İslâm'ın emirlerinin dışına çıkar, haram ve mekruhlara meylederseniz, âhîret gününde hesabını talep ederim. Bu Halvetiyye yolu, hepimize Allah'ın bir emanetidir. Bunu koruyun ki Allah ve Resûlü sizden hoşnut olsun.” demiş, halifelerinden Timarhânevizâde Mehmed Garib Efendi'yi (v. 1155/1742) yerine vekil bırakarak ruhunu teslim etmiştir. Talebelerinden Mustafa Efendi kendisini gasletmiş, Ayasofya câmiinde Kocamustafapaşa dergâhı şeyhi olan Seyyid Nûreddin Efendi cenaze namazını kıldırılmış, namazda İstanbul'un önde gelen alim ve ârifleri hazır bulunmuştur.⁴⁷¹

⁴⁶⁵ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 19^b-20^a.

⁴⁶⁶ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 29^b-31^b.

⁴⁶⁷ Tekke hakkında bilgi için bk. Ayvansarâyî, *Hadîka*, I, 30-31; Mü'minzâde, *Dergeh-nâme*, s. 220; Tanman, “*Aydınoğlu Tekkesi*”, *DİA*, IV, 238-39; Tanman, “*Aydınoğlu Tekkesi*”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, 482-84; Telci, “*İstanbul Tekkeleri*”, s. 202; Fatih Köse, *İstanbul Halvetî Tekkeleri*, s. 341346.

⁴⁶⁸ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 42^b.

⁴⁶⁹ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 47^b; Ayvansarâyî, *Hadîka*, I, 31 (Burada ay Şevval olarak kaydedilmiştir.); Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 14; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 28. Ayvansarâyî, *Tercümetü'l-Meşâyih*'de vefat târihini 1132 olarak vermektedir (vr. 33^a).

⁴⁷⁰ *Menâkıb-ı Ünsî*'de Şeyh'in bu vasfı sık sık vurgulanmaktadır. Meselâ bk. Vr. 45^b, 46^a.

⁴⁷¹ Tayşî, “*Ünsî Hasan Efendi*”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, VIII, 307.

Ünsî Hasan Efendi'nin cenazesi, tekkesi hazîresine defnedilmiş, mezarının üstüne daha sonra bir türbe inşâ edilmiştir.⁴⁷² Ünsî Efendi Aydınolu tekkesine geçinceye kadar bekâr yaşamıştır. Bu tekkeye geçtikten sonra dostlarının delâletiyle sâliha bir hanımla evlenmiş ve Fâtıma isminde bir kızı dünyaya gelmiştir.⁴⁷³

Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinden oluşan bir *Dîvân*'ı,⁴⁷⁴ sözlerinin bir araya getirildiği *Kelâm-ı Azîz* adlı bir eseri⁴⁷⁵ ile *Sırr-ı Ehadiyyet* adlı bir başka eseri mevcuttur.⁴⁷⁶

d) Reşâdî Mehmed Efendi

Karabaş Velî'nin halîfelerinden olan Reşâdî Mehmed Efendi, tasavvufa dair risâlelerle birlikte şiirlerinden oluşan bir de *Dîvân* tertip etmiştir. 1116/1704 senesinde vefat etmiştir.⁴⁷⁷

e) Muhammed Nasûhî Efendi

Muhammed Nasûhî Efendi, Üsküdar'da Bulgurlu Mescidi yanında bulunan Toygartepesi'nde Kuşoğlu yokuşu karşısındaki bir evde doğmuştur.⁴⁷⁸ Kaynaklarda doğum tarihi olarak çeşitli kayıtlar bulunmaktadır. Bunlar 1060/1650, 1058/1648 ve 1063/1652 tarihleridir.⁴⁷⁹ Annesi Affe Hanım'ın Karacaahmed kabristanında bulunan mezar taşı üzerinde bulunan vefat tarihinin 1065/1654 olarak kaydedilmesine bakılırsa ve annesi vefat ettiğinde Nasûhî Efendi'nin daha henüz iki-üç yaşlarında olduğu göz önünde bulundurulursa kaydedilen tarihlerden sonuncusunun daha doğru olduğu hükmüne varabiliriz.⁴⁸⁰ Babası sipâhilerden Nasûh

⁴⁷² İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 48^a; Ayvansarâyî, *Hadîka*, I, 31; Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 14; Tanman, "Aydınolu Tekkesi", *DİA*, IV, 238-39, s. 482.

⁴⁷³ İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî*, vr. 32^b-33^a.

⁴⁷⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa, nr. 867 (25 vr.).

⁴⁷⁵ İstanbul Belediye Kütüphanesi, OEY, nr. 413 (67 vr.), 1396 (53 vr.); Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin, nr. 1695 (76 vr.); Millet Ktp., AEŞ, nr. 1290 (80 vr.). Bu eser Ünsî Hasan Efendi'nin halîfelerinden İbrahim el-Hâs tarafından şeyhinin sözleri derlenmek suretiyle oluşturulmuştur.

⁴⁷⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 28. Ünsî Hasan Efendi hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Şevket Gürel, Doğan Pur, *Hasan Ünsî Hazretleri*, İstanbul 1999; Kerim Kara, *Karabaş Velî*, s. 203-212.

⁴⁷⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 75.

⁴⁷⁸ Vicdânî, *Tomar*, s. 215; Vassâf, *Sefîne*, IV, 31; Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 12. Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 115-123; Kerim Kara, *Karabaş Velî*, s. 187-203; Mustafa Tatcı, *Üsküdarlı Muhammed Nasuhi ve Divanı*, İstanbul 2004; Mustafa Tatcı, "Yeni Bilgiler Işığında Üsküdarlı Şeyh Muhammed Nasûhî I", *Tasavvuf*, sy. 13 (Temmuz-Aralık 2004), s. 155-187.

⁴⁷⁹ Bu tarihlerden ilkinin, Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 12'de diğerlerini de Vicdânî, *Tomar*, s. 215 ve Vassâf, *Sefîne*, IV, 31'de vermektedir.

⁴⁸⁰ Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 12. Ancak *Sefîne*'nin, 1085/1674'de 27 yaşında iken hilâfete nâil olduğu tarzındaki ifadelerinden de doğum târihinin 1058/1648 olduğu anlaşılmaktadır. Bk. Vassâf, *Sefîne*, IV, 32.

Bey'dir. Nasûhî Efendi seyyiddir ve silsilesi Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır.⁴⁸¹

Gerek Ayvansarâyî'nin *Hadikatü'l-cevâmî*'inde gerekse Mehmed Süreyya'nın *Sicill-i Osmânî*'sinde, Nasûhî Efendi'nin, Kastamonulu Şeyh Şâbân-ı Velî'nin neslinden olduğu kaydedilmişse de,⁴⁸² dergâhın son postnişinlerinden Seyyid Mehmed Kerâmeddin Efendi, *Şemsü's-sabûhî fi menâkıb-ı Pîr Nasûhî*⁴⁸³ isimli eserinde, Şâbân-ı Velî'nin evlâdının olmadığını, hatta evlendiğinin dahi ihtilafı olduğunu, merkez tekke olan Şâbân-ı Velî âsitânesinde halihazırda postnişin olan zâtın ise Çorumlu İsmail Efendi'nin evlâdından olduğunu belirttikten sonra, Pîr Şâbân-ı Velî'nin, 976/1568-69 ya da 1000/1592 arasında vefat etmiş olan halifelerinden birinin Şeyh Nasuh isminde olduğunu, bu sebeplerden dolayı da *Hadîka* müellifinin burada yanlış olduğunu kaydetmektedir.⁴⁸⁴

Nasûhî Efendi, çocukluğunu doğduğu mahallede geçirdikten sonra, Üsküdar'da Kefçedede mahallesinde bir eve geçmiş ve orada iken tahsile başlamıştır.⁴⁸⁵ Bir taraftan ilim tahsili ile meşgul olurken bir taraftan da fırsat buldukça çeşitli tekkelere giderek irfânını geliştirmiş, nihâyet Vâlîde-i Atik tekkesinde postnişin olan Karabaş Velî'nin kemâlâtını iştince de Şeyh Mustafa Efendi isminde bir kişinin delâletiyle onun sohbetlerine gitmeye başlamıştır. Bu sıralarda Muhammed Bey diye anılan Nasûhî Efendi'deki isti'dâdı gören Karabaş Velî, ona karşı sevgisini izhar etmiş, Nasûhî Efendi de tesiri altında kalarak Karabaş Velî'ye intisap etmiştir. Erbaîne girip sülûkunu tamamladıktan sonra da 1085/1674 senesinde, yirmi yedi yaşında iken hilâfete nâil olmuştur.⁴⁸⁶ Hilâfet cemiyeti günü Karabaş Velî başındaki tâcı Muhammed Bey'e giydirmiş ve babası Nasûh Bey'e izâfetle Nasûhî diye lakablandırmıştır.⁴⁸⁷

Nasûhî Efendi bir müddet sonra, şeyhinin emir ve işaretiyle Mudurnu'ya giderek,⁴⁸⁸ orada Sunullah efendi zâviyesinde tedris, mânevî telkîn ve terbiye ile meşgul olmuştur.⁴⁸⁹ On bir yıl hizmet verdiği Mudurnu'da⁴⁹⁰ içinde bir

⁴⁸¹ Nasuhioğlu, nakîbü'l-ıcâr tarafından tasdik edilen bu silsilenâmenin, aile metrukâtı arasında bulunduğunu kaydetmektedir. (s. 9-10).

⁴⁸² Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 232; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, IV, 557-558.

⁴⁸³ Hasan Senâyî Efendi'nin yazdığı *Menâkıb*'ı Seyyid Kerâmeddin Efendi *Şemsü's-sabûhî fi menâkıb-ı Pîr Nasûhî* ismiyle genişletmiştir. Bk. Vassâf, *Sefîne*, IV, 32.

⁴⁸⁴ Seyyid Kerâmeddin, *Menâkıb*; Ayrıca bk. Vassâf, *Sefîne*, IV, 31; Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz, "Şâbân-ı Velî", *DİA*, XXXVIII, 209. Krş. Abdulkadiroğlu, "Bursalı Belîğ'in Eserlerinde Kastamonu ve Kastamonulu Zevât", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu – Tebliğler-*, s. 68.

⁴⁸⁵ Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 12.

⁴⁸⁶ Vassâf, *Sefîne*, IV, 32. Ayrıca bk. Şeyhî, *Vakâyü'l-Fudalâ*, I, 432; Sâlim Tezkiresi, vr. 285^a; Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 180^{a-b}.

⁴⁸⁷ Vassâf, *Sefîne*, IV, 32.

⁴⁸⁸ Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 180^b; Vassâf, *Sefîne*, IV, 32; Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 13.

⁴⁸⁹ Vassâf, *Sefîne*, IV, 32; Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 13.

⁴⁹⁰ Vassâf, *Sefîne*, IV, 32.

çok alimin de bulunduğu büyük bir cemaat kendisinden istifade ve istifâza etmiştir.⁴⁹¹ Bunlar arasında icâzet verip kendi yerine halife tayîn ettiği Mudurnulu Abdullah Rüşdî Efendi de vardır.⁴⁹²

Nasûhî Efendi, Mudurnu'da bulunduğu sırada Karabaş Velî, Limni Adası'na sürgüne gönderilmiştir. Bir ara şeyhini ziyaret maksadıyla bu adaya gitmiş ve Niyâzî-i Mısırî'yi de bu esnâda ziyâret ederek duâsını almıştır.⁴⁹³

Nasûhî Efendi, 1096/1685 senesinde yine şeyhinin emriyle⁴⁹⁴ Mudurnu'dan İstanbul'a dönmüş, Mudurnu'daki Sunullahefendi zâviyesinde irşat hizmetlerini devam ettirmesi için de halîfesi Abdullah Rüşdî Efendi'yi görevlendirmiştir.⁴⁹⁵ İstanbul'a dönüşünde Üsküdar Doğancılar'daki Çakırcıhasanpaşa ve Süleymanpaşa câmilerinde iki sene kadar tarikat hizmetlerinde bulunmuştur.⁴⁹⁶ Çakırcıhasanpaşa câmii yakınında Nasûhî Efendi'nin bir hücresi olduğu, bu hücrenin de câminin 1273/1856 senesinde yeniden inşâsı sırasında kaldırıldığı, Süleymanpaşa câmii içinde ise kendisine mahsus bir kürsüsü bulunduğu rivâyet edilmektedir.⁴⁹⁷

Nasûhî Efendi bir gün Karabaş Velî ile birlikte Doğancılar'dan geçerken, şeyhi bir mahalli göstererek, "Oğlum, burası inşaallah senin yüzünden ma'mûr olup, kıyâmete kadar Âsitâne-i Nasûhî diye şöhret bulur." demiş,⁴⁹⁸ bunun üzerine de Nasûhî Efendi, işâret edilen bu arsayı satın almış⁴⁹⁹ ve sevenlerinden Çelebi nâmiyle bilinen Yeniçeri Ağalığıyla Enderûn'dan çıkarılan Hasan Paşa bir dergâh inşâsına başlamışsa da inşaat masraflarını ödeyemeyip bitirmeye muvaffak olamamış,⁵⁰⁰ inşaatın tamamlanması ise yine borçların hepsini ödeyen Nasûhî Efendi'ye nasip olmuştur.⁵⁰¹ Kendi adına izâfetle anılan Nasûhî dergâhı 1099/1688 senesi Ramazan ayında bitirilmiş, açılışı Kadir gecesine rastgelmiş⁵⁰² ve merâsime Galata mevlevîhânesi şeyhi Gavsî Ahmed Dede de hazır bulunmuştur.⁵⁰³

⁴⁹¹ Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 180^b.

⁴⁹² Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 180^b; Vassâf, *Sefîne*, IV, 32.

⁴⁹³ Vassâf, *Sefîne*, IV, s. 33.

⁴⁹⁴ Vassâf, *Sefîne*, IV, s. 32.

⁴⁹⁵ Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 180^b.

⁴⁹⁶ Vassâf, *Sefîne*, IV, 33.

⁴⁹⁷ Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 13.

⁴⁹⁸ Vassâf, *Sefîne*, IV, 33.

⁴⁹⁹ Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 13.

⁵⁰⁰ Vassâf, *Sefîne*, IV, 33; Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 14. Her ne kadar, Şeyhî *Vakâyiu'l-Fudalâ*, I, 432'de, Harîrîzâde *Tibyân*, III, vr. 180^b, Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 232 ve Clayer "Sha'bâniyya", *EP*, s. 155'de mezkûr dergâhın ilk bânîsinin Vezîr Dâmad Hasan Paşa olduğu söylenmişse de bu bilgi yanlıştır. Vezîr Hasan Paşa 1116/1704 senesinde bir minber ilâvesiyle birlikte bir çeşme ve bâzı vakıflar te'sis etmiştir. (Bk. Vassâf, *Sefîne*, s. 34; Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 13).

⁵⁰¹ Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 13; Kerim Kara, *Karabaş Velî*, s. 195-196.

⁵⁰² Vassâf, *Sefîne*, IV, 33; Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 13.

⁵⁰³ Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 13. Dergâh'ın süreç içindeki durumu hakkında bilgi için bk. Fatih Köse, *İstanbul Halvetî Tekkeleri*, İstanbul 2012.

Nasûhî Efendi, kırk üç sene meşîhatında bulunduğu tekkesinde irşat hizmetlerini sürdürürken fazîlet ve kemâli şâyî' olduğundan Sultan III. Ahmed tarafından, 1117/1705 senesi Receb'inde, Abdülhay Efendi'den boşalan Ebû Eyyûb el-Ensârî câmii Kürsî şeyhliği tevcîh edilmiş,⁵⁰⁴ vefatına kadar da bu görevi sürdürmüştür.⁵⁰⁵

Sefîne'nin beyânına göre, "Eâzım-ı ümmetten ekserîne ârız olan belâya Cenâb-ı Nasûhî de ma'rûz olmuş 1126/1714 tarihi Rebîulâhîr'inde" Kastamonu'ya sürgüne gönderilmiştir.⁵⁰⁶ Sebebini kaynaklardan öğrenemediğimiz bu sürgün hayatını Şeyh Şâbân-ı Velî âsitânesinde geçiren Nasûhî Efendi, on sekiz ay kaldıktan sonra 1128/1716 senesi Zilhicce'sinde tekrar İstanbul'daki tekkesine dönmüştür.⁵⁰⁷ 17 Ramazan 1130/15 Ağustos 1718 tarihinde, iftar vaktinde vefat ederek⁵⁰⁸ tekkesi hazîresine defnolunmuştur.⁵⁰⁹

Nasûhî Efendi, zamanının ilimlerini tahsil etmiş alim bir şahsiyettir. Ömer Rıza Kehhale'nin *Mu'cemü'l-müellifîn*'inde tavsif ettiği gibi, müfessir, mütekellim ve bir çok ilimde derinleşmiş bir kimsedir.⁵¹⁰

Muhammed Nasûhî Efendi pek çok eser yazmıştır. Özellikle de on küçük cilt olarak, çeşitli tefsirlerden alıntılarla bazı ilavelerde bulunmak suretiyle tertip ettiği tefsiri de bu yönünün göstergelerindedir.⁵¹¹

Nasûhî Efendi, adına kol tesis edebilecek kadar tasavvuf ve tarikatın sırrına vâkıf aynı zamanda tesirli bir mutasavvıftır. 300 kadar insana hilâfet vermiş,⁵¹² bunlar vasıtasıyla geniş bir zemîne, kurduğu Nasûhiyye kolu yayılma imkânı bulmuştur.

Nasûhî Efendi'nin üçü erkek, üçü kız olmak üzere altı çocuğu dünyaya gelmiştir.⁵¹³

Bursa'da Şâbâniyye

a) Nasûhî Tekkesi

⁵⁰⁴ Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, I, 432; Vassâf, *Sefîne*, IV, 33. Ayrıca bk. Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 180^b; Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 14.

⁵⁰⁵ *Sâlim Tezkiresi*, vr. 285^a; Vassâf, *Sefîne*, IV, 33.

⁵⁰⁶ Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, I, 432; Vassâf, *Sefîne*, IV, 33.

⁵⁰⁷ Vassâf, *Sefîne*, IV, 33. Ayrıca bk. Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, I, 432; Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 16.

⁵⁰⁸ Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, I, 432; Vassâf, *Sefîne*, IV, 35; Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 181^a; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, IV, 558; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, "Nasuhî" md., s. 4288; Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 16, 29. (Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*'de vefat gününü 18 Ramazan olarak kaydeder.). Ayrıca bk. Tabîbzâde, *Meşâyih*, s. 23.

⁵⁰⁹ Şeyhî, *Vakâyiü'l-fudalâ*, I, 432; Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 181^a; Ayvansarâyî, *Hadîka*, II, 232; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 176; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, "Nasuhî" md., s. 4288.

⁵¹⁰ Kehhale, *Mu'cemü'l-müellifîn*, XII, 80.

⁵¹¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 176; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, 711; Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 120-122.

⁵¹² Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 24.

⁵¹³ Vassâf, *Sefîne*, IV, 44; Nasuhioğlu, *Nasûhî*, s. 35.

Nasûhî Tekkesi, Bursa'nın Filiboz Mahallesi'nde Ali Alâaddin Efendi tarafından XVII. yüzyılın başında kurulmuş olan bir Halvetî tekkesidir.⁵¹⁴ Ali Efendi, aslen Akşehirli'dir. İlim tahsilini ikmâl ettikten sonra Kastamonulu Şaban Efendi'nin halifelerinden, Akşehirli Nasuh Efendi'ye intisabla tekmîl-i tarîkat etmiş ve hilâfetle Bursa'ya gönderilmiştir. Alâaddinpaşa câmiinde başlayan irşat faaliyetlerini, şeyhi adına yaptırdığı Nasûhî tekkesinde sürdürmüştür. Baldırzâde'nin *Ravza-i Evliyâ* ve Şemsî'nin *Yâdigâr*'ına göre 1017/1608 senesinde vefat ederek tekkesinin hazîresine defnedilmiştir.⁵¹⁵ Ali Efendi'nin vefat etmesiyle boşalan tekkenin postnişinliğini şeyhzâdesi Mehmed Efendi üstlenmiştir.

Mehmed Efendi, Akşehir'de doğmuş, ilim tahsilini ikmâl ettikten sonra babası Nasuh Efendi'den tekmîl-i tarîkat etmiştir. Bilâhare Bursa'ya gelerek Ali Efendi'ye damat, onun vefatından sonra da Nasûhî Tekkesi'ne şeyh olmuştur. 1040/1631 senesinde vefat ederek, tekkesi hazîresine defnedilmiştir.⁵¹⁶

Mehmed Efendi'nin şeyhliği döneminde Şeyhulislâm Sâdeddin Efendi'nin kızkardeşi Âbide Hanım, Kaplıcalar civârında tekkeye bir hayli bahçe, yine, Sâdeddin Efendi'nin oğlu Muîdzâde Mehmed Emin Efendi tarafından vakfiyeler ilave edilmiştir.⁵¹⁷ Mehmed Efendi'nin vefatıyla boşalan tekkenin şeyhliğini oğlu Nasûh Efendi üstlenmiştir.

Nasuh Efendi, Bursa'da doğmuştur. Babasından tekmîl-i tarîkat ettikten sonra onun vefatı üzerine Nasûhî tekkesi şeyhliğini üstlenmiş ve bu vazifeyi sürdürmekte iken 1098/1687 senesinde vefat etmiştir. Naaşı tekkesi hazîresine defnedilmiştir.⁵¹⁸ Vefatına Çatalsakal Mustafa Efendi; "*Nasûh Efendi fenâdan bekâya kıldı sefer*" (sene: 1096/1687) mısırâmı târih düşmüştür.⁵¹⁹ Vefatıyla boşalan tekkenin postnişinliğini oğlu Ali Efendi (v. 1137/1724) üstlenmiştir.

KAYNAKLAR

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, "Bursalı Belîğ'in Eserlerinde Kastamonu ve Kastamonulu Zevat", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu –Tebliğler-*, Kastamonu 1988, s. 65-70.

-----, *Halvetîlik'in Şabâniyye Kolu Şeyh Şabân-ı Velî ve Külliyesi*, Kastamonu Şeyh Şabân-ı Velî Derneği Yay., Ankara 1991.

Ali Âlî, *Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behcetü'z-Zâkirîn*, Nuruosmâniye Kütüphanesi, nr. 2293.

⁵¹⁴ Baldırzâde, *Ravza-i Evliyâ*, s. 193; Kara, "Bursa Tekkeleri", s. 48/304.

⁵¹⁵ Baldırzâde, *Ravza-i Evliyâ*, s. 193; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 551.

⁵¹⁶ Baldırzâde, *Ravza-i Evliyâ*, s. 251; Şeyhî, *Vakâyü'l-fudalâ*, I, 59; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 551.

⁵¹⁷ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 551-552.

⁵¹⁸ Şeyhî, *Vakâyü'l-fudalâ*, I, s. 583; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 552.

⁵¹⁹ Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, s. 552.

Aşkar, Mustafa, *Niyazî-i Mısırî ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1998.

Atâyî, Nev'îzâde Atâullah, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmiletî's-Şekâik* (neş. Abdülkadir Özcan), II, İstanbul 1989.

Aynî, M. Ali, *Türk Azizleri-I; İsmail Hakkı*, Marifet Yayınları, İstanbul 1944.

Baldırzâde Selîsî Şeyh Mehmed, *Ravza-i Evliyâ* (haz. Mefail Hızlı-Murat Yurtsever), Arasta Yayınları, Bursa 2000.

Bandırmalizâde Ahmed Münib, *Mir'âtü't-turuk*, Dersaadet, İstanbul 1306.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi, I-II*, Bilmen Yayınları, İstanbul 1974.

Bursalı Mehmed Tâhir, *Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On iki Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul 1317.

-----, *Osmanlı Müellifleri, I-III*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1338.

Clayer, Nathalie, "*Sha'bâniyye*", *EI²*, IX, Leiden 1995, 155-56.

Demircioğlu, Ziya, *Şeyh Şabân-ı Velî ve Postnişinleri*, Kastamonu Şabân-ı Velî Derneği Yay., Kastamonu 1990.

Erünsal, İsmail E., *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2008.

Eyüpgiller, Kemal Kutgün, "*Şabân-ı Velî Külliyesi*", *DİA*, XXXVIII, 210-211.

Gürel, Şevket, Doğan Pur, *Hasan Ünsî Hazretleri*, İstanbul 1999.

Harîrîzâde, M. Kemaleddin, *Tibyânu Vesâili Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik, I-III*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, nr. 430-432.

Hasan Efendizâde Senâyî, *Menâkıb-ı Şeyh Nasûhî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 4575.

Hilal Baysar, *Ömerü'l-Fuâdi Hayatı, Edebi Şahsiyeti Eserleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, Ankara 1991.

Hocazâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, İstanbul 1325.

Hulvî, Mahmud Celâleddin, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemezât-ı Ulviyye* (haz. M. Serhan Tayşî), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1993.

Hüseyin Akkaya, *Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî'nin Süleymâniyyesi (I. Kısım: İnceleme)*, Harvard Üniversitesi 1997.

Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, I-II, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281.

-----, *Tercümetü'l-meşâyih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, nr. 1375.

Hüseyin Vassâf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr fî Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, I-V*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309.

Işın, Ekrem, “Şabanîlik”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, VII, 121-123.

İbrahim el-Hâs, *Menâkıb-ı Ünsî Hasan Efendi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Mahmud Efendi, nr. 4607.

İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu, İstanbul 1943.

Kara, Kerim, *Karabaş Velî, Hayatı, Fikirleri, Risaleleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.

Kara, Mustafa, “Bursa Tekkeleri”, *Tarih ve Toplum*, XII (İstanbul 1989), s. 43/298-50/306.

Kehhale, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-müellifin*, I-XV, Beyrut, ts.

Kissling, H. Joachim, “Şa'ban Velî und die Şabanîje”, *Dissertationes Orientales et Balcanicae Collectae: I. Das Derwischtum*, Münih 1986.

-----, “Halveti Tarikati”, I-II-III, (çev.: M. S. Tayşî), *Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni*, sy. 29-33-34, yıl: 5, İstanbul 1993-1994, s. 28-42, 30-35, 27-40

-----, “Şaban-ı Velî ve Şabanîlik” (çev. M. Serhan Tayşî), *Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni*, sy. 37 (Ocak-Nisan), yıl: 6, İstanbul 1995, ss. 26-32.

Kurnaz, Cemal-Mustafa Tatçı, “Karabaş-ı Velî”, *Tasavvuf*, sy. 6 (Mayıs 2001), s. 35-59.

Lâmiî, *Nefehâtü'l-Üns Tercümesi*, Marifet Yayınları, İstanbul 1993.

Mehmed Behcet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, İstanbul 1341.

Mehmed Râşid, *Râşid Târîhi*, I, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1282.

Mehmed Sâmi, *Esmâr-ı Esrâr*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1316.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî (Osmanlı Ünlüleri)* (haz.: Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yayını, I-V, İstanbul 1996.

-----, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye I-IV*, Matbaa-i Âmire 1308.

Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî (Bursa Dergâhları)* (haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy), Uludağ Yayınları, Bursa 1997.

Mehmed Sirâceddin, *Mecma'-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ* (haz. Mehmet Arslan), Sivas 1994.

Mirzâzâde Sâlim Mehmed Emin, *Tezkire*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, nr. 317 (*Sâlim Tezkiresi*).

Mü'minzâde Ahmed Hasîb, “*Dergeh-nâme*”, *Varia Turcica IX, Türkische Miscellen* (haz. Günay Kut-Turgut Kut), İstanbul 1987.

Nasuhioğlu, Rüknüddin, *Şeyh Muhammed Nasûhî Hayatı, Eserleri, Dîvânı, Mektupları* (Yeni Yazıya Aktaran: Kemal Edip Kürkçüoğlu), Âlem Yayınları, ts.

Nüveyhiz, Adil, *Mu'cemü'l-müfessirîn min sadri'l-İslâm hatta'l-asri'l-hâzır*, Müessesetü Nuveyhizi's-Sekafeyye, I-II, Beyrut 1406/1986.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, TTK Yay., Ankara 1997.

Oğuz, Muhammed İhsan, *Şabân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*, Oğuz Yayınları, İstanbul 1995.

Okumuş, Ali, *Menâkıb-ı Şeyh Şabân-ı Velî*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, İstanbul 1998.

Ozanoğlu, İhsan, *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şaban-ı Veli Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, Yenises Matbaası, Kastamonu 1966.

Ömer Fuâdî, *Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Mahmud Efendi nr. 2395.

-----, *Menâkıb-ı Şabân-ı Velî*, Kastamonu 1293.

Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.

Rıhtım, Mehmet, *Seyid Yahya Bakuvi ve Halvetilik*, Bakü 2005.

Sâdik Vicdâni, *Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye (Tarikatlar Silsileleri)*, haz.: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

Safâyî Mustafa, *Tezkiretü's-Şuarâ* (haz. Nuran Altuner), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, İstanbul 1989.

Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1995.

Şeyhî Mehmed Efendi, *Vakâiü'l-fudalâ* (haz. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

Tabîbzâde Mehmed Zâkir Şükrü, *Die Istanbuler Derwisch-Konvente Und hre Scheiche (Mecmua-ı Tekâyâ)* (haz. M. Serhan Tayşî), Berlin 1980.

Tanman, M. Baha, "Aydınoglu Tekkesi", *DİA*, IV, 238-39.

-----, "Aydınoglu Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, 482-84.

Taşköprîzâde, Ahmed İsâmuddîn, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Usmâniyye* (İnceleme ve notlarla neşr.: Ahmet Suphi Furat), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1985.

Tatçı, Mustafa, "Şâbâniyye", *DİA*, XXXVIII, 211-215.

-----, "Şeyh Ömer Fuadî ve Sadefiyye'si", *Yedi İklim*, sy. 41, İstanbul 1992, s. 38-40.

-----, "Yeni Bilgiler Işığında Üsküdarlı Şeyh Muhammed Nasûhî I", *Tasavvuf*, sy. 13 (Temmuz-Aralık 2004), s. 155-187.

-----, *Üsküdarlı Muhammed Nasuhi ve Divanı*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2004.

-----, Cemal Kurnaz, "Şâbân-ı Velî", *DİA*, XXXVIII, 208-210.

Tayşî, M. Serhan, "Ünsî Hasan Efendi", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, VIII, 307.

Telci, Cahit, “İstanbul Tekkeleri Hakkında 1885 Tarihli Bir İstatistik”, *50. Yıl Atatürkçülük Armağanı*, Akademi Kitabevi, İzmir 1994.

Tevfik, *Mecmûatü't-terâcim*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr. 192.

Tuman, Nail, *Tuhfe-i Nâilî*, İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Araştırma Merkezi Kütüphanesi.

Ünalın, Hacer Sibel, *Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri*, İsam Yayınları, İstanbul 2012.

Yazar, L Nihal, *Halvetîliğin Şabâniyye Kolu-Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, Mas Matbaacılık, Ankara 1985.

Yılmaz, Ali, “Şeyh Şâbân-ı Velî”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, VIII, 122-28.

Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, OSAV Yayınları, İstanbul 2007.

ŞABANİYYE'NİN XVIII. YÜZYIL ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA SERÜVENİ: MUSTAFA B. KEMÂLEDDİN BEKRÎ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Ramazan MUSLU
Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Özet

Silsilesi Şeyh Şâbân-ı Velî'ye uzanan Mustafa b. Kemâleddin Bekrî, Karabaş-ı Velî'nin üçüncü kuşak halifesidir. Gençlik çağı Abdülganî en-Nâblusî'nin gözetiminde ilim tahsili ile geçirmiş ve seyr u sülûkünü Abdülatîf b. Hüsâmeddin Halebî (ö.1121/1709-10)'nin rehberliğinde tamamlamıştır. Bilindiği gibi Abdülatîf Halebî, Edirneli (Bolulu, Mısırlı) Mustafa Efendi (ö.1129/1717)'nin halifesidir. Velûd bir müellif olan Bekrî, tasavvuf alanında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ekseninde araştırma yapan batılı bilim adamlarının da dikkatini çekmiş önemli bir mutasavvıftır. Hatta onun XVIII. yüzyılda Halvetiyye'yi yeniden ihya edip etmediği konusu tartışılmıştır. Bu tebliğimizde Bekrî'nin Şam, Kudüs ve Kahire gibi İslam dünyasının önemli merkezlerinde Halvetî-Şabanî geleneğine bağlı olarak yapmış olduğu faaliyetlere, kendisinden sonraki tesirlerine ve böylece tarikatın adı geçen coğrafyadaki serüvenine kısaca ışık tutmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: 18. Yüzyıl, Ortadoğu, Tarikat, Halvetiye, Şabaniye, Mustafa Kemâleddin Bekrî

THE ADVENTURE OF SHA'BÂNİYYA ORDER IN THE MIDDLE EAST AND NORTH AFRICA IN THE EIGHTEEN CENTURY: THE EXAMPLE OF MUSTAFA IBN KAMÂL AL- DÎN AL-BAKRÎ

Abstract

Mustafa ibn Kamâl al-Dîn Bakrî, whose succession (chain of Sufi masters) reaches Shaikh Sha'bân Walî, was the third-generation khalifa of Karabash al-Walî. He spent his youth acquiring knowledge under the supervision of Abd al-Ghanî al-Nablûsî. He then completed his Sûfî training under the guidance of Abd al-Latîf b. Khusâm al-Dîn al-Halabî (d.1121/1709-10), the khalîfa of Mustafa Afandî (d. 1129/1717), also known as Edirneli, Bolulu and 'the Egyptian'. As a prolific author and important Sufi, Bakrî has attracted the attention of Western scholars studying the axis of the Middle East and North

Africa. There is also debate in his role in renewing or re-establishing the Khalwatiyya Order in the 18th century. This paper provides a brief account of his activities in Damascus, Jerusalem and Cairo, which were the major centres in the Islamic world of the Khalwatiyya-Sha‘baniyya Order. It also considers the influence of geography on the practices of the Order.

Keywords: 18th Century, Middle East, Süfî Order, Khalwatiyya, Sha‘baniyya, Mustafâ ibn Kamâl al-Dîn al-Bakrî

Giriş

Temelleri Kerîmüddin Ahî Muhammed (ö. 751/1350-51) tarafından atılan ve halifesi Ömer Halvetî (ö. 800/1397-98) tarafından tesis edilen Halvetiye, Osmanlı döneminin en yaygın tarikatlarından birisidir. Tarikat, “Pîr-i Sâni” olarak anılan Seyyid Yahyâ Şîrvânî (ö. 862/1457 veya 868/1463-64)’den sonra “Rûşeniye”, “Cemâliye”, “Ahmediye” ve “Şemsiye” kollarına ayrılmıştır. Cemâl Halvetî’ye (ö.899/1493-94) nispet edilen Cemâliye şubesiinden de Yusuf Sinan (ö.936/1529)’a nispet edilen Sünbülüye ve Şâbân-ı Velî’ye (ö.976/1568-69) nispet edilen Şâbâniye⁵²⁰ olmak üzere iki kol doğmuştur. Şâbân-ı Velî, bilindiği gibi Hayreddin Tokâdî’nin (ö.940/1533) yetiştirdiği önemli bir mutasavvıftır. Biz konumuz açısından Halvetî-Şâbânî ekolün Ortadoğu ve Kuzey Afrika serüveninde etkin rol oynayan iki isme işaret ettikten sonra asıl örneğimize yani Mustafa b. Kemâleddin el-Bekrî’ye geçmek istiyoruz.

1. Karabaş-ı Velî

Ali Alâeddin Efendi, daha çok tanınan ismiyle Karabaş-ı Velî (ö.1097/1685), Şâbâniye’nin yegâne alt kolu olan Karabaşiye’nin kurucusudur.⁵²¹ Onun konumuz açısından önemi, Arap dünyasında kısa süreli de olsa Halvetî-Şâbânî ekolü temsil eden ilk şeyh olmasıdır. Burada tarikatı daha önce Arap dünyasında ve özellikle Mısır’da temsil etmiş Halvetî şeyhlerini de hatırlamak gerekir. Muhammed Demirtâşî (ö.935/1528-29) ve İbrahim Gülşenî (ö.940/1533-34) hemen akla gelen iki şeyhtir ki her

520 Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 192^a-209^b. Şâbâniye için ayrıca bk. Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Süfîler, Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 91-102.

521 Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 58^a-71^a. Karabaşiye için ayrıca bk. Necdet Yılmaz, *age.*, s. 102-115. **Karabaşiye’nin silsilesi**, Mustafa Muslihiddin (ö.1072/1659), İsmâil Çorûmî (ö.1057/1647), Ömer el-Fuâdî (ö. 1046/1636), Muhyiddin Kastamonî (ö.1013/1604), Abdalbâkî Efendi (ö. 989/1582), Hayreddin Efendi (ö.978/1571), Osman Efendi (ö.976/1569), **Şeyh Şâbân-i Velî** (ö.976/1569), Hayreddin Tokâdî (ö. 931/1525), Çelebi Sultan Cemâl Halvetî Aksarayî (ö.899/1491 veya 902/1494) ve Pîr Muhammed Erzincânî (ö.879/1475) vasıtasıyla **Seyyid Yahyâ Şîrvânî**’ye ulaşır. Bk. Senâî, *Silsilenâme-i Tarikat-i Aliye-i Halvetiyye*, İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin, Yazma nr. 857, vr. 5^a-6^b; İbrahim Has, *Silsile-i Halvetiye-i Karabaş-ı Kastamonî*, Süleymaniye Ktp., H. Mahmud, nr. 2707; Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, IV, 12.

ikisi de Kahire'de metfundur. Ne var ki bu iki şeyh, Rüşeniye kolu temsilcileridir.

2. Bolulu Mustafa Efendi

Karabaş-ı Velî'nin yetiştirdiği halifeleri arasında konumuzla doğrudan ilgili olan halifesi Bolulu, Mısırlı ve Edirneli" nisbeleriyle anılan Mustafa Efendi (ö.1129/1717)'dir. Çeşitli devlet hizmetlerinde bulunduktan sonra şeyhi ile birlikte üç yıl kadar Mekke ve Medine'de ikâmet etmiş ve burada hilâfete nâil olmuştur. "Doğânî Hacı Baba" olarak da anılan Mustafa Efendi, Mısır'a gitmiş ve burada yaptırdığı tekkede dokuz sene kadar irşad hizmetinde ve tarikat faaliyetlerinde bulunduktan sonra 1110/1699'da Edirne'ye yerleşmiştir. Mısır, Kudüs ve Suriye'deki irşad faaliyetlerini ise halifeleri vasıtasıyla sürdürmüştür. Mustafa Efendi, 1129/1717'de Edirne'de vefât etmiş ve Şûle Çelebi Camii'nin hazîresine defnedilmiştir.⁵²²

Pek çok halife yetiştiren Mustafa Efendi, Halvetî-Şâbânî ekolü Ortadoğu'da şeyhine göre daha uzun süre temsil eden ve Şâbâniye'nin yaygınlaşması için faaliyette bulunan ikinci önemli şeyhtir. Halifelerinden özellikle Halepli Abdüllatîf Efendi (ö.1121/1709-10) konumuz açısından önemlidir. Kanaatimizce bu zatın en önemli özelliği, tarikatın Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında yaygınlaşmasını sağlayan Mustafa b. Kemâleddin Bekrî'yi yetiştirmesidir.

Biz bu tebliğimizde Mustafa b. Kemâleddin Bekrî örneğinden hareketle Şâbâniye'nin Ortadoğu ve Afrika'daki yayılış serüvenine kısaca ışık tutmaya çalışacağız.

Mustafa b. Kemâleddin Bekrî Kimdir?

Mustafa b. Kemâleddin Bekrî, Mısır'dan Şam'a göç eden Bedreddin Muhammed b. Süleyman el-Bekrî (ö.1062/1652) âilesine mensup bir şeyhtir.⁵²³ 1688'de Şam'da dünyaya geldi. Babası Kemâleddin b. Ali, Şam'da Cevvâniye Medresesi'nde müderris olarak görev yaptı. 1105/1694'te vefât ettiğiinde Mustafa daha beş altı yaşlarında idi.⁵²⁴ Bu nedenle yetim Mustafa 1111/1699-1700'e kadar annesiyle birlikte kaldı. Annesinin

522 Derviş Hasan Hulûs el-Halvetî, *Tezkiretü'l-müteahhirîn*, vr. 27^b-29^a.

523 Ebü'l-Fazl Muhammed Halîl Murâdî, *Silkü'd-dürrer fi' a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*, Bulak 1301, IV, 190; Abdurrahmân Cebertî, *Târîhu 'Acâibi'l-âsar fi't-terâcimi ve'l-ahbâr*, Beyrut ts, I, 246; Abdülhay b. Abdülkebîr el-Kettânî, *Fehresü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşîhât ve'l-müselâlat* (nşr. İhsân Abbâs), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982, I, 223-224; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn* (nşr., İbnülemin Mahmud Kemal-Avni Aktuç), İstanbul 1951-55, II, 446; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn: terâcimü musannifi'l-kütübi'l-'Arabîyye*, I-XV, Beyrut ts, XII, 271; Fikrî Zekî el-Cezzâr, *Medâhilü'l-müellifîn ve'l-'Alâmü'l-'Arab*, I-IV, Riyad 1994, III, 1283; Ali İhsan Yurd, "Bekrî, Kutbüddin", *DİA*, V (İstanbul 1992), s. 369.

524 Muhammed Bekrî, *İthâfü's-Siddik (Tibyân içerisinde)*, I, vr. 147a; Murâdî, *age.*, IV, 190; Serkîs, *Mu'cem*, I, 582; Kerem Emîn, *age.*, s. 18.

vefâtından sonra amcasının oğlu Şeyh Ahmed b. Kemâleddin b. Abdülkâdir es-Siddîkî'nin himâyesinde ilim tahsili ile meşgul oldu. Abdülganî b. İsmâil Nâblusî (ö.1143/1730), İsmail b. Muhammed Aclûnî (ö.1162/1748) ve Şeyh Abdüllatîf b. Hüsâmeddin Halebî kendilerinden ilim tahsil ettiği hocalarından birkaçıdır.

Bekrî'nin Halvetiye'ye intisabı 1115'te (1704-05) hocası ve aynı zamanda Halvetî şeyhi Abdüllatîf b. Hüsâmeddin el-Halebî vasıtasıyla oldu.⁵²⁵ 1116/1705-06'da "esmâ" telkini aldı ve isim ile müsemmâ arasındaki farkı öğrendi. 1119/1707-08'de ailesinden ayrılıp uzlet maksadıyla Şam'da Necm el-Bâzrâî'nin (ö.655/1257) kurduğu Bâzrâiye Medresesi'ne yerleşti. Burada halvete girip zikir ve evrâd ile meşgul oldu. 1120/1708-09'de seyr u sülûkünü tamamlayıp tam yetki (*hilâfet-i tâmmе*) ile icâzet aldı.⁵²⁶ Şeyhinin 1122/1710-11'de vefâtı üzerine de Halep'te şeyhlik makâmına oturdu.⁵²⁷

Mustafa Bekrî, Halvetiye'den başka Nakşbendiye ve Kâdiriye tarikatlarına da intisap edip icâzet almış (câmi'ut-turuk)⁵²⁸ bir şeyhtir. *Silkü'd-dürrer*'de kaydedildiğine göre, Nakşbendiye tarikatına ilk defa Kutbü'l-ârîfîn Seyyid Murad Özbekî el-Buhârî (ö.1132/1719) vasıtasıyla intisap etmiştir.⁵²⁹ İkincisi ise Basra'da Nakşbendî şeyhi Muhammed Saîd Cerrâhî (ö.1144/1731-32) vasıtasıyla gerçekleşmiştir.⁵³⁰ Kâdiriyye'ye intisabı ise Hama'da Kâdirî Tekkesi şeyhi Yâsin Efendi vasıtasıyla olmuş ve nihayet kendisinden icazete nail olmuştur.⁵³¹

Bekrî'nin tarikatı kısa zamanda yayması, sıkça gerçekleştirdiği seyahatlere bağlanabilir. Nitekim başta İstanbul ve Anadolu olmak üzere Bağdat, Basra, Musul, Halep, Kudüs, Lübnan, Mısır ve Hicâz bölgelerine müteaddit defalar seyahatler yapmıştır. Bu seyahatlerinde tarikatın neşri yanı sıra bölgenin önemli âlimlerini de ziyaret etmiştir. Ali b. Alîl el-Ömerî,

525 Halebî, Halvetiye icâzetini 1102'de (1690-91) Edirmeli Mustafa Efendi'den aldı. Şeyhinin yanında dört yıl terbiye gördü; defalarca halvete girdi. Bk. Muhammed Bekrî, *İthâfû's-Siddik (Tibyân içerisinde)*, I, vr. 148^a; Murâdî, *age.*, IV, 191.

526 Muhammed Bekrî, *İthâfû's-Siddik (Tibyân içerisinde)*, I, vr. 148^a; Murâdî, *age.*, aynı yer; Serkîs, *Mu'cem*, I, 582; Abdülmün'im Hıfînî, *el-Mevsû'atü's-süfîyye*, s. 68. Kerem Emîn, müridlerin daha Halebî'nin sağlığında iken Mustafa Bekrî'ye biat ettiklerini ve şeyhin vefâtından sonra da bu biatlarını yenilediklerini kaydeder. Bk. *age.*, s. 19.

527 Muhammed Bekrî, *İthâfû's-Siddik (Tibyân içerisinde)*, I, vr. 148b; Murâdî, *age.*, aynı yer.

528 Bandırmalızâde, *Mir'âtü't-turuk*, Dersââdet 1306, s. 41.

529 Murâdî, *age.*, IV, 194. Mustafa Bekrî, *Elfiyye fi't-tasavvuf* adlı eserinde bu zâtın ismini Abdurrahîm el-Özbekî olarak kaydetmiştir. Bk. *age.*, vr. 14^b.

530 Mustafa Bekrî, daha önce Nakşbendî şeyhi Murad Özbekî'ye intisap etmişti (bk. Murâdî, *age.*, IV, 194). Nebhânî'nin kaydettiğine göre ise, Mustafa Bekrî'nin Nakşbendiyye tarikatını zâhirî olarak Muhammed Saîd el-Hindî'den; bâtinî olarak da Ebû Yezîd el-Bistâmî'nin ya da başka bir Nakşbendiye büyüğünün rûhâniyetinden almıştır. İntisâbın ne şekilde gerçekleştiği hakkında bilgi için bk. *age.*, II, 481.

531 Muhammed Bekrî, *İthâfû's-Siddik (Tibyân içerisinde)*, I, vr. 149^b-150^a.

Haneî fakîhi ve Hadis âlimi Necmeddin b. Hayreddin er-Remlî, Ezher müderrislerinden Ebû'l-Mekârim Muhammed b. Sâlim el-Hıfnâvî –ki Bekrî'nin müridi ve halifesi olmuştur- ve Seyyid Muhammed b. Ahmed et-Tâfilâtî örnek olarak zikredilebilir.

Bekrî'nin dikkat çeken bir özelliği de Şeyh Şâbân-ı Velî gibi “*mürşidü's-sekaleyn*” olmasıdır. Yani o, hem insanları ve hem de cinleri irşad etme ehliyetine haiz bir şeyhtir. Kaynaklarda onun 1137/1724'te kendisinden veya zürriyetinden ahid alan müridlere cin tâifelerinin reislerinden eziyet vermeyeceklerine dair söz aldığı kaydedilir.⁵³²

Mustafa Kemâleddin Bekrî, 12 Rebûlâhîr 1162/1 Nisan 1749 tarihinde humma sebebiyle 63 yaşında vefat etmiş ve Kahire'deki Karâfe Kabristan'ının “Mücavirler” kısmına defnedilmiştir. Bekrî'nin vefâtından sonra “*Keşke üstadım hayatta olsaydı da başka bir işle meşgul olmak yerine sadece onun hizmetinde bulunsaydım.*”⁵³³ diyen Şeyh Muhammed Hıfnâvî, şeyhinin vefâtından yaklaşık üç ay sonra Şaban 1162/Temmuz 1749'da büyük bir anma merasimi tertip etmiş ve bu merasim daha sonraki yıllarda da bir gelenek olarak tekrarlanmıştır.⁵³⁴

Mustafa Bekrî'nin hayatıyla ilgili önemli bazı tarihler:⁵³⁵

<u>Yıl</u> (hicrî)	<u>Açıklama</u>
1099 (1688)	Doğumu (Şam)
1105	Babasının vefâtı
1115	Abdüllatîf Halebî'ye intisâbı
1119	Uzlet hayatına başlaması
1120	Abdüllatîf Halebî'den Halvetiye icâzetine nail olması
1122	Kudüs'e ilk seyahati ve burada <i>el-Fethu'l-kudsî</i> adlı eserini yazması ve ilk defa İstanbul'a gitmesi
1123	<i>Bülûğu'l-merâm</i> adlı eserini yazması
1126	İkinci defa Kudüs'e gitmesi
1128	Halep ve Trablus'a gitmesi ve ardından Kudüs'e dönmesi
1131	Kudüs'te evlenmesi
1132	Receb Paşa ile Mısır'a gitmesi
1133	Tekrar Kudüs'e dönmesi ve <i>Şerhu's-salavâti'l-Meşîşiyye</i> adlı eserini yazması
1135	İkinci defa İstanbul'a gelmesi ve burada <i>Tefriku'l-hümûm</i> adlı eserini yazması

532 Muhammed Bekrî, *İthâfû's-Siddik (Tibyân içerisinde)*, I, vr. 150a; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 143^a; Nebhânî, *age.*, II, 472.

533 Nebhânî, *age.*, II, 473-474.

534 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 145^a; Nebhânî, *age.*, II, 474; Ali İhsan Yurd, *age.*, s. 22.

535 Kerem Emîn, *age.*, s. 22-24.

- 1136 Hama'da Kadiri Tekkesi Şeyhi Yasin Efendi'den Kadiriyye icazeti alması
- 1138 Annesinin vefatı
- 1139 Halep üzerinden tekrar Kudüs'e dönmesi; Bağdat ve Şam'a gitmesi
- 1140 Basra'da Nakşbendî Şeyhi Muhammed Saîd Cerrâhî'den Nakşbendî nisbesini yenilemesi
- 1143 Oğlu Muhammed'in doğumu
- 1144 Kudüs'te tâun hastalığının yayılması
- 1145 Hacca gitmesi ve Kudüs'e dönmesi
- 1148 İstanbul'a üçüncü defa gelmesi; İskenderiye ve Kahire üzerinden Kudüs'e dönmesi ve kızının vefâtı
- 1149 *el-Mevlidü'd-dürri* adlı eseri şerh etmesi, hacca gitmesi ve ardından Şam ve Nâblus üzerinden Kudüs'e dönmesi
- 1160 Mısır'a gitmesi ve Ezher yakınında bir yere yerleşmesi
- 1161 Son defa hacca gitmesi ve tekrar Kahire'ye dönmesi
- 1162 Hastalanması ve vefâtı (Kahire)
- (1749)

Yukarıda hayatıyla ilgili verilen kronolojiden de anlaşılacağı üzere, Mustafa b. Kemaleddin Bekrî Ortadoğu'nun hemen her merkezine uğrayarak belli bir süre kalmış, kimi zaman halvet kimi zaman celvet halinde bulunmuştur. Hemen her yerde müridleriyle meşgul olmuş, sohbet etmiş ve onları irşad etmeye çalışmıştır. 1149/1737'deki hac yolculuğuna kalabalık bir mürid topluluğu ile çıktığı, Murâdî'nin *Silkü'd-dürer*'de naklettiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Müridlerinin sayısının yüz bini aştığı rivayet edilir. Bu rakam elbette ki mübalağalı bulunabilir. Kesretten kinaye de olsa müridlerinin sayısının on binleri bulduğu tahmin edilebilir. Müridlerinin, emsallerinden fazla oluşu, onun Halvetiyye'yi yeniden ihya edip etmediği tartışmasını da beraberinde getirmiştir ki bu konuya biraz ileride ele alacağız.

Eserleri

Araştırmalarımızda Mustafa Bekrî'nin 192 kadar eserini tespit ettik. Ancak bunlardan (61 tanesi yazma, 18 tanesi de matbu olmak üzere) 79 tanesinin kütüphane kayıtlarına işaret edebildik. 113 tanesinin yerini ise ne yazık ki tespit edemedik. Bekrî, eserlerinin bir kısmını özel istek üzerine kaleme almıştır. Mesela, Muharrem 1137/Eylül 1724 başlarında dostlarından bazılarının, dönemin tartışma konularından biri olan "kavmiyet" ile ilgili bir eser yazmasını istemeleri üzerine, *el-Farku'l-mü'zin bi't-tarab beyne'l-'Acem ve'l-Arab* adlı risâlesini kaleme almıştır.⁵³⁶ Müellif bu eserde Osmanlı Devleti'nin hayırla yâd etmiş ve Osmanlı Devleti'nin hizmetlerini

536 Mustafa Bekrî, *el-Farku'l-mü'zin*, vr. 1^{ab}.

övmüştür.⁵³⁷ Nebhânî (ö.1350/1932) de *Hulâsatü'l-beyân* adlı eserinde Bekrî'nin genelde Osmanoğulları ile ve özelde Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u ve Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi ile ilgili görüşlerine yer vermiştir.⁵³⁸

Bekrî'nin eserleri daha çok sülûk, âdâb, vâkiât, evrâd, ezkâr ve biyografi ile ilgilidir. Ayrıca bazı şerhleri de mevcuttur. Eserlerinden birkaçı şunlardır:

- 1) *el-'Akîdetü's-sünniyye* (العقيدة السنية).
- 2) *el-'Arâisü'l-kudsiyye fi'd-desâisi'n-nefsiyye* (العرائس القدسية في الدسائس النفسية).
- 3) *Bülğatü'l-mürîd ve müntehâ mevkîfi's-sa'id* (بلغة المرید ومنتهى موقف السعيد).
- 4) *Bülûğü'l-merâm fi Halvetiyyeti's-Şâm* (بلوغ المرام في خلوتية الشام).
- 5) *Elfiyye fi't-tasavvuf* (ألفية في التصوف).
- 6) *el-Fethu'l-kudsi ve'l-keşfü'l-ünsî fi viridi's-seher* (الفتح القدسي و الكشف الانسي في ورد السحر).
- 7) *el-Kasîde fi âdâbi's-sülûk* (القصيد في آداب السلوك).
- 8) *Tesliyetü'l-ahzân ve tasliyetü'l-eşcân* (تسليية الأحزان وتصلية الأشجان).
- 9) *el-Vasiyyetü'l-celiyye li's-sâlikine tarîka'l-Halvetiyye* (الوصية الجلية للسالكين طريق الخلوتية).
- 10) *el-Virdü'l-esnâ fi't-tevessül bi Esmâi'l-Hüsna* (الورد الاسني في التوسل بأسماء الحسنی):

Halifeleri

Murâdî, Mustafa Kemâleddin Bekrî'nin yirmi kadar halifesi olduğunu ve çoğunun kendisinden önce vefât ettiğini kaydeder.⁵³⁹ Tespitlerimize göre bilinen önemli halifeleri şunlardır: (1) Ebü'l-Mekârim Şeyh Şemseddin Muhammed b. Sâlim b. Ahmed el-Hıfnâvî (ö.1181/1767), (2) Muhammed b. Abdülkerim el-Medenî es-Semmânî (ö.1189/1775), (3) Ebü'l-Fütûh Muhammed b. Mustafa Kemâleddin el-Bekrî (ö.1199/1784) ve (4) Muhammed el-A'cebî b. Ahmed el-Halebî'dir. Bu halifelerden ilk üçü kendi adlarına birer kol tesis etmiş ve Şâbâniye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yayılmasına katkı sağlamışlardır. Onlardan ilk ikisini kısaca tanıtmak istiyoruz.

1. Muhammed b. Sâlim el-Hıfnâvî (ö.1181/1767)

Muhammed, 1101/1690'da Mısır'ın Bilbîs şehrine bağlı Hıfnâ köyünde doğdu. Hıfza babaannesinde başladı ve Şuarâ sûresine kadar onun nezâretinde ezberledi. Sonra babası onu Şeyh Abdurraûf el-Beşîşî'nin

537 Mustafa Bekrî, *age.* vr. 61^a vd.

538 Yûsuf en-Nebhânî, *Hulâsatü'l-beyân fi ba'dı meâsiri Mevlânâ es-Sultân Abdülhamîd es-Sânî ve ecdâdihû Âl-i Osmân*, (*el-Ehâdisü'l-erba'in fi vücûbi tâ'ati Emîri'l-mü'minîn* içinde), Beyrut 1312, s. 24.

539 Murâdî, *age.*, IV, 196. Nebhânî de Murâdî'den naklen aynı rakamı zikretmiştir. Bk. *age.*, II, 473.

tavsiyesiyle on dört yaşında iken Kahire'ye götürdü ve hıfzını burada ikmâl ettirdi. Muhammed, Şemseddin Muhammed el-Büdeyrî ed-Dimyâtî, Yûsuf Melevî, Muhammed es-Sağîr, Muhammed es-Silcâsî, 'Îd b. Ali en-Numrusî ve Abdullah b. Sâlim el-Basrî gibi döneminin âlimlerinden ilim tahsil ederek icâzet aldı. Şâfiî fıkhı başta olmak üzere Usûl-i Fıkıh, Tefsir, Hadis, Kelâm, Mantık, Nahiv ve Arûz gibi ilim dallarında geniş bir bilgi sahibi olan Muhammed, Ezher'de ders vermekle meşgul oldu.⁵⁴⁰ Ders vermeye başladığı bu yıllarda diğer bir ifadeyle otuz yaşlarında iken tasavvufa ilgi duydu ve Şeyh Ahmed eş-Şâzilî el-Mağribî'ye intisap ederek ondan bazı virdler aldı.⁵⁴¹

Hıfnâvî, 1133/1721'de Kahire'ye gelen Mustafa Kemâleddin Bekrî ile tanıştığında daha fazla muhabbet duyduğu bu şeyhe intisap etti. Ancak bu intisabı diğerlerinden ayıran önemli bir özellik vardı. Cebertî'nin kaydettiğine göre bu özellik, Mustafa Bekrî'nin, bir istisna olarak "istihâre" yaptırmaksızın Muhammed Hıfnâvî'den "ahid" almasıdır. Cebertî'ye göre bu durum, aralarındaki irtibatın kemâlini gösteren önemli bir ipucudur.⁵⁴² Harîrîzâde'nin kaydettiğine göre Mustafa Bekrî, Muhammed Hıfnâvî'ye ilk üç ismi (*lâ ilâhe illallah, Allah, Hû*) birlikte telkin etmiştir.⁵⁴³

Bekrî, 1139/1727'de hac niyetiyle Hicaz'a gitmek üzere yola çıktığında Muhammed Hıfnâvî'ye gönderdiği bir mektupta bir daire çizip içerisine "Hak" ismi yazmış ve kendisinin ilâhî bir izinle ahid alma, zikir telkin etme ve müridleri yetiştirme konusunda halifesi olduğunu kaydetmiştir.⁵⁴⁴

Muhammed Hıfnâvî, Bekrî'ye son derece bağlı idi ve onun hasretini çekiyordu. Şeyhine duyduğu özlemi bir şiirinde şu şekilde ifade eder: "*Kalbimi aldınız; o benim bir parçamdır. Cismimin tamamı yanınızda olsa, bunun size ne zararı olur?* ". Nihâyet şeyhinin daveti üzerine 1149/1736'da her şeyi bırakarak Kudüs'e gitmek üzere yola çıktı. Ona "*Kudüs'e falan kapıdan gir; şurada namaz kıl ve şurayı ziyaret et*" denilince, "*Ben ancak şeyhimi ziyaret için Kudüs'e gidiyorum. Onun kapısından girer; onun evinde namaz kılarım*" dedi. Şeyhine ulaştıktan sonra zikredip uzlet ve halvet yaparak nefsiyle mücâhede etti. Dört ay kaldığı Kudüs'te bir an bile şeyhinin yanından ayrılmadı.⁵⁴⁵

Muhammed Hıfnâvî, Kudüs'ten Kahire'ye dönünce tekrar ders vermeye ve kendisine gelen insanları irşad etmeye başladı. Zamanla ziyaretçileri çoğalınca durumu Mustafa Bekrî'ye bildirdi. Şeyhi, insanların kendisini

540 Cebertî, *age.*, I, 339-340; Harîrîzâde, *age.*, I, vr. 294^b. Bu dönemde Ezher'de okutulan dersler için ayrıca bk. Harîrîzâde, *age.*, I, vr. 294^b-295^a.

541 Cebertî, *age.*, I, 342; Harîrîzâde, *age.*, I, vr. 295^a.

542 Cebertî, *age.*, aynı yer.

543 Harîrîzâde, *age.*, aynı yer.

544 Harîrîzâde, *age.*, I, vr. 295^{ab}. Mustafa Bekrî'nin Muhammed Hıfnî'ye gönderdiği mektupta ahidin ne şekilde alınacağına dair verdiği bilgi için bk. *age.*, I, 297^{ab}.

545 Cebertî, *age.*, I, 351-352; Harîrîzâde, *age.*, I, vr. 295^b.

ziyaret etmesine mani olmamasını; gelen bir Hıristiyan bile olsa faydalı olmasını tavsiye etti. Cebertî'nin kaydettiğine göre, birçok Hıristiyan onun eliyle Müslüman olmuştur.⁵⁴⁶

Muhammed Hıfnâvî, Bekrî'nin bulunduğu mecliste çoğu kez konuşmadan oturur ve ancak bir soru sorulduğunda cevap verirdi. Bu durum şeyhinin dikkatini çekmiş ve ondan meclisinde ve seyahatlerinde konuşmasını istemişti. Bekrî, Abdurrahman Cebertî'nin kaydettiğine göre, bir defasında “İnsanlara karşı rahat ol ve onları güzel karşıla. Bir insanın senin elinle hidâyete ermesi, kızıl develere sahip olmandan daha hayırlıdır” demişti. Yine bir gün Muhammed Hıfnâvî'ye: “Bu gece cemaatle birlikte bizim eve gelin ve zikri burada yapın” dedi. Akşam şiddetli bir yağmur başladı. Muhammed Hıfnâvî, yağmura rağmen yalın ayak ıslanmış bir vaziyette şeyhinin evine ulaştı. Şeyhi “Bu yağmurda nasıl geldin?” dedi. O da: “Efendim, bizden gelmemizi istediniz; her hangi bir kayıt koymadığınız için şiddetli yağmur da olsa, yalın ayak da olsa geldim” dedi. Mustafa Bekrî: “Güzel yaptın; bu, kemâldeki ilk adımdır” diyerek davranışını takdir etti.⁵⁴⁷

Muhammed Hıfnâvî, 1171/1758'de Ezher şeyhliğine getirildi. 1179/1766 yılında hacca gitti. 27 Rebülevvel 1181/23 Ağustos 1767 Cumartesi günü öğleden önce Kahire'de vefât etti ve cenaze namazı Pazar günü Ezher'de büyük bir topluluk tarafından kılındıktan sonra Karâfe Mezarlığı'na defnedildi. Muhammed Hıfnâvî, hocaları, muasırları ve talebeleri tarafından medhedilmiştir.⁵⁴⁸

2. Muhammed b. Abdülkerim es-Semmânî

Muhammed b. Abdülkerim Semmânî, 1132'de (1718-19) Medine'de doğdu ve burada yetişti. Kâdiriye tarikatına da müntesip olan Semmânî, Mustafa Kemâleddin Bekrî'ye Medine'de intisap etti ve Halvetî usûlüne göre seyr u sülûkünü tamamlayarak halifesi oldu. Zamanının kutbu olduğu rivâyet edilen Semmânî, 1189/1775'de Medine'de vefât etti ve Cennetü'l-Bakî' kabristanına defnedildi.⁵⁴⁹

Mustafa Kemâleddin Bekrî'nin Tesirleri

Bekrî, eserleriyle kendisinden sonraki bazı mutasavvıfları etkilemiştir. O, risâlelerini şerh eden birçok yorumcuya ilham kaynağı olmuş ve eserleri kendisinden sonraki bazı Halvetî şeyhleri tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Mesela Abdülhâlık Şabrâvî'nin *Sirâcü ehli'l-bidâyât fi't-tasavvuf* adlı eseri, Bekrî'nin *Hediyetü'l-ahbâb*'i ile büyük ölçüde aynıdır. Hıfnâvî'nin halifelerinden Semânûdî'nin *Tuhfetü's-sâlikîn ve delâletü's-*

546 Cebertî, *age.*, I, 353. Ayrıca bk. Harîrîzâde, *age.*, aynı yer.

547 Cebertî, *age.*, I, 343.

548 Cebertî, *age.*, aynı yer; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 297^a.

549 Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 140^{ab}.

sâirîn ilâ Rabbi'l-âlemîn adlı eseri de yine Mustafa Bekrî'nin *el-Menhecü'l-azb*'ine dayanır.

Mustafa Bekrî'ye nispet edilen “Bekriye”, Halvetiye'nin (Cemâliye-Şâbâniye) Karabaşiye kolundan doğmuş bir alt koldur.⁵⁵⁰ Mustafa Bekrî, mensubu olduğu Karabâşiye'yi, *Elfiyye fi't-tasavvuf* adlı eserinde şu şekilde metheder: “*Halvetiye tarikatına mensup sâdât-ı kirâm, Cüneyd'in tuttuğu gibi yol tutmuşlar ve değişik fırkalara ayrılmışlardır. Onların en hayırlıları Karabaşiye müntesipleridir.*”⁵⁵¹

Mustafa Bekrî'nin yaşadığı coğrafyada başka Arap Halvetî şeyhleri bulunmasına rağmen, kendisi Anadolu'dan gelen bir şeyh olan Abdülâtîf b. Hüsâmeddin el-Halebî'ye intisap etmiş ve seyr u sülûkünü onun gözetiminde tamamlamıştır. Mustafa Bekrî'ye ilk tasavvuf neşvesini veren Şeyh Muhammed ed-Dekdekî de yine bir Türk'tür.⁵⁵²

Hüseyin Vassâf, Mustafa Bekrî'nin seyr u sülûkte “*nazarla terbiye*” olarak ifade edilen bir metod geliştirdiğini ve sâlikin bu metodla mertebeleri kısa sürede geçtiğini kaydeder. Bu tespiti yaptıktan sonra riyâzet, mücâhede ve râbitanın hakkıyla yapılması gerektiğine dikkat çeker ve maksûda ulaşmanın ancak bunlarla mümkün olacağını söyler.⁵⁵³

Mustafa Bekrî'den önceki Halvetî şeyhlerinin pek çoğu, İbnü'l-Arabî düşüncesinden değişik seviyelerde etkilenmiştir. Bu şekilde etkilenen şeyhlerden birisi de İbnü'l-Arabî'nin *Füsûsü'l-hikem* adlı eserine bir şerh yazan ve diğer eserlerini de inceleyen Ali Karabaş'tır.⁵⁵⁴ Bir Karabaşi şeyhi olan Mustafa Bekrî de, daha önce ifade edildiği gibi, Abdülganî Nâblusî'nin gözetiminde İbnü'l-Arabî'nin eserlerini okumuş ve onun düşüncelerinden etkilenmiştir. Nitekim bu durum, kaleme aldığı *Tesliyetü'l-ahzân ve tasliyetü'l-eşcân*⁵⁵⁵ ve *el-Mevridü'l-azb li zevi'l-vürûd fi keşfi vahdeti'l-vücûd*⁵⁵⁶ gibi eserlerinde açıkça görülmektedir. Hatta onun İbnü'l-Arabî'yi metheden bir şiiri günümüze kadar ulaşmıştır.⁵⁵⁷ Mustafa Bekrî'ye kadar

550 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 141^a; Vassâf, *Sefîne*, IV, 123-125; *Tomâr-ı Halvetiyye*, s. 82-83; Tefîk et-Tavîl, *et-Tasavvuf fi Mısır*, İskenderiye 1365/1946, s. 90-97; F. De Jong, *age.*, s. 7-50; L. Massignon-Tahsin Yazıcı, “Tarikat”, *İA*, XII/I, 6, 11.

551 Mustafa Bekrî, *Elfiyye fi't-tasavvuf*, vr. 4^a; Cebertî, *age.*, I, 342; Kerem Emîn, *age.*, s. 19.

552 Ali İhsan Yurd, *age.*, s. 23; Abdülkâdir Ahmed Atâ, *et-Tasavvufu'l-İslâmî*, s. 388.

553 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 396. Nazarla terbiyenin, Mustafa Bekrî'nin dışında başka şeyhler tarafından da kullanıldığı bilinmektedir. Nazarla terbiye, Şâbân-ı Velî'den itibaren tarikat şeyhlerinin yer ve zamana göre kullandıkları bir usûldür. Mesela Karabaş-ı Velî'nin Bolulu Mustafa Efendi'ye nazarıyla ilgili bk. K. Kara, *age.*, s. 120.

554 Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 57^b-58^a.

555 Süleymaniye Ktp., H. Hüsni Paşa, nr. 592, 136 vr.; TÜYATOK., Amasya Bayezid, Yazma, nr. 1636, vr. 157^b-225^b; Dâru'l-Kütübü'l-Misriyye, Tasavvuf, nr. 3007, mikrofilm nr. 37159.

556 Eser, Kerem Emîn tarafından tahkikli olarak neşredilmiştir. Bk. *age.*, s. 193-247.

557 Bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1450, vr. 98.

mânevî silsileyi takip eden Abdülhâfız Ali⁵⁵⁸ gibi daha sonraki bazı Halvetî şeyhleri de İbnü'l-Arabî'den ilham almayı sürdürmüşlerdir.⁵⁵⁹

Mustafa Kemaleddin el-Bekrî Halvetiye'yi yeniden ihya etti mi?

Mustafa Bekrî ve halifeleri, tarîkatın Halep, Şam, Kudüs, Hicâz, Yemen, Mısır, Trablus, Tunus, Cezâyir ve Fas'a kadar yayılmasında ve bu bölgelerde faaliyet göstermesinde önemli rol oynamışlardır.⁵⁶⁰ Murâdî, Mustafa Bekrî'nin yoğun bir teveccüh gördüğünü, müntesiplerinin yüz bini aştığını ve hatta onun müridlerinin isimlerinin kaydedilmesini durdurduğunu ifade eder.⁵⁶¹ Harîrîzâde de tarîkatın yoğun bir kitle tarafından kabul gördüğünü teyit eder.⁵⁶² Nebhânî'ye göre de Mustafa Bekrî'nin şöhreti, daha sağlığında iken yayılmış, kendisine intisap edenlerin sayısı gün geçtikçe artmış ve bu şekilde tarîkatı birçok şehirde faaliyet göstermiştir.⁵⁶³

Yine Mustafa b. Kemâleddin Bekrî, tasavvuf alanında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ekseninde araştırma yapan batılı bilim adamlarının da dikkatini çekmiş ve hatta onun, yukarıda da ifade edildiği gibi, XVIII. yüzyılda Halvetiye'yi yeniden ihya edip etmediği tartışılmıştır. Mesela Paul André, Raymond, Trimmingham⁵⁶⁴ ve B. G. Martin⁵⁶⁵ gibi araştırmacılar, Mustafa Bekrî'nin Halvetiye'yi yeniden canlandırıldığını ileri sürmüşlerdir. Joseph Fletcher, "Çin'de İslâm Tarikatları" adlı makalesinde, XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın ilk yarısında bir "yenilik" (*tecdîd*) hareketinden söz etmekte ve bunu değişik açılardan bölgelere göre değerlendirmektedir. Ona göre genel olarak "tecdîd" teşebbüsü bizzat sûfilere, dört "sünnî" tarikat (Nakşebendiye, Halvetiye, Şaziliye ve Kâdiriye) mensuplarının ve bu tarikatların kollarının eseri olmuştur. Çünkü sûfilere göre, "hadis" ve "fıkıh"ın derinliğine bilinmesi ile serbest düşünme hakkı (*ictihâd*) asıldır.⁵⁶⁶ Mustafa Bekrî'nin önderliğindeki Halvetiye mensubu şeyhlerden özellikle Ahmed Derdîr ve Abdullah Şarkâvî yenilik

558 Abdülhâfız Ali, *Luktatü'l-iclân ve tuhfetü'l-ihvân*, Kahire 1323, s. 4 vd.

559 F. De Jong, *agm*, s. 126-127.

560 *Tomâr-ı Halvetiyye*, s. 225; Ali İhsan Yurd, *age.*, s. 23; Kerim Kara, *age.*, s. 184.

561 Murâdî, *age.*, IV, 194.

562 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 142^b.

563 Nebhânî, *age.*, II, 472, 473.

564 J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam* (Oxford 1971), s. 77.

565 B. G. Martin, *Muslim Brotherhoods in Nineteenth-century Africa* (Cambridge 1976), s. 24; a. mlf., "A Short History of the Khalwatiyya Order of Dervishes," N. R. Keddie (editör), *Scholars, Saints and Sufis, Muslim Religious Institutions since 1500* (Berkeley/Los Angeles, 1972), s. 298.

566 Mustafa Bekrî'nin "fıkıh" ile ilgili görüşleri için bk. *Elfiyye fi't-tasavvuf*, vr. 24^{ab}.

hareketlerine öncülük etmişlerdir.⁵⁶⁷ Nicole Grandin ise Mustafa Bekrî'yi “XVIII. asırdaki büyük müceddid” olarak nitelendirmiştir.⁵⁶⁸

Ortadoğu'daki İslâm tarikatları üzerine yaptığı araştırmalarıyla tanınan Frederick De Jong da başlangıçta Bekrî'nin “Halvetiye'nin en büyük ihyâ edicisi” olduğunu ifade etmiş,⁵⁶⁹ ancak daha sonra bu görüşünden vazgeçerek onun herhangi bir yenilik ve canlanma getirmediğini savunmuştur.⁵⁷⁰

Mısırlı araştırmacı Kerem Emîn ise Mustafa Bekrî'nin Kâhire'de tarikatın islâhına önem verdiğini ifade ettikten sonra, tarikatın dünyanın birçok bölgesine yayıldığı kaydederek ve şöyle der: “el-Kutbü'l-Bekrî, tarikatın şeriata dayanması gerektiği konusuna önem vermiş, uzlet ve halvete dayalı nefis tezkiyesi ve ruh terbiyesi üzerinde yoğunlaşmış ve bunları zikir ve âdâb ile desteklemiştir.”⁵⁷¹ Ayrıca Mustafa Bekrî'nin bugün Mısır bölgesinde hâlâ etkisini sürdürdüğünü kaydeden Kerem Emîn, onun eserlerinin ve virdlerinin Halvetiye tarikatının bütün kollarında okunduğunu ifade etmiştir.⁵⁷² Bekriye tarikatı şeyhinin, Mısır'da 1976 yılına kadar yürürlükte kalan tarikatlarla ilgili kanun gereği *Meşâyihu't-turuki's-sûfiyye*'nin de şeyhi olması, tarikatın Mısır'daki etkinliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁵⁷³

Bekriye'nin kaynaklarda kaydedilen başka bir özelliği de, Halvetiye'nin bir şubesi olmasına rağmen, bütün sûfi tarikatları kendisinde toplamasıdır.⁵⁷⁴ Mustafa Bekrî'nin tarikatların çok olmasının nedeni ile ilgili görüşlerini, *el-Ke'sü'r-râik fi sebebi ihtilâfi't-tarâik*⁵⁷⁵ adlı eserinden öğreniyoruz. O, “Tarikatlar mahlûkatın nefesleri adedince” sözünden hareketle, tarikatların çeşitli ve çok sayıda olmasının nedenini, zevklerin farklı olmasına bağlar. İstidâtların çeşitliliğinin de imdâd, feyz ve tecellilerin farklılığını doğurduğunu belirtir. Mustafa Bekrî, her kulun kendine göre bir seyri ve kurb menziline ulaştıran bir “ismi” bulunduğunu söyler. Çünkü ona göre, Hakk'ın tecellileri o kadar geniştir ki, bir kula aynı yönden iki defa ya da iki ayrı kula bir hikmet olmaksızın aynı tecellî zuhûr etmez.⁵⁷⁶ Her nefeste farklı tecellîlerle karşılaşan

567 Joseph Fletcher, “Çin'de İslâm Tarikatları”, *İslâm Dünyasında Tarikatlar*, s. 33-34.

568 Nicole Grandin, “Sudan, Afrika'nın Boynuzu ve Doğu Afrika'da Tarikatlar”, *İslâm Dünyasında Tarikatlar*, s. 334.

569 F. De Jong, *Turuq and Turuq-linked*, s. 22 (not: 80).

570 F. De Jong, “Mustafa Kamal al-Din al-Bakri (1688-1749) Revival and Reform of the Khalwatiyya Tradition?”, *Eighteenth-Century Renewal and Reform in Islam*, (yay. Nehemia Levtzion and John O. Voll), New York 1987, s. 119-120.

571 Kerem Emîn, *age.*, s. 28.

572 Aynı yer.

573 İrfan Gündüz, “Bekrî, Muhammed Tevfik”, *DİA*, V (İstanbul 1992), s. 370.

574 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 171b; Bandırmalızâde, *Mir'âtü't-turuk*, s. 41.

575 Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 432 (*Tibyân* içerisinde), III, vr. 295^a-303^a).

576 Mustafa Bekrî, *el-Ke'sü'r-râik*, (*Tibyân* içerisinde), III, vr. 295^b. Ayrıca bk. Mustafa Bekrî, *Elfîyye fi't-tasavvuf*, vr. 3^a.

kul, Rabbinden bir an gafil olsa, kaçırdığı güzellik elde ettiğinden daha çok olur. Bilindiği gibi, Hakk'ın vâridâtı kesintisiz olarak devam etmektedir; ancak onu gözetleyen ve susuzluğunu çeken idrak edebilir. Kalp uygunsuz gelen vâridât oraya girer, aksi takdirde geldiği gibi geri döner.⁵⁷⁷ Mustafa Bekrî, vâridâtla ilgili bu ve benzeri bilgileri verdikten sonra, nefesini murâkabe altında tutan bir mürîdin, her nefeste bir hediyeye mazhar olacağını, onu kabul edip vuslat menziline yaklaşacağını ve terakkî etmenin zevkini tadacağını ifade eder.⁵⁷⁸

Bernd Radtke ise bir makalesinde, Mustafa Bekrî ile oğlu Muhammed Bekrî'nin tasavvuf ehlindeki yozlaşma ve çeşitli sapkın uygulamalarla şiddetli bir şekilde mücadele ettiğine dikkat çeker.⁵⁷⁹

Farklı görüşler olsa da genel kabul, Bekrî'nin Halvetiye geleneğini yeniden ihya edip canlandırdığı yönündedir ki bizim de kanaatimiz bu istikamettedir.

Mustafa Bekrî'den sonraki dönemde Mısır'da etkin konumdaki pek çok âlim Halvetiye'yi benimsemiş ve mensubu olmuştur. Yukarıda ifade edildiği gibi, Muhammed Hıfnâvî'nin halifesi Mahmud el-Kürdî (ö. 1195/1780) de bunlardan birisidir.⁵⁸⁰ Kürdî'nin talebesi Abdullah Şarkâvî (ö. 1227/1812) de Ezher şeyhi idi.⁵⁸¹ Bir diğeri de, XVIII. yüzyıl sonlarında Mâlîkiye şeyhi ve aynı zamanda Muhammed Hıfnâvî'nin bir başka halifesi olan İsmail el-Cüneymî'dir.⁵⁸² Torunları, kendisinden sonra *Cüneymiye* olarak adlandırılan bir kol kurmuşlardır.⁵⁸³

Ahmed Derdîr (ö.1201/1787), Muhammed Hıfnâvî'nin belki de en çok tanınan halifesidir.⁵⁸⁴ O da, Mustafa Bekrî gibi, tarîkat âyininde ve evrâdda bazı değişiklikler yapmıştır.⁵⁸⁵ Bu değişiklikler, ondan sonra ortaya çıkan Halvetî kollarının büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiş ve sürdürülmüştür. Bu kollardan biri, Ahmed Sâvî'den (ö. 1241/1825) sonra kendi adıyla anılan "*Sâviye*"dir.⁵⁸⁶ Ahmed Sâvî gibi, Ahmed Derdîr'in birinci ve ikinci kuşak halifeleri, kendi adlarıyla tarîkatlar kurmuşlardır. Halvetiye'nin Mısır'da gerçek anlamda canlanması XIX. yüzyılın ikinci

577 Mustafa Bekrî, *el-Ke'sü'r-râik*, (Tibyân içerisinde), III, vr. 296a.

578 Mustafa Bekrî, *age.*, III, vr. 296b.

579 Bernd Radtke, "Sufism in the 18th century: an attempt at a provisional appraisal, *Die Welt des Islams*, vol. 36/3 (1996), s. 341.

580 Bilgi için bk. Cebertî, *age.*, I, 61-68.

581 Bilgi için bk. Cebertî, *age.*, IV, 159-65.

582 *Age.*, I, s. 290; el-Fûvî, s. 102 vd.

583 Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *es-Sûfî el-Müceddid es-Seyyid Muhammed el-Ğumeymî et-Teftazânî* (Kâhire, 1951), 53 vd.

584 Cebertî, *age.*, II, 147 vd.

585 İbâdetle ilgili ezbere okunan birkaç metin onun tarafından yazılmıştır. *Salavât*, *Tevessül* ve *Manzûme fî esmâillâhi'l-husnâ*, tarîkatın toplu zikrinin bir parçası olmuştur.

586 F. De Jong, *Turuq*, s. 74.

yarısında gerçekleşmiştir. Bu yeniden canlanma içerisinde yer alan şeyhler, Mustafa Bekrî'den yaklaşık bir-bir buçuk asır sonra yaşamıştır. Onlar, Ali Karabaşı'ya ve dolayısıyla Şeyh Şâbân-ı Velî'ye kadar ulaşan bir silsileye sahiptiler ve tarikatın temel niteliklerini muhâfaza ettiler. Bunlara ek olarak onlar, Mustafa Bekrî'nin eserlerinden bazı ilhamlar aldılar ve İbnü'l-Arabî düşüncesine ulaştılar.⁵⁸⁷

Özetle ifade etmek gerekirse Bekrî'den sonra tarikat, *Hıfniye*, *Semmâniye* ve *Kemâliye* olmak üzere üç ana kola ayrılmıştır. Hıfniye'den *Derdîriye*, *Ticâniye*, *Rahmâniye*, *Ezheriye* ve *Mervâniye* olmak üzere beş kol doğarken, Semmâniye'den *Feyziye*; *Derdîriye*'den ise *Sâviye*, *Sibâiye* ve *Vefâiye* kolları zuhûr etmiştir. Bekriye kolları içinde başlangıçta Hıfniye'nin bir kolu olan *Ticâniye* ise, sonradan müstakil bir tarikat haline gelmiştir.⁵⁸⁸ Böylece tarikatın Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da iyice yerleşmesi ve yaygınlaşması Mustafa Bekrî'nin yetiştirmiş olduğu halifeleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Diğer bir ifadeyle Bekrî'nin birinci, ikinci ve üçüncü kuşak halifelerinin tarikatın yaygınlaşmasındaki katkısı büyüktür.

Değerlendirme ve Sonuç

Mustafa b. Kemâleddin Bekrî, Halveti-Şâbânî-Karabaşî geleneğe bağlı bir Arap şeyhidir. Osmanlı'ya karşı düşünceleri olumlu ve minnet doludur. Halveti geleneği Ortadoğu'da yaygınlaştırmıştır. Başta Şam olmak üzere Halep, Kudüs, Bağdat, Basra, Kahire gibi merkezlerde ve Hicaz'da faaliyet göstermiştir. İslam dünyasının önemli ilim merkezlerinden biri olan Ezher'de saygın bir konumu vardır ve yetiştirdiği halifelerinden bir kısmı aynı zamanda burada ders vermiş bulunan âlimlerdir. Tarikatın Kuzey Afrika'daki yaygınlığı daha çok Bekrî'nin birinci ve ikinci kuşak halifeleri vasıtasıyla gerçekleşmiş olsa da onun tarikata bir canlılık kazandırdığı ve yeniden ihya ettiği söylenebilir. Bekrî silsilesinden gelen Rahmaniye bu gün Kuzey Afrika'nın en etkin tarikatlarından birisidir. Öte yandan yine aynı silsileden gelen Ticaniye ise zamanla bağımsız bir tarikat haline gelmiştir. Tarikatın Ortadoğu ve Kuzey Afrika eksenindeki açılım serüvenini daha iyi anlayabilmek ve tahlil edebilmek, Mustafa Kemâleddin Bekrî'nin ve üstlenmiş olduğu misyonun daha iyi tanınmasına ve tahkik edilmesine bağlıdır. Bu ise konuyla ilgilenen araştırmacıların yolunu Kastamonu ve bölgesine düşürecektir. Bu bağlamda Kastamonu Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen bu sempozyumun önemli bir görev ifa ettiğini düşünüyorum ve bu tür sempozyumların devamını diliyorum.

Kaynakça

Abdülhâfız Ali, *Luktatü'l-iclân ve tuhfetü'l-ihvân*, Kahire 1323.

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-*

587 F. De Jong, *agm*, s. 127.

588 Bandırmalızâde, *Mir'âtü't-turuk*, s. 41; Kerim Kara, *age.*, s. 185.

- musannifîn* (nşr., İbnülemin Mahmud Kemal-Avni Aktuç), İstanbul 1951-55.
Bandırmalizâde, *Mir'âtü't-turuk*, Dersââdet 1306, s. 41.
Bekrî, Muhammed, *İthâfî's-Siddîk* (Tibyân içerisinde).
Bekrî, Mustafa b. Kemâleddin, *el-Farku'l-mü'zin bi't-tarab fi'l-farkı beyne'l-'Acem ve'l-Arab*, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 2270, 179 vr.
———, *Elfiyye fi't-tasavvuf*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3646, vr. 1^b-38^b.
Cebertî, Abdurrahmân, *Târîhu 'Acâibi'l-âsâr fi't-terâcimi ve'l-ahbâr*, Beyrut ts.
Cezzâr, Fikrî Zekî, *Medâhilü'l-müellifîn ve'l-A'lâmü'l-'Arab*, I-IV, Riyad 1994.
Fletcher, Joseph, "Çin'de İslâm Tarikatları", *İslâm Dünyasında Tarikatlar*, s. 33-34.
Grandin, Nicole, "Sudan, Afrika'nın Boynuzu ve Doğu Afrika'da Tarikatlar", *İslâm Dünyasında Tarikatlar*, s. 334.
Gündüz, İrfan, "Bekrî, Muhammed Tevfik", *DİA*, V (İstanbul 1992), s. 370.
Hafâcî, Muhammed Abdülmün'im, *es-Sûfî el-Müceddid es-Seyyid Muhammed el-Ğumeymî et-Teftazânî*, Kahire 1951.
Harîrîzâde, Muhammed Kemâleddin Efendi (ö.1299/1882), *Tibyânü vesâilü'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâik*, I-III, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 430-432.
İbrahim Has, *Silsile-i Halvetiye-i Karabaş-ı Kastamonî*, Süleymaniye Ktp., H. Mahmud, nr. 2707.
Jong, F. De, "Mustafa Kamal al-Din al-Bakri (1688-1749) Revival and Reform of the Khalwatiyya Tradition?", *Eighteenth-Century Renewal and Reform in Islam*, (yay. Nehemia Levtzion and John O. Voll), New York 1987, s. 119-120.
Kara, Kerim, *Karabaş Velî: Hayatı, Fikirleri, Risaleleri*, İstanbul 2003
Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-müellifîn: terâcimü musannifî'l-kütübi'l-'Arabîyye*, I-XV, Beyrut ts.
Kettânî, Abdülhay b. Abdülkebîr, *Fehresü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşihât ve'l-müselselât* (nşr. İhsân Abbâs), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1982
Martin, B. G., "A Short History of the Khalwatiyya Order of Dervishes," N. R. Keddie (editör), *Scholars, Saints and Sufis, Muslim Religious Institutions since 1500* (Berkeley/Los Angeles, 1972), s. 298.
———, *Muslim Brotherhoods in Nineteenth-century Africa*, Cambridge 1976.
Massignon L. - Yazıcı, Tahsin, "Tarikat", *İA*, XII/I, 6, 11.
Murâdî, Ebü'l-Fazl Muhammed Halîl, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî 'aşer*, Bulak 1301.

Muslu, Ramazan, *Mustafa Kemaleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2006.

—————, *Osmanlı Toplumunda Anadolu'da Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003.

Nebhânî, Yûsuf, *Hulâsatü'l-beyân fî ba'dı meâsiri Mevlânâ es-Sultân Abdülhamîd es-Sânî ve ecdâdühû Âl-i Osmân*, (*el-Ehâdîsü'l-erba'în fî vücûbi tâ'ati Emîri'l-mü'minîn içinde*), Beyrut 1312.

Radtke, Bernd, “Sufism in the 18th century: an attempt at a provisional appraisal, *Die Welt des Islams*, vol. 36/3 (1996), s. 341.

Senâî, *Silsilenâme-i Tarîkat-i Aliye-i Halvetiyye*, İstanbul Belediye Ktp., Osman Ergin, Yazma nr. 857.

Tavîl, Tefkik, *et-Tasavvuf fî Mısr*, İskenderiye 1365/1946.

Trimingham, J. S., *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971.

Uludağ, Süleyman, “Halvetiyye”, *DİA*, XIV (İstanbul 1997), s. 393-395.

Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, I-V, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2305-2309.

Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001.

Yurd, Ali İhsan, “Bekrî, Kutbüddin”, *DİA*, V (İstanbul 1992), s. 369.

XIX. YÜZYILDA ŞEYH ŞABAN VELİ KÜLLİYESİ

Yrd. Doç. Dr. Fahri MADEN

Yrd. Doç. Dr. Mustafa EĞİLMEZ

Kastamonu Üniversitesi, Türkiye

Özet

XVI. yüzyılda Kastamonu'da Şeyh Şaban Veli tarafından kurulan tekke yüzyıllarca hizmet vermişti. Şeyh Şaban Veli tekkesi 1845 yılında Sultan Abdülmecid'in emriyle Kastamonu kaymakamı Salih Ağa'nın nezaretinde tamir ettirilmiş ve alt yapısı yenilenmişti. Ayrıca aynı kişinin gözetiminde tekkenin ihata duvarları bu dönemde yapılmıştı. Böylece Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar faaliyetlerini sürdüren Şeyh Şaban Veli tekkesinde XIX. yüzyılda Abdurrahman Efendi (ö.1834), Hafız Muhammed Said Efendi (ö.1889), İbrahim Şevki Efendi (ö.1897) ve Ataullah (Ata) Efendi (ö.1942) postnişinlik görevinde bulunmuşlardı. Bunlardan Abdurrahman Efendibabasından icazet almış ve otuz beş sene kadar tekkede görev yapmıştı. Kendisinden sonra tekke postnişinliğine geçen Muhammed Said Efendi ise genç yaşta olmasından dolayı kendini yeterli görmemiş ve Geredeli Halil Efendi'nin yanına giderek ondan ilim tahsil etmişti. Ayrıca o Hacı Mustafa Safiyüddin Efendi'nin de hizmetinde bulunmuştu. Said Efendi'nin 1889 yılında vefat etmesi üzerine oğlu Ata Efendi küçük yaşta olduğundan tekke bir süreliğine boş kalmıştı. Dönemin Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın delaletiyle Bolu'dan İbrahim Şevki Efendi getirilerek posta oturtulmuştu. Yaklaşık yedi yıl tekkede görev yapan İbrahim Şevki Efendi Kastamonu'da büyük saygı ve hürmete mazhar olmuş, başta Ata Efendi olmak üzere pek çok derviş yetiştirip onlara icazet vermişti. Bu çalışmada XIX. yüzyılda Şeyh Şaban Veli tekkesinde meydana gelen gelişmeler ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Şabanilik, Şeyh Şaban Veli, Tekke ve Türbe.

SEYH SABAN VELİ KULLIYE IN XIX. CENTURY

Abstract

XVI. century, founded by Sheikh Shaban Veli dervish lodge in Kastamonu, had hundreds of years of service. Sheikh Shaban Veli dervish lodge, in 1845, by order of Sultan Abdülmecid, under the supervision of Kastamonu governor Salih Agha, repair displaced and renewed infrastructure. In addition, under the supervision of the same person, the walls of the dervish lodge-embracing, was made during this period. Thus,

until the end of the Ottoman Empire, carrying out its activities Sheikh Shaban Veli dervish lodge, XIX. century, Abdurrahman Effendi (ö.1834), Hafız Muhammad Said Effendi (ö.1889), Ibrahim Sevki Effendi (ö.1897) and Ataullah (Ata) Effendi had made postninin. Of these, Abdurrahman Effendi, his father received diploma and up to thirty-five years served dervish lodge. After then him passing the dervish sheikh Mohammed Said Effendi, seen at a young age due to the self-sufficient and Geredeli Halil Effendi went to him, her had been charged knowledge. In addition, he was found in the service of Haji Mustafa Safiyuddin Effendi. Upon Said Effendi, died in 1889, his son Ata Effendi is at an early age, dervish lodge had remained empty for a while. Through Abdurrahman Pasha the period the governor of Kastamonu, İbrahim Şevki Effendi brought from Bolu and was put dervish's clothing. Ibrahim Şevki Effendi who served nearly seven years dervish lodge, achieved great respect and reverence in Kastamonu, especially including Ata Effendi, many dervishes grow, they had icazet. In this study, XIX. century, Sheikh Shaban Veli dervish lodge the developments are discussed.

Key Words: Kastamonu, Sabanism, Sheikh Shaban Veli, Dervish Logde and Tomb.

Giriş

Şeyh Şaban Veli tekkesinin tarihi XVI. yüzyıla dayanmaktadır. Tekkenin banisi doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Şeyh Şaban Veli (ö. 1569) bu yüzyılda yaşamış ve Halveti tarikatına bağlı Şabanilik konulunu kurmuştu. Ancak Halvetilik Şeyh Şaban Veli'den önce Seyyid Ahmed Sünneti tarafından temsil edilmişti. Seyyid Sünneti bir mescid inşa ederek burada hizmet vermişti. XV. yüzyılın sonlarında onun vefat etmesiyle Kastamonu'da bir süre kesintiye uğrayan Halvetilik Şeyh Şaban Veli'nin gelişimiyle tekrar canlanmıştı⁵⁸⁹.

İlk önce Seyyid Sünneti mescidinde inzivaya çekilen Şeyh Şaban Veli uzun süre ibadet ve tefekkürle meşgul olduktan sonra burada irşat faaliyetlerine başlamıştı. Sünneti mescidinin zamanla ihtiyaca cevap vermemesi üzerine irşat faaliyeti Honsalar Camiine taşınmış, Şeyh Şaban Veli'ye tabi olanların sayısı hızla çoğalmıştı⁵⁹⁰. Ancak çıkan yangında Honsalar camiinin harap olması sebebiyle tekrar Seyyid Sünneti mescidine dönmüş, mescid yakınlarındaki bir ev satın alınarak Şeyh Şaban Veli oraya yerleşmişti⁵⁹¹. Yıllarca Kastamonu'da hizmet veren Şeyh Şaban Veli,

⁵⁸⁹ Abdulhalim Durma, *Evlialar Şehri Kastamonu*, Amasya 2008, s.157-158.

⁵⁹⁰ Durma, *a.g.e.*, s.159; Fazıl Çiftçi, *Gönüller Sultanı, Hakikat İlminin Üstadı Şeyh Şaban-ı Veli*, Kastamonu 2011, s.23.

⁵⁹¹ Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Veli*, s.43-45.

Hisarardı mevkiindeki Seyyid Sünneti mescidi ve evini tekke olarak kullanmış, yerine geçecek kişilerin de oturmaları için burayı vakfetmişti⁵⁹².

4 Mayıs 1569 tarihinde vefatının ardından Seyyid Sünneti mescidinin karşısına defnedilen Şeyh Şaban Veli'nin mezarının üzerine türbe yaptırılmıştı. Türbenin yapımına 1575 yılında başlanmış, Sultan I. Ahmed'in Sadrazamı Murat Paşa'nın Kethüdası Ömer Bey tarafından 1612 yılında demirli pencerelerin üzerine kadar duvarları ördürülmüştü. Türbe iki yıl aradan sonra Küre Kadısı Hibetullah Efendi, Dergah-ı Âli Kapıcıbaşlarından Mehmet Ağa ile İlmiye mensuplarından Derviş Ömer Fuadi'nin himmetleri ve Kastamonu halkının da yardımlarıyla tamamlanmıştı. Türbe daha sonraki yıllarda onarım görmüş ve buraya yeni ilaveler yapılmıştı. Türbeye doğu tarafından açılan tali kapı Vezir Kurşuncuzâde tarafından 1618 yılında yaptırılmış ve harem denen bir bölüm eklenmişti. Yine Vezirlerden Halil Paşa türbenin kubbesi üzerine kurşun kaplattırmıştı. Bu sırada türbenin yanına bir de kütüphane inşa edilmiş⁵⁹³, buraya Çorumlu İsmail Kudsi Efendi tarafından pek çok kitap vakfedilmişti⁵⁹⁴.

Şeyh Şaban Veli tekkesi daha ziyade faaliyetlerini burada bulunan cami ile iç içe sürdürmüştü. Seyyid Sünneti Efendi tarafından 1490 yılından önce yaptırılan mescidin ilk şekli ve yapılış tarihi bilinmemektedir. Bununla birlikte 1580 yılında Sultan III. Murad'ın hocası ve müşşidi Şucaeddin Efendi, Seyyid Sünneti Efendi mescidini genişletip bugünkü haliyle Şeyh Şaban Veli camisini yaptırmıştı⁵⁹⁵. Belirtildiği üzere bu cami aynı zamanda Şabanî tekkesi olduğundan içerisinde ve arka tarafında halvethaneler sıralanmaktaydı. Bu özelliğiyle Şeyh Şaban Veli tekkesi tekke camilerdendi. Camide ilerleyen zamanda çeşitli tamirler yapılmış ve binaya yeni birimler ilave edilmişti. Örneğin caminin mihrabının solundaki ahşap vaaz kürsüsü 1641 yılında mahkeme katibi Hasan Çelebi tarafından yaptırılmıştı. 1702 ve 1778 yıllarında cami külliye ile birlikte tamir edilmişti⁵⁹⁶.

Şeyh Şaban Veli Sonrası Şabani Tekkesi (XVI-XVIII. yy)

Şeyh Şaban Veli'nin vefatından sonra Şabani tekkesinde pek çok şeyh görev yapmış ve tekkeyi XIX. yüzyıla taşımışlardı. İlk şeyhlik görevine Şeyh Şaban Veli'nin vasiyeti gereği Osman Efendi getirmişti. Tokat'tan Kastamonu'ya davet edilen Osman Efendi, Şeyh Şaban Veli'nin vefatına çok üzülmüş, sadece kırk gün kadar tekkede şeyhlik yaptıktan sonra vefat etmiş ve Şeyh Şaban Veli türbesinin kuzey tarafına defnedilmişti⁵⁹⁷.

⁵⁹² Abdulkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara 1991, s.42.

⁵⁹³ Abdulkadiroğlu, *a.g.e.*, s.62-64, 104-105; Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Velî*, s.97.

⁵⁹⁴ Duma, *a.g.e.*, s.183.

⁵⁹⁵ Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Velî*, s.87; Taşköprü kazasının Harmancık mahallesinde ve İnebolu'nun Abana nahiyesinin Çoban köyünde de Şeyh Şaban Veli isminde birer cami ve mescid yaptırılmıştı. BOA, EV.MKT.CHT, 160/37; BOA, EV.MKT, 3147/123.

⁵⁹⁶ Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Velî*, s.87-90.

⁵⁹⁷ Durma, *a.g.e.*, s.161; Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Velî*, s.63-67.

Daha sonra tefsir ve hadis ilminde ihtisas sahibi olan Hayreddin Efendi, Şabani tekkesinin ikinci şeyhi olmuştu. Hayreddin Efendi iyiyi kötüden ayırma kabiliyeti yüksek, sohbetleri zevk verici ve Şeyh Şaban Veli'nin kemaline vakıf bir zattı. On yıl postnişinlik yapan Hayreddin Efendi 1579 yılında vefat edip o da Şeyh Şaban Veli türbesine defnedilmişti⁵⁹⁸.

Üçüncü postnişin İskilipli Abdülbaki Efendi, Şeyh Şaban Veli'nin rahle-i tedrisinde yetişmiş ve onun tarafından irşad göreviyle Çorum'a gönderilmişti. Hayreddin Efendi'nin vefatından sonra Kastamonu'ya gelip seccadenişin olmuştu. Cuma günleri ve gecelerinde verdiği tefsir dersleri sırasında manevi hakikatleri her kesimin anlayacağı şekilde açıklamaları sebebiyle dinleyenleri çok etkilenirdi. Onun şeyliği vefat tarihi olan 1589 yılına kadar sürmüştü⁵⁹⁹. Bu dönemde Şeyh Şaban Veli tekkesi Sultan III. Murat'ın mürşidi Şeyh Şucaeddin Efendi tarafından genişletilmiş, tekkeye vakıf arazisi tahsis edilip vakfiye düzenlenmişti⁶⁰⁰.

XVI. yüzyılda Şabani tekkesinin son şeyhi Küre-i Hadid kasabasında dünyaya gelen Muhyiddin Efendi'ydi. Şeyh Şaban Veli'nin Küre-i Hadid'deki halifesi Mahmud Efendi tarafından yetiştirilen Muhyiddin Efendi halkı irşad etmek için Şam'a gönderilmiş, kısa bir sürede burada pek çok kişinin uyandırılmasına vesile olmuştu. Tekrar Kastamonu'ya döndükten sonra ise Abdülbaki Efendi'nin vefatı üzerine Şabani tekkesine postnişin tayin edilmişti. Vefat ettiği 1604 yılına kadar da bu görevi ifa etmişti⁶⁰¹.

XVII. yüzyılda Şeyh Şabani Veli tekkesinde sırasıyla Ömer Fuadi Efendi (ö. 1636), Çorumlu İsmail Kudsi Efendi (ö.1644), Mustafa Çelebi Efendi (ö. 1659), Zileli Abdurrahman Efendi (ö. 1672) ve Hafız İbrahim Efendi (ö.1712) postnişinlik yapmışlardı⁶⁰². Bunlar içerisinde en dikkat çekeni Ömer Fuadi Efendi, 1560 yılında Musa Fakih mahallesinde dünyaya gelmişti. Çocukluk yıllarını Şeyh Şaban Veli'nin sohbetlerini dinleyerek geçirmişti. Medrese eğitimi alan Fuadi Efendi, Arapça ve Farsça öğrenmekle kalmamış bu dillerde edebi ve tasavvufi eserler vermişti. Akli ve nakli ilimlerde ihtisaslaşan Fuadi Efendi, zaman içerisinde manevi ilimlere yönelmişti. Şabaniye tarikatının üçüncü postnişini olan Abdülbaki Efendi'ye intisap etmiş, onun vefatının ardından Muhyiddin Efendi'ye bağlanmıştı. 1604 yılında ise Şeyh Şaban Veli tekkesi şeyhliğine getirilmişti⁶⁰³.

Bunları XVIII. yüzyılda Hafız Ahmet Efendi (ö. 1720), Mehmet Efendi (ö.1743) ve Abdullah Efendi (ö.1767) izlemişti⁶⁰⁴. XVIII. yüzyılın sonlarında Şeyh Şaban Veli tekkesinin başında on üçüncü postnişin Hafız Mustafa Vahdeti Efendi bulunuyordu. Halveti şeyhlerinden Hacı Ahmed

⁵⁹⁸ Durma, *a.g.e.*, s.162; Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Veli*, s.68-70.

⁵⁹⁹ Durma, *a.g.e.*, s.162-163.

⁶⁰⁰ Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Veli*, s.73-74.

⁶⁰¹ Durma, *a.g.e.*, s.163; Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Veli*, s.774-77.

⁶⁰² BOA, İE.ENB, 5/516; Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Veli*, s.82-84.

⁶⁰³ Durma, *a.g.e.*, s.163-166; Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Veli*, s.77-81.

⁶⁰⁴ Abdulkadiroğlu, *a.g.e.*, s.64-65; Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Veli*, s.84.

Efendi'nin oğlu olan ve 1713 yılında dünyaya gelen Mustafa Vahdeti Efendi aklî ve naklî ilimleri tahsil etmiş, pek çok icazet almıştı. Şeyh Şaban Veli tekkesindeki otuz üç yıllık şeyhliği 1800 yılında vefat etmesiyle sona ermişti⁶⁰⁵. Mustafa Vahdeti Efendi keramet ehli bir zattı. Kerametlerinden biri şöyle anlatılmaktadır: Dönemin ilmiye mensuplarından Ağa İmareti Müderrisi Arap Hoca, Mustafa Vahdeti Efendi aleyhinde sözler söylemiş. Mustafa Vahdeti Efendi vefat edince cenazesini yıkamak ona nasip olmuş. Yıkama işi bitip de su döken kişi cenazenin başından ayrılınca Mustafa Vahdeti Efendi Arap Hoca'nın bileğinden tutmuş. Arap Hoca zorla kurtulup cenazenin yıkandığı çadırdan dışarı çıkmış ve şeyhin oğlu Abdurrahman Efendi'ye, "Babanız hayattadır, içeri girin bakın" demiş. Oysa Abdurrahman Efendi çadıra girip baktığında babasının hayatta olmadığını görmüş⁶⁰⁶. Şeyh Şaban Veli türbesine defnedilen Mustafa Vahdeti Efendi çok sayıda halife yetiştirmişti. Bunlardan devrin tanınmış alimlerinden olan Yusuf Bahri Efendi (ö. 1854) Çorum'da medfundur. Bir diğer meşhur halifesi ise Çankırlı Hacı Dede'dir⁶⁰⁷.

XIX. Yüzyılda Şeyh Şaban Veli Tekkesi Postnişinleri Abdurrahman Efendi (1800-1834)

Şeyh Şaban Veli tekkesinin XIX. yüzyılı Abdurrahman Efendi ile başlamaktadır. 1768 yılında dünyaya gelen ve babasının vefatı üzerine postnişin olan Abdurrahman Efendi tahsilini de babasından görmüştü. 1834 yılında vefat edinceye kadar hizmet vermişti⁶⁰⁸. Vefat ettiği günlerde şiddetli hastalığa yakalanan Abdurrahman Efendi dervişlerin yardımıyla cami kapısına kadar güçlkle gelip zikre katılmış, zikrin sonunda dervişleri yanına çağırarak nasihatte bulunmuştu. Bu zikrin ve nasihatın bir veda olduğu anlaşılmaktaydı. Zira Abdurrahman Efendi dervişlerden oğlu Hafız Said Efendi'yi yanlarından ayırmamalarını tavsiye edip herkesin hücrelerine çekilmesini istemiş ve o gece vefat etmişti⁶⁰⁹. Onun da mezarı Şeyh Şaban Veli türbesine defnedilmişti.

Said Efendi (1834-1889)

Şeyh Şaban Veli tekkesinin on beşinci postnişini olan Said Efendi 1817 yılında dünyaya gelmişti. Babasının vefatının ardından genç yaşta posta geçtiğinden⁶¹⁰ kendisini bu göreve yeterli görmemiş, Geredeli Halil Efendi'nin yanına gidip onun talim ve terbiyesine girmişti. Ayrıca Diyarbakırlı Aziz olarak bilinen Hacı Mustafa Safiyüddin (Safi) Efendi'nin

⁶⁰⁵ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s.128; Abdulkadiroğlu, *a.g.e.*, s.65.

⁶⁰⁶ Celal Çatal, "Kastamonu Evliyalari-4", <http://www.bovabatgazetesi.com>, Erişim 23 Mart 2012.

⁶⁰⁷ Yücer, *a.g.e.*, s.128.

⁶⁰⁸ *Kastamonu Şer'iyecisi (VGMA)*, nr.4496, v.47; Yücer, *a.g.e.*, s.128.

⁶⁰⁹ Duma, *a.g.e.*, s.176.

⁶¹⁰ BOA, EV.MKT.CHT, 475/85.

hizmetinde bulunup ondan icazet almıştı⁶¹¹. Said Efendi, Şeyh Şaban Veli'ye bağlılığından dolayı gece gündüz tekkeden ayrılmayıp gelen misafirleri ve ziyaretçileri geri çevirmemişti⁶¹². Yine onun hizmetlerinden biri Şeyh Şaban Veli Menakıbnâme'sinin 1877 yılında Kastamonu Vilayet matbaasında bastırılması olmuştu⁶¹³. Said Efendi uzun yıllar hizmet ettikten sonra 1889 tarihinde vefat etmiş ve o da Şeyh Şaban Veli türbesinde toprağa verilmişti⁶¹⁴.

İbrahim Şevki Efendi (1890-1897)

Said Efendi'nin vefatından sonra oğlu Ataullah Efendi küçük olduğu için tekke bir süre boş kalmıştı. Bunun üzerine Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın aracılığıyla Şabanî tarikatından İbrahim Şevki Efendi Bolu'dan getirilip Şeyh Şaban Veli tekkesi postuna oturtulmuştu⁶¹⁵. Bu arada Said Efendi'nin vefatı üzerine Şeyh Şaban Veli külliyesinde mevcut bulunan tekke, türbe, kütüphane, tekke odaları ve içlerinde mevut emval, eşya ve kitaplar İbrahim Şevki Efendi ile dervişlere devredilmişti⁶¹⁶.

1834 yılı doğumlu İbrahim Şevki Efendi medrese eğitiminin ardından Bolu müftüsü Sıbgatullah Efendi'den şer'î ilimler öğrenmişti. Ayrıca önce Mudurnulu Halil Rahmi Efendi'ye intisap etmiş, onun vefatından sonra da İbrahim Hilmi Efendi'ye bağlanmıştı. Kastamonu'da şöhret ve itibarı artan İbrahim Şevki Efendi, Ataullah Efendi'yi yetiştirmekle kalmamış, Çerkeşli Halil başta olmak üzere beş kişiye daha icazet vermişti. Ramazan aylarında Cuma namazlarından sonra Şeyh Şaban-ı Veli camiinde halka nasihatta bulunmuştu⁶¹⁷.

İbrahim Şevki Efendi 14 Şubat 1893 tarihinde Bolu'da bulunan Gülyüzü tekkesi şeyhi İsmail Efendi'nin ehil olmadığı gerekçesiyle görevden uzaklaştırılması üzerine adı geçen tekkenin de meşihat görevine getirilmişti⁶¹⁸. Ayrıca buraya dört adet oda yaptırıp buradaki tekke ve mescidin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla 5.000 gurus vakfetmişti⁶¹⁹.

Yedi yıla yakın bir süre Şeyh Şaban Veli tekkesi postnişinliğinde bulunan İbrahim Şevki Efendi 5 Mart 1897 tarihinde, 63 yaşında vefat etmişti. Cenazesi Şeyh Şaban Veli türbesinin arka kapısı yanına defnedilmişti. İbrahim Şevki Efendi orta boylu, şişman, seyrek sakallı ve sarıya meyyal bir şemaile sahipti. Münzevi bir hayat yaşamış, ancak ilim sahiplerini ziyaretten geri durmamıştı. Şair bir yönü vardı ve yazdığı şiirler tasavvuf muhtevalıydı.

⁶¹¹ Yücer, *a.g.e.*, s.128-129; Duma, *a.g.e.*, s.177.

⁶¹² Çatal, "Kastamonu Evliyalari-4", Erişim 23 Mart 2012.

⁶¹³ Abdulkadiroğlu, *a.g.e.*, s.64.

⁶¹⁴ Yücer, *a.g.e.*, s.129.

⁶¹⁵ BOA, EV.MKT, 1653/69; 1719/69; Demircioğlu, *a.g.e.*, s.36.

⁶¹⁶ *Kastamonu Şer'îye Sicili (VGMA)*, nr.4550, v.202.

⁶¹⁷ Demircioğlu, *a.g.e.*, s.37-38.

⁶¹⁸ BOA, EV.MKT.CHT, 307/75; BOA, EV.MKT, 1926/104.

⁶¹⁹ *Kastamonu Şer'îye Sicili (VGMA)*, nr.4559, v.43.

İbrahim Şevki Efendi'nin *Kenz-i Mahfi* adlı yazma tefsiri ile basılmamış bir *Divan*'ı mevcuttur⁶²⁰.

Ataullah (Ata) Efendi (1897-1925)

1884 yılında dünyaya gelen Şeyh Ataullah (Ata) Efendi babasının vefatında küçük yaşta olduğu için Şeyh Şaban Veli tekkesi şeyhliğine İbrahim Şevki Efendi getirilmiş ve onun eğitiminden sorumlu tutulmuştu⁶²¹. Mahalle mektebinde hafızlığını tamamlayan Ata Efendi ibtidai ve rüştiye mekteplerini de bitirdikten sonra Kastamonu müftüsü Amazâde Hafız Mehmet Efendi'den dini ilimler tahsil etmişti. Cuma gecelerini Şeyh Şaban Veli tekkesinde ihya eden Ata Efendi, tekke camii imamının vefatı üzerine burada imamet ve hitabetlik görevinde bulunmuştu. Şeyhlik icazetini Mudurnulu Şeyh Halil Rahmi Efendi'den alan Ata Efendi Şeyh Şaban Veli tekkesinin son şeyhidir. II. Meşrutiyetin ilanında İttihad ve Terakki cemiyetine intisap eden Ata Efendi, 31 Mart hadisesinden sonra Sultan Mehmed Reşad'ın tahta çıkışını tebrik amacıyla İstanbul'a giden heyette yer almıştı. 1925 yılında tüm tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra az bir maaşla imamlık görevine devam etmişti. Bu süreçte geçim zorluğu içinde kaldığı halde hiçbir şikayette bulunmamış, kimseye halini bildirmemişti. Ata Efendi 58 yaşında, 24 Aralık 1942 tarihinde beyin kanamasından vefat etmişti. Cenaze namazı Nasrullah Camiinde kılındıktan sonra Gümüşlüce'de defnedilmişti⁶²².

Edebiyata meraklı olan Şeyh Ata Efendi bir çok şairin divan ve eserlerini bir araya toplayarak zengin bir kütüphane kurmuştu. Aynı zamanda şair olan Ata Efendi'nin Tahmis ve Gazel tarzında şiirleri mevcuttur. Şairlik vasfını muhtemelen terbiyesini üzerine almış olan İbrahim Şevki Efendi'den kazanmıştı⁶²³.

XIX. Yüzyılda Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nde Yapılan Tamirler

İlk tesis edildiğinde gayet sade bir yapıda olan Şeyh Şaban Veli tekkesi zamanla yeni binalar ilave edilerek büyümüş, genişlemiş ve bir külliye halini almıştı. Burada ilk inşa edilen bina cami idi. Sonra tekke, türbe ve ek binalar yapılmıştı. Şeyh Şaban Veli türbesinin yanında dikdörtgen planlı bir kütüphane yer alıyordu⁶²⁴. Zamanla kütüphanesiyle birlikte tam bir külliyyeye dönüşen Şeyh Şaban Veli tekke ve türbesi ile derviş odaları, mutfak ve halvethaneleri 1702 ve 1775 yılında tamir ettirilmiştir⁶²⁵. 22 Ekim 1776'da Pîr Şeyh Şaban Efendi'nin türbesinin doğu tarafındaki dar yolda pislik ve

⁶²⁰ Yücer, *a.g.e.*, s.130; Demircioğlu, *a.g.e.*, s.39; Duma, *a.g.e.*, s.179; Celal Çatal, "Kastamonu Evliyaları-5", www.boyabatgazetesi.com, Erişim 28 Mart 2012.

⁶²¹ *Kastamonu Şer'îye Sicili (VGMA)*, nr.4559, v.43.

⁶²² Demircioğlu, *a.g.e.*, s.41-42; Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Veli*, s.85; Duma, *a.g.e.*, s.181.

⁶²³ Abdulkadiroğlu, *a.g.e.*, s.65.

⁶²⁴ "Kastamonu", *Büyük Lûgat ve Ansiklopedi Meydan Larouse*, c.VII, İstanbul 1988, s.59.

⁶²⁵ Kemal Kutgün Eyüpgiller, *Bir Kent Tarihi Kastamonu*, İstanbul 1999, s.116-117; Abdulkadiroğlu, *a.g.e.*, s.104.

çöplerin meydana gelmesi ve birikmesinden dolayı, türbe çevresindeki bazı kişilerin menzilleri satın alınarak yıktırılmış, böylece türbenin doğu tarafındaki dar yol genişletilmişti. Bu tamirat sonucu burada pislik ve çöplerin birikmesi ortadan kaldırılmıştı⁶²⁶. Bunun dışında Şaban Efendi cami ve türbesinin bir takım tamiratları için Kestel kasabasındaki Şeyh Şaban Efendi'nin halifelerinden Şeyh Hasan Efendi'ye 4 Aralık 1776'da 900 guruş ayrılmıştı⁶²⁷. Yine aynı tarihte Şeyh Şaban Efendi tekkesinde mübarek gecelerde kullanılmak üzere mum ve kandil yağı tedariki için, ayrıca fukara ve dervişlerin yemekleri için Kastamonu mukâtaasından 41 akçe tahsis edilmişti⁶²⁸.

Yine külliye binaları muhtelif defalar tamirlerden geçirilerek Osmanlı Devleti'nin sonuna, hatta günümüze kadar varlıklarını yeni binalarla birlikte devam ettirmişlerdi. Külliye'nin giriş kapısının arka yüzündeki kitabeden buranın XVIII. Yüzyılın sonlarında bir defada 1778 tarihinde Sadrazam Mehmed Paşa tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır (*Resim 1*).

Bununla birlikte Şeyh Şaban Veli külliyesinin en fazla bakım ve onarımdan geçirildiği dönem XIX. yüzyıl olmuştur. O kadar ki külliye bu dönemde beş defa tamir ettirilmiş, ayrıca bir defada tamamen yıktırılarak yeniden yaptırılmıştı.

1844-1845 Tamiri

1844 yılında Şeyh Şaban Veli tekkesinin tamire muhtaç olan mahalleri ile tekke civarında bulunan evlerin lağımlarının kapatılması gerekmişti. Adı geçen lağımlar üstü açık bir şekilde Şeyh Şaban Veli türbesinin önünden akmakta idi. Aslında bunların üstünün örtülmesi çevredeki ev sahipleri tarafından yaptırılmıyordu. Ancak bu kişilerin fakir olmaları sebebiyle lağımlar tekkenin tamiriyle birlikte ele alınmış, mimar ve ehil kişilerce keşfi yapılarak tekkenin tamiri için 15.047,5 guruş, lağımların ortadan kaldırılması için 42.580 guruş, toplam 57.627,5 guruş masrafa ihtiyaç olduğu tespit edilmişti⁶²⁹. Yapılan inceleme rapor haline getirilirken 1844 yılına ait Şeyh Şaban Veli vakfının muhasebe kaydı da çıkartılmıştı. Tamirin vakıf geliriyle yapılması mümkün görünmemişti. Zira vakıf geliri çok azdı. Ancak muhterem ve izzet sahibi bir zat olan Şeyh Şaban Veli'nin ruhani teveccühleri için lağımlardan hasıl olan pislğin ortadan kaldırılması elzemdi. Şeyh Şaban Veli'nin mukaddes ruhlarının taciz olmaması için gerekli masrafların Evkaf-ı Hümayun hazinesinden karşılanması istenmişti. Yine bu vesile ile yapılan araştırmada Kastamonu'da Şeyh Şaban Veli vakfına bağlı Şeyh Şucaeddin Efendi vakfının 800 guruş fazlası olduğu görülmüş, ancak bu vakfın varidatının da tekkenin tamir masrafına kafi gelmeyeceği anlaşılmıştı. Sonuçta tamir masrafı için belirlenen 57.627,5

⁶²⁶ *Kastamonu Şer'îye Sicili*, nr. 60 (Hicrî 1189-1191), s.73-74.

⁶²⁷ *Kastamonu Şer'îye Sicili*, nr. 60 (Hicrî 1189-1191), s.78.

⁶²⁸ *Kastamonu Şer'îye Sicili*, nr. 60 (Hicrî 1189-1191), s.77-78.

⁶²⁹ BOA, EV.THR, 149/35.

guruşun mahalli evkaf hasılatından karşılanması ve yapılacak harcamanın bu miktarı geçmemesi emredilmişti⁶³⁰.

Şeyh Said Efendi'nin postnişinliği döneminde gerçekleşen bu tamir Sultan Abdülmecid'in emriyle Kastamonu kaymakamı Salih Ağa tarafından yaptırılmıştı. Tamir sırasında tekke müstemilatı yenilenmiş, alt yapısı elden geçirilmiş, tekke külliyesi ihata duvarıyla çevrilmiş ve lağım kanallarının üzeri kapatılmıştı⁶³¹. Şeyh Şaban Veli Camisi de 1845 yılı tamirinde elden geçirilmişti⁶³². Hatta caminin bir tarafı dağ olduğundan buradan gelecek zararları önlemek amacıyla bir hendek açılmıştı. Dahası bu tamirde tekkenin yakınındaki derenin iki tarafı yeniden inşa edilip kaldırım döşenmiş, böylece oluşan lağımlarında temizlenmesi sağlanmıştı⁶³³. Bu tamire düşülen tarih kitabesinde “Şükriyâ tamirine yaz sen de bir tarih-i tâm/Dergâh-ı bâlâyı ihya kıldı Hân-ı Abdülmecid 1261” ifadesi yer almaktadır (*Resim 2*)⁶³⁴.

Bununla birlikte her ne kadar yapılacak tamirin keşif sırasında belirlenen meblağı geçmemesi istenmişse de bu mümkün olmamıştı. Tekkenin tamiri ve lağımın kapatılması sırasında toplam 83.714 guruş sarf edilmişti. Bu durum özellikle mezkur lağımın aşırı bozuk olmasından kaynaklanmış, masrafın bir kısmı mahalli evkaftan karşılandıysa da yeterli olmayıp büyük çoğunluğu maliye hazinesine borç kaydedilmişti. Daha sonra masraf tutarı Şeyh Şaban Veli külliyesinin tamir masrafları Haremeyn-i Muhteremeyn hazinesine bağlı Sultan Bayezid Han vakfının 1847 yılı hasılatından karşılanmıştı⁶³⁵.

Öte yandan 1848 yılında Çelebi mahallesinde medfun Şeyh Şaban Veli'nin halifelerinden Hacı Dede'nin yanan türbesi ile bitişiğindeki camiin tamiri söz konusu olmuştu. Bu yapılar 17.917 guruş karşılığında onarılmıştı⁶³⁶.

1857 Lağımın Tamiri

1857 yılında Şeyh Şaban Veli tekkesi önünden akan ve bağhane yakınında nehre ulaşan 1.400 zira uzunluğundaki lağımın tamiri yapılmıştı. Bu akıntı harap hale geldiğinden tekke çevresinin temizliğine mani

⁶³⁰ BOA, EV.SRG, 308/172.

⁶³¹ Yücer, *a.g.e.*, s.129.

⁶³² Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Velî*, s.90; Şeyh Şaban Veli camisinin XIX. yüzyıldaki imam, hatip, müezzin-i evvel, müezzin-i sani, devr-i havân, anbardarlık vs görevlileri atamaları için bkz. İstanbul Müftülüğü Evkaf Müfettişliği, 735/157; BOA, EV.MH, 623/67; BOA, EV.MKT.CHT, 490/116; 527/6; 537/110; 587/71; 804/2; BOA, EV.MKT, 1458/103; 2814/23; VGMA, Defter nr.4088, s.402.

⁶³³ 1845 yılı tamirinde satın alınan alet, malzeme, araç ve gereçler için şu kayda bkz. *Kastamonu Şer'îye Sicili (VGMA)*, nr.4613, v.112.

⁶³⁴ Fâzıl Çifci, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, Ankara 1995, s.37.

⁶³⁵ BOA, EV.THR, 12/55; BOA, EV.RZN, 56/171; BOA, EV.BKB, 191/113; BOA, EV.HMH.SRG, 170/174; 159/55.

⁶³⁶ BOA, EV.MH, 176/2; BOA, EV.THR, 1/34; 292/69; Şeyh Şaban Veli'nin bir diğer halifesi Ahi Efendi'nin İlisu kasabasına bağlı Göl ovasında bir zaviyesi mevcuttu. BOA, EV.MKT, 129/146.

olmaktaydı. Bu münasebetle Kastamonu meclis azasından Hacı Hidayet Ağa, evkaf müdürü ve lağımçı ustaları marifetiyle keşf ve muayene edilerek bu lağımın tamiri gerçekleştirilmişti. Bu tamir 6.210 guruşa mal olmuştu⁶³⁷.

1870-1872 Tekkenin Yeniden İhyası

1869 yılında Şeyh Şaban Veli tekkesinin harap bir halde olmasından dolayı yıktırılıp yeniden inşa edilmesi gündeme gelmişti. Yapılan keşifte tekkenin yeniden inşası için enkazdan elde edilecek gelirden başka 57.500 guruşa ihtiyaç olduğu hesaplanmıştı⁶³⁸. Ahalinin ziyaret ettiği bir yer olduğundan tekkenin yeniden inşası masrafının 1870 yılı bütçesine dahil edilmesi ve bu tamiratın mümkün olup olmayacağına dahiliye nezaretinden sorulması düşünülmüştü. Bu arada tekkenin daha önceki tamir masrafı olan 83.714 guruşun Sultan Bayezid Han vakfı gelirinden karşılandığı ifade edilmişti. Bununla birlikte tekkenin mevcut harap haliyle bırakılmaya layık olmadığı, yeniden ihyasıyla dervişlerin ve ziyaretçilerin hayır dualarına müstelzim olacağı düşünülmüştü⁶³⁹. Bu arada tekke vakfının aşar geliri bulunduğu, ancak bu varidatın sadece misafirlerin yemek masrafına yeteceği dile getirilmişti⁶⁴⁰. Ayrıca belirlenen 57.500 guruş masraf bedelinin aşılması, ileride başka masraf ücreti istenmemesi için mahalli yöneticilerin gerekli tedbirleri almaları istenmişti⁶⁴¹.

Harap halde bulunan Şeyh Şaban Veli tekkesinin yıktırılıp yeniden inşasına 1870 yılında başlanmıştı. Bu arada tekke bitişiğinde iki katlı olarak iki adet harem ve selamlık dairelerinin inşa edilmesi de söz konusu olmuştu (*Belge 1*). Bu iki yapının alt katları İsm-i Celal odası, kahve odası, odunluk, ahır, samanlık, divanhâne, yemek odası, iki adet mabeyn odası, abdesthâne, mutfak, çamaşırhane ve iki adet odadan ibaretti. Üst katlar ise Şeyh Efendi odası, iki adet kahve odası, iki adet kiler, iki adet divanhâne, misafir odası, iki adet mabeynn odası, iki adet abdesthâne, sandık odası ve üç adet oda bulunmaktaydı. Bu yapı 17 metre (25 arşın) uzunluğundaydı⁶⁴².

Bu binalarla birlikte Şeyh Şaban Veli tekkesi de yeni baştan düzenlenmiş ve tamirden geçirilmişti. İki yıl süren bu tamir ve inşa sürecinde ilk tespit edilen masrafa ilave olarak 22.160 guruş fazla masraf çıkmış, bu durumda toplam 79, 066 guruş harcanmıştı. Yapılan incelemede fazla masrafın yeni ilavelerden dolayı malzemeye ihtiyaç duyulmasından ileri geldiği, herhangi bir israfın mevzu bahis olmadığı anlaşılmıştı⁶⁴³.

1885 Şeyh Şaban Veli Türbesinin Tamiri

1885 yılında ise Şeyh Şaban Veli türbesinin saçak bölümü tamir ettirilmişti. Şeyh Şaban Veli tekkesi vakfı müstesna evkafdan olduğundan

⁶³⁷ *Kastamonu Şer'îye Sicili (VGMA)*, nr.4525, v.285.

⁶³⁸ BOA, EV.MKT, 560/60.

⁶³⁹ BOA, EV.MKT, 555/73; 519/20; 564/18; BOA, EV.MH, 1496/57; 1496/57.

⁶⁴⁰ BOA, EV.MH, 1496/222.

⁶⁴¹ BOA, EV.MH, 1496/24.

⁶⁴² BOA, EV.MKT, 1496/57.

⁶⁴³ BOA, EV.MKT, 651/68; 655/53; 647/23; BOA, EV.MH, 1619/47.

tamiratının mütevelliler eliyle yaptırılması ve bu tamir için gerekli kurşunun tekke vakfı varidatından karşılanması istenmişti⁶⁴⁴. Neticede türbenin tamiri evkaf muhasebecisi tarafından gerçekleştirilmiş ve bu tamirde İstanbul'dan 462 kıyye kurşun istenmiş ve toplam 2.827 guruş harcama yapılmıştı⁶⁴⁵.

1894-1895 Tamiri ve Su Yolunun Düzenlenmesi

1894 yılında Şeyh Şaban Veli tekkesinde bir tamir daha yapılmıştı. Tekke postnişini Şeyh İbrahim Efendi bir arzuhal ile bu tamirin gerçekleştirilmesi ricasında bulunmuştu. İbrahim Efendi yazısında halkın Halvetiye-i Şabaniye'nin Pîri Şeyh Şaban Veli'nin "envar-ı ruhaniyet ve ulviyet"inden istifade etmek ve itikad-ı tam ile her zaman onu ziyaret için can atmakta olduklarını belirtmişti. Ayrıca Şeyh Efendi daimi surette tekkede fukara ve dervişlerin eksik olmadığını da sözlerine eklemişti. Bununla birlikte tekke varidatının misafirler ile halvetçilerin yemeklerine ancak yettiği, tamirat için para kalmadığı ve bir süre önce Sultan Abdülhamid'in ihsanıyla yapılan tamirattan beri tamir görmediği, bu sebeple harap olmaya yüz tuttuğu ifade edilmişti. İbrahim Efendi'nin isteği üzerine başlanılan bu tamir sırasında tekkeye gelmekte olan suyun da yeterli olmaması nedeniyle yedi adet suyun daha getirilmesi düşünülmüştü. Gerek tamiratın gerekse su getirilmesi projesinin 32.036 guruşa mal olacağı hesaplanmıştı. Daha sonra masrafın 31.300 guruşa düşürülmesi mümkün olmuşsa da tekke vakfının varidatının bu meblağı karşılamaya kafi gelmemesi sebebiyle tekkeye getirilmesi düşünülen yedi su yolunun ilavesinden vazgeçilmiş ve mevcut suyun tasarruflu kullanılması istenmişti⁶⁴⁶.

Bu tamir sırasında Şeyh Şaban Veli külliyesi müstemilatının baştan aşağı esaslı bir yenilemeye tabi tutulması planlanmıştı. Buna göre külli bünyesinde bulunan caminin mevcut sıvaları üzerine mermer döşenmiş, tavanlarıyla diğer ahşap kısımları renkli yağlı boya boyanmış, kiremitleri aktarılmış, mihrap arkasındaki ve caminin harimi dahilindeki Sünneti Efendi'nin mezarı ile caminin muhafaza duvarı üzerine demir parmaklık yaptırılmıştı. Cami bitişiğindeki abdest şadırvan üzerindeki iki harap oda yıktırılarak mevcut enkaz sarf edilip şadırvan korulukla kaplanmıştı. Şadırvan yedi adet pirinç musluk, yeni havuz, havuz etrafına taş döşeli su akıntı bölümü ve gezinti mahalli inşa edilmişti. Yine caminin cümle kapısının ahşap örtüsü yenilenmişti. İlave olarak harap hale gelmiş olan iki ahşap mutfak yıkılarak yeni iki mutfakla birlikte iki ocaklık, bir çamaşırhane, bir ahır, bir odunluk ve iki kademhane tesis edilmişti. Türbe bitişiğindeki kütüphane kapısı da kapatılıp, kullanışı kolay yeni bir kapıyla değiştirilmişti. Yıpranan su yolu yeni hendek açılıp içine yağlı oluk ve kütükler imal edilmişti. Bütün bu tamir ve yenilemeler için gerekli malzemeler temin edilmişti. 22 kalem tutan inşaat

⁶⁴⁴ VGMA, Defter nr. 4093, s.183.

⁶⁴⁵ VGMA, Defter nr. 4093, s.47; Defter nr. 4102, s.73; Defter nr. 4102, s.340.

⁶⁴⁶ BOA, EV.MKT, 2333/74.

ve tamir malzemeleri ile tamiri için gerekli usta ve amelenin rayiç bedelleri tespit edilmişti (*Belge 2*)⁶⁴⁷.

1900-1903 Tamiri ve İki Konağın İnşası

1900 yılı Şeyh Şaban Veli külliyesinin yeni bir tamirden geçirildiği ve ek binaların yapıldığı yıl olmuştur. Bu tamiratın masraflarının belediye tarafından karşılanması söz konusu olmuştur⁶⁴⁸. Ayrıca günümüze ulaşan iki konak ve ortasındaki bina bu tarihte Azdavaylı Mahmut Sırrı Paşa tarafından yaptırılmıştır. Zemin ile birlikte üçer kattan ibaret olan bu binalar daha önce 1870 yılında yaptırılan dairelerin genişletilmesiyle meydana getirilmişti. Azdavaylı fakir bir ailenin çocuğu bulunan Mahmut Paşa askere gidiş yolculuğu sırasında Şeyh Şaban Veli tekkesinde konaklamış, daha sonra Hidiv İsmail Paşa'nın kızı Fatma hanımla evlenmiş ve bu sayede hem paşalık rütbesine yükselmiş hem de maddi açıdan rahatlamıştır. Bu durumu Şeyh Şaban Veli tekkesini ziyaretine borçlu olduğunu düşünen Mahmut Sırrı Paşa tekkeye sürekli hizmette bulunmuş, adı geçen konakları inşa ettirip vakfetmiştir⁶⁴⁹. Ayrıca 1900 tarihinde Recep ayının ilk gününde Mahmut Sırrı Paşa'nın eşi Fatma Hanım tarafından tekke avlusuna bir şadırvan yaptırılmıştır (*Resim 3*). Günümüzde aslına uygun olarak restore edilen şadırvan tek fiskiyeli olup çember havuzunun üzerinde kubbe şeklinde demir kafes bulunmaktadır. Üzeri kiremitle örtülü ahşap şadırvanın havuzunun etrafına abdest almak veya dinlenmek için kürsüler ve sedirler konulmuştur⁶⁵⁰.

1903 yılında da tekkenin harem ve selamlık dairesi cihetinde olan bağçe duvarıyla mezkur dairenin temel duvarları tamir ettirilmişti⁶⁵¹. Ayrıca aynı yıl tekkenin bahçesine Şeyh Şaban Veli camii hatibi Nuri Efendi tarafından bir konak inşa ettirilmişti⁶⁵². Bu tamirler ve inşaat faaliyeti Şeyh Şaban Veli külliyesinin bugünkü şeklini almasını sağlamıştı. 1925 yılından sonra müze olarak kullanılmaya başlanılan adı geçen konaklar bugünde aynı işlevi görmekte, burada Şeyh Şaban Veli ve Şabaniliğe ait eşyalar sergilenmektedir.

Şeyh Şaban Veli Külliyesi Haziresi ve Meşhur Şabaniler

Şeyh Şaban Veli külliyesi içerisinde geniş bir hazireyi barındırmaktadır. Konumuz açısından bu hazirenin önemi XIX. yüzyıla ışık tutan mezar

⁶⁴⁷ BOA, EV.MKT, 2333/74.

⁶⁴⁸ BOA, BEO, 1268/95058; BOA, Y.PRK.UM, 47/127.

⁶⁴⁹ Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Veli*, s.101.

⁶⁵⁰ Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Veli*, s.102.

⁶⁵¹ VGMA, Defter nr. 4105, s.161, 355.

⁶⁵² Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Veli*, s.102.

kitabeleridir. Bu kitabelerden hazirede XIX. yüzyılda Kastamonu'da yetişen ve görev yapan pek çok ileri gelen şahsın medfun olduğu anlaşılmaktadır⁶⁵³.

Bu durum XIX. yüzyılda Şeyh Şaban Veli külliyesinin çok canlı bir inanç merkezi olduğunu göstermektedir. Zira tekkeye gelip gidenler arasında başta Kastamonu valileri ve ileri gelen yöneticiler bulunuyordu. Kastamonu valisi Abdurrahman Paşa Şabaniliğe intisabı olan biriydi. Abdurrahman Paşa Kastamonu valiliği sırasında namazlarını daima Şeyh Şaban Veli camiinde kılmıştı⁶⁵⁴. Kendisi Halveti şeyhlerinden Mudurnulu Şeyh Seyyit Halil Rahmi Efendi'den icazetliydi. Abdurrahman Paşa'nın valiliği sırasında Şabaniliğe bir takım hizmetleri olmuştu. Vali Taşköprü'de Şeyh Şaban Veli'nin doğduğu ev ile yanındaki mescid ve kuyuyu ziyaret edip kasabada bir mahalleye Şabaniye ismini vermişti⁶⁵⁵. Öte yandan dönemin postnişini Şeyh Said Efendi'nin siyasete uzak ve bu tür yakınlığı uygun görmeyen bir tavrı vardı. Bir defasında Kastamonu valisi Abdurrahman Paşa bir miraç gecesi tekkeye sandık dolusu mum ile altmış kuruş hediye gönderdiğinde, Şeyh Said Efendi “Şeyh Şaban Veli'nin Paşa'nın ne mumuna ne de parasına ihtiyacı yoktur” diyerek hediyeleri geri çevirmişti. Bunun üzerine Paşa, “Vekîl-i postnişin cenâb-ı Şeyh Said Sultan/Cenâh-ı Rif'ati elbette umuma sây ü bândır bu” beytini yazmıştı.

Bununla birlikte Abdurrahman Paşa'dan önce ve sonra Kastamonu valiliklerinde bulunan Pertev Paşa (ö. 1873) ile Refik Bey (ö. 1897) tekkenin müdavimlerindendi. Bu kişiler vefatlarının ardından da tekke haziresine defnedilmişlerdi. Yine Tuğgeneral Sadık Paşa (ö. 1893) Şabaniliğe bağlı idi. Şeyh Şaban Veli'nin manevi terbiyesi ve nüfuzu sadece halk arasında revaç bulmamış, adı geçen vali ve paşaların ebedi istirahatgah olarak da bu tekkeyi seçmelerini sağlamıştı. Zira Pertev Paşa ve Sadık Paşa tekke haziresinde yan yana yatmaktadır. Bunlarla birlikte İstiklal Savaşı'nın kahramanlarından Nurettin Paşa'nın annesi Şerife Zeynep Hanım (ö.1922), Kastamonu Hesap İşleri Müdürü Said el-Beyyiz'in kız kardeşi Nadire Hanım (ö. 1908), Kastamonu Mektupçusu Ahmet Rifat Efendi (ö.1901), Kastamonu Valilerinden Hüsnü Bey'in babası İbrahim Efendi (ö. 1909), Vali Mehmet Reşit Paşa'nın hanımı Emine Hatun (ö. 1870), Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın oğlu Mehmet Ali Bey (ö. 1886), Kastamonu merkez mutasarrıfı Tahir Bey'in kayınvalidesi Rukiye Hanım (ö. 1881), Yasincizâde Muhammed Efendi (ö. 1904), Hazine Katibi Muhammed Said Efendi (ö. 1837), Vilayet Mahkemesi Reisi Rizeli Fehmi Bey, ilmiye mensuplarından ve şairlerden Muallim Sadık Efendi, Safranbolu Ulemalarından Zühtü Efendi tekke haziresinde medfundurlar.

⁶⁵³ Meral Taşdemir, *Kastamonu Şeyh Şaban-ı Velî Camisi ve Türbesi Haziresinde Yer Alan Mezar Taşları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

⁶⁵⁴ Yücer, *a.g.e.*, s.129-130.

⁶⁵⁵ Demircioğlu, *a.g.e.*, s.37.

Külliyeye haziresinde mezarları bulunan bu meşhur şahsiyetlerin dışında XIX. yüzyılda Kastamonu başka tanınmış kişiler de Şabaniliğe intisap etmişlerdi. Bunlardan dikkate değer biri Şair Feride Hanım'dı. Kastamonu eşrafından Baharzâde Hamamî Mehmet Raşit Efendinin kızı olarak 1837'de Kastamonu'da dünyaya gelen Feride Hanım, sayıları 20 civarında olan kadın divan şairlerimizden biridir. Tuhfe-i Vehbi'yi okuduğu sıralarda şiire ilgi duymuş, bir süre sonra da babasının şiirlerine nazireler yazmaya başlamıştır. Hayatının bir bölümünü İstanbul'da geçirdikten sonra hastalığı nedeniyle, 1871'de Kastamonu'ya dönmüş, 1878'de babasının vefatına çok üzüldüğünden dolayı inzivaya çekilmişti. Şabaniliğe intisap eden Feride Hanım, hayatının geri kalan günlerini zikir ve tesbih ile geçirmiş, 1903 yılında vefat etmişti. Hat sanatını da icra eden Feride Hanım'ın vefatına yakın zamanlarda hayatını yazı yazarak ve şiir kaleme alarak kazandığı ileri sürülmektedir⁶⁵⁶. Şeyh Şaban Veli'ye methiye olarak yazdığı şiirlerinin yanı sıra 1845 yılındaki tamir münasebetiyle de "âlem bu ya" redifli bir şiir yazmıştı⁶⁵⁷.

XIX. Yüzyılda Şeyh Şaban Veli Tekkesi Vakfı ve Gelirleri

Şeyh Şaban Veli külliyesinin camiye ait kısmı Şeyh Şucaeddin Efendi, türbe kısmı Şeyh Şaban Veli, konaklar ile cami ve türbe arasındaki bahçe Mahmut Sırrı Paşa tarafından vakfedilmişti⁶⁵⁸. Bununla birlikte Şeyh Şaban Veli külliyesinin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla tesis edilmiş bir vakfı bulunuyordu. Bu vakıf 1580 yılında Şeyh Sünneti camiini tamir ettiren Şucaeddin Efendi tarafından genişletilmişti. Şucaeddin Efendi hocası bulunduğu Sultan III. Murad'a Şeyh Şaban Veli tekkesinin vakıf gelirlerinin yetersiz olduğunu bildirmiş, bunun üzerine Sultan Kastamonu merkezine bağlı İsmaili, Çetükviran ve Göçük divanlarının arazisini Şucaeddin Efendi'ye temlik ettirmişti. Şucaeddin Efendi'de bu arazileri tekkeye vakfetmişti⁶⁵⁹. 1582 tarihli vakfiyeye göre gelirlerden camiinin imamına günlük yedi, hatibine dört, müezzinine üç, salâ müezzinine bir, dört kişilik devirhan ekibine birer, camiin temizliğini yapıp kandilleri yıkayan kayyımına iki, halvet ve odalardaki hizmetleri ifa edecek dört dervişe birer akçe ücret ödenmesi, ayrıca mum, zeytinyağı vb masrafların karşılanması için de günlük birer akçe sarf edilmesi şart koşulmuştu. İlave olarak beş odalı vakıf zaviye binasında ikamet etmekte olan Abdülbaki Efendi ve daha sonra gelecek postnişinler için günlük yedi akçe; dervişler ve misafirlerin yemek

⁶⁵⁶ Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, *Şair Hanımlarımız*, İstanbul 1311, s.39-40; Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1970, s.780-782; Mustafa Aslan, "Kastamonu Hattatlar", *Turkish Studies*, Volume 2/4, 2007, s.146-147 (144-160).

⁶⁵⁷ Şiirin son iki satırı şu şekildedir: "Bu Feride âsitan-ı Pîr'e kıldı intisabı/Dest-giridir anım Şaban Baba âlem bu ya" *Baharzâde Feride Hanım Divanı*, haz. Bünyamin Çağlayan, Ankara 2006, s.8, 76.

⁶⁵⁸ Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Veli*, s.87.

⁶⁵⁹ *Kastamonu Şer'iyeye Sicili (VGMA)*, nr.4552, Hüküm 248.

masraflarına harcanmak üzere postnişinin tasarrufuna bir mûd buğday ve uarım mûd arpa tahsis edilmişti⁶⁶⁰. Şeyh Şaban Veli Vakfının Bahadır, Çorumlu, Hamid, İlyakut, Sarı Ömer, İsmail ve Arablı köyleri ile Kozyaka nahiyesine bağlı Cenkviran, Yuva ve Karandı köylerinde arazileri mevcuttu. Bu arazilerden aşar geliri elde ediliyordu. 1899-1900 tarihlerinde tekke vakfının adı geçen arazilerden 33.780 guruş aşar geliri bulunuyordu⁶⁶¹.

Şeyh Şaban Veli'nin halifelerinden Şeyh Şucaeddin Efendi vakfı⁶⁶² ile Laleli vakıfları Şeyh Şaban Veli vakfına bağlı idi ve gelirleri birlikte değerlendiriliyordu⁶⁶³. Bununla birlikte zaman içerisinde Şeyh Şaban Veli külliyesine çeşitli ihtiyaçların karşılanması amacıyla nakit para vakfedilmesi de söz konusu olmuştu. Örneğin 1865 yılında Şeyh Şaban Veli tekkesi postnişini Hafız Mehmed Said Efendi'nin zevcesi Şerife binti Hasan Efendi tarafından 5.000 guruş vakfetmişti (Belge 3). Vakit şartı olarak ise vakfedilen paradan yıllık elde edilen gelirin 400 guruşu tekkede bulunan fukara ve dervişlerin ihtiyaçlarına, 600 guruşu Kur'an tilavetine, 400 guruşu tekkenin su yoluna ve geri kalan gelirler tekkenin ihtiyaçlarına ve tekkede postnişin olanlara verilecekti⁶⁶⁴. 1881 tarihinde Kastamonu müftüsü Mehmed Arif Efendi ise Şeyh Şaban Veli camisinin levazımının karşılanması için 500 guruş vakfetmişti⁶⁶⁵.

Ayrıca merkezi hükümet Şeyh Şaban Veli külliyesine postnişin ve türbedar maaşı, misafirler ve dervişlere yemek parası gibi ödenekler ayırmıştı. Maliye hazinesinden 100 guruş ve Evkaf-ı Hümayun Nezaretine bağlı Laleli Çeşme (Sultan Mustafa Han) evkafından 400 guruş aylık yemek parası tahsis edilmişti⁶⁶⁶. Bu paranın yeterli olmaması nedeniyle artırılması düşünüldüğü gibi⁶⁶⁷, bir ara bu para hazine tarafından üçte bir oranında düşürülerek 333 guruşa indirilmiş⁶⁶⁸, ancak tekke postnişini Hafız Mehmed Said Efendi'nin arzuhali ve istirhamı üzerine Mart 1868 tarihine kadar uygulanmış olan bu tenzilat ortadan kaldırılmıştı⁶⁶⁹. Hatta bu yemek parasının zamanla kafi gelmemesi üzerine Aralık 1875 tarihinden itibaren

⁶⁶⁰ Çiftçi, *Şeyh Şaban-ı Velî*, s.90.

⁶⁶¹ VGMA, Defter nr. 4083, s.99; Defter nr. 4105, s.124; Defter nr.3777, s.74; BOA, ŞD, 1641/11; BOA, EV.MKT, 2678/42.

⁶⁶² BOA, EV.MKT, 2333/74; 306/60.

⁶⁶³ BOA, EV.MH, 615/100; 1155/131; 1155/64; BOA, C.EV, 507/25616.

⁶⁶⁴ *Kastamonu Şer'îye Sicili (VGMA)*, nr.4532, v.52.

⁶⁶⁵ VGMA, Defter nr. 203, s.201.

⁶⁶⁶ BOA, EV.MH, 225/37; 254/19; 258/63; 260/15; EV.MKT, 238/88; EV.RZN, 46/131; VGMA, Defter nr.916, s.65; Defter nr.2086, s.93.

⁶⁶⁷ BOA, A.MKT, 73/55.

⁶⁶⁸ BOA, EV.MKT, 474/30; 697/102; 697/114; BOA, EV.MH, 1655/68; 1655/68.

⁶⁶⁹ BOA, EV.MKT, 474/32; 461/33; 1125/15.

Haremeyn-i şerifeyn vakfından 200 guruş daha ilave edilmişti⁶⁷⁰. Taamiyeye ilave olarak tekkeye aylık 40 guruş revgan-ı şem parası tahsis edilmişti⁶⁷¹.

Tekkedeki türbedar, imam, müezzin vs görevlilere de maaş bağlanmıştı. Camiin imamet ve hitabet cihetlerine yıllık 690 guruş aşar geliri tahsis kılınmıştı⁶⁷². Bununla birlikte 1853 tarihinde Kastamonu ahalisinden Emir Efendizâde Emin Efendi'nin vefatı üzerine mahlul kalan maaş Şeyh Şaban Veli türbedarı Seyyid Abdullah Efendi'ye tahsis edilmişti⁶⁷³. Yine türbedar maaşı olarak 50 guruş verilmekteydi⁶⁷⁴. Bununla birlikte 1867 yılında Şeyh Şaban Veli halifelere Şeyh Mustafa Efendi'ye hac masrafı ödenmişti⁶⁷⁵.

EKLER

Resim 1. Şeyh Şaban Veli Külliyesinin Tamir Kitabesi (1778)

⁶⁷⁰ BOA, EV.MKT.CHT, 51/119; BOA, EV.MKT, 796/41; 1125/15; BOA, EV.MH, 2364/14; 2552/37; 2552/37.

⁶⁷¹ BOA, EV.MH, 1268/84.

⁶⁷² BOA, EV.MKT, 3147/103.

⁶⁷³ BOA, MVL, 337/11.

⁶⁷⁴ VGMA, Defter nr. 4104, s.167.

⁶⁷⁵ BOA, MVL, 549/14.

Resim 2. Şeyh Şaban Veli Tekkesinin Tamir Kitabesi (1845)

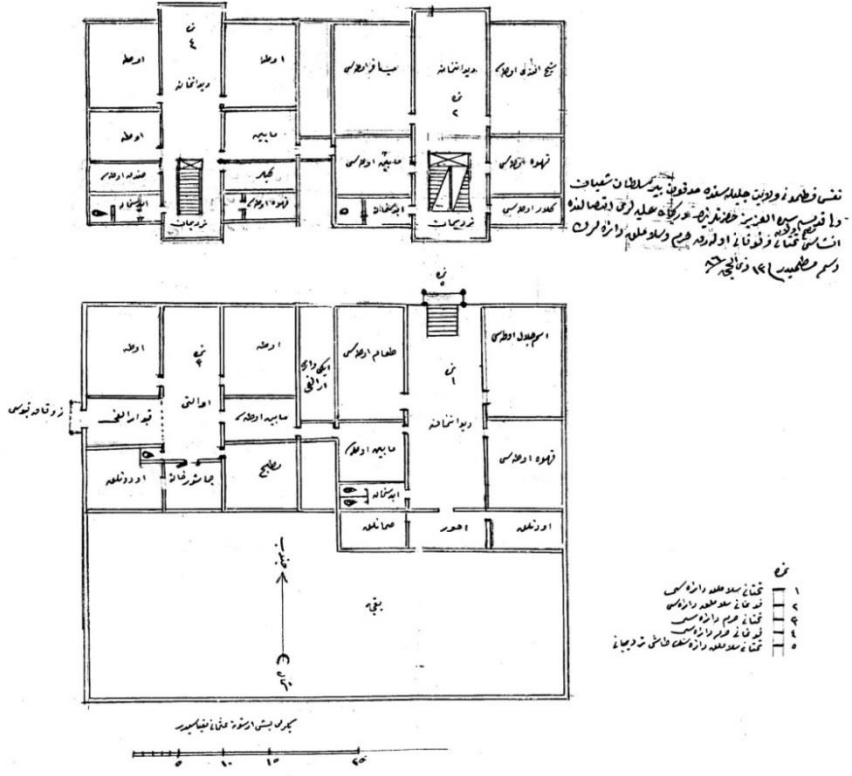
Resim 3. Fatıma Hanım'ın Yaptırdığı Şadırvanın Kitabesi (1900)

Resim 4. Kastamonu Valisi Vefik Bey'in Mezar Taşı Kitabesi

Belge 1. 1870-1872 Tamirinde Yapıtılan Daireler⁶⁷⁶

Belge 2. Şeyh Şaban Veli Tekkesinin Tamiri İçin Gerekli Malzemelerin Bir Kısmının Rayiç Bedelleri (1894)⁶⁷⁷

⁶⁷⁶ BOA, EV.MKT, 1496/57.

⁶⁷⁷ BOA, EV.MKT, 2333/74.

عقد بر شام ولی در کلاه تر بغداد تبراً از حضرت آقا محمد باقر در تبریک

عاری طالب بوجی لایه ای بر شام میرزا علی بوجی قید بوجی فیصله وزیر ملک بوجی وقت باقر بوجی
 خام بوجی خدیجه بوجی اکبر بوجی کریم بوجی میرزا بوجی میرزا بوجی
 اوردانی نذیر خان آقا بوجی میرزا نذیر خان آقا بوجی میرزا نذیر خان آقا بوجی میرزا نذیر خان آقا بوجی میرزا نذیر خان آقا بوجی
 بر عین نذیر خان آقا بوجی بر عین نذیر خان آقا بوجی بر عین نذیر خان آقا بوجی بر عین نذیر خان آقا بوجی بر عین نذیر خان آقا بوجی
 بستانه بر بلف بوجی کتیر بوجی عتیق بوجی دودک بوجی میرزا بوجی
 میرزا بوجی میرزا بوجی

ایستاد خرد و عمر آستانه سازنده ایچون کورسینلور خاندان ایچون کورسینلور خاندان

ایمان علی

عبدالله

ایستاد خرد و عمر آستانه سازنده ایچون کورسینلور خاندان ایچون کورسینلور خاندان

Belge 3. Şerife Hanım'ın Şeyh Şaban Veli Tekkesine 5.000 Guruş Vakfetmesi (1865)⁶⁷⁸

⁶⁷⁸ Kastamonu Şer'iye Sicili (VGMA), nr.4532, v.52.

Handwritten header text including dates and names. Visible dates include 1500 and 1848.

Main body of handwritten text in Ottoman Turkish script, written in a cursive style.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT, 73/55.
BOA, BEO, 1268/95058.
BOA, C.EV, 507/25616.
BOA, EV.BKB, 191/113.
BOA, EV.HMH.SRG, 159/55.
BOA, EV.HMH.SRG, 170/174.
BOA, EV.MH, 1268/84;1496/222; 1496/24; 1496/57; 1496/57; 1619/47;
1655/68; 1655/68; 176/2; 225/37; 254/19; 258/63; 260/15; 2364/14;
2552/37; 2552/37; 615/100; 1155/131; 1155/64; 623/67.
BOA, EV.MKT, 129/146; 1458/103; 2814/23; 1496/57; 1496/57;
1653/69; 1719/69; 1926/104; 2333/74; 2333/74; 2333/74; 2333/74; 306/60;
238/88; 2678/42; 3147/103; 3147/123; 474/30; 697/102; 697/114; 474/32;
461/33; 1125/15; 555/73; 519/20; 564/18; 560/60; 651/68; 655/53; 796/41;
1125/15.
BOA, EV.MKT.CHT, 160/37; 307/75; 475/85; 490/116; 527/6; 537/110;
587/71; 804/2; 51/119.
BOA, EV.RZN, 46/131; 56/171.
BOA, EV.SRG, 308/172.
BOA, EV.THR, 1/34; 292/69; 12/55; 149/35.
BOA, İE.ENB, 5/516.
BOA, MVL, 337/11; 549/14.
BOA, ŞD, 1641/11.
BOA, Y.PRK.UM, 47/127.
BOA, EV.MKT, 647/23.
İstanbul Müftülüğü Evkaf Müfettişliği, 735/157.
Kastamonu Şer'iyeh Sicili (VGMA), nr.4525, v.285.
Kastamonu Şer'iyeh Sicili (VGMA), nr.4532, v.52.
Kastamonu Şer'iyeh Sicili (VGMA), nr.4550, v.202.
Kastamonu Şer'iyeh Sicili (VGMA), nr.4552, Hüküm 248.
Kastamonu Şer'iyeh Sicili (VGMA), nr.4559, v.43.
Kastamonu Şer'iyeh Sicili (VGMA), nr.4613, v.112.
Kastamonu Şer'iyeh Sicili, nr. 60 (Hicrî 1189-1191), s.73-74, 77-78.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 4093/47; Defter nr. 4102,
s.73; Defter nr. 4102, s.340; Defter nr. 4105, s.124, 161, 355; Defter nr. 203,
s.201; Defter nr. 4083, s.99; Defter nr.3777, s.74; Defter nr. 4104, s.167;
Defter nr.4088, s.402; Defter nr.916, s.65-66; Defter nr.2086, s.93; Defter nr.
4093, s.183.

B. Kaynak ve Araştırma Eserler

- “Kastamonu”, *Büyük Lûgat ve Ansiklopedi Meydan Larouse*, c.VII,
İstanbul 1988, s.57-60.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, *Halvetilik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara 1991.

ASLAN, Mustafa, "Kastamonu Hattatlar", *Turkish Studies*, Volume 2/4, 2007, s.144-160.

Baharzâde Feride Hanım Divanı, haz. Bünyamin Çağlayan, Ankara 2006.

ÇATAL, Celal, "Kastamonu Evliyalari-4", <http://www.boyabatgazetesi.com>, Erişim 23 Mart 2012.

-----, "Kastamonu Evliyalari-5", www.boyabatgazetesi.com, Erişim 28 Mart 2012.

ÇİFTÇİ, Fazıl, *Gönüller Sultanı, Hakikat İlminin Üstadı Şeyh Şaban-ı Velî*, Kastamonu 2011.

-----, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, Ankara 1995.

DURMA, Abdulhalim, *Evliyalar Şehri Kastamonu*, Amasya 2008.

EYÜPGİLLER, Kemal Kutgün, *Bir Kent Tarihi Kastamonu*, İstanbul 1999.

Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, *Şair Hanımlarımız*, İstanbul 1311.

İNAL, Mahmud Kemal, *Son Hattatlar*, İstanbul 1970.

TAŞDEMİR, Meral, *Kastamonu Şeyh Şaban-ı Velî Camisi ve Türbesi Haziresinde Yer Alan Mezar Taşları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

YÜCER, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003.

HALVETİYYE-İ ŞÂBÂNİYYE’NİN MİSİR ŞUBESİ: AHMED ES-SÂVÎ VE SÂVİYYE TARİKATI

Dr. Semih Ceyhan

TDV İslam Araştırmaları Merkezi, Türkiye

1. Halvetiyye’nin Şâbâniyye Alt Kolu

Halvetiyye’nin dört ana kolundan (Rûşeniyye, Cemâliyye, Şemsiyye, Ahmedîyye) biri olan Pîr Cemâl Halvetî’ye (ö. 899/1494) nisbetle edilen Cemâliyye tarikatı dört alt kola ayrılır: Sünbûliyye, Şâbâniyye, Assâliyye ve Bahşîyye.

Şâbâniyye Şeyh Şâbân-ı Velî’ye (ö. 976/1568) nisbet edilmektedir. Sünbûliyye, İstanbul merkezli bir tarikat olma özelliğinde iken, sülûkünü Bolu’da Cemâl Halvetî’nin halifelerinden Hayreddin Konrapavî’nin (ö. 937/1530’dan sonra) yanında ikmâl eden Şeyh Şâbân-ı Velî memleketi Kastamonu’da faaliyet göstermiştir. Şâbâniyye kolu, XVI. yüzyılda Kastamonu çevresinde intişâr ettikten sonra XVII. asırda İstanbul’da temsil edilmeye başlanmıştır. Bu yüzyıldan itibaren Anadolu ve Balkanlar’dan Suriye, Hicaz, Mısır, Kuzey Afrika ve Hindistan’a kadar geniş bir coğrafyaya yayılan Şâbâniyye, Pîr Şâbân-ı Velî’nin halifeleri vasıtasıyla kuruluş sürecini başlatmıştır. Halifelerden Kastamonulu Osman Efendi (ö. 976/1569) Tokat’a, Hayreddin Efendi (Tokadî) Amasya’ya, İskilipli Abdülbâki Efendi Çorum’a, Muhyiddin Efendi Şam’a yollanmıştır. Şâbân-ı Velî’nin Kastamonu’daki merkez tekkede görev yapan ilk dört şeyh döneminde halifelerin faaliyet alanı Kastamonu çevresiyle sınırlı kalmıştır. Merkez tekkenin dördüncü şeyhi Muhyiddin Efendi’nin yanında seyrü sülûkünü tamamlayan ve ondan sonra yerine geçip otuz iki yıl şeyhlik makamında bulunan Ömer Fuâdî, Şâbân-ı Velî hakkında bir menâkıbnâme kaleme almış,⁶⁷⁹ devlet ricâliyle temas kurarak türbesinin yapımına öncülük etmiş, yetiştirdiği halifeler ve tarikata dair yazdığı eserlerle Şâbâniyye’nin müstakil bir tarikat halinde gelişmesi yolunda önemli hizmetler yapmıştır. Şâbâniyye’nin gelişip yayılması ve kurumsallaşması ise Karabaş Velî döneminde gerçekleşmiştir.⁶⁸⁰

⁶⁷⁹ Menâkıbnâme için bk. Ömer Fuâdî, *Hiz. Pîr Şâbân-ı Velî Menkıbeleri* (haz. Muhammed Bedirhan), İstanbul 2011.

⁶⁸⁰ Şeyh Şâbân-ı Velî ve Şâbâniyye için bk. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, “Şâbân-ı Velî”, *DİA*, XXXVIII, s. 208–210; Mustafa Tatçı, “Şâbâniyye”, *DİA*, XXXVIII, s. 211–215; Reşat Öngören, *Osmanlılar’da Tasavvuf (16. yüzyıl)*, İstanbul 2000, s. 79–89; Vahit Göktaş, “Halvetiyye’nin Şâbâniyye Ekolü ve Kolları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/1, sayı: 26, s. 133–160.

2. Şâbâniyye'nin Karabâşiyye Şubesi

Şâbâniyye alt kolunun Karabâşiyye şubesinin pîri Karabaş Velî'dir ((ö. 1097/1685). Asıl adı Alâeddin Ali'dir. Önce Ömer Fuâdî'nin halifesi Şeyh Şâbân-ı Velî Âsitânesi postnişini İsmâil Kudsî Çorumî'ye, onun irtihâli üzerine oğlu ve halifesi Mustafa Muslihuddin Efendi'ye (ö. 1072/1662) intisap edip hilâfet almıştır. Yaklaşık yirmi yıl Arap ülkelerinde dolaştıktan sonra 1081'de (1670) Üsküdar'a giderek bir Halvetî Tekkesi olan Atik Vâlîde Sultan Dergâhı'nda meşihatlığı üstlenmesiyle Şâbâniyye İstanbul'da temsil edilmeye başlanmıştır. "Herkeste fındık kadar tanrı bulunur" dediği için 1090'da (1679) Niyâzî Mısrî'nin de bulunduğu Limni'ye sürgüne gönderilmiş, dört yıl sonra tekrar Üsküdar'a dönmüş, Hac vazifesinden dönerken Kahire'de vefat etmiştir. Karabaş Velî, Şâbâniyye'nin ikinci pîri sayılır. İstanbul'a gelip tarikatın yayılması ve pîr kabul edilmesinin ardından tarikatın merkezi İstanbul'a intikal etmiştir. Mehmed Nasûhî, Ünsî Hasan, Mustafa Fânî, Kerestecizâde Mehmed Ledünnî, Ömer Ârifî ile oğlu Mustafa Mânevî, 685 halife yetiştirdiği ve 32 bin kişiye el verdiği kaydedilen Karabaş Velî'nin İstanbul'da tarikatın yayılmasını sağlayan başlıca halifelerinden addedilir.⁶⁸¹ Ünsî Hasan Efendi kendisine Mehmed Nasûhî gibi kol nisbet edilmemekte ise de İstanbul'da yaptığı faaliyetlerle ön plana çıkmış bir halifedir. Eminönü Aydınoglu Tekkesi'nde elli bir sene şeyhlik yapan Ünsî Hasan Efendi, hayatı boyunca sadece üç kere tekkesinin dışına çıkmıştır.⁶⁸² Şâbâniyye'nin Anadolu ve Arap ülkelerinde zuhûr eden bütün kolları Karabâşiyye'den zuhûr etmektedir. Karabâşiyye'nin dört alt şubesi vardır: Nasûhiyye, Bekriyye, Ârifîyye ve Hüseyniyye. Nasûhiyye'den Çerkeşiyye, Çerkeşiyye'den Halîliyye ve İbrâhimiyye kolları zuhûr etmiştir. Bekriyye alt şubesinin Hıfniyye, Semmâniyye ve Kemâliyye kolları vardır. Hıfniyye'den Derdîriyye, Ticâniyye, Rahmâniyye, Ezheriyye, Mervâniyye kolları; Semmâniyye'den Tayyîbiyye ve Feyziyye kolları; Derdîriyye'den Sâviyye, Sibâiyye ve Vefâiyye; Sâviyye'den Dayfiyye, Şevâdifîyye ve Menâsîfîsiyye kolları doğmuştur. Karabâşiyye şubesine ait Ârifîyye ve Hüseyniyye alt şubelerinin ise kolları yoktur. Günümüzde Mısır'da bu şubelerin devamı mahiyetinde farklı adlarla bir çok Halvetî kolu bulunmaktadır.

3. Bekriyye Alt Şubesi ve Kolları

Mustafa Kemâleddin el-Bekrî'ye (ö. 1162/1749) nisbet edilen Bekriyye tarikatı, Karabâşiyye alt şubesinden doğmuş, yaklaşık yirmi civârındaki kolu

⁶⁸¹ Karabaş Velî ve Karabâşiyye için bk. Kerim Kara, "Karabaş Velî", *DİA*, XXIV, s. 369; a.mlf., *Karabaş Velî: Hayatı, Fikirleri, Risaleleri*, İstanbul 2003; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 102-115; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 176-187.

⁶⁸² Ünsî Hasan Efendi için bk. Rıfat Okudan, *Hasan Ünsî ve Tasavvufî Görüşleri*, Isparta 2007; İbrahim Has, *Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî* (haz. Mustafa Tatçı), Ankara 2002.

vasıtasıyla başta Mısır olmak üzere, Halep, Şam, Kudüs, Hicaz, Yemen, Trablus, Cezayir, Tunus ve Fas dâhil İslam ülkelerinin çoğunda yayılmıştır.⁶⁸³ Kutbüddin Mustafa Kemâleddin el-Bekrî'nin tarikat silsilesi, müşşidi Abdüllatîf b. Hüsâmeddin el-Halebî, onun müşşidi Bolulu Mustafa Efendi vasıtasıyla Karabaş Velî'ye ulaşır. Abdüllatîf b. Hüsâmeddin el-Halebî'nin şeyhi Karabâşiler arasında Mısırî Hacı Baba denmekle marûf Edirne'de medfûn Bolulu Şeyh Mustafa (ö. 1129/1717), Karabaş Velî'nin 685. halifesidir ve ondan en son hilâfet alan kişidir. Tarikatı Mısır'a soka ilk kişidir. Suriye, Mısır ve diğer Afrika ülkelerinde yayılmasında çok önemli hizmetleri olmuştur.

Mustafa el-Bekrî'nin ise 100 bin civarında müntesibi olduğu rivâyet edilir. O'nun ve halifelerinin vasıtasıyla Halvetiyye Mısır'da yeniden canlanma göstermiştir. Bekriyye tarikatı şeyhinin Mısır'da 1976 yılına kadar kanun gereği Meşihat-i Umûmi't-Turuki's-Sûfiyye'nin reisi olması tarikatın Mısır'daki etkinliğini göstermesi bakımından önemlidir. Mısır'daki bütün Halvetî kolları Bekriyye'ye dayanır. Abdülganî Nablûsî'ye talebe olan ve pek çok esere imza atan Mustafa el-Bekrî tarafından tertip edilen *el-Fethu'l-kudsî ve'l-keşfü'l-ünsî* adını taşıyan ve seherde okunan vird (virdü's-seher) Bekriyye müntesipleri tarafından Virdü's-settâr'dan sonra okunur. Bununla birlikte Mustafa el-Bekrî tarafından sabah, kuşluk, öğle, ikindi, akşam namazlarından sonra okunmak üzere ayrı ayrı virdler de tesbit edilmiştir.⁶⁸⁴

Bekriyye alt şubesi üç büyük kola ayrılır: Muhammed b. Sâlim el-Hıfînî'ye (ö. 1181/1767) **Hıfniyye**; Muhammed b. Abdülkerîm es-Semmân'a (ö. 1189/1774) nisbetle **Semmâniyye**; Muhammed Kemâleddin Efendi'ye (ö. 1199/1784) nisbetle **Kemâliyye**. Mustafa el-Bekrî'nin halifesi olan Muhammed b. Sâlim el-Hıfînî'nin Ezher şeyhliği yapmış olması, Hıfniyye'den zuhûr eden kolların meşâyihinin Ezher şeyhliği görevini icrâ etmesinde etkili olmuştur. Bu vesileyle Halvetîlik Mısır'da ulemâ tarikatı hâline gelmiştir. Meselâ, meşhûr Hanefî âlimi İbn Âbidin, Ahmed el-Hıfînî'nin soyundandır.

Hıfniyye beş kola ayrılır: Ahmed ed-Derdîr'e (ö. 1201/1786) nisbetle **Derdîriyye**; Seyyid Ahmed et-Tîcânî'ye (ö. 1203/1788) nisbetle **Tîcâniyye**; Muhammed b. Abdurrahman el-Gaştûlî'ye (ö. 1208/1794) nisbetle **Rahmâniyye**; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman ez-Zevâvî el-Ezherî'ye (ö. 1181/1767) nisbetle **Ezheriyye**; Mervân b. Muattal'a (ö. 1329/1911) nisbetle **Mervâniyye**.

⁶⁸³ Bekriyye, Şâzeliyye tarikatının Vefâiyye kolunun Ebü'l-Mekârim Muhammed el-Bekrî'ye (ö. 994/1586) nisbet edilen aynı adlı şubesinden farklıdır.

⁶⁸⁴ Mustafa el-Bekrî ve Bekriyye için bk. Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2005; İrfan Gündüz, "Bekriyye", *DİA*, V, 371; Ali İhsan Yurd, *Kutbüddin Mustafa Kemâleddin el-Bekrî-Siddikî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1967. Bekriyye'nin Mısır kollarının XIX. asırdaki durumu için bk. F. De Jong, *Turuq and Turuq-Linked Institutions in Nineteenth Century Egypt*, Leiden 1978.

Şeyh Hıfî'nin halifesi olan Ahmed ed-Derdîr, Mısır'ın en önemli âlim ve şeyhlerinden idi. Aynı zamanda bir Mâlikî müftüsü olan ve yirmiden fazla eseri bulunan Şeyh Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân*⁶⁸⁵ adlı risâlesinde tarikatın âdâb ve erkânını açıklamıştır. Aynı zamanda *Manzûmetü'd-Derdîr* nâmiyle meşhûr olan *et-Teveccühü'l-esnâ bi-nazmi'l-esmâi'l-hüsnâ*⁶⁸⁶ adlı evrâdı Derdîriyye müntesiplerince okunur.⁶⁸⁷ Günümüzde Halvetiyye'nin yaklaşık bütün kolları Ahmed ed-Derdîr'e dayanır.

Derdîriyye'den üç kol çıkmıştır: Ahmed es-Sâvî'ye (ö. 1241/1825) nisbetle **Sâviyye**, Sâlih es-Sibâî'ye (ö. 1221/1806) nisbetle **Sibâiyye**; Nûreddin Ali el-Vefâî'ye nisbetle **Vefâiyye**. Ahmed ed-Derdîr'in halifesi olan Ahmed es-Sâvî, hayatının büyük bir kısmını müşîdinin eserlerini şerh etmeye vakfetmiştir. Aynı zamanda Şâzelî nisbesi olan Ahmed es-Sâvî, Ezher uleması üzerinde oldukça müessir olmuş, tarikatı Mısır, Hicaz, Sudan ve Filsitin'de intişâr etmiştir. Sâviyye'den üç kol zuhûr eder: Ahmed Dayf'a (ö. 1296/1879) nisbetle **Dayfiyye**; Ahmed eş-Şerkâvî'ye nisbetle (ö. 1302/1884) **Şevâdifîyye**; Abdülcevâd el-Mensafîsî'ye nisbetle **Mensafîsiyye**.⁶⁸⁸ Mensafîsiyye'den ise Dûmiyye adlı Abdülcevâd ed-Dûmî'ye nisbet edilen başka bir kol doğmuştur. Kol hâlihazırda Mısır'da varlığını devam ettirmektedir.⁶⁸⁹

Hıfîniyye'nin bir diğer kolu **Ticâniyye**'dir. Seyyid Ahmed et-Ticânî'nin pîri olduğu Ticâniyye her ne kadar Halvetiyye'nin bir şubesi olsa da, tarikatın vaz'ında doğrudan Hz. Peygamber'in mânevî terbiyesine mazhar olan pîrin gayretiyle müstakil bir tarikat hüviyeti kazanmış, özellikle Kuzey Afrika'nın en yaygın tarikatı haline gelmiştir. Senegal, Endonezya ve Türkiye'de de mümesilleri olmuştur. Ticâniyye'den Şerîf Ahmed Hamâhullah'a (ö. 1943-Fransa) nisbet edilen **Hamâliyye** adlı bir kol vücûd bulmuştur.⁶⁹⁰

Hıfîniyye'nin kollarından olan **Rahmâniyye**, hâlihazırda Cezayir'in en yaygın tarikatıdır. 1830'da Fransa'nın Cezayir'i işgal sürecinde Rahmâniyye dervişleri, Fransız işgal güçlerine en fazla direnç gösteren mücâhidler olmuşlardır. Savaş sanatlarında oldukça mâhir olan Rahmâniyye

⁶⁸⁵ Metni için bk. Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 7b-19b.

⁶⁸⁶ Metni için bk. Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 26a-27b.

⁶⁸⁷ Ahmed ed-Derdîr ve Derdîriyye için bk. Ahmed Alâeddin Abdülhamid Da'ber, "Derdîr", *DİA*, IX, 168; Muhammed el-Celyend, "Derdîriyye", *DİA*, IX, 169.

⁶⁸⁸ Ahmed es-Sâvî ve Sâviyye hakkında bk. Semih Ceyhan, "Sâvî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XXXVI, s. 41; a.mlf., "Sâviyye", *DİA*, s. 203.

⁶⁸⁹ Abdülcevâd ed-Dûmî ve Dûmiyye için bk. Seyyid b. İbrahim el-Garfîzî el-Halvetî, *es-Silsiletü'z-zehebiyye fî Terâcim-i Meşâyihî'l-Halvetiyye*, Kahire 2006; <http://www.aldomiah.com/Index.aspx>

⁶⁹⁰ Seyyid Ahmed et-Ticânî ve Ticâniyye için bk. Jamil M. Abun-Nasr, *Modern Dünyanın Sufî Tecrübesi: Ticaniyye Tarikatı Örneği* (trc. Kadir Özköse), Konya 2008; a.mlf., *Son Dönem Tasavvuf Akımlarından Ticaniyye ve Tekrar Hareketi* (trc. Kadir Özköse), Ankara 2000; Kadir Özköse, "Ticâniyye" (baskıya hazır madde), *DİA*, XLII.

müntesiplerinin büyük çoğunluğu günümüz Cezayir’inde Berberî nüfusunun yoğun olduğu Kabâil bölgesindedir.⁶⁹¹

Hıfniyye’nin bir diğer kolu **Ezheriyye**’dir. Kabri Mısır’da olan Ezheriyye’nin pîri Muhammed b. Abdurrahman ez-Zevâvî el-Ezherî’nin hâşiye türünde eserleri vardır.⁶⁹² Hıfniyye’nin Mervân b. Âbid el-Muta’âl’a nisbet edilen Mervâniyye kolunda Seyyid Yahya Şirvânî’nin vird-i settârî ile Mustafa Kemâleddin el-Bekrî’nin ahzâbı yerine salavât ile Mervan b. Âbid’in dua metinleri okunmaktadır.⁶⁹³

Bekriyye’nin Hıfniyye’den sonra ikinci kolu **Semmâniyye**’dir. Tarikatın pîri Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilkerîm es-Semmân el-Hâşimî el-Medenî, Halvetiyye’nin yanı sıra Kâdiriyye, Şâzeliyye ve Nakşbendiyye’den de icâzetli olduğu için, Semmâniyye âyini diğer tarikat âyinlerinden de unsurlar taşır. Tarikat faaliyetlerini bir müddet Harem-i Şerif’te Bâbüsselâm’ın yanında kendi adıyla tanınan zâviyesinde sürdürmüştür. Semmâniyye Mısır, Sudan, Nijerya, Senegal ve Yemen ile Hindistan, Sumatra ve Endonezya gibi Güneydoğu Asya ülkelerinde yaygınlık kazanmıştır. Abdülganî en-Nablûsî gözetiminde Muhyiddin İbnü'l-Arabî’nin eserlerini okuyan Mustafa el-Bekrî’nin dervişi olan Semmân, tasavvuf anlayışını hakikat-i muhammediyye fikri üzerine kurmuştur. Semmân’a göre tasavvufta asıl olan Hz. Peygamber’e bağlılıktır. Bu bağlılık sûrî ve mânevî olmak üzere iki aşamada gerçekleşir. Sûrî bağlılık, Resûlullah’a gönülden bağlılığın yanında şeriatın emirlerini eksiksiz yerine getirmekle tahakkuk ederken, mânevî bağlılığın ilk aşaması Resûlullah’ın sûretini göz önüne getirerek onu müşahede ile başlar. En üst seviyesi hakikat-i muhammediyye’yi temaşa etmek ve onda fâni olmaktır. Muhammed es-Semmân’dan sonra tarikat **Tayyibiyye** ve **Feyziyye** olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Tayyibiyye’nin pîri tarikatın Sudan’a girişini sağlayan Muhammed es-Semmân’ın halifesi Ahmed et-Tayyib el-Beşîr’dir. Feyziyye’nin pîri Feyzüddin Hüseyin (ö. 1309/1891) ise evrâd sâhibidir. Mısır’da doğmuş, İstanbul’da vefat etmiştir. Kabri Merkez Efendi’dedir.⁶⁹⁴

Bekriyye’nin üç büyük kolundan sonuncusu **Kemâliyye**’dir. Mustafa el-Bekrî’nin oğlu ve halifesi olan “Ebu’l-fütûh” künyeli Muhammed Kemâleddin’e nisbet edilir. Pîrin irtihâlinden sonra tarikat halifeleri Ebu’s-

⁶⁹¹ Sidi Muhammed b. Abdurrahman ve Rahmâniyye için bk. Ahmet Kavas, “Rahmâniyye”, *DİA*, XXXIV, s. 418; 2008 yılında Cezayir’in Kabâil vilâyetindeki Tizi Ouzu şehrinde Rahmâniyye tarikatı üzerine bir sempozyum tertip edilmiştir. Rahmâniyye hakkındaki bildiriler için bk. *Savletu’r-Rûh* (haz. Zaim Hinşelâvî), et-Tab’atü’l-hâmise li’l-mültekâ ed-düvelî “tasavvuf, sekâfe, mûsikâ”, 14–16 December 2008, Cezayir: CNRPAH 2010.

⁶⁹² Ezheriyye için bk. Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 7a.

⁶⁹³ Mervâniyye için bk. F. De Jong, “Marwâniyya”, *EI*, VI, s. 627.

⁶⁹⁴ Muhammed b. Abdülkerim es-Semmân ve Semmâniyye için bk. Salih Çift, “Semmân, Muhammed b. Abdülkerîm”, *DİA*, XXXVI, s. 497; Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin el-Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, s. 85–87.

suûd Muhammed el-Kudsî (ö. 1228/1811) ve Ömer el-Yâfi (ö. 1246/1832) vasıtasıyla devam eder.⁶⁹⁵

4. Sâviyye Tarikatının Pîri Ahmed es-Sâvî (1175/1762-1241/1825)

Halvetiyye-i Şabâniyye tarikatının Sâviyye şubesinin kurucusu Mısırlı mutasavvıf ve fakih Ahmed es-Sâvî'nin tam adı Ebü'l-irşâd Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Malikî el-Halvetî'dir. Hayatı hakkındaki bilgiler, Ahmed es-Sâvî'nin üç müridi Kasım Şiştî, Ahmed Şiştî (ö. 1235/1820), Muhammed b. Hüseyin el-Kütübî ile Sâvî'nin halifesi ve damadı Muhammed Şazeli'nin oğlu Muhammed Sâvî (ö. 1341/1922) ve Muhammed Sâvî'nin halifesi İsmail b. Abdullah el-Mağribî es-Sâvî (ö. 1348/1929) olmak üzere beş Sâviyye müntesibi tarafından yazılan *Nûru'l-vüddâ fi menâkibi ve kerâmâtı umdeti'l-evliyâ Seyyidi Ahmed es-Sâvî* (Kahire: es-Sıdku'l-hayriyye 1347/1928) adlı menâkibnâmeye dayanır. Mısır Halvetiliğinin en yaygın kollarından biri olan Sâviyye tarikatının silsilesi, Ahmed ed-Derdîr, Şeyh Hifnî ve Kutbüddin Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Halvetiyye'nin Şabâniyye-i Karabaşiyye koluna ulaşır.

Sâvî, h. 1175'te (1761) Mısır'ın Garbiyye bölgesinde, Kefrü'z-zeyyât'ın kuzeyinde, Nil kıyısındaki Sâu'l-hacer köyünde doğdu. Burası aynı zamanda Besyun'un merkezi idi. İlk dini eğitimini, soyu Muhammed b. Hanefiyye vasıtasıyla Hz. Ali'ye dayanan babasından aldı ve Kur'an'ı hıfzetti. Hz. Peygamber'in neslinden gelen annesi, Buharalı bir bedevi şeyhinin kızıdır. Sâvî'nin eşrâftan olması ilk tasavvufî eğilimlerinin ortaya çıkmasında etken olmuştur. Nitekim hayatının çeşitli safhalarında zâhid olan babası gibi Hz. Peygamber'i (a.s.) ve Hz. Hüseyin'i (r.a.) sık sık rüyada görmüştür. Babası ölüm döşeginde iken Hz. Peygamber teşrif etmiş, yakın zamanda vefat edeceğini haber vermiştir. Ahmed es-Sâvî'nin dedelerinin Medine-i Münevvere yakınlarındaki Zü'l-huleyfe denilen yerden olduğu rivayet edilmektedir.

Üç yaşında Kur'an-ı Kerîm'i ezberleyen, on iki yaşında h. 1187 (1773-4) tarihinde Ezher'e giren Sâvî, büyük çoğunluğu ulemadan olan Mısır Halvetiliğinin temsilcilerinin yanında tasavvuf ve fıkıh başta olmak üzere dini ilimler tahsili aldı. Sâvî'nin Sâu'l-hacer'den ayrılıp Ezher'e gelmesine sebep olarak şöyle bir menkıbe anlatılır: Vergi memuru Sâu'l-hacer köyündeki fellahlardan vergi toplamak üzere gelir. Evlerden vergilerini birleştirmelerini ve kendisine teslim etmelerini ister. Bunun üzerine Sâvî dışında herkes kaçır. Sâvî ise vergi memuru tarafından yakalanır ve mültezime teslim edilir. Mültezim Sâvî'yi hapse götürürken, insanlar onun hafız olduğunu mültezime söylerler. Mültezim bazı ayetleri Sâvî'den dinleyince ayakta sıçrar ve Sâvî'nin elini öper, ondan ve kızkardeşinden af talep eder. ve onlara bir miktar para verir. Bu parayla Sâvî Kahire Ezher'e

⁶⁹⁵ Kemâliyye için bk. Ramazan Muslu, *a.g.e.*, s. 88.

gitmek üzere yola koyulur. Yolda akrabalarının bulunduğu Kadâbe köyünü ziyaret eder. Ardından on iki yaşlarında olduğu halde Câmîu'l-Ezher'e varır.

Kahire'ye geldikten kısa bir müddet sonra Halveti-Hifniyye tarikatının Derdîriyye şubesinin kurucusu Ebü'l-berekât Ahmed ed-Derdîr'e intisap etti, onun emriyle halvete girdi ve h. 1201'de (1786) sülûkunu tamamlayarak yaklaşık yirmi beş yaşlarında iken halifesi oldu. Şeyh Ahmed ed-Derdîr'in dervişi Sâvî hakkında şöyle dediği rivayet edilir: “ولدي أحمد لا نظير له، أتى أو لم أت” (Oğlum Ahmed'in geçmiş ve gelecekler arasında eşi benzeri yoktur).

Ahmed es-Sâvî ile Şeyh Derdîr arasındaki münâsebet oldukça yakın idi. Sâvî'nin şeyhine karşı muhabbet ve şevki had safhadaydı. Şeyh Derdîr bir keresinde Tanta'yı –ki Bedeviyye tarikatının piri Ahmed el-Bedevi'nin türbesinin bulunduğu yerdir- ziyaret etmek istedi ve yola koyuldu. Sâvî edebinden ötürü şeyhiyle birlikte değil ondan sonra ihvanıyla yola koyuldu. Şeyh Sâvî, Sidi Ali el-Melîcî'nin beldesine vardığında (Melîc köyü) ihvanıyla geceyi burada geçirmeye karar verdi. Sabah olunca Tanta yoluna koyulacaklardı. İkinci vakti girince Sâvî ihvanının yanından çıktı ve geri dönmeye karar verdi. Çölde giderken şeyhine duyduğu muhabbet ve şevk canlanınca şeyhinin yanına gitmeyi arzuladı ve bineğini Tanta tarafına sürdü. Tek başına yol alıyordu Şeyh Sâvî. Yoldaki kervanlara bakıyor ve hepsini arkada bıraktığını görüyordu. Tanta'ya ulaştığında vakit Melîc köyünde yola çıktığı ikinci vakti idi, yani vakit değişmemişti. Şeyh Derdîr'in huzuruna yöneldi. Şeyh ikinci namazını eda etmekteydi. Namazını bitirince, Sâvî şeyhinin elini öptü. Şeyh ile Sâvî arasında bu mübahese geçti:

-Merhaba. Ne zaman geldin?

-Şimdi geldim.

-İhvanın nerede?

-Melîc'de.

-Onların yanından ne zaman ayrıldın?

-İkinci ezanında.

Şeyh Derdîr tebessüm ettikten sonra şöyle buyurdu:

-Ey Sâvî! Seni bize şevkin getirmiştir.

Şeyh Sâvî'nin ihvanı sabahleyin Tanta'ya vardıklarında Şeyh Derdîr'e Şeyh Sâvî'yi şikâyet ederler. Şeyh Derdîr ise Şeyh Sâvî'nin dün ikindiden itibaren yanlarında olduğunu ihvana bildirir.⁶⁹⁶

Derdîriyye'nin Sâviyye ve Vefâiyye ile birlikte üçüncü şubesi olan Sibâîliğin şifâhî geleneğinde Ahmed es-Sâvî'nin şubenin kurucusu Sâlih es-Sibâî el-İdvî'nin (ö. 1221/1806) halifesi olduğu iddia edilmiştir. Bu iddia, Sâviyye müntesipleri tarafından reddedilmiş, Sâvî ile Sibâî Ahmed ed-Derdîr'in iki ayrı halîfesi kabul edilmiştir. Sâvî, Mâlîki fikhına ve tasavvufa dair eserlerini Sâlih es-Sibâî'nin emriyle kaleme almıştır.

⁶⁹⁶ Seyyid b. İbrahim el-Garîzî el-Halvetî, *es-Silsiletü'z-zeheb fî Terâcimi Meşâyihî'l-Halvetiyye*, Kahire 2006, s. 260.

Ahmed es-Sâvî dervişliği esnasında şeyhi Ahmed ede-Derdîr'in evinde kalmıştır. Şeyhi hacca gidince, Şeyh Sâvî Ezher'deki talebelerini şeyhinin evinde toplamış, talebeleri Ahmed ed-Derdîr'e müntesip olmamakla birlikte meclisin ihyâsı için onlarla birlikte evrâd okumuştur.

Ahmed es-Sâvî ile şeyhi arasındaki münasebetin boyutuna bir diğer misâl şudur: Şeyh Derdîr'in hastalığında Ahmed es-Sâvî hüznün elbisesine bürünür. Şeyhi evin ikinci katında, kendisi birinci katında kalmaktadır. Hüzünlüdür; ne yer ne içer ne de evden dışarıya çıkar. Üç gün geçtikten sonra Şeyh Derdîr dervîşi Ahmed es-Sâvî'yi sorar:

-Oğlum Ahmed nerede?

Dervişler Sâvî'nin evin alt katında olduğunu söylerler. Gelmesi emredilir. Sâvî ikinci kata çıkınca, huzura kabul için izin ister, odaya girer ve şeyhinin elini ve ayağını öper. Şeyhi onu "hoş geldin" diyerek karşılar. Ardından şöyle buyurur:

-Bu oğlum Ahmed mi?

Huzurda bulunanlar derler ki:

-Evet.

Şeyh Derdîr buyurur:

-Evlâdim, neden üç gün geciktin. Seni çok özledik.

Huzurdakiler derler ki:

-O, siz hasta olduğunuzdan beri evden dışarı çıkmamıştır.

Şeyh Derdîr bunun üzerine der ki:

-Şayet ölürsem oğlum Ahmed'den başkası yerime geçmesin.

Bunun üzerine huzurda bulunanlar ağlaştılar. Ahmed es-Sâvî şeyhi Derdîr vefat edinceye kadar çok sevdi. Sâvî şeyhiyle, şeyhi de Sâvî iel dâima meşgul olmuş, birbirlerine bağlılıklarını devam ettirmişlerdir.

Ahmed es-Sâvî, şeyhinin irtihâlından sonra Ezher'de uzun müddet ders vermekle meşgul olmuş, sonrasında irşâd izni kendisine verilmiştir.

Sâvî tasavvufî eğitiminin yanı sıra Ezher'de sırasıyla Şeyh Şemseddin Muhammed el-Hifnî ve Ebü'l-Hasan Ali es-Saîdî'den sonra Malikî şeyhliğine tayin edilen ve sonraları Mısır müftüsü olacak hocası Ahmed ed-Derdîr'den Malikî fikhî okudu. Bu konudaki diğer hocaları Şazelîlik başta olmak üzere bir çok tarikattan Sâvî'ye icâzet veren Muhammed el-Emîr el-Kebîr es-Sunbavî (ö. 1232/1817) ve Muhammed Arefe ed-Desûkî'dir (ö. 1230/1815). Ezher'de Şafii fikhîni, Mısır'ın işgali esnasında Fransızlar tarafından kurulan Kahire'deki Dîvân'ın üyesi, Halvetî-Hifniyye koluna mensup Şeyhülislâm Abdullah eş-Şarkâvî (ö. 1227/1812), Şeyh Hıfî'nin müridi Süleyman el-Cemel (ö. 1204/1790) ve Şeyh el-Cennâdî'den tahsil etti.

Ahmed es-Sâvî, mürşidliğinin yanı sıra Ezher'de ve Hz. Hüseyin Camii'nde belağat, fikh ve akaid dersleri de vermiştir. Hayatının büyük kısmını şeyhi Ahmed ed-Derdîr'in eserlerine şerh ve hâşiye yazmakla geçirmiştir. H. 1207-8 (1793), 1232 (1817) ve 1240 (1825) yıllarında üç defa

hacca giden Sâvî, hac esnasında h. 1214 (1799) yılında Mekke'ye gelen meşhur sufi Ahmed b. İdris ile içtihad konusunda çeşitli münakaşalarda bulunmuş, tartışmada içtihad kapısının açık olduğunu savunan Ahmed b. İdris'e muhalefet eden geleneksel Mekke ulemasının tarafında yer almıştır. Mekke ulemasıyla birlikte Ahmed es-Sâvî'nin sorguya çektiği Ahmed b. İdris, imtihandan başarıyla çıkınca Sâvî'ye "Ey Sâvî, bu işleri bırakıp bir an önce Medine'ye gitmeliydiniz. Zira vaktiniz yakındır." diyerek vefatının yaklaştığını haber vermiştir. 7 Muharrem 1241'de (22 Ağustos 1825) Medine'de vefat eden Ahmed es-Sâvî'nin kabri Cennetü'l-Baki mezarlığındadır. Vefatı üzerine Mısırlı ve Suriyeli sufiler zikir ayinleri tertip etmişlerdir. Şeyh Yusuf Nebhânî *Câmiu Kerâmâtî'l-Evliyâ*'da kabrinin yanlışlıkla Mısır'da olduğunu söylemiştir.⁶⁹⁷

Ahmed es-Sâvî, şeyhi Ahmed ed-Derdîr vefat ettikten sonra halifelik icâzetine sahip olmasına rağmen irşad için bir süre beklemiş, bazı manevî işaretler üzerine Derdîriyye erkânını icrâ ederek şeyhliğe başlamıştır. XVI. Asırda Mısır'a ilk giren Halvetî kolu Demirtâşiyye'nin Kahire'deki Demirtaş tekkesinde müridleriyle bir süre halvette bulunmuştur. Bu itibarla tarikatı Halvetî-Demirtâşiyye ile de irtibatlıdır. Sâvî'nin tarikat silsilesi Ahmed ed-Derdîr, Şeyh Hifnî ve Kutbüddin Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Halvetiyye'nin Şâbâniyye-Karabaşiyye koluna ulaşır. Halvetîliğinin yanında Şâzelîlik ve Kâdirîlik icâzetleri de vardır. Şâzelîlik icâzetini Abdülvehhâb el-Affî'nin halifesi Şeyh Abdurrahmn el-Gureynî ile Abdülmüteâl el-Harâşî'den; Kâdirîlik icâzetini Seyyid Arâbî el-Beyrûtî'den almıştır. Şâzelîlik ve Halvetîliği kendisinde birleştiren Sâvî'nin Şâzelîliği Muhammed el-Kütübî ve Abdülhâfız b. Ali vasıtasıyla yayılmıştır.

Harîrîzâde'ye göre Ahmed es-Sâvî'nin tasavvuf anlayışı şeriat, tarikat ve hakikate dair sözlerinde bulunur. Şeriat, Resûlullah'ın Allah'tan haber verip ibadette bulunduğumuz hükümlerdir. Bu hükümler, Kur'an ve sünnetin delâlet ettiği vâcip, câiz, mendûb, haram ve mekruh gibi kısımlara ayrılır. Tarikat, vâcip ve mendûbları imkân ölçüsünde edâ etmek, haram ve mekruhları terketmek, câiz ve mubah olan şeylerden çokça kaçınmaktır. Tarikatın erkânı, şartları ve âdâbı Halvetîlerin kitaplarından öğrenilebilir. Nitekim Sâviyye müntesipleri çoğunlukla Karabaş-ı Velî'ye kadar giden tarikat şartlarını, Derdîr'in Halvetîliğinin evrâd ve âdâbında yaptığı bazı içtihadları benimsemişlerdir. Hakikat, tarikatın meyvesidir. Hakk'ın zat, isim ve sıfatlarının müşâhedesini, Kur'an'ın ve şer'î hükümlerin sırlarını, gaybî ilimler gibi eşyanın hakikatlerini anlamak isteyen tâlip hakikati talep eder. Hakikat bir hocadan ya da kitaptan tahsil edilemez, Allah'ın müridin kalbinde yarattığı fehim (anlama) gücü vasıtasıyla Allah'tan öğrenilir. De Jong'a göre Ahmed es-Sâvî ve Mısır Halvetîlerinin çoğu ilm-i hakikat

⁶⁹⁷ Yusuf Nebhânî, *Câmiu Kerâmâtî'l-Evliyâ*, thk. İbrahim Atve Avad, Kahire 1984, I, s. 565-566.

konusunda İbn Arabî'nin düşüncesini benimsemişler ve Mustafa el-Bekrî'nin eserlerinden ilham almışlardır.⁶⁹⁸

Ahmed es-Sâvî'ye göre tarikat Halvetîlikte olduğu gibi nefsânî ve esmâî özelliktedir. Yedi mertebeye ayrılan nefsin (emmâre, levvâme, mülheme, mutmainne, râziyye, marziyye, kâmile) kemâlî Hakk'ın isimlerinin tecellisiyle gerçekleşir. Nefs-i emmâreden kurtulmak için "lâ ilâhe illallah" zikrine devam etmek şarttır. "Allah" ism-i azamî nefs-i levvâmeden kurtulmak için tayin edilmiştir. Allah isminin tecellisiyle mâsivâ ortadan kalkar. Nefs-i mülheme sükûnet makamıdır, Hakk'ın hakikati için vaz' olunmuştur. Zikri "hû" ismidir ve Allah'ın zâtında fânî olan kimseye münasiptir. Sâlik sekr hâlinden sahva, fenâdan bekâya döndüğünde, ona "Hak" isminin zikri verilir ki, nefs-i mutmainne mertebesindedir. Sahv hâli sürekli olursa sâlik râziyye makamına yerleşir. Makamın zikri "Hay"dır ve bu makamda sâlik ezeli hayatı kuşanır. Sâlikin nefsi altıncı aşamada Rab tarafından râzî olunur (marziyye), "Kayyûm" zikriyle marziyye mertebesinde âlemde tasarrufta bulunmaya yetkin hâle ulaşır. Yedinci ve son nefis mertebesi kâmilemdir. Bu mertebede sâlik kemâle ererek hilâfete lâyık olur. Hakk'ın zâtını müşâhede eden mürşid-i kâmil "Kahhâr" ismiyle inkârcıları mağlup ettiği gibi, halkı Hakk'a davet eder.⁶⁹⁹

Ahmed es-Sâvî, bir kimsenin mürşid-i kâmil bulamadığında Hz. Peygamber'e salâtu selâm getirmesinin yeterli olacağını düşünür. Bu itibarla Derdîriyye ve Sâviyye kollarında salavâta özel bir önem atfedilmiştir. Ahmed ed-Derdîr'in *Salavâtü'd-Derdîriyye*'sine ve esmâ-i hüsnâ hakkındaki *Manzûmetü'd-Derdîr*'ine Sâvî tarafından yazılan şerhler Sâviyye tarikatı müntesiplerince çokça okunmuştur.

Ahmed es-Sâvî menâkıbnâmesi olan *Nûru'l-vüddâ* adlı eserde Şeyh Sâvî'nin bir çok kerâmetinden bahsedilmektedir. Halifelerinden Ahmed eş-Şiştî'nin rivâyetine göre Şeyh Sâvî, dervişleriyle birlikte Nil nehri üzerinde gemiyle seyahat etmektedir. O esnada şiddetli bir fırtına kopar ve gemi alabora tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Başka bir gemi yolcuları kurtarmak üzerine yanaşmaya çalışsa da iki geminin birbirine çarpması söz konusudur. Gemilerden fırtına sebebiyle parçalar kopmaya başlayınca yolcular boğulmanın kaçınılmaz olduğuna inanmaya başlarlar. Şeyh Sâvî bunun üzerine ayağa kalkar ve yüksek sesle "Yâ Hû" niyazında bulunur. O esnada iki gemi çarpışmadan Allah'ın izniyle birbirinden ayrılır.

Şeyh İbrahim Abd el-Hâlidî'nin –ki nesebi Hâlid b. Velîd'e dayanır– rivâyet ettiğine göre, eşi ve çocukları ağır bir hastalığa yakalanırlar. Şifaya kavuşmalarından ümit kesilir. Kefenleri hazırlanmıştır hastaların. Şeyh Sâvî bu durumu müşâhede edince, hastaların bulunduğu yere gelir. Elinde yeşil bir ibrik vardır. İbrikten hastaların üzerine su saçar ve şöyle dua eder:

⁶⁹⁸ De Jong, *Sufi Orders*, s. 245.

⁶⁹⁹ Harîrîzâde, *Tibyân*, II, 219b-221a.

-Allah sizden sıkıntıyı gidersin. Sonra Şeyh Sâvî evden çıkar gider. Hastalar sabah olunca sıhate kavuşurlar.⁷⁰⁰

4.1. Ahmed es-Sâvî'nin Eserleri.

Tasavvuf, tefsir, hadis, fıkıh, akaid ve edebiyata dair matbu ve yazma halinde eserleri olan Sâvî'nin çalışmaları genelde Ahmed ed-Derdîr'in eserlerinin şerhi ve haşiyesi mahiyetindedir. Matbû eserleri şunlardır:

1. **Hâşiyetü's-Sâvî alâ Tefsîri'l-Celâleyn:** Celâleyn tefsirinin tasavvufî ağırlıklı hâşiyesidir. Beyzavî ve Celâleyn hâşiyeleri başta olmak üzere yirmi farklı eserden istifâdeyle yazılmakla beraber, hocası Süleyman el-Cemel'in *Fütûhât-ı İlahiyye bi't-tevhîd Tefsîri'l-Celâleyn bi'd-dekâyik'il-hafîyye* adlı hâşiyesinin özeti şeklindedir.⁷⁰¹ Sâvî, hâşiyesinin girişine Celâleyn'i okuduğu Süleyman el-Cemel'den tefsirin yazarları Celâleddin es-Süyûtî ve Celâl el-Mahallî'ye uzanan kıraat senedini de eklemiştir.⁷⁰² *Sâvî ale'l-Celâleyn ve Hâşiyetü's-Sâvî alâ Tefsîri'l-Celâleyn* adında iki veya dört cild halinde muhtelif baskıları vardır (Bulak 1285; Kahire 1318, 1327, 1381, Beyrut: 1993, 1995).

2. **el-Esrâru'r-rabbâniyye ve'l-füyûzâtî'r-rahmâniyye ale's-salavâti'd-derdîriyye:** Ahmed ed-Derdîr'in *Salavâtu'd-Derdîriyye* diye meşhur *Şevâriku'l-Envâr fi's-Salât ale'n-Nebiyyi'l-muhtâr* adlı bazı salavât metinlerini içeren viridinin şerhidir. Salih es-Sibâî'nin isteğiyle h. 1219 (1804) tarihinde Kahire'deki Meşhed-i İmam Hüseyin'de yazılmıştır. Ahmed ed-Derdîr'in *Manzûme* adlı esmâ-i hüsnâ şerhine Sâvî'nin yazdığı *Şerhu'l-Manzûmeti'd-Derdîriyye* ile birlikte basılmıştır (Kahire 1308, 88+35 shf.).

3. **Bulğatü's-sâlik li akrabi'l-mesâlik:** Ahmed ed-Derdîr'in Mâliki fikhına dair *Şerhu's-sâgîr alâ akrebi'l-mesâlik ilâ mezhebi'l-imâm mâlik* adlı eserinin hâşiyesidir. Sâlih es-Sibâî'nin isteğiyle h. 1223'de kaleme alınan çalışmanın iki veya dört cild halinde çeşitli baskıları mevcuttur (Bulak 1289, Kahire 1299, 1310, 1320/1902, 1323/1905, 1325/1907, 1340/1921, 1952, 1974, Beyrut 1995).

4. **Hâşiyeye alâ şerhi'd-derdîrî alâ risâletihî fi ilmi'l-beyân:** Ahmed ed-Derdîr'in belâğata dair *Tuhfetü'l-ihvân fi ilmi'l-beyân* adlı eserine yine kendisi tarafından yazılan şerhin hâşiyesidir. Ezher hocalarından Ali Bulâkî'nin (ö. 1307/1890) Sâvî hâşiyesine takrîriyle birlikte *Tibyânü'l-beyân: Takrîr alâ hâşiyeti's-sâvî li şerhi Tuhfeti'l-ihvân* adıyla basılmıştır (Kahire 1305).

5. **Hâşiyeye alâ Şerhi'l-harîdati'l-behiyye li's-şeyh Ahmed ed-Derdîr:** Ahmed ed-Derdîr'in 71 beyitten müteşekkil, talebelerin ezberlemesi için

⁷⁰⁰ Seyyid b. İbrahim el-Garîzî el-Halvetî, *es-Silsiletü'z-zehab fi Terâcimi Meşâyihî'l-Halvetiyye*, s. 263-264.

⁷⁰¹ Eserler listesi için bk. Ahmed es-Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî I-VI*, Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye 1995, I, s. 3.

⁷⁰² Sened için bk. Ahmed es-Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, I, s.3-4.

yazdığı akâide dair *Harîdatü'l-behiyye fî Akâidi't-tevhîdiyye* adlı risâlenin hâşiyesidir (Kahire 1285, 1291, 1303, 1307, 1319, 1342).

6. el-Ferâidü's-seniyye ve'z-zehâirü'l-aliyye şerhu'l-hemziyye: Bûsîrî'nin Hemziyye'sine Süleyman el-Cemel tarafından yazılan *Fütûhâtî'l-ahmediyye bi'l-minehi'l-muhammediyye* adlı hâşiyenin hâmişidir. Garbiyye bölgesindeki ulema, evliya ve eşrâfın huzurunda verdiği sohbetler esnasında telif edilmiştir (Kahire 1303).

7. Hâşiye alâ İthâfî'l-mürîd: İbrahim el-Lekânî'nin (ö. 1078/1668) tevhîde dair *Cevheratü't-tevhîd* adlı manzûmesine *İthâfû'l-mürîd* adında Ahmed b. Muhammed el-Marsafî tarafından yazılan şerhin hâşiyesidir (Kahire 1308).

Nûru'l-vüdde'de kaydedilmekle birlikte Ahmed es-Sâvî'nin baskısı olmayan eserleri şunlardır: İbn Ebî Cemre'nin (ö. 699/1300) *Muhtasarü'l-Buhârî*'sine hâşiye, akâidle ilgili hâşiye, Halvetiyye'deki halvet âdâbına dair *Risâle fî mâ li'l-halve mine'ş-şurût ve'l-âdâb*, Ahmed ed-Derdîr'in *Mevlid*'ine hâşiye, muskayla ilgili *et-Temâim ve'r-rukâ*, Ebû Abdillâh el-Cezûlî'nin *Delâilü'l-hayrât*'ma hâşiye, Yasin sûresinin başındaki dua üzerine şerh, cihâd hakkında bir risâle, evliyâ ve kerâmetlerine dair bir risâle, Ka'b b. Züheyr'in Bânet Suâd kasidesine şerh.⁷⁰³

5. Sâviyye Tarikatının İntişârı:

Pîr Ahmed es-Sâvî'ye nisbetle Sâviyye tarikatı, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr'e nisbet edilen Halvetiyye-i Derdîriyye'nin Sibâiyye ve Vefâiyye ile birlikte üç şubesinden biridir. Sibâîliğin şifâhî geleneğinde Sâvî, Sibâiyye'nin pîri Sâlih es-Sibâî el-İdvî'nin halifesi, Sâviyye'nin de Derdîriyye'nin değil Sibâiyye'nin şubesi olduğuna dair bir iddia vardır. Bu iddia, Sâviyye müntesipleri tarafından reddedilmiş, Ahmed es-Sâvî ile Sâlih es-Sibâî, Ahmed ed-Derdîr'in iki ayrı halifesi şeklinde kabul edilmiştir. Nitekim Sibâiyye, Sâlih es-Sibâî'nin halifesi Ömer Heykel Ca'fer eş-Şebrâvî (ö. 1303/1886), Sibâî'nin torunu Râgıp Muhammed es-Sibâî (ö. 1306/1888-9), Şeyh Râgıp'ın oğlu Muhammed (ö. 1944) ve Ömer Heykel'in halifesi Mansur Heykel eş-Şerkâvî eliyle müstakil bir tarikat olarak Mısır'a nüfuz etmiştir.

Mısır Halvetîliğinin en yaygın kollarından biri olan Sâviyye tarikatının silsilesi, Ahmed ed-Derdîr, Şeyh Hifnî ve Kutbüddin Mustafa Kemâleddin el-Bekrî vasıtasıyla Halvetiyye'nin Şâbâniyye-i Karabaşiyye koluna ulaşır. Ahmed es-Sâvî, Halvetîliğin yanı sıra Şâzeliflik ve Kâdirîlik icâzetlerine sahip olmasından dolayı, Sâviyye tarikatına münstesip sonraki halifeler vasıtasıyla bazı Şâzeliyye ve Kâdirîyye kollarında da yer almıştır.

Merkezi Mekke'de bulunan Sâvîlik, Ahmed es-Sâvî'nin halifeleri vasıtasıyla Mısır, Hicaz, Sudan ve Filistin'de yayılmıştır. En başta gelen

⁷⁰³ Basılmamış eserler için bk. Gilbert Delanoue, *Moralistes Et Politiques Musulmans Dans L'egypte du XIX eme Siecle: 1798-1882*, I, s. 205-209.

halifeleri şunlardır: Muhammed Kâdî el-Fer'ûnî (ö. 1244/1828-9), Muhammed eş-Şâzelî (ö. 1289/1872-3), Ahmed Dayf (ö. 1296/1879) ve babası İsmail Ali Dayf (ö. 1280/1863), Şeyh Fethullah es-Semâdisî, Şeyh Ahmed Ebu'l-leyl, Muhammed el-Cisr (ö. 1262/1846), Ali el-Ukbârî, Sâvî menâkıbnâmesi *Nûru'l-vüddâ*'nın yazarlarından Ezher Hanefî Şeyhi Muhammed el-Kütübî, Ahmed es-Şişî ile Kâsım es-Şişî; Ali eş-Şâzelî, Abdülbâki eş-Şâzelî, Mercan Ağa Selîm, Ali el-Akbâvî, Yusuf el-Kefrâvî, Muhammed el-Beyyûmî, Muhammed el-Bennâ er-Reşîdî, Ömer el-Haşin ez-Zerkâvî, Halil el-Kavukçî, İbrahim el-Abd es-Sersâvî, Ahmed el-Halîfî, Muhammed Abdülcevâd el-Kefrâvî vs..

Sâviyye'nin başta gelen kolları, Dayfiyye, Şavâdifiyye ve Mensafisiyye'dir.

Sâvî'nin en önemli halifesi, Seyyide Zeynep türbesi hâdimi Muhammed el-Kâdî el-Fer'ûnî vefat ettikten sonra diğer iki halife Muhammed eş-Şâzelî ve Ahmed Dayf Mısır-Kahire merkezli Sâviyye tarikatında önemli bir konum kazandılar. Muhammed eş-Şâzelî, Sâvî'nin kızı Zeynep ile evlidir. Babası Ali eş-Şâzelî ise Sâvî'nin kızkardeşinin eşidir. Bu sıhriyyet bağı ve Sâvî'nin damadı olması sebebiyle Muhammed eş-Şâzelî, tüm Mısır Sâviyye müntesipleri üzerindeki eksik otoritesine rağmen tarikatın şeyhliğini sürdürmüştür. Ancak adı *Nûru'l-vüddâ*'daki Sâviyye hulefâsı listesinde geçmemektedir. De Jong'a göre bu durum, Ahmed es-Sâvî'den sonra Sâviyye adıyla Kahire merkezli iki müstakil kolun ortaya çıkmaması içindir. Böylelikle muhtemel çatışmanın önüne geçilmiştir.

Muhammed eş-Şâzelî'den sonra Kahire merkezli Sâviyye tarikatını Şâzelî'nin halifesi Abdullah el-Mağribî es-Sâvî, onun oğlu ve *Nûru'l-vüddâ*'nın beşinci müellifi İsmail b. Abdillâh el-Mağribî es-Sâvî (ö. 1348/1929) ile Ebû Bekir el-Haddâd (ö. 1335/1917) temsil etmişlerdir. el-Haddâd'ın babası Muhammed Şahâta el-Haddâd (ö. 1281/1864) Ahmed es-Sâvî'nin halifelerinden Fethullah es-Semâdisî'den hilâfet almıştır. Ebû Bekir el-Haddâd'dan gelen Sâviyye kolu, el-Haddâd'ın halifesi Hüseyin el-Fîl vasıtasıyla Sudan'a taşınmıştır. Muhammed eş-Şâzelî'nin oğlu, Ahmed es-Sâvî'nin küçük yeğeni ve *Nûru'l-vüddâ*'nın dördüncü yazarı Ezher Şeyhi Muhammed es-Sâvî (ö. 1341/1922) ise Halvetîliği Medine'de bulunduğu sırada Mescid-i Nebvî'nin hâdimi Mercan Ağa Sâlim'den almıştır.⁷⁰⁴

Muhammed eş-Şâzelî'den gelen Sâviyye kolu, sadece Kahire'de değil Yukarı Mısır'da da faaliyette bulunmuştur. Bu bölgedeki tarikat mümessilleri Şâzelî'nin halifesi ve yeğeni Abdülbâki eş-Şâzelî ile Ümm-i Dînâr'daki (el-Cîze) Cum'a Ebu'l-Alâ en-Neccâr'dır. Abdülbâki eş-Şâzelî'nin silsilesi Kefrû'l-Ammâr'da (el-Cîze) faaliyet gösteren oğlu Ali el-İmrânî eş-Şâzelî ile Asyût civarındaki Ravza'da bulunan Muhammed Ebû Şa'ban el-Ravzî vasıtasıyla intikal etmiştir.

⁷⁰⁴ Gibert Delanoue, *Moralistes Et Politiques Musulmans Dans L'egypte du XIX eme Siecle: 1798-1882 I*, s. 189-91.

Sâviyye'den ortaya çıkan ilk müstakil kol Dayfiyye'dir. Babası İsmail Ali Dayf gibi Sâvî'den hilâfet alan *İrşâdu'r-refîk li Ahkâm ve Adâbi'-tarik* (el-Cize 1388) müellifi Ahmed Dayf, Sâviyye müridanı arasında otoritesini tesis etmesiyle tarikata intisaplar artmış, ancak âdâb ve erkânda yaptığı bazı değişiklikler vefatından sonra kardeşi Muhammed İsmail Dayf (ö. 1348/1929) tarafından geliştirilerek Dayfiyye adlı müstakil bir kol kurulmuş ve kol tekke meşihatlerinin kendisine bağlı bulunduğu Ali el-Bekrî'nin onayını almıştır. İsmail Ali Dayf'ın neslinden gelen Dayfiyye şeyhlerinin türbesi Kahire-Sîdî es-Semmân civarındaki İmam Şâfiî mezarlığındadır. Hâlihazırda Mısır'da çokça ziyaret edilen mekânlardandır.

Sâviyye kolu, Mısır Şarkıyye'sinde olduğu gibi Garbiyye bölgesinde de özellikle Ahmed es-Şavâdifî eş-Şerkâvî'nin çabalarıyla nüfûz alanı bulmuştur. Ahmed es-Sâvî'nin halifelerinden İskenderiyeli âlim Ali el-Ukbârî'ye intisaptan sonra ordudaki görevinden ayrılan Şerkâvî, şeyhlik sıfatıyla Kefrû's-şeyh'in merkezi Şannû yakınlarındaki İzbetü's-Şavâdifî'de bir zâviye kurmuştur. H. 1302'deki (1884/5) vefatından sonra oğlu Atiyye es-Sağîr Sâviyye'nin Şavâdifîyye kolunda en etkili şeyhlerden biri olmuştur. Atiyye es-Sağîr'in şeyhliğindeki Sâviyye-Şavâdifîyye'nin merkezi Şarkıyye bölgesindeki Farsîs köyüdür ve XIX. asrın sonuna değin faaliyetlerine devam etmiştir. Daha sonraları resmi bir tarikat olarak varlığını sürdürememiştir. Şavâdifîyye'nin Kahire'deki zaviyesinin şeyhi Abdüsettâr Sâdık eş-Şavâdifî'dir. Şerkâvî'nin iki torunundan biri olan Şeyh Abdüsettâr, Hz. Hüseyin Camiinde her Perşembe yatsı namazından sonra tarikat meclisi tertip etmekteydi. Diğer torun Şeyh Abdüddâim ise tarikatu Şarkıyye bölgesindeki Bilbeys'de temsil etmiştir.

Sâviyye'nin üçüncü kolu Mensafisiyye'dir. Ahmed es-Sâvî halifesi Ahmed Ebu'l-Leyl'den irşad icâzeti alan *el-Kavlü'l-müfîd fi ilmi't-tevhîd* (el-Minye: 1346) adlı eserin sâhibi Abdülcevvâd el-Mensafîsî, Sâviyye'yi Yukarı Mısır'da Mensafisiyye adıyla yaymıştır. Mensafisiyye tarikatu özellikle Asyût ve Minye civarında yaygınlık kazanmıştır.

Ahmed es-Sâvî halifesi Muhammed Fethullah es-Semâdisî eliyle Sâvîlik Filistin'e de taşınmıştır. Semâdisî, Mısır'dan Kudüs'e giderken Yafa'ya uğramış, aynı zamanda Halvetî-Bekriyye'nin Semmâniyye şubesinin şeyhi olan Yafa Müftüsü Hüseyin Sâlim ed-Decânî'ye (ö. 1274/1857) Sâviyye hilafeti vermiştir. Şeyh Hüseyin'in kuzeni Abdülkâdir ed-Decânî (ö. 1294/1877) Ahmed es-Sâvî'nin Tripoli'deki halifesi Muhammed el-Cisr tarafından yetiştirilmiş, ondan Sâviyye ve Şâzeliyye nisbeti kazanmıştır. Şeyh Abdülkâdir'in yeğeni Muhammed Emin ed-Decânî, Savîliğe Muhammed Fethullah es-Semâdisî eliyle intisap etmiş ve halife olmuştur. Rifâiyye ve Ahmediyye tarikatlarına da nisbeti vardır.

Şâzelî-Yeşrûtiyye'den sonra Filistin-Ürdün bölgesindeki en önemli tarikatlardan biri olan Hıfniyye-Rahmâniyye tarikatının kurucusu Muhammed b. Abdurrahman el-Kuşulî el-Curcurî (ö. 1208/1794),

başlangıçta Yeşrûtiliğe bağlı iken Ahmed es-Sâvî'ye intisap ederek Şâzelî geleneğinden ayrılmıştır.

Ebü'l-ahvâl Muhammed el-Cisr, Ahmed es-Sâvî'nin Mısır dışındaki en önemli halifelerinden biridir. Ezher'de okuyup çeşitli tarikatlara intisap ettikten sonra Ahmed es-Sâvî'nin halifesi oldu. Osmanlı Devleti'ne baş kaldıran Mısır Valisine karşı çıkanlara katıldı, ancak başarılı olamayınca ülkeyi terketti. Oğlu meşhur Suriyeli din âlimi Hüseyin el-Cisr (ö. 1327/1909) tarafından kaleme alınan *Nüzhetü'l-fıkr fi (menâkıb-i) tercemeti's- Şeyh Muhammed el-Cisr* (Beyrut 1306) adlı menâkıbnâmeye göre Muhammed el-Cisr en az 12 tarikattan icazetlidir. Ancak irşadını Halvetî-Sâviyye üzerinden gerçekleştirmiştir. Hüseyin el-Cisr'e göre, Sâvî'nin Suriyeli halifelerinden Mahmud er-Rafîi, Muhammed el-Cisr'e Rifâiyye icâzeti vermiştir. Hüseyin el-Cisr, babasının vefatı üzerine tarikat hizmetlerini üstlenmiştir.

Ahmed es-Sâvî, üç kez Hac yapması ve hayatının son yıllarını vefat ettiği Medine'de geçirmesi sebebiyle tarikatı Hicaz bölgesinde de etkin olmuştur.

Harîrîzâde Kemâleddin Efendi, kendisine ulaşan Sâvîliği üç farklı senedle rivayet eder. Birinci sened, babası Halvetî-Bekrî Şeyh Abdurrahman ve babasının şeyhi Muhammed Erîb el-Halebî vasıtasıyla Muhammed el-Cisr'e varır. İkinci senede göre Harîrîzâde, Şeyh Abdullatif b. Ömer en-Neccâr el-Halebî'den, el-Halebî Abdülvehhâb ez-Zeyn el-Lâzkî'den tarikatı almıştır. Halebî ve Lazkî ise Şeyh Muhammed el-Cisr'den tarikatı alan Şeyh Ebû Rebâh Abdülkâdir ed-Decânî el-Yafîi ile Şeyh Muhammed Fethullah es-Semâdisî'nin halifesi Yafa Müftüsü Ebü'l-Eclâl Hüseyin ed-Decânî'den Sâviyye nisbeti edinmişlerdir. Üçüncü sened şöyledir: Harîrîzâde, Şeyh Hüseyin Feyzeddin el-Ganîm el-Mısırî, Şeyh Muhammed Fethullah es-Semâdisî. Harîrîzâde bu senedleri Abdülğanî el-Mevlevî el-Mısırî el-Ezherî'den (ö. 1295/1878) rivayet etmiştir.

Sâviyye tarikatı, Harîrîzâde tarafından da *Tibyân*'da iktibas edilen Ahmed ed-Derdîr'in *Tuhfetü'l-ihvân* adlı eserindeki Derdîriyye'nin âdâb, erkân ve zikir usulünü benimsemiştir.⁷⁰⁵ Sâviyye müntesipleri, Sâvi tarafından yazılan *el-Esrâru'r-rabbâniyye ve'l-Füyûzâti'r-rahmâniyye ale's-salavâti'd-derdîriyye* adlı salavât şerhi ile *Şerhu'l-Manzûmeti'd-Derdîriyye* adlı esmâ-i hüsnâ şerhini sıklıkla okumuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA

Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 7a-19b, 26a-27b, 219a-221b;

Sadık Vicdani, *Tarikatler ve Silsileleri: Tomar (Halvetîlik)*, İstanbul 1995, s. 88;

Gilbert Delanoue, *Moralistes Et Politiques Musulmans Dans L'egypte du XIX eme Siecle: 1798-1882*, Kahire: Institut Français d'Archeologie Orientale 1982, I, s. 188-242;

⁷⁰⁵ Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 7b-19b.

- F. De Jong, *Turuq and Turuq-Linked Institutions in Nineteenth Century Egypt*, Leiden: E.J.Brill 1978, s. 74-75, 115, 117,123, 143-144, 148, 155;
a.mlf., *Sufi Orders in Ottoman and Post-Ottoman Egypt and The Middle East*, İstanbul: The Isis Press ts., s. 245-246;
a.mlf., “Marwâniyya”, *EI*, VI, s. 627;
Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2005;
a.mlf., *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 176-187;
Pakalın, III, s. 132;
Trimingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 77;
Yusuf Nebhânî, *Câmiu Kerâmâti'l-evliyâ*, thk. İbrahim Atve Avad, Kahire 1984, I, s. 565-566;
Ebu'l-Vefâ et-Taftazânî, *Medhal ile't-tasavvufi'l-islâmî*, Kahire 1979, s. 245;
Tevfik et-Tavîl, *et-Tasavvuf fi Mısır ebâne'l-asri'l-usmânî*, Kahire: Mektebetü'l-âdâb ts., s. 26;
Abdülhalîm Mahmûd, *Menâhîcu'l-müfessirîn*, Kahire 1978, s. 289-293;
Adil Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, Beyrut 1983, I, s. 77;
Seyyid b. İbrahim el-Garîzî el-Halvetî, *es-Silsiletü'z-zeheb fi Terâcimi Meşâyihî'l-Halvetiyye*, Kahire 2006, s. 256-266;
Ahmed Hanefî Nassâr, “eş-Şeyhü's-Sâvî”, *Mecelletü'l-ezher*, Kahire 1969, XLI/5, s. 365-369;
Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmiu'ş-şurûh ve'l-havâşî*, Ebû Zabi 2004, I, 551, 612; II, 791, 865, 1144; III, 1886, 2102;
Ahmed Alâeddin Abdülhamid Da'ber, “Derdîr”, *DİA*, IX, s. 168-9;
Muhammed el-Celyend, “Derdîriyye”, *DİA*, IX, s. 169;
İlyas Çelebi, “Hüseyin el-Cisr”, *DİA*, XVII, s. 537;
Ömer Fuâdî, *Hz. Pîr Şâbân-ı Velî Menkıbeleri* (haz. Muhammed Bedirhan), İstanbul 2011;
Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, “Şâbân-ı Velî”, *DİA*, XXXVIII, s. 208-210;
Mustafa Tatçı, “Şâbâniyye”, *DİA*, XXXVIII, s. 211-215;
Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf (16. yüzyıl)*, İstanbul 2000, s. 79-89;
Vahit Göktaş, “Halvetiyye'nin Şâbâniyye Ekolü ve Kolları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/1, sayı: 26, s. 133-160;
Kerim Kara, “Karabaş Velî”, *DİA*, XXIV, s. 369;
a.mlf., *Karabaş Velî: Hayatı, Fikirleri, Risaleleri*, İstanbul 2003;
Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. Yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 102-115;
Rıfat Okudan, *Hasan Ünsî ve Tasavvufî Görüşleri*, Isparta 2007;

İbrahim Has, *Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî* (haz. Mustafa Tatçı), Ankara 2002;

İrfan Gündüz, "Bekriyye", *DİA*, V, 371;

Ali İhsan Yurd, *Kutbuddîn Mustafa Kemalüddin el-Bekrî-Siddikî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1967;

Jamil M. Abun-Nasr, *Modern Dünyanın Sufî Tecrübesi: Ticianiyye Tarikatı Örneği* (trc. Kadir Özköse), Konya 2008;

a.mlf., *Son Dönem Tasavvuf Akımlarından Ticianiyye ve Tekrar Hareketi* (trc. Kadir Özköse), Ankara 2000;

Kadir Özköse, "Ticâniyye" (baskıya hazır madde), *DİA*, XLII;

Ahmet Kavas, "Rahmâniyye", *DİA*, XXXIV, s. 418;

Savletu'r-Rûh (haz. Zaim Hınşelâvî), et-Tab'atü'l-hâmise li'l-mültekâ ed-düvelî "tasavvuf, sekâfe, mûsikâ", 14–16 December 2008, Cezayir: CNRPAH 2010;

Salih Çift, "Semmân, Muhammed b. Abdülkerîm", *DİA*, XXXVI, s. 497;

Semih Ceyhan, "Sâvî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XXXVI, s. 41;

a.mlf., "Sâviyye", *DİA*, s. 203.

5 Mayıs 2012 Cumartesi

09:00-10:30

I.OTURUM

Ömer Fuâdî Salonu

Oturum Başkanı

Prof. Dr. İbrahim Yılmaz

(Atatürk Üniversitesi, Türkiye)

Tebliğler

Nail Karagöz

(Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye)

“KASTAMONU’DA AYNI DÖNEMDE YAŞAYAN ŞEYH ŞA’BÂN-I
VELÎ VE BENLİ SULTAN’IN HAYATLARINDAKİ VE
HİZMETLERİNDEKİ KESİŞME NOKTALARI”

Öğr. Gör. Sühendan Arıkan

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

“TARİKATLAR ARASI KIYAS: ŞA’BÂNÎLİK VE BAYRÂMİLİK”

Ömer Kelhüseyn

(Marmara Üniversitesi, Türkiye)

“ŞİHABUDDİN AHMED B. MUHAMMED ed-DERDÎR VE
TUHFETU’L İHVAN ADLI ESERİ”

Öğr. Gör. Özgür Yeni

(Nevşehir Üniversitesi, Türkiye)

“ŞEYH ŞA’BÂN-I VELÎ KÜLLİYESİ HAZİRESİ’NDE BULUNAN
SARKAÇLI SAAT FİĞÜRLÜ BİR MEZAR TAŞI”

KASTAMONU'DA AYNI DÖNEMDE YAŞAYAN ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ VE BENLİ SULTAN'IN HAYATLARINDAKİ VE HİZMETLERİNDEKİ KESİŞME NOKTALARI

Nail KARAGÖZ

(Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye)

ÖZET

Bu çalışmada Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Benli Sultan'ın münasebetleri ele alınmıştır. İnsanlığa hizmeti gaye edinen Kastamonu'nun iki güzide değeri olan Şa'bân-ı Velî şehrin merkezinde, Benli Sultan ise Ilgaz Dağı'nun eteklerinde hizmete devam ederken, hayat çizgileri zaman zaman kesişmiştir. Söz konusu kesişmeler, kimi zaman kayda geçen menkıbelerde, kimi zaman halk dilinde anlatılarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Çalışmamızda bu iki ulu erenin muhabbet dolu buluşmalarının hem yazılı kaynaklardan, hem de halk hafızasındaki kayıtlardan izi sürülmüştür. Şeyh Şa'bân-ı Velî ile Benli Sultan'ın adlarının aynı anda anıldığı ve hayatlarının kesiştiği noktalar şöyle maddeleştirilebilir:

- a- Aynı dönemde yaşamışlardır.*
- b- Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Benli Sultan'ın bizzat görüştiklerine dair hem kaynaklarda hem de halk hafızasında kayıtlar mevcuttur.*
- c- Ortak talebeleri vardır.*
- d- Bazı menkıbeler her ikisi için de anlatılmaktadır.*
- e- Günümüzde Kastamonu'nun en fazla tanınan ve Kastamonu turizmine en fazla katkısı bulunan mutasavvıfların yine Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Benli Sultan olduğunu söyleyebiliriz.*
- f- Tebliğimiz bu maddelerin açıklımlarından ve değerlendirmelerinden oluşmaktadır.*

Anahtar Sözcükler: *Kastamonu, Şeyh Şa'bân-ı Velî, Benli Sultan, menkıbe.*

ABSTRACT

In this study, relations between Şheikh Shaban-ı Velî and Benli Sultan were handled. Although Sheikh Shaban-ı Velî lived in the city center while Benli Sultan lived on the slopes of Mount Ilgaz, lifes of these esteemed personalities coincided from time to time. Stories about their meetings have been told in either recorded legends or in colloquial language and reached until today.

In our study, sincere meetings of these supreme saints have been followed both from written sources and memories of the public so far. The points, in which names of Sheikh Shaban-ı Veli and Benli Sultan have been mentioned referred, are touched upon as follows:

a-They lived at the same period.

b-Both in sources and in public memories, there have been records that they have met with each other and negotiated.

c-They had common demands.

d-Some legends on both have been told.

e-We can say that Sheikh Shaban-ı Veli and Benli Sultan are the most well-known personalities and also the only Sufis who have contributed to tourism of Kastamonu the most.

f- Our lecture covers explanations of the above points and evaluations regarding them.

Key Words: *Kastamonu, Şheikh Shaban-ı Veli, Benli Sultan, legend.*

Kastamonu'nun kültürel ve manevî birikimi, onun bir evliyalar şehri olarak anılmasını hak ettirecek kadar zengindir. Markalaşmanın prim yaptığı günümüzde bu mübarek şehrin marka değerlerinden biri de manevî sultanlarıdır.

Kimi zaman bir dağ başını, kimi zaman şehrin merkezini, kimi zaman da bir idarecinin yanı başını mesken tutan bu ulu erenlerin hayatları, felsefeleri, yaşadıkları yer ve zamanlar farklı olsa da yolları hep aynı yere çıkar. O yol, iyi insan olma yolu, peygamber yolu, Allah yoludur. Güvenilirlik, saygı, kadirşinaslık, ahde vefa gibi bir insanda olması gereken yüksek niteliklerin adeta kaybolduğu günümüzde, bu değerleri bizlere hatırlatan o ululara ne kadar da ihtiyacımız var!

Neyse ki Kastamonu bu yönden hayli zengindir. Bu zenginliği görmek için şehrin sokaklarında şöyle bir yürümek yeter. Sadece gözünüzün karşıya bakması, içinizin de arzuyla istemesi gerek. Adım başı bir türbe, mezar veya cami mutlaka yolunuzun üzerindedir. Yalnızca merkezi değil, bu şehrin dağı, ovası, köyü maneviyat erleriyle doludur.

Tebliğimizin konusunu teşkil eden Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Benli Sultan bunlardan yalnızca ikisidir. İnsanlığa hizmeti gaye edinen ve aradığımız yüksek kaliteli insanlık değerlerini kendilerinde bulabildiğimiz Kastamonu'nun bu iki güzide değerinin hayat çizgileri zaman zaman kesişmiştir.

Şeyh Şa'bân-ı Velî şehrin merkezinde Halvetîlik esaslarına göre hizmet yürütürken, Benli Sultan ise Ilgaz Dağı'nın eteklerinde Nakşibendîlik usûlünce hizmette bulunmuştur. Bazen bizzat görüşmüşler, bazen halk onları aynı menkıbede buluşturmuş; bazen de bir menkıbe her ikisi için de anlatılır olmuştur.

Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Benli Sultan'ın hayat ve hizmetlerindeki kesişmeler, kimi zaman kayda geçen menkıbelerde, kimi zaman halk dilinde anlatılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Çalışmamızda bu iki ulu erenin muhabbet dolu buluşmalarının hem yazılı kaynaklardan, hem de halk hafızasındaki kayıtlardan izi sürülmüştür.

Şeyh Şa'bân-ı Velî ile Benli Sultan'ın adlarının aynı anda anıldığı ve hayatlarının kesiştiği noktaları şöyle maddeleştirebilir:

a-Aynı dönemde yaşamışlardır

İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Şeyh Muharrem* adlı kitabında, Şeyh Şa'bân-ı Velî Dergâhı'nın son postnişini Ata Armay'ın, Benli Sultan'ın uzun bir ömür sürdüğünü ve yaşça Şa'bân-ı Velî'den büyük olduğunu söylediğini nakletmektedir. Ömeru'l-Fuadî'nin kaleme aldığı *Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî*'de "Seyyid Sünnetî Efendi vefat edince Halvetiye tarikatından Tarakçızâde Abdurrahman Efendi ortaya çıkmıştı; kâmil, efendi bir zat idi. Ama Şa'bân Efendi kadar şöhreti yoktu. Şeyh Şâmilî'den Ilgaz Dağı'nda keşf-i sûrileri galip Benli Sultan zuhur etmiş idi. Hacı Bayramîler'den bundan önce zikrolunan kâmil ve ehl-i keramet İsa Dede Efendi vardı. Nakşibendiye'den Menekşe Dağı adlı yerde Mahmud Efendi vardı. Her biri tarîk ve erkânlarında mücâhede ve irşad ederlerdi."⁷⁰⁶ ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelere bakılacak olursa, Şa'bân-ı Velî'nin Seyyid Sünnetî'nin yerini doldurup irşat vazifesine başlamasından önce Benli Sultan irşat görevindeydi. Şeyh Şa'bân-ı Velî dergâhının son postnişini Ata Armay'a göre Benli Sultan Hazretleri uzun ömürlü bir kimse idi.⁷⁰⁷ O, Benli Sultan'ın, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devirlerinde yaşadığını babasının verdiği bilgilere dayanarak nakletmektedir.⁷⁰⁸ Fazıl Çıfci, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler* adlı eserinde Benli Sultan'ın Şeyh Şa'bân-ı Velî'den 3-5 yıl önce vefat ettiğini kaydetmektedir.⁷⁰⁹ Buna göre Benli Sultan'ın yaklaşık miladi 1563'te vefat ettiği yaygın bir kanaat halini almış durumdadır. İse 1569'da vefat etmiştir. Dolayısı ile her ikisi de miladi 16. asırda yaşamışlardır.

b-Bizzat görüşmüşlerdir

Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Benli Sultan'ın bizzat görüştüklerine dair hem kaynaklarda hem de halk hafızasında kayıtlar mevcuttur. Menkıbeler bu iki ereni değişik vesilelerle buluşturmaktadır. Bunlardan en bilineni, Ömeru'-

⁷⁰⁶ Ömeru'-Fuadî, *Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî*, KHK, 3676-1, s. 65; L. Nihal, Yazar, *Halvetîliğin Şa'bâniye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara 1985, s. 16.; Abdulkarim Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bâniye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara 1991, s. 41.

⁷⁰⁷ İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Şeyh Muharrem*, Kastamonu 1959, s. 6.

⁷⁰⁸ İhsan Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan Hayatı, Eserleri, Halefleri Menakıbı*, Kastamonu 1959, s. 22.

⁷⁰⁹ Fazıl, Çıfci, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Ankara 1995, s. 52.

Fuâdî'nin Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin menkıbelerini kaleme aldığı *Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî* adlı eserde kaydettiği üzere Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Benli Sultan'ı dergâhında ziyaret etmesidir.⁷¹⁰ Bunun yanı sıra halk hafızasında yüzyıllarca korunarak günümüze ulaşan, iki velinin görüşmelerini konu alan başka menkıbeler de anlatılmaktadır.

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Benli Sultan'ı ziyaret ettiğine dair menkıbe her ne kadar *Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî*'de kayıtlı olsa da biz İhsan Ozanoğlu'nun yorumu ve güzel üslubuyla vermek istiyoruz. Menkıbe şu şekildedir:

İki Kutup Baş Başa

Şa'bân-ı Velî Hazretleri Benli Sultan'ı çok sever, keşif ve kerametlerini takdir eder, kendisinden çok yaşlı bir kimse olduğundan ona daima hürmet gösterirdi. O da Şa'bân-ı Velî'ye aynı şekilde hürmet eder, “Biz ihtiyar olduk, bundan sonra vazife onundur, o bir gavs-ı âzamdır” diyerek tevazu ve kadirşinaslık gösterirdi.

Bir gün ihvan ile birlikte Benli Sultan'ı ziyarete giderler. Benli Sultan kıymetli misafirlerini karşılamak için Kaşbaşı'na⁷¹¹ kadar gider. İki Sultan birbirini öyle samimi karşılarlar ki, kalbi şefkat dolu duygulu bir baba ve yine hasret ateşiyle ciğeri yanmış bir oğul kavuşunca ancak bu derece duygulanır ve heyecan duyar.

Hazret, misafirlerinin dinlenmelerini sağladıktan ve âdeti olan hürmet ve ikramı yerine getirdikten sonra neşeli ve feyizli bir sohbet başlamıştır. Benli Sultan konuşurken yüzünü belirsiz bir keder ifadesi kaplamıştır. Şa'bân-ı Velî durumu farkındadır. Kalpten kalbe konuşmaktadırlar. Şa'bân-ı Velî, Benli Sultan'ın kederlenmekte haklı olduğunu söyler. Benli Sultan başını kaldırarak,

—Nasıl kederlenmezsiniz Hazret! Şu tecelliyâta bakınız! Osman Fakih'e rica etmiştim, bize davet vaki olduğunda cenazemi sen yıkayasın, namazımı sen kılasın ve beni kabrime sen koyasın diye. Hâlbuki... diyerek kederlenmesinin nedenini açıklar.

Tam bu sırada kapıdan içeri bir köylü girer, selâm ve hürmetten sonra:

—Başınız sağ olsun Efendi Hazretleri, der. Cümleten başımız sağ olsun, Osman Fakih hocamız vefat etti. Ölüm anında şöyle vasiyet etti:

—Beni, mürşidim efendim yıkasın, namazımı o kılsın ve beni toprağa mübarek elleriyle o koysun.

Benli Sultan, Şa'bân-ı Velî'ye bu vazifeyi ihvanca beraber yapma ricasında bulunur. Manevi cihanın iki büyük insanı ihvan ile birlikte

⁷¹⁰ Ömerü'-Fuâdî, *Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî*, KHK, 3676-1, s. 114; Yazar, *Halvetiliğin Şa'bâniye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, s. 32, 193.; Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bâniye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, s. 51.

⁷¹¹ Kaşbaşı köyün güneyinde bir yerin adıdır. Menkıbenin ileriki kısımlarına bakılacak olursa karşılama hadisesi Kaşbaşı'nda yani köyün güney tarafında değil, kuzey tarafındaki Buçuk Deresi istikametinde olmalıdır. Zira Buçuk Deresi şehir ile Benli Sultan Köyü arasında yer almaktadır.

kalkarak, Buçuk Deresi'ne inerler, Benli Sultan derenin güney tarafındaki düzlükte bir yeri işaret ederek:

—Salıklarımızı her fırsatta irşada devam ve gayretiniz takdire şayandır. Tanrı feyiz ve himmetinizi ziyade etsin sultanım, der. Meğer Şa'bân-ı Velî Hazretleri Kavurga Tepesi'nden Buçuk Deresi'ne inince yanındakilere taş toplatmış ve bir mezar işareti meydana getirmiştir bile. Kendisine bu nedir diye sorduklarında Hazreti Pir şöyle cevap vermiştir:

— Bu semtlerde şimdi Allah dostlarından biri ahirete intikal etmek üzeredir. Bu yaptığımız o intikale bir işaret ve nişanedir.

O gün Osman Fakih'in cenazesi iki veliyullah tarafından yıkanır. Namazını Benli Sultan kıldırır ve dostunu bizzat mübarek elleriyle toprağa koyar. Telkin Şa'bân-ı Velî tarafından verilir. Her iki dost birkaç gün daha beraber kalırlar.⁷¹²

Bu menkıbeden başka kitaplarda pek rastlayamadığımız ama halk hafızasında yarım yamalak kalmış ve öylece anlatılan bir menkıbe daha vardır. Halk hafızası, bu menkıbenin sonunda, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin, şehir merkezinde veli olmanın dağ başında veli olmaya benzemediğini söyleyerek Benli Sultan'a ders verdiğini söylemektedir. Ancak Ozanoğlu'nun anlatımında her iki velinin de olaydan ders çıkarttıkları anlaşılmaktadır. Bu arada hemen belirtelim ki, Ozanoğlu, Benli Sultan menkıbelerini derlemekte halktan ve Benli Sultan Dergâhında şeyhlik, hatiplik ve imamlik gibi görevlerde bulunmuş kişilerden istifade etmiştir. Bunun yanında el yazması şiir mecmualarından, kırkambar işi mecmualardan, birçok yazma kitabın dış ve son kapları ile kenarlarına geçilmiş notlardan ve yine el yazması nasihat kitaplarının bazı talik ve haşiyelerinden faydalandığını belirtmektedir.⁷¹³ Dolayısı ile onun verdiği bilgileri itimat etmek gerekir diye düşünüyoruz. Menkıbe şöyledir:

Bir Mendil Kar

Şa'bân-ı Velî Hazretleri sadaka ve zekât kabul etmemekte, kimseye boyun eğmemektedir. Müritlerine dahi alan el değil; veren el olmalarını tavsiye eder. Bu sebeple mestçilik, yapar kendi alın teri ile geçinir.

Ağustos ayının pek sıcak bir günü Benli Sultan Hazretleri elinde bir mendil kar ile Şa'bân-ı Velî'nin dükkânına gelir. Selam ve kelamdan sonra kar dolu mendili dükkânın tavanındaki halkaya asar. O kadar sıcak vardı ki kar değil insan bile erimektedir. Fakat Benli Sultan'ın kar dolu mendilinden tek damla düşmemektedir.

Bu sırada dükkâna son derece çekici bir kadın gelir. Ayağına bir çift mest almak istediğini söyler. Şa'bân-ı Velî kadının ayağını ölçerken Benli Sultan dikkatle bakmaktadır. Şa'bân-ı Velî başını kaldırır, Sultan'a tavana asılı mendili gösterir. O ana kadar içinde kar olduğu bile fark edilmeyen mendil

⁷¹² Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 84-86; Adil Karagöz-Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan Hayatı, Külliyesi ve Menkıbeleri*, Adana 2011, s. 119-121.

⁷¹³ Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 71.

islanmış, damlalar birbirini takip etmektedir. Benli Sultan, “*İnne’n-nefse le emmâretün bi’ssûi...*”⁷¹⁴ ayetini okuyup gözlerine kapatır. Müşteri gittikten sonra Şa‘bân-ı Velî’ye hitaben der ki:

—Dünya hayatının bir kere daha fesat yeri olduğunu yakinen görmüş oluyoruz. Böyle bir girdabın ortasından yakasını kurtarıp sahil-i selamete kavuşmak “...*Fe’tûbâ li’l-gurebâ’*”⁷¹⁵ hadis-i şerifinin manasına dâhil olmaktır. “...*Velâ havfun aleyhim ve lâ hüüm yahzenûn.*”⁷¹⁶ ayetinin müjdesine ilk sırada erenlerden olmaktır. Sizi takdir eder, Yüce Yaradan’a sığınırım.

Benli Sultan bu tarihten sonra tamamen münzevi yaşamıştır.⁷¹⁷

c-Ortak talebeleri vardır.

Meşhur Süleymaniye Camisi vaizi Şeyh Muharrem Efendi, Benli Sultan ile Şeyh Şa‘bân-ı Velî’nin ortak talebelerindedir. Bu zat İstanbul medreselerinden mezun olduktan sonra Benli Sultan’a mürit olmuştur. Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâiku’s-Şakâik*’te Benli Sultan’ı anlatırken, “*Benli Muhyiddin Efendi, büyük şehir İstanbul’un meşâyih-ı kirâmından halife nam Muharrem vaiz ve müfessirin şehhidir.*”⁷¹⁸ demektedir. Nev’îzâde Atâî *Hadâiku’l-hakâik*’te, Ali b. Bâlî ise *el-İkdu’l-manzûm*’da Şeyh Muharrem Efendi’nin İsrâfilzâde, Çivizâde, Sâdi Efendi gibi dönemin meşhur âlimlerinden ders aldıktan sonra Benli Sultan’a mürid olduğunu teyid etmektedirler.⁷¹⁹ Ömeru’l-Fuâdî Muharrem Efendi’nin Benli Sultan’ın vefatından sonra yarım kalan seyr u sülûkunu Şeyh Şa‘bân-ı Velî’den tamamladığını bildirmektedir.⁷²⁰

Muharrem Efendi’nin önce Benli Sultan’a daha sonra da Şeyh Şa‘bân-ı Velî’ye mürid olması nedeniyle olsa gerek Benli Sultan’ın tarikatının Halvetîlik olduğuna dair kayıtlar düşülmüştür. Benli Sultan’ın Halvetî olduğunu söyleyenlerden biri de Nev’îzâde Atâî’dir.⁷²¹ Ancak İhsan Ozanoğlu, dönemindeki Benli Sultan külliyesinin şeyh, hatip, imam gibi

⁷¹⁴ Yusuf suresi 35. ayet. Ayetin tam meali şöyledir: “(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbim acıyıp korumuş başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”

⁷¹⁵ Hadisin tam anlamı şöyledir: “İslâm garip olarak başladı ve (günün birinde) garip hale dönecektir. Gariplere ne mutlu!” Bkz. İbn Mâce, Fiten 15, no: 3986, 3987, 3988.

⁷¹⁶ “Onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzüntü çekmezler.” mealinde Bakara suresinin 62 ve 112. ayetlerinde yer alan bir ifadedir. Ayrıca birçok surede benzer ifadeler bulunmaktadır.

⁷¹⁷ Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 96-97; Adil Karagöz-Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan*, s. 124-125.

⁷¹⁸ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâiku’s-Şakâik*, Tab’hâne-i Âmire, İstanbul 1269h., s. 426.

⁷¹⁹ Nev’îzâde Atâî, *Hadâiku’l-hakâik, fi tekmileti’s-Şakâik*, İstanbul 1268h., s. 355.; Ali b. Bâlî Minik Ali Cevherî Efendi, *el-İkdu’l-manzûm fi zikri efâzılı’r-Rûm*, Beyrut 1975, s. 478. (Eser, *eş-Şakâiku’n-nu’manîyye* ile birlikte basılmıştır.); Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 601.

⁷²⁰ Ömeru’l-Fuâdî, *Menâkıb-ı Şa‘bân-ı Velî*, KHK, 3676-1, s. 86.

⁷²¹ Nev’îzâde Atâî, *Hadâiku’l-hakâik*, s. 355.

görevlileri ile istişaresi ve çeşitli belgeleri incelemesi sonucunda Benli Sultan'ın Nakşî olduğunu kesin bir dille ifade etmektedir.⁷²² Muharrem Efendi ile ilgili bu bölümü, sempozyumda bu konuda başka bir tebliğ olduğu için uzatmaya gerek görmüyoruz.

d-Bazı menkıbeler her ikisi için de anlatılmaktadır.

Hac'da kafilesini kaçıran bir hacının kerametle memleketi olan Kastamonu'ya getirilmesi menkıbesi bunlardan birisidir. Kastamonu-Mekke arasında geliş gidiş küçük değişikliklerle hem Benli Sultan, hem de Şa'bân-ı Velî hakkında anlatılmaktadır. Bunlardan Şeyh Şa'bân-ı Velî ile ilgili olan menkıbe özetle şöyledir: Şa'bân-ı Velî bir hac mevsiminde halvete girerek günlerce dışarı çıkmaz. Kastamonu'dan dan bir kişi de hac görevini yerine getirmek için Kâbe'ye gitmiş, görevini yerine getirip memleketine döneceği zaman çok hastalanmıştır. Bir türlü iyileşip de memleketine dönememiştir. Yanına gelen bir kimse, "Kâbe'nin yanında beş vakit namaz kılıp kaybolan biri vardır. Oraya git ve onu bul. Bulunca da ellerine yapış, derdini anlat. Kendisini gizlerse de sen ısrarla derdine çare olmasını iste" der. Hacı peki, diyerek söylenen yere gider. Sözü edilen kişi Şeyh Şa'bân-ı Velî'den başkası değildir. Hemen yanına gidip derdini anlatır, çare olması için yalvarır. Şeyh Şa'bân sırrının açığa çıkmasından çekindiğini dile getirince, hacı bu sırrı saklayacağına yemin eder. Şeyh Şa'bân-ı Velî hacının gözlerini kapatmasını söyler. O zat gözlerini açtığı anda kendisini Kastamonu'da evinin kapısında bulur.⁷²³

Bu menkıbe küçük değişikliklerle Benli Sultan hakkında da anlatılmaktadır. Bu sefer Mekke'deki hacının köyü Benli Sultan köyünün hemen yanındaki Hacı Bâkiler köyüdür ve hacı efendi dönüş kervanını kaçırmıştır. Her iki menkıbenin sonunda da memleketine sağ salim ulaştırılan hacı, velî hazretlerine mürid olur.

Her iki velî hakkında da anlatılan bu menkıbenin menkıbe kültürümüz içindeki yerini tespit amacıyla Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu'nun *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*'ne baktığımızda tasavvuftaki tayy-ı zaman ve tayy-ı mekân kavramlarıyla karşılaşıyoruz. Cebecioğlu tayy kavramını şu şekilde açıklamaktadır: Tayy, Arapça dürülmek anlamını ifade eder. Allah'ın, dostlarına bahşettiği kerametlerden biri de, Miraç gecesinde Hz. Peygamber (as)'in yaşadığı türden olmak üzere, onlara bir anda, uzun mesafeler kat' ettirmesidir. Zaman ve mekânla kayıtlı insan bedeninde, zaman ve mekân sınırlamasından kurtulmuş "ruh" denen varlığımıza (veya

⁷²² Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 32. Ayrıca Benli Sultan'ın tarikatının tespiti için yapılmış bir değerlendirme için bkz. Adil Karagöz-Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan*, s. 31-36.

⁷²³ Ömerü'l-Fuâdî, *Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî*, KHK, 3676-1, s. 104-105; Abdulkadiroğlu, *Halvetlik'in Şa'bâniye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, s. 49-50.; Zekiye Çağınlar, "Kastamonu Halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnancı ve Bu İnanç Çerçevesinde Şeyh Şa'bân-ı Velî Etrafında Oluşturulan Efsaneler", *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Eylül 2003), ss. 445-464, Ankara 2005, s. 456-457.

özümüz) dayandırılmak ile anlatılması basitleşen bu olaya, evliya biyografilerinde sık sık rastlanır.⁷²⁴

Nitekim Ömerü'-Fuâdî'nin, *Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî* adlı eserinde yukarıdaki menkıbenin anlatıldığı sayfanın kenarında yer alan notta bu halin evliyaya bahşedilen tayy-ı mekân kerameti olduğu ve inkâr edilemeyeceği kaydedilmiştir.⁷²⁵ Ayrıca Kastamonu'da, Mekke-Kastamonu arasında manevi bir yolun olduğu ve bazı mana erlerinin bu yolu kullanmış olduğu inancı yaygındır. Hatta Mehmed Feyzi Efendi'nin beyanına göre Kastamonu, Mekke silsilesine bağlıdır ve Kastamonu-Mekke arasında yol vardır. Ona göre Mekke ve Medine dağlarının silsilesi Anadolu'da devam eder; Üsküdar'a kadar gider. Kastamonu bu silsileye dâhildir."⁷²⁶

Bu değerlendirmeden sonra her iki velî için de anlatılan bir başka menkıbeye geçebiliriz. Benli Sultan ve Şeyh Şa'bân-ı Velî hakkındaki ortak anlatımlardan biri de asa suyudur. Hem Şeyh Şa'bân-ı Velî Dergâhı içinde hem de Benli Sultan Dergâhı yakınlarında bulunan asa suyu hakkında anlatılan ilgi çekici anlatımlarda da ortak noktalar vardır.

Benli Sultan Köyü'ndeki asa suyu ile ilgili anlatımları ikiye ayırmak mümkündür: Birincisi Benli Sultan'ın yaşadığı döneme ait anlatımlardır. Bunlarda onun, külliyesini inşa edeceği sırada su ihtiyacını karşılamak üzere asasını yere vurup kan, süt gibi birkaç denemeden sonra suya kavuşması anlatılır. Külliyenin işçileri bununla boy abdesti alır ve yorgunluk bilmezler. İkinci olarak ise Benli Sultan'ın vefatından sonra asa suyu ile ilgili anlatımlara rastlanmaktadır ki bu anlatımlar günümüzde de devam etmektedir. Buna göre Benli Sultan Külliyesi'nin hemen güneydoğusundaki derede bulunan asa suyunun zemzem tadında olduğu kabul edilir ve çeşitli cilt hastalıklarına iyi geldiği ifade edilir.⁷²⁷ 1950'li yıllarda yaşanan uyuz hastalığının tedavisinde asa suyundan yararlandığı anlatılmaktadır. Bugün bile kimi ziyaretçiler çocuklarını buradaki buz gibi suda yıkayarak çeşitli hastalıklara derman aramaktadırlar.⁷²⁸ Benli Sultan'ın, bir türlü çocukları olmayan bazı kimselerin rüyasına girip onlara çocukları olacağını müjdeledikten sonra, bu kimselerin buz gibi asa suyunda yıkanıp çocuğa kavuştukları anlatılır.

Asa suyu ile ilgili birkaç ilginç anlatım daha vardır. Öncelikle anlatıma konu olan şiirin ilgili bölümünü verelim:

Asa suyu çok içilir,
Mümin münafık seçilir,
Âsi gelince kesilir.

⁷²⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005, ilgili madde.

⁷²⁵ Ömerü'-Fuâdî, *Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî*, KHK, 3676-1, s. 107.

⁷²⁶ Musa Özdağ, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar*, Kastamonu 2010, s. 105, 273.

⁷²⁷ Çıfci, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, s. 51.

⁷²⁸ Adil Karagöz-Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan*, s. 168.

Ya Allah der Şeyh Şâni,
Hemen Hu der dervişleri.

Şiirde geçen “Âsi gelince kesilir.” ifadesinin ne anlama geldiği kendisine sorulan külliye'nin emekli imamı Hacı Muzaffer Karagöz, şu cevabı vermiştir: “Zaman zaman kesildiğini söyleyenler var. Ben kesildiğini görmedim ama gelen ziyaretçilerin kendi aralarında tartışıklarına şahit oldum. Biri suyun aktığını söylüyordu, diğeri akmadığını iddia ediyordu.”⁷²⁹ Ozanoğlu'na göre asa suyuna cünüp olarak veya zina ederek gelenler olursa veya kâfir ve fâcir buraya gelirse su kesilmektedir. Bir ziyaretçi kafilesi asa suyu deresine inmiş, suyu alırken bir ara su kesilmiş. Denemek için dereden yukarı çıkmışlar, iki şahit suyun yanında kalmış. Kafileyi teşkil edenler birer birer inmişler, su kesilmemiş fakat içlerinden bir kadın suyun başına geldiği zaman kesildiği, uzaklaştığı zaman tekrar aktığı görülmüş. Bundan mahcup olan kadın günahlarına tövbe etmiş, tekrar suya indiği zaman suyun aktığı görülmüştür. Halk inançlarına göre asa suyu ile necasetten taharet yapmak caiz değildir. Asa suyuna zemzem gibi hürmet etmek lazımdır.⁷³⁰

Benli Sultan Köyü'ndeki'ın asa suyunda olduğu gibi Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi içinde yer alan asa suyu için de benzer anlatımlar mevcuttur. Şeyh Şa'bân-ı Velî Hazretleri'nin türbesinin bahçesinde akan suyun da zemzem tadında olduğu kabul edilmektedir. Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin asa suyu şifa olması niyetiyle konuşamayan çocuklara içirilmektedir. Yeni doğan çocuğun ağzına da ilk giren şeyin zemzem olması isteğiyle bu sudan damlatılmakta, ölmekte olan kişinin ağzı zemzemli olarak ölsün diye yine ağzına bu sudan damlatılmaktadır.

İnanışa göre kötü yolda olan, bundan içten içe vicdani rahatsızlık duyan kişiler rüyalarında Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi görmektedirler. Rüyalarında Şeyh Şa'bân-ı Velî onları türbesine çağırmakta ve doğru yola girmeleri gerektiğini söylemektedir. Özellikle ahlak dışı yollarla geçimini sağlayan kadınlar ile hırsızlar Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi rüyalarında görmektedirler. Rüyayı gören kişi türbeye gelip tövbe etmekte ve inanışa göre türbenin bahçesinde akan zemzem suyunu eve götürüp, bu suyla yıkandıktan sonra annelerinden yeni doğdukları gibi günahsız olmaktadır.⁷³¹

Kastamonu'da Hicaz'daki zemzem kuyusundan Kastamonu'ya, İstanbul'a, Bolu'ya, Bursa'ya, Buhara'ya, Semerkand'a, Endülüs'e ve Fas'a uzanan görünmeyen kanallar olduğuna inanılmaktadır.⁷³² Mehmet Feyzi Efendi'nin, farklı yerlerde yeryüzüne çıkan ve hepsi de “asa suyu” olarak

⁷²⁹ Adil, Karagöz, *Benli Sultan Hazretleri*, Ankara 2006, s. 34-35.

⁷³⁰ Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 76.

⁷³¹ Çağım, “Kastamonu Halk Kültürü İçinde”, s. 457.; Bu konuyla ilgili bilgi için bkz. Adil Karagöz-Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan*, s. 168-172.

⁷³² (Kemal Reisoğlu, www.semerkand.com.tr/SAYI34/makale.html, (19.09.2009 tarihi erişim.) Zekiye Çağım, bildirisinde kaynak olarak bu internet adresini vermiş de ilgili adrese biz ulaşamadık. Bu yüzden adreste yer alan bilgileri Zekiye Çağım'ın bildirisinden aktarıyoruz.

isimlendirilen, üstelik hepsinin tadının zezem tadında olduğu tecrübe edilen asa suyu ile ilgili tespitleri hayli dikkat çekicidir. O Şeyh Şa'bân-ı Velî türbesinin hemen yanından çıkan asa suyunun Mekke'deki zezem suyunun bir şubesi, bir kolu olduğunu ifade etmiştir. Bu konuda anlama zorluğu çeken kişilere şu açıklamayı yaparak onların tereddütlerini gidermek istemiştir: “Peygamberlerin ve evliyanın toprakları, Kâbe-i Muazzama toprağıdır. İnsanoğlu, toprağı nereden alındı ise, bir vesile ile sonunda oraya gömülür. Nuh Tufanı olunca, Kâbe ve onun çevresinde yer alan zezem kuyusu da yıkılmış oldu. Kâbe, toprağıyla, zezem de suyunun kaynağıyla yeryüzünün değişik bölgelerine, Allah'ın dilediğı şekilde dağıldı. İşte, manevî şahsiyeti büyük bilinen ve öylece inanılan muhterem zatların, farklı yerlere gömülmeleri ve onların çoğunun yanı başlarında zezem niteliğinde mübarek bir suyun “asa suyu” adı altında yer almasının sebebi budur.”⁷³³ Görüldüğü üzere asa suyu ile ilgili anlatımlar da bir hayli fazla ve ilgi çekicidir. Bugün bile yöre halkının asa suyuna ilgisi eksilmeden devam etmektedir.

e-İkisi de günümüzde Kastamonu'nun en fazla tanınan tarihi kişiliklerindedir.

Günümüzde Kastamonu'nun en fazla tanınan ve Kastamonu turizmine en fazla katkısı bulunan mutasavvıfların yine Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Benli Sultan olduğunu söyleyebiliriz. Evliyalar Haftası'nın Şeyh Şa'bân-ı Velî'den başlatılıp Benli Sultan'da sonlandırılması söz konusu katkının ve tanınmışlığın bir tezahürü olsa gerektir.

Benli Sultan Külliyesi, Kastamonu'nun kültür, tarih ve manevî zenginlikleri içinde merkezî bir konumdadır. Her yıl binlerce ziyaretçi buraya gelerek, buranın manevi havasını hep birlikte teneffüs etmenin derin hazzını yaşamaktadır.

Benli Sultan irşat ve keramet ehli olan büyük bir velidir. İsmi Kastamonu'nun dışına taşmış 4 veliden biri kabul edilmektedir.⁷³⁴ Bunu, il dışından, hatta yurt dışından gelen ziyaretçi miktarının fazlalığından da anlamak mümkündür. Yörede kimilerinin Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin kardeşi,⁷³⁵ kimilerinin ise yakın dostu⁷³⁶ olarak inandığı Benli Sultan ise Şeyh Şa'bân-ı Velî'den sonra en çok bilinen, kerametine en çok inanılan velidir.⁷³⁷

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin yöre halkınca ne kadar tanınıp bilindiğini ise anlatmaya bile gerek yoktur. Onun Kastamonu halkı üzerindeki etkisini

⁷³³ Musa Özdağ, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar*, s. 106-107.

⁷³⁴ Zekiye Çağınlar, “Kastamonu Halk Kültürü İçinde” s. 446.

⁷³⁵ Benli Sultan'ın, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin de kardeşi olduğu bazı anlatımlarda yer almaktadır. Bkz. Çağınlar, “Kastamonu Halk Kültürü İçinde”, s. 446, 450. Ancak bu bilginin doğruluğunu gösterecek bir belgeye rastlayamadık.

⁷³⁶ Benli Sultan'ın Şa'bân-ı Velî'nin yakın dostu olduğunu gösteren menkıbe için bkz: L. Nihal Yazar, *Halvetîliğin Şa'bâniye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, s. 32, 193.

⁷³⁷ Çağınlar, “Kastamonu Halk Kültürü İçinde”, s. 446.

anlayabilmek için dergâhında kısa bir süre durup ziyaretçi profiline bakmak yeterlidir. Çocuğunu sünnet ettiren buraya gelir, evlenen, yeni ev alan, iş başlayan buraya gelir. Halkın bu teveccühünü yanlış anlamamak lazımdır. Zira bu davranış, ölmüş birinden medet umma değil; hayırlı bir işe başlarken büyüklerin ziyaret edilip desturlarının ve hayır dualarının alınması gibi bir algının davranışa dönüşmüş şeklidir.

f-Diğer:

Benli Sultan ile Şeyh Şa'bân-ı Velî arasındaki hizmet kesişmeleri, onların vefatlarından sonra da devam etmiş benzemektedir. Benli Sultan'ın vefatından sonra yerine şeyh olan Mahmud Efendi⁷³⁸ Nakşî tarikatı üzerine tenvir ve irşatta bulunduğu sırada 1013h./1604m. yılında Şa'bân-ı Velî dergâhı şeyhi olan Ömer-ül Fuâdî Efendi onunla görüşmüştür.⁷³⁹

Menkıbelerde Benli Sultan ile Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin tarikatları üzerinden yarıştırdığı ve kıyaslamalar yapıldığını da görmekteyiz. Bunlardan birini Ozanoğlu "Raks ve Teganni" başlığı altında şu şekilde verir: Sultan Benli Muhyiddin'in Şa'bân-ı Velî Hazretleri ile dostluğunu yadığıyanlardan bir mutaassıp kişi sorar:

—Efendi Hazretleri! Şa'bân-ı Velî ile kardeş gibi birbirinizi sevmenize bir türlü mana veremiyorum. Nasıl oluyor da birbirinize karşı bu kadar samimiyet hissediyorsunuz?

Sultan gülümseyerek cevap verir:

—Cenabı Allah yüce kitabında "*İnneme'l-mü'minüne ihve.*"⁷⁴⁰ buyurdu. Kardeşiz, elbette sevişiriz.

—Fakat aranızda bir kardeşten daha çok bağlılık var, bu bağlılık nereden geliyor?

—Nereden gelecek elbette ki gönülden... Neden şaşırıyorsunuz? Cevherin kıymetini sarraf bilir. Erbabı, eline geçirdiği bir cevheri nasıl olur da sevmez, nasıl olur da zâyî etmek ister? Hafız Şa'bân Efendi madde ile kıyas kabul edecek bir varlık değildir. Manevi cihanın bir kutbudur o büyük adam...

—Hayır, ifade edemedim maksadımı.

—Bu dolaşık sorudan ne murat ettiğinizin farkındayım. Cenabı Mevlâ, "*Fe'emmâ bi ni'meti rabbike fehaddis.*"⁷⁴¹ buyurdu. Bu sebepten tahdis-i nimet için söylüyorum, biz -Allah'a şükür- harf, kelime ve cümle gibi ifade vasıtalarına muhtaç değiliz. Ne demek istediğinizi ben size beyan edeyim: "O Halvetî, siz Nakşî. Uyuşmanıza, anlaşmanıza imkân var mı?" diyorsunuz. Ne garip düşüncedir bu! Halvetîlik dalâlet yolu mudur? Nakşî hidayette,

⁷³⁸ M. Ziya Demircioğlu, "Şeyh Muhittin Efendi (Benli Sultan)", *Doğrusöz Gazetesi*, 21 Mayıs 1957, sayı: 3215.

⁷³⁹ Bkz. Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bâniye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, s. 62.; İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbülye'sinin Metni*, İstanbul, 2001, s. 22.; Fazıl Çiftçi, *Hazreti Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî*, Kastamonu 2002, s. 180.

⁷⁴⁰ "*Müminler ancak kardeşlerdir.*" mealinde Hucurat suresinin 10. ayetidir.

⁷⁴¹ "*Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an.*" mealinde Duha suresinin 11. ayetidir.

Halvetî dalâlette... Böyle düşünce reva mıdır size? Asıl dalâlet sizin taşıdığınız zihniyettir. Halvetîlik hak yoludur; Nakşîlik de ... Şa'bâniye'nin etkisi dışarıdan içeriye nüfuz eder. Biz içeriden dışarıya doğru... Onlar kalıptan kalbe inerler, biz kalpten kalıba intikal ederiz. Muhitten merkeze, merkezden muhite... İşte o kadar. Her iki tarikatın da maksat ve gayesi nefsi arındırmak ve ona sonsuz bir hayat vermektedir. Evet, şu anda hatırıma daha başka şeyler de geliyor. Mesela Şa'bâniye tarikatındakiler raks ve teganni eder. Nakşîler bu gibi hareketlere tamamen karşıdılar, doğru... Teganni ve raksa meyletmeyiz. Fakat cumhur okumak, na't söylemek, şugul geçmek ve çeşitli ilahiler söylemek küfür ve dalâlet değildir ki sizin fikrinize katılsam. Onların kanaati öyle, bizimki böyle! Rasulullah Efendimiz, “İhtilâfu ümmetî rahmetün.”⁷⁴² buyurdu. Aramızdaki ihtilâf sizin istediğiniz şekilde düşmanlığı değil; gerçeği ortaya çıkarır. Bu tür ihtilaflar rahmeti gerektirir. Eğer cehri tarikatların ve meselâ Şa'bâniye kolunun ayin ve mukabelesi küfür ve dalâlet olsa idi bu tarikatın kurucusu olan aziz biraderim Hafız Şa'bân Efendi kutbiyet⁷⁴³ ve gavsiyet⁷⁴⁴ mertebesine nasıl erişebilirdi? O ki her zaman keşf ve kerameti apaçık bir velidir. Evliyauallah'ın olgunlarından olan bir şanlı kimse için içinizden gelip geçen şeyleri söküp atınız, temizleniniz. Asıl temizlik kalıbın temizliği değil kalbin temizliğidir.⁷⁴⁵

Yine Benli Sultan ve Şa'bân-ı Veli'nin yarıştırdığı başka bir menkıbe de “Ölçü” adıyla verilmektedir. Menkıbe şu şekildedir: Benli Sultan'ın divanında şeytanî akıl hastalığına yakalanmış bir adam kendi kendine şöyle düşünmektedir: “Şa'bân Efendi bir velî... Benli Sultan'ın velî olduğu da besbelli, ama bu iki zatın hangisi daha büyük, hangisinin mertebesi daha yüksek? Şa'bân Efendi'nin huzuruna çıkıyorum, ona daha üstün diyeceğim geliyor. Benli Sultan'ın divanına çıkıyorum, ‘Sultan daha yüksek galiba’ diyorum. Bu vesveseden bir türlü kurtulamayacağım, vesselâm.”

⁷⁴² “Ümmetimin farklı düşüncelerde olması rahmettir.” Bkz. Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağır*, I, 24, no: 288.

⁷⁴³ Kutb/Kutub: Arapça, değirmen taşının miline denir. Büyük değirmen taşı, milin (kutbun) etrafında döndüğü gibi, kâinat denen bu kozmos da idare bakımından kutbun etrafında döner. Bu yönüyle kutub, manevî derecesi büyük, velî bir kuldur ve âlemin ruhu olarak değerlendirilir. Kutbiyet de kutubluk makamıdır. Bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, ilgili madde.

⁷⁴⁴ Gavs: Arapça, yardım etme, imdada yetişme demektir. Bunun yerine “kutub” da kullanılır. En yüksek manevî makamdır. İlâhî isimleri kendisinde toplayan, Hz. Muhammed (s)in hakikatine vâsıl olan kişidir. Bazılarının ifadesine göre gavs, evliya hiyerarşisinde kutubdan sonra gelir. Gavsiyet de gavslık **makamıdır**. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1983, I, s. 649.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, ilgili madde.

⁷⁴⁵ Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 86-87; Adil Karagöz-Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan*, s. 121-124.

Benli Sultan ihvana bazı fıkıh meseleleri anlatmakta, onları geçitten geçirmektedir. Konuyu birden bire değiştirerek velilerin hangisi üstün, hangisi aşağı meselesine geçiş yapar:

—Malumdur ki nazımda vezin ile mevzun arasında münasebet ve mutabakat şarttır. Bunu biz hayatın hemen her alanında görürüz. Bir teraziye çekemeyeceği bir ağırlık konulmaz. Bir kantar her ağırlığı çekmez. Evliya hakkında değerlendirme yapmak da öyledir. Bilhassa iki veliye derecelendirmeğe çalışmak o iki velinin hiç olmazsa ulaştıkları mertebeye erişmedikçe manasızdır. Siz molla efendi, bana kulak veriniz; belinizdeki kantar öyle her şeyi tartmaya uygun değildir. Sizdeki o küçücük zarf koca bir cihanı taşıyamaz ki! Dinde vesvese caiz değildir, teccessüs haramdır. Amr'ın veya Zeyd'in muhasebesini yapacağınız yerde kendi ayarımızı düzeltseniz sizin için daha hayırlı olur.⁷⁴⁶

SONUÇ

İrfan dünyamızın iki güzide şahsiyeti olan Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Benli Sultan aynı halkanın zincirleri gibidir. Onlar, farklılıklarını öne çıkarıp ayrılığa düşmek yerine ortak noktaları olan insana hizmet sevdasını öne çıkartarak birbirlerinden güç almışlardır. O kadar ki, bu durum ikisinin kardeş zannedilmesi sonucunu bile doğurmuştur. Tarikatları farklı olsa da, belki de bu yüzden ortak talebeleri olmuş ve Benli Sultan'ın, daha baskın olarak bilinen Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin tarikatından olduğu zannedilmiştir.

Diğer yandan her iki ulu için benzer menkıbelerin anlatılması, halkın gönlünde ikisinin bir görüldüğünün göstergesidir diye düşünülebilir. Onlar halkı din, soy, zenginlik gibi ayrımlara tâbi tutmadıkları için, halk da onları aynı yolun yolcusu görmüş olsa gerektir.

İnsan eğitimi onların en önemli faaliyetlerinden birisidir. Bunun için mevcut şartları en iyi kullanmışlar, kendilerine gelen herkesi eğitmeyi bir düstur kabul etmişlerdir. Günümüz eğitimcileri bu düsturdan, öğrencileri düşünce, fikir, inanç gibi özelliklerine göre ayırmama şeklinde özetlenebilecek çok önemli dersler çıkarmalıdır.

Bunun yanında günümüz yöneticilerinin ve aydınlarının da bahse konu olan Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Benli Sultan'ın hizmet anlayışlarından elde edebilecekleri ilkeler vardır. Günümüzde toplumu eğitme ve şekillendirme görevini taşıyan insanlar maalesef yaşamak için sosyal ve kültürel bakımlardan gelişmiş yerleşim merkezlerini tercih etmektedirler. Şa'bân-ı Velî ve Benli Sultan gibi Hak dostları ise canhıraş bir gayretle işe sifirdan başlamışlar ve yaşadıkları yeri yaşanabilir hale getirmişlerdir. Böylece onlar işin kolayına kaçmamışlar, zora talip olmuşlardır. Bu iki ulu erenin, yaşadıkları yerleri birer cazibe merkezi yapmalarını günümüz yöneticileri, hizmeti insanın ayağına götürme şeklinde bir mesaj olarak almalıdırlar.

⁷⁴⁶ Ozanoğlu, *Büyük Veli Benli Sultan*, s. 88; Adil Karagöz-Nail Karagöz, *Gönüller Sultanı Benli Sultan*, s. 124.

Mademki Hak dostlarını anmak ve anlamak için çalışıyoruz, o zaman bu değerli şahsiyetlerin insana hizmet ilkelerini iyi tahlil etmeliyiz. Biz bu ilkelerin, yerinde hizmet, maddî-manevî ihtiyaçların giderilmesi, ayırım yapmamak şeklinde sıralanabileceğini düşünüyoruz. Hepinize saygılar sunarım.

KAYNAKLAR

Abdulkadiroğlu, Abdulkarim *Halvetîlik'in Şa'bâniye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara 1991.

Ali b. Bâlî Mınık Ali Cevherî Efendi, el-İkdu'l-manzûm fî zikri efâzalı'r-Rûm, Beyrut 1975, (Eser, eş-Şakâiku'n-nu'maniyye ile birlikte basılmıştır.)

Baltacı, Cahit, XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1976.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005.

Çağınlar, Zekiye, "Kastamonu Halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnancı ve Bu İnanç Çerçevesinde Şeyh Şa'bân-ı Velî Etrafında Oluşturulan Efsaneler", *İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Eylül 2003), ss. 445-464, Ankara 2005.

Çıfci, Fazıl, *Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Ankara 1995.

....., *Hazreti Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî*, Kastamonu 2002.

Demircioğlu, M. Ziya, "Şeyh Muhittin Efendi (Benli Sultan)", *Doğrusöz Gazetesi*, 21 Mayıs 1957, sayı: 3215.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273h.), *Sünenu İbn Mâce*, I-II, Kâhire, ts.

Karagöz, Adil, *Benli Sultan Hazretleri*, Ankara 2006.

Karagöz, Adil-Karagöz, Nail, *Gönüller Sultanı Benli Sultan Hayatı, Külliyesi ve Menkıbeleri*, Adana 2011.

Karagöz, Nail, *Kastamonu'da Bir Gönül Hazinesi: Benli Sultan*. Motif Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı Dergisi, Sayı: 57.

Mecdî, Mehmed Efendi, *Hadâiku's-Şakâik*, Tab'hâne-i Âmire, İstanbul 1269h.

Atâî, Nev'îzâde, *Hadâiku'l-hakâik, fî tekmileti's-Şakâik*, İstanbul 1268h

Ozanoğlu, İhsan *Büyük Veli Benli Sultan Hayatı, Eserleri, Halefleri Menakıbı*, Kastamonu 1959.

....., *Kastamonu'nun Yetiştirdiği Meşhur Adamlar Şeyh Muharrem*, Kastamonu 1959.

Ömerü'-Fuâdî, *Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî*, KHK, 3676-1.

Özdağ, Musa, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar*, Kastamonu 2010.

Yazar, İlyas, *Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyyesinin Metni*, İstanbul, 2001.

Yazar, L. Nihal, *Halvetîliğin Şa'bâniye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme*, Ankara 1985.

TARİKATLAR ARASI KIYAS: ŞA'BÂNİLİK ve BAYRÂMİLİK

Öğr. Gör. Sühendan ARIKAN
Kastamonu Üniversitesi, Türkiye

Özet

Tarikatlar ve tasavvuf tarihi açısından en önemli tarikatlardan biri Halvetîlik'tir. Halvetîyye tarikatı, XIV. yüzyılın ikinci yarısında İran'da kurulmuştur. Kısa sürede geniş bir alana yayılan Halvetîlik, Anadolu'ya Sadredin Hiyâvî'nin halifelerinden Amasyalı Pîr İlyâs tarafından getirilmiştir. Halvetîyye'nin Şa'bân-ı Velî'ye nisbet edilen kolu olan Şâbânîyye, Cemâliyye'nin bir şubesi olup, Şeyh Şa'bân-ı Velî tarafından Kastamonu'da kurulmuştur. Nakşibendîyye ve Halvetîyye tarikatlarının usûl ve erkânının birleştirilmesinden meydana gelen Bayrâmîlik de Hacı Bayrâm-ı Velî hazretlerine nispetle bu adı almıştır. Bu çalışmada sırasıyla Halvetîlik'ten ve Halvetîlik'in alt kollarından olan Şa'bânîlik'ten genel hatlarıyla bahsedilecektir. Şa'bân-ı Velî'nin hayatı kısaca özetlenip, Şa'bânîlik'in dinî, kültürel ve sosyal hayattaki etkileri incelenecektir. Halvetîyye Nakşibendîyye tarikatlarının birleştirilmesinden meydana gelen Bayrâmîlik, Şa'bânîlik ile karşılaştırılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Halvetîlik, Şa'bânîlik, Bayrâmîlik, Şeyh Şa'bân-ı Velî, Hacı Bayrâm-ı Velî

Abstract

One of the most important sects in terms of the history of sects and Sufism is Halvetî (Seclusion). Halvetîyye sect was established in the second half of XIV century in Iran. Having expanded to a vast area in a short time, Halvetî sect was brought to Anatolia by Pir İlyâs of Amasya, one of the caliphs of Sadredin Hiyâvî. Şa'bânîyye, the part of Halvetîyye granted to Şa'bân-ı Velî, is a branch of Cemâliyye and established by Sheik Şa'bân-ı Velî in Kastamonu. Bayrâmî sect constituted by the combination of the style and method of Nakşibendîyye and Halvetîyye sects was given this name because of Hacı Bayrâm-ı Velî Excellency. In this work, consecutively, Halvetî sect and Şa'bânî sect, one of the sub-branches of Halveti sect, will be mentioned in the general terms. Şa'bân-ı Velî's life will be briefly summarized and the Şâbânî religion and its effects in the cultural and social life will be examined. Bayrâmî sect constituted by the combination of Nakşibendiyye and Halvetîyye sects will be compared with Şa'bânî belief.

Key Words: Halvetîyye, Şa'bânîyye, Sheik Şa'bân-ı Velî, Hacı Bayrâm-ı Velî

1. GİRİŞ

Halvet, tasavvufun temel kavramlarından biridir ve “ *tenhaya çekilme, yalnız kalma, büsbütün yalnız durmak, biriyle tenhada konuşmak üzere yalnız kalıp kimseyi içeriye almamak, تنها yer ve ibadet, zikir, riyâzet ve murâkabe ile meşgul olmak üzere تنها bir hücreye kapanmak*” gibi anlamlara gelmektedir⁷⁴⁷. Tasavvuf edebiyatında halvet çile olarak ifade edilmiştir. *Çihil* Farsçada, *erbâin* de Arapçada kırk anlamına gelmektedir. Halvetin bu yönü, kırk gün anlamına gelen *çile* ve *erbâin* kelimeleri ile belirtilmiştir. Tasavvufta halvet kelimesi “*Hiçbir insan veya meleğin olmadığı bir yerde, ruhun gizlice Allah ile konuşması*” şeklinde tarif edilmiştir⁷⁴⁸.

Halvet’in bir tarikat adı olarak ortaya çıkmadan önce var olduğuna dair düşünceler vardır. Hz. Musâ Allah (c.c.) ile konuşmadan önce uzlete çekilmiş, halvete girmiştir. Hacı Bayram-ı Velî’nin halifelerinden Ahmed Bîcan, Hz. Davud’un ufak bir kusurundan utanıp, tövbe için تنها bir yere çekilerek kırk gün orada ağlamak, sürekli secde yaparak af dilemesini halvete örnek göstermiştir. Halvet, birçok mutasavvıf tarafından, tarikat olarak ortaya çıkmadan önce de uygulanmıştır. İmam-ı Gazâlî (ö.505/1111), Ahmed Yesevî (ö.576/1161), Hacı Bektaş-ı Velî’nin (ö.646/1248) İbn Arabî (ö.661/1263), Mevlana Celaleddinî Rumî (ö.673/1274) halvete girip, çile çıkarmıştır⁷⁴⁹. Halvetiliğin bir uzantısı olan Bayrâmîyye tarikatında da, bu tarikatın esasını teşkil eden halvet önemini korumuş ve Hacı Bayrâm-ı Velî (ö.833/1430) tarafından bizzat uygulanmıştır⁷⁵⁰. Tasavvuf tarihinde, en yaygın ve etkin tarikatlardan olan Nakşibendîyye tarikatında da halvet bir tarikat metodu olarak tatbik edilmiştir.⁷⁵¹

Mutasavvıfları, halvet konusunda etkileyen ve fıkıh kitaplarında bir ibadet biçimi olarak ele alınmış diğer bir uygulama da *İtikâf*’tır. Mescit olarak kabul edilen özel bir mekânda ibadet niyeti ile bir süre bulunmak, şeklinde tarif edilen itikâf, Hz. Peygamber’in Medine döneminde hayatın sonuna kadar yapmaya devam ettiği, sünnet-i müekkeke kabul edilen bir uygulamadır. Hz. Peygamber’in bu tür ibadet ve uygulamaları, mutasavvıflara halvet anlayışı konusunda örnek olmuş ve onları etkilemiştir⁷⁵².

Halvet tarikat olarak, Ebû Abdullah Sirâcuddîn Ömer b. Ekmelüddîn Halvefî (ö.800/1397) tarafından XIV. yüzyılın ikinci yarısında İran’da

⁷⁴⁷ Şemseddin Samî, Kâmus-i Türkî, İstanbul, 1317, s. 587

⁷⁴⁸ Mustafa Aşkar, “*Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetîyye’nin Tarihi Gelişimi ve Halvetîyye Silsilesinin Tahlili*”, AÜİFD, C. XXXIX, Ankara 1999, s. 535.

⁷⁴⁹ Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1952, s. 58.

⁷⁵⁰ Ethem Cebecioğlu, Hacı Bayram-ı Velî, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2008, s. 94.

⁷⁵¹ Aşkar, *a.g.m.*, s. 540-541.

⁷⁵² Aşkar, *a.g.m.*, s. 538-539.

kurulmuştur. Tarîkatın pîri Ömer Halvetî, halvete büyük önem verdiğiinden hatta kırk defa erbaîn (halvet) çıkardığı rivayet edildiğinden, bu yola Halvetîyye adı verildiği kaydedilmiştir⁷⁵³. Ayrıca, Halvetîyye tarîkatına isim verilme sebebi olarak zikredilmesinin dışında, Halvetîlerin, halvetî diğer tarîkat mensuplarından daha çok yaptıkları ve o yolla daha fazla feyz aldıkları için, bu adla anıldığını söyleyenler de vardır⁷⁵⁴.

Kısa bir sürede geniş bir alana yayılan tarîkatın Kafkasya ve Anadolu'da yayılmasına öncülük eden ve bir bakıma gerçek kurucusu olan "Pîr-i Sâni" ünvanının sahibi Seyyid Yahya Şirvânî (ö. 868/1464)'dir. Halvetîyye Anadolu'ya Sadreddin Hiyâvî'nin halîfelerinden Amasyalı Pîr İlyâs tarafından getirilmiştir. Yahyâ-yı Şirvânî'nin en önemli halîfeleri Dede Ömer Rûşenî, Rûşenî'nin ağabeyi Alâeddin Ali, Pîr Sükrullah Ensârî, Habib Karamânî, Muhammed Bahâeddîn Erzincânî ve Ziyâeddîn Yusuf Şirvânî'dir. Habib Karamânî vasıtasıyla Halvetîyye'de bir kol daha meydana gelmiştir. Bu kol tarîkatı Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayan Karamânî'nin en önemli halifesi Cemâl Halife diye bilinen Cemâleddin İshak Karamânî (ö. 933/1527)'dir. Cemâl Halife vasıtasıyla Halvetîlik İstanbul'da da yayılmıştır⁷⁵⁵.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren padişahların sülûflere olan ilgi ve yakınlığı, yükselme döneminde de devam etmiş, Fatih Sultan Mehmet ile Akşemsedin (öl.863/1459), II. Bâyezid ile Cemal Halvetî (Çelebi Halife), Yavuz Sultan Selim ile Yusuf Sinan Sünbül Efendi ve Kanûnî Sultan Süleyman ile Merkez Muslihuddîn Efendi yakın diyalog içerisinde bulunmuş, sohbetlerine katılmışlardır. Yükseliş Dönemi'nden sonra da, padişahlarının çoğu, hangi amaçla olursa olsun, Halvetî mürşitlere intisap etmişlerdir⁷⁵⁶. II. Bâyezid'in itibaren Sultan Abdülmecid'e kadar on altı Osmanlı padişahı Halvetîyye'den feyz almıştır. Halvetîlik, Osmanlı toplumunda hem keyfiyet, hem de kemiyet açısından en etkili tarîkatların başında gelmiştir⁷⁵⁷.

Ayrıca, tarîkatın çıktığı zaman dilimi ve sosyo-politik ortam arasındaki ilişki kayda değerdir. Çünkü XV. yüzyılda, gerek Orta Asya bölgesi gerekse Anadolu halkı, Moğol ve Timur istilâlarıyla ciddi boyutlarda maddî ve manevî çöküntü yaşamaktadır. Bu şartlar altında Türk toplumu, kendisini moral bulacak, manen destekleyecek liderlere ve tarîkatlara ihtiyaç duymaktadır. Halvetîyye tarîkatı işte, böylesine sosyal ve politik

⁷⁵³ Hasan Kamil Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar, İz Yay., İstanbul 2004, s. 263; Reşat Öngören, Osmanlı'da Tasavvuf: Anadolu'da Süfler, Devlet ve Ulemâ (XVI. yüzyıl), Ensar Yay., İstanbul 2000, s. 27.

⁷⁵⁴ Aşkar, *a.g.m.*, s. 541.

⁷⁵⁵ Uludağ, *a.g.m.*, s. 394.

⁷⁵⁶ Enver Behnan Şapolya, Mezhepler ve Tarîkatlar Tarihi, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1964, s. 448-449; Aşkar, *a.g.m.*, s. 550.

⁷⁵⁷ Abdülkerim Kadiroğlu, Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi, Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Velî Yay., Ankara 1991, s. 26.

karişıklıkların ardından sonra ortaya çıkmıştır. Tarikatın hızlı bir şekilde yayılmasının ve özellikle de Türk halkı tarafından rağbet görmesinin, çıktığı bu sosyo-psikolojik ve sosyo-politik ortamla doğrudan ilgisi olmuştur⁷⁵⁸.

Halvetîlik, Horasan kökenli bir tarikat olmasına rağmen esas gücüne ve nüfuzuna Anadolu'da ulaşmıştır⁷⁵⁹. Halvetîyye tarikatı Anadolu'da ilk olarak XIV. yüzyılda Niğde, Sivas ve Amasya'da faaliyet göstermiş; XV. yüzyılda Yahya Şivânî'nin müritleri sayesinde Erzurum, Erzincan, Diyarbakır, Urfa kayseri Antep, Sivas, Tokat, Amasya, İskilip, Kastamonu, Bolu, Ankara, Akşehir, Karaman, Antalya, Elmalı, Kütahya, Uşak, Denizli, Aydın, Manisa, İzmir, Tire, Bursa, Edirne, İstanbul gibi şehirlerde hızla yayılmaya devam etmiştir. XV. yüzyılın ikinci yarısından, XVI. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı ülkesinde en çok yayılan tarikat Halvetîyye olmuştur⁷⁶⁰.

Belirli bir zümreye ait gibi görünen tarikatların aksine Halvetîyye tarikatı, her ırk ve meşrepten insana hitap eden ve mensupları arasında çeşitli meslek erbabını görmek imkânı olan bir gönül ocağı şeklinde ifade edilmiştir⁷⁶¹. Bu durum siyasî ve sosyal alanda kendisini göstermiş adeta XV. ve XVI. yüzyıllar Halvetîler devri olmuştur⁷⁶².

Ayrıca, kurucusundan itibaren geliştirip çeşitli bölgelere yayanlara kadar, Türk renginin ağır bastığı bir tarikat olması; Halvetîyye'nin silsilesinde ve özünde "*ehlibeyt*" sevgisinin olması, tarikatın en karakteristik özelliğini oluşturmuştur⁷⁶³.

Ömer Halvetî'nin şeyhi, amcası Kerîmüddîn Halvetî'dir. O da İbrâhim Zâhid Gilânî (ö.700/1300)'nin iki halifesinden biridir. Bu yüzden Halvetîyye Zâhidiyye'nin bir koludur. Diğer kolu ise Safiyyüddîn Erdebilî (ö.735/1334)'ye bağlı olan Safevîyye veya Erdebîliyye'dir⁷⁶⁴.

Safevîyye'den Bayramîyye, Bayramîyye'den de Celvetîyye tarikatları doğmuş, kendisinden birçok şübenin meydana geldiği Halvetîyye ise İslâm dünyasının en yaygın tarikatı olmuştur⁷⁶⁵. İslâmî tarikatlar içerisinde en fazla

⁷⁵⁸ Aşkar, a.g.m, s. 543.

⁷⁵⁹ Ekrem Işın, "*Osmanlı Döneminde Tasavvuf Hayatı*", Osmanlı, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, C. IV, s. 454.

⁷⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, TTK Yay., Ankara 1983, C. III, s. 344.

⁷⁶¹ Yaşar Nuri Öztürk, Kutsal Gönüllü Velî Kuşadalı İbrahim Halvetî (Hayatı, Tasavvufî Düşünceleri, Mektupları), Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1982, s. 25.

⁷⁶² Şapolya, a.g.e, s. 448.

⁷⁶³ Aşkar, a.g.m, s. 549.

⁷⁶⁴ Yılmaz, a.g.e, s. 263; Öngören, a.g.e, s. 27.

⁷⁶⁵ Süleyman Uludağ, "*Halvetîyye*", DİA, C. XV, s. 394, İstanbul 1997; Safevîyye Tarikatı, başlangıçta Halvetîyye ile aynı köke ve silsileye sahipken, Şah İsmail'le birlikte tam anlamıyla politik bir kimliğe bürünmüştür. Bununla birlikte Safevîyye Tarikatı Osmanlı Devleti için ciddi boyutta tehlike olmaya başlayınca, aynı motifleri taşıyan Halvetîyye tarikatı önem kazanmıştır. O dönemde Şia kökenli faaliyetlerin önüne geçmenin tek yolu yine onların metoduyla, yani tasavvuf kanalıyla, olabileceği düşünülmüştür. Böylece Osmanlı Devleti'nin merkezinde başka bölgelerinde Halvetîyye tarikatının desteklenmesi gerekmektedir. Bu da ancak, aynı motifleri taşıyan ve politik bir kimlik kazanmaya başlayan Safevîyye'ye alternatif olarak Halvetîyye tarikatının ön plana çıkartılmasıyla olmuştur. Bkz. Aşkar, a.g.m, s. 564.

şûbe ve kola sahip olmasından dolayı Halvetîlik, önceleri “*tarikat kuluçkası*”, daha sonraları da, “*tarikat fabrikası*” diye anılmıştır⁷⁶⁶

Halvetîyye Tarîkatı Seyyid Yahya-yı Şîrvânî'den sonra dört ana kola ayrılmıştır:

1. **Rûşeniyye**: Yahya Şîrvânî'nin ileri gelen halifelerinden Aydınlı Dede Ömer Rûşenî (öl. 892/1487) tarafından kurulmuştur.

2. **Cemâliyye**: “*Çelebi Halîfe*” diye şöhret olan Muhammed Hamîduddîn Cemâlî el Bekrî el-Aksarayî (öl. 899/1493-94) tarafından kurulmuştur.

3. **Ahmediyye**: “*Yiğitbaşı*” diye bilinen Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî (öl. 910/1504) tarafından kurulmuştur. Şubesinin çokluğu nedeniyle Halvetîyye'nin bu şubesi, “*Orta Kol*” olarak bilinmektedir.

4. **Şemsiyye**: Şemseddîn Ahmed-i Sivâsî (öl.1006/1597-98) tarafından kurulmuştur. Yukarıda zikrettiğimiz ana şübelerden, çok sayıda yeni alt şûbe ve kollar doğmuştur⁷⁶⁷.

1.1. Halvetîyye Tarîkatında Zikir

Tasavvuf anlayışında halvete girmenin anlamı, tasavvufî hayata yeni başlayan kimsenin belli bir süre hemcinslerinden ayrı kalıp, zihnini Allah düşüncesi üzerinde yoğunlaştırmasıdır⁷⁶⁸. Ayrıca mutasavvıflar, halvetî riyazet şekli olarak da kabul etmişlerdir. Onlara göre, halvete giren kimse, duyu organlarını dış dünyaya kapatır ve kalbi açılır. Böylece kalbin burhanı zuhur eder ve gayb nuru ile aydınlanır. Halvet ile ham olanın pişmesi, eksik olanın tamamlanması, kişinin kendini tanıması ve kemâle doğru yola çıkması hedeflenmiştir⁷⁶⁹.

Zikir, Kur'an-ı Kerîm'de birçok değişik anlamda kullanılarak yapılması emredilen ve fazîleti vurgulanan bir ibadettir. Mutasavvıflar, İslâm'ın emirlerini yerine getirmeyi hayatlarının temel prensibi edindiklerinden dolayı, “*zikir*” emrini tarikatların “*üssü'l-esâs*”ı olarak tespit etmiş ve hayatın her ânını bu bilinç düzeyinde geçirebilmek için “*zik-i dâim*”de bulunmayı bir hedef olarak kabul etmişler ve bunun için çalışmışlardır.

Halvetîyye tarikatının kuruluşundan itibaren, “*kelime-i tevhîd zikri*” ve “*esmâ-i seb'a zikri*”⁷⁷⁰ temel kabul edilmiş, rüyâ yorumlarına da büyük önem verilmiştir. Tarikatlara göre, zikrin icrâsı hususunda toplu veya münferid, gizli veya açık olması yönünde farklı usûller geliştirilmiştir.

Halvetîyye tarîkatı, nefsin aldatıcı ve geçici arzuları ile mücâdele ve mücâhedeyi esaslan “*nefsanî tarikat*”lardandır. Bu açıdan nefsin terbiyesi, nefis için kabul edilen yedi mertebeye mukâbil “*esmâ-i hüsnâ*” ve “*esmâ-i*

⁷⁶⁶ Abdülbâki Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılâp ve Ata Yay., İstanbul 1997, s. 327.

⁷⁶⁷ Uludağ, a.g.m, s. 394.

⁷⁶⁸ Hayrani Altıntaş, Tasavvuf Tarihi, Ankara 1991, s. 125; Aşkar, a.g.m, s. 536.

⁷⁶⁹ Necmeddin-i Kübra, Tasavvufî Hayat, Çev. Mustafa Kara, İstanbul 1980, s. 76.

⁷⁷⁰ Esmâ-i seb'a zikri bu yedi isimle yapılır; lâ ilâhe illallah, Allah, hû, hak, hay, kayyûm, kakhâr. Bkz. Uludağ, a.g.m, s. 394.

seb'a"nın biri ile zikir yapılarak ulaşılır. Zikir, dille, kalple, ruhla ve sırla yapılır.

Zikir tatbik edilirken öncelikle, karanlık bir ortamda diz çökerek kıbleye karşı oturulur. Zihin ve kalp dünyevî düşüncelerden uzaklaştırılarak, Allah'ın huzurunda bulunma edebi içerisinde yalnız Allah'ı ve O'nun büyüklüğü düşünülür. Zikre, istiğfâr ve tövbe ile başlanır. Sülûkunu tamamlayan müridin Allah'la arasındaki perde kalkmaya başlar⁷⁷¹.

Halvetîyye tarîkatında müridin her gün tek başına okuduğu zikirler, dualar ve virdler vardır. Bunlar haftanın günlerine göre değişir. Yahya-yı Şirvânî'nin "*Virdü's Settar*" isimli eserinin okunmasına önem verilir. Zikir yapılırken mûsiki de kullanılır. Başta ney, kudüm ve def olmak üzere çeşitli musiki aletleri çalınır. Genellikle tasavvufta önem verilen az yeme, az konuşma az uyuma, inziva, zikir, fikir, şeyhe gönülden bağlı olma ilkelerine Halvetîlik'te hassasiyetle uyulur⁷⁷².

2. ŞA'BÂN-I VELÎ VE ŞA'BÂNİLİK

Halvetîyye'nin Şa'bân-ı Velî (ö. 976/1569)'ye nispet edilen kolu olan Şa'bâniyye, Cemâliyye'nin bir şubesidir. II. Bâyezid devrinde İstanbul'a gelip kendisine tahsîs edilen Koca Mustafa Paşa Dergâhında irşâd faaliyetine başlayan Cemâl-i Halvetî (ö. 899/1493-1494) tarafından kurulan Cemâliyye; Sünbûliyye ve Şa'bâniyye adlı iki büyük kola ayrılmıştır⁷⁷³. Cemâl-i Halvetî'nin tasavvuf tarihi ve Anadolu'da gelişen tasavvufî düşünce açısından en önemli özelliği Halvetîyye'nin İstanbul'daki ilk büyük temsilcisi olmasıdır. Hüseyin Vassâf'a göre İstanbul'da ilk Halvetî âyinini Cemâl-i Halvetî yapmıştır. Cemâl-i Halvetî Osmanlı döneminde en çok eser yazan sûfilerden biridir. Bu yüzden onu sadece Halvetîyye'nin değil, genelde tasavvuf ve tarîkat kültürünün tanınması ve yaygınlaşmasına eserleriyle de katkıda bulunan sûfilerden biri olarak görmek gerekir⁷⁷⁴. Cemâl Halvetî, bazılarının Cem Sultan'ı desteklemelerine karşın, kendi anlayışına göre, devletin bütünlüğü açısından, Amasya'da valî olarak bulunan Şehzâde Bayezîd'i desteklemiş ve ona yakın olmuştur. Daha sonra tahta çıkan Bayezîd, onun hizmetlerini unutmamış ve kendisini İstanbul'a davet etmiştir.

Şa'bân-ı Velî, Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi ile ilgili kesin bilgiler olmamakla birlikte 902 (1497), 905 (1499-1500) ve 886 (1481) yılları üzerinde durulmaktadır. İlköğrenimini Taşköprü'de yaptıktan sonra Kastamonu'da tefsir ve hadis dersleri okuyup icâzet almıştır. Daha sonra İstanbul'a giderek Fatih Medreselerinden birinde kalmıştır. İstanbul'dan dönüşünde Düzce ile Bolu arasında Konpara'da

⁷⁷¹ İbrahim Baz, Abdülehad Nûr-î Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2004, s. 109-111.

⁷⁷² Uludağ, *a.g.m.*, s. 394.

⁷⁷³ Mustafa Tatcı, "*Şa'bânilik*", DİA, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 211.

⁷⁷⁴ Serhan Tayşi, "*Cemâl-i Halvetî*", DİA, C. VII, İstanbul 1993, s. 302-303.

Hayreddin Tokâdî ile karşılaşmış, on iki yıl burada kalarak seytrü sülûkunu tamamlamış ve onun halifesi olarak Kastamonu'ya gönderilmiştir. Şa'bân-ı Velî Kastamonu'da Hisarardı mevkiinde Halvetî şeyhi Seyyid Sünetî Efendi'nin zâviye olarak kullanmak üzere yaptırdığı mescide yerleşmiş, bir süre sonra mescid yakınındaki Cemâl Ağa Camiinde inzivaya çekilmiştir⁷⁷⁵. Burada kaldığı günlerden birinde safdil birisi gelip “*Burada boş oturuyorsun, ilkbahar geldi, gel bizim hayvanlarımızı güüt, harçlığını çıkarırsın.*” demesi üzerine şeyh, “*Biz insan hayvanlarını güütmek için Cenabı Hak tarafından memur edildik*” diyerek asıl maksadının Allah tarafından Kastamonu halkını irşâd için gönderildiğine işaret etmiştir. Şehrin dışında kalan bu bölgeden ısrarlı talepler üzerine Honsalar Camiine geçen Şâbân-ı Velî, bu caminin yanması üzerine tekrar Seyyid Sünetî Mescidine yerleşerek faaliyetlerini burada sürdürmüştür 18 Zilkâde 976 (4 Mayıs 1569) yılında vefat eden Şa'bân-ı Velî'nin kabri tekkenin bahçesindedir⁷⁷⁶. Esasını tekkenin oluşturduğu Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi cami, türbe, kütüphane, matbah, iki şadırvan ve iki dergâh evinden meydana gelmiştir. Caminin girişi doğu cephesinden olup kuzey duvarının önünde ahşap halvet hücreleri oluşturulmuştur. Doğu-batı yönünde de halvet hücreleri mevcuttur⁷⁷⁷. Şa'bân-ı Velî'nin kurduğu Şa'bâniyye tarîkatı, XVII. yüzyıldan itibaren Anadolu ve Balkanlar'dan Suriye, Hicaz, Mısır, Kuzey Afrika ve Hindistan'a kadar çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır⁷⁷⁸.

Şa'bân-ı Velî'nin şeyhliği yanında zâhirî ilimlere vukûfu ve zâhir bâtın dengesini çok iyi kurmuş olması, pek çok önemli âlimi dergâhına çekmeye yetmiştir. Ebussuud Efendi'nin yakın arkadaşlarından Süleymâniye Camii Vâizi Kastamonulu Muharrem Efendi bunlardan biridir. Muharrem Efendi Şa'bân-ı Velî'den hilâfet aldıktan sonra vaizliğin yanında İstanbul'da şeyhlik de yapmıştır⁷⁷⁹. Şa'bân-ı Velî aklî ve naklî ilimleri tahsil etmiş olduğu halde âlimlik hüviyetini öne çıkarmamış, ümmî sûretinde görünmeyi tercih etmiştir. Âdeti kendisi, ilm-i zâhirin mekrinden kaçmıştır. İlk zamanlarında halka Kur'ân tefsiri yaptığı, şeriat ve tarîkatla ilgili hadisler beyan ettiği bilinmekle birlikte son zamanlarında kürsüde vaaz ve nasihati bırakmıştır.

Şa'bân Efendi tarîkatın âdab ve erkânında “*Mi'yâru't-tarîka*” isimli eseri esas almıştır. Yahyâ-yı Şîrvânî'nin Anadolu'lu kırk dervişi tarafından hazırlanıp, bizzat Şîrvânî tarafından tavsiye edilen bu eser Halvetîlik için çok

⁷⁷⁵ Ömer Fuâdî, Pîr Şa'bân-ı Velî Menkıbeleri, Haz. Muhammed Bedirhan, Nefes Yay., İstanbul 2011, s. 65-66.

⁷⁷⁶ Ziya Demircioğlu, Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişinleri, Şa'bân-ı Velî Derneği Yay., Kastamonu 1983, s. 5-6; Mustafa Tatcı- Cemal Kurnaz, “*Şa'bân-ı Velî*”, DİA, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 208-209.

⁷⁷⁷ Kemal Kutgün Eyüpgiller, “*Şa'bân-ı Velî Külliyesi*”, DİA, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 210.

⁷⁷⁸ Tatcı, a.g.m, s. 211.

⁷⁷⁹ Fuâdî, a.g.e, s. 98-99.

önemlidir. Şa'bân-ı Velî bu esere ekleme ve bu eserden çıkarma yapmadan harfiyen uygulanmasını istemiştir⁷⁸⁰.

Şa'bân Efendi yaşlanınca halvete çok rağbet etmeye başlamıştır. Hatta öyle ki Seyyid Sünnetî Mescidi'nde kapandığı hücrelerinden yedi sene dışarı çıkmadığı, namazlarını bile münferiden kıldığı rivayet edilmektedir. Burada sürekli ibadetle meşgul olan Şa'bân Efendi'nin çoğu namazlarını Kâbe'de kıldığına, hücrelerinde insanları olduğu gibi cinleri de irşâd ettiğine inanılmış ve bu sebeple kendisine “*mürsidü's-sakaleyn*” denilmiştir⁷⁸¹. Bazı Halvetî büyükleri onun cemaate çıkmayışının sebebini, kendisine gelen mevârid-i ilâhiyyenin çokluğuna bağlamaktadırlar. Böyle büyük mevâride mazhar olan kişi, hareket dahi edemez denilmektedir. Şa'bâniyye'de seyr ü sülûk makamlarının sonuncusu kurb-i ferâizdir. Bu makama yükselen kişi ubûdiyyet, şeriat ve irşâd makamına erişmiş sayılmaktadır. Yani sülûkun sonunda mürid başlangıçta olduğu gibi şeriatı ve Allah'a kulluğa ulaşmaktadır⁷⁸². Şa'bân Efendi halk arasında cömertliği ile de tanınmıştır. İki akçeyi bir yere koyup saklamadığı, daima tevekkül ve kanaat içinde olup hiç kimseden maaş ve sadaka kabul etmediği kaydedilmektedir⁷⁸³. Şa'bân-ı Velî bütün tarikat çevrelerince Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektâş-ı Velî, Hacı Bayram-ı Velî ile birlikte Anadolu'nun dört kutbundan biri olarak kabul edilmiştir.

2.1. Şa'bâniyye'nin Yayılışı ve Kolları

İstanbul'da ki Koca Mustafa Paşa Dergâhından icazeti olan Hayrettin Tokadî'nin bir öğrencisi olarak Şeyh Şa'bânı Velî, kısa sürede kendi adıyla anılan şubeyi Kastamonu'da kurmuştur. Anadolu'nun kırsal kesimlerinde diğer bir Halvetî kolu olan Şa'bâniyye oldukça güçlenmiştir Kastamonu'da o sıralar Nakşibendîyye ve Bayrâmiyye güçlüdür. Fakat Halvetîyye'nin başkentten yayılan gücünün tesiriyle Şeyh Şa'bân-ı Velî kısa sürede bölgesinde kuvvetli bir konuma ulaşmıştır⁷⁸⁴. Ayrıca Bayrâmilik'in, Halvetîlik ile Nakşibendîlik'in terkiyinden oluşması nedeniyle Bayrâmilik Kastamonu'da uzun soluklu olamamış, zaman zaman etkisini kaybetmiştir⁷⁸⁵. Şa'bâniyye, Halvetîlik tarikatının en önemli şubesidir. Şa'bâniyye'nin gelişip yayılması ve kurumsallaşması ise Karabaş Velî

⁷⁸⁰ Vahit Göktaş, “*Halvetîyye'nin Şa'bâniyye Ekolü ve Kolları*”, SDÜİFD, Yıl: 2011/1, Sayı: 26, s.138; Fuâdî, a.g.e, s. 91.

⁷⁸¹ Fuâdî, a.g.e, s. 126; Göktaş, a.g.m, s.138.

⁷⁸² Fuâdî, a.g.e, s. 149.

⁷⁸³ Öngören, a.g.e, s. 87; Göktaş, a.g.m, s.138.

⁷⁸⁴ Joachim Kissling, “*Halvetî Tarikatı I*” Bilim ve Sanat Vakfı Yayın Organı, S: 32, 1994 s. 34.

⁷⁸⁵ 1869 tarihli Salnâmede, Kastamonu'da Bayrâmiyye'den İsa Dede, Ahmet Dede ve Ali Dede'de bahsedilmektedir. 1894, 1896 ve 1903 tarihli Salnâmelerde Kastamonu'da bulunan tarikatlar arasında Bayrâmiyye'nin de bulunduğu on iki dergâh, on dört zaviye bulunmaktadır. Bayrâmilik en parlak dönemini son şeyh olan Ahmed Ziyâeddin döneminde yaşamıştır. Bkz. Abdulkерim Abdulkadiroğlu, Kastamonu'da Bayrâmilik ve Şemsizâde Ailesi, Ankara 2005, s. 24.

(ö.1097/1686) döneminde gerçekleşmiştir. Karabaş Velî, Şa'bâniyye'nin ikinci pîri olarak kabul edilmiş ve kendisine Karabaşîyye kolu nispet edilmiştir. Karabaş Velî'nin İstanbul'a gelip (ö.1081/1670) tarîkatın yayılması ve pîr kabul edilmesinin ardından tarîkatın merkezi ve "zat postu" İstanbul'a intikal etmiştir.⁷⁸⁶ Binlerce kişiye biat verdiği ve yüzlerce halife yetiştirdiği kaydedilen Karabaş Velî, çeşitli halk kesimlerinden Sultan IV. Mehmet'e kadar geniş bir kitleyi etkilemiştir⁷⁸⁷.

Karabâşîyye, Nasûhiyye ve Bekîriyye olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Karabaş Velî'nin halifelerinden Mehmet Nasûhî, 1688 yılında Üsküdar Doğancılarda açtığı kendi adıyla anılan dergâhta Nasûhîyye kolunun pîri olarak faaliyet göstermiştir. Nasûhî Dergâhı, Şa'bâniyye'nin İstanbul'daki asitanesi olmuş, önemli bir kültür ve tasavvuf merkezi özelliği göstermiştir. Üç yüz kadar halife yetiştirmiş, bunlar vasıtasıyla Nasûhiyye kolu geniş bir zemine yayılma imkânı bulmuştur⁷⁸⁸.

Şa'bâniyye'yi XVIII. yüzyılda İstanbul, Anadolu ve Balkanlarda temsil eden Nasûhîyye kolundan Çerkeşî Mustafa Efendi 'ye nispet edilen Çerkeşîyye kolu teşekkül etmiştir. Mustafa Efendi, on üç halife yetiştirmiştir. Çerkeşîzâdeler diye bilinen kimselerin tamamı onun soyundandır. Çerkeşî Mustafa, Şa'bâniyye mensuplarınca pîr-i sâni kabul edilmiştir⁷⁸⁹.

Karabâşîyye'nin ikinci kolu olan Bekîriyye'nin kurucusu Mustafa Kemâl el-Bekrî (ö. 1161/1749) tarafından kurulmuştur. Yetiştirdiği halifeler tarikatın Hicaz, Halep, Şam, Kudüs, Yemen, Mısır, Trablus, Cezayir ve Fas'ta yayılmasını sağlamışlar, Halvetîyye'nin âdâb ve erkânını devam ettirmişlerdir. Bekîriyye, Hifniyye, Semmâniyye, Kemâliyye adlı üç kola ayrılmıştır. Hifniyye'den Derdîyye, Ticâniyye, Rahmâniyye Ezheriyye kolları meydana gelmiştir. Semmâniyye'den Tayyîbiyye ve Feyziyye kolları; Derdîyye'den de Sâviyye, Sibâiyye ve Vefâiyye kolları doğmuştur⁷⁹⁰.

Şeyh Şa'bân-ı Velî ve kendisinden sonra gelenlerin çoğunun ortak özelliği şer'î ilimlerin tahsilinden sonra tasavvufa yönelmeleridir. Bu da Kur'an ve sünnet merkezli sağlam bir tarikat yapılanmasını ortaya çıkarmıştır. İlm-i bâtın ve ilm-i zâhir birlikteliği Şa'bâniyye kollarında da devam ettirilmiştir, İslâm'ın derinliğine yaşanmasında şer'î esaslardan ödün verilmemiştir. İlme verilen öneminin bir sonucu olarak Şa'bâniyye mensupları arasında çok sayıda âlim ve mutasavvıf yetişmiştir. Karabaş

⁷⁸⁶ Tatçı, "Şa'bâniyye", s. 212.

⁷⁸⁷ Kerim Kara, "Karabaş Velî", DİA, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s.369-371.

⁷⁸⁸ Kerim Kara, "Mehmed Nasûhî", DİA, C. XXXVIII, Ankara 2003, s. 501; Göktaş, a.g.m, s. 148.

⁷⁸⁹ Rahmi Serin, Halvetî ve Halvetîler, Petek Yay., İstanbul 1984, s. 143; Tatçı, "Şa'bâniyye", s. 212; Göktaş, a.g.m, s. 154.

⁷⁹⁰ Göktaş, a.g.m, s. 149.

Velî'den sonra Şa'bânîlik vahdet-i vücûda daha fazla önem vermiş, bu da tarîkate ayrı bir coşku getirmiştir⁷⁹¹.

3. HACI BAYRÂM-I VELÎ VE BAYRÂMİLİK

Hacı Bayrâm-ı Velî, Ankara şehir merkezine yakın, Solfasol Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi konusunda çeşitli görüşler olmasına rağmen 1339-1340 veya 1352-1353 yıllarında doğduğu genel kabul görmüştür. Kaynaklarda da doksan küsur yaşında vefat ettiği zikredilmektedir⁷⁹². Hacı Bayrâm-ı Velî'nin gerçek adı Numan'dır. O, şeyhi ile ilk defa Kurban Bayramı'nda karşılaştığı için şeyhi Ebû Hâmid, ona Bayrâm adını vermiştir⁷⁹³.

Ankara'nın manevî mimarı Hacı Bayrâm-ı Velî, gençlik yılları boyunca ciddi bir medrese eğitimi görmüştür. O, bu dönemde, tefsir, fıkıh, hadis, tasavvuf, matematik, astronomi, felsefe, Arapça, Farsça, edebiyat gibi çeşitli dersleri okumuş ve icazet almıştır. Hacı Bayrâm-ı Velî, dinî ilimlerin yanı sıra müspet ilimleri de okumuştur. Tasavvufa intisabına kadar Hacı Bayrâm, Ankara Kara Medrese'de ve Bursa'da Çelebi Sultan Mehmet Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Hacı Bayrâm'ı müderrislikten uzaklaştırıp tasavvufî hayata iten nedenler; Hakk'a duyduğu saf sevginin son derece yüksek olması ve yaşadığı dönemin sosyal bozuklukları olmuştur⁷⁹⁴.

Hacı Bayrâm-ı Velî ile hocası Ebû Hâmidüddin-i Aksarayî'nin tanışmaları hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Mehmet Ali Aynî, "*Hacı Bayrâm'ı, medresesini terk eder etmez Kayseri'ye Hâmidüddin'in yanına gitmiş görüyoruz* " demektedir⁷⁹⁵. 1393 yılında Kayseri'ye gelen Hacı Bayrâm, burada halvete girmiştir. Tasavvufî eğitimine hızla devam eden Hacı Bayrâm Hazretleri, 1395'li yıllarda şeyhi ile beraber Osmanlı Devleti'nin başkenti olan Bursa'ya hicret etmiştir. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s) Efendimizin "*insanların içinde bulunup onları bela ve sıkıntısına tahammül eden mümin, dağ başına çıkıp insanlardan uzak yaşayan müminden daha hayırlıdır*" tavsiyesini benimseyen Ebû Hâmid Hazretleri, sosyal ve siyasal açıdan son derece hareketli bir merkez durumunda bulunan Bursa'ya gidişi, manevi bir işaret olarak düşünülmüştür. Ebu Hâmid, Bursa'da çile hücresi, ev ve fırından oluşan küçük mekânda yaşamış, geçimini ekmekçilik yaparak sağlamıştır⁷⁹⁶.

Hacı Bayrâm-ı Velî, Ebû Hâmid ile şeyhlik-müritlek ilişkisini büyük bir samimiyet içinde sürdürmüş ve zaman içinde manevî olgunluğunu geliştirmiştir. Diğer taraftan da Hacı Bayrâm, Bursa'da ailesinin geçimini

⁷⁹¹ Göktaş, a.g.m, s. 158.

⁷⁹² Fuat Bayramoğlu, Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı-Soyu-Vakfı, C. I, TTK Yay., Ankara 1999, s. 11-14; Fatma Ahsen Turan, Hacı Bayram-ı Velî, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 14-15.

⁷⁹³ Cebecioğlu, Hacı BayrâmVelî, s. 9-10; Turan, a.g.e, s. 20-21.

⁷⁹⁴ Cebecioğlu, Hacı BayrâmVelî, s. 15-16.

⁷⁹⁵ Mehmet Ali Aynî, Hacı Bayrâm-ı Velî, İstanbul 1986, s. 69-70, Turan, a.g.e, s. 23.

⁷⁹⁶ Cebecioğlu, a.g.e, s. 19.

sağlamak üzere, Çelebi Sultan Mehmet tarafından yaptırılan bu medresede müderrislik yapmıştır.

1396'da Niğbolu Savaşı'nı kazan Sultan Yıldırım Bâzeyid, bir cami yaptırmak istemiştir. 1400 senesi Mart ayında, cami bitince bir Cuma günü caminin açılışı yapılmıştır. Yıldırım Bâzeyid, Ebû Hâmid Hazretlerinden Ulu Cami'yi ibadete açma ricasında bulunmuştur. Ebû Hâmid, Cuma hutbesinden sonra bir anda şöret ile yüz yüze gelmenin sıkıntısını yaşamaya başlamıştır. Kendisini gizlemeyi bir hayat yolu olarak seçen Ebû Hâmid Hazretleri, bir süre sonra Bursa'dan ayrılmıştır.

Hacı Bayrâm şeyhi ile birlikte 1400 yılında Bursa'yı terk ederek, üç yıl süren bir yolculuk yapmıştır. Bu yolculukta şeyhine hizmet etmiş, sıkıntılı zamanlarında onun yardımcısı olmuştur. Ebû Hâmid ve Hacı Bayrâm bu yolculukta önce Şam'a gitmişler, burada biraz kaldıktan sonra hac vazifesini yerine getirmek üzere Hicaz'a varmışlardır. Üç yıllık seyahatten sonra, Ebû Hâmid ve Hacı Bayrâm-ı Velî, Anadolu'ya dönmüşler daha sonra da Aksaray'a gelip yerleşmişlerdir. Ebû Hâmid Hazretleri 20 Eylül 1412 tarihinde, kendi tabiriyle "bu çilesi bol dünya" dan ayrılmıştır⁷⁹⁷.

3.1. Bayrâmiyye'nin Kuruluşu ve Yayılışı

Şeyhini ebedî âleme uğurlayan Hacı Bayrâm-ı Velî, uzun zamandır uzak kaldığı Ankara'ya geri dönmüştür. Ankara'ya dönüşünde şeyhi Hamîdeddîn'in büyük oğlu İzzeddîn Yusuf Hakîkî, müritlerinden Kızılca Bedrettin gibi henüz tarîkat aşamalarını tamamlamamış kişileri de beraberinde getirmiş ve eğitimlerini yanında tamamlatmış ve onlar da onun yolunu sürdürmüşlerdir⁷⁹⁸. Ankara'da şeyh olarak göreve başlayan Hacı Bayrâm, Nakşibendîlik, Halvetîlik tarîkatlarını birleştirerek Bayrâmilik adında yeni bir tarikat kurmuştur⁷⁹⁹. Tarîkatını kuran Hacı Bayrâm hemen manevî terbiyeye başlamıştır. Ancak müritlerine manevî terbiye verebilmesi için, sohbetlerin ve zikir ayinlerinin yapılacağı bir zaviyeye ihtiyacı vardır. Hacı Bayrâm bu zaviyeyi Ankara kalesi dışında bugünkü Ulus civarında bir tepe üzerinde, eski bir Hıristiyan tapınağı olan Ogüst tapınağı bitişiğinde 1415 senesinde inşa ettirmiştir⁸⁰⁰.

Bayrâmilik tarîkatı kısa zamanda ve büyük hızla yayılmış, müritlerinin sayısı günden güne çoğalmıştır. Hacı Bayrâm-ı Velî tarîkatını kurduğu sıralarda Anadolu'da tasavvuf neşesi zaten pek çok kimseyi çekim alanına almış durumdadır. Bununla birlikte, Hacı Bayrâm'ın ulemâdan olması, önemli medreselerde müderrislik yapması eklenince, Bayrâmilik kısa sürede yayılmaya başlamıştır⁸⁰¹. Hacı Bayrâm'ın mürit sayısının kısa sürede artması dikkati çekmiş, kimilerince çeşitli bahanelerle zamanın Ankara valîsine

⁷⁹⁷ Cebecioğlu, a.g.e, s. 77-80.

⁷⁹⁸ Bayramoğlu, a.g.e, C. I, s. 22.

⁷⁹⁹ Aynî, a.g.e, s. 87.

⁸⁰⁰ Cebecioğlu, a.g.e, s. 50-51.

⁸⁰¹ Abdülbaki Gölpınarlı, Melâmilik ve Melâmiler, Gri Yay., İstanbul 1993, s. 34.

şikâyet edilmiş, valî de bu şikâyetleri II. Murad'a bildirmiştir. Padişah, Ahîler diyarındaki nüfuzlu bir insanın halkı örgütlemesinden çekinmiş, Ankara'yı ve Hacı Bayrâm'ı bilen kişileri çağırarak onlardan bilgi almıştır. Sultana bilgi verenler Ankara'daki topluluğun, Türkmen soyundan gelenler olduğunu, Hacı Bayrâm'ın öncülüğünde koyunculuk ve ziraat yaptıklarını, işlerini imece usulüyle gördüklerini, nafakalarını çalışarak kazandıklarını, kazançlarının bir bölümünü yoksullara, kimsesizlere, ilim tahsili yapanlara ayırdıklarını bildirmişlerdir. II. Murat bir nebze rahatlasa da yine de güvendiği bir saray çavuşunu Ankara'ya yollayarak Hacı Bayrâm-ı Velî'yi Edirne'ye davet etmiştir⁸⁰². Sultanın Hacı Bayrâm'ı soruşturmak için Edirne'ye çağırmasının en başta gelen nedeni şöyle tahmin edilmektedir:

Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'da Türk birliği bozulmuş ve sonrasında bu birliğin sağlanması için pek çok mücadeleler verilmiştir. Yönetim en ufak hareketten, tehlikeden, hileden, isyandan şüphe edecek derecede hassastır. Ülkenin doğusunda Ankara'da ortaya çıkan Bayrâmi hareketinin topladığı tarafların sayısı göz önüne alındığında yönetimin dikkatini çekecek boyutlardadır⁸⁰³.

Saraydan bir görevli ile Hacı Bayrâm Edirne'ye gitmiştir. Padişah çeşitli sorularla Hacı Bayrâm-ı Velî'nin dünya görüşünü, düşüncelerini öğrenmeye çalışmıştır⁸⁰⁴. Hacı Bayrâm'ın manevî olgunluğu, sultanın dikkatini çekmiş, onun hakkındaki düşünceleri değiştirmiş, O'na çok büyük sevgi ve saygı duymasına vesile olmuştur⁸⁰⁵.

Sultan II. Murat'ın tahta geçtiği tarihten (824/1421) itibaren onunla sık sık sohbet eden Hacı Bayrâm, II. Murat'ın isteğiyle, Eski Cami'de vaaz ile halkı irşad edici, birliği sağlayıcı konuşmalar yapmıştır⁸⁰⁶. Hacı Bayrâm, hayatında iki kez daha Edirne'ye gitmiştir. İkinci gidiş, II. Murat Ergene üzerine köprü yaptırmak istediği zaman olmuştur. II. Murat Hacı Bayrâm-ı Velî'yi temel atma törenine davet etmiş, törende Emir Sultan da hazır bulunmuştur. Köprünün temel atma töreninde Hacı Bayrâm ile Emir Sultan birlikte dua etmişlerdir⁸⁰⁷. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Edirne'ye bir diğer seyahati 833/1429 tarihinde Emir Sultan'ın vefatı vesilesiyle olmuştur. Bursa'da bulunan Emir Sultan, ağır hasta olduğu vakit, kendisini Hacı Bayrâm'ın yıkamasını, namazını kıldırmasını, defnetmesini istemiştir. Bunun üzerine Bursa'ya giden Hacı Bayrâm bu vasiyeti yerine getirmiştir⁸⁰⁸. Oradan da Akşemseddin ile birlikte Edirne'ye geçmiştir. II. Murat ile pek

⁸⁰² Baki Yaşar Altınok, Hacı Bayrâm-ı Velî: Bayrâmilik, Melâmiler ve Melâmîlik, Oba Yay., Ankara 1995, s. 36-37; Aynî, a.g.e, s. 102-109.

⁸⁰³ Cebecioğlu, a.g.e, s. 56-59.

⁸⁰⁴ Altınok, a.g.e, s. 51-56

⁸⁰⁵ Aynî, a.g.e, s. 102-103.

⁸⁰⁶ Cebecioğlu, a.g.e, s. 60-61.

⁸⁰⁷ Altınok, a.g.e, s. 71.

⁸⁰⁸ Ayşe Yıldırım, Hacı Bayrâm-ı Velî ve Tasavvufî Görüşleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Adana 2008, s. 35.

çok sohbetler yapmıştır. Bu sohbetlerin birinde, II. Murat İstanbul'un fethinin kendisine nasip olup olmayacağını sormuştur. Hacı Bayrâm-ı Velî, ona “*İstanbul'u almak sana nasip değildir. İstanbul'u senin şu beşikte yatan şehzaden Mehmet ile yanımızda oturan müridimiz köse Akşemseddin alacaktır*” şeklindeki meşhur cevabını vermiştir⁸⁰⁹.

İrşad ve örnek insan olma vazifesini, bazı seyahatler hariç, ölünceye kadar ikâmet ettiği Ankara'da yürüten Hacı Bayrâm'ın en güzel âdeti, müritlerini el emeği ile geçinmeye teşvik etmek olmuştur. Asalak gibi yaşayıp başkasının yardımıyla geçinmek yerine, alın teriyle rızık kazanmanın önemli bir fazilet olduğunu müritlerine aşılarmıştır. Dünyaya gereğinden fazla iltifat etmemek, kanaatkâr olmak, helal lokma kazanmaya özen göstermek, müritleri ve kendi ailesi için her sene burçak ekip-biçerek çiftçilik yapmak, bu işi yaparken herkes gibi hatta herkesten daha fazla çalışmak, hasat zamanı imece usulü tarla biçmek, mübarek aylarda Ankara'nın zenginlerinden zekât toplayıp fakirlere dağıtmak Hacı Bayrâm'ın karakter ve meşrebi olarak kaydedilmiştir⁸¹⁰.

Hacı Bayrâm'ın başlıca özelliği, birleştirici, bütünleştirici oluşudur. Her şeyden önce o, kendi nefsinde dinî ilimlerle tasavvufu yani şeriatla tarîkatı birleştirmiştir. İkinci birleştiricilik, Halvetîlik ve Nakşibendîlik tarîkatlerinin birleştirilmesinde kendini göstermiştir. Üçüncü birleştiricilik de şöyle tasavvur edilmektedir: Hacı Bayrâm yalnız kendi ruh derinliklerinde, Hakk'ı bulmakla kalmamış, kendi eriştiği manevî saadeti halka da yaymak, Hakk'la halkı buluşturmak istemiş, halkla Hakk'ı her iki tarafı bir diğerine sevdirmek anlamında birleştirmiştir⁸¹¹. Hacı Bayrâm-ı Velî tarafından kurulan Bayrâmîyye tarîkatı, daha kurucusu hayatta iken büyük bir şöret kazanmıştır. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin 1430 yılında vefatından sonra önde gelen halîfelerince oluşturulan Şemsiyye ve Melâmîyye ile daha sonra teşekkül eden Celvetiyye kolları vasıtasıyla geniş alanlara yayılma fırsatı bulmuştur⁸¹².

Bayrâmîyye yolunun yayılmasında onun yetiştirdiği ve halîfelik vererek irşad için Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderdiği mensuplarının önemli rolü olmuştur. Bu tarikat Ankara dışında Beypazarı ve Göynükte Akşemseddin ve Ömer Sıkkînî, Gelibolu'da Yazıcıoğlu Mehmet ve kardeşi Ahmed Bican, Balıkesir'de Şeyh Lütfullah, Bursa'da Aybıyık ve Hızır Dede, Larende'de İnce Bedrettin, İskilip'te Müslihuddin Halife, Bolu'da Uzun Selahaddin ve Molla Zeyrek, Kütahya'da şair Şeyhî adlı halîfeleri tarafından temsil edilmiştir⁸¹³. Bayramîlik, Anadolu topraklarında çok yaygın olduğu

⁸⁰⁹ Altınok, a.g.e, s. 73-74.

⁸¹⁰ Yıldırım, a.g.e, s. 36.

⁸¹¹ Müjgan Cumbur, “*Hacı Bayrâm'ın Kazandırdığı Manevî Birlik*”, Hacı Bayrâm Velî Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000, s. 37-38.

⁸¹² Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler, TTK Yay., Ankara 2005, s. 207-211.

⁸¹³ Fuat Bayramoğlu, Nihat Azamat, “*Bayrâmîyye*” DİA, C. V, İstanbul 1992, s. 270.

gibi zamanla Anadolu dışına da uzanarak, Avrupa topraklarında da yayılmıştır. Bayramîlik Avrupa'da; Edirne, Selânik, Peç, Peşte, Mora, Mostar, Saraybosna, Vidin, Belgrad, Serez, Manastır, Üsküp, İştip, Tikşev, Istrumca, Pizren, Doyran, Köprü, İsnefçe'de yayılmıştır. Bayramîlik ayrıca Asya ve Afrika'da; Şam, Mekke, Medine, Kahire'de de bağlıları bulunan bir tarikattır⁸¹⁴.

4. BAYRÂMİYYE VE ŞA'BÂNİYYE'DE ZİKİR

Hacı Bayrâm-ı Velî Hazretlerinin ismine nispetle Bayrâmîlik adı verilen bu yol Halvetîlik, Nakşibendîlik, yollarının usûl ve uygulamalarının mezcedildiği İslâmî bir tarikattır⁸¹⁵. Bayrâmîlik tarikatının dayandığı üç temel prensip vardır. Bunlar; cezbe, muhabbet ve ilâhî sır'dır⁸¹⁶. Aslında bütün tarikatlarda üç temel vardır. Bayrâmîlik bu üç konuya biraz daha fazla önem vermiş; sırsız, muhabbetsiz ve cezbesiz tarikat olmayacağı belirtilmiştir. Kulun, Allah'a doğru aşk vasıtasıyla çekilmesi cezbe, Allah'ın kulu, kulun da Allah'ı sevmesi muhabbettir. Bayrâmîlik'te bu ikisini elde eden müridin, ilahi sırları elde etmek üzere çaba göstermesi gerekmektedir⁸¹⁷.

Bir mürit Bayrâmîlik tarikatına girmek istediği zaman özel bir tecrübeden geçirilmektedir. Derviş adayı gelir şeyhin huzurunda edeple diz çöker. Şeyh, ona bir takım şeriata uyma, sünnete bağlanma, edep konularında uyarılarda bulunur. Şeyh tarafından müritliğe kabul edilince, şeyhi onu gece halvet yapmaya davet eder. Mürit, dört günlük halvetin her gecesinde iki rekât namaz kılar. Bunun nedeni, perdenin kalpten kalkması, hakikatin ortaya çıkmasıdır. Bir mürit bu uygulamalar bittiğinde ilk dersini alarak tarikata girmiş olur⁸¹⁸.

Varlığın birliği inanışına dayanan, insanla Allah'ı birbirine yakınlaştırma amacı güden Bayrâmîlik'in uyulması gereken kesin ilkesi “zikir” dir⁸¹⁹. Hacı Bayrâm'ın kurduğu tarikatta zikir, hem açık hem de gizli olarak öğretilmiştir. “Hafî” (gizli) yapılan zikirde “Vahdet-i vücud” anlayışı hâkimdir. Şeyhinin verdiği sayıda zikir çekilmektedir. Derviş zikir çekerken diz çöker, ellerini namazdaki gibi bağlar, iç âlemine yönelir. Kalbinde biri yukarı diğeri aşağı şekilde bulunan iki yarım daire düşünerek, bu dairelerinin yönüne paralel olarak Allah'ın adını sürekli anmaya başlar⁸²⁰.

Mürit, ilk yola çıktığı dönemlerde, mürşidinin halini elde edebilmek için, onu çok sevmek lâzımdır ve buna rabîta denir. Amacı, şeyhte bulunan

⁸¹⁴ Cebecioğlu, a.g.e, s. 133.

⁸¹⁵ Cebecioğlu, a.g.e, s. 122.

⁸¹⁶ Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Dergâh Yay., İstanbul 2003, s. 220; Altınok, a.g.e, s. 133

⁸¹⁷ Cebecioğlu, a.g.e, s. 77-78.

⁸¹⁸ Cebecioğlu, a.g.e, s. 78-79.

⁸¹⁹ Ahmet Özdemir, Hacı Bayrâm Velî ve Eşrefoğlu Rûmî, Toker Yay., İstanbul 2002, s.39.

⁸²⁰ Özdemir, a.g.e, s. 39-40; Cebecioğlu, a.g.e, s. 79.

manevî bir takım özelliklerin (muhabbetullah, sabır, tevekkül, rıza) müridin ruhuna intikal etmesidir. Sevgi olmazsa bu geçişim olmayacaktır⁸²¹.

Bayrâmilik, ehl-i sünnet itikadına tamamen uygun ve yerli bir tarîkattir⁸²². Hacı Bayrâm-ı Velî bir tarîkat kurmuş olmasına rağmen öğretilerini içeren kendi yazdığı bir eseri elimizde yoktur. Ancak Fuat Bayrâmoğlu bu tarîkatın amaç ve ilkelerini; sünnilik, yerlilik ve devletin sürekliliği olarak ifade etmiştir⁸²³. Vefatından sonra, Bayrâmilik onun öğretileriyle yetişmiş müritleri tarafından ana ilkelerden sapmamak kaydıyla, yetiştikleri ortam itibariyle anlayış, sezîş ve kavrayış kabiliyetlerine göre pîrden müride, müritten de halka aktarılmak suretiyle günümüze kadar getirilmiş ve yaşatılmıştır⁸²⁴.

Halvetîlik tarîkatının Cemâliyye kolunun en önemli şûbesi Şa'bâniyye'dir. Tarîkatına girmek isteyen mürşit ya doğrudan kabul edilir, ya da istihâre yapmasını ister. Biatın ardından mürit günlük virdine ve halvette tevhîde devam eder. Şa'bâniyye'nin günlük virdinde istiğfâr, salavât ve kelime-i tevhîd zikri esas alınmıştır. Mürit ayrıca zikre sayısız olarak devam etmektedir. Bu uygulamalarda dikkat edilmesi gereken en önemli husus râbitadır. Râbita ve devamlı zikir sâlikin vecde ermesini, vâkıalarının ve hallerinin değişip manevî makamları aşmasını sağlamaktadır. Bu makama ulaştığında dil zikri gönül zikrine dönüşmektedir. Şa'bâniyye'de sâlikin sülûkunun amacı vahdet-i vücûda ulaşmaktır. Bunun için mürit, aşk, cezbe ve melâmet yoluyla Hakk'ın birliğini idrâk etmeye çalışmaktadır. Şa'bâniyye gizli ve açık bir şekilde "esmâ-i seba" üzere zikre devam, rüya tâbir ve tevili, olayların kalp ve nefis üzerindeki etkilerini dikkate alarak gönü mäsivâdan temizleme esasları üzerine kurulmuştur.

Şa'bâni feyzinden nasip almış olan Hüseyin Vassaf, adap konusunda ilk vazifenin "*Virdü's Settar*"ı her sabah namazından sonra okumak olduğunu söyledikten sonra "*Meslekleri beş vakit namazı ve sâir ferâiz-i ilâhiyyeyi edâya ve nevâifil-i sünene son derece riâyete ve meslek-i celîl-i Muhammedi'ye bi hakkın sülûka gayret-kâr olmaktan ve seyr ü sülûka, tezkiye-i nefse, tasfiye-i bâtına riâyet etmekten ve nefis ile mücâhededen ve beni nev'ine iyilik eylemekten ve helâlinden kazanıp yemekten ibârettir*" şeklinde esasları sıralamıştır⁸²⁵.

⁸²¹ Cebecioğlu, a.g.e, s. 79.

⁸²² Süleyman Hayri Bolat, "*Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Dünya Görüşü*", IV. Vakıf Haftası, Ankara 1987, s. 183.

⁸²³ Bayramoğlu, a.g.e, s. 59.

⁸²⁴ Altınok, a.g.e, s. 128.

⁸²⁵ Göktaş, a.g.m, s. 155.

Ömer Fuâdî “*Risâle-i Virdiyye*”de Şa’bâniyye’nin büyük rükûnları olarak kabul edilen amelleri şöyle saymıştır: Tarîkat yoluna girmek için gerekli olan biat, rüya tâbiri, Allah’ı zikretmek, halvet ve vird-i şeriftir⁸²⁶.

Şa’bâniyye tarîkatında halvet üç, beş veya yedi gündür. Dervîşi halvete tarîkat âdâbı üzere şeyhi koyup çıkarabilir. Şa’bâniyye’de zikir esnâsında ilâhiler eşliğinde ney, kudüm, def gibi mûsikî aletleri kullanılabilir. Toplu zikir genellikle perşembeyi cumaya ve pazarı pazartesiye bağlayan gecelerde yapılır. Bunun dışında kandillerde ve muharrem ayında aşûre gecesinde meclis ihyâ edilir. Bu arada ilâhiler ve Kerbelâ mersiyesi okunur.

Şa’bâniyye’de vakit namazlarında okunan virdler dışında her sâlikin uygulaması gereken günlük vird 100 estağfirullah, 100 salâvat ve 300 kelime-i tevhîdden oluşmaktadır. Yahyâ-yı Şîrvânî’nin düzenlediği “*Virdü’s Settar*” bütün Halvetî kollarında olduğu gibi sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar okunur⁸²⁷.

5. SONUÇ

Halvetîyye tarîkatı tasavvuf ve tarîkat tarihi açısından çok önemli bir yere sahiptir. Etkileri günümüze kadar ulaşan tarîkatın yetiştirdiği âlim, mutasavvıf, maneviyat erlerinin ve sanatkârların oldukça fazla olmasının farklı sonuçları olmuştur.

Halvetîlik tarîkatının birçok kollara ayrılmasının en önemli sonucu tarîkat ve tasavvuf kültürünün hem Anadolu’da hem de diğer İslâm coğrafyasında hızlı ve çok yayılası olmuştur. Gerek Halvetîyye’nin Şa’bâniyye kolu gerekse Halvetîlik ve Nakşibendîlik’in terkiibinden meydana gelen Bayrâmîyye tarîkatları da kendi alt kolları ile bu yayılmayı kolaylaştırmış ve genişletmiştir.

Bayrâmîyye tarîkatı XV. yüzyılda, Şa’bâniyye tarîkatı ise XVI. yüzyılda kurulmuştur. Her iki tarîkatta Halvetîlik tarîkatının izlerini taşımaktadır. Şa’bânilik ve Bayrâmîlik tarîkatları, ehlisünneti esas almışlar, halvete önem vermişlerdir. Bu amaçla tekkelerinde hazırlanmış halvet hücreleri bulunmaktadır. Ancak bu halvet uygulamasında dıştan, müridin toplumdaki uzak kalması gibi görülen durum, toplumdan kaçma şeklinde düşünülmemelidir. Halvet bir ömür boyu değil, kırk gün yapılmaktadır. Amacı da, toplumun lehine faydalı olacak olgun bir insan haline gelmektir. Yani halvetin hedefi toplumsaldır. Çünkü toplumlar, olgun insanlara her zaman ihtiyaç duymaktadır.

Bu tarîkatlar, nefis terbiyesini kendilerine görev edinmişlerdir. Mürşidin müridine bağlanması yani rabîta, bu tarîkatlarda olması gereken en önemli

⁸²⁶ Asuman Ünal, Ömer Fuâdî (v. 1560/1636)’nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, Konya 2008, s. 81-83; Göktaş, *a.g.m.*, s. 156.

⁸²⁷ Tatcı, “Şa’bâniyye”, s. 213-214.

unsur olmuştur. Helal kazanca dikkat eden bu tarikatlar, Hakk'ın birliğini idrak etmeye çalışarak vahdet-i vücûda ulaşmaya çalışılmıştır.

Her iki tarîkatta da zikir gizli ve açık olarak yapılmaktadır. Şa'bânîlik'te toplu zikir yapılırken ney, def kullanılmaktadır. Bayrâmîlik'te mûsikî yoktur. Rûya tabirlerine Şa'bânîlik'te önem verilmektedir. Şa'bânîlik'te Yahya-yı Şîrvânî tarafından hazırlanan "*Mi'yâru't-tarîka*" adlı eser başvuru en önemli eser olmuştur. Hem Bayrâmîlik hem de Şa'bânîlik tarikatları toplumun her kesimine kucak açmış, sadece aydın kesime değil, aynı zamanda kırsal yörelerde yaşayanlara da hitap etmiştir.

Hacı Bayrâm-ı Velî ve Şeyh Şa'bân-ı Velî, tasavvuf felsefesi bakımından kendilerinden öncekilere göre, bir yenilik getirmemişlerdir. Onların şeyh, mürit, nefis, kalp, dünya, halvet, manevî eğitim konularındaki görüşleri, kendilerinden öncekilerden farklı değildir.

Halvetîlik'in kolları ve o kollardan çıkan şubeler ile Halvetîlik'i benimsemiş diğer tarikatlar arasında büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Küçük farklılıklar ise daha çok giyimlerinde olmuştur. Bazı sûfiler, şeyhlerinden devraldıkları tarikat usûlleri üzerinde inisiyatif kullanarak, tarikatın genel kurallarına bağlı kalmak şartıyla, yeni usûler eklemiş veya bazılarının tatbîkini kaldırmışlardır. Bunun neticesinde tarikat, bu sûfilerin isimleriyle anılmaya başlanmıştır.

Bayrâmîlik'te dervişler aşk ve iş imbiğinden geçirilmiştir. Bu tarikat, dünyadan el etek çekmeyi değil çalışmayı, doğrudan hayatın içine katılmayı esas almıştır. Bu yönüyle Bayrâmîlik, uhrevî ve dünyevî yaşamı birleştirerek bunu bir hayat felsefesi haline getirmiştir. Bayrâmîlik'in diğer tarikatlara ve Şa'bânîlik'e göre sosyal yönü çok daha fazla ve halk ile iç içedir.

Şa'bân-ı Velî'nin kendisinden sonra gelenlerin çoğunun ortak özelliği dinî ilimlerin tahsilinden sonra tasavvufa yönelmeleridir. İlme verilen öneminin bir sonucu olarak Şa'bânîyye mensupları arasında çok sayıda âlim ve mutasavvıf yetişmiştir.

Sonuç olarak, tarih boyunca tarikatlar, sadece huzur ve barış ortamını tesis etmede etkili olmamışlardır. Yaşam şekilleri, tasavvuf felsefeleri ile topluma örnek olan tarikatlar halkın bilinçlenmesinde ve şekillenmesinde de önemli roller üstlenmişlerdir. Şa'bânîlik ve Bayrâmîlik'in nefis eğitimi üzerine kurulu olması dolayısıyla da büyük cihad, yani kişinin kendisiyle mücadelesinde, etkin olan bu tarikatlar sosyal ve psikolojik olarak toplumlar ve insanlar üzerinde etkili olmuştur. Her birey kendini düzeltmeden toplumların düzelmesi mümkün değildir. Bu nedenle kişilerin üzerinde tesirleri olan bu tarikatlar, aynı zamanda toplumsal sorunların çözülmesinde önemli işlevler görmüşlerdir.

KAYNAKÇA

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim, Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi, Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Velî Yay., Ankara 1991.

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim Kastamonu'da Bayrâmîlik ve Şemsizade Ailesi, Ankara 2005.

Ahsen Turan, Fatma, Hacı Bayram-ı Velî, Akçağ Yay., Ankara 2004.

Altınok, Baki Yaşar, Hacı Bayram-ı Velî: Bayrâmîlik, Melâmîler ve Melâmîlik, Oba Yay., Ankara 1995.

Altıntaş, Hayrani, Tasavvuf Tarihi, Ankara 1991.

Aşkar, Mustafa, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetîyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetîyye Silsilesinin Tahlili", AÜİFD, C. XXXIX, Ankara 1999.

Aynî, Mehmet Ali, Hacı Bayrâm-ı Velî, İstanbul 1986.

Bayramoğlu Fuat- Azamat, Nihat, "Bayrâmîyye" DİA, C. V, İstanbul 1992.

Bayramoğlu, Fuat, Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı-Soyu-Vakfı, C. I, TTK Yay., Ankara 1999.

Baz, İbrahim, Abdülehad Nûr-î Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2004.

Bolat, Süleyman Hayri, "Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Dünya Görüşü", IV. Vakıf Haftası, Ankara 1987.

Cebecioğlu, Ethem, Hacı Bayrâm-ı Velî, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2008.

Cumbur, Müjgan, "Hacı Bayrâm'ın Kazandırdığı Manevî Birlik", Hacı Bayrâm Velî Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.

Demircioğlu, Ziya, Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişinleri, Şa'bân-ı Velî Derneği Yay., Kastamonu 1983.

Eyüpgiller, Kemal Kutgün, "Şa'bân-ı Velî Külliyesi", DİA, C. XXXVIII, İstanbul 2010.

Fuâdî, Ömer, Pîr Şa'bân-ı Velî Menkıbeleri, Haz. Muhammed Bedirhan, Nefes Yay., İstanbul 2011.

Göktaş, Vahit, "Halvetîyye'nin Şa'bâniyye Ekolü ve Kolları", SDÜİFD, Yıl: 2011/1, Sayı: 26

Gölpınarlı, Abdülbâki, Melâmîlik ve Melâmîler, Gri Yay., İstanbul 1993.

Gölpınarlı, Abdülbâki, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılâp ve Ata Yay., İstanbul 1997.

Işın, Ekrem, "Osmanlı Döneminde Tasavvuf Hayatı", Osmanlı, Yeni Türkiye Yay., C. IV, Ankara 1999.

Kara, Kerim, "Mehmed Nasûhî", DİA, C. XXXVIII, Ankara 2003.

Kara, Kerim, "Karabaş Velî", DİA, C. XXXVIII, İstanbul 2010.

Kara, Mustafa, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Dergâh Yay., İstanbul 2003.

Kissling, Joachim “*Halvetî Tarîkatı I*” Bilim ve Sanat Vakfı Yayın Organı, S: 32, 1994.

Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1952.

Kübra, Necmeddin-i Tasavvufî Hayat, Çev. Mustafa Kara, İstanbul 1980.

Ocak, Ahmet Yaşar, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler, TTK Yay., Ankara 2005.

Öngören, Reşat, Osmanlı’da Tasavvuf: Anadolu’da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. yüzyıl), Ensar Yay., İstanbul 2000.

Samî, Şemseddin, Kâmus-i Türkî, İstanbul, 1317.

Serin, Rahmi, Halvetî ve Halvetîler, Petek Yay., İstanbul 1984.

Şapolya, Enver Behnan, Mezhepler ve Tarîkatler Tarihi, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1964.

Özdemir, Ahmet, Hacı Bayrâm Velî ve Eşrefoğlu Rûmî, Toker Yay., İstanbul 2002.

Öztürk, Yaşar Nuri, Kutsal Gönüllü Velî Kuşadalı İbrahim Halvetî (Hayatı, Tasavvufî Düşünceleri, Mektupları), Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul 1982.

Tatcı, Mustafa, “*Şa'bânilik*”, DİA, C. XXXVIII, İstanbul 2010.

Tayşi, Serhan, “*Cemâl-i Halvetî*”, DİA, C. VII, İstanbul 1993.

Tatcı, Mustafa - Kurnaz, Cemal, “*Şa'bân-ı Velî*”, DİA, C. XXXVIII, İstanbul 2010.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, TTK Yay., C. III, Ankara 1983.

Ünal, Asuman, Ömer Fuâdî (v. 1560/1636)’nin Risâle-i Virdiyye Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, Konya 2008.

Yıldırım, Ayşe, Hacı Bayrâm-ı Velî ve Tasavvufî Görüşleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Adana 2008.

Yılmaz, Hasan Kamil, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar, İz Yay., İstanbul 2004.

ŞİHABUDDİN AHMED B. MUHAMMED ed-DERDÎR VE TUHFETU'L İHVAN ADLI ESERİ

Omar Kalhussien

Marmara Üniversitesi, Türkiye

Özet

Halvetiliğin Şâbânî kolunun Mısır temsilcisi ve Derdîriyye tarikatının kurucusu Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr 1127 yılında Mısır'da dünyaya gelmiştir. Döneminin el-Ezher şeyhi olduğu gibi Mısır'ın manevî, aklî ve naklî ilimlerinin şeyhidir. 'Küçük İmam Mâlik' olarak adlandırılacak kadar yetkin bir fâkihtir. Tefsir, hadis, fıkıh, kelam, mantık ve tasavvuf gibi alanlarda otuzdan fazla eser kaleme almıştır. Bu makalede İmam Derdîr'in tarikat adabını anlatan '*Tuhfetü'l-ihvân fî âdâbi ehli'l-irfân*' adlı eseri incelenecektir. Makalenin birinci bölümünde İmam Derdîr'in hayatı ele alınacak ikinci bölümde '*Tuhfetü'l-ihvân*' adlı eseri çerçevesinde şeyh-mürîd, mürîd-ihvân ilişkisi, günlük vird ve zikir âdâbı gibi konular incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: *Ahmed Derdîr, Tuhfetü'l-ihvân, Halvetiyye, Şâbânîyye, Derdîriyye.*

Abstract

Ahmed b. Muhammad ed-Derdîr of Egypt, born in 1127, was a member and representative of the Shabaani tarikat, a branch of the Halwati tarikat, and the founder of the Derdîr tarikat. He served as an Islamic scholar at al-Azhar University in addition to his role as Egypt's spiritual and intellectual leader. By virtue of his competence as an Islamic jurist, it would be befitting to call him 'Little Imam Mâlik'. He had written more than thirty works, in areas such as: Tafseer, Hadîth, Fiqh, Kalâm, and Tasawwuf. In this article we will explain the mannerism of Derdîr's tarikat by dissecting his work titled '*Tuhfetü'l-ihvân fî âdâbi ehli'l-irfân*'. In the first section we will discuss the life of Imam Derdîr. Thereafter, we will unravel specific themes such as the sheikh-murid and murid-ikhwan relationship, as well as the etiquettes of daily zikr.

Key Words: *Ahmed Derdîr, Tuhfetü'l-ihvân, Halwatiyyah, Shabaaniyyah, Derdîriyyah.*

İMAM DERDÎR (v. 1201/1787)

Mısır'da döneminin manevî, aklî ve naklî ilimlerinin allâmesi ve imamı, el-Ezher şeyhi, fıkıhta "küçük İmam-ı Malik" olarak anılan Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr el-Adevî Halvetî, Şa'bânî

tarikâtının Dirdîriyye kolunun kurucusudur. 1127’de (1715) Yukarı Mısır’daki Asyût vilâyetine bağlı Menfelût kasabasında doğmuştur. Rivayete göre dedesi Ahmed b. Ebû Hâmid doğduğu gece, Dirdîr adlı bir kabile reisi bu ailenin misafiri bulunuyordu. Bundan dolayı yeni doğan Ahmed’e Dirdîr lakabı verilmiş, daha sonra Ahmed’in oğlu Muhammed ve torunu Ebû’l-Berekât Ahmed de bu lakapla tanınmışlardır⁸²⁸.

İmâm Dirdîr, genelde sufi özelde Şa’bâni geleneğe bağlı bir zat olarak kendilerinden pek bahsetmemişlerdir. Farklı alanlarda sayısı otuzu aşan eserlerinden sadece “eş-Şerhü’s-Sağîr” adlı eserinde kendisi ve babasından kısa bir paragraf bahsetmiştir. Kendisi hakkında verdiği bilgi şöyledir: “Babam salih, âlim hafız bir zat idi. Hayatının sonunda gözleri görmez oldu. Çocuklara Kur’an-ı Kerîm okuturdu. Çokça hafız yetiştirmiştir. Hiçbir karşılık almaksızın fakirlere ders öğretir ve kendilerine maddî yardımlarda bulunurdu. Çoğu zaman sükût eder çok nadir konuşurdu.”⁸²⁹

İmâm Dirdîr’in İlmî Hayatı

İmâm Dirdîr ilköğrenimine âlim babasının hoca olduğu sıbyân mektebinde başlamıştır. Burada ilköğrenimini tamamlayıp Kur’an-ı Kerîm’i ezberlemiştir. Daha sonra on yaşında iken babasını kaybedince tahsiline devam etmek için Kahire’ye gidip Ezher’e girmiştir. Burada Din ve fıkıh üsûlü, dil ve mantık gibi muhtelif İslâmî ilimleri ileri seviyede öğrenmiş, özellikle Mâlikî fakihlerinden, o dönemde Mısır’ın en büyük âlimi olarak bilinen Ebû’l-Hasan Ali es-Sa’îdî’den fıkıh okumuştur. Ahmed es-Sabbâ ve Ahmed b. Abdülfettâh gibi âlimlerin derslerine devam etmiştir. el-Cevherî ve el-Mellevî’nin derslerine katılmıştır. Hocası Ali es-Sa’îdî’nin 1189’da (1775) vefat etmesi üzerine onun yürüttüğu bütün faaliyetleri Ahmed Dirdîr üstlenmiştir. Daha sonra Mâlikîler’in el-Ezher şeyhi ve Mısır müftüsü olmuş bundan dolayı kendisine "Küçük Mâlik" denilmiştir. El-Ezher’de ed-Dirdîr mihrabı kendisine nispet edilmektedir. Saîdîler’in medresesinde dersler vermiş, vakıflarına nezâret etmiştir.

Halep ilinin el-Bâb ilçesinden Mustafa isminde bir genç, el-Ezher’e ilim öğrenmek için gitmiştir. Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1956 yılında el-Ezher’de okutulan İslâmî ve klasik kitapları basmak amacıyla burada bir kütüphane kurmuştur. el-Halebî yayımladığu bütün kitaplarında kütüphane adresini “Seyyidî Ahmed ed-Dirdîr civarındadır” diye yazmıştır. Bu kütüphanede neşredilen kitaplar Arap ve Müslüman dünyasında meşhurdur. XIX. yüzyılın ortalarından beri burada basılan milyonlarca kitapta İmam Ahmed ed-Dirdîr’in ismi yer almaktadır.⁸³⁰

⁸²⁸ Abdurrahman el-Cebertî, *‘Acâibu’l-Âsâr fi’t-Terâcim ve’l-Ahbâr*, Bulak 1297, c. II, s. 147; Ahmed ‘Alâ’eddin Abdülhamîd Da’ber, “Dirdîr”, *Dyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, c. IX, s. 168-169.

⁸²⁹ İmam ed-Dirdîr, *eş-Şerhü’s-Sağîr ‘ala Akrabil-Mesâlik ilâ mezhebi’l-İmâmi Mâlik*, (thk. Mustafa Vasfî,) Daru’l-Ma’ârif, Kahire ts. c. I, s. 7-8.

⁸³⁰ Ahmed Seyyid Ali, *Türâs Dergisi*, Nadî Turâsi’l-İmârât, Birleşik Arap Emirlikleri 2011, sayı 144-145- Ekim-Kasım, s. 54-59.

Eserleri

Hem ilim hem de mana âleminde Mısırın şeyhi olan İmam Derdîr, kendisi gibi zülcenâheyn talebeler yetiştirmiştir. Es-Sâvî, Salih es-Sibâî, Arefe ed-Desûki, Abdül'alîm es-Senhûrî ve Mustafa el-Ukbâvî gibi sonradan tanınmış birer âlim olan birçok kişiye hocalık yapmıştır. Yetiştirdiği bu kadar alimân ü arifânın yanında tasavvuf, tarikat evradı, akaid, fıkıh konularında otuz üzerinde eseri olan Şeyh Derdîr'in eserleri şunlardır⁸³¹:

Ulûmu Kur'an ile ilgili eserleri:

1- *Tuhfetü'l-kârî li-kelemlî'l-Bârî*. Kur'an'daki lafzî müteşâbihler ile ilgilidir.

2- *Hafs kıratı risâlesi*.

3- Mısır Kadısı Tatarzâde'nin (يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ) risâlesi şerhi

Hadis-i Şerif İlmiyle ilgili eserleri:

1- *Mevlidü'l-Beşîr en-Nezîr*. *Mevlidü'n-nebi* adlı eseri İbrahim el-Bâcûrî'nin esere yazdığı haşiye ile birlikte yayımlanmıştır. Kahire 1304.

2- *Eş-Şemâilü'l-Muhammediyye şerhi*. Tamamlanmamıştır.

3- *Haşiye 'alâ Kısasî'l-mî'râc*. Necmeddin el-Gitî'nin mi'rac hadisesiyle ilgili eserinin hâşiyesidir. Gazzî'nin eserinin kenarında birçok defa basılmıştır. Bulak 1284; Kahire 1294, 1305.

4- *Hadis şeyhleri hakkında bir mecmu'a*.

Fıkıh İlmiyle ilgili eserleri:

1- *Akrebi'l-mesâlik li-mezhebi'l-İmâm Mâlik*. Mâlikî fıkıhına dair bir eser olup 1193 (1779) yılında telif edilmiştir. Kahire 1287, 1299 senelerinde basılmıştır.

2- *eş-Şerhu's-Sağîr 'alâ Akrebi'l-mesâlik*. "Bâbü'l-cinâye" faslına kadar telif ettiği eseri talebesi Şeyh Mustafa el-Ukbâvî tamamlamıştır. Bulak 1281; Kahire 1282, 1326, 1972 baskıları mevcuttur.

3- *eş-Şerhü'l-kebîr 'alâ Muhtasari Sidî Halil*. (*minahü'l-Kadîr şerhü muhtasari Halil*) Mâlikî fıkıhıyla ilgili olan bu eser Muhammed ed-Desûkî'nin hâşiyesiyle birlikte basılmıştır. Kahire 1303, 1310.

4- *Şerhü ecvibetü'l-Kâzî el-Beyzâvî*.

5- *Şerhü müstesnayâti Ahmed b. Musa el-'Adevî*.

6- *Şerhü mesâilî'l-Bilî fi mübtılâti's-sale*

Akaid ilmiyle ilgili eserleri:

1- *el-Harîdetü'l-behiyye*, Akaid ile ilgili yetmiş bir beyitlik manzum bir eserdir. Kahire 1279; İskenderiye 1281.

2- *Şerhü'l-Harîdeti'l-Behiyye*.

3- *Şerh ala Fevâ'idü'l-ferâ'id*: Kutbüddin el-Bekrînin *Fevâ'idü'l-*

⁸³¹ Ebü'l-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Adevî ed-Derdîr (İmam Derdîr), *Tuhfetü'l-ihvân fi âdâbi ehli'l-irfân*, (thk. Hamdullah es-Safetî,) Darun-Nu'man, Beyrut 2009, s.10-12; Cebertî, *'Acâibu'l-Âsâr*, c. II, s. 147; Ahmed 'Alâ'eddin Abdülhamîd Da'ber, "Derdîr", *DİA*, c. IX, s. 169; Osmanzade Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), Kitabevi, İstanbul 2006. c. IV, s. 205.

ferâ'id adlı akaide dair eserinin şerhidir. Bulak 1314.

- 4- *Hâşiye 'alâ şerhi'l-hüdhüdî 'alâ ümmi'l-Berâhîn.*
- 5- *Şerhü mükaddimeti nazmit-Tevhîd.*
- 6- *Şerhü risâletü't-tevhîd* (Demürtaş kelâmından).
- 7- *El-'ikdü'l-ferîd fi tahkiki's-suâli ani't-tevhîd.*
- 8- *Minhâcü's-sadikîn ve beyânü's-sâlikîn.*

Tasavvuf ilmiyle ilgili eserleri:

1- *Tuhfetü'l-ihvan fi âdâbi ehli'l-irfân.* Tarikat âdâbıyla ilgili olan bu risaleyi Harîrîzâde Tibyân'da (II, vr. 7b-19b) iktibas etmiştir. Kahire 1281, 1332. Daha sonra Hamdullah es-Safetî tarafından Beyrut'ta Darun-Nu'man'da 2009 basılmıştır.

- 2- *et-Teveccüh el-Esnâ fi azmi'l-esmâ el-hüsnâ.*
- 3- *Şerhü salâti seyyidî Ahmed el-Bedevî.*
- 4- *Şerhü virdi eş-Şeyh Kerîmü'd-Dîn el-Halvetî.*
- 5- *Şerhü mişkâtü'l-esrâr li'ârifi'l-vakt ebi'l-envâr.*
- 6- *el-Mevridü'l-bâkî fi's-salâti 'alâ hayri'l-halâ'ik.*
- 7- *Şevâriku'l-envâr.* Bazı salavat metinlerini İhtiva eden bu risaleyi de

Harîrîzâde Tibyân'da (II, vr. 19b-26a) iktibas etmiştir.

- 8- *Şerhü virdi's-sâdeti'l-vefâ'iyye.*

Muhtelif Konular:

- 1- *Tuhfetü'l-ihvan fi 'ilmi'l-beyân.*
- 2- *Şerhü âdâb el-bahs.*
- 3- *Şerhü tuhfeti'l-ihvân fi 'ilmi'l-beyân.*
- 4- *Mukaddime fi ilmi'l-mîkât*

İmam Derdîr, 6 Rebiülevvel 1201'de (1787) Kahire'de vefat etmiş, el-Ezher'de muhteşem bir kalabalıkla kılınan cenazeden sonra zaviyesinin haziresinde toprağa verilmiştir.⁸³²

Şâbânîliğin Şam ve Kuzey Afrika'da Yayılışı

Şeyh Şâbân-ı Velî Hazretleri yetiştirdiği bazı halifelerini irşâd görevinde bulunmaları için Tokat, Amasya, Çorum gibi civar illere gönderdiği gibi Muhyiddin Efendi'yi Şam'a göndermiştir. Bununla birlikte merkez tekkede görev yapan ilk dört şeyh döneminde tarikatın faaliyetleri Kastamonu civarıyla sınırlı kalmıştır. Daha sonra gelen Ömer Fuâdî, yetiştirdiği halifeler, yaptığı faaliyetler ve yazdığı eserle Şâbâniyye tarikatını müstakil bir tarikat haline getirmiştir. Tarikatın yayılma süreci Karabaş-ı Velî ile İstanbul'a taşınmış, Üsküdar Valide Atik Cami'nde devam etmiştir.⁸³³

Şâbâniyye tarikatının Arap diyârına yayılışı, Karabaş-ı Velî Hazretlerinden en son hilafet alan Bolevî Doğanî Edirneli Mustafa Efendi (v.1129-1717) aracılığıyla olmuştur. Bu zat aracılığıyla Şâbâniyye tarikatı,

⁸³² İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân fi âdâbi ehli'l-irfân*, s.10-12; Cebertî, *'Acâibu'l-Âsâr*, c. II, s. 147; Ahmed 'Alâ'eddin Abdülhamîd Da'ber, "Derdîr", *DİA*, IX, 169.

⁸³³ Mustafa Tatcı, "Şâbâniyye", *Dyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2010, c. XXXVIII, s. 211-215.

Suriye, Mısır ve diğer Afrika ülkelerine ulaşmıştır. Bolevî'nin halifesi Abdüllatîf b. Hüsâmeddin el-Halebî, ileride Şâbânîyye'nin Bekriyye kolunu kuracak Kutbüddîn Mustafa b. Kemâleddin el-Bekrî'nin (v. 1162/1749) müşşididir.⁸³⁴ Kutbüddin el-Bekrînin yetiştirdiği halifeler, tarikâtı Halep, Şam, Kudüs, Hicaz, Yemen, Mısır, Trablus, Cezâir ve Fas'ta yaymışlardır. Bu bölgelerde müritlerin sayısı 100.000'i aşmıştır. Mezkur zât 'Mısır'da Halvetîliği ihya eden kişi' ünvanını gerçekten hak etmiştir. Bekriyye tarikâtı şeyhinin Mısır'da 1976 yılına kadar kanun gereği 'meşâyihu't-turuki's-sufiyye'nin reisi olması, tarikâtın Mısır'daki etkinliğini göstermesi bakımından önemlidir.⁸³⁵

İmam Derdîr'in Şâbânîliği

Yukarıda bahsi geçen Kutbüddin el-Bekrî, İmam Derdîr'i yetiştiren el-Hifnî'nin (v.1181/1767) müşşididir. İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-İhvân* adlı eserinde şeyhinden ve kendisine verdiği icâzetten şu şekilde bahsetmektedir:

"Allah'a giden yolda, örneği olan padişahların kendisinin heybetine boyun eğdiği, cömertliğine düşmanlarının bile şahitlik ettiği, güzel ahlaklı, güneş yüzlü, görenin Allah'ı hatırladığı, yüzünü görmek ve elini öpmek için herkesin yarıştığı zahiri ilimler ve esrâr-ı ilâhiyyeyi câmi el-İmâm es-Seyyid el-Allâme el-Kâmil el-Vâsıl, Şemsüddin Muhammed b. Sâlim el-Hifnâvî; Allah kullarının en hakîri, fakirlerin çarıklarının hizmetçisi, onların sofralarından nasiplenen ve Allah'a en fakir kul olan Ahmed ed-Derdîr'e tarikatte bilinen zikri telkinde bulunmuş, icazet talebinde bulunmaksızın, telkinde ve irşatta bulunmamız için bize icazet vermiştir."⁸³⁶

İcazetin metni şu şekildedir:

"*ed-Dürûsu'l-Müfîde ve et-Tahrîrâtü'l-Ferîde* sahibi mevlânâ allâme-i cihân eş-Şeyh Ahmed ed-Derdîr tetkik ve tahkik ile birçok kitabı benimle okumuştur. Benden halvetî meşâyihî tarihi üzere sufler katında bilinen yedi esmayı almıştır. Bu yola talip olanlara bu esmayı telkin etme hususunda tarafımızdan kendisine icazet verilmiştir. İmam Hüseyin'in torunu Muhammed b. Sâlim el-Hifnâvî eş-Şâfiî el-Halvetî el-Ahmedî tarafından 18 Muharrem 1172 (21 Eylül 1758) tarihinde yazılmıştır."⁸³⁷

İmam Derdîr'in Şeyh Şâbân-ı Velî Hazretlerine Ulaşan Senedi

İmam Derdîr'in şeyhi Muhammed b. Sâlim el-Hifnâvî'den aldığı tarikâtın senedi Şeyh Şâbân-ı Velî Hazretlerine şu yol ile ulaşmaktadır: Bahsi geçen şeyhimiz Muhammed b. Sâlim el-Hifnâvî, telkinde bulunduğu zikri büyük arif *viridi's-seher* adlı eserin sahibi Seyyid Mustafa b. Kemâleddîn el-Bekrî es-Siddîkî, o da arifbillah-i Teâlâ seyidi Abdüllatîf el-Halebî el-Halvetî'den, o da seyidi Mustafâ el-Manevî el-Edirnevî'den, o da

⁸³⁴ Osman zade Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Kitabevi, İstanbul 2006, IV, 171-172; Ali İhsan Yurd, Kutbüddin el-Bekrî, *DİA*, İstanbul 1992, c. V, s. 369.

⁸³⁵ Mustafa Tatcı, "Şâbânîyye", *DİA*, c. XXXVIII, s. 210-215.

⁸³⁶ İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân fî âdâbi ehli'l-irfân*, s. 69.

⁸³⁷ İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân fî âdâbi ehli'l-irfân*, s.70

Şeyh Alî Karabaş Velî'den, o da Şeyh İsmâil el-Çorûmî'den, o da Seyyidî Ömer el-Fuâdî'den, o da Muhyiddîn el-Kastamonî'den, o da Şeyh Şabân-ı Velî el-Kastamonî'den almıştır.⁸³⁸

Esmayı Şeyhinden Alma Süreci

Söz konusu esmâ telkinini alma sürecini kendi ağzından dinleyelim:

“1160 senesi Muharremi'nin başlarıydı (Ocak 1747). Perşembe günü ikinci namazından sonra Hocama gittim. Onunla virdimi, zikrimi yaptım. Zikrin sonunda telkin amacıyla yaklaştım. Elimi elinin üstüne koydum. İstiğfar ve duadan sonra şöyle buyurdu. Gözlerini kapat zikri benden üç kez işit ve üç kere tekrar et. Sonra üç kere “Lâ ilâhe illallâh” dedi. Ondan sonra üç kere ben de dedim. O vakitten beri dünya sevgisine yönelik bende çokça zuhur eden her türlü kötü düşünceden döndüm. Bu onun bereketindedir. Sonra altı ay bekledim. Ta ki zikir cismimi yakmıştı. Etimi ve kanımı götürmüştü. Bir deri bir kemik kalmıştım. O zaman bana ikinci isim olan “Allâh” (cc)'ı telkin etti. Ağzını sol kulağıma dayayıp üç kere himmetli bir şekilde uzatarak Allah dedi. Kendimden geçtim. Arkasından üç kere tekrar ettim.

1163 yılında Ramazan ayının onuncu günü Cuma gecesi akşam namazından sonra bana üçüncü isim olan “Hû” esmasını telkin etti. Bu esmayı da yine sol kulağıma himmetli bir şekilde söyledi. Bu makamda çok hüznü idim. Kendimden geçiyordum. Acziyetimden zevk alıp miskinliğimden sevinç duyuyordum. Etrafımdaki insanların ne yaptığını bilmiyorum. Bu hal çokça zuhur ediyordu. Zilhicce ayının on üçünde pazartesi gününün güneşi doğmadan önce bana dördüncü ismi telkin etti. Yine sol kulağıma “Hak” ismini telkin etti. Ve bana dedi ki: “Bu makam müridin ehlüllah tarikine adımını attığı ilk basamaktır. Güzel hal üzere olasın.” Yada bu manada bir şeyler söyledi. 1164 senesinin Recep ayının beşinci günü Pazar gününün güneşi doğmadan yine sol kulağımdan beşinci isim olan “Hay” ismini telkin etti.

Şevval ayının beşinci günü Cuma gecesi bana altıncı isim olan “Kayyûm” ismini telkin etti. Bu makamlarda tam bir vecd içindeydim. Hiçbir şeyi akledemiyordum. Bununla beraber insanlara halimin böyle olmasına rağmen en güzel bir şekilde hitap edebiliyordum. Ancak çoğu ahvalimin ne olduğunu bilmiyordum. Şöyle ki bazı insanlar ben yanlarında olduğum zaman bir şeyler söyleseler ve onunla bana hitap etseler ne söylediklerini idrak edemiyordum. Ve onlar benim bu halimi bilmiyorlardı. Çünkü zahir suretim âkil ve uyanık idi. Bu çok acayip bir haldir. Bunu sadece tadan bilir. 1165 senesinin Ramazan ayının 26. Günü Pazartesi gecesi bana yedinci isim olan “Kahhâr” ismini telkin etti. Onlara malum olan bir sır nedeniyle bu sefer sağ kulağımdan telkin etmişti. Bu esmâ'da bazı uyanma hali hâsıl oldu.”⁸³⁹

Zayıfların yanında Zalimlerin Karşısında İmam Derdîr

⁸³⁸ İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân fi âdâbi ehli'l-irfân*, s.74-75

⁸³⁹ İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân fi âdâbi ehli'l-irfân*, s. 71-72.

İhtiyaç sahiplerinin ihtiyacını karşılamakta ve onlara yardım etmekte babasından geri kalmamış tam tersine elindeki vakıf nazırlığı ve el-Ezher şeyhliği gibi imkanları da kullanarak kimsesizlerin ümidi olmuştur. Hatta Mısır halkı onun vefatından sonra bile onun mezarına gelir bereket umar müşkülleri için “*ey seyyidî Derdîr merkebine bin müşkülümüzü çözü*”⁸⁴⁰ sözü sevenlerince meşhurdur. Hz. İmam-ı Ali ve Hz. İmamı Hüseyin meşrepli olan İmam Derdîr dönemin zalim emîrlere karşı mazlumların hakkını savunmuştur. Mısır’ın en meşhur âlim ve şeyhi haline geldiği dönemde Mısır’da Osmanlı valisinin otoritesi fiilen hemen hemen ortadan kalktığı için bu boşluğu emîrler doldurmaya başlamıştı. Hiçbir hukukî ve siyasî disiplin tanımayan bu emîrler gerek halka gerekse âlimlere her çeşit haksızlığı reva görüyorlardı. Ahmed ed-Derdîr bu zorbalara karşı halkın da desteğiyle sözlü, yazılı ve fiilî olarak cesur ve tesirli bir mücadele yürüterek onları sindirdi.⁸⁴¹

Cebertî, ‘Acâibu’l-âsâr adlı eserinde İmam Derdîr’in kimsesizlerin hakkını savunurken zalim ümeraya nasıl dik durduğuna birçok örnek vermiştir. Biz burada bir örnekle yetinmek istiyoruz: Salih bir zât tarafından el-Ezher’de okumaya gelen Fâs’lı öğrencilere kıymetli bir vakıf tahsis etmiş ancak vakıf mütevellisi bu vakfı teslim etmeyip dönemin emîrinden onay alarak vakfı zimmetine geçirmiştir. İmam ed-Derdîr, emire kınama ve tehdit içerikli bir mektup göndermiş ancak emir diğer emirlerin de desteğini alarak vakfı teslim etmemiştir. Bu gören İmam, halkı emirlere karşı ayaklandırıp vakfı zorla öğrencilere teslim ettirmiştir.⁸⁴²

İmam Derdîr ve Dünya

İmam Derdîr’in, hiçbir zaman dünyevî bir mevkide gözü olmadığı gibi, dünya malında gözü olmayıp eline geçen malı din, ilim ve irfana harcadığı çevresindeki insanlar tarafından aktarılmıştır.⁸⁴³ Dünya malının kalbinde olmadığı hayatını dolduran birçok hikayeden şu meşhur hikâyesini aktarmak istiyoruz: Hicrî 1198 milâdî 1784 senesinde her sene olduğu gibi Fas Sultanı Muhammed tarafından el-Ezher hoca ve talebelerine hibeler gelmiştir. Ancak o sene diğer senelerde olmayan bir hadise meydana gelmiştir. Şöyle ki Fas Sultanının oğlu o sene hacca gitmiş dönüşte Mısır’da aylarca ikamet edip sonunda parasız kalmıştır. İşte tam da parasız kaldığı bu dönemde, babası tarafından gönderilen el-Ezherlilerin hibesi Mısır’a varmıştır. Emir, babası tarafından gönderilen bu hibeleri alıp yoluna devam etmek ister ancak el-Ezher üleması bu bizim ve talebelerin hakkıdır diyerek hibeyi emire vermezler. Durum dönemin el-Ezher şeyhi İmam Derdîr’e intikal eder. İmam

⁸⁴⁰ Meşhur ibârenin Arapçası şu şekildedir “اركب الحمارة واقض العيارة” bkz. Abdülhalim Mahmûd, *Ebü'l-Berekât Seyyidî Ahmed ed-Derdîr*, Kahire 1978, Dârü'l-Kütübî'l-Hadise, s. 54.

⁸⁴¹ Ahmed ‘Alâ’eddin Abdülhamîd Da’ber, “Derdîr”, *DİA*, İstanbul 1994, c. IX, s. 168-169; Ahmed Seyyid Ali, *Türâs Dergisi*, Ekim-Kasım 2011, sayı 144-145, s. 54-59.

⁸⁴² Cebertî, ‘Acâibu’l-âsâr, c. II, s. 147-148.

⁸⁴³ Abdülhalim Mahmûd, *Ebü'l-Berekât Seyyidî Ahmed ed-Derdîr*, Dârü'l-Kütübî'l-Hadise, Kahire 1978, s. 50-51.

Derdîr, Sultanın oğlu yokluk içindeyken bizim Sultanın hibesini yememiz mümkün değildir demiş el-Ezher Şeyhi olduğu için kendisine tahsis edilen en büyük payı Sultanın oğluna vermiştir. Emîr bu parayla Fâs'a dönmüş durumu Sultana anlatmıştır. Bunun üzerine sultan o para'nın on mislini İmam Derdîr'e hibe olarak göndermiştir. İmam Derdîr bu parayla hacca gitmiş geriye kalan parayla bir dergah yaptırmıştır. el-Ezher'e yakın "Ed-Derdîr" ismiyle anılan bir sokakta bulunan bu dergahta kendi mezarları bulunmaktadır.⁸⁴⁴

Şâbânîliğin Mısır'da Ehlibeyt Sevgisine Katkısı

Günümüzde camii olarak kullanılan İmam ed-Derdîr'in kabri yanı başında ve dergâhında her sene muazzam bir coşku içinde İmam Hüseyin'in mevlidi kutlanmaktadır⁸⁴⁵. Mısır'la ilgilenip üzerine araştırma yapan birisi orada yaygın ehlibeyt sevgisini görecektir. Hiç şüphesiz ki bu ehlibeyt sevgisinin yayılmasında, ehlibeyt sevgisi meşrebiyle Şâbânîliğin bu sevginin yayılmasında önemli bir rol oynadığı göz ardı edilemeyecek bir husustur. Şöyle ki tebliğimizin başlarında Bekriyye tarikatından bahsederken XVII. yüzyılın başlarında Şâbânîliğin yüz binlerce mürîdi olduğunu belirtmiştik. ed-Derdîriyye'nin de içinde bulunduğu farklı kollarıyla belki de milyonları bulmaktadır.

Osmanlı Padişahı Nezdinde İmam Derdîr

Yukarıda dönemin Fâs sultanının İmam ed-Derdîr'e bulunduğu ikramdan bahsetmiştik. Dönemin Osmanlı Padişahı Sultan I. Abdülhamid kendisine bir heyetle ikramlarla birlikte saygı ve sevgilerini bildirmek ve hayır dualarını ve himmetlerini celbetmek maksadıyla kendisine bir heyet göndermiştir⁸⁴⁶.

Havf ve Recâ Hâli İçinde Şâbânî Şeyhi İmam Derdîr

Allah Teâlâ Hazretlerinin bütün kullarından istediği ancak sadece Allah'ın seçkin kullarının ve dostlarının dengesini koruyabildiği "havf ve recâ" hali malumdur. Korku ve ümit halini aynı anda yaşamak Kur'an-ı Kerim de övülen bir sıfat olarak önümüze çıkmaktadır. Nitekim Allah (c.c.) Kur'an' da Peygamberlerden övgüyle bahis edilirken şöyle buyurmuşlardır: "Onlar, hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak bize yalvarırlardı"⁸⁴⁷ İmam Derdîr yukarı da aktarmış olduğum lütuf ve ihsanlara rağmen kendilerini, bir hiç görmekte ve havf sıfatına tamamen bürünmektedir. Nitekim şeyhi tarafından yedi esmâ telkîni esnasında yaşamış olduğu olğan üstü vâridâtı görmeyip kendisi hakkında şunları söylemektedir: "Kapı da duruyor perdelerin kalkmasını bekliyoruz. Eğer inayetler imdadımıza yetişirse huzurların huzuruna alınabiliriz."⁸⁴⁸ Kapı da beklediklerini ifâde edip ümitlerini dile getirmişler ve niyazlarından geri durmamış yüceler

⁸⁴⁴ Ahmed Seyyid Ali, *Türâs Dergisi*, Ekim-Kasım 2011, sayı 144-145, s. 54-59.

⁸⁴⁵ Ahmed Seyyid Ali, *Türâs Dergisi*, Ekim-Kasım 2011, sayı 144-145, s. 54-59.

⁸⁴⁶ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. IV, s. 205.

⁸⁴⁷ Enbiyâ 21/90, Türkiye Diyânet Vakfı Meali.

⁸⁴⁸ İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân fi âdâbi ehli'l-irfân*, s. 72-73.

yücesi cenabı kadiri lemyezel Hazretlerinin fakir kullarına ikramlarının zor olmadığını dile getirerek “havf ve recanın” gözle görülür somut bir şeklini bu hal üzere yaşamıştır.

İmam Derdîr, bir kuşun iki kanadına benzettiği korku ve ümit dengesinde şu tespiti gerçekten takdire şayandır. İmam Derdîr'e göre kurtuluşa ermek isteyip gücü ve kuvveti yerinde olan bir Müslüman'ın, korkuyu ümide gâlip getirmesi lazımdır. İnsanın güç ve kuvvetten kesildiği ve hayatın sonuna geldiği zaman bu sefer ümidi korkuya gâlip kılması lazımdır. Çünkü korku gelecekte bir tehlikeden mütevellittir. Hayatını sebeplere bağlı olarak geçiren birisinin korkmasına artık gerek yoktur. Tam tersine artık cömertlerin en cömerdi olan Allah'a gitme anı yaklaşmaktadır. Bura da İmamın Harîde adlı eserindeki şu dörtlük bu konuyu anlatmaktadır:

و غلب الخوف على الرجاء وسير لمولاك بلا ثناء
و جدد التوبة للأوزار لا تياسن من رحمة الغفار

*Korkuyu ümide galip getir ve hiç durmadan Mevlâya giden yola devam et
Günahlardan tövbeyi hep yenile ve çokça affeden Gaffâr'dan ümidini hiç
kesme*

Makalemizin bu bölümünde daha çok İmam Derdîr'in *Tuhfetü'l-ihvân fi âdâbi ehli'l-irfân* adlı eserine dayanarak İmam Derdîr'in hayatını ve tasavvufî görüşlerini ele almış olduk. Müte'âkib bölümde mezkûr esere dayanarak Şâbâniliğin Derdîriyye kolunu oluşturacak üsul ve âdâb'ı ele almaya çalışacağız

Tarîkin Üsûl ve Âdâbı

Ehlullah'a göre, bir nefsin kâmil bir vecih üzere takvaya erişmesi için usûl ve âdâba uyması şarttır. İmam Derdîr'e göre bu üsûller altıdır⁸⁴⁹:

Birinci usûl: Açlık terbiyesidir ki, kişi aşırı aç olma durumunda bile midenin üçte birinden fazla yememelidir. Seyr-i sülûke yeni başlayan birisi genellikle bu dengeyi koruyamayacağı için oruç tutmalıdır; nitekim Hz. Peygamber (s.a) hadis-i şeriflerinde “Âdemoğluna onu ayakta tutacak birkaç lokmacık yeterlidir”⁸⁵⁰. Nefis açlık ile kırılır Allah c.c. kalbi burukların yanındadır. **İkincisi: Uzlettir**; ilim ve alışveriş gibi zarûri ihtiyaçlar olmadığı zaman halktan uzak durmalıdır. **Üçüncüsü: Allah Te'alâ'nın zikri hariç zahir ve batında susmaktır. Dördüncüsü: Zikir ve tefekkür için geceleri uykudan uyanmaktır**; en az takdiri ise, gecenin son üçte biri olan, seher vaktinden güneş doğuşuna kadar olan vakittir. Böylece ehlullahın yemek, konuşmak ve uykudaki fazlayı bıraktıkları bilinmektedir. **Beşincisi: Şeyhinin ona telkin ettiği Zikre devam etmektir**; şeyhin izni olmadan başka

⁸⁴⁹ İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân fi âdâbi ehli'l-irfân*, s. 26.

⁸⁵⁰ Bu manada birçok rivayet bulunmaktadır. Bkz. İmam Ahmed, *el-Müsned*, IX, 132; Tirmizî, *el-Cam'*, Kitabuz-Zühd, IV, 590 Hadis No, 2380.

bir zikre geçmemelidir. **Altıncısı:** Ehlüllahın yolunda gidip bu yolda bilgi sahibi olan **Şeyhtir**^{851 852}.

Âdâb

Yukarıda altı üsûlden bahsettikten sonra bu yolun âdâbının çok olduğunu ifade etmiştir. Adı geçen kitapta kurduğu kolu bütün ayrıntılarıyla anlatmıştır. Biz bura sadece şeyh-mürîd, mürîd-ihvân ilişkisinde, müridin kendi nefsinde gözetmesi gereken âdâba ve günlük vird ve zikirde gözetilmesi gereken âdâba değinmek istiyoruz. Ayrıca İmam Derdî, bir müridin burada zikredilen âdâba uyduğu takdirde, diğer âbâbı uygulamanın kendilerine müyesser olacağını aktarmıştır.⁸⁵³

Şeyh-Mürîd Âdâbı

Mürîdin şeyhine yönelik gözetmesi gereken en önemli âdâb onu zahirde ve bâtında yüceltip saygı duymasıdır. İlk bakışta haram bile görünse hiçbir konuda ona itiraz etmemeli anlayamadığı meseleleri de t'evîl (yorumlama) etmelidir. Onu başkasından önde görmemeli, ondan başka salih kullara ilticâ etmemelidir.

Şeyhi ayaktaırken oturmaz. İbadet mekânı gibi zaruret olmaz ise huzurunda uyumaz. Hoşuna da gitse huzurunda çok konuşmaz. Seccadesine oturmaz, tespihini kullanmaz. Ona hazırlanan yere oturmaz, hiç bir işte ısrarcı olmaz. Sefer ve evlilik gibi bütün önemli işlerini onun izni olmadan yapmaz. Eli kalem, yemek vesaire bir şeyle meşgul ise elini tutmakta ısrar etmez, sözlü selam verip bekler, emre göre davranır. Onun önünde yürümez, hakaretlerine sebep olmamak için düşmanları yanında ondan övgüyle bahsetmez.

Yanında olmadığı zaman yanındaymış gibi onu savunur. Şeyhinin bereketinin, mürîdi kuşatması için onu bütün hallerinde, seferinde ve ikametinde kalbiyle mülâhaza eder. Şeyhinin sevmediği veya tard ettiği bir kimsenin yanında bulunmaz. Dünya ve ahirete dair bütün bereketleri onun bereketinden görür. Şeyhinin cefa ve yüz çevirmesine sabreder; niye falana şunu yaptı da bana yapmadı dememelidir. Aksi takdirde liderliğini kabul etmemiş olur ki şartların en önemlilerinden birisi zahir ve batında liderliği şeyhe teslim etmektir. Hiç şüphesiz ki bu konular da gerekli hassasiyeti ancak sadık ehlüllah gösterecektir. Bizim sözümüz de onlarıdır.

Şeyhinin sözünü zahirinden sarf edecek bir delil olmadıkça alıp uygulamak gerekmektedir. Eğer şunu oku, şu kadar oruç tut derse, hemen emre itaat gerekmektedir. Oruçlu iken orucunu boz dese bozması, şu namazı

⁸⁵¹ İmam Derdî, kamil mürşidin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır: cömert, güzel huylu, Allah'ın kullarına çok merhametli, dünya malı toplamakta hırslı değildir, geçim sıkıntısı ve insanların ona ilgi göstermemesinden şikayet etmeyen, tevazu, kulluk alametleri zahir olup şöhretten kaçınan ve çevresindeki insanlarda takva ve bereket gözlemlenmelidir. Bkz. Ebü'l-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Adevi Derdî, *Şerhü'l-harideti'l-behiyye fi ilmi't-tevhid*, (thk. Abdüsselam Şennâr,) Dârü'l-Beyrutî, Dımaşk 2004.

⁸⁵² İmam Derdî, *Tuhfetü'l-ihvân fi âdâbi ehli'l-irfân*, s. 28-31.

⁸⁵³ İmam Derdî, *Tuhfetü'l-ihvân fi âdâbi ehli'l-irfân*, s. 32.

kılma dese derhal uyması gerekir. Bütün işlerde bu şekilde şeyhinin emrine uyması gerekmektedir. Bilinmelidir ki mürşidi kâmil bazen müridana kolaylık gösterir. Bazen de sadık müridin doğruluğunu test için, zorluk gösterip cefa gösterir. Bunlar nefisleri şehvetlerden arındırmak maksatlı veya müridin bağlılığını ölçmek amacıyla. Şeyhin vermiş olduğu virde devam etmelidir; çünkü şeyhin imdadı vermiş olduğu virde gizlidir. Virdini yapmayan bu medetten mahrum olup bu şekilde yol katetmesi imkânsızdır.

Şeyhin ibadet ve adetlerini hakkında casusluk yapmamalıdır. Zira bu iş helakine sebep olabilir. O halvet halindeyken onun izni olmadan yanına girmemelidir. Bir perde arkasında izni olmadan o perdeyi kaldırmamalıdır. Yoksa bu birçoğunun olduğu gibi onun da helakine sebep olabilir. Şeyhini ziyarete gittiğinde abdestli olmalıdır. Çünkü şeyhinin huzuru Allah'ın huzuru gibidir. Her halinde ona hüsn-ü zan beslemelidir. Allah ve Resulü hariç bütün insanlardan daha fazla sevmelidir. Çünkü asıl olan Allah ve Resulünün sevgisidir. Şeyhine karşı olan sevgisi ise bunlara ulaştırılan bir vesiledir. Şeyhine yükümlülük getirecek hiçbir davranışta bulunmamalıdır. Bir seferden dönse gidip şeyhine selam vermeli, şeyhinin kendisine selam vermesi için beklememelidir. Bu zikredilen âdâbla yetinmek istiyoruz. Muvaffak olan birisi zikredilmeyeni zikredilene kıyas etmelidir.⁸⁵⁴

Müridin İhvanı ile Olan İlişkilerindeki Âdâb

Onların büyüğüne küçüğüne sevgi duymalıdır. Kendisi için istediğini onlar içinde arzu etmelidir. Hasta olduklarında onları ziyaret etmeli, gelmedikleri zaman onları sormalı, onları gördüğü zaman selamda önce davranmalı, her zaman güler yüz göstermeli, bütün ihvanını kendisinden daha hayırlı görmeli, her zaman onların rızasını istemeli, dünyevi bir iş için onlarla çekişmemeli bilakis kendisine gelen nimetleri onlara harcamalıdır.

Büyüğe saygı duyup küçüğe merhamet etmelidir. Allah'ı zikretmekte onlara yardımcı olmalıdır. Allah sevgisinde onlarla bir dayanışma içinde olmalı, Allah'ı razı edecek şeylere onları teşvik etmeli, ayıp ve kusurlarını görmemezlikten gelmeli. Onlardan sâdır bazı yanlışlıklarda af yoluna gitmelidir. Bilmelidir ki müridin sermayesi, ihvanına zahirde ve bâtında onları affetmesi, gönül koymamasıdır. İhvanından sâdır olan hatalardan dolayı onlara serzenişte bulunmamalı, onlara düşmanlık edene düşmanlık edip onları sevenleri sevmelidir. Eğer yaşça büyük ise onları doğru yola irşad etmelidir. Eğer küçük ise onların tecrübelerinden faydalanmalıdır. Onlar kıtlık içinde iseler kendisi bolluk içinde olmamalıdır. Ayakkabılarını takdim etme suretiyle bile olsa onlara hizmet etmelidir. Onlara hitap ederken ve konuşurken hep güler yüzlü olmalıdır.⁸⁵⁵

Müridinin Kendisiyle İlgili Âdâbı

Bir mürid Allah ile meşgul olmalı, masivâdan uzak durmalı, Allah'ın sevdiği her şeyi sevmeli, mevlâsının nehyettiği şeylerden nefret etmelidir.

⁸⁵⁴ İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân fi âdâbi ehli'l-irfân*, s. 33-35.

⁸⁵⁵ İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân fi âdâbi ehli'l-irfân*, s.36.

Haramlardan yüz çevirmeli, cömert olmalı, dünyanın onun katında hiçbir kıymeti olmamalıdır. Evlilik, yeme-içme, binek gibi dünyevî şeylerde helallerde ileri gitmeyip, kifâyet sınırını aşmamalıdır. Çünkü yolcu zarûrilerden başka bir şeyle meşgul olmamalıdır. Hep abdest halinde olmalı, çünkü abdest bir nurdur. Cünüp olarak uyumamalı, zaruret hali olmaksızın avret mahalline dokunmamalıdır. Karanlık ve halvette bile olsa avret mahallini açmamalıdır. İnsanların elindekilere tamah etmemelidir. İnsanların ondan yüz çevirmesine, iltifat etmelerinden daha çok sevinmelidir. Daima nefsi hesabına çekip gizli ve açıktan Allah'ın zikrine devam etmelidir.

Mürîdin, aşk ve şevk ile şeyhinin kendisine telkin ettiği zikri yapabileceği bir meclisi olmalıdır. Nefsi alıkoyması halinde onu azarlamalı ve seyre devam etmesi için teşvik etmelidir. Sadece helal lokma yemelidir.⁸⁵⁶ Çünkü helal lokma her hayrın menşeidir. Haram yemek ise sadece günahlara ve kalp kararmasına sebebiyet verir. Şüpheli şeyleri yemek ancak riya ve kibirle karışık fiiller doğurur. Nefsiyle mücadele eder. Nefsi güzel yüzlü kadın ve erkeklere bakmaktan alıkoyar. Çünkü bütün bunlar Allah'a götüren yolu tıkayıp rahmet kapısını kapatan şeylerdir (kavâtî'). Allah bu fiilleri irtikâptan muhafaza buyursun.

İbadetlerde daha ihtiyatlı davranmalı, zikir ve ibadetiyle sevap veya fethi kalbî (keşf) beklememelidir. O ancak Allah'a ibadet etmeli, fetih olsa da olmasa da ibadete devam edip o yoldan dönmemelidir. Mütevazı, içi dışı temiz olmalıdır. Sabreden, şükreden, âbid ve nâsik olmalıdır. Ancak sadece tarikatının virdleri ve şeyhinin ona izin verdiği şeylerle meşgul olmalıdır. Allah'tan korkan ve her zaman O'nun affını dileyen olmalıdır. Yaptığı ibadet ve zikirlerini görmemeli, bilakis Allah'ın fazl u keremi olmasa yaptığı riya ve hatalardan dolayı kendisini cezaya müstahak görmelidir. Eğer ki ihlas ve huzur makamına ererse kendini o seviyede görmekten korkmalıdır. Çünkü bu hal Allah'a götüren yolu tıkayıp rahmet kapısını kapatan şeylerdir (kavâtî'). Eğer ihlasi göz önünde bulundurmaksızın fena mertebesine ererse o zaman fiilin sadece Allah tarafından yapıldığını görecektir. Onun hiçbir katkısı yoktur. Kulun sadece ihtiyâr ve kesb etmesi⁸⁵⁷ söz konusudur. Nitekim fiil, kula sadece bu noktayı nazardan nispet edilir.

Bir mutezili'nin perdesi çok kalındır. Sünnî ise teemmül etmiş hakkı delil ile bilmiştir. Veli kul ise, ayne'l-yakîn mertebesine yükseldiği zaman gördüğü şeylerin şahididir. Cebrî ise tamamen bu nisbetten yüz çevirmiş, büyük bir cehalet içine düşmüş o cehalet onu peygamberleri yalanlamaya sürüklemiştir. Bu meseleyi çok iyi kavraman lazımdır. Zira pek çok ileri seviyedeki âlimin bu meselede ayağı kaymıştır. Mürîd, aklına gelen kötü

⁸⁵⁶ Helali araştırmada ileriye gitmemelidir. İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân fî âdâbi ehli'l-irfân*, s. 37.

⁸⁵⁷ İmam Derdîr büyük bir eşarî âlimi olarak (Kesb ve cüz ü ihtiyârî) meselesini detaylı anlatmıştır. Şöyle ki Allah tarafından yaratılmış kudretin yine Allah tarafından yaratılmış olan fiile mukarenetidir. Bkz. *Tuhfetü'l-ihvân fî âdâbi ehli'l-irfân*, s.38.

düşünceler ve hatalarından çokça tevbe etmelidir ki temizlenmiş kullar makamına erişsin.⁸⁵⁸

Şeyhin Müridini Kovması (Tard)

Bilinmelidir ki sadece şeyhi ve tarikatını kötölemekten, şeyhine saygı noktasındaki eksikliğinden, şeyhinin uyarılarına rağmen mazeretsiz meclislere sürekli devamsızlıktan, Cuma gibi farzları bırakmaktan, namazları mazeretsiz cem' etmesinden, şeyhe hadsiz davranışlarda bulunmaktan, şeyhle tartışmaya girmekten dolayı bir mürid kovulmaya maruz kalabilir. Muhakkik bir şeyh, müridini kalpten değil sadece zahirde kovar. Çünkü muhakkik şeyhler, İslam dininden çıkmadıkça bir insanı harcamaktan çekinirler.⁸⁵⁹

Müridin İnsanlarla İlişkisi

Tevazu, yemek yedirmek, selamı yaymak ve her halinde doğru olmak müridin insanlara karşı sorumluluklarındandır. Ayrıca tarikat ihvanlarıyla ilgili zikredilen âdâbın birçoğu burada da geçerlidir.⁸⁶⁰

Âdâblarla ilgili Kitap okumak

Âdâblar konusunda yazılan kitapları okumak kaçınılmazdır. Bu kitapları okumak ondan öncekilerin ahlakını öğrenip takip etmesini sağlar. Örneğin: Seyyid Abdülvahhab eş-Şa'rânî (r.a)'in *el-Uhud* ve *el-Minen* adlı kitapları, Mustafa el-Bekrî'nin kitapları, İmâmı Gazali'nin *İhya* ve *Muhtasar* kitapları, İbn Ataullah'ın *et-Tenvîr fî iskâtî't-tedbîr* ve *el-Hikem* adlı kitapları ve Kuşeyrî'nin *Risâle'si* ve *es-Seyrû's-sülûk* gibi kitapları okumak lazımdır.

Bütün bunlardan hâsıl olan sonuç, bir kumaşın ayrılmaz bütününe teşkil eden iplikleri gibi zikir ve âdâb da birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Bu ikisini yerine getirmeden istenilen hedefe erişilemez.⁸⁶¹

Zikir Âdâpları

Zikirde müritlerin uymaları gereken âdâplar vardır. Bunların bazıları şunlardır:

- Her türlü maddî necâsetten arınmış abdestli bir şekilde yapmalıdır.
- Zikir tek başına yapılırsa yüz kıbleye doğru olmalı eğer toplu zikir yapılırsa halka şeklinde olmalıdır. Kalabalık durumlarda sıra şeklinde oturulmalıdır.
- Allah'a seyirde refiki olması için hep şeyhini hatırlayıp onu mülâhaza etmelidir.
- Kalbini masivâdan boşaltmalıdır. Zikriyle ne dünya ne ahiret ne sevap ne de yüksek mertebe istemeyip sırf Allah sevgisi için Onu zikretmelidir.
- Zikri, gözleri kapatarak yapmalıdır. Çünkü bu şekilde yapılan zikir kalbi daha hızlı nurlandırır.
- Zikir yapılan mekân karanlık olmalıdır. Işık olan yerlerde eğer mümkünse kapatılmalıdır.

⁸⁵⁸ İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân fî âdâbi ehli'l-irfân*, s. 37-41.

⁸⁵⁹ İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân fî âdâbi ehli'l-irfân*, s. 42.

⁸⁶⁰ İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân fî âdâbi ehli'l-irfân*, s. 43.

⁸⁶¹ İmam Derdîr, *Tuhfetü'l-ihvân fî âdâbi ehli'l-irfân*, s. 48.

- Zikrini himmetli bir şekilde yapmalıdır.
- Kelimeyi tevhîd çekilirken “lâ” derken sağ tarafa eğilip “ilâhe” kelimesinde tekrar yukarıya doğrulmalıdır. “illallah” derken sol yani kalp tarafına eğilip “Allah” derken göbek seviyesinden kalp seviyesine kadar çekilmelidir. Böylece Allah’ın Celâl’i kalbe inip kötü düşünceler yanacaktır. Hemzeler vurgulu bir şekilde söylenmeli medler meddi tabi’i veya fazlasıyla çekilmelidir. Lafza-i Celâl’de sonu sükûn üzere durulmalıdır. Diğer yedi esmâ da aynı şekilde kalbe doğru çekilerek okunmalıdır.
- Zikir esnasında zikrin manasını düşünerek, sanki zikri yapan kalbi, o ise dinleyicisiymiş gibi kalbini dinlemelidir.
- Bir nevi istiğrak olmadıkça, zikirten lezzet almak aşka şevke gelmeden, zikri bitirmemelidir.⁸⁶²

İmam ed-Derdîr’den sonra Derdîriyye tarikatı, Ahmed b. Muhammed es-Sâvî’ye (ö. 1241/1825) nisbet edilen Sâviyye kolu, Salih es-Sibâî’ye nisbet edilen Sibâiyye ve Vefâiyye adlı üç şubeye ayrılmıştır. Derdîriyye tarikatı daha çok Mısır’da yaygınlık kazanmıştır.⁸⁶³

Kaynakça

Abdurrahman el-Cebertî, *’Acâibu’l-Âsâr fi’t-Terâcim ve’l-Ahbâr*, I-II, Bulak 1297.

Abdülhalim Mahmûd, *Ebü’l-Berekât Seyyidî Ahmed ed-Derdîr*, Dârü’l-Kütübî’l-Hadise, Kahire 1978.

Ahmed ‘Alâ’eddin Abdülhamîd Da’ber, “Derdîr”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, c. IX, s. 168-169.

Ahmed Seyyid Ali, *Türâs Dergisi*, Nadî Turâsi’l-İmârât, Birleşik Arap Emirlikleri 2011, sayı 144-145- Ekim-Kasım, s. 54-59.

Ali İhsan Yurd, “Kutbüddin el-Bekrî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1992, c. V, s. 369.

Ebü’l-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Adevi ed-Derdîr, *Şerhü’l-haridetü’l-behiyye fi’l-ilmî’t-tevhîd*, (thk. Abdüsselam Şennar,) Dârü’l-Beyrutî, Dimaşk 2004.

Ebü’l-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Adevi ed-Derdîr, *Tuhfetü’l-ihvân fi’l-âdâbi ehli’l-irfân*, (thk. Hamdullah es-Safetî,) Darun-Nu’man, Beyrut 2009.

Ebü’l-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Adevi ed-Derdîr, *eş-Şerhüs-Sağîr ‘ala Akrabil-Mesâlik ilâ mezhebi’l-İmâmi Mâlik*, (thk. Mustafa Vasfî,) I-III, Daru’l-Ma’ârif, Kahire ts.

Muhammed el-Celyend, “Derdîriyye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1994, c. IX, s. 169.

Mustafa Tatçı, “Şâbâniyye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, c. XXXVIII, s. 211-215.

Osman zade Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), I-V, Kitabevi, İstanbul 2006.

Türkiye Diyânet Vakfî Meali.

⁸⁶² İmam Derdîr, *Tuhfetü’l-ihvân fi’l-âdâbi ehli’l-irfân*, s.49-50.

⁸⁶³ Muhammed el-Celyend, “Derdîriyye”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 169.

ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ KÜLLİYESİ HAZİRESİ'NDE BULUNAN SARKAÇLI SAAT FİGÜRLÜ BİR MEZAR TAŞI

Öğr. Gör. Özgür YENİ
Nevşehir Üniversitesi, Türkiye

Özet

Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi Haziresi'nde, Osmanlı dönemi mezar taşları içerisinde henüz başka bir yerde örneğine rastlanmamış nadir bir mezar taşı dikkat çekmektedir. Ümmü Gülsüm Hanım'a ait olan mezar taşını bu denli önemli kılan özellik ise, sivri kemerli alınlık yüzeyinin iç kısmına sarkaçlı saat figürünün işlenmiş olmasıdır. İncelemiş olduğumuz mezar taşı üzerinde, ölüm tarihinin yıl, ay ve günün yanı sıra saat ibaresi olarak da verildiği kanaatindeyiz. Ancak burada verilen saat ibaresi, diğer mezar taşı örneklerinde görüldüğü gibi kitabe metni içerisinde yazı ile yer almayıp, alınlık kısmının içerisinde nesnel karakterli bir figür olarak işlenmiştir. Bu bildirimizde söz konusu mezar taşı ayrıntılı olarak tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sarkaçlı Saat, Mezar Taşı, Mezarlık, Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi.

A TOMBSTONE WITH PENDULUM CLOCK FIGURE IN BURIAL GROUND OF ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ COMPLEX

Abstract

A unique tombstone, no similar sample of which has yet been encountered within Ottoman period tombstones stands out in burial ground of Şeyh Şa'bân-ı Velî Complex. Having pendulum clock figure on inner side of the frontal surface with pointed arch makes the tombstone belonging to Ümmü Gülsüm Hanım quite remarkable. We believe that time of death was given also with hour as well as year, month and day on the tombstone. Hour expression at that, however, is not included in the text of inscription as in other tombstone samples but available as a figure with practical texture on frontal side. In this study, the tombstone in question will be introduced in detail.

Key Words: Pendulum Clock, Tombstone, Graveyard, Şeyh Şa'bân-ı Velî Complex.

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Önemi ve Amacı:

Hayatta her başlangıcın şüphesiz kaçınılmaz bir de sonu vardır. Yaratılışın kaçınılmaz sonu da ölüm gerçeğidir. Bu gerçek ile er ya da geç

karşılaşan insan, cenazenin gömülü olduğu yere mezar ve mezar anıtları inşa ederek, günümüze kadar devam eden bir mezar ve mezarlık kültürünü doğurmuştur. Bu kültür, özellikle Türkler tarafından, İslamiyet'in kabul edilmesinden önceki ve sonraki dönemlerde azımsanmayacak düzeyde mezar ve mezar anıtının yapılmasına sebep olmuştur.

Vazgeçilmez kültür varlıklarımızdan birisi olan mezar taşları buldukları bölgenin demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını yansıtmaları bakımından oldukça önemlidir. Diğer yandan mezar taşları ölen kişi hakkında tek tek biyografik bilgiler içermekte, dönemin kılık-kıyafeti, aile yapısı, sosyal ve idari tarihi, sanat tarihi, dil ve edebiyat tarihi hakkında önemli bilgiler vermektedir (Laqueur, 1997: 168). Mezarlıklar ve hazirelerdeki tarihi mezar taşları eski Türk şehirlerinin bir bakıma “tapu senetleri” olmuşlardır (Eyice, 1996: 124).

Bu bildirin amacı, Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Veli Külliyesi Haziresi'nde bulunan, Osmanlı dönemi mezar taşları içerisinde henüz başka bir yerde örneğine rastlanmamış, sarkaçlı saat figürlü mezar taşının yeri ve önemini belirtmektir.

1. 2. Konu İle İlgili Yapılan Çalışmalar:

İncelemiş olduğumuz mezar taşı hakkında üç bilimsel çalışma yapılmıştır. Halil Yılmaz'a ait “*Osmanlı Dönemine Ait Kastamonu ve Taşköprü'deki Mezar Kitabeleri*” adlı kitap çalışmasında, Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi içerisindeki bir grup mezar taşı da incelenmiştir. Burada, incelemiş olduğumuz mezar taşının kitabe metninin transkripsiyonu verilmiş, üzerinde yer alan sarkaçlı saat figüründen bahsedilmemiştir (Yılmaz, 2001: 93). Meral Taşdemir'e ait “*Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Camisi ve Türbesi Haziresi'nde Yer Alan Mezar Taşları*” adlı yüksek lisans tez çalışmasında; bu mezar taşı üzerindeki saat figüründen “saatin merhumenin ölüm zamanını göstermiş olması muhtemeldir” şeklinde bahsedilmiştir (Taşdemir, 2003: 151). Her iki çalışmada ise, Ümmü Gülsüm Hanım'ın ölüm tarihi M.1883 olarak yanlış verilmiştir. Çünkü bizim yapmış olduğumuz transkripsiyon çalışmasında tarih ibaresinin yer aldığı satır üzerinde “Cemâziyel-âhir” ayının rumuzu olarak kullanılan “ح” cim harfine rastlanmıştır. Böylece; Ümmü Gülsüm Hanım'ın kesin ölüm tarihi olan Hicri 18 Cemâziyel-âhir 1299 - Miladi 7 Mayıs 1882⁸⁶⁴ tarihine ulaşılmıştır. Kastamonu'daki mezar ve mezar taşları hakkında, çok sayıda yayın çalışması bulunan Prof. Dr. Halit Çal'a ait “*Ah Mine'l Mevt - Kastamonu Şehrindeki 14.-20. Yüzyıl Mezar ve Mezar Taşları*” adlı makalede ise, bu mezar taşından kısaca “muhtemelen ölüm tarihini göstermek üzere saat işlenmiştir” şeklinde bahsedilmiştir (Çal, 2008b: 370).

Kastamonu'daki Türk-İslam dönemine ait mezar ve mezar taşlarının kısmen veya tamamen ele alındığı diğer bilimsel çalışmalarda ise, saat

⁸⁶⁴ <http://193.255.138.2/takvim.asp> Erişim Tarihi (01.11.2011).

figürünün nakşedildiği başka bir mezar taşı örneğine rastlanmamıştır (Gökoğlu, 1952; Çifci, 1995; Nefes, 2003: 205-214; Abdulkadiroğlu, 2005; Çal, 2005: 611-626; Canyon, 2007; Gümüşdağ, 2007; Gündoğan, 2007; Uğraşkan, 2007; Çal, 2008a; Çal-Çal, 2008)⁸⁶⁵.

Osmanlı dönemi mezar taşları hakkında yapılmış olan ve konusunda temel kaynak teşkil eden yayınlar ile belirli bir bölge mezar taşlarını ele alan yüksek lisans (Zeybek, 2001; Arslan, 2003; İltar, 2005; Hanoğlu, 2006; Sürün, 2006; Açıkgöz, 2007; Arslan, 2007; Çakar, 2007; Özkan, 2007; Demir, 2008; Demirel, 2008; İnci, 2008; Sevin, 2008; Baş, 2009; Erdem, 2009; Küçükahmet, 2009; Yeni, 2009; Yılmaz, 2009; Bulut, 2010) ve doktora tezi (Nefes, 2002) çalışmalarında da sarkaçlı saat figürünün yer aldığı herhangi bir mezar taşına rastlanmamıştır.

Bizim yapmış olduğumuz bu çalışmada, mezar taşı ve üzerindeki sarkaçlı saat figürü kapsamlı olarak incelenmiştir. Konu ile ilgili yapılan yayın taramasıyla benzer örneklerinin olup olmadığı araştırılmış, saat figürünün yer aldığı diğer mezar taşları ile karşılaştırılması yapılarak, Osmanlı dönemi mezar taşları içerisindeki yeri ve önemi belirtilmiştir.

2. KASTAMONU ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ KÜLLİYESİ HAZİRESİ:

Anadolu'nun birçok ili gibi Kastamonu da, özellikle Osmanlı dönemi mezar taşları bakımından oldukça zengindir. Kastamonu'da eski mezarlıkların yanı sıra şehir merkezinde yer alan birçok hazirede Osmanlı dönemine ait çok sayıda mezar taşı örneği bulunmaktadır. Bunlardan biriside, Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi Haziresi'dir. Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi Haziresi içerisinde toplam 85 mezar yer almaktadır. Burada sadece mezarların sayısı verilmiş olup, baş ve ayak taşları ayrıca sayılmamıştır. Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi Haziresi, barındırdığı mezar sayısı bakımından şehir merkezinde yer alan hazireler içerisinde ilk sırada yer almaktadır (Çal, 2008b: 354).

2.1. Ümmü Gülsüm Hanım'a Ait Sarkaçlı Saat Figürlü Mezar Taşı:

İnceleme konumuz olan Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi Haziresi'nde, Osmanlı dönemi mezar taşları içerisinde henüz başka bir yerde örneğine rastlanmamış nadir bir mezar taşı dikkat çekmektedir. Konum olarak Şeyh Şa'bân-ı Velî Türbesi'nin doğusundaki hazire içerisinde yer alan mezar taşı, Ahmet Efendi-zâde Aziz Efendi'nin nikâhlı eşi Ümmü Gülsüm Hanım'a aittir. Baş şahidesi olan bu mezar taşı sivri kemer alınlıklı, yatay dikdörtgen kesitli ve aşağıya doğru daralan biçimde gövdeli form içermektedir (Tipoloji için bkz. Bacque Grammont vd., 1990: 197-214; Çal, 2008b: 353-374).

İncelemiş olduğumuz baş şahidesi üzerinde yer alan kitabe metni, iki yandan ince düz silmelerle kuşatılmıştır. Tâ'lik yazı çeşitinin kullanıldığı kitabe satırları, kabartma harflerle soldan sağa meyilli olarak yedi satır

⁸⁶⁵ “Kastamonu Honsalar Camii Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları” adlı henüz yayın aşamasında olan makale çalışmamda da saat figürünün nakşedildiği bir mezar taşına rastlanmamıştır.

halinde yazılmıştır. Satır aralarında ince ve yalın bordürlere yer verilmiştir. Tarih ibaresinin yer aldığı satır ise, diğer satırlardan farklı olarak ovalimsi bir form içermektedir (Bkz. Fot. No: 1). Tek parça halinde taş malzemeden yapılmış olan kadın baş şahidesinin ayak şahidesi ise günümüze ulaşmamıştır. Şuan mevcut olan ayak şahidesi özgün olmayıp 2009 yılında gerçekleştirilen çevre düzenlemesi sırasında eklenmiştir (Bkz. Fot. No: 2).

Bilindiği üzere Osmanlı dönemi mezar taşları üzerinde; bitkisel, geometrik, figürlü ve nesnel karakterli süslemelere yer verilmiştir (Laqueur, 1997: 127-137). Mezar taşı kitabeleri ise, ölen kişi hakkında bilgi vermenin yanı sıra dekoratif bir özellik de taşımaktadır (Yeni, 2009: 253). İncelemiş olduğumuz mezar taşının, sivri kemerli alınlık yüzeyinin iç kısmına nesnel karakterli sarkaçlı saat figürü işlenmiştir.

2.2. Mezar Taşı Kitabeleri Üzerinde Tarih Bulundurma Geleneği Doğrultusunda, Sarkaçlı Saat Figürlü Mezar Taşının Yeri ve Önemi:

Mezar taşı kitabeleri üzerinde tarih bulundurma geleneği, farklı uygulama teknikleri ile Türk-İslam tarihi boyunca devam edegelmiştir. Mezar taşları üzerindeki tarih ibaresine, genellikle kitabe metinlerinin en sonunda rastlanırken, kimi örneklerde ise en başında rastlanmaktadır. Çok sık görülme de bazı mezar taşları üzerinde, ölüm tarihinin yanı sıra doğum tarihi de belirtilmiştir. Mezar taşlarına tarih düşülürken, bir kısmında yalnızca ölüm yılı belirtilmekte iken, diğerlerinde tam ölüm tarihi ya da ayı belirtilmektedir. Ölüm tarihinin tam olarak verildiği bazı örneklerde ise, yıl, ay ve günün yanı sıra ölüm anı, akşam, gece, sabah, saat ve hatta dakika olarak da belirtilmiştir. Bazı mezar taşları üzerinde ise, ay adlarının kısaltılarak rumuzlarının verildiği görülmektedir. Bunun yanında ayın ilk günü ölmüşse, ölüm tarihi rakamla değil, ayın ilk günü anlamına gelen gurre sözcüğüyle belirtilmekte, buna karşılık ayın son günü için kullanılan selh sözcüğüne ise pek rastlanmamaktadır. Eğer kişi kutsal bir günde ya da gecede ölürse bu da mezar taşı kitabesindeki tarih satırına işlenmektedir (Laqueur, 1997: 94). 19. yüzyılın sonlarına doğru ise, ölüm tarihinin veriliş biçiminde yeni bir özellik göze çarpmakta, Hicri takvimde ölüm yılının yanında, Rumi takvimde de ölüm yılı ikinci kez verilmektedir. Ölüm tarihini gösteren rakamların yanında, bazen de ebced hesabıyla ölüm yılına denk gelecek şekilde bir sayı değeri düşülmektedir (Laqueur, 1997: 95).

Bu anlamda mezar taşları dikkatlice incelendiğinde üzerinde yıl, ay, gün, akşam, gece, sabah hatta saat ibareleri bile görülebilmektedir (Tüfekçioğlu, 1999: 394-404). Bazı örneklerde ise ölüm anı dakika olarak dahi belirtilmiştir. Örneğin İstanbul Yahya Efendi Kabristanı'nda bulunan ve Miladi 1873 yılına tarihlendirilen Ali Rıza Efendi'ye ait mezar taşı üzerinde, ölüm tarihi yıl, ay, gün, saat ve dakika olarak verilmişken (Dikbıyık, 2009: 288), aynı haziredeki Miladi 1905 yılına tarihlendirilen El-Hac Abdullah Efendi'ye ait mezar taşı üzerinde ise, ölüm tarihi yıl, ay, gün, gece ve saat olarak verilmiştir (Dikbıyık, 2009: 76-77).

İncelemiş olduğumuz mezar taşı üzerinde, ölüm tarihinin yıl, ay ve günün yanı sıra saat olarak da verildiği kanaatindeyiz. Ancak burada verilen saat ibaresi diğer mezar taşı örneklerinde görüldüğü gibi kitabe metni içerisinde yazı ile yer almayıp, alınlık kısmının içerisine nesnel karakterli bir figür olarak işlenmiştir. Akrep, yelkovan ve sarkaç kısımları net bir biçimde görülebilen bu saat, Osmanlı dönemi sarkaçlı⁸⁶⁶ duvar saati formuna sahiptir. Buradaki saat figürü muhtemelen Ümmü Gülsüm Hanım'ın öldüğü zaman dilimi olan altıyı çeyrek geçeyi göstermektedir (Bkz. Fot. No: 3). Ancak bu zaman diliminin sabah saatleri mi, yoksa akşam saatleri mi olduğu bilinmemektedir. Zira kitabe metni içerisinde ölüm saati hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

İncelemiş olduğumuz mezar taşı üzerindeki saat figürünün, hem bezeme olarak, hem de işlevsel olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Saat figürünün bezeme olarak mezar taşına görsel açıdan zenginlik kazandırdığı; işlevsel açıdan ise, kitabe metni üzerinde yer alan ölüm tarihini tamamlayıcı bilgi içerdiği söylenebilir. Saat figürünü burada Allah'a kavuşma saati, cennete kavuşma saati ve ecel saati olarak da yorumlayabiliriz.

Osmanlı dönemi mezar taşlarında, ölen kişinin önemli bir özelliği ya da mesleği mezar taşı üzerine işlenmiş veya kitabe metni içerisinde belirtilmiştir (Laqueur, 1997: 133-137). Ancak biz buradaki saat figürünün, ölen kişinin mesleki tasviri olarak işlenmiş olabileceği kanaatinde değiliz.

Osmanlı dönemi mezar taşları içerisinde sarkaçlı saat figürlü mezar taşı örneğine henüz başka bir yerde rastlanmamış olması bu mezar taşının ne denli önemli olduğunu doğrulamaktadır. Ancak aynı türden olmasa da, üzerinde saat figürünün işlendiği birkaç mezar taşı örneğine rastlamak mümkündür. Bu örnekler üzerindeki saat figürü herhangi bir zaman dilimini belirtmemektedir. Bunlardan biri İzmir'in Urla ilçesi Hacı Turan Camii Haziresi'nde bulunan ve kime ait olduğu tespit edilemeyen mezar taşı örneğidir (Bkz. Fot. No: 4). Baş şahidesi olan bu mezar taşı üzerinde stilize edilmiş kum saati figürü bulunmaktadır (Bulut, 2010: 163-164/471). Bir diğer örnek ise Elazığ Müzesi'nin bahçesinde sergilenen koyun şeklindeki mezar taşı örneğidir (Bkz. Fot. No: 5). XIX. yy. sonlarına tarihlendirilen mezar taşının, gövdesinin sol üst kısmında köstekli bir saat figürü yer almaktadır (Danık, 1990: 39).

3. SONUÇ:

Mezar taşlarında, bazen o dönemin tercihlerine göre, geçici moda kabilinden belirli şekiller ve uygulamalar görülebilmektedir. 19. ve 20. yy.'a ait mezar taşları hakkında yapılacak olan kapsamlı çalışmalar sonrasında, sarkaçlı saat figürünün işlendiği başka mezar taşı örneklerine ulaşma ihtimali

⁸⁶⁶ *Sarkaçlı saatin ortaya çıkışı; 1656 yılında Hollandalı astronom ve fizikçi Christian Huygens tarafından, Galileo'nun 1582 yılında fark ettiği sarkacın zamansal özelliklerinden yararlanarak, saatlerde kullanılabileceğini bulmasıyla olmuştur (Ana Britannica 1994: s.13).*

olabilir. Böylece mezar taşı üzerindeki sarkaçlı saat figürü ile ölüm saati arasındaki ilgi daha iyi ortaya konulabilecektir.

İncelemiş olduğumuz mezar taşı, alanında ilginç ve bir o kadar da önemli bir örnek teşkil etmektedir. Söz konusu mezar taşının, hazire içerisinde yer alan diğer mezar taşlarından ayırmaksızın, daha iyi bir şekilde korunmasına özen gösterilmelidir.

GÖZLEM FİŞİ:

Fotoğraf No: 1-2-3

Çizim No: 1

Kime Ait Olduğu: Ahmet Efendi-zâde Aziz Efendi'nin nikâhlı eşi Ümmü Gülsüm Hanım

Tarihi: H. 18 Cemâziyel-âhir 1299 / M. 7 Mayıs 1882 Pazar

Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar

Türü: Kadın Baş Şahidesi

Formu: Sivri kemer alınlıklı, yatay dikdörtgen kesitli ve aşağıya doğru daralan biçimde gövdeli

Malzeme ve Teknik: Taş - Oyma

Süsleme: Sivri kemerli alınlık yüzeyinin iç kısmına sarkaçlı saat figürü işlenmiştir.

Ölçüsü: Boy: 94 cm - Alt En: 20 cm - Üst En: 26 cm - Kalınlık: 12 cm

Bugünkü Durumu: Sağlam

Yazı Türü: Tâ'lik

Kitabe Metni:

۱- فی ۱۸ ج ثنه ۱۲۹۹
۲- فنادن بقایه ایلدی رحلت
۳- حق ایده قبرنی روضه جنّت
۴- قنظمونی اشرفندن شیخ حاجی
۵- احمد افندی زاده عزیز افندی
۶- حليلة سی ام کلثوم
۷- حانمک روحی چون فاتحه

Transkripsiyonu:

- 1- Fi 18 Cemâziyel-âhir sene 1299 (7 Mayıs 1882)
- 2- Fenâdan bekâya eyledi rihlet
- 3- Hâk ide kabrini ravzâ-i cennet
- 4- Kastamonu eşrafından Şeyh Hacı
- 5- Ahmet Efendi-zâde Aziz Efendi'nin
- 6- Halilesi Ümmü Gülsüm
- 7- Hanımın rûhı-içün fâtiha

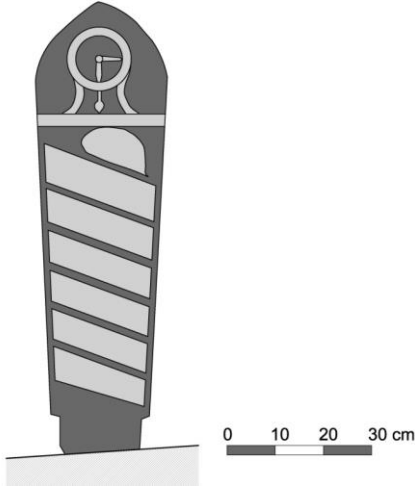
Anlamı:

18 Cemâziyel-âhir 1299 senesinde geçici dünyadan ebedi dünyaya göçtü. Allah kabrini cennet bahçesi eylesin. Kastamonu'nun ileri gelenlerinden

Şeyh Hacı Ahmet Efendi-zâde Aziz Efendi'nin nikâhlı eşi Ümmü Gülsüm Hanımın ruhu için fatiha.

Fotoğraf No 1: Ümmü Gülsüm Hanım'ın Mezar Taşı (Baş Şahidesi)

Çizim No 1: Ümmü Gülsüm Hanım'ın Mezar Taşı (Baş Şahidesi)

Fotoğraf No 2: Ümmü Gülsüm Hanım'ın Mezarı

Fotoğraf No 3: Sarkaçlı Saat Figürü

Fotoğraf No 4: Stilize Edilmiş Kum Saati Figürlü Mezar Taşı (Fatma Bulut'tan)

Fotoğraf No 5: Köstekli Saat Figürlü Mezar Taşı (Ertuğrul Danık'tan)

KAYNAKÇA

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim (2005), **Kastamonu'da Bayrâmîlik ve Şemsizâde Ailesi**, Ankara.

AÇIKGÖZ Yunus (2007), **Anadoluhisarı Osmanlı Dönemi Mezar Taşları Kitabelerinin Dil İncelemesi**, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

ANA BRİTANNİCA (1994), “Saat” maddesi, Cilt: 27, İstanbul, s.13.

ARSLAN, Ayşegül (2007), **Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları**, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

ARSLAN, S., Aslı (2003), **Kayseri Zamantı Irmağı Çevresindeki Bezemeli Mezartaşları**, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.

BACQUE-GRAMMONT, J. L. - VATIN, N. - LAQUEUR, H. (1992), “Tarihsel Kaynak Olarak Osmanlı Mezarlıkları: Uygulanan Yöntemler ve Bilgisayarda Yapılabilecek İşlemler”, **Erdem**, (Ocak-1990), Cilt: 6, S.16, Ankara, s.197-214.

BAŞ, Emine (2009), **Edirne Beylerbeyi Camii Haziresi'nde Bulunan Mezar Taşları**, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne.

BULUT, Fatma (2010), **İzmir-Urta Merkezdeki Camii Hazirelerinde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları**, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

CANYURT, Filiz (2007), **Kastamonu Şehri İsmail Bey Külliyesi Saray Camisi, Hepkebirler Camisi, Muzafferiddin Gazi Türbesi Hazirelerinde Bulunan Mezar Taşları**, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

ÇAKAR, Gülşen (2007), **Bursa Emir Sultan Mezarlığı'ndaki 18. ve 19. Yüzyıl Mezar Taşları**, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

ÇAL, Halit - ÇAL, A., Özlem (2008), **Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları**, Ankara.

ÇAL, Halit (2005), “Kastamonu Mezarları - Mezar Taşlarının Genel Durumu”, **İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri (18-20 Eylül 2003)**, Ankara, s.611-626.

ÇAL, Halit (2008a), “Kastamonu Müzesi'ndeki Türk Mezar Taşları”, **İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı X - Prof. Dr. Rüçhan Arık - Prof. Dr. Oluş Arık'a Armağan**, Konya, s.199-224.

ÇAL, Halit (2008b), “Ah Minel Mevt Kastamonu Şehrindeki 14.-20. Yüzyıl Mezar ve Mezar Taşları”, **Üsküdar'a Kadar Kastamonu**, İstanbul, s.353-374.

ÇİFCİ, Fazıl (1995), **Kastamonu Camileri - Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler**, Ankara.

DANIK, Ertuğrul (1990), **Koç ve At Şeklindeki Tunceli Mezar Taşları**, Ankara.

DEMİR, Çetin (2008), **Tokat Erenler Tarihi Mezarlığı ve Mezar Taşları**, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.

DEMİREL, Feray (2008), **Besni Mezar Taşları**, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

DİKBİYİK, R., Tuba (2009), **Hat ve Süsleme Sanatları ve Mîmârî Üslup Bakımından Yahya Efendi Kabristanı Mezar Taşları**, (Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

ERDEM, Tuba (2009), **Akhisar Ulu Camii ve Paşa Camii Hazireleri'ndeki Mezar Taşları**, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

EYİCE, Semavi (1996), "Mezarlıklar ve Hazireler", **İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri - Cimetières Et Traditions Funéraires Dans Le Monde Islamique** (28-30 Eylül 1991/İstanbul), Cilt: I, Ankara, s.123-134.

GÖKOĞLU, Ahmet (1952), **Paphlagonia Gayrimenkul Eski Eserler ve Arkeolojisi**, Kastamonu.

GÜMÜŞDAĞ, Gökhan (2007), **Kastamonu Şehri Nasrullah Camisi, Yılanlı Camisi, Yakup Ağa Camisi, Ahmet Dede Camisi Hazirelerindeki Mezar Taşları**, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

GÜNDOĞAN, Bengü (2007), **Kastamonu Ferhat Paşa Camisi Haziresi Mezar Taşları**, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

HANOĞLU, Canan (2006), **Erzurum Merkez'de Cami Hazirelerinde Bulunan XVIII. - XIX. YY. Mezar Taşları**, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.

<http://193.255.138.2/takvim.asp> Erişim Tarihi (01.11.2011)

İLTAR, Gazanfer (2005), **Giresun İli Sahil Şeridindeki Osmanlı Mezar Taşları**, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

İNCİ, Veysi (2008), **Cizre Mezar Taşları**, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.

KÜÇÜKAHMET, Lülüfer (2009), **Ankara Etnografya Müzesi'nde Bulunan Mezar Taşlarındaki Süslemeler**, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

LAQUEUR, Hans-Peter (1997), **Hüve'l Baki: İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları**, (Çev: Selahattin Dilidüzgün), İstanbul.

NEFES, Eyüp (2002), **Samsun Yöresinde Bulunan Mezar Taşları**, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Samsun.

NEFES, Eyüp (2003), “Kastamonu-Çatalzeytin İlçesi Çağlar Köyü Merkez Camii Haziresi’nde Bulunan Balık Figürlü Bir Mezar Taşı”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.16, Samsun, s.205-214.

ÖZKAN, Serap (2007), **Geç Dönem Osmanlı Adana Mezar Taşları**, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

PARLATIR, İsmail (2009), **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Ankara.

SEVİN, N., Emine (2008), **Çorum Şehri Mezar Taşları**, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

SÜRÜN, Mustafa (2006), **İstanbul Şeyh Vefâ Camii Haziresi - Mezar Taşları Tipolojisi Üzerine Bir Deneme**, (Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

TAŞDEMİR, Meral (2003), **Kastamonu Şeyh Şaban-ı Vefî Camisi ve Türbesi Haziresi’nde Yer Alan Mezar Taşları**, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit (1999), “Türk-İslam Dönemi Türbe ve Mezar Taşı Kitabelerinde Tarih İbareleri”, **Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu (18-20 Aralık 1998 / İstanbul)**, İstanbul, s.394-404.

UĞRAŞKAN, Erol (2007), **Kastamonu Ferhat Paşa ve Atabey Gazi Camileri’nin Hazirelerindeki Mezar Taşları**, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

YENİ, Özgür (2009), **Sinop Arkeoloji Müzesi’nde Sergilenen Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları**, (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

YILMAZ, Halil (2001), **Osmanlı Dönemine Ait Kastamonu ve Taşköprü’deki Mezar Kitabeleri**, Kastamonu.

YILMAZ, Hande (2009), **Anadoluhisarı Sultan II. Bayezid Han Mezarlığı Mezar Taşları**, (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya.

ZEYBEK, Recep (2001), **Denizli Kabristanlığında XVIII. ve XIX. Yüzyıldan Kalma Mezar Taşlarının Tahlili**, (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta.

5 Mayıs 2012 Cumartesi
11:00-12:30
II. OTURUM
Şeyh Şa'bân-ı Velî Salonu

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Ramazan Muslu
(Sakarya Üniversitesi, Türkiye)

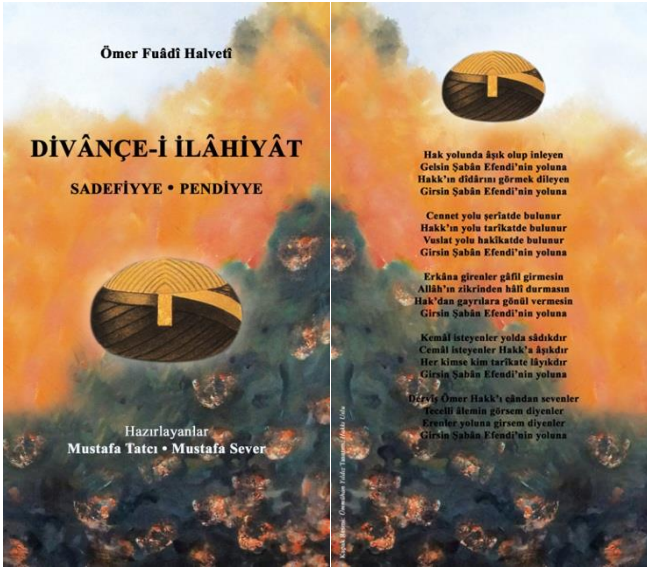
Tebliğler
Doç. Dr. Mustafa Sever-Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatçı
(Gazi Üniversitesi, Türkiye)
“ÖMER FUADÎ’NİN EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ŞİİRLERİNDEKİ
TEMEL KONU VE KAVRAMLAR”

Yrd. Doç. Dr. Hakan Yekbaş
(Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye)
“ÖMER FUADÎ’NİN “KASÎDE-İ PENDİYYE”Sİ BAĞLAMINDA
YAŞADIĞI DEVRE DAİR ELEŞTİRİLERİ”

Yrd. Doç. Dr. Hamdi Kızılar
(Karabük Üniversitesi, Türkiye)
“ŞA’BÂNİYE TEMSİLCİLERİNDEN ÖMER FUADÎ’NİN
‘TÜR BENÂME’ RİSALESİ: TASAVVUF KARŞITLARINA VERİLEN
CEVAPLARA BİR ÖRNEK”

ÖMER FUADÎ'NİN EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ŞİİRLERİNDEKİ TEMEL KONU VE KAVRAMLAR

Doç. Dr. Mustafa Sever
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tatcı
Gazi Üniversitesi, Türkiye

Özet

1560-1636 yılları arasında Kastamonu'da yaşayan Ömer Fuadi, hem nâsir hem de şâir bir mutasavvıftır. Gerek nesirlerinde gerekse şiirlerinde ilâhî aşkın yaşanacağı bir hayatı tasvir eder. Bu hayatı anlatırken insanın irşadını ve talimini temel alır. **Mecmû'a-i İlahiyât**⁸⁶⁷, Ömer Fu'âdî'nin halvetîlik, çâr-ı yâr; Berat, Mevlid ve Mirac gecelerinin özellikleri ve kerâmetleri hakkındaki şiirlerini muhtevası bir eserdir. Eserde ayrıca ilahîler ve Bülbüliye'den alınmış manzumeler de mevcuttur.

⁸⁶⁷ Ömer Fuâdî Hazretlerinin şiirleri, Mecmûalarda dağıtmış haldedir. Bu Mecmualardan birinde onun ilâhîlerini ihtiva eden 70 manzume bulunmaktadır. Eserde, Halvetilik, Dört halife; Berat, Mevlid ve Mirâc kandillerinin özellikleri ve kerâmetleri hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca eserde ilahîler ve Bülbüliye'den alınmış manzumeler de mevcuttur.

Tebliğimizde, Ömer Fu'âdî'nin adı geçen eserindeki şiirler temel alınarak, diğer eserlerinden de istifade edilerek onun edebî şahsiyeti, şiirlerindeki işlediği temel konu ve kavramlar üzerinde durulacaktır.

LITERARY PERSONALITY OF ÖMER FUADÎ AND BASIC ISSUES AND CONCEPTS OF HIS POETS

Summary

Ömer Fuadî who lived between 1560-1636 is a poet and writer as well as sufi. He describes a life of to experience divine love. While describing this life, he is based on the guidance and training of people. His purpose is raise the awareness of people. Mecmua-i İlahiyat is one of his important works. This works contains poems about Halvetilik, çar-yar, Berat, Mevlid and Mirac nights, features and wonders. There are also hymns and poems which is taken from the Bülbüliye.

In this study, in our notification will focus on his literary personality and in own poems committing the key issues and concepts through take on the basis of poems which book is mentioned, used in his works.

ŞEYH ÖMER FUÂDÎ

Hayatı

Halvetî Şâbânî azîzlerinden olan Kastamonulu Ömer Fuâdî hakkında fazla bilgimiz yoktur. H. 966/M. 1560 yılında Kastamonu'nun Musafakih Mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası Şâbân-ı Velî'nin müntesiplerinden Himmet Dede'dir⁸⁶⁸.

Ömer Fuâdî ilk öğrenimini Kur'ân mektebinde görmüştür. Küçük yaşlarından itibaren babası Himmet Dede'nin yanında Şeyh Şâbân-ı Velî'nin sohbetlerinde bulunmuştur. Şeyh Şâbân-ı Velî vefat ettiğinde (1569) henüz dokuz yaşlarındadır. Daha sonra medreseye intisap eder. Burada İslâmî ilimler yanında, eser verecek derecede Arapça ve Farsça öğrenir. Bu sırada üç sene Kastamonu'da müftî müsevvidliği (kâtipliği) yapar. Fakat bir taraftan da gönülüne aşk ateşi düşmüş, nereden gelip nereye gittiğini tefekkür etmeye başlamıştır. Menâkıbnâme'sinde ledün ilmine olan meylini ve arayışlarını şöyle dile getirir:

“Aklî ve naklî ilimleri tahsîl ettim. Lâkin kalp âleminde ve rûh makâmında tahsîl ve tekmîl olunan bâtın ilmine ve ledünnîye meylim ve talebim yok idi. Allah'ın irâdesi, hidâyeti ve zâhir ilimlerin kuvvetiyle gafil kalbime mutluluk, sevinç ve rûhuma aydınlık gelerek ilâhî cezbe zuhûr etti.

⁸⁶⁸ Hayatı ile ilgili olarak bk. M.Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Evliyâları*, Kastamonu, 1962, s.26; A. Abdülkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şâbânîyye Kolu Şeyh Şâbân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara, 1991, s. 61; Mehmet Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi*, İstanbul 1341, s. 93; İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü*, İstanbul, 1952, s. 84; TDEA, İstanbul 1990, C. 7, s. 181. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333, C. I, s. 118-119; İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî-Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyyesi'nin Metni*, İstanbul 2001.

"*Cezbetun min-cezebâtî'r-Rahmâni tuvâzi amele's-sakaleyn*" (Allah'ın cezbelerinden bir cezbe, insan ve cinlerin ameline denktir.) mefhûmunca, terk ve fenâ tarafına meylim gâlip oldu ve uzlet ve vahdetle kesreti kovdum. Bir nice zamân kendi hâlimde kaldım. Şâbân Efendi Hazretleri menâkıbında zikir olunan Küreli Mehmed Çelebi Efendi gibi ve Abdülbâkî Efendi gibi şerîat ve tarîkat kitâblarına mütâlaa edip, tecelliyât-ı ilâhî ve ilm-i ledünnî hususundaki şüphelerim ve sıkıntılarım kitap ve risâle ile hallolunmadığından nihayet Hakk'a ulaştıracak şeyhe ve mürşid-i kâmile hizmet etmeyince murâdima eremeyeceğim ve sıkıntılarımın hallolmayacağı kesin idi. Şâbân Efendi'nin, "*Sultân seccâdesinde şeyh olan elbette mürşid-i kâmilidir.*" dediğine bakarak Abdülbâkî Efendi'den sülûk murâd ettim. Lâkin, sılaları İskilip'e gitmişler. İçimdeki ateşin harâretiyle sabredemeyip, Şâbân Efendi hulefâsından meşhûr olan Hacı Dede'ye durumumu bildirdim. "*Bu sıkıntının ve cezbe hâlinin, hal-i hazırda tez hallolması mümkün değildir, zamân içerisinde derece derece hallolabilir. Terk-i mâsivallâh ile tarîkate sülûk ederseniz mücâhede ve tadrîcle bir hâl olur.*" dedi. Ama ben, ziyâde ıstırâbımı erteleyemeyip acele ile irşâd talep etmek üzere Nûreddînzâde (k.s.) Hazretleri hulefâsından kemâl ile ve himmet-i âliyye ile meşhûr Himmet Efendi (k. s.) Hazretlerine vararak durumumu bildirdim. Onlar dahi aynı yönde cevap verdiler: "*Elem ve ıstırâb çekmeniz ve bu sıkıntılar cezbe alâmetleri ve tecelliyatın zuhûr etmesi sebebiyledir; ki sonu hayır ve irfân olgunluğudur.*" buyurdular. Nihayet Ilgaz dağında Benli Sultân Ocağı'nda onların oğulları ve hal-i hazırdaki makâmları Mahmûd Efendi'ye vardım. Onlar dahi ziyâde acz gösterdi ve ben çâresizi ümitsiz bıraktılar"⁸⁶⁹

Çâresiz kalan Ömer Fuâdî, derdine derman talebiyle Allah'a yalvarırken "Rahmânî Hızır ve rûhânî tabîp Abdülbâkî Efendi, Ömer Fuâdî'nin bu hasta hâline Hızır gibi yetişir. Fakat, kendisiyle görüşemeyen Ömer Fuâdî, Cuma günü câmi-i şerîfte onun va'zını dinler. Abdülbâkî Efendi, ilm-i ledünnîde ve tasavvufta kâmil ve hâl ehli olmasıyla ve va'zında Hazret-i Mûsâ (a.s.) gibi hâlini ve ilmini açıklamayıp Hızır Peygamber (a.s.) gibi ilm-i ledünnî kuvvetiyle irfân mertebelerini ve ilâhî hakîkatleri beyân etmesiyle Ömer Fuâdî'nin bir miktâr müşkülünü halleder. Ömer Fuâdî anlar ki, yedi iklimi gezse, yine aradığı bu mânâ sultânıdır. Safâ, sıdk ve tam teslimiyetle ona intisap eder."⁸⁷⁰

Menâkıp'ta dile getirildiği gibi, Abdülbâkî Efendi, Ömer Fuâdî'nin kendisinden vahdet meyhanesinin sâkisinden mey-i bâkî ve irşâd talep ettiğinde, Hacı Dede, Himmet Efendi ve Mahmud Efendi gibi davranmaz, tereddüt göstermeden onu kabûl eder. Ömer Fuâdî, Abdülbâkî Efendi'ye intisâbıyla onun gözetiminde marifet tahsîli ve hakîkat tekmîli için mürid olarak her şeyden ilgiyi keserek aşkla mahzûn ve hayretle mecnûn gibi olup dünyaya ilgiyi tüketip ve akl-ı maâd kâmil oldukça "*Ellezîne yucâhidûne fi*

⁸⁶⁹ Ömer Fuâdî, *Menâkıp-ı Şâbân-ı Velî*, Yz. Şahsi Ktp. s.134.

⁸⁷⁰ Ömer Fuâdî, *A.g.e.*, s. 135.

sebîllâhi ve lâ yehâfîne levmete lâimin" (Onlar Allah yolunda savaşır ve hiç bir kınayanın kınamasından çekinmezler. Mâide/54) mefhûmunca Hak yolunda ve dervîşlikde lâzım olan mücâhedede ve ilâhî aşk ateşi ile zuhûr eden cünûn husûsunda ve gayrı hâlde başkalarını kötölemeyi, çekiştirmeyi aklına zerrece getirmeyip,

Derûnî âşinâ ol taşradan bîgâne sansınlar

Aceb zîbâ-revişdir âkil ol dîvâne sansınlar

deyip, gönül ve cân âleminde ve manevî keşf yüzünde olan hâl ve esrârı halktan hakîmâne saklayıp:

Ben belâ sahrâsının Mecnûn'u eller bî-haber

Leylâ'yı Mevlâ'ya tebdîl etdim eller bî-haber

derdini azîz mürşidinden, hâlini kerem sahibi Mevlâ'dan gayrı kimse bilmeyerek tarîkat hizmetine girmiştir. Bu hususta "*Abdûlbâki Efendi gibi bir âlim, ârif, fâzıl, mükemmel bir mürşid-i kâmile intisap etmeseydim bir meczûb ve deli olarak makâm-ı cem'de kalıp irşâd makâmı olan cem'ü'l-cem'e ve fark-ı sâniye vâsıl olmakdan mahrûm kalırdım.*" diyen Ömer Fuâdî, 27 yaşlarında Abdûlbâki Efendi'ye mürid olur ve üç yıldan fazla ona hizmet eder⁸⁷¹. Bu süre içinde vahdet-i hakikiye ve vücûd birliği şuuruna eriştikten sonra tekrar fark (sûret/dünya) âlemine dönmüş, Kastamonu'da on yedi yıl müftülükte fıkıh ilmi kuvvetiyle kitâbet hizmetinde ve Şâbân Efendi Câmiî hitâbet heyetinde hizmet etmiştir.⁸⁷² Abdûlbâki Efendi'nin H. 998/1589 veya 1590 yılında İskilip'te vefatından sonra Şâbâniyye tarîkatinin dördüncü postnişini olan Kürelî Muhyiddin Efendi'ye intisap eder. Kendi ifadesiyle, gönül ve cân âlemine tekrar Allah'ın varlığında yok olmak hâli hâkim olup gönül denizinde ilâhî cezbenin yelleri esip derûnundaki Allah aşkının dalgaları ortaya çıkarak hâl-i rûhânî ve tecellî-i Rabbânî gemilerini harekete geçirince, sülûk ederek irfân vadisine ulaşmak ister ve bu isteğini:

"*Mekteb-i aşkda yine tekrâr elifden başladım*" mısraında dile getirir.

Abdûlbâki Efendi'den sonra, yetişmesinde çok büyük etkisi olan Muhyiddin Efendi'nin H. 1013/M. 1604'te vefat etmesi üzerine Şeyh Şâbân-ı Velî dergahının beşinci postnişini olur ve burada otuz üç sene irşâd faaliyetinde bulunur. Fuâdî, Dîvânçe-i İlâhîyâtı'nda postnişini olduğu tarîkattan sitâyîşle söz eder:

Halvetîler halvetinde cân bulur

Cân ile halvet eder cânân bulur

Sıdk ile hizmet eden irfân bulur

Han olur hem Halvetî dîvânına

Bunların Şâbân Efendi'dir gülü

Aşk ile zâkir olandır bülbülü

⁸⁷¹ İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî-Hayâtı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyyesi'nin Metni*, İstanbul 2001, s. 24.

⁸⁷² *Menâkıbnâme*, s. 136-137.

Bâğ-ı Rahmân'a açılmışdır yolu
Sen dahi gir Halvetî bostânına

Ömer Fuâdî postnişin olduğu sürede bir yandan tâliplerine ve ulemâyâ fıkıh, hadîs ve tefsîr dersleri verirken⁸⁷³ diğer taraftan âdet olduğu üzere, Cuma günleri câmide vaazlar, vererek⁸⁷⁴ halkı irşâd eder. Bu arada Hz. Pîr Şâbân-ı Velî'nin Türbesi de Ömer Fuâdî'nin zamanında ve onun gayretleriyle yapılır. O, bu türbenin inşaat safahatını "Türbenâme"⁸⁷⁵ adlı eserinde ayrıntılarıyla anlatır. Türbe inşaatı, Şeyh Muslihiddin Efendi'nin vasiyeti ile halefi Ömer Fuâdî tarafından Sultan Ahmed'in şehzâdesi Sultan Osman'ın himayesinde başlatılmış, zamanın vezirlerinden Murâd Paşa'nın kethüdâsı bulunan Ömer Bey'in desteği ile sürdürülmüştür. Ömer Bey, Şâbân-ı Velî'nin dervişlerinden Himmet Dede'nin oğludur. Ömer Bey'in, fazla para harcayıp isrâf ettiği gerekçesiyle Nasûh Paşa tarafından Diyarbakır'da idam edilmesi üzerine devlet desteği kesilmiştir. Küre nahiyesinde kâdı olarak bulunan Bolulu Akkaş Hîbetullâh Efendi ve Dergâh-ı hümayûn kapıcıbaşlarından Mehmet Ağa'nın yardımlarıyla türbe inşaatına devam edilmiştir. Türbe, Ömer Fuâdî'nin gayretleri ve hayırseverlerin yardımlarıyla 1020/1611 yılında tamamlanabilmiştir.⁸⁷⁶ Sultan Ahmed'in sadrazamlarından Halil Paşa kubbeyi kurşunla kaplatmış, Kastamonu Kâdısı Emîn Efendi alemini yaptırmıştır. Sultan Osman'ın vezirlerinden Kastamonu Vâlisi Kurşunluzâde Mustafa Paşa da türbenin imârı hususunda hizmetlerde bulunmuşlardır. Türbenin doğu tarafındaki harem kapısı 1025/1620'de açılmıştır.⁸⁷⁷ Türbe ve câmii M.1702; M.1748, 1950, 1968, 1998 ve 2010 yılında elden geçirilmiştir.

Ömer Fuâdî'nin ailesi ve çocuklarıyla ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. "Kalbî" mahlasıyla şiirler yazan bir oğlu olduğu bilinmektedir.⁸⁷⁸ Nitekim burada esas aldığımız "Divânçe-i İlâhîyat"ı istinsah eden kişi Fuâdî Hazretlerinin:

Salâ olsun bu gece âşıkâna
Dem ehli âşıkâna sâdikâna
Gel e Dervîş Ömer sen dahi yan a
Bu gece nûr ile iner melekler

Maktayla biten şiirine oğlu "Kalbî" tarafından iki kıt'a daha ilâve edildiğini belirten şöyle bir ibare koymuştur:

⁸⁷³ İlyas Yazar, A.g.e., s. 28.

⁸⁷⁴ Nihal Yazar, *Halvetiliğin Şa'bâniyye Kolu-Menâkıb-ı Şa'bân -ı Velî ve Türbenâme*, Ankara 1985, s.47.

⁸⁷⁵ Ömer Fuâdî, *Risâle-i Türbenâme*, KİHK 3676/2. Ayrıca bk. Nihal Yazar, *Halvetiliğin Şa'bân iyye Kolu-Menâkıb-ı Şa'bân -ı Velî ve Türbenâme*, Ankara 1985.

⁸⁷⁶ Ömer Fuâdî, *Menâkıbnâme ve Türbenâme*, Kastamonu 1875; Mehmet Behcet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi*, İstanbul 1341, s. 92-93.

⁸⁷⁷ İhsan Ozanoğlu, *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şâbân-ı Velî Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, Kastamonu, 1966, s. 21-22.

⁸⁷⁸ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, C. 1, s. 117.

“Azîz Hazretleri bu ilâhîyi üç hâne buyurdıkları ecluden sırr-ı pâkleri ve mahdûm-ı mükerrerleri Çelebi Efendi Hazretleri itmâm kasdıyla buyurmuşlardır.” Söz konusu iki kıt’a budur:

Melâ’îk cümle a’ mâlin bilirler
İyi yavuz ne işlersen görürler
Berâtım yemîninden verirler
Hayır yazdı ise defter melekler
Gel ey **Kalbî** bu gece kıl ‘ibâdât
Zamîrinde ne var maksûd u hâcât
Niyâz eyle ki Hak verir murâdât
Ne kim kılır isen yazar melekler

Ömer Fuâdî Hazretleri H. 1046/M. 1636 yılında yetmiş altı yaşında vefat etmiştir. Şeyh Şâbân-ı Velî’nin Türbesi’nde medfûndur⁸⁷⁹. İbrahim Hâs Silsilenâme’de onun kabriyle ilgili şunları söyler:

“Nûrlu ve latîf kabirleri pîrleri Şeyh Şâbân Efendi (k.s.) hazretlerinin mukaddes türbelerinin içinde, diğer meşayih kabirleriyle birlikte. Sandukalarındaki kisveleri siyah destârlıdır. Diğer halîfeler ise beyaz destâr ile yatarlar.⁸⁸⁰”

*

Şeyh Ömer Fuâdî’nin silsilesi Hz. Pîr Şâbân-ı Velî’den bugüne şöyle gelmektedir⁸⁸¹:

- 1-Pîr-i Tarîkat, Şeyh Şa‘bân -ı Velî. (d. 1499 /ö. Çarşamba-18 Zilkâde 976/4 Mayıs 1569 Kastamonu).
- 2-Şeyh Osman Efendi (ö. 28 Zilhicce 976/14 Haziran 1569 Kastamonu).
- 3-Şeyh Hayreddîn Efendi (ö. 987/1579 Kastamonu).
- 4-Şeyh Abdülbâki Efendi (ö. 998/1589 İskilip’te medfun).
- 5-Şeyh Muhyiddin Efendi (ö. 1013/1604 Kastamonu).
- 6-Şeyh **Ömerü’l-Fuâdî** (ö. 1046/1636 Kastamonu).

Halvetiyye/Şâbâniyye’nin ana silsilesi Şeyh Ömer Fuâdî Hazretlerinden sonra şöyle devam etmektedir:

Şeyh İsmail Kudsi-i Çorumî (ö. 1064/1648 Şam’da medfun); Şeyh Mustafa Muslihiddin Çelebî (ö. 1072/M. 1662’den sonra veya H. 1080/1669); Şeyh Aliyyü’l-Atvel Karabaş-ı Velî, (d. 1611-12/1020, Arapkir/ ö. 1097/1686 Mısır); Şeyh Mehmed Nasûhî-i Üsküdarî, (ö. 1718 İstanbul); Şeyh Abdullâh Rüşdî (ö.1728, Mudurnu); Şeyh Mehmed Zoravî (ö.? Safranbolu/Zora); Şeyh Mustafa Çerkeşî (ö. 1814, Çerkeş). Silsile bundan sonra Şeyh Geredeli Hacı Halil Efendi (Geredeli Azîz), (d. 1200/1785- ö.

⁸⁷⁹ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ* (haz. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş), C. IV, İstanbul 2006, s 18.

⁸⁸⁰ İbrahim Hâs, *Şâbâniyye Silsilesi*, (haz. M. Tatcı), İstanbul 2008, s. 73.

⁸⁸¹ Şâbân-ı Velî, Şâbâniyye ve silsile için bk. Mustafa Tatcı, “Şâbân-ı Velî-Şâbâniyye”, *TDVİA*, C. 38, İstanbul 2010, 208-215.

1843/1259) ve Şeyh Ali Beypazarî (ö. 1819) Hazretleri yoluyla günümüze intikal etmiştir.⁸⁸²

Ömer Fuâdî'nin Eserleri

Mahlası Fuâdî, asıl adı Ömer olan mutasavvıfın Yunus Emre tarzında yazdığı şiirlerini derlediği bir dîvânçe-i ilâhîyâtı bulunmaktadır. Bunun dışında Türkçe, Arapça ve Farsça kaleme aldığı seyr ü sülûkla ve özellikle Şâbâniyye erkânıyla ilgili otuza yakın eseri vardır. Bu eserlerden bir kısmı akademik çalışmalara konu olmuşsa⁸⁸³ da ne yazık ki bir bütün olarak incelenmemiştir. Bu eserlerinin en tanınmış şüphesiz "Menâkıbnâme-i Şâbân-ı Velî"dir. Diğerleri ise şunlardır:

Risâle-i Türbenâme, Risâle-i 'Aseliyye, Beyânü'l-Esrâr, Bülbüliyye, Gülâbiye, Risâle-i Halvet, Risâle-i Hâbiyye, Risâle-i Hayâtiyye, Makâle-i Ferdiyye Risâle-i Virdiyye, Muslihu'n-Nefs, Risâle-i Müsellesât, Risâle-i Zikr, Risâle-i Cevâbiye, Devrân-ı Sûfiyye, Makâle-i Tevsîkiyye Risâle-i Tevhîdiyye, Silsile-nâme, Şerh-i Vird-i Yahyâ /Vird-i Settâr, Risâle-i Şevkiyye ve Zevkiyye, Terceme-i Mi'yârü't-Tarîka, Sadefiyye, Kasîde-i Pendiyye, Risâle-i Tevhid, Risâle-i Virdiyye, Istılâhât-i Ehl-i Sülûk, Risâle fî Beyâni Hükmi'l-Mübayaât, Risâletü't-Tasavvuf, Mecmû'a-i İlâhiyât.

Ömer Fuâdî'nin Manzûmelerine Göre Tasavvufî ve Edebî Şahsiyeti

Halvetiliğin Şâbâniyye şubesinde yetişen ve postnişîn olan Ömer Fuâdî, tasavvuf ve tarikatlar tarihinde şerîat ve hakîkati te'lif eden düşüncesiyle, yenilikçi; aşka, marifete, vahdet-i vücûda dayalı anlayışıyla, tevhîde ağırlık veren seyr ü sülûk usûlüyle ve bilhassa "pîr-i hatem" oluşuyla fevkalâde önemli bir yere sahip olan kâmil ve mükemmil insân, pîr-i hatem Şeyh Şâbân-ı Velî Hazretlerinin ocağında yetişmiş tarîk-i Muhammedî'den makâm-ı Muhammediye ve oradan da makâm-ı Mahmûd'a yükselmiş bir mürşid-i hakîkidir. Böyle olmakla ve pek çok eser te'lif etmekle birlikte Ömer Fuâdî hazretleri ne yazık ki, tıpkı Pîr'i Şâbân Efendi gibi kendisini âriflerin gönlünde sırladığı için henüz keşfedilmemiş bir hazinedir. Bunda en önemli âmil, muhakkak ki, eserlerinin bir bütün olarak incelenmemesidir.

Şeyh Ömer Fuâdî tasavvuf tarihinde eserler ve manzumeler kaleme alan, verdiği va'zlar ve yaptığı sohbetlerle tanınmış bir mutasavvıftır. Yazmış olduğu otuza yakın eser bulunmaktadır. Gerek nesirlerinde gerekse

⁸⁸² Mustafa Tatcı, "Şâbân-ı Velî ve Şâbâniyye". *TDVİA*, C. 38.

⁸⁸³ Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

Yazar, L. Nihâl, Halvetiliğin Şâbâniyye Kolu Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme, Ankara, 1985.

Baysar, Hilâl, Ömerü'l-Fuâdî Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri, (Gazi Ün. Sos. Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1991.

Yazar, İlyas, Ömer Fuâdî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyyesi'nin Metni, Kastamonu, 2001.

Sayacı, Ülkü, Ömer Fuâdî'nin Risâle-i Sadefiyye Adlı Eseri, Marmara Ün. Sos. Bil. Ens. Yüksek lisans Tezi, İstanbul, 2003.

Zavotçu, Gencay, Türk Edebiyatında Hâbnâme Geleneği ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risâlesi, Kocaeli, 2007.

şiiirlerinde hak ve hakikat yolunu, ilâhî aşkı yaşamayı tavsiye eden Fuâdî, bu hayatın nasıl yaşanması gerektiğini anlatırken irşâdî bir üslup kullanır. Şiir ve nesirlerinde kullandığı dil, o günün ortalama eğitim alan insanının anladığı imparatorluk dilidir. Şiirlerinde yer yer mahallî dil ve söyleyişe de rastladığımız Fuâdî, Menâkıb-ı Şeyh Şâbân-Velî'nin yazılma sebebini açıklarken bir mürşid sorumluluğuyla, okuyucunun Menâkıb'ın “*elfâz u ibârâtında herkes fehm edemez ibâretler olmağın her kimesne fehm etmeye âsân olsun için, Türki ve basî*”⁸⁸⁴ söz ve ibareler kullandığını belirtir.

Tasavvufî gelenekte, tarîkata intisap edenlerin irşâdında şiir bir vasıtaadır. Her sülûfî kendi sülûkunda yaşadıklarını, nasıl bir süreçten geçtiğini anlatarak böylesi bir tecrübeden faydalanmaları için, kendinden sonra gelenlere bir nevi kılavuzluk etmede şiiri bir vasıta olarak kullanmıştır. Şeyh Ömer Fuâdî'nin ilâhîleri irfânî yönden derinlikli şiirlerdir. Söylediklerini Kur'ân-ı Kerim'den ve hadîslerden iktibâslarla delillendiren Fuâdî, şiirlerinde şekilden ziyâde öze önem verir ve irşâdî ve tâlimî bir tavır sergiler. Bunun sebebi tasavvuf ve tarîkat esaslarının irşâdıdır. Aşağıda verdiğimiz şiirlerde Fuâdî'nin bu tavrına örnek olarak sâlikin sülûkunda izleyeceği yol şöyle işâret edilir⁸⁸⁵:

Mürşid-i sâkî elinden iç *sakâhüm* şerbetin⁸⁸⁶
Ey şarâb-ı ‘aşk ile mahmûr olan mestâne
Ayağına yüz sürüp al dahî sırr u himmetin
Vâkıf-ı esrâr olup ol dâ‘imâ hayrân-ı Hak

*

Hak yolunda sâdik isen
Hakk’a kurbân eyle cânın
Sen de gerçek ‘aşık isen
Hakk’a kurbân eyle cânın

Tâlibin gerçek mürşidi arayıp bulması ve ona intisap etmesi gerekir. Allah aşkıyla mestâne olan ve Hakk’a ulaşmak üzere yola çıkan sâlik, zamanın tekkelerinde pek çok olan, ama gerçekte kâmil olmayan kimselere kanmamalı, binde bir bulunan hakîkî mürşidi bulmalıdır:

Hankâh-ı dehr içinde ârif-i ehl-i fenâ⁸⁸⁷
Bulunur gerçi Fuâdî kâmil ammâ binde bir

Hakk’ı arzulararak çıkılan yolculuk (seyr ü sülûk) her şeyden önce samimiyeti, sadakati, azmi gerektirir. İnsanın nefsini bilme, öğrenme serencamı olan seyr ü sülûkta nefsini tanıyan insan Rabb’ini de bilecek, Rabb’ini bildiği oranda da kendini bilecektir. Bu yolculukta sâlik,

⁸⁸⁴ *Menâkıb*, s. 80.

⁸⁸⁵ Bu araştırmadaki şiirler, tarafımızdan yayınlanan “Ömer Fuâdî, Divânçe-i İlâhiyât, Ankara 2012” künyeli eserden alınmıştır.

⁸⁸⁶ “Rableri onlara temiz bir içecek içirmiştir.” İnsan (Dehr)/21.

⁸⁸⁷ *Menâkıb*, s.81.

maddiyattan uzaklaştığı, canını kurban ettiği derecede Hakk'a yakınlaşacaktır.

Hak yolunda sâdık isen
Hakk'a kurbân eyle cânın
Sen de gerçek 'âşık isen
Hakk'a kurbân eyle cânın

Gönlünden dünya zevklerini çıkararak sâlik sülûkunda zevk ve safâ içerisinde olacaktır. Oysa, yaşanan zamanda Fuâdî'nin müşahede ettiği gerçek, seyr-i sülûkun şeklen yapıldığıdır. Bu yolculuğu aşksız, şevksiz, zevkine varmadan yerine getirenler, ne denli gayret ederlerse etsinler nefis-i emmâreden öteye geçemeyeceklerdir:

Gördüm nice tâlibi hâl edinip tarikat
Lîke sülûkunda yok zevk ü safâ vü hâlet
Hizmet edip tarîka 'ömrünü ifnâ eder
Lîke makâmı emmâre vü hâlî denâ'tet

Ömer Fuâdî'nin mensubu olduğu Halvetî/Şabânî yolunun erkânı, ilâhî aşka dayanır. Tâlib, ilâhî aşkın şarabını nûş edip mestâne olmuşsa sıdk ile hizmet edecek, hizmeti oranında da irfân bulacaktır. Nefsin mertebelerini sabır ve mücahede ile geçerek Hakk'a ulaşacaktır. Bunu yaparken edindiği ilmi amel ile birleyecek, kendi kalbini ve âlemi mamûr hâle getirecektir. Bu yolda Hakk'a talib olan sâlik için en önemli husus nefisini bilmesidir. Nefsin bilinmesi aşk ile mümkündür. Âşk hâlinin şiddeti ile tâlib, hayvânî varlığını terk edecek, bu terk müddetince onda Hak ve hakikat tecelli edecektir:

Zikrin ile kâlini hâl eyleyen
Pute'-i 'aşkda özün kâl eyleyen
Mushaf-ı vasfın açıp fâl eyleyen
Kendi ahvâlîn bilirler ey Hudâ

Fuâdî, şiiirlerinde vahdet-i vücûd anlayışını terennüm eder. Kemâle eren insanın fark edeceği bir hakikat olarak ummândan alınan küçük bir damla, nasıl ki ummânın özelliklerini, güneşten yayılan her zerre ışık da güneşin özelliklerini taşıyorsa özünden, yaratıcısından ayrılan insan da O'nun özelliklerini taşımaktadır. Tasavvufî gelenekte umman vahdeti, katre ise kesreti temsil eder. Kesret olan katre zâhirî, vahdet olan umman ise batınîdir. Nasıl ki kesret olarak adlandırılan asıl varlığın akisleri, görüntüleri, asıl varlıktan/vahdetten ayrı değilse, her katre de ummandan ayrı değildir ve onun bütün özelliklerini taşır. Hak varlığı her şeyi kapsayıcıdır; zirâ Kur'ân-ı Kerim'de "*Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır. Şüphesiz Allah'(ın rahmeti ve nimeti) geniştir, O her şeyi bilendir.*" (Bakara/115) bilgisi verilir. Fuâdî bu gerçeği,

"Benem ol aşk bahrisi denizler hayrân bana

Deryâ benim katremdir zerrelere ummân bana" diyen hakikat ve aşk dilimiz olan Yûnus'un dilinden söyler:

Bir katre-i nâcîzem benden görünür ummân
Bir zerre-i bî-hodem şems anda olur pinhân

Koma deryâ-yı vücûdundan nişân
Katre gibi sende ‘ummân gizlene

Fuâdî, insanın edep sahibi olması gerektiğini söyler. Edeb ilâhî ahlâk ile ahlâklanmak demektir. İnsanın gönlünü Allah’ın ahlâkıyla tezyin edebilmesi için nefis terbiyesinden geçmesi elzemdir. Nefs, sülûk ile yedi merhaleden geçmek kaydıyla terbiyeden geçer ve Rabbini tanır. Nefs-i emmâreden kurtulup nefisini kemâle ulaştıran kâmiller, her şeyin kendisinden farklı olmadığını, kendi nefsinin eşyanın aşısıyla aynı olduğunu görür. İlâhî edep bu demektir. İnsan asıl o zaman insan olur. Bu sebeple Fuâdî, her şeyin başının edep olduğunu, çünkü edebin nûr-ı Hak olduğunu belirtir:

Edeb nûr oldu çün kim nûr-ı Hak’dan⁸⁸⁸

Cemâlin görür ol nûra erenler

Edeb tâc oldu çünkim nûr-ı Hak’dan

Giyen anı bulur nûr-ı ilâhî

İnsanı edeplendirici, terbiye edici kişi mürşittir. Fuâdî, mürşidin hangi niteliklere sahip olması gerektiğini şöyle dile getirir:

Ne safâdır ‘ulemâ tâlib-i ‘irfân olsa

Mürşidi dahi anın kâmil-i insân olsa

Zerre-veş gösterüben manîde şems olsa hemân

Zâhiri katre olup bâtını ummân olsa

Söylese keşf-i hakâyıkdan olup hâli kavî

Mahzen-i ilm-i ledün olsa vü sultân olsa

Cümle hâlât u kemâlâtı bulurdu tâlib

Cânı cânâna verip cismi dahi cân olsa

Cennet-i zâta girip seyr-i cemâle erenin

Görünür mü gözüne hûri vü gilmân olsa

Varmanız nâkıs u nâdân yanına tâlibler

Dervîşi nâkıs eder mürşid nâdân olsa

Fuâdî, şiirlerinin önemli bir kısmında tâliplere bir kâmil insan olarak nasihat eder. Aşka, irfâna ve ilâhî ahlâka davet eder. Zirâ tâlip/sâlik aşk, irfân ve ilâhî ahlâk ile Hak varlığını keşfetmeye başladıkça kendi varlığının da Hak varlığından ayrı olmadığını anlayacak, benliğini terk ederek Hakk’a yönelecektir. Bu yönelmeyle kesret yok olup vahdet hâli zuhur edecektir:

Kesret yüzü fark etdi ma‘şûk ile ‘uşşâkı

Vahdet anı cem‘ etdi mahv oldu kamu ‘ayân

Sâlik ne zaman ki nefsin yedi mertebesini geçecek o zaman insân-ı kâmil olacaktır. Bu da bir mürşid nezaretinde aşk halinde zikir, tefekkür, mücâhede ve mücâdeleyle mümkün olacaktır.

Çeşm-i Hû ile nazar kıl vahdete

Hay u Hu’dân görünür envâr-ı Hak

Bul hüviyyet bakma hâl-i kesrete

⁸⁸⁸ Menâkıb, s.106.

Hay u Hu'dân görünür envâr-ı Hak
Gel hevâyı Hû'ya tebdîl et hemîn
Vâyı gitsin Hû ile eyle enîn
İşbu Hû'ya zikrini eyle karîn
Hay u Hû'dân görünür ezkâr-ı Hak

Ömer Fuadî, ihyâ günlerinde okunmak üzere de ilâhiler yazmıştır. Berat Gecesi'nde sâlik halvetten çıkarılırken, bayram gecelerinde, Muharrem ayında Kerbelâ hadisesini anmada, Mevlid ve Mirâc gecelerinde okunmak üzere yazılan ilahîler, Halvetî/Şabânî yolunda belli günlerde ve çeşitli vesilelerle yapılan âyin ve merasimlere has ilahîlerin terennüm edildiğini göstermesi bakımından dikkate değer.

Berât ihyâsı 'âşıklar demidir
Anınçün bu gece iner melekler
Namâzı hem dil ü cân mahremidir
Anınçün bu gece kılar melekler
Mâh-ı Şa'bân'da nefsin pâk edenler
Tevâzu'la özünü hâk edenler
Tecellîyle yerin eflâk edenler
Görürler bu gece anlar melekler

*

Yaşadığı asrın edip ve şairlerini de takip eden Fuadî, Gül-bülbül, Leylâ-Mecnûn, şem-pervâne gibi klasik şiirin mefhum ve mazmunlarını yerli yerince kullanır.

Şiirde ahenge önem verir. Mûsikîden anlar. Şu gazel onun üslûbu ve kültürü hakkında bilgi verecek niteliktedir:

Ne hâletdir gülistân içre bülbül
Gül-i ra'nâya cândan etdi gulgul
Dedi derd ile Mecnûn Leylî Leylî
Dedi aşk ile bülbül dahi gül gül
Belî demem dedikde aşka nâdân
Ana bir ârif-i cân dedi kul kul
Yemm-i 'aşkından nem-i dîdem göricek
Bana lutf ile cânân dedi gül gül
Alî-âsâ **Fuadî** aldı meydân
Reh-i 'irfânda olmuş nefsi Düldül

Bülbül, tasavvufta ilâhî aşkla yanan, vuslatı özleyen âşıkı; gül ise mâşûku temsil eder. Rûh, vücûтта haps olmuş, aslî vatanına ulaşmak için çırpınmaktadır. Nasıl ki Mecnûn, Leylâ'yı aramış bulmuş ise, âşık da aslî sevgilisini arayıp bulacaktır. Arayışına maddî aşkla başlayan Mecnûn, Leylâ'ya mânâ ile ulaşmıştır. Fuadî de vuslata ermek için nefsten uzaklaşmak gerektiğini, sevgiliye ancak "ben"i yok ederek varılacağını söyler.

Gidemezsin reh-i cânâna bensiz
Varırsın hazretine like sensiz

Resen ile erişir dâra Mansûr
Hüviyyet ehli erişir resensiz
Dile mahsûs olan kâli n'iderler
Ki hâl ehli anı söyler dehensiz
Dilâ Yûsuf gamından olma hâlî
Ki Ya'kûb'un evi olmaz hazensiz

Bu dem rûh ile nefsi eyle hem-dem
Fuâdî ârif olmaz can bedensiz

Fuâdî Halvetî/Şâbânî yolunun azîzlerindedir. O, eserlerini esasen tâliplerin tarîkat usullerini öğrenmesi ve seyr ü sülûk çıkarırken yollarını kolaylaştırmaları için kaleme almıştır. Manzûmeleri de aynı gayeyle yazılmıştır. Nitekim onun hemen her şiirinde tâlimî ve irşâdî öğeler görmek mümkündür. Bir halvetî mürşidi olarak o, Hz. Pîr Şâbân-ı Velî'yi, halvetin önemini ve kurmuş olduğu erkânı şöyle anlatır:

Zikr-i Hak'da Hû'ya girmek isteyen
Sâlik olsun Halvetî erkânına
Hû ile lâhûta ermek isteyen
Mâlik olsun Halvetî irfânına
Halvetîler bülbül-i irfân olur
Vâsıl-ı gülzâr olup hayrân olur
Aşk şarâbın nûş edip mestân olur
Sâkî olur Halvetî devrânına

Halvetîler halvetinde cân bulur
Cân ile halvet eder cânân bulur
Sıdk ile hizmet eden irfân bulur
Han olur hem Halvetî dîvânına
Bunların Şâbân Efendi'dir gülü
Aşk ile zâkir olandır bülbülü
Bâğ-ı Rahmân'a açılmışdır yolu
Sen dahi gir Halvetî bostânına

Sırr ile cân gözün aç eyle nazar
Kalma dünyâda denî vü bî-haber
Rehber olur sana bu Dervîş Ömer
Yapışırın halvet dâmânına

*

Bulmak istersen devleti
Gel gidelim aşk iline
Şahdır ol mülke Halvetî
Gel gidelim 'aşk iline
Şâbân Efendi şâhımız
Âşıklardır hem-râhımız
Hakk'a erişir âhımız
Gel gidelim 'aşk iline

Anda biter cân gülleri
Dâim öter bülbülleri
Açılmışdır sünbülleri
Gel gidelim aşk iline
 Ref'-i hicâb ister isen
 Keşf-i nikâb ister isen
 Hak'dan hitâb ister isen
 Gel gidelim 'aşk iline
Dervîş Ömer eyle sadâ
Âşıklara eyle nidâ
Yol göstere bize Hudâ
Gel gidelim aşk iline

*

Sıdk ile Şâbân Efendi'den dilersen himmeti
Hâdim ol erkânına şevk ile eyle hizmeti
Menzilin olsun bu yolda âsitân-ı Halvetî
Bu seferde ola gör Dervîş Ömer mihmân-ı Hak
Birçok şiirinde Yûnus Emre etkisini gördüğümüz Fuâdî, özellikle **Kaside-i Pendiyye**'sinde toplumsal aksaklıklara dikkat çeker. Yaşadığı zaman ve mekanda nefsinin emrine girmiş, ulu'l-emre itimât ve itaat etmeyen, bozguncu insanların fazlalığından, toplum düzeninin bozulmasından şikayet ederken şükür ve tevekkül sahibi insanların azlığına hayıflanır. Bir yerde tâliplere hitaben şöyle buyurur:

Tâlib-i sâdik isen nefsini ifnâ edip
Gayret-i akrân ile ma'rifete bul zafer
 Sûret-i halka bakma bahr-i ma'ânîye dal
 Bul sadef-i cânını dürr-i ma'ârif çıkar

Devrin bozukluklarının, aksaklık ve yanlışlarının sebebi, Fuâdî'ye göre eğri insanların şerridir. Nefsinin emrine giren, nefesine galip gelemeyen "sûreti insan, gerçekte hayvan" olanların şerri, düzenin bozulmasının esas sebebidir:

Komşuların her biri emîn idi komşuya,
Şimdi mazanne oldu hıyânet ile ekser
 Zamânenin fetreti eğrilerin şerridir
 Hayırlıya ol karîn al sana doğru haber

Fuâdî, idare edenlerle edilenleri bir varlık olarak görür. Bu varlık ağaç ve ağacın kökü olarak aynı varlıktır. Kök ile ağaç arasındaki münasebette nasıl bir tabîlik varsa, idare edenlerle edilenler arasında da öyle bir münasebet olmalıdır. Yani, takdir edilen görev ve kabiliyet esasında her varlık ödevini yerine getirmelidir. İdarecilerin görevi içtimaî hayatı düzenlemek, insanları bu düzen içinde refah ve huzur içinde yaşatmaktır. İdare edilenlerin görevi ise, görevlerinin farkında olarak ve görevlerini yerine getirerek idare edenlere itaat etmeleridir:

Pâdişeh bir şecerdir kökü durur ra'iyet

Kök iledir sebâtı her şecerin ey püser
İçtimaî hayattaki işleyişin bozulması, gayr-ı meşru yol ve yöntemleri cari kılacaktır. Bu yöndeki işleyiş toplumda kargaşa doğuracaktır; ki bu durumu Fuadî şu beyitlerde dile getirir:

Yol kesici harâmî belde gezerdi evvel
Şimdi bilâd içinde halkı kuruşa keser
Harâm olan irtişâ gizli idi ezelde
Şimdi alanlar anı âşikâre alırlar

Rüşvet ile ‘âleme geldi ziyâde fetret
Mürteşî buldu gınâ olur sonunda efkâr
Fuadî dünyayı aşâğılık varlıkların eğleştiği mekan olarak değerlendirir:
Dünyâ-yı dún ki bir hân-ı misâfir konağıdır
Meyl etmeli değil ana ki erâzil yatağıdır

Zira, nefislerinin tutsağı olan ehl-i dünya, dünya zevklerine kapılmakla, mala mülke meyl etmeleriyle, para kazanma hırslarıyla asıl varlıklarından uzaklaşır ve nefs-i emmâre mertebesinde kalırken Hakk’ı ve hakîkati hedefleyenler varlıklarından vazgeçip cânlarını nûra döndürmeye çalışırlar.

Sonuç

Ömer Fuadî, manzûmelerinde Allah aşkını ve irfânını, erkânı ve tarîkatıyla ilgili bazı hususları, Pîr’i Şeyh Şabân-ı Velî’yi, kandil gecelerinin hikmetini, insanın manen nasıl dirileceğini mürşidâne bir üslûpla anlatır. Benzeri pek çok mutasavvıf şairde olduğu gibi, Fuadî’de de Yûnus Emre izlerine rastlamak mümkündür.

Gerek mensûr gerekse manzum otuza yakın eserin sahibi olan Fuadî, Tasavvufî Türk Edebiyatında adından söz edilmesi gereken bir mutasavvıf şair; düşünceleri keşfedilmesi gereken bir ârif-i billâhtır.

**ÖMER FUÂDÎ'NİN “KASÎDE-İ PENDİYYE”Sİ BAĞLAMINDA
YAŞADIĞI DEVRE DAİR ELEŞTİRİLERİ
THE CRITICISM OF OMER FUÂDÎ'S TIME AND HIS WORK
CALLED “KASIDE-I PENDIYYE”**

Yrd. Doç. Dr. Hakan YEKBAŞ
Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye

Özet

Mutasavvıf müellifler, eserlerinde her şeyden önce öğretici ve yol gösterici olmayı amaçlamışlardır. Bu vesileyle te'lif ettikleri eserlerde, nasihat içerikli muhtevanın ağırlıklı olduğu görülmektedir. Birçoğu manzum olarak yazılan bu eserlerde; yazıldıkları dönemin ihtiyaçları ve sorunları doğrultusunda her türlü konuya yer vermişlerdir. Bir anlamda ahlakî tavsiyelerde bulunan bu tür eserler, aynı zamanda Türk toplumunun belli bir dönemdeki sosyal yaşantısına dair belge niteliği taşımaktadır.

Bu bağlamda âlim kimliğinin yanı sıra güçlü bir edip olan Şa'bâniyye Tekkesi'nin önemli şeyhlerinden Ömer Fuâdî; manzum ve mensur eserlerinde sanatının öğretici unsurlarını ön plana çıkarırken birey ve toplum temelinde birçok nasihatta da bulunmuştur. “Kasîde-i Pendîyye” isimli manzumesi, şairin bu türden nasihatlarını içermesi bakımından önemlidir. Ömer Fuâdî, manzumesinde; yaşadığı devrin sosyal ve ekonomik aksaklıklarından bahsetmiş, bu sorunların çözümüne ilişkin bazı öğütlerde bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şa'bâniyye, Ömer Fuâdî, nasihat, Kasîde-i Pendîyye.

Abstract

Sufi authors, first of all aimed to be pragmatic and instructive at their works. On this wise, it can be seen that the content of advice is predominant at their copyrighted works. On any matter, in accordance with the needs and problems of the period were placed at many of these works which were written in a verse. In one sense, this kind of moral advice works were the document on the social life of Turkish society in a certain period.

As well as his identity of being scholar, Ömer Fuâdî who was one of the most important sheikhs of Şa'bâniyye Tekkesi advised so many things about individual and base of society while featuring the verse and prose works of art's pragmatic. His poem that was called

“*Kasîde-i Pendîyye*” is important that it contains the same kind of advices. Ömer Fuâdî talked about the social and economic failures of his period and advised the solutions of these problems.

Key Words: Şa‘bâniyye, Ömer Fuâdî, advice, *Kasîde-i Pendîyye*.

Giriş

Türklerin İslam’ı kabulüyle birlikte dâhil oldukları yeni dini öğrenme ve anlama çabalarına paralel olarak merkezinde İslâmiyet’in olduğu dinî bir edebiyatın temelleri de atılmıştır. Müslüman Türklerin meydana getirdikleri ilk yazılı eserlerin büyük bir kısmının kutsal kitapların tercüme ve tefsiri olmak üzere, İslam dinini anlatan ahlakî ve didaktik mahiyette eserler olduğu bilinmektedir. Bu tür eserlerin başında nasihatnâme, pendnâme ve daha başka adlar altında kaleme alınmış ahlakî öğütleri konu edinen eserler gelmektedir.⁸⁸⁹ İslamî Türk edebiyatında da başlangıcından beri mensur, ağırlıklı da manzum olarak yüzlerle ifade edilebilecek sayıda nasihatnâmeler yazılmıştır.

Arapça “*nasaha*” kökünden türeyen “*nasihat*” kelimesinin Arap dilinde çok çeşitli anlamları vardır. “*Hâlis, samimi, katıksız olmak; kin, hile ve aldatmanın zıddı olarak iyilik yapmak, dürüst davranmak, doğrulamak*” gibi kök anlamlarının yanında kelime hadis dilinde “*kendisine nasihatta bulunulan kişiye hayır dilemek*” anlamını da taşımaktadır.⁸⁹⁰ Nasihat kelimesinin çoğulu “*nasâyih*”tir. Arapça olan “*ıza*” ve “*va’z*”, Farsça *pend*, Türkçe *öğüt* kelimeleri, nasihat kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Pehlevî diliyle yazılı Zerdüşî dini kaynaklarında “*pend*” kelimesi “*enderz*” kelimesiyle eş anlamlı olarak “*öğüt*” manasında kullanılan bir kavramdır. Bazen “*râh: yol*” anlamına da gelen “*pend*” kelimesi, Avestâ dilinde kullanılan “*pantay*” ile Pehlevî dilindeki “*panti*” kelimesiyle aynı anlamı taşımaktadır. Bu yüzden “*pend*” aslında; “*yol*” ve “*pend dâden: öğüt vermek*” de mecazî olarak “*yol göstermek*” anlamında kullanılmıştır.⁸⁹¹

Nasihat kelimesi, yanına aldığı çok sayıda kelime ile birçok yeni kavramlar da oluşturmuştur: Örneğin; “*Nasihat-âmiz: Kendisinden öğüt alınacak söz; Nasihat-ger: Öğüt veren; Nasihat-kâr: Öğüt veren; Nasihat-pezîr: Öğüt dinler; Nasihat-nâ-pezîr: Öğüt dinlemez*” anlamlarındadır.

Genel olarak Nasihatnâme ve Pendnâme adlarıyla yazılan öğüt kitapları edebiyatımızda; “*Bahr-ı Nasâyih, Ahlâknâme, Büstân-ı Nasâyih, Te’dibnâme, Nasâyih-i Şubbân, Tehzîbü’ş-Şiyem, Âyîne-i Nasîhat, Öğüt*

⁸⁸⁹ Agâh Sırrı Levend, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız” *TDAY Belleten*, 1963, s. 101.

⁸⁹⁰ Azmi Bilgin, *Emre Terceme-i Pendnâme-i Attâr*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1998, s. 3.

⁸⁹¹ Nimet Yıldırım, “Fars Öğüt Edebiyatı”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: V, Sayı: 16, 2005, s. 52.

Risâlesi, Pend-i Ricâl, Mürşidü'l-ubbâd, İbretnâme, Câmi'u'n-Nasâyih, Mir'atü'l-Ahlâk..." gibi isimlerle de karşımıza çıkmaktadır.⁸⁹²

Kişiyi ve toplumu İslam dini ve tasavvuf çerçevesinde eğitmeyi, bilgilendirmeyi, uyarmayı amaçlayan bu tür eserler; ahlak ve görgü kitapları, mev'ize kitapları, atalar sözü kitapları olarak da bilinirler. Nasihatnâmelerin ders verme, öğüt verme, öğretme, nutuk çekme, salık verme, yol gösterme, vasiyet etme ve vaaz verme gibi işlevleri de bulunmaktadır.

İfade formu olarak çoğunlukla manzum olarak yazılan pendnâme veya nasihatnâmelerin en önemli vasıflarından biri dinî, tasavvufî, ahlakî ve didaktik karakter arz etmesidir. Manzum Nasihatnâmeler, diğer meşhur adıyla Pendnâmeler, İslamî temele dayanan ahlak ve âdâb kaidelerini veciz ifadeler ile dile getirerek insanlara ve bilhassa genç nesillere öğüt vermek amacıyla kaleme alınan eserlerdir. Ahlak, edebiyatın da başlıca konularından biri olduğu için öğretme amacı güden eserler ile dinî-tasavvufî mahiyetteki eserlerde genel olarak ahlak ve özel olarak da öğüt konusu geniş ölçüde yer almaktadır. Bir anlamda İslam ahlakının pratiğe aktarılması demek olan nasihatnâmelerde, Kur'ân ve hadisler bazen iktibas bazen de telmih yoluyla kullanılan en önemli kaynaklardır. Bilgi vermek gayesi de güden bu eserler, genellikle mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmışlardır. Nasihatnâmelerin kaside, tercî-i bend, musammat, gazel tarzında da örnekleri bulunmaktadır.⁸⁹³

Türk edebiyatında nasihat konusu çeşitli tür ve şekillerde yer almıştır. İslam'dan önceki sözlü ve yazılı eserlerimizde nasihat şeklinde algılanabilecek ifadeler vardır. Doğruyu, iyiyi, faydalıyı göstermek için söylenmiş atasözleri, başlangıcından beri edebiyatımızda didaktik unsurların ve öğüt verme geleneğinin en önemli göstergesidir. Kalıplaşmış şekilleri olan, bazen yarı manzum diyebileceğimiz atasözlerini manzum nasihatnâmelerin ilk örnekleri saymak mümkündür. Ayrıca ilk yazılı kaynağımız olarak kabul edilen Göktürk Yazıtları'nda Bilge Kağan'ın milletine hitap ettiği sözler, başlı başına bir nasihat özelliği göstermektedir.

Nasihatnâmelerde insanlara; dinî, sosyal ve ahlakî birtakım öğütler verilerek çağın gereğine göre yaşamın bütün evreleri için hazırlamak ve yetiştirmek esastır.⁸⁹⁴ Türklerin İslam'ı benimsemesiyle Müslümanların kişisel ve toplumsal yaşamındaki her türlü eylem ve davranışlarına, yaptıklarına veya yapmadıklarına, sorumluluklarına kadar uzanan bir ölçüde

⁸⁹² Mehmet Arslan, "Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak'a-nüvis Es'ad Efendi'nin Pend-nâmesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, Sayı: 4, 2004, s. 25.

⁸⁹³ Türk edebiyatında telif edilmiş olan nasihatnamelerin isimleri ve müellifleri ile ilgili olarak bk: Mahmut Kaplan, "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 11, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 791-799.; Mahmut Kaplan, "Divan Edebiyatında Manzum Nasihat-nâme Yazan Şairler ve Eserleri I" *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak., Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: II, 1992, s. 23-68; Rıdvan Canım, "Pendnâmeler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:3, 1988, s. 153-159.

⁸⁹⁴ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara 1983, s. 188.

İslam'ın siyasî, sosyal, ticarî, kişisel, hukukî, ahlakî, ilmî, meslekî ve hatta çocuk ve sağlık eğitimleri hususunda emir, ilke ve yorumları edebî bir üslupla okuyucuya sunan nasihatnamelerde; çeşitli ayet, hadis, menkâbeler, kıssalar, büyüklere, din ulularına ait efsane ve inanışlar, çeşitli bilim dallarına ait bilgiler; şairlerin kendi gözlemleri, tecrübeler, çeşitli fıkra ve hikâyeler, görgü kuralları, töreler ve hatta batıl inançların kaynak olarak kullanıldığı görülmektedir.⁸⁹⁵

Edebiyatımızda manzum nasihatnâmeler, genel olarak dinî-tasavvufî tarzda yazılmış olmakla birlikte sosyal meselelere değinen, ahlakî konuları ele alan, ekonomi, siyaset, aile hayatı ve çocuk eğitimiyle ilgili bilgi ve öğütler veren içeriğe de sahiptir. Nasihatnameler üzerine çalışmalarını tanınan Mahmut Kaplan, nasihatnâmelerde yer alan konularla ilgili sistematik bir tasnif yapmıştır. Buna göre nasihatnameler, konularına göre aşağıdaki şekilde değerlendirilmektedir:

1. Dinî Tasavvufî Konular
2. Genel Ahlakla İlgili Konular
3. Sosyal Hayatla İlgili Konular
4. Nasihatnâmelerde İlim Konusu
5. Nasihatnâmelerde Sosyal Eleştiri⁸⁹⁶

Ömer Fuâdî ve Kasîde-i Pendiyye'si

Tasavvufî Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan Ömer Fuâdî'nin yukarıda ifade etmeye çalıştığımız nasihatnâme geleneğine uygun olarak yazmış olduğu “*Kasîde-i Pendiyye*”si, dinî-tasavvufî konuların yanı sıra sosyal hayata yönelik nasihat ve eleştirilerin yer aldığı önemli bir manzumedir. Şabaniye Tekkesi şeyhlerinden olan müellifin adı geçen kasidesi, yaşadığı topluma dair gözlemlerini içermesi bakımından ilginç bir vesikadır. Şairin nasihatnâmesiyle ilgili şekil ve muhteva özelliklerinden bahsetmeden önce kısaca hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Halvetî-Şabâniyye yolunun altıncı postnişini olan Şeyh Ömer Fuâdî, Şeyh Şabân-ı Veli Efendi'nin bağlılarından Himmet Dede'nin oğludur. 967/1560 yılında Kastamonu Merkez ilçesinin Musafakih mahallesinde doğmuştur.⁸⁹⁷ Fuâdî'nin asıl adı Ömer olup mahlası ise “*kalbe mensup, kalbî, yürekten olan*” anlamında Fuâdî'dir.⁸⁹⁸ Küçüklüğünde Şabân Efendi'nin sohbetlerine

⁸⁹⁵ Selim Emiroğlu, *Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, Selçuk Üniversitesi EBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2010, s. 4.

⁸⁹⁶ Mahmut Kaplan, “Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, 2001, s. 133-185.

⁸⁹⁷ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şabâniyye Kolu Şeyh Şabân-ı Veli ve Külliyesi*, Kastamonu Şeyh Şabân-ı Veli Derneği Yay., Ankara 1991, s. 60-61.

⁸⁹⁸ Mustafa Tatcı, “Şeyh Ömer Fuâdî ve Sadefiyyesi”, *Yedi İklim*, 1993, s. 38

devam etmiştir. Şabân-ı Velî Efendi'nin vefatında henüz dokuz yaşında olmasına rağmen üzerindeki tesiri hayatı boyunca devam etmiştir.⁸⁹⁹

İlk tahsilini Kur'ân talimi ile yapan Ömer Fuâdî Efendi, medrese tahsiline geçerek şer'î ilimleri ikmâl etmiş, Arapça ve Farsçayı bu dillerde eser verecek derecede öğrenmiştir. Medrese tahsilini tamamlayan Fuâdî Efendi, Kastamonu müftü yardımcılığında bulunurken gönlünde tasavvufa meyil hasil olmuş, Şabânî Âsitânesi postnişini Abdülbâkî Efendi'ye intisap ederek yanında sülûkunu tamamlamıştır.⁹⁰⁰ Fuâdî Efendi, Abdülbâkî Efendi'ye intisabını Menâkıbnâme'sinde şöyle anlatır:

“Ben Kastamonu'da yüksek memuriyet ve makam hevesiyle akli ve nakli ilimler tahsil ettim. Lakin, kalp âleminde ruh makamından tahsil ve tekmil olunan ledünnî ilme meylim ve talebim yoktu. Allah'ın hidayeti ve zahiri ilim kuvvetiyle gafil kalıba safa ve ruhuma cila gelerek ilâhî cezbe zuhur etti. Terk ve fenâ tarafıma meylim arttı. Vahdete çekilerek kesreti attım. Nice zaman kendi hâlimde kaldım. Küreli Mehmed Çelebi ve Abdülbâkî Efendiler gibi şeriat ve tarikat kitaplarını okudum.”⁹⁰¹

Abdülbâkî Efendi'nin vefat etmesi üzerine yerine postnişin olan Muhyiddin Efendi'ye intisâb ederek tasavvufî eğitimini tamamlayan Ömer Fuâdî Efendi, bu sürecin sonunda hilâfete layık görülmüştür.⁹⁰² Mürşidi Muhyiddin Efendi'nin vefatı üzerine 1604 yılında halife olan Ömer Fuâdî, otuz üç sene irşad hizmetlerini sürdürmüştür. Bu süre için Kastamonuluların sevgi ve saygısını kazanan Ömer Fuâdî, 1046/1636 tarihinde vefat ederek Pîr Şabân-ı Velî türbesi içine defnedilmiştir.⁹⁰³

Fuâdî'nin ailesi ile ilgili ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. *Osmanlı Müellifleri*'nde geçen “mahdûm-ı âlileri Kalbî Efendi'nin ba'zı eş'ârını hâvî olan büyük mecmua Yahyâ Efendi Kütüphanesi'ndedir.”⁹⁰⁴ şeklindeki ifadelerden Kalbî Efendi isminde bir oğlunun olduğunu öğreniyoruz. Hüseyin Vassâf ise Kalbî Efendi'nin babasından sonra posta oturduğunu ve bazı manzumelerinin bulunduğunu ifade etmektedir.⁹⁰⁵

Ömer Fuâdî Efendi; mürşid-i kâmil, zamanının ve çevresinin önde gelenlerinden, âlim bir şeyh olduğu gibi güçlü bir ediptir. Şabân-ı Velî'nin hayatına dair yazdığı *Menâkıb-ı Şabân-ı Velî* adlı eseri ile Şabân-ı Velî ve Şabânîliğin tanınmasına ve yayılmasına büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca şeyhi Muhyiddin Efendi'nin vasiyeti üzerine, çeşitli sıkıntılara maruz

⁸⁹⁹ L. Nihal Yazar, *Halvetiliğin Şabâniyye Kolu-Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, Mas Matbaacılık, Ankara 1985, s. 45.

⁹⁰⁰ Ziya Demircioğlu, *Şeyh Şabân-ı Velî ve Postnişinleri*, Kastamonu Şabân-ı Velî Derneği Yay., Kastamonu 1990, s. 20.

⁹⁰¹ İhsan Ozanoğlu, *Şa'bân-ı Velî Menâkıbı*, Kastamonu 1967, s. 145-146.

⁹⁰² Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Cilt: IV, (hızl: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi Yay., İstanbul 2006, s. 18.

⁹⁰³ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: I, (hızl: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000, s.118.

⁹⁰⁴ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: I, s. 119.

⁹⁰⁵ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Cilt: IV, s. 23.

kalarak Şabân-ı Velî için başlanan türbe inşaatının bitirilmesine muvaffak olmuş, bu şekilde âsitânenin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır.⁹⁰⁶ Fuâdî'nin Menâkıbname'ye bir ek niteliğindeki *Türbenâme* adlı eseri, türbenin inşaat safhalarını ve bu sırada toplanan bağışları içermektedir.

Âlim ve fâzıl kişiliğinin yanı sıra kuvvetli bir edip olan Ömer Fuâdî, nazım ve nesir alanında Türkçe, Arapça ve Farsça otuz kadar eser kaleme almıştır. Sanatının temelinde dinî ve tasavvufî öğretilerin yer aldığı Fuâdî'nin eserlerinin sayısı tam olarak tespit edilememiştir.

Agâh Sırrı Levend, Fuâdî'nin *Menâkıbnâme*'si ve *Divanı*'ndan başka otuz yakın eseri olduğunu söylemektedir.⁹⁰⁷ Bursalı Mehmed Tâhir ise yirmi dört eserinin adını vermektedir.⁹⁰⁸ Ömer Fuâdî'nin eserleri; Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Çorum Hasanpaşa Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır. Eserlerinin büyük bir kısmı Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 2287 numaralı yazmada mevcuttur.

Elimizdeki kaynaklarda yer alan ve kütüphanelerde nüshalarına rastladığımız manzum ve mensur bazı eserlerini şöyle sıralayabiliriz:⁹⁰⁹

1. Beyânü'l-Esrâr
2. Bülbüliyye
3. Divan
4. Hayâtiyye
5. Kasîde-i Pendiyye
6. Makâle-i Ferdiyye ve Risâle-i Virdiyye
7. Makâletün Tevsîkiyyetün ve Risâletün Tevhîdiyyetün bi'r-Remzi'l-Hatar
8. Mecmu'a-i İlâhiyyât
9. Menâkıb-ı Şabân-ı Velî
10. Muslihu'n-Nefs
11. Ravzatü'l-Ulemâ
12. Risâle fi'z-Zikr
13. Risâle-i Aseliyye li Medh-i Ashâb-ı Resulu'llâh Çihâr-yâr-ı Güzîn
14. Risâle-i Cevâbiyye li Ta'ni'l-Hattâbiyye
15. Risâle-i Dürriyye
16. Risâle-i Güllâbiyye
17. Risâle-i Hâbiyye
18. Risâle-i Halvet

⁹⁰⁶ Necdet Yılmaz, *XVII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 76-77.

⁹⁰⁷ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt: I, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 430.

⁹⁰⁸ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: I, s. 119.

⁹⁰⁹ Ömer Fuâdî'nin eserleri ile ilgili bilgi için bk: Hilal Baysar, *Ömerü'l-Fu'âdi Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri* Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 1991; İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Edisyon-Kritik Metni*, Hamle Yay., İstanbul 2001.

19. Risâle-i Hüviyye
20. Risâle-i Müsellesât
21. Risâle-i Tevhidiyye
22. Risâletü't-Tasavvuf
23. Sadefiyye
24. Silsilenâme
25. Şerh-i Risâle-i Zenbilli Ali Efendi fî Hakk-ı Devrân-ı Sûfiyye
26. Şerh-i Vird-i Settâr
27. Şevkıyye fî Hakk-ı Devrân-ı Sûfiyye
28. Ta'rifât-ı İlm-i Nahv
29. Tercüme-i Mi'yâru't-Tarîka
30. Türbenâme
31. Vâkıât

Ömer Fuâdî'nin eserleri, ağırlıklı olarak dinî-tasavvufî özellikler taşımaktadır. Bu yüzden eserlerin didaktik yönü daha ağır basmaktadır. Fuâdî'nin eserlerinin genelinde bir konu bütünlüğü de dikkati çekmektedir. Eserlerinin büyük bir bölümü mensurdur. Buna karşılık şairlik yönünü gösteren manzum eserleri de mevcuttur. Divan, Risâle-i Hâbiyye, Sadefiyye, Kaside-i Pendiyye ve Bülbüliyye gibi eserlerini manzum olarak telif etmiştir.

Ömer Fuâdî, manzum ve mensur eserlerinde sanatının öğretici unsurlarını ön plana çıkarırken birey ve toplum temelinde dinî, ahlakî ve sosyal konularda birçok nasihatta bulunmuştur. Özellikle manzum olarak yazmış olduğu Bülbüliyye ve Kasîde-i Pendiyye isimli eserleri, onun dinî ve ahlakî öğütlerinin bulunduğu öğretici eserleridir. Müellifin bildirimize konu olan Kasîde-i Pendiyyesi'nden bahsetmeden önce şairin Bülbülüyye adlı eserindeki bazı öğütlerinden birkaç örnek vermek istiyoruz.

Fuâdî'nin İran kaynaklı tasavvufî bir hikâye olan Attar'ın Bülbül-nâme adlı eserinden ilham alarak te'lif etmiş olduğu Bülbüliyye adlı eseri, mesnevi tarzında yazılmış manzum bir hikâyedir. Aşk ve vahdet temasının konu olarak işlendiği eserde, Bülbül'ün aşkla inlemesinden rahatsızlık duyan kuşların, Bülbüle çeşitli iftiralarda bulunarak Süleyman Peygambere şikâyetleri anlatılmaktadır.⁹¹⁰ 1190 beyitten müteşekkil Bülbüliyye, klasik mesnevi tertibine uygun olarak besmele, tevhid ve na't gibi dinî muhtevalı şiirlerin ardından sebab-i te'lif bölümü ile devam eder.

Fuâdî, hikâyenin asıl bölümünde alegorik bir tarzda kuşlar arasında geçen olaylardan hareketle nefsin arzu ve şikâyetlerinden uzak durulması gerektiğini, insanların bir gün mutlaka hesaba çekileceğini ifade etmektedir. Buna karşılık ilmiyle amel edenlerin akıllı ve kâmil insanlar olduğunu söyleyen Fuâdî; iyi ve kötü, doğru ve yanlış, hak ve batıl gibi kavramlar etrafında nasihat vermeyi amaçlamıştır. Şair, mesnevide olayları tahkiye ederken metindeki tekdüzeliği kırmak için yer yer gazel, kaside ve kıt'a gibi

⁹¹⁰ İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, Dokuz Eylül Üniversitesi EBE, İzmir 1999, s. 38.

nazım şekillerini kullanmıştır. Bu nazım şekillerinin büyük bir bölümü nasihat içeriklidir. Fuâdî, hikâyeyi anlatırken aralarda konuyla ilgili ayet ve hadisler yoluyla çeşitli tavsiye ve öğütlerde bulunmuştur. Bu arada şairin, mesnevide *Layihâ* başlığı altında da nasihat tarzında bazı ifadelere yer verdiğini görmekteyiz. Müellifin bu üslubu eserin, kıssadan hisse çıkarmak bu yolla da nasihat vermek amacıyla yazılmış olduğunu göstermektedir. Bülbüliyyenin sebep-i te'lif bölümünde yer alan aşağıdaki beyitler, eserin yazılış amacını ortaya koymaktadır:

‘Aceb ‘ibret-nümâdur bu hikâyet
Meâlin anlamazlar ehl-i gaflet
‘İbâretten tuyarsın remz-i vâfî
Alursun hisseni sen dahî kâfî⁹¹¹

Bülbüliyye'deki nasihat içerikli manzumelerin ilki bazı kuşların bülbüle gıybet ve iftira etmesi üzerine söylenen pendiyie başlıklı bölümdür. Şair, bu bölümde kendi kusurlarını görmeyip başkalarının gıybetini yapan kibir içindeki insanları eleştirmektedir:

Kimi kezzâb kimi nemmâm u gammâz
Bakup kendü kusûrını görür az
Kimi olmuş sıfât-ı nefsi-şûma
Uyar şeytân gibi kibr ü rûsûma⁹¹²

Şairin Bülbüliyye mesnevisi içinde yer alan bir diğer nasihatnâmesi ise “*Kasîde-i Pendiyie-i Mûriyye Li'l-Müellifi*” başlığını taşıyan 20 beyitlik kasidedir. Kasidede nefsi-emmâre, kibir, zulüm ve cahillik gibi kötü vasıflardan bahseden şair, ancak zıkr ve ilim ile güzel ahlak sahibi oluncağını ifade etmektedir. Bu kasidenin ardından gelen manzume, pendiyeye ek niteliğindedir. Hz. Peygamber'in “*Mü'min mü'minin aynasıdır.*” hadisinden yola çıkan Fuâdî, kötü kimselerle arkadaşlık edenlerin onlar gibi olacağını söylemektedir. Buna karşılık kâmil insanlarla beraber olanların, onlara benzeyeceğini ifade etmektedir:

Anun ile eger olsan birâder
Vefa gelmez seni ider pür-âzer
Kimün kim kalb-i mir'âtı ola pâk
Dahî rûhı ola dâ'im ferah-nâk

Anun ile ider isen uhuvvet
Vefâ ile sana ider muhabbet⁹¹³

Müellifin mesnevide olayları anlattıktan sonra çoğunlukla Hz. Peygamber'e ait bir hadis-i şerife gönderme yaparak nasihatta bulunduğunu görmekteyiz. Örneğin bülbül hakkında diğer kuşların olumsuz konuşmalarına karşın Hz. Süleyman'ın bülbülün davranışlarını hayra

⁹¹¹ İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, s. 66.

⁹¹² İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, s. 67.

⁹¹³ İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, s. 72-73.

yorması üzerine şair, Hz. Muhammed'in “*Mü'minin durumunu iyiliğe yormak en doğru olan davranıştır.*” hadisini örnek vererek nasihatta bulunmuştur.⁹¹⁴

Bülbüliyye'deki önemli nasihatlerden biri de idareciler hakkındadır. Fuâdî, bu manzumesinde kadı, hâkim, vali ve sultanların ne tür vasıflara sahip olması gerektiğinden bahseder:

Eğer şer'yle hükm itmezse kâdı
Bu hâl ider kamu şerri tekâzı
Eger ihkâk-ı hakk itmezse hâkim
Tolar butlân ile cümle mehâkim
Eğer seyfiyle hükm itmezse vâli
Nizâm-ı âleme virür zevâli
Eger kahr ile hükm itmezse sultân
Olur a'vânı lâbüdd ehl-i tугyân⁹¹⁵

Mesnevinin son bölümlerinde yer alan başka bir nasihat manzumesinde Fuâdî, hased ve kinin kişinin dinine zarar verdiğini söylemektedir:

Derûnunda kimün olursa ise kîn
Za'îf olur anun kalbindeki dîn
Hased hiç nesneyi itmez ifâde
İder ancak hasûda gam ziyâde⁹¹⁶

Yukarıdaki örnekler, Ömer Fuâdî Efendi'nin Bülbüliyye'yi özellikle dinî ve ahlakî konularda nasihat vermek amacıyla yazdığını açık bir şekilde göstermektedir. Şairin mutasavvıf kişiliğinin bir yansıması olan bu tavır, bildirimize konu olan *Kasîde-i Pendiyye* isimli manzumesinde dinî, tasavvufî ve ahlakî konuların yanı sıra sosyal konuları da içerecek şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Ömer Fuâdî'nin *Kasîde-i Pendiyye* isimli manzum eseri, Milli Kütüphane FB 503/12 numarada bir mecmua içinde yer almaktadır. 133 beyitten müteşekkil olan nasihatnâme, aruzun “*Mef'û lü / Fâ'î lâ tün / Mef'û lü / Fâ'î lâ tün*” vezniyle nazmedilmiştir. Nasihatnâmede aruz kusurlarının çok fazla olduğu görülmektedir. Ömer Fuâdî gibi divan edebiyatı geleneğini iyi bilen ve uygulayan bir şairin bu kadar aruz kusuru yapmasının mümkün olmadığını düşünmekteyiz. Metindeki aruz kusurlarının sebebi, muhtemelen istinsahtan kaynaklanmaktadır. Metne hâkim olmayan veya istinsah konusunda tecrübeli olmayan bir müstensih'in bu tür hataları yapmış olması muhtemel görünmektedir. Bütün araştırmalarımıza rağmen eserin başka bir nüshasını da tespit edemediğimizden metindeki hataları düzeltmemiz mümkün olmamıştır. Ömer Fuâdî'nin eserleri üzerine yapılacak ayrıntılı araştırmalar sonucunda eserin müellif nüshasına ulaşırsa, bu aruz

⁹¹⁴ İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, s. 93.

⁹¹⁵ İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, s. 120-121.

⁹¹⁶ İlyas Yazar, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, s. 162.

kusurlarının kaynağı daha doğru bir şekilde anlaşılacaktır. Bu suretle vezin hatalarını düzeltmek de mümkün olacaktır. Çalışmamızda metindeki aruz kusurlarının çokluğundan dolayı her vezin kusuru için ayrıca dipnot düşülmemiştir.

Manzumenin başlığı “*Kasîde-i Pendiyye Berây-ı Hasb-i Hâl ibn-i Zamân Li-’Ömerü’l-Fu’âdî Kuddise Sırruhu*” şeklindedir. “er” kafiyeli manzume, kaside nazım şekliyle te’lif edilmiştir.

Ömer Fuâdî, kasidesinde monotonluğu kırmak için kıt’a, layiha ve beyt başlığı altında bölümlere de yer vermiştir. Bu bölümlerde şair, konuyla ilgili özet mahiyetinde ifadeler kullanmış, bu suretle metinde konu bütünlüğünü sağlama yoluna gitmiştir.

Manzume, nasihat verme amacıyla yazıldığı için anlaşılır ve sade bir dille söylenmiştir. Şair, sanatkârene söyleyişten uzak samimî bir dille ahlakî tavsiyelerde bulunmuş, yer yer konuyla ilgili hadis-i şerif ve darb-ı mesel tarzında sözlere de yer vermiştir.

Nasihatnâmesinin ilk 26 beytinde dinî, ahlakî ve sosyal konulara değinen Fuâdî, “*Tavsîf-i Sultân-ı Âdil*” başlığı altında dönemin padişahını öven 4 beyitlik bir bölüme yer vermiştir. Ardından ahlak konusunda bir kıt’a söyleyen şair, asıl konuya giriş yapar. Eskilerin, padişahı bir ağaca benzettiğini söyleyen şair, halkın ise bu ağacın kökleri olduğunu eğer halk sağlam ve sıhhatli olursa ağacın da kaim olacağını ifade eder. Fuâdî, bu tespiti yaptıktan sonra halkın yozlaşan yönlerini ortaya koyar. Halk arasında hırsızlık, yalan, rüşvet, fitne, zulüm, israf ve hile gibi kötü vasıfların arttığını söyler.

“*Neftce-i Kasîde-i Pendiyye*” ve “*Hâtîme-i Pendiyye*” başlıkları altında ise bu kötü vasıflara karşı yapılması gerekenleri sıralayan şair; kurtuluşun nefis terbiyesinden geçtiğini, bunun için bir mürşide bağlanılması gerektiğini belirtir. Kasidenin sonunda aynı vezinde tasavvufî bir de gazel yer almaktadır.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi Fuâdî’nin pendiyyesinde dinî, ahlakî konular dışında sosyal hayata yönelik birçok nasihat yer almaktadır. Pendiyye’de özellikle sosyal içerikli nasihatların bulunması, eserin bir tarih belgesi gibi dönemin ahlakî tavırları, anlayışları, değer yargıları, devlet ve halk kademesindeki değişme ve gelişmeleri göstermesi bakımından önemini artırmaktadır. Bu çerçevede nasihatnâmede tespit ettiğimiz belli başlı konular şunlardır.⁹¹⁷

1. Dinî ve Tasavvufî Konular

İslamî Türk edebiyatının en önemli kaynağı dindir. Bu açıdan hemen hemen bütün nasihatnâmelerde dinî ve tasavvufî konular üzerinde önemle

⁹¹⁷ Ömer Fuâdî’nin nasihatnâmesinde işlenen konularla ilgili başlıklar değerlendirilirken büyük ölçüde Mahmut Kaplan’ın “*Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular*” başlıklı makalesinden istifade edilmiştir.

durulmuştur. Ömer Fuâdî de geleneğe uygun bir şekilde nasihatnâmesinde bu konulara yer vermiştir.

Şair, her şeyden önce kâinata düzen veren en önemli unsurun din ve dinin kuralları olduğunu söyler. Din olmazsa insan ve âlemin de var olmayacağını ifade eder:

Dîn ü şerî'at durur 'âleme viren nizâm
Dînde esâs olmasa 'âlemi âdem n'ider (54b)

Fuâdî, eskiden herkesin dindâr olduğunu fakat artık her şeyin değiştiğini, fâsıkların yiğit olarak anıldıklarını söyler:

Bahâdır u dilâver dîndârdı ezelde
Kanda var ise fâsık şimdi odur dilâver (54b)

Fitne ve bidatin arttığını ifade eden şair, bunların kıyametin yaklaştığına dair işaretler olduğunu da belirtmektedir:

Fitne ile bid'atin oldı zuhûri gâlib
Böyle kalursa eger şeksiz kıyâmet kopar (54a)

Devr-i Zühal olmanın geldi kulûba fetret
Nuhûsetiyle oldı sözleri dâ'im hezer (54b)

Tabi, âhir zamanın özelliklerinden biri de zulüm ve kötülüğün yayılmış olmasıdır. Bu duruma hiçbir şey engel olamamaktadır:

Zulm [u] fisk u 'isyân oldı bu dem âşikâr
Def'ine çâre kalmadı nehy-i münker (54a)

İnsanların dünya sevgisine kapılmaları da, bu kötülüklerin sebeplerindedir:

Sevdâ-yı hubb-ı dünyâ rûy-ı dilin kızardup
Ağarmaga sa'y için virmedi fûls-i ahmer (54b)

Zaman öyle kötüdür ki dinin en önemli emirlerinden olan sıla-ı rahim terk edilmiş, akrabalar ve dostlar birbirine düşman olmuştur:

Devr-i zamân ol kadar döndi bu dem 'aksine
'Akreb ü hasm oldılar ekârib ü hısımlar (54b)

Hîç müdâvât itmesen kimse ile hâs u 'âm
Araya müfsid girüp dostını düşmen ider (54b)

Fuâdî, bütün bu olumsuzluklara karşın kurtuluş reçetesini de sunar. Dinin emirlerine uyulduğu, ilme önem verildiği zaman insanların bu kötü vasıflardan kurtulacağını ifade eden şair, mürşid-i kâmillerin nasihatlarına herkesin kulak vermesi gerektiğini de söyler:

Şerî'atda 'âmil ol tarîkata kâmil ol
Ma'rifetde fâzıl ol hakîkatda bul makarr (55a)

Şerî'at u tarîkat ma'rifet ü hakîkat
Nûrun 'ala nûr olup cân u dil oldı enver (55a)

Mürşid-i kâmillerin pendini gûş eyleyen
Gevher-i 'irfân alup cân kulağına takar (55a)

Nasihatlara kulak verenler elbette nefsini terbiye edecektir:
Tâleb-i sâdık isen nefsini ifnâ idüp
Gayret-i akrânla ma'rifete bul zafer (55a)

2. Genel Ahlâkla İlgili Konular

Nasihatnâmelerde sıkça değinilen konulardan biri de ahlakî mevzulardır. Özellikle fertlerin toplum içinde davranışlarını etkileyen dolayısıyla toplumun bütününe ilgilendiren ahlak, Ömer Fuâdî'nin nasihatnâmesinde de önem verilen konulardan biridir.

Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde Müslümanların en önemli vasıflarından biri olarak doğru sözlü olmaları ve yalan söylememeleri özellikle vurgulanmıştır. Buna karşılık Fuâdî, yaşadığı devirde insanların bu hususa dikkat etmediğini söylemektedir:

Kalbinde istikâmet olmamağın ekserin
Kızb ile bühtân u zem geldi dile ser-te-ser (53b)

Şair, özellikle ticaret yapanların yalan ve hileye başvurduklarını ifade etmektedir:

Bey' ü şîrâda kızb ü hîle çoğaldı gâyet
'Aceb durur bu insân anlamadı nef' ü zarar (54b)

İslamiyetin çirkin gördüğü sıfatlardan biri olan gıybet de oldukça yaygındır. Öyle ki bir kişinin iyi vasıfları artık konuşulmamaktadır. Fakat olsa ki aynı kişinin kötü bir vasfı olsa, hemen bütün cihana yayılır:

Bir kimse bir mü'mini gıybet ile itse yâd
Şöyle inanır işiden sanki didi gerçek er
Bir kimse bir mü'mini eylüğünü söylese
Üçüncü de işiden söylemeden vaz geçer
Ammâ ki bir mü'minin kemliğini söylese
Her işiden söyleyüp olur cihâna eşher
Gıybet ü iftirânın sanki günâhı yokdur
Nasla sâbit iken kayırmayup iderler (53b)

Ahlakî değerlerin zayıfladığı bir toplumda insanlar, birbirlerine olan güvenlerini de kaybederler. Bu yüzden bir kişi diğerinden incindiğinde hemen onun sırlarını başkalarına söyler:

Dostı olan dostının saklamaz oldı sırrın
Hemân ki bir incine bin dürlü sırrın açar (54b)

İslam tasavvufu ve ahlakında günahların örtülmesi hatta günah işleyen kişinin bile kendi günahları hakkında konuşmaması beklenir. Fakat zaman öyle kötüdür ki insanlar kendi ayıplarını, günahlarını bırakıp başkalarının günahlarını araştırmaktadır. Halbuki insanlar, önce kendi kusurlarını görmelidirler:

Şimdi ki halk anlamaz kendü şu'metlerini
Anın çün gayrının 'ayb u kusûrını arar (54b)
Dime kimesne 'aybın kendü 'uyûbun gözet
Kendü 'aybın bilmeyen olur 'uyûba mazhar
Kimseye 'aybın dime meger ki pend idesin
Bu vech ile olmasa zâyî' idersin güher (55a)

Gıybet eden, başkalarının ayıplarını araştıran insanlarda elbette haya duygusu da kalmamıştır:

Pîr ü cüvân ekseri terk-i hayâ itdiler
Anlamadan kaldılar pîr kadrini tâzeler (54b)

Fuâdî, yaşadığı dönemdeki en büyük ahlakî zaaflardan biri olarak israfi özellikle zikretmektedir. Halbuki kişi, ayağını yorganına göre uzatmalıdır:

Yorgana göre kösil dinse ana pend için
Harîs olup 'aceble kendüyi medyûn ider (54b)

3. Sosyal Hayata Dair Eleştiriler

Nasihatnâme türünde yazılan bazı manzumelerde özellikle yazıldıkları dönemlerdeki kurum ve kişilerden şikâyet konusu işlenmiş; oldukça ağır bir sosyal eleştiri üslubu ile sosyal yergiye yer verilmiştir.⁹¹⁸ Bu bakımdan devlet ve halk arasındaki ilişkilere sıkça değinilmiştir. Ömer Fuâdî, devleti temsil eden padişahı bir ağaca, halkı ise bu ağacı ayakta tutan köklere teşbih etmiştir. Bu teşbih, bir anlamda günümüz demokrasi anlayışını da ifade etmektedir. Çünkü demokrasinin en önemli unsurlarından biri de iktidarların, gücünü, yönetmeye talip olduğu halktan almasıdır. Fuâdî, bu anlamda yöneten ve yönetilen arasındaki ilişkilerin önemli olduğuna vurgu yapmıştır:

Pâdişeh bir şecerdir köki durur ra'yyet
Kökledir sebâtı her şecerin ey püser (54a)

Aşağıdaki beyitlerden Ömer Fuâdî'nin yaşadığı dönemde özellikle padişaha karşı ayaklanmaların olduğu anlaşılmaktadır. Fuâdî'nin 17. asrın başında posta oturduğu yıllarda Celâlî İsyanları, Anadolu'da yeniden ortaya çıkmıştır. O dönemde Osmanlı tahtında oturan I. Ahmet (1603-1617)'in bu ayaklanmalara karşı fermanlar çıkardığı bilinmektedir. Fuâdî, muhtemelen bu isyancıları kastederek padişahın fermanına uyulmadığını söylemektedir:

Havf itmeyüp Hudâ'dan 'âleme zulm itdiler
İtmediler itâ'at pâdişehine kullar
Pâdişeh-i pür-ferin emri tutılmaz oldu
Anın-çün kalmadı dîn ü şerî'atda fer (54a)

Bu ayaklanmayı fırsat bilen o dönemin yerel yöneticileri ve memurlar da halka zulmetmektedir. Aşağıdaki beyitte Fuâdî'nin halktan bahsederken *ra'yyet* ve *kul* ifadesini kullanmasından bu zulmü yapanların o bölgenin yöneticileri olduğu anlaşılmaktadır:

Ra'yyetin zulm ile mâlın alup kulları
Saltanat dîvârının şimdi esâsın kazar (54a)

Fuâdî'nin şikâyetinin muhatabının yerel yöneticiler olduğu aşağıdaki beyitlerde açıkça görülmektedir. Şair, yol kesen haramîlerin şimdi şehirde halkı haraca kestiğini söyleyerek dolaylı yoldan yöneticileri suçlamaktadır:

Yol kesici harâmî belde gezerdi ol
Şimdi bilâd içinde halkı guruşa keser (54a)
Halk, zâlimlerin zorbalıkları altında inlemektedir:

⁹¹⁸ Mahmut Kaplan, "Manzum Nasihat-nâmelerde Yer Alan Konular", s. 181.

Âteş gibi re‘âyâ üzre çıkup atlılar
Zûrba cihânı yakdı ‘âleme düşdi şerer
Zâlimde hiç kalmadı zerre kadar merhamet
Mazlûm olanlar ağlar zâlim olanlar güler (53b)

Yöneticiler kendi isteklerine göre vergi koymaktadır. Halk bu yüzden bir kuruşa muhtaç hâle düşmüştür. Aşağıdaki beyitte geçen *salgun* kelimesi “*salma yoluyla alınan vergi, keyfi vergi*”⁹¹⁹ anlamına gelmektedir:

Altun guruş ehline mazlûmlar oldu muhtâc
Zâlimlerin salgunı itdi anları der-be-der (54a)

Bu dönemde rüşvet de artık gizli bir şekilde alınmamaktadır. Dönemin yöneticileri, devletin imkânlarını kendi menfaatları için kullanmaktadır. Buna karşılık Ömer Fuâdî, rüşvet alanların eninde sonunda ellerindeki zenginliği kaybedeceklerini ifade etmektedir:

Harâm olan irtîşa gizlü idi ezelden
Şimdi alanlar anı âşikâre alurlar
Rüşvet ile ‘âleme geldi ziyâde fetret
Mürteşî buldı ginâ olur sonunda efkar (54a)

Osmanlıda saltanatın sembollerinden sayılan hutbe okunması ve padişah adına para basılması geleneğine telmihte bulunan Fuâdî, paranın değeri ile oynandığını da söylemektedir. Bunun sonucunda ekonomide de bozulmalar başlayacaktır:

Pâdişehin kuvveti hutbe ile sikkedir
Hutbe yerinde ammâ sikkesini bozdılar
Guruşları sûretin küffâr-ı bed-fi’âlin
Ceblerine kondılar cânlarına basdılar(54a)

Yozlaşan sadece idareciler değildir. Ticaret ehli de yönetimin zaafiyetinden istifade ederek hileye başvurmaktadır:

Bey’ ü şîrâda kizb ü hîle çoğaldı gâyet
‘Aceb durur bu insân anlamadı nef’ ü zarar
Fâ’ide-i kâzibe tâciri mağrûr idüp
İtmediler ehl-i sûk böyle ziyândan hazer (54b)

Bu tür tacirler, namaz kılmazlar ve zekâtlarını da vermezler. Bunların sonu elbette cehennemdir:

Namâzı kılmasa zekâtını virmese
Kârûn gibi mâlıyla bir gün anı yer yutar
Bir gün anı iledüp bâzâr-ı dûzah içre
Altunla akçesin gevdesine basarlar (54b)

Bütün bunların en önemli sebebi cehalettir. Çünkü cahil insanlar doğru ve yanlış birbirinden ayıramazlar:

Bâtıl u hak farkına ekserî kâdir degil
Jeng-i cehâlet itmiş âyînesin mükedder (53b)

⁹¹⁹ Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1983, s. 178.

Cehaletin olduğu yerde elbette ki ilme de itibar edilmemektedir. Bu zamanda herkes mal ve makam hırsıyla ârifleri hor görmektedir. Halk, zengin ama cahil olanlara itibar etmektedir.

Hubb-ı mâl u riyâset buldı ziyâde rağbet

Hakâretle görindi 'ârif ü ehl-i hüner

İtdi zamâne meyli câhil ü bed-hûlara

'Âlim ü ehl-i hikmet söylemegi kesdiler (53a)

Ma'ârif ü 'ulûma kalmadı hiç i'tibâr

Şimdi ki halk içinde mâl u gınâ mu'teber (54b)

Ömer Fuâdî yaşadığı dönemi ahir zaman olarak nitelendirmektedir. Böyle bir zamanda sır saklayan gerçek dostlar kalmamıştır. Öyle ki dost kimdir, düşman kimdir, anlamak mümkün değildir:

İmdi sırrın itme fâş câh-ı gama atarlar

Müdâra it dâ'ima uhuvvetle bürâder

Hîç müdâvât itmesen kimse ile hâs u 'âm

Araya müfsid girüp dostını düşmen ider (54b)

Toplumun en önemli yapı taşı olan aile de bu dönemde yozlaşma ve bozulmadan etkilenmiştir. Anne ve babaların sözü dinlenmez olmuştur. Çocuklar, ailelerine isyan etmektedirler. Kız çocukları annelerine, erkek çocukları ise babalarına asi olmuşlardır. Anne ve babaların bütün emeklerine karşı onlar nankörlük yapmaktadır:

Annesinin hakkını gözlemez oldu kızlar

İtâ'at itmez oldu atasına ogullar

Mehdî olup ogullar mehd-i safâda yatdı

Bildürmedi bu zevkı nefsine nev-i safer

Mehdîligin bilmeyüp şimdi dalâle düşdi

Mâderine itdi 'âk-ı gaflet hâl-i kiber

Nân u nemek yir iken melîh idi atası

Bu ni'meti unutdı şimdi başına kakar

Şîr-i şîrîn emerken tatlu idi annesi

Acı söziyle şimdi kalbine virdi keder

Vâlid ile vâlide eylüğünü bilmeyen

İki cihânda olmaz eylükle mu'ammer (55a)

Aile ilişkilerindeki bu yozlaşma, komşuluk ilişkilerine de yansımıştır. Artık kimse komşusuna güvenmemektedir:

Konşılarn her biri emîn idi konşıya

Şimdi mazinne oldu hıyânet ile ekser (54b)

Fuâdî, bütün bu tespitlerinin ardından artık kimseden iyilik beklemenin doğru olmayacağını söyler. Hatta bırakın iyiliği, kimsenin kimseye zararı olmasın yeter, demektedir:

İmdi gel itme recâ kimseden eylük ile

Halkda nef' kalmadı oldılar ehl-i zarar

Hem bu zamân halkının eylüğünden geçildi

Tek zararı olmasun şimdi anadır nazar (55a)

Sonuç

“*Din nasihatî*” sözünden feyz alan divan şairlerinin önemli bir kısmı te’lif ettikleri nasihatnâmeler vasıtasıyla, yaşadıkları dönemin dinî, ahlakî ve özellikle sosyal hayatıyla ilgili gözlem ve tecrübelerine yer vermişlerdir. Bu gözlem ve tecrübeler, sadece okuyucu eğitmek amacıyla kaleme alınmamıştır. Bu tür eserler, okuyucuya nasihat verirken aynı zamanda yazıldıkları dönemin devlet ve toplum yapısını, ahlak anlayışını, değer yargılarını ve sosyal hayatını da yansıtmaktadır.

Tarihî süreç içerisinde şartların ve anlayışların değişmesiyle nasihatnâmelerin de muhtevasında farklılıklar görülmektedir. Nasihatnâmelerde; her devirde geçerli olan hak, adalet, doğruluk, cömertlik gibi evrensel ahlakî değerler yanında devletin ve toplumun çözülmeye başladığı, toplumun yozlaştığı durumlar da konu olarak işlenmiştir. Toplumların daha çok çözüme dönemlerinde kaleme alınan nasihatnâmelerde, bozulma emaresi gösteren alanlara yönelik nasihatların daha da arttığı görülmektedir.

Ömer Fuâdî’nin yaşadığı zaman dilimi; Osmanlı’nın siyâsî, sosyal ve kültürel anlamda duraklama ve gerilemeye başladığı bir dönemi kapsamaktadır. Toplum meselelerine duyarlı bir şair olan Ömer Fuâdî, devlet kademelerinde ve halk arasındaki çözümlenin farkında bir insandır. Yaşadığı dönemdeki bozulmayı, açık yüreklilik ve samimi bir dille yazmış olduğu nasihatnâmesinde ifade etmiştir. Bu suretle hem yaşadığı devrin sosyal hayatına bir ayna tutmuş hem de günümüze de hitap eden bir çok öğüt ve tavsiyelerde bulunmuştur.

Kaynakça

ABDÜLKADİROĞLU, *Abdülkerim, Halvetîlik’in Şabâniyye Kolu Şeyh Şabân-ı Velî ve Külliyesi*, Kastamonu Şeyh Şabân-ı Velî Derneği Yay., Ankara 1991.

ARSLAN, Mehmet, “Divan Edebiyatında Nasihat-nâmeler (Pend-nâmeler) ve Vak’a-nüvis Es’ad Efendi’nin Pend-nâmesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, Sayı: 4, 2004, s. 5-80.

BİLGİN, Azmi, *Emre Terceme-i Pendnâme-i Attâr*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1998.

Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: I, (hzl: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000.

DEMİRCİOĞLU, Ziya, *Şeyh Şabân-ı Velî ve Postnişinleri*, Kastamonu Şabân-ı Velî Derneği Yay., Kastamonu 1990.

DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara 1983.

DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1983.

EMİROĞLU, Selim, *Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, Selçuk Üniversitesi EBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2010.

Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Cilt: IV, (hızl: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi Yay., İstanbul 2006.

KAPLAN, Mahmut, “Manzum Nasîhat-nâmelerde Yer Alan Konular”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 9, 2001, s. 133-185.

LEVEND, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt: I, TTK Basımevi, Ankara 1988.

LEVEND, Agâh Sırrı, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız” *TDAY Belleten*, 1963, s. 89-115.

OZANOĞLU, İhsan, *Şa'bân-ı Velî Menâkıbı*, Kastamonu 1967.

Ömer Fuâdî, *Kasîde-i Pendiyye*, Milli Kütüphane FB 503/12, v. 53b-55a.

TATCI, Mustafa, “Şeyh Ömer Fuâdî ve Sadefiyyesi”, *Yedi İklim*, 1993.

YAZAR, İlyas, *Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni*, Dokuz Eylül Üniversitesi EBE, İzmir 1999.

YAZAR, L. Nihal, *Halvetiliğin Şabâniyye Kolu-Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme*, Mas Matbaacılık, Ankara 1985.

YILDIRIM, Nimet, “Fars Öğüt Edebiyatı”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: V, Sayı: 16, 2005, s. 51-72.

YILMAZ, Necdet, *XVII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf*, Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

ŞA'BÂNİYE TEMSİLCİLERİNDEN ÖMER FUADÎ'NİN 'TÜRBNÂME' RİSALESİ: TASAVVUF KARŞITLARINA VERİLEN CEVAPLARA BİR ÖRNEK

Yrd. Doç. Dr. Hamdi KIZILER

Karabük Üniversitesi, Türkiye

Özet

Şeyh Şa'ban Velî'nin halifelerinden ve Şa'baniye Tarikatı'nın yayılmasında önemli rolü olan Ömer Fuadî, şeyhinin mezarı üzerine bir türbe yaptırmak istemiştir. Tasavvufa ve tasavvuf ehline karşı olanlar bunu bir fırsat olarak görmüşler ve evliya kabirleri üzerine türbe yapılması, türbelerde kandil/mum yakılması, türbelerin devlet erkanı parasıyla yapılması, türbelerin ziyaret edilmesi gibi konulardan hareketle itirazlarda bulunmuşlardır. Ömer Fuadî, tasavvuf karşıtlarının eleştirilerine cevap vermek üzere Türbenâme adlı bir risale kaleme almıştır. Bu çalışmada, örnek olması bakımından XVII.yüzyılda yaşayan bir sufînin karşılaştığı itirazlar ve bu itirazlara verdiği yazılı cevaplar ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler : Şeyh Şa'ban Velî, Ömer Fuadî, türbe, tasavvuf karşıtlığı.

Abstract

Omar Fuadî is one of caliphs of Sheikh Shaban-i Wali, furthermore, he has very important role in the spread of Shabaniyya Sect. He would like to build a tomb for his sheikh. Those opposed to sufism and sufi followers saw it as an opportunity, and made objections about building tombs over the saint graves and visiting them, lighting lamps / candles in tombs.and building the tombs using money from the state treasury. Omar Fuadî, in response to criticism from opponents of sufism, wrote a treatise called Türbenâme. In this study, in terms of an example, the objections faced and the answers given to those objections by a sufi who lived in XVIIth century were discussed.

Keywords: Şeyh Şa'ban Velî, Ömer Fuadî, tomb, opposition to sufism.

Giriş

Hayat serüveni boyunca insanoğlu, akıl ve iradesi sonucu sahip olduğu özgürlüğü kullanarak birçok şeyi ya benimseyip kabul etmiş veya karşı çıkıp reddetmiştir. İnançlar, düşünceler, olaylar insanoğlunun beğendiği veya

reddettikleri arasında yer almıştır. Tasavvuf düşüncesi de bundan nasibini almış, birçok insan tarafından benimsenip ilgi duyulduğu halde karşı çıkanları da olmuştur. Üzerinde yaşadığımız Anadolu topraklarında bunun örneklerini görmek mümkündür. Kültür ve düşünce tarihimiz açısından önemli görülen Kadızâdeliler ile Sivasîler arasındaki çekişmeler buna verilebilecek örneklerden biridir.

Mutasavvıfların bir kısmı tasavvuf karşıtlarına sözlü mücadele verirken bir kısmı da bu mücadeleyi yazdıkları kitap ve risalelerle sürdürmüşlerdir. Tasavvuf karşıtlarına yazdığı bir risale ile cevap veren mutasavvıflardan biri de Şa'baniye Tarikatı⁹²⁰ temsilcilerinden XVII. yüzyılda yaşamış olan Derviş Ömer Fuadî (ö.1045/1636)'dir.

Tasavvuf ehli, İslam dininin ilk devirlerinden itibaren dinlerini bütün insanlara tebliğ edip yaymayı bir vazife olarak telakki etmişlerdir. Bunun için her türlü fedakarlığı göze alarak kendilerini hak yoluna adayan sufi dervişler, pek çok bölgede yoğun bir tebliğ faaliyeti sürdürerek İslam'ı oralardaki insanlara tanıtip sevdirmişler ve Müslüman olmalarına vesile olmuşlardır. Horasan, Hint Yarımadası, Türkistan, İran, Anadolu, Balkanlar ve Kuzey Afrika'ya İslam dinini ilk defa tanıtanlar genellikle tasavvuf mensupları olmuştur.⁹²¹

Tasavvuf mensuplarının duygu ve düşünceleri ile manevi (iç) dünyalarının otantik bir şekilde dışa vurumu sonucu sergiledikleri davranışları, zaman içinde toplumlarda pratik karşılık bulmuş ve kurumsallaşarak tarikat şeklinde tezahür etmiştir. İnsanın özünü hedef alması itibariyle tarikatlar, sadece bireylerde değil, genel olarak kitlelerin sosyo-

⁹²⁰ Şa'baniye Tarikatı, Şeyh Şa'ban Veli'ye nispetle bu isimle anılan Halvetiye Tarikatı'nın Cemaliye kolundan türeyen bir ekoldür. Tarikatın piri Şeyh Şa'ban Veli, Kastamonu'da doğmuş, ilk tahsiline burada başladıktan sonra eğitimini tamamlamak üzere İstanbul'a gitmiştir. Oradan icazet alıp Kastamonu'ya dönerken Bolu'da Hayreddin-i Tokadî ile karşılaşmış ve ona intisab etmiştir. İlk manevi eğitimini burada tamamlayarak hilafet almıştır. Daha sonra memleketi Kastamonu'da irşad vazifesinde bulunmak üzere görevlendirilmiştir. Önce Hünsâlar Câmii'nde halkı irşad etmeye başlamış daha sonra Halvetî tarikatı mensuplarından Şeyh Sünnetî Efendi tarafından yaptırılan dergahta vefatına kadar sohbetlerine ve irşad görevine devam etmiştir. Şeyh Şa'ban Veli 975/1568 yılında vefat etmiştir. Aralarında Ömer Fuadî gibi şahsiyetlerin bulunduğu birçok halifeler yetiştiren Şeyh Şa'ban Veli'nin öğretileri başta Anadolu olmak üzere Rumeli, Mekke, Medine, Suriye, Mısır, Hicaz, Tunus, Fas, Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bkz. Ömer Fuadî, Menâkıb-ı Şerîf Pîr-i Halvetî Hazreti Şa'bân-ı Velî, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Bölümü, no:478, (matbu Kastamonu 1294); Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâyı Ebrâr fi Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Bölümü, no:2309, c.III. ss.385 vd; Bandırmalızâde Ahmed Münib, Mir'âtu't-Turuk, Dersaadet, 1306, s.36; Sadık Vıcdânî, Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye'den Halvetiyye, Evkâf-ı İlmiyye Matbaası, İstanbul 1338-1341, ss.62-64.

⁹²¹ Osman Türer, "Batı'nın İslam'ı Tanımasında Tasavvufun Rolü", Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf, haz.: Coşkun Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1991, ss.143-176.

kültürel, siyasi ve hatta ekonomik dokusu üzerinde önemli etkiye sahip olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluşundan itibaren sultanların hemen hepsinin mutasavvıflara değer verip onlara yakın durmalarının en belirgin sebeplerinden biri, bu kesimin bütünleştirici irade üzerinde etkileyici bir güce sahip olmasıdır. Bu değer ve ilgi sadece kuruluş ve yükseliş dönemlerinde değil, devletin güç ve imkan bakımından zirveye ulaştığı dönemlerde de devam etmiştir. Hatta devletin tarikatlara olan ilgi ve desteği bazen o dereceye ulaşmıştır ki, "*mana sultanları*" olarak da kabul edilen tarikat şeyhlerinin diğer bütün otoritelerden, söz gelimi ilmî, askerî hatta siyasî otoritelerden bile üstün tutuldukları olmuştur. Devlet protokolünde yer alan şeyhler, her ne kadar "dîvân-ı hümâyün"da temsil edilmeseler de geniş kitleler üzerindeki büyük nüfuzlarının yanı sıra devlet ricâlini de bu nüfuz ile tesirleri altına almayı başarmışlardır.⁹²²

Osmanlı yönetiminin mutasavvıf ve ulemaya gösterdiği hoşgörü, hem mutasavvıfların çeşitli bölgelerde kendi tarikatlarını kurarak düşüncelerini yayma imkanı ve fırsatı bulmalarında hem de bir çok medresenin açılıp faaliyete geçmesi ve ilmî hayatın gelişmesinde etkili olmuştur.⁹²³ Buna karşılık, ulema ve mutasavvıflar da gerek sultan ve idarecilere karşı gerekse kendi aralarında veya farklı düşünce hareketlerine karşı hoşgörülü ve saygılı davranmışlardır.

Esasen İslam tarihi boyunca mutasavvıflar ile ulema, günlük hayatın akışı içinde toplum ile yöneticiler arasında köprü vazifesi görmüş, insanoğlunun gereksinim duyduğu maddi kurallar ile manevi denge arasındaki ahengi düzenleyerek fert ve toplumun ıslahı veya muhtemel bozulmalara fırsat vermemek için önemli gayretler göstermişlerdir. Bu birliktelik, bütün varlıkların Allah'tan gelmesi ve O'nun bir emaneti bilinciyle hareket edilmesi sonucunda sağlanmış ve yüzyıllarca -bir kısım nadir durumlar hariç- devam ede gelmiştir.

Zaman içinde mutasavvıflar ile ulema, din ve insanı kendi anlayışlarına göre farklı biçimlerde algılamışlar ve bu durum aralarında uyumsuzlukların doğmasına sebep olmuştur. Dönemsel farklılıkların getirdiği uyum ve uyumsuzluklar bir tarafa bırakılırsa özellikle Anadolu toprakları üzerinde ortaya çıkan ilk ayrılık hareketi⁹²⁴, XVI. yüzyılda Birgivi Mehmed Efendi⁹²⁵

⁹²² Resat Öngören, Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadolu'da Süfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl), İz Yayıncılık, İstanbul 2000, s.183; Cengiz Gündoğdu, "Pâdişah-Tarikat Şeyhi Münasebetleri Açısından Aziz Mahmûd Hüdâyî ve Çağdaşı Abdülmecid-i Sivâsî", Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2005, İstanbul 2005, s.16.

⁹²³ İrfan Gündüz, Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri, Seha Neşriyat, İstanbul 1983, s.28.

⁹²⁴ Mustafa Aşkar, ulema ile meşayih arasındaki ihtilafların, I. Mehmed Çelebî (1413-1421) döneminde ortaya çıkan Şeyh Bedreddin (823/1420) olayı ile başladığını, daha sonra Sultan II. Murad (1421-1451) döneminde 848/1444 yılında Molla Fahreddin Acemî'nin bir Hurûfî şeyhini dinsizlikle itham etmesi, şeyhin idam edilmesi ve Şeyhulislâm Ebussuud Efendi (982/1574)'nin fetvasıyla Bosnalı Şeyh Hamza Balî (969/1561)'nin idam edilmesi ile devam

(981/1573)'nin yönetime ve bazı mutasavvıflara karşı cephe almasıyla başladığını söylemek mümkündür.⁹²⁶ Şeyhülislam tarafından mutasavvıflar aleyhine verilen idam kararları ile devletin çeşitli sebeplerle gücünü kaybetmesi, buna bağlı olarak kurumlar arası denge ve dayanışmanın da bozulması neticesinde, ordunun saraya, medresenin tekkeye, vaizlerin tarikat mensuplarına saldırmaları sonucu ortaya ulema ile meşayih arasında tartışmalar ve uyumsuzluklar çıkmıştır.⁹²⁷

Mezarlara türbe yapılması, türbelerde mum ve kandil yakılması, tekkelerde zikir, devran ve sema yapılması, bunların dinen caiz olmadığı iddia edilmesi gibi konularla ilgili başlayan tartışmalar, XVII. yüzyılda tekke ve medrese ayrılığını körüklemiş ve Osmanlı düşünce ve kültür tarihinde asırlar boyu sürecek olan bir ayrılık hareketini ortaya çıkarmıştır. İşte bu harekete, başını İstanbul'da Kadızâde Mehmed Efendi⁹²⁸ (1045/1635) adında bir vaiz ile karşısına çıkan Sivasî Tekkesi şeyhlerinden Abdülmecid Sivasî Efendi⁹²⁹ (1049/1639)'nin çekmesi nedeniyle Kadızâdeliler Hareketi veya Kadızâdeli-Sivasî çekişmesi denilmiştir.⁹³⁰ Kadızâdelilerin başlattığı bu karşı

ettiğini söylemektedir. Bkz. Mustafa Aşkar, Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.35.

⁹²⁵ Birgivi Mehmed Efendi, Balıkesirli olup Ali adındaki bir müderrisin oğludur. Kuvvetli bir vaiz, sözünden çekinmeyen, dönemindeki bidatlara karşı sert çıkışlar yapmış bir kimsedir. Bir ara tarikata intisab ettiyse de tasavvufu uyuşmamış ve zahiri ilimlere yönelmiştir. Birçok risale ve eserinin yanı sıra en meşhur eseri Tarikat-ı Muhammediyye'dir. 981/1573'de Birgi'de vefat etmiştir. Birgivi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, c.III/I, s.355; Ahmet Turan Arslan, İmam Birgivi Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, Seha Neşriyat, İstanbul 1992; Emrullah Yüksel, "Birgivi", DİA, c.VI, ss.191-194.

⁹²⁶ Arslan, İmam Birgivi, ss.69-76; Ahmet Yaşar Ocak, "İbn Kemal'in Yaşadığı XV-XVI. Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı", (Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu Tebliğleri içerisinde), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1986, ss.33-35.

⁹²⁷ Mustafa Kara, Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler, Dergah Yayınları, İstanbul 1990, s.94.

⁹²⁸ Kadızâde Mehmed Efendi 990/1582 yılında Balıkesir'de doğmuş, Birgivi'nin talebelerinden ders almıştır. İstanbul'da tahsilini tamamlayarak icazet aldıktan sonra, uzun süre Murad Paşa Camii'nde ders vermiştir. Ayasofya'da vâizlik yaparken 1045/1635 yılında vefat etmiştir. Bkz. Katib Çelebi, Fezleke-i Katib Çelebi, Ceride-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1287, c.II, ss.182-183; Mehmed Murad, Tarih-i Ebu'l-Faruk, Matbaa-i Amidi, İstanbul 1329, c.VII, s.57; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c.III/I, s.355.

⁹²⁹ Abdülmecid Sivasî, Şeyh Muharrem Efendi'nin oğludur. İstanbul'a geldikten sonra, 1000/1591-92 tarihinde Sivasî Tekkesi'ne şeyh olmuştur. Yeni Camii'de Sultan Ahmed Han tarafından vaiz olarak görevlendirilmiştir. 1049/1639 yılında vefat etmiştir. Bkz. Mustafa Naimâ Efendi, Ravzatü'l-hüseyin fi hülâsât ahbârî'l-hafikayn, Matbaa-i Amire, İstanbul 1282, c.VI, s.218. Bu zât için ayrıca bkz. Cengiz Gündoğdu, Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

⁹³⁰ Ahmet Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış; Kadızâdeliler Hareketi", Türk Kültürü Araştırmaları, y.:XVI-XVII, 1-2 (1979-1983), Ankara 1983, s.208;

çıkış, eksik bilgili, kültürsüz, aşırı ve mutaassıp kişilerin temsil ettiği bir hareket olarak kabul edilmiştir.⁹³¹

Kadıızâdeliler-Sivasîler meselesi XVII. yüzyılda İstanbul'da başlamış olmasına rağmen Anadolu'da da kendisini hissettirmiştir. Zamanla taraflar arasında özellikle ulema sınıfı amacını aşan tutum ve açıklamalar yapmış olsa da, mutasavvıflar mutedil bir yol izleyerek akla ve nakle dayanmışlardır.

XVII. yüzyılın ilk yarısında Kastamonu'da yaşayan Şa'baniye Tarikatı'nın temsilcilerinden Ömer Fuadî, başını bir kısım vaiz ve kendini bilmez mutaassıp kesimin çektiği tasavvuf karşıtlarının eleştirilerine maruz kalmıştır. Ömer Fuadî, Şeyh Şa'ban Velî'nin mezarına yaptırmak istediği türbe üzerine ortaya çıkan birçok haksız dedikodu ve eleştirilere cevap vermek amacıyla Türbenâme adıyla bir risale kaleme almıştır.

Günümüzde hala varlığını koruyan bu tür meseleler, esasen tasavvuf tarihi boyunca tasavvufa ve tasavvuf ehline karşı çıkma nedenlerinin en başında devam ede gelmiştir. Ömer Fuadî'nin yaşadığı XVII.yüzyılda da mutasavvıflara yapılan saldırıların varlığı, Fuadî'nin verdiği cevaplardan anlaşılmaktadır. Ayrıca o dönemde tasavvufa ve tasavvuf ehline kimlerin niçin ve nasıl karşı çıktıklarını öğrenmek için konuya muhatap olan ve kendini savunan bir mutasavvıfın bizzat kendi eserinden takip etmek, sosyo-kültürel açıdan da önemlidir.

Ömer Fuadî'nin risalede ele aldığı ve bunlara verdiği cevaplara geçmeden önce kısaca hayatı hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

Ömer Fuadî, 966/1560 yılında Kastamonu'nun Musafakih mahallesinde doğmuştur. Asıl adı Ömer, mahlası ise Fuadî'dir. Fuadî'nin ilk çocukluk yılları Şeyh Şa'ban-ı Velî'nin sohbetlerini dinleyerek geçmiştir. Eğitim hayatına Kur'an-ı Kerim'i öğrenerek başlayan Ömer Fuadî, medrese eğitimi sırasında aklî ve naklî ilimlerin yanında Arapça ve Farsça'yı da eser yazacak kadar öğrendiği geride bıraktığı otuz yakın eserden anlaşılmaktadır.

Gençlik yılları etkisiyle önceleri batınî ilimlere karşı pek ilgi duymayan Fuadî, memuriyet hayatı tasavvuru ile yüksek mevkilerde çalışma niyeti gütmüştür. On yedi yıl müftülükte görevli olarak çalışmıştır. Ancak zamanla ruhunun derinliklerinden gelen ve kalbini daraltıp aklını kurcalayan soruların tatminkâr karşılığını ulema ve kitaplarda bulamayınca iç dünyasında huzursuzluklar yaşamış ve çareyi Şeyh Şa'ban Velî'nin halifelerinden Abdülbaki Efendi (998/1589)'ye intisab ederek bulmuştur. Seyr ü sülükünü yaklaşık üç yıllık hizmetten sonra irtihal eden Abdülbaki Efendi'nin yerine geçen Muhyiddin Efendi (1012/1604)'nin yanında tamamlayarak hilafet almıştır. Muhyiddin Efendi'nin vefatından sonra Şa'baniye dergahının beşinci postnişini olmuş ve yaklaşık otuz üç yıl irşad görevinde bulunmuştur.

⁹³¹ Süleyman Uludağ, İslam Düşüncesinin Yapısı (Selef, Kelâm, Tasavvuf, Felsefe), Dergah Yayınları, İstanbul 1994, s.72.

Ömer Fuadî, dergaha postnişîn olduktan sonra batınî ilimlerde olduğu kadar zahirî ilimlere de olan vukufiyetiyle camide yaptığı sohbetler ve yürüttüğü irşad faaliyetleriyle kalabalık kitleleri etkilemiş ve Şa'baniye Tarikatı'nın Kastamonu'nun dışına yayılmasına vesile olmuştur. Bu anlamda Şa'baniye Tarikatı'nın ikinci pîri kabul edilmiştir. Yetiştirdiği birçok halifenin yanı sıra Şa'baniye Tarikatı, Fuadî'den sonra İsmail Çorumî (1057/1647) ile devam etmiştir. 1046/1636 yılında Kastamonu'da vefat eden Fuadî, Şeyh Şa'ban-ı Velî türbesinin içinde şeyhi Muhyiddin Efendi'nin sağ tarafına defnedilmiştir.⁹³²

Ömer Fuadî, Şa'baniye dergahında henüz meşihat makamına oturmadan önce üstadı Muhyiddin Efendi, Şa'ban Velî'nin kabri üzerine bir türbe yaptırmak istemiş fakat çeşitli nedenlerden dolayı bu arzusunu gerçekleştirememiştir. Ömer Fuadî göreve geldikten sonra dergahın pîri için türbe yaptırmak için çalışmalarına başlamıştır. Kastamonu valisi Kurşunluzade Mustafa Paşa ve I. Ahmed'in veziri Murad Paşa'nın kethüdası Ömer Kethüda'nın⁹³³ destekleriyle okunan dua ve kesilen kurbanlarla türbenin inşaatına başlanmıştır.⁹³⁴

Türbe inşaatı devam ederken ve pencere hizasına varınca Murat Paşa ölmüş ve yerine II. Osman'ın sadrazamı Nasuh Paşa geçmiştir. Nasuh Paşa göreve gelince Ömer Kethüda'yı katlettirmiştir. Bunun üzerine türbeye yapılan yardımlar kesilmiş, inşaat iki yıl boyunca durdurulmuş ve türbe harabeye dönmüştür. Ömer Fuadî'nin kendi ifadesine göre Şa'ban-ı Velî'nin mezarını her ziyaret ettiğinde mevcut duruma çok üzüldüğünü ve 'Ya Rab! Sultan-ı Enbiya ve Hazreti Sultan hürmetine türbemizi tamamlamayı bize nasip eyle.' diye dua ettiğini söylemektedir. Bu aşamadan sonra devlet yardımlarına pek sıcak bakmayan Ömer Fuadî öncülüğünde halkın özellikle Şa'baniye Tarkatı mensuplarının yardımı ve o zaman Küre nahiyesinde kadılık görevinde bulunan Bolu ulemasından Akkaş Hibetullah Efendi ile dergâh-ı hümayun kapıcı başlarından Mehmed Ağa'nın destek ve gayretleriyle türbe inşasına yeniden başlanmıştır. Nihayet türbe 1020/1611 tarihinde tamamlanmıştır.⁹³⁵

Ömer Fuadî, Şeyh Şa'ban Velî'nin mezarına türbe yapılması ve ondan sonra yaşananları izah etmeye yönelik kaleme aldığı Türbenâme'yi yazma nedenini 'telif sebebi' başlığı altında şöyle açıklamaktadır: "Fuadî'nin

⁹³² Ömer Fuadî'nin hayatı için bkz. Ömer Fuadî, Menâkıb-ı Şerif Pîr-i Halvetî Hazreti Şa'bân-ı Velî, Kastamonu 1294; Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333, Tıbbıbasım, Bizim Büro, Ankara 2000, c.I, ss.118-119; İlyas Yazar, "Ömer Fuadî", DİA, c.XXXIV, ss.61-63.

⁹³³ Ömer Kethüdâ, Şa'bân-ı Velî'nin talebelerinden Himmet Dede'nin oğlu olup Sultan I.Ahmed'in baş veziri Murat Paşa'nın dokuz yıl kethüdalığını yapmıştır. Bkz. Fuadî, Türbenâme, ss.145-146.

⁹³⁴ Fuadî, Türbenâme, s.148.

⁹³⁵ Fuadî, Türbenâme, s.151.

meramı odur ki, âlimler, arifler, sultanlar ve zenginlerin değer verip övündükleri türbe binası, Şa'ban Efendi Hazretlerine nasip olup Allah'ın izniyle yapılırken insanoğlunun istemediği bir durum ortaya çıkmıştır. Türbenin banisi Ömer Kethüda, Nasuh Paşa tarafından öldürülmüş ve türbe tamamlanamamıştır. Allah dostlarının hallerinden ve Allah'ın hikmetlerden habersiz olan bazı kendini bilmezlerin bu konudaki haset ve kinlerinden dolayı şüphe, itiraz ve iftiralar ortaya çıkmıştır. Bu Türbenâme, onların itirazlarına yeterli cevap olması, zan ve şüphelerinin tam anlamıyla yok edilmesi ve Hazreti Sultan'ın açık kerametlerini beyan etmesi amacıyla yazılmıştır.⁹³⁶

Türbenâme risalesi, genellikle Ömer Fuadî'nin Menâkıb-ı Şerîf Pîr-i Halvetî Hazreti Şa'bân-ı Velî adlı eseriyle bir arada bulunmaktadır. Eserin pek çok nüshası farklı kütüphane koleksiyonlarında mevcuttur.

Tasavvuf Karşıtlarının Yaptıkları İtirazlar ve Ömer Fuadî'nin Verdiği Cevaplar

Tasavvuf düşüncesinin ortaya çıkmasıyla beraber tasavvufa ve tasavvuf ehline karşı çıkanlar da olmuştur. İslam dini içinde doğup gelişen diğer ilim disiplinlerine veya düşünce akımlarına göre en çok itiraz edilen ve eleştirilen alanlardan biri, tasavvuf ve mutasavvıflar olmuştur. Genel olarak tasavvuf ehli, düşünce ve uygulamalarını savunurken daha kuşatıcı ve hoşgörülü tavırlar sergilemiştir. Araştırma konumuz olan Ömer Fuadî de karşılaştığı eleştiri ve itirazları cevaplandırırken hiçbir şahsı veya zümreyi hedef almamıştır. Meseleleri kâmil bir veliye yakışır tarzda ele almış, samimi ve anlaşılır bir üslupla cevaplandırmıştır.

Şimdi İstanbul dışında Anadolu şehirlerinden Kastamonu'da tasavvuf karşıtlarına yönelik üstlendiği savunma misyonunu temsil eden Ömer Fuadî'nin karşılaştığı meseleleri ve bunlara verdiği cevapları görelim:

Türbelere Karşı Çıkma

İnsanoğlu var olduğu günden beri peygamberler, devlet adamları, liderler, manevî önderler gibi toplumun değer verdiği kişilerin mezarlarına ayrı bir önem göstermiştir. Mekanlarının belli olması veya koruma amaçlı mezarlarının üzerine türbeler yaparak onlara karşı duydukları ilgiyi devam ettirmişlerdir. Bu durum, toplumların sahip oldukları kültür, din, inanç, örf, âdet, gelenek gibi farklı unsurlardan kaynaklanan sebeplerle ilgiyle beraber tepki de almıştır. Şüphesiz tarihi seyir içinde mutasavvıfların mezarlarına gösterilen ilginin yanında zamanla tepkinin olduğu da bir gerçektir. Tasavvuf karşıtı olan insanların birçoğu, tepkilerini mutasavvıfların mezarlarına yapılan türbelere itiraz ederek ortaya koymuşlardır.

Yukarıda kısaca temas edildiği gibi XVI.yüzyıl mutasavvıflarından Şeyh Şa'ban Velî'nin mezarına türbe yaptırmak isteyen dergahın şeyhi Ömer Fuadî, o dönem İstanbul'da başlayan tasavvuf karşıtlarının itirazlarına Kastamonu'da karşılaşmıştır.

⁹³⁶ Fuadî, Türbenâme, s.143.

Ulemeden ve hakikati görmeyip inkar eden mutaassıp kimselerden bazıları, Ömer Fuadî'nin Şeyh Şa'ban Velî'nin mezarına türbe yaptırmasına karşı çıkmışlardır. Hatta Şeyh Şa'ban Velî'nin türbe istemediğini iddia etmişlerdir. Bu iddialarını o kadar ileriye götürmüşlerdir ki, Şeyh Şa'ban Velî'nin vefatından yıllar sonra devlet adamları tarafından gerçekleşen ve ölümle sonuçlanan bir olayı Şa'ban Velî'nin türbesinin yapımına ve dolayısıyla bizzat Şa'ban Velî'ye bağlamışlardır. Nitekim türbe yapımına destek olan Ömer Kethüdâ'nın sadrazam Nasuh Paşa tarafından Diyarbakır'da öldürülmesinden sonra Şeyh Şa'ban Velî'yi sorumlu tutarak şöyle demişlerdir: “Şa'ban Efendi türbe istemezdi. Şeyh Efendi gafletle binaya izin verdiği için Ömer Kethüdâ'nın öldürülmesine Şa'ban Efendi sebep olmuştur.”⁹³⁷

Ömer Fuadî, hiçbir mutasavvıf için kabul edilemeyecek olan bu ağır ve çirkin iddianın kendi şeyhine söylenmesine ciddi bir tepki vermiş ve bu ifadelere karşı çıkarak uzun ve detaylı verdiği cevapta şunları dile getirmiştir:

“Ömer Kethüdâ hayatta iken ve türbe inşaatı devam ediyorken kimse her hangi bir ithamda bulunmamıştır. Merhumun ölümünden sonra malı hazineye devredilince ve dolayısıyla türbe inşaatı durunca bu tür mesnetsiz ve kasıtlı dedi kodular başlamıştır. Bu tür mesnetsiz ve yakışsız ithamlar, öncelikle ulemeden ve kendini bilmez birkaç kişi tarafından başlatılmış, ancak daha sonra tasavvufu ve tasavvuf ehlini eleştiren, onların arkasından konuşan, hakkında dedi kodu yapmak için onların hal ve hareketlerini gözetenler de katılmışlardır. Ayrıca bu insanlar, evliyanın hallerini ve ariflerin sırlarını bilmeyecek durumda olan kesimlerdir. Bunlar, tasavvuf ehlinin arkasından konuşmak, dedi kodularını yapmak, onları kötülemek, ayıplamak için âdeta fırsat bulmuş ve kötü niyetlerini sergilemişlerdir. Oysa bu tür cehalet ve kötü niyetten kaynaklanan iddialar, Yüce Allah'ın levh-i mahfuzda bulunan ilahî takdirini bilmemenin ve taassubun sonucudur. Şa'ban Efendi gibi bir sultana dini açıdan büyük günah sayılan adam öldürme suçu isnad edip büyük iftira atmışlardır. Halktan diğer insanlar ve hatta bu konularda hiçbir şey bilmeyenler bile bu kötü niyetli insanların anlamsız sözlerine uyup onların peşinden gitmiş ve dedi koduların yayılmasına sebep olmuşlardır. Öyle ki, halkın bir kesim, bu türlü yaygaralara ve yalan-yanlış isnadlı sözleri kabul etmeye temayül göstermiştir. Bunun için Rabbânî ilim ve Hakkânî ilham ile yakîn ifade eden aklî ve naklî delillerle cevaplar vermek gerekmiştir.

Halkın bütününe bu hallerin hikmetini tam olarak açıklamak ve itiraz ettikleri tasavvufî konulara yeterli cevaplar vermenin yanı sıra, bazı ihvan ve ilim meclislerinde dinî nasihatler ve ilahî hikmetler de açıklanmıştır. Bu meclislerde şeyhim Muhyiddin Efendi'nin Şa'ban Efendi Sultan'ın

⁹³⁷ Fuadî, Türbenâme, s.151.

mezarının üzerine bir türbe yaptırmak istediği söylenmiştir. Ayrıca Hz. Rasûl-i Ekrem'in Veda Haccı sırasında Zeyd b. Sabit'e söylediği, 'gelecek yıl hac yapmak nasip olduğu takdirde Kâbe-i Mükerrerme'nin bazı yerlerini imar etme' arzusu, aslında bu tür işlerin yapılmasının Müslümanlara ait bir işaret olduğunu da bildirilmiştir. Zira Hz. Rasûl-i Ekrem o haccın Veda Haccı olduğunu ve bir sonraki yıl tekrar Mekke'ye gidemeyeceğini elbette biliyordu. Kâbe'nin bazı yerlerini imar etmek istediğini söylemesi, geride kalan Müslümanlardan bunu yapmalarını istediği içindir.

Şa'ban Efendi'nin türbe istemediğini iddia edenler, söyledikleri sözün doğrusunu, yalanını, mana ve hikmetini bilmedikleri ve sözün akla uygunluğunu düşünmedikleri için dünyanın kutbuna cesaretle iftira atmışlardır. Eğer Sultan'ın türbe yapılmasına rızası olmasaydı bu durumu manâ âleminde kerametleriyle bize işaret buyururlardı.⁹³⁸

Türbelerin Devlet Erkanı veya Yöneticilerin Malı ile Yapılması

Tasavvuf karşıtı olanlar, mutasavvıflara saldırmak için her türlü haksızlığı ve basitliği kullanarak saldırılarını sürdürmüşlerdir. Şeyh Şa'ban-ı Velî'nin yaşadığı dönemde ve sonrasında mutasavvıfları eleştirerek mezarlarına yapılan türbelerin sultan, devlet erkanı, yönetici, padişah, vezir, paşa vs parasıyla yapıldığını ve bunun dinimizce caiz olmadığını söylemişlerdir. Bu görüşlerini desteklemek için Şeyh Şa'ban Velî'nin türbesinin devlet adamlarının parasıyla yapıldığını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla türbenin yapımının doğru olmadığını ifade etmişlerdir. Bu iddialar ve söylemler, Ömer Fuadî'nin özelde üstadı Şa'ban Velî'nin türbesini, genelde de toplumun manevî liderleri için yapılan türbelerin savunmasına sebep olmuştur. Nitekim bu konuda şöyle demiştir:

“Devlet erkanı veya yönetici malı ile türbe yapmanın doğru olduğunun en büyük delili, bugüne kadar gelmiş geçmiş peygamberlerin ve onların sultanı Muhammed Mustafa (sav)'nın Ravza-i Münevvere'nin ve evliyanın mezarlarının üzerine inşa edilen türbelerin varlığıdır. Müslüman din âlimleri ile tarikat ehlinin geneli tarafından bu duruma itiraz edilmemiş ve hatta onların marifetiyle yapılmış ve söz konusu durumlara devam edilmiştir. Bu mesele, Müslümanlarca aklı-ı selim ile ele alınıp üzerinde düşünülmüş ve insafla hareket edilmiştir.

Esasen bu açıklama, aklı başında olanlara yeterince açık bir cevaptır. Zira Allah Teala peygamberlerini haramdan korumuştur. Eğer tasavvufa karşı olanların dediği gibi bu iş haram olmuş olsaydı, o zaman böyle bir durumun ortaya çıkmasına Müslümanlar izin vermezdi. Bu durumun ortaya çıkmasında bile gizli bir hikmet vardır. Bu gizli hikmete herkesin vakıf olması gerekli değildir. Sadece sır ve hikmet ehlinin vakıf olması yeterlidir. Peygamberlerin sultanı ‘Ümmetim dalalette birleşmez.⁹³⁹ buyurmuşlardır.⁹⁴⁰

⁹³⁸ Fuadî, Türbenâme, ss.151-153.

⁹³⁹ Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî, Sünenü İbn Mâce, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut trs, Fiten, 8.

Şeyh Şa'ban Velî'nin mezarı üzerine inşaatı başlayan türbe, Ömer Kethüdâ'nın vefatıyla yarım kalmıştır. Esasen babası Şeyh Şa'ban Velî'nin müridi olan Ömer Kethüdâ, hayatta iken türbe yapımında harcanmak üzere malından bir miktarını bağış olarak adanmış ve bunu vasiyet etmişti. Ancak katledilmesinden sonra malı hazineye devredildiği için bu vasiyeti yerine getirilememiştir. Bunun üzerine ulema, eşraf ve halktan bazıları Ömer Fuadî'ye müracaat ederek, “Ömer Kethüdâ'nın adadığı bağışa ve vasiyetine bizler şahidiz. Üstelik elimize bunu gösteren mühürlü mektubu dahi var. Eğer müsaade ederseniz bu bağışı talep edelim ve yarım kalan türbenin tamamlanmasını sağlayalım.”⁹⁴¹ demişlerdir. Ancak Ömer Fuadî, “Hayır, bizim yolumuzda talep, dava, kimseden rica ve beklenti yoktur. Özellikle Şa'ban Efendi Hazretleri, bütün ömürlerinde kimseden rica ve temennide bulunmamış, dünya hususunda da talep ve davası olmamıştır. Asla hayır ve hasenat için olan bağışlara meylectmemiş, insanî ihtiyaç ve işlerinde ‘Rızık, Allah’a aittir.’⁹⁴² deyip Allah’a tevekkül etmişlerdir. Ben de aciz ve kusurlarımla onun yolunun takipçisiyim. Ayrıca bundan önce de biz Ömer Kethüdâ'dan türbe yapmasını rica etmemiştik. Merhum, Allah katından gelen arzusuyla bu işe başlamıştır. Bu sebeple sadece merhumun manevî himmetiyle Allah'a niyaz ederiz ve asla vasiyetini talep etmeyiz.”⁹⁴³ diyerek gelen talepleri geri çevirmiştir.

Türbelere Kandil ve Mum Yakılması

Allah dostlarının mezarlarının üzerine türbe yapımına karşı çıkan insanlardan bir kısmı, yapılan türbelerde kandil ve mum gibi aydınlatma araçlarının yakılmasına da karşı çıkmışlardır. Bunları yakmanın israf olduğunu ileri sürerek dinimizde bu durumun haram olduğunu söylemişlerdir. Ömer Fuadî bu tür mesnetsiz ve akli muhakemeden yoksun iddialara cevap vererek şöyle demiştir:

“Kâbe-i Mükerreme'de, Ravza-i Münevvere'de, Arabistan'da ve Anadolu'da yapılan büyük camilerin ve mescidlerin çoğunun içinde ve dışında gereğinden fazla yüzlerce ve binlerce ışığın yanması, her asrın din âlimleri ile tarikat ehli tarafından bilinen ve cevaz verilen bir durumdur. Camilerin, mescidlerin, tavaf ve ziyaret yerlerinin aydınlatılması ve buralarda ibadet yapmaya özen gösterilmesi, bu mekanları yüceltmek ve saygı göstermek amacına yöneliktir. İnanmayanlara karşı İslam dininin şiarlarının her yerde güçlü ve yaygın olduğunu göstermek içindir.

Şeyhulislam Ebu Suud ile Kadı Beydavî Hazretleri, ‘Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a iman edenler ... imar ederler...’⁹⁴⁴ ayet-i kerimesinin tefsirinde, ‘Mescidlerin imarı, onları yaygılarla güzelleştirmek

⁹⁴⁰ Fuadî, Türbenâme, s.154.

⁹⁴¹ Fuadî, Türbenâme, s.150.

⁹⁴² Hûd, 6.

⁹⁴³ Fuadî, Türbenâme, s.150.

⁹⁴⁴ Tevbe, 18.

(süslemek) ve ışıklarla aydınlatmaktır.' buyurmuşlardır. Yani manevî anlamdaki süsleme ve aydınlatmanın dışında zahirî anlamda süsleme ve aydınlatmaya da işaret edilmiştir. Ayrıca bakanların istenilen güzelliği seyretmeleri için süsleme ve aydınlatmadan maksat, mükemmel olarak yaygı serme ve ışık yakma kastedilmiştir. Hz. Ömer, Resûlullah'ın mescidinde gereğinden fazla kandil yaktırmıştı. Bundan dolayı Hz. Ali 'Allah'ım! Hz. Ömer'in bizim mescidimizi aydınlattığı gibi sen de onun kabrini aydınlat.' diye dua etmiştir.

Türbe yapmak, türbelerde kandil yakmak, türbeleri halı vs ile döşemek, süslemek, aydınlatmak ve bu işle uğraşanlar, sadece Hz. Peygamber'in Ravza'sına, diğer peygamberler ile evliyanın mezarlarına saygı duymak, oralarda yatanların şan ve şerefleri ile ruhlarını yüceltmek, onurlandırmak ve hürmet etmek için yaparlar. Yapılan işler ve gösterilen çaba da iyi (doğru) niyettendir.⁹⁴⁵

Evliyadan İstimdat (Medet) Dileme

Ömer Fuadî'nin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla tasavvufa ve mutasavvıflara karşı çıkanlar, genel olarak kendilerini ulema sınıfında sayanlar ve onların peşinden giden kendini bilmez cahil kimselerdir. İşte bunlardan bir grup, türbelerde kurban keserek ve mum yakarak hayatta olan veya ölmüş insanlardan yardım dilemenin (istimdatın) dinimizde caiz olmadığını iddia etmişlerdir. Böyle diyen insanlara göre her işte ve her durumda yardım, sadece Allah Teala'dan istenir. Bunun aksi yani insanlardan yardım dilemek, kafirlerin davranışlarına benzer. Zira kafirler, mezarlara ve putlara taparlar, Allah ile kendileri arasında onları aracı kabul ederler. Müslümanların da böyle yapmaları, kafirlere benzer bir davranış biçimidir ve şirkdir. Ömer Fuadî bu tür iddiaların sahiplerine şöyle cevap vermiştir:

“Âlimlerden bazıları ve âlim sıfatıyla onları taklit eden cahiller, bu iddialarıyla Müslümanlara kötü zanda bulunmuş ve büyük iftira atmışlar, Allah'a karşı günah işlemişlerdir. Bunların ilim ve irfanlarında hikmet ve güç olmadığı gibi, kalp ve akıllarında da nur yoktur. Hak ile batılı yani Müslümanların davranışları ile kafirlerin davranışlarını birbirinden ayırt etmemişlerdir. Kendi kötü zanlarına ve durgun akıllarına tabi olduklarından, kafirlerin niyet ve inançlarını gerçek olarak teşhis etmemişlerdir. Zira kafirler, rahiplerin mezar ve putlarına ibadet maksadıyla tapmışlardır. İbadetlerinde Allah'a şirk koştukları için kafir ve müşrik olmuşlardır. Fakat Müslümanlardan ve tevhit ehlinde istimdat edenler, Hak Teala'ya ettikleri dua ve niyazlarda, Allah'ın evliyasına ve onların mezarlarına ibadet etmemişlerdir. Bu sebeple Allah'a ortak koşmamışlardır. Müslümanlar, ihtiyaçlarının kabulü ve isteklerinin yerine gelmesi için şefaet ve yardım talep etmektedirler. Zahirî ve batınî bütün hususlarda şefaet kapısı açıktır.

⁹⁴⁵ Fuadî, Türbenâme, ss.156-157.

Mümini doğruluk üzerine kabul etmek, Müslümanca ve muvahhitçe bir tavır iken onu küfür ve şirkle ilişkilendirmek, büyük bir hatadır.⁹⁴⁶

Evliyanın Bu Âleme Etkisi

Tarih boyunca her dönem tartışılan konulardan biri de, öte dünyaya gidenlerin bu âlemle bağlarının kopup kopmadığı meselesidir. Son ilahî dinin mensubu Müslümanlar da bu konuda tam bir fikir birliğine varmamış, çeşitli bakış açılarından yola çıkarak farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Müslümanlardan bir kısmı, ölen insanların bu âlemle ilgilerinin olabileceğini kabul edenleri, âdete dinden çıkmakla suçlayacak kadar oldukça sert ve katı tavırlar sergilemişlerdir. Özellikle tasavvuf ehlinin manevî hayatı önemsemelerinden ve mâna âlemine sıklıkla vurgu yapmalarından hareketle, bu kesime karşı ciddi eleştirilerin doğmasına ve karşı tavır alınmasına sebep olmuşlardır.

XVII.yüzyılda yaşayan Ömer Fuadî'nin ele aldığı ve uzun uzun cevap verdiği konuların başında, evliyanın veya ölen insanların bu dünyaya bir etkilerinin olup olmaması meselesidir. Bu durum, o dönemde tasavvufa ve tasavvuf ehline karşı çıkanların bu konuyu bir eleştiri olarak yönelttiğini göstermektedir. Ömer Fuadî'ye göre, bazı âlimler ve onların peşinden giden kendini bilmez cahiller, Allah dostlarının manevî varlığını ve onların ruhanîyetlerinin cisimler âlemiyle ilgilerini ve etkilerini inkar etmişlerdir. Kimisi, böyle düşünen tasavvuf ehlinin dinden çıktığını açıkça söylemiştir. Kimisi de, bu kadar ileri gitmese de evliyanın bizim gibi salih ve âbid insanlar olduğunu, öldükten sonra yokluk âlemine vardıklarını söylemişlerdir. Onları ziyaret edenlere faydalarının olmadığını, özellikle Aşere-i Mübeşşere'den başka kimsenin imanla gidip gitmediğinin bilinmeyeceğini ifade etmişlerdir. Bu sebeple faydalarının ancak kendilerine olabileceğini belirtmişlerdir. Fuadî, temsil ettiği bir kesim hakkında bu kadar ağır ve sert ithamlarda bulunanlara şu cevapları vermiştir:

“İman ehli için ‘ilhad (dinden çıkma)’ tabirini kullananlar, sergiledikleri hoşgörüsüzlükle kendileri aynı duruma düşmüşlerdir. Ayrıca Müslümanlar, Aşare-i Mübeşşere'den başkasının imanla gitmeyeceğine hükmetmezler. Aşağıda ele aldığımız meseleler onlara verilecek cevapların delili niteliğindedir.⁹⁴⁷

Ölüler, hayatta olanlardan kendilerini ziyaret edenleri tanırlar, uzakta dahi olsa kendilerini ziyaret edenlerin seslerini duyarlar, kendilerine verilen selamı alırlar. İbn Abbas (ra)'dan gelen rivayette Resûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğu bildirilmiştir: ‘Bir kimse sağlığında tanıyıp bildiği bir mümin kardeşinin kabrine uğrar ve ona selam verirse, mezardaki kişi onu tanır ve

⁹⁴⁶ Fuadî, Türbenâme, ss.157-158.

⁹⁴⁷ Ömer Fuadî, bu meseleleri eş-Şeyh el-İmamü'l-evhadi Necmuddin Muhammed el-Gayti eş-Şafi adlı hadis âliminin ‘el-Ecvibetu's-sedîde ala'l-esileti'l-adide’ ismindeki eserinden aldığını kaydetmektedir. Bkz. Fuadî, Türbenâme, s.159.

selamını alır. Eğer tanımadığı bir kimsenin kabrine uğrar ve ona selam verirse, mezardaki sadece onun selamını alır.⁹⁴⁸

Ebu Hureyre (ra)'dan gelen başka bir rivayet ise şöyledir: 'Ebu Zer (ra), Resûlullah (sav) efendimize dedi ki, 'Ya Resûlallah! Ölüler (mezar) yolumun üzerindedir. Onlara uğradığım zaman söyleyeceğim her hangi bir söz var mı?' Resulullah şöyle buyurdu: 'Ya Eba Zer! De ki, es-Selamu aleykum ey bu kabirde yatan Müslümanlar. Siz bizden önce geldiniz, biz de sizi takip edeceğiz, inşaallah sizlere kavuşacağız.'⁹⁴⁹

Ölen insanlar birbirlerini ziyaret ederler. Mesela ölen karı-kocalar uzakta olsalar bile birbirini ziyaret edip görüşürler. Bu durum sadece kabir ehline mahsus değildir, ruhlar da bunu yapar. Ancak ruhlar azap ve nimet gören olmak üzere iki kısımdır. Azap gören ruhlar, ziyaret ve görüşmeden kaynaklanan azapla meşgul olurlar. Nimet gören ruhlar ise dünyada olduğu gibi görüşmelerden, ziyareten ve hatırlamaktan men edilmemişlerdir. Bütün ruhlar, kendi ameli gibi olan arkadaşlarıyla beraberdirler. Peygamber efendimizin ruhu 'Refik-i A'lâ (Yüce Arkadaş) ile beraberdir. Bu konuda pek çok delil vardır:

Cenab-ı Allah, kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor: 'Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, siddikler, şehidler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşdır.'⁹⁵⁰ Bu beraberlik dünyada, berzah (öldükten sonra hesap gününe kadar olan âlem, kabir âlemi) âleminde ve cehennemde olur. Bu üç devrede 'Kişi sevdiğiyle beraberdir.'⁹⁵¹

Ebu Katâde (ra), Resûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: 'Biriniz kardeşini kefenlediği zaman kefenini güzel yapın.'⁹⁵² Çünkü onlar kabirlerinde birbirlerini ziyaret ederler.⁹⁵³ Kefenin güzel yapılmasından maksat, onların kabirlerinde birbirlerini ziyaret etmelerinden dolaydır.

Ölenler, hayatta olan insanların kendilerini ziyaret etmelerinden dolayı hoşnut olur ve sevinirler. Ziyarete gelmeyenlere de sitem ederler. Hz. Ayşe (rha)'nin Hz. Peygamber'den (sav) şu hadisi rivayet ettiği nakledilmiştir:

⁹⁴⁸ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazâlî, İhyâu ulûmi'd-dîn, Çev: Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1986, c.IV, s.475.

⁹⁴⁹ Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî b. el-Haccâc el-Müslim, Sahîhu Müslim, Dâru'l-kalem, Beyrut 1987, Cenâiz, 35; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, el-Câmiu's-sahîh, Beyrut 1987, Cenâiz, 59; İbn Mâce, Sünenü İbn Mâce, Cenâiz, 36.

⁹⁵⁰ Nisa, 69.

⁹⁵¹ İsmail b. İbrahim Buharî, Sahîhu'l-buhârî, el-Mektebetü'l-islâmiyye, İstanbul trs. Edeb, 96; Müslim, Birr, 165; Tirmizî, Zühd, 50.

⁹⁵² Müslim, Cenâiz 49; Süleyman b. el-Eş'as Ebu Dâvud, Sünenü Ebî Dâvud, el-Mektebetü'l-islâmiyye, İstanbul trs., Cenâiz, 34.

⁹⁵³ Ebu'l-Fadl Abdurrahman Celaleddin b. Ebi Bekr es-Suyutî, Şerhu Süneni'n-nesâî, Beyrut 1986, c.IV, s.34.

‘Kim kardeşinin kabrini ziyaret eder ve başında oturursa kalkıncaya kadar kabirdeki kişi ondan hoşnut olur ve selamını alır.’⁹⁵⁴

Ölenlerin ruhları yaşayanların evlerine gelir, onların yaptıklarını bilir ve kötü şeylerden üzüntü duyarlar. Ölüler yaşayanların yaptıklarını bilirler, iyiliklerden sevinir ve mutlu olurlar, kötülüklerden üzüntü duyarlar. Ölüler, yaşayanların halini bazen gelerek bazen de kendilerinden sonra ölenlere sorarak bilirler. Bu konuda Hz. Peygamber’in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ‘Yaptıklarınız ölülere sunulur. Yapılanlarda iyilik gördüklerinde sevinirler, kötülük gördüklerinde ise, ‘Allah’ım! Bu kötülükleri onlardan geri çevir, derler.’⁹⁵⁵

Yukarıdaki cevaplarda zikredilen nebevî deliller bu anlamda açık olduğu gibi inkar edenlere de yeterli bir cevap olmuştur.

Ayrıca sultanların hocası ve milletin müftüsü Şeyhulislam Molla Sadeddin (1008/1599)’e, ‘Ulemadan olan Zeyd, evliya, ulema, salih kimselerin kabrini ziyaret edene kesin olarak fayda yoktur, dese adı geçen Zeyd’e dinen ne gerekir?’ diye sorulmuştur. Molla Sadeddin bu soruya karşılık, ‘el-Cevap, tövbe ve istiğfar gerekir.’ demiştir. Buna göre böyle insanların kabirlerini ziyaret etmenin caiz olduğunu bilmek gerekir. Bunun inkar edilmesi, kötülüğün, cehaletin ve doğruluktan sapmanın ortaya çıkması demektir.

Zikrolunan hadisi şerifler göstermektedir ki sadece Peygamberler, evliya veya havasın kabirleri değil, bunların dışında bütün Müslümanların kabirleri de ziyaret edilebilir. Zira müminlerden kemal derecede iman, irfan ve hal sahibi olan Allah dostlarının bulunduğundan şüphe edilmemelidir.

Şüphesiz kemal derecede imanı olan, dini konularda salih amelle ve tarikatta da ihlas ve âdâbla seyr ü sülükünü tamamlayan kimse, maddî ve manevî keşif sahibi olabilir. İşte o zaman mülk âleminden melekût (melekler) âlemine, melekût âleminden ceberût (ruhlar) âlemine, ceberût âleminden lâhût (ilahî) âleme erer. İşaretlerin (rumuzun) tecellisinden fiillerin tecellisine, fiillerin tecellisinden sıfatların tecellisine, sıfatların tecellisinden zâtn tecellisine vasıl olur. Böylece irşad alıp hallerini tamamlayan iyi (kâmil) insan, Cenab-ı Hakk’ın izniyle güçlü keşif ve kerametle âlemlerin hallerini bilebilir ve sırlarına vakıf olabilir.

Eğer bir kimse bu durumu inkar ederse iki yönden ehli sünnet ve’l-cemaatten olmadığına açıkça hükmedilir: Birincisi, eğer bu inkarı bilmeden yapmışsa cehaletinden dolayı insana apaçık düşman olan şeytanın avlanma sebebi olan nefsi emmarenin avı olmuştur. İkincisi ise eğer bu inkarı bilerek yapmışsa o zaman evliyanın kerameti hakkında Nebiler Sultanı’nın, ‘Müminin firasetinden (anlayışından) sakının, çünkü o Allah’ın nuruyla

⁹⁵⁴ Şehrdâr b. Şûriye ed-Deylemî, **Müsnedü’l-firdevsu’l-ahbâr**, Beyrut 1987, hadis no: 6460; Ali el-Müttakî el-Hindî, **Kenzü’l-ummâl**, Beyrut 1985, hadis no: 42601.

⁹⁵⁵ İbn Kayyim el-Cezvî, **er-Rûh**, Beyrut 1975, s.7.

bakar.⁹⁵⁶ buyruğunu ve özellikle 'Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın.⁹⁵⁷ hadisi şerif gereğince sıfatların tecellisini tamamlamış, nazarları Rahmanî, ilimleri Rabbanî olan Allah dostlarını inkar etmiş sayılır. Oysa bunu inkara imkan yoktur.

Elbette ki gaflet perdesine yenilip gurura kapılan, cehalet örtüsüyle kapanan kimse, açık ve gizli olarak iç âlemde kendi nefsinin halini bilmediği gibi, dış âlemde ve özellikle ruh âleminde başkasının haline vakıf olmasının hiç imkanı yoktur.⁹⁵⁸

Sonuç

Tasavvuf tarihi boyunca tasavvufa ve tasavvuf ehline karşı çıkanlar ve eleştirenler her zaman var olmuştur. Anadolu'nun Müslümanlaşmasında önemli ve büyük etkileri olan sufiler, bu topraklar üzerinde de itirazlarla karşılaşmışlardır. Kendilerine karşı çıkanlara sözlü savunma yapanların yanında zamanla yazılı savunma yapan mutasavvıflar da çıkmıştır. Nitekim XVII. yüzyılda yaşamış ve Şa'baniye Tarikatı'nın temsilcilerinden ve tarikatın büyük kitlelere yayılmasında önemli etkisi olan Ömer Fuadî, yazdığı Türbenâme adlı bir risaleyle tasavvuf karşıtlarına cevaplar vermiştir.

Ömer Fuadî'nin yaşadığı dönemde karşılaştığı eleştiriler, esasen günümüzde de hala varlığını devam ettiren eleştirilerle benzerlik arz etmektedir. Bu sebeple çalışma konusu yaptığımız Türbenâme risalesinin bu kısmı, gerek XVII. yüzyılın sosyo-kültür ve düşünce hayatını anlamak ve öğrenmek gerekse arada geçen yaklaşık dört asırlık süreç içerisinde günümüze yansımaları değerlendirmek açısından oldukça dikkat çekicidir. Yaşadığı dönemde önemli bir ekolün temsilcisi konumundaki bir mutasavvıfın karşılaştığı eleştirilerin ve bu eleştirilere verdiği cevapların bilinmesi, tasavvuf tarihi bakımından da yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Mevsuk belgeler göstermiştir ki, tarihin her döneminde cehalet ve taassup; hakikatin, doğrunun, ilmî gerçeklerin ve akl-ı selimin önündeki en büyük handicap olmuştur. Ömer Fuadî'nin de yaşadığı dönemde karşılaştığı meseleler, cehalet ve taassubun bir ürünü olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık Ömer Fuadî, irfanın zevkine varmış kâmil bir insan tavrıyla oldukça düşük seviyedeki eleştirilere sükunet ve olgunlukla, kolay anlaşılır bir üslup düzeyinde karşılık vermiştir.

Ömer Fuadî, tasavvuf karşıtlarının eleştiri ve iddialarını ele alırken öncelikle akla ve mantığa uygunluk bakımından değerlendirmiş, daha sonra başta Kur'an-ı Kerim ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadisleri olmak üzere nakli deliller ile Müslümanların sahip olduğu brikim ve tecrübelerle karşılık vermiştir. Ayrıca bu tür itirazlarda bulunan kesimlerin genel olarak tasavvuf ve tasavvuf ehli hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığını, özellikle

⁹⁵⁶ Buharî, Tevhid, 63; Tirmizî, Tefsir, 15.

⁹⁵⁷ Ebu Muhammed Zekiyüddin Abdülazim b. Abdillah el Münziri, et-Terğîb ve't-terhîb, c.IV, s.185.

⁹⁵⁸ Fuadî, Türbenâme, ss.158-164.

nefislerini tezkiye, kalplerini tasfiye edip manevî dereceler kat edenlerin hallerini anlayamayan bir kesim olduğunu vurgulamıştır.

Türbenâme risalesi, XVII. yüzyıl Anadolu (Kastamonu) toprakları üzerinde ve belli bir mutasavvıfın (Şeyh Şa'ban Velî) türbesinin inşaatı sırasında yaşanan olaylar ile o sırada yapılan eleştiri ve iddialar üzerine, aynı ekolü temsil eden bir şeyh (Ömer Fuadî) tarafından yazılmış olsa da, esasen meseleler genel ve tasavvufî bir bakış açısından ele alınıp değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- Ali el-Müttakî el-Hindî, Kenzü'l-ummâl, Beyrut 1985.
- Arslan, Ahmet Turan, İmam Birgivî Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, Seha Neşriyat, İstanbul 1992.
- Aşkar, Mustafa, Niyazî-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Bandırmalızâde Ahmed Münib, Mir'âtu't-turuk, Dersaadet, 1306.
- Buharî, İsmail b. İbrahim, Sahîhu'l-Buharî, el-Mektebetü'l-islâmiyye, İstanbul trs.
- Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333, Tıbkıbasım, Bizim Büro, Ankara 2000.
- Deylemî, Şehrdâr b. Şûriye, **Müsnedü'l-firdevsu'l-ahbâr, Beyrut 1987.**
- Ebu Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as, Sünenü Ebî Dâvud, el-Mektebetü'l-islâmiyye, İstanbul trs.
- Gazalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, İhyâu ulûmi'd-dîn, Çev: Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1986.
- Gündoğdu, Cengiz, "Pâdişah-Tarîkat Şeyhi Münasebetleri Açısından Aziz Mahmûd Hüdâyî ve Çağdaşı Abdülmecid-i Sivâsî", Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2005, İstanbul 2005.
- Gündoğdu, Cengiz, Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Gündüz, İrfan, Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri, Seha Neşriyat, İstanbul 1983.
- Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâyı Ebrâr fi Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, no:2309.
- İbn Kayyim el-Cezvî, er-Rûh, Beyrut 1975.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, Sünenü İbn Mâce, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut trs.
- Kara, Mustafa, Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler, Dergah Yayınları, İstanbul 1990.
- Katib Çelebî, Fezleke-i Katib Çelebî, Ceride-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1287.
- Mehmed Murad, Tarih-i Ebu'l-Faruk, Matbaa-i Amidî, İstanbul 1329.

Münziri, Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdillah, et-Terğîb ve't-terhîb, Mısır 1954.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî b. el-Haccâc, Sahîhu Müslim, Dâru'l-kalem, Beyrut 1987.

Naimâ Mustafa Efendi, Ravzatü'l-hüseyin fî hülâsât ahbâri'l-hafîkayn, Matbaa-i Amire, İstanbul 1282.

Ocak, Ahmet Yaşar, "İbn Kemal'in Yaşadığı XV-XVI. Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı", (Şeyhülislam İbn Kemal Sempozyumu Tebliğleri içerisinde), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1986, ss.31-38.

Ocak, Ahmet Yaşar, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış; Kadızâdeliler Hareketi", Türk Kültürü Araştırmaları, y.:XVI-XVII, 1-2 (1979-1983), Ankara 1983, ss.208-225.

Ömer Fuadî, Menâkıb-ı Şerîf Pîr-i Halvetî Hazreti Şa'bân-ı Velî, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, no:478 (matbu Kastamonu 1294).

Öngören, Reşat, Osmanlılar'da Tasavvuf, Anadoluda Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl), İz Yayıncılık, İstanbul 2000.

Sadık Vicdanî, Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye'den Halvetiyye, Evkâf-ı İlmiyye Matbaası, İstanbul 1338-1341.

Suyutî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman Celaleddin b. Ebi Bekr, Şerhu Süneni'n-nesâî, Beyrut 1986.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, el-Câmiu's-sahîh, Beyrut 1987.

Türer, Osman, "Batı'nın İslam'ı Tanımasında Tasavvufun Rolü", Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf, haz.: Coşkun Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1991.

Uludağ, Süleyman, İslam Düşüncesinin Yapısı (Selef, Kelâm, Tasavvuf, Felsefe), Dergah Yayınları, İstanbul 1994.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Yazar, İlyas, "Ömer Fuâdî", DİA, c.XXXIV, ss.61-63.

Yüksel, Emrullah, "Birgivi", DİA, c.VI, ss.191-194.

5 Mayıs 2012 Cumartesi

11:00-12:30

II.OTURUM

Ömer Fuâdî Salonu

Oturum Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Hayri Kaplan

(Çukurova Üniversitesi, Türkiye)

Tebliğler

Prof. Dr. Saime İnal Savi

(Kastamonu Üniversitesi (Emekli), Türkiye)

“ŞEYH ÖMER FUADİ HAZRETLERİNİN MENAKİB VE
TÜRBENAME’ SİNDE MEVLANA, SADİ VE HAFİZ’DAN
FARŞÇA DİZELER”

Prof. Dr. Sitki Aras, Yrd. Doç. Dr. Adem Yavuz Sönmez

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

“VELİLİĞİN GENEL VASIFLARI VE ERZURUMDA VELİ OLARAK
TANINAN ŞAHISLARIN BU YÖNLERDEN İRDELENMELERİ”

Öğr. Gör. Ahmet Yaşar Zengin

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

“KASTAMONU VELİLERİNİN; DİNLEME, OKUMA, ANLAMA,
ANLATMA ÖĞRETİMİ VE İLİM ANLAYIŞLARI”

Yrd. Doç. Dr. Muharrem Avcı

(Kastamonu Üniversitesi, Türkiye)

“KASTAMONU’NUN TURİZM ÇEVRESİNDE
HZ. PİR ŞEYH ŞABAN-I VELİ VE ANMA HAFTALARI”

ŞEYH ÖMER FUADİ HAZRETLERİNİN MENAKİB VE TÜRBNAMA'SİNDE MEVLANA, SADİ VE HAFIZ'DAN FARŞÇA DİZELER

Prof. Dr. Saime İnal SAVİ

Kastamonu Üniversitesi (Emekli), Türkiye

“Halkın ulusu, kutbu Hazreti Şeyh Şaban'ın sahip olduğu gücün uğruna, yeryüzünü hamd ve selam nuruyla doldururum.” Böyle başlıyor kitabıma Şeyh Ömer Fuadi hazretleri. Kitabın adı Menakıb-i Şerif-i Halveti Hazretleri Şeyh Şaban-ı Veli.

Şabani dergâhının beşinci postnişini Şeyh Ömer Fuadi Hazretleri, pirimizin, Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin hayatı ve menkıbeleri hakkında yazılmış tek kaynağın yani Menakıbın sahibidir. Menakıb türü eserler, bir tarikatın dervişlerini olduğu gibi bir şehrin sufilerini de konu edinebilir. Tasavvufi hayat ve ahlak anlayışının yanı sıra sufiler arası ilişkilerden de söz eder menakıbler. Yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde mevcut olan eser 1877 de Kastamonu Vilayet Matbaasında basılmış olup aynı yazarın Türbename adlı eserini de içerir. Muğlâk ama mükemmel bir seci örneği olan Türkçe mensur eserde ayetler, hadisler ve Arapça mesellerin yanı sıra Farsça beyitlere de yer verilmiştir.

Ben Kastamonu Evliyalarından Şeyh Ömer Fuadi Hazretlerinin, Şeyh Şaban-i Veli Hazretleri ve dört halifesini anlatan Menakıb ve Türbename'sine serpiştirdiği Farsça şiirlerden bir demet sunmaya çalışacağım. Beyitleri tasnif ettiğimde seçmelerin Mevlana, Sadi ve Hafız ağırlıklı olduğunu gördüm.

Mevlana'mızdan söz etmeye bilmem gerek var mı? Mevlana düşüncelerini uzun mülahazalarla kâğıda geçirmiş ama sonra yine uzun teemmüllerle onu düzeltmeyi hiç denememiştir. Şairliğin en büyük meziyetlerinden biri ve belki birincisi olan tedai kabiliyeti Mevlana'da misli görülmemiş bir derecededir. Zamanının mütedavil tüm bilgilerini en ince noktalarına kadar biliyordu. Birkaç dile sahip olup, bu dillerde yazılmış bütün şiirleri okumuştur. Fevkalade seyyal bir zeka, çok ince bir ruh, eşsiz bir vecd, örnek bir aşk, emsalsiz bir seziş ve buluş kabiliyetinin yanı sıra neşenin, coşkunluğun, hayranlığın hülusa tüm mana aleminin mümessili idi. Mevlana'nın divanı ruhi hallerinin ve deruni heyecanlarının bedii bir ifadesidir. Oysa Mesnevi, salıklar için yazılmış olup, dini inanışlar, tasavvuf esasları ve özellikle vahdet-i vücud felsefesini tahlil etmektedir. Fuadi Hazretleri Mesnevi'den seçmiştir çoğu örnekleri. Halvetten, halvet

döneminin riyazetinden söz ederken, nefsin arzularıyla mücadele edip, onları alt etmek gerektiğine değinir ve “Talibin şanına layık olan mücadelesinde tembellik ve ihmal görünmemeli” der.

“Merkehim total, yolum zor yüküm ağır! Ey kendisinden yardım beklenen Tanrım bu halde nasıl ulaşabilirim dergahına “diye soranlara cevap Mevlana’dan gelir:

“Topallayarak, sürünerek, uyur halde, arsızca ne halde olursan ol ama ona yönel, onu iste der”.

Çağdaş bir İran şairi Meliküş-şuara da:

“Eğer işlerde sebat edersen önünde tüm güçler kolaylaşır.” diyor

Fuadi hazretleri “İsteyen Tanrısını bulur.” diyor ve devam ediyor. “Talip gayret edip gücü yettikçe az veya çok talep ve mücadelesini izhar-ı acz ile terk etmeyip Hak yolunda bulunmalıdır. Yola giren ırak ve yakın ve er ve geç menzil alır. Yoksa sebepsiz feyz-i hak ele geçmez”

Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri; “Menfaat için, sırrı açığa vurmak, Hakk’a giden yolu tıkar” buyuruyorlar. Fuadi hazretleri de: “Nakıs ve mürai olan, kötü niyetli ve nefsinde düşkün sefişler ifşa ederler sırları. Bunu da kötü ahlakları nedeniyle halkı tamaa düşürmek ve onlardan mal ve meta almak için yaparlar. Hatta bazıları kutbiyyet iddiasında bulunurlar ve halktan yarar sağlarlar ama yalanları derhal ortaya çıkar.” diyor. Cevap yine Mevlana’dan:

“Bu ne yıldızdır ne rüya. Hak vahyidir ve Allah doğruyu bilendir”

Menakıb’de halk uyarılır:

Şeyh eğer mala mail ise ona mürid olma. Çünkü dinara sahip didara sahip değildir Yani Hakk’ı göremez.

Ehlullahın hal ve kemaline remz ile imada bulunduğu ama ilim ve izana kadir olmayanların dil ve canlarında gerçek kulak olmadığı için bunu anlayamadıklarını yazar Şeyh Ömer Fuadi Hazretleri. Mevlana o bilinen rahatlığı içinde:

“Eşek kulağını sat, başka kulak al. Zira bu söze eşek kulağı yaramaz. Yani o bunu anlamaz idrak edemez.” der. Ne mutlu Allah’ın gerçeğini anlayan o kulağa sahip olan irfan ehline”

Gelelim Sadi’ye. Elbette Mevlana’dan çok farklıdır. Şiirle fikri ve hayatı birleştiren bir ahlakçıdır. Sadi dini bir terbiye almıştır, ama hayattan da kaçamaz; onun için öğretici, düşündürücü ve de çekici olmuştur hayat. Ne yapsa insanlara karışmaktan kendini alamaz. Ama yine de özellikle hayatın sonlarına doğru halk için bir ermiştir. Tutkularına hâkim olmak insanın şiarı olmalıdır. Çünkü anlattığı saadet madde ve suretin huzuru değil, ruhun ve mananın saadetidir. Özlenen gerçek mutluluk nefsin yenilmesi ile başlar. Sadi’nin tasavvuf anlayışı sosyal ve öğreticidir. Fakat her şeyin üstünde en büyük nazım Tanrı’dır ve her şey onun takdirine bağlı olup düşündüğünüz gibi olmayabilir.

“Sen her ormanı boştur zannetme, belki de bir kaplan uyumuştur. İnsan söz söylemedikçe ayıbı da gizlidir, hüneri de. Öyle ise ihtiyatlı olmalıyız.

Dileklerimiz ve tedbirlerimiz Tanrı'nın takdiri karşısında hiçtir. Ama yine de insan olarak vazifemiz elimizden geleni yapmaktır. Sadi'nin terbiye anlayışı, zaman zaman kendisini nakzetmesine rağmen, çağdaş eğitim esaslarını aratmayacak kadar sağlamdır. Gülistan'ın Dibaçesi'ndeki bir şiiri Menakıb'de yer almaktadır. Geçtiği bölüm Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin vefatı sonrasıdır. Hazretin müridleri ve sevenleri hayatta olduğu gibi vefatında da ondan, onun dostluğundan, bereketinden medet ummuş. Gasil suyuna gülab gibi, ab-ı hayat gibi rağbet etmişlerdir. Sadi'nin şiiri şöyle:

“Bir gün hamamda güzel kokulu bir avuç kil bir dostun elinden elime ulaştı. Kil'e : “Mis misin yoksa amber mi? Gönlümü alıp giden kokundan sarhoş oldum” dedim. “Ben değersiz bir kildim ama bir süre gülün yanında kaldım. Dostun kemali, olgunluğu beni etkiledi. Yoksa ben yine o aynı toprağım.” diye cevap verdi kil.”

Gülistan bu ve benzeri hisse alınacak kıssalarla doludur. Eskiden okullarda ders kitabı olarak okutulurken günümüzde yeni değerler onun yerini almış ve sade Gülistan değil pek çok didaktik, pendimiz değerli kitap eski önemini maalesef yitirmiştir. Dostun kemali ve o kamil dostla imtizaç ne güzel. İnsanları Hakk'a yöneltip, onları manen eğiten veliler ne güzel, nitelikleri, ululukları ve olağanüstü halleri ile gönüllerde taht kuran sultanlar, insanları ruhi olgunluğu eriştiren dervişler ne güzel!

Evet dervişler! Hafızın “Dervişan est” redifli gazeli de nasibini almış Menakıb'de. Hafız gazelinde:

“Yüce, güzel ve ebedi cennet bahçesi dervişlerin halvetidir. Ulululuğun, saadetin sermayesi, onlara, dervişlere hizmet etmektir.

Acayip tılsımları olan uzlet hazinesi, o hazinenin kapısı onların, dervişlerin rahmet nazarlarıyla açılır.

Eğer ezeli ab-ı hayat istersen halvet kapısını bırakma çünkü ezeli ab-ı hayat kaynağı, dervişlerin halvetlerinin kapısında ki topraktır.”

Biraz açalım. Hafız diyor ki: Eğer ebediyen zinde kalmak istiyorsan ve eğer ebedi hayat suyunu içmek ve ölmemek istiyorsan o suyun kaynağı, zuhur edip çıktığı yer dervişlerin halvet kapısının toprağıdır. Ebedi hayat istiyorsan, dervişlerin kapısının toprağına mülazım ol.

Ulu cennet bahçesi dervişlerin halvet bahçesidir. Dervişlere hizmet, azamet ve şukuh sermayesidir. Akside varid olup dervişlerin halveti, sahip olduğu zevk ve sefa nedeniyle ulu Cennettir. Dervişlerin halvetine eren, onu idrak eden onun zevk ve sefasına ulaşan cenneti ele geçirmiş olur. Dervişlere hizmet izzet ve saadet sermayesidir.

Şaşıllacak tılsımları olan inziva köşesinin fethi, dervişlerin bakışındadır. Vasıl olanlar eğer birine rahmet gözüyle bakarlarsa onlar için uzleti ihtiyar etmek zorunluluktur, zarurettir. Zira inzivayı seçmedikçe murada erilmez.

Menakıb'de beyitleri verilen Hafız, fikirlerindeki kuvvet görüşlerindeki hususiyet, hele edasındaki rintlik bakımından bütün şarkın en lirik şairlerinden biri sayılagelmiştir. Hayat bir belirsizlik perdesi ile örtülüdür. Herkesin kendine göre bir mana bulduğu şiirleri sufilerin sema meclislerinde

okunmuştur. Tezkireler Seyyid Şah Nimetullah-ı Veli ile görüştüğünü kaydederler. Hakikat yoluna kılavuzsuz gidilemeyeceğini söyleyen tasavvuf neşesine sahip olan Hafız'ın zamanındaki şeyhlerin birisine intisap etmemiş olması imkansızdır. Hafız şarihi Sudi bir beyti şerh ederken Halveti sufilerinden olduğunu yazarsa da Hafız'ın Kalenderliğe hususi bir hürmeti vardır

Bir temennim olacak, görüldüğü gibi pek çok şey müphem. Gönül isterdi ki Anadolu'daki beylerle, büyük ilim ocakları, kendi velileri, ataları ve büyüklerinin menkıbelerini yazdırsalar ve bugün bizi içinde kıvrandığımız bilgi kıtlığından kurtarsalardı.

Dilleri zikrullahda, kalpleri fikrullahda olan tüm uluların kabirleri nur ile dolsun.

Sözleri yine Menakıb'den bir beyitle bitirmek istiyorum.

“Ka'betü'l-uşşak başed in mekam

Her ki nakıs amed inca şud tamam”

“Bu makam aşıkların Kabesidir. Kim eksik geldiyse burada tamamlandı”.

“VELİLİĞİN GENEL VASIFLARI VE ERZURUMDA VELİ OLARAK TANINAN ŞAHISLARIN BU YÖNLERDEN İRDELENMELERİ”

Prof. Dr. Sıtkı ARAS

Yrd. Doç. Dr. Adem Yavuz SÖNMEZ

Kastamonu Üniversitesi, Türkiye

GİRİŞ

İslamî inanç sisteminde yaratılan her şeyin "hoş" olduğu kabul edilir ve sebepsiz hiç bir varlığın meydana gelmediğine inanılır. Bu yüzdendir ki büyük Yunusumuz;

"Nazar eyle ileri

Pazar eyle götürü

Yaradılanı hoş gör

Yaradandan ötürü"

Demektedirler. Bu felsefeyi vurgulamak için Anadolu'da temel esaslarımıza hiç de uygun olmayan şu şekilde bir menkıbe anlatılmaktadır. Derler ki, bir gün Tur-i Sina'da Hazreti Musa'ya en ednâ yaratığı bulup, getirmesi emredilir. Büyük Peygamber günlerce dolaşır ve bir uyuz köpeği gözüne kestirerek boynuna ip atarak götürmeğe çalışır. Ardından sürüklenen köpek dile gelerek der ki; "Beni seçtin ama Ey Musa, ya Allah (c.c.) katında (haşa,sümmehaşa) ben senden makbul isem". O anda Hazreti Musa'nın beynine kan hücum eder. Pişman olur, köpeği salıverir. İpi kendi boyunlarına takarak, Tur-i Sina'ya koşar. Gelen hitap çarpıcıdır "O köpeği getirmiş olsaydın Ey Musa, peygamberlik defterinden silinecektin".

Bununla beraber bazı şanslı yaratıkların, diğerlerinden üstün olmaları hususunda ittifaklar vardır. Bir prensip olarak insanlar, “eşref-i mahlukat” olarak değerlendirilip, diğer tüm yaratıklardan üstün olduğu, bunlar içerisinde peygamberlerin, şahıs olarak Efendimiz'in en üstün insan olduğu kabul edilmektedir. (Kesinlikle en üstün O (s.a.v)'dur.) Hatta peygamberler arasında, Hazreti Adem'in, Hazreti İbrahim'in, Hazreti Musa'nın, Hazreti İsa'nın diğerlerinden üstün olduklarına inanılır. Peygamberleri, dört büyük melaikeler, Hulefa-i raşidin, aşere-i mübeşere şerefine nail olanlar, Bedir'e katılanlar ve diğer sahabeler takip etmektedir. Daha sonra Tabein efendilerimiz, bunlar arasında ise Veysel Karani Hazretleri ile, büyük Emevi Halifesi Ömer bin Abdulaziz Hazretlerinin en üstün olduklarına inanılmaktadır. Bunları ise Allah'ın veli kulları takip etmektedirler.

Veli "Allah'ın sevgili kulu" anlamına gelmektedir. Bunun çok kati bir kuralı yoktur. Günümüzde beşerî sistemlerin kendilerine yakın gördükleri şahıslara "tepeden inme" büyük elçilik, valilik gibi payeler vermeleri misali, Cenab-ı Allah (c.c.) da kendilerinin bildikleri sebeplerle bazı şanslı kullarına mükafatlar lutfedebilmektedirler. Bunlar, rastgele Ahmet Efendi, Mehmet Efendiler arasında olabilir. Hızır Aleyhisselam'a atfen şöyle bir olay anlatılır: Bir gün bir camide cami edeplerine riayet etmeyen pejmürde kılıklı birisini ikaz etmek ister. Tepki olarak "Beni kızdırma Hızır'ın aramızda olduğunu söylerim" cevabını alır. Hızır Aleyhisselam'a "Sana yalnız beni seven veli kullarım bildirildi, benim sevdiklerimse bende gizlidirler" hitabı gelir. Benzeri şekilde Erzurum'da emekli imam olan yaşlı bir şahıs anlatılmaktadır ; "At ile seyahat edilen günlerdi. Öğle namazından sonra bir yolculuğum olacaktı. Namaza durduktan sonra şeytan aklıma gideceğim mahalde atı nereye bağlıyacağımı getirdi. O anda cemaatten birisi Erzurum şivesi ile ELLİMİN KORUNA BAĞLA (elinin körü) diyerek kapıyı çarpıp çıktı. Bu çevrede deli sanılan bir şahıstı. Cemaat bu tavrını deliliğine bağladı. Ben ise gerçek sebebi anlamış oldum." Bütün bunlarla beraber veliliğin bazı şartları konusunda âlimlerimiz hem fikirdirler. Bunlar, nezaket, edep, takva, tevazu, halka hizmet v.s.dir.

İşte bu basit dizimizde Erzurum velileri bu yönlerden incelenmeğe çalışılacaktır.

Nezaket:

İnsanlığın sertaçlığını çizen İslam, beklediği insan tipinde nezaketi sartaç edinmiştir. Normal şartlar dahilinde nezaket sınırlarını aşmanın İslamda katiyetle yeri bulunmamaktadır. İslamî yaşayışın altın levhaları arasında nezaketin zirvesini Hazreti Hasan ve Hüseyin Efendilerimizin bir hareketlerinde görüyoruz. Her iki kardeşte çocuk denilecek yaşadılar. Birisinin hatalı abdest almasına şahit olurlar. Şifai olarak ikaz etmelerine yüksek nezaketleri elvermez. Derler ki: "Amca, şimdi biz abdest alacağız, hatalı olup olmadığımız hususunda bizleri uyar". Ve gerçek abdest alınış şeklini sergilerler. Adamcağız meseleyi anlayarak tövbe eder. Erzurum velilerinde de çokça benzeri tablolara rastlanmaktadır. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir:

Hacı Haşıl Hazretleri (vefatı 1913) şeyhinin oğlu olup, kendileri gibi âlim, fazıl bir zat olan Hacı Halim Efendi'nin devamlı arkasını kibleye dönüp oturmasından rahatsız olmaktadır. Bu hareket tarzı alelade insanlar için fazla nakıs olmayan bir tavidir. Ancak, taze yağmış olan karın üzerindeki bir sigara dumanı lekesinin dahi sırtması misali; bir velide göze batmaktadır. Hacı Haşıl Hazretleri bunu hoş görmemekte, fakat direk ikaz etmeğe de nezaketi el vermemektedir. Birgün kibleyi gösteren bir pusula gönderir ve bundan ibret almasının gerektiğini söyler. Kimseler bir demir parçasıyla ibret almanın irtibatını anlayamazlar. Ancak, büyük velimiz Hacı

Halim Efendi pusulayı görür görmez vaziyeti anlar. Çünkü güney istikameti gösteren ibre, devamlı sırtını dönüp oturduğu yönü göstermektedir.

Çevrede ALVAR İMAMI olarak tanınan Efe Hazretlerinin (Erzurum'da büyük alimlere ve velilere efe denilmektedir) torunlarından merhum Sadi Efendi henüz çocuktur. Sabahları kimselerin olmadıkları zamanlarda Efe'ye bazı ayetler veya dualar okumaktadır. Ancak bazı yanlışları vardır. Efe Hazretlerinin yüksek nezaketleri, bu kendilerinden en az elli yaş daha küçük olan öz torununu ikaz edebilme derecesinden bile incedir ve Sadi Efendi'nin bu hatalarının düzeltilmesini halifelerinden Hacı Salih (Sezgin)'e havale eder.

Alvar İmamı Efe hazretlerinin kardeşleri olan Vehbi Efe (vefatı 1946) büyük bir çevrecidir. Yolda, sokakta, caddede gördüğü kağıt parçalarını toplayarak duvar kovuklarına sokar, moloz taşları yollardan kaldırır, çöpleri temizler, sigaranın da büyük düşmanıdır. Zaten sigara için büyük İslam âlimi merhum Ruhi Özcan Bey, aynen şunları söylemiştir: "Bir maddenin haram olmasının üç şartı vardır; çevreye, keseğe ve vücuda zararlı olmasıdır. Sigara bu üç şartı da taşımaktadır. Dolayısıyla, zamanında İslam âlimleri bunu gereğince tanımadıkları için helal fetvasını basmışlardır."

Vehbi Efe de aynı kanaattedir. Dolayısıyla tüm gençlere yasak eder. Halen yaşamakta olan 70-80 yaş dolaylarındaki tüm müridleri bu yönden de Efe'ye dua edip minnettar olduklarını söylemektedirler. Ancak, kendi yaşında olan müridleri vardır. Bunlar sigara içmek için sık sık meclisten kalkıp, dışarı gitmektedirler. Bu durum Efeyi rahatsız eder ve der ki; "Oğul (Efenin hitap tarzı), Ahmet, Ali, Mustafa hele bir şeytanın yüzüne üfleyin". Böylece içmelerine müsaade etmiş olduğunu ima ederler. İşte Efenin nezaketinin derecesi.

Bir köye içme suyu getirilmektedir. Önlerine bir kaya çıkar. Köyün tüm delikanlıları toplanıp, yerinden oynatamazlar. Vehbi Efe gelerek "Hele durun, siz ilmini bilmirsiniz" deyip, bastonunu dayayarak (buna sihirli baston da denilmektedir) kayayı yerinden söker. Büyük Velimizin dillerine "beceremiyorsunuz, gücünüz yetmiyor" gibi cümleler yakışmamaktadır.

Efenin Meto Hoca isimli bir arkadaşları vardır. Veli ruhludur. Ancak giyimine kuşamına fazla riayet etmemektedir. Birgün Efemiz arkadaşının elbiselerinin çok kirlenmiş olduğunu müşahade ederler. Yüzüne karşı söylemeğe nezaketi el vermemektedir. Bir yolculuklarında bir vesile ihdas olmuştur. Karşılarına Aras Nehri çıkar. O zamanlar köprüler oldukça mahduttur. Suyu yaya geçeceklerdir. Efe bu fırsatı değerlendirir ve der ki: "Meto ikimiz de ıslanmayalım. Ben şişmanım sen beni taşıyamazsın. Dolayısıyla sırtıma bin seni karşı kıyıya taşıyayım" Tüm itirazlarına rağmen Efe arkadaşını sırtına alır. Tam orta noktaya gelmişlerdir ki Efe; "Gözlerim kararı" der ve arkadaşını boydan boya suya uzatır. Mecburen Hocamız hem kendi yıkanır, hem de elbiseleri yıkanmış olur.

Edep:

Edep, terbiye, haya kelimelerini de deruhte eder. Bununla nezaket arasında çok ince bir nüans farkı vardır. Nezaket daha ziyade dışa dönüktür. Başkalarının bir hatasını düzeltmeye yöneliktir. Yani bir aktiflik mevzubahistir. Edep ise içe yöneliktir. Daha çok kendi hal ve hareketini düzenlemekle ilgilidir.

Edebin muşahhaslaşmış hali Efendimiz (s.a.v.) dir. Hem de en büyük terbiyeci kendileridir. Ömürlerinde hiç esnememişlerdir ve halen daha ümmetinden birisinin bu kusura maruz kalacağı anda "Efendimiz hiç esnememiştir" hatırlatmasını yaptığı zaman bu ihtiyacının kaybolacağı iddia edilmektedir.

Sahabe efendilerimizden Hz. Osman'da edep, abideleşmiştir. İmam-ı Azam Hazretleri, Şam'a doğru hiç ayaklarını uzatmamışlardır. Orada kağıt fabrikası vardır diye. Üstad Necip Fazıl, şeyhleri olan büyük veli için "Günlerce yanında kaldım, ilerlemiş yaşlarına rağmen bir defa bile abdest bozmak için cemaatten ayrılmalarını, cemaate fark ettirmediler" şeklinde bir cümle kullanmaktadırlar. Bir zamanlar işyerlerinin en görkemli köşelerini nazende yazılarla nakşedilmiş "Edep ya hu." tabloları süslerdi. Yine bu hususta bir divan şairinin şu şekilde çok güzel bir beyitleri vardır.

"Ehl-i diller arasında kaldım, kıldım talep
Her hüner makbul imiş, illa edep illa edep."

Aynı şekilde halkımız arasında dilden dile dolaşan ve edebî en iyi şekilde tarifeden bir dördlük bulunmaktadır.

"Edep bir taç idi nur-ı Huda'dan
Ört o tacı emin ol her beladan
Edep ehli keremden hâlf olmaz
Edepsiz okuyanlar âlim olmaz."

Bağlıları Bedüzzaman Hazretlerinin bir defa mahkemede savcının idam cezası talep etmesi anı haricinde ömründe hiç ayak ayak üstüne atmamış olduğunu anlatmaktadırlar.

Aynı tavırları Erzurum velilerinde de görüyoruz. Hacı Haşıl Hazretleri şeyhlerinin türbeleri bulunan Hasankale'ye doğru katiyetle ayaklarını uzatmamışlardır. Fetullah Hoca Efendi hayatından bir kesitini şu tablo halinde sunmaktadırlar: "Kaldığım odada günlerce yatağa girip uzanamadım. Çünkü bir yönde kible vardı. Bir yön babamın yaşadığı diyardı. İki yönde ise camiler yer alıyordu."

Vehbi Efe'nin; "Oğul bende hiçbir şey olmadığını çok iyi biliyorum. Fakat millet farklı düşünüyor. Bunun hakkını vermeğe ve halka örnek olmaya mecburum" diyerek her zaman diz üstü oturduğunu anlatırlar. Erzurum'un eski müftülerinden büyük âlimimiz Sabık Efendi'nin (ölümü 1973) bir talebesi anlatmaktadırlar: "Yıllarca Efendinin öğrencisi oldum. Sigara içtiklerini bilmiyordum. Bir defasında odalarına girdim, yalnızdılar. Ancak, havada sigara dumanı dolaşıyordu. Mübarek elleriyle farkında olmayayım diye dumanları dağıtmaya çalıştıklarına şahit oldum."

Birgün Pasinler ilçesinden Efe Hazretlerine ziyaretçiler gelirler. Bunlar tekkeden ayrılırken der ki "Ola oğul Müftü Efendiye (Meşhur Kâmil Efendi) selam söyleyin. Kusuruma bakmasın yaşlandım. Yaya ziyaretine gelemiyorum. Faytonla da bir âlimin kapısına gelmeye edebim el vermiyor".

Bilindiği üzere Anadolu'da yaşlıların ve büyük sayılan kimselerin elleri öpülmektedir. Erzurum'da bu adete riayet edilmektedir. Dolayısıyla Efe Hazretleri de bu el öptürme merasiminden kurtulamaz. Bir gün merhum Hacı Salih Sezgin efendiye der ki; "Ola oğul Salih, ziyaretime gelenler elimi öpme yerine beni iyi bir dövseler çok daha az müteessir olurum."

Batıdan bize gelmiş olan yaşam felsefemize katiyetle uymayan en rahatsız edici adetlerden birisi de zile basarak hademeyi veya hizmetçiyi çağırmasıdır. Bu büyük ölçülerde "eşref-i mahlukat" olan insan haysiyetini rencide etmektedir. Ancak yakından tanıyanlar anlatmaktadırlar ki, büyük âlimimiz ve Erzurum'un kıymetli hemşehrisi Ö. Nasuhi BİLMEN Hz. uzun İstanbul müftülüğü boyunca, Diyanet İşleri Başkanı iken bir defa bile bu cüceliğe tenezzül buyurmamışlardır. Rabbim ruhlarını şad etsin.

Tevazu:

Anadolu da en makbul sayılan ve en fazla kullanılan dualardan birisi "*su gibi aziz olasın*" temennisidir. Bilindiği gibi, su fizikte temel bir maddedir. Tüm cisimlerin yoğunluk, donma, erime noktaları ona göre ayarlanmaktadır. Edebiyatçıların üzerine en çok şiir dizdirmiş oldukları nesnedir. Bugüne kadar en başarılı nat-ı şerifin '*Su Kasidesi*' olduğu iddia edilmektedir. Üstad Necip Fazıl su ile insan münasebetlerini şu beyitlerinde dile getirmişlerdir;

"Kainatta ne varsa suda yaşad önce

Üstümüzden su geçer doğunca ve ölünce"

Ancak, suyun "aziz" liği bunlardan ibaret değildir. Tasvvuflulara göre, ona yüksek payeyi kazandıran temizleyici oluşu, devamlılık arzedeşi ve aşığıya doğru akışı ; yani mütevazi oluşudur.

Evet, zilletle karıştırmamak şartıyla tevazu İslâmiyet'te en fazla arzulanen vasıflardandır. Mevlana Hazretlerinin şu tavrı hep anlatılır: "Bir gün bir papaza rastlar. Selamlaşırlar. Muhatabı başını eğer, kendileri de eğer. Saatlerce böyle kalırlar. Nihayet papaz başını kaldırdıktan sonra doğrulur. Sebebini soranlara "Tevazuda da önde olmamız lazım" şeklinde buyururlar. Burada kutb-u cihanımızı zirvelerde dolaştıran bu tevazu ne kadar makbulse, büyük kumandanımız Gazi Osman Paşa'nın Rus Çarının önünde eğilmemek için çadıra arka arka girmesi de o kadar asaletli bir harekettir. Çünkü İslâmiyet'te yerine göre kibir de tevazu kadar arzulanır. Bilindiği gibi büyük Yavuzumuza kafa tutma cesaretini gösterebilen Şah İsmail aynı zamanda Hatayı mahlası ile şiirler de yazmış ve bunlar bir divanda toplanmıştır. İçerisinde birçok hatalar olan bu eserde tevazu üzerindeki şu dördlük konuyu çok güzel izah etmektedir;

"Hatayı hal çağında

Hak gönül alçağında

Yüz bin Kabe sevabı

Var gönül alçağında."

Buradaki son kelime cinaslı olup hem tevazuyu hem de zamanında gönlün alınmasını ifade etmektedir.

Velilikte de tevazu önemli vasıflardandır ve Erzurum evliyaları buna büyük ölçülerde riayet etmişlerdir. Hatta Erzurum medreselerinde kapıların alçak inşa edilmiş olmasını, bu ilim yuvalarına eğilerek girmeği sağlayabilmeye bağlamaktadırlar. Yine Hacı Haşıl Hazretlerinin tekkesinin kapısının çok küçük olmasının esbabını da bu gerekçede düğümlemektedirler. Kıymetli ilim ve fikir adamımız Prof. Dr. Mehmet Şahin Bey Erzurum insanının tevazu ve hizmet etme ruhunu kastederek şu takdirlerini sarfetmişlerdir; "Kayseri (kendileri Kayserili'dirler), büyük âlim, büyük politikacı, büyük sanatkâr, büyük tüccar çıkarabilir. Fakat Kayseri kültürü, bir Hacı Salih Sezgin Efendi'yi, bir Vehbi Efe'yi, bir Demirci Hacı Mehmet Efendi'yi (Hasankale'de bir demirci ustası) katiyetle çıkaramaz." Vehbi Efendi'nin çok iyi bir şair olmalarına rağmen şiir yazmamalarını, abileri, büyük velimiz Efe Hazretlerine karşı tevazu göstermiş olmalarına bağlamaktadırlar.

İncitmeyenler, incinmeyenler:

İslâmiyette "Ne zulmediniz ne de zulme uğrayınız" prensibi esastır. Bununla beraber bunların ikisinden birisinin seçimi karşısında muhakkak surette ikincisi yani "zulme uğramak" tercih edilmelidir. Merhum Fethi Gemuhluluoğlu abimiz bir sohbetlerinde, "Tek zulmetmeyiniz de, zulme uğrayacaksanız varınız uğrayınız" tavsiyesinde bulunmuşlardır. Dolayısıyla ki, İslam'ı yaşayış şeklinde çok büyük ölçülerde kimseyi incitmemeğe gayret edilmektedir. Hatta insanlar haricinde olan canlıların da incitilmemeleri esastır. Dolayısıyla bir Hadis-i şerifte "Siz yerdekilere merhamet ediniz ki, göktekiler de size merhamet etsinler" şeklinde buyurulmaktadır. Bu emri hareket stratejisi kabul eden Hz. Ali Efendimizin, cübbelerinin eteğinde uyuyan kediye uyandırmaya kıymayıp, elbisesinin o parçasını keserek oradan ayrılmış olduğu anlatılır. Bir atasözümüz- de "Sevap istersen öldür yılanı, cennet istersen incitme canı" denilerek yılanı incitmenin dahi cennete gitmek için bir engel olabileceği vurgulanmaktadır. Tarihimizde bu felsefeye büyük ölçüde riayet edilmiştir mesela ağaçları karınca sarması üzerine kanuni şeyhulislamlarından Ebussud Efendi'ye (Ali Zembilli Efendi olduğunu da iddia edenler vardır.)

“Dırahtı sarınca karınca

Varmıdır onları öldürmede sakınca”

Şeklinde bir beyit yazarak fetva ister, gelen cevap yine manzum olup şu şekilde çok enteresandır ;

“Yarın Hakkın divanına varınca

Süleymandan hakkın alır karınca”

Bu olayı ve Hz. Süleyman (a.s)'ın karıncalarla olan ilgisini ima ederek Yozgatlı Ali Fenni Efendi'nin bu hususta söylediği beyit kayda değer niteliktedir;

“Sakın ağlatma bir didei handan olmak istersen

Dokunma hatırı mura (karınca) Süleyman olmak istersen”

Erzurum velileri ömürleri boyunca hep bu prensibe dikkat etmişlerdir.

Meselâ büyük Efemiz;

"Cihanda hasılı insan isen bir canı incitme

Günahkâr olma Fahr-i âlem-i zîşanı incitme"

Başka bir beyitlerinde ;

“Sakın incitme bir canı

Yıkarsın Arş-i Rahmani”

demişlerdir. Kardeşleri büyük insan Vehbi Efe ise, yapmış oldukları çeşmelerin membalarından çıkan kurbağalara "su bülbülü" demiş ve hiçbirinin burunlarını kanatmadan, kovalarla başka derelere taşımışlardır.

İncinmemek, incitmekten daha önemli ve çok daha güç yerine getirilebilecek bir hareket tarzıdır. Bununla nefsi yenebilme mevzubahistir. Özellikle tasavvufta buna çok riayet edilmektedir. Büyük Yunusumuz;

"Dövene elsiz gerek

Sövene dilsiz gerek"

Demektedirler.

Büyük mütefekkirimiz İbrahim Hakkı Hazretleri ise;

"Dendendir inci denden

Fark olmaz inci tenden

İncitme can gönül yap

İncinme incitenden.”

Dizesini dizmişlerdir. Bununla beraber İslamiyette koyun gibi yaşamak yoktur. "Yüzünüzün bir tarafına vuranlara öbür tarafınızı dönünüz" prensibi Hıristiyanlık için mevzubahistir. İslâmiyet'te hakaret edenlere aynıysıla karşılık vermek esastır.

Sadece nefse yönelik olması şartıyla, Erzurum velileri büyük ölçülerde "incinmeme" asaletini sergileyebilmişlerdir.

Vehbi Efe hem derin bir din âlimidir. Hem de tabii ilimler hususunda vukufiyet sahibidir. Meselâ, gezip dolaşmış olduğu köylerde halka bazı örümcek tiplerinin akrep olmadığını, yine damlarının akması için riayet edecekleri hususları, dişleri ağrıdığı zaman baş vuracakları tedbirleri hep o öğretmiştir.

Bir gün Pasinler'in köylerinde bir Kürt şeyhi ile karşılaşır. Her ikisinin de bağlıları oradadır. Şeyhimiz büyük bir kibir sahibidir. Efe'yi, (haşa) cahillikle itham eder ve başka hakaretlerde de bulunur. Efe'den ses çıkmaz. Bağlıları heyecanlanırlar. Onların karşılık vermelerini de önler. Daha sonra müritlerine derki; "Şeyh Efendi benim nefsimi hakaret etti. Ve nefsimin sivriliklerini törpüledi. Eğer düşünce felsefeme dil uzatmış olsaydı (sihirli asalarını göstererek) bunun hakkını verirdim" der.

Hoşgörü:

Yukarıdaki bahislerde bahsetmiş olduğumuz gibi büyük Yunusumuz bir mısralarında;

“Yaradılanı hoş gör yaradandan ötürü”

Başka birisinde

“hoştur bana Sen’den gelen”

Bir kıtalarında ise;

“Yetmişiki millete

Bir göz ile bakmayan

Evliya olsa bile

Hakikatte asidir” demişlerdir.

Yani O’nun (c.c.) yaratmış oldukları da meydana getirmiş olduğu olaylar da hoştur.

Bu hususta Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’le ilgili olarak şöyle bir olay anlatılır; bir gün arkadaşları ile birlikte yürürken karşlarına günlerce önce ölecek kokuşmuş olan bir katır ölüsü çıkar. Arkadaşları; “Ne pis hayvanmış, ne pis kokuyor” demelerine rağmen O’nun (s.a.v) mübarek ağızlarından; “Ne de güzel dişleri varmış” cümleleri dökülür. Yani her şeyin güzel tarafını görmektedirler. Mevlana hazretleri; “Kafir de olsan putperest de olsan gel “ demişlerdir. Kastamonu’nun büyük velisi Şaban-ı Veli hazretleri;

“Gelişiniz güle güle

Gidişiniz güle güle

Herşeyiniz güle güle”

Derken yüksek hoşgörülerini sergilemişlerdir.

Erzurum velilerinden büyük insan Erverdizade Rasim Efendi’nin (vefatı 1940) bulunmuş olduğu mecliste bir gün birisinin gıybetini yaparlar. Büyük velimiz der ki ; “Beyler, bir köpeği öptüğünü görenler, Mecnun’a yapmış olduğu işin hoş olmadığını söyledikleri zaman köpeğin Leyla’ya ait olduğu cevabını alırlar.Sizin gıybetini ettiğiniz şahıs da Allah (c.c.)’ın kuludur. Yani köpekten daha mı aşağıdadır.

Takva:

Gerçek anlamdaki en üstünlük, dünyevî paydalara ve hatta ilme âlimliğe göre dağıtılmamaktadır. Bazı hallerde rastgele Ahmet Efendiler, Hasan Efendiler bu yolda ilmi ile amel etmeyen âlimleri, ihlâslı olmayan zahiri abidleri arkalarda bırakabilmektedirler. En üstün olabilmenin şartı şu kutsi cümle ile çok belagatlı olarak noktalanmıştır: "Allah katında en üstünüz en takva olanınızdır".

Takvalıkta ihlâslı olması şartıyla ibadet vardır. Haramlardan kaçınma vardır, dünyaya meyletmeme vardır, nefsin isteklerine uymama vardır, irşat vardır v.s.

Erzurum velileri bütün bu yaşam tarzlarını hayatları boyunca yerine getirme hususunda adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Meselâ, Hacı Haşıl Hazretleri tüm ömürleri boyunca hatta ihtiyarlık devresinde bile Erzurum'un

karına kışına bakmadan her uyku sonunda muhakkak surette boy abdesti alma ihtiyacı duymuştur. Çünkü büyük velimizin kalbi her an en içten ve şuurlu olarak Cenab-ı Hakkın azametinin tefekkürüyle çarpmaktadır ve uykuda bu şüurluluğun kaybolmasından şüphelenmesi, onu bazı özel haller gibi, boy abdesti almaya zorlamıştır. Bilmem bundan daha üstün takvalık derecesi tarif edilebilir mi?

Takvalığın çok önemli bir rüknu da günahlardan sakınmaktır. Bazı velilerimiz bu konuda çok büyük hassasiyetler sergilemiş ve günümüzde adeta yaşamımızın bir parçası haline gelmiş olan günah kırıntılarından dahi kaçınmışlardır. Meselâ, Vehbi Efe bir köye düğüne davet edilir. Kendilerine davul olmadığı söylenir. Ancak köyün gençleri sözlerinde durmazlar ve bir çeşme başında Efemiz, sırtlarından çok ender çıkardıkları kevelleri pınarın kümbetine koymuş kolları çemirlenmiş olarak abdest almaktadırlar. O anda yanlarından davul zurna sesleri eşliğinde bir kafiye geçer. Efe "bu ne?" der ve adeta bedenlerinin bir parçası olmuş olan kevelleri bile almaya vakit bulamadan, kolları çemirlenmiş olarak başka bir köye doğru koşmaya başlar. Güç bela gönlünü ederek geri getirebilirler.

Tasavvufta dünya malına hor bakılmamakla beraber, fazla itibar da edilmemektedir. Meselâ, Babadereli Ahmet Efe'ye (vefatı 1970), bir çayır başışlamak isterler. Büyük Efe'ye danışır. Fazla sıcak bakmadığını sezinler ve hemen teklifi reddeder. Vehbi Efe'nin haberleri olmadan bir dostu, bir ev üzerine tapu ettirir. Haber alınca "Ben tapulu malla Allah'ın huzuruna gitmekten utanmam mı?" diyerek, tapuyu bozdurur. (Bütün bunları, değerli ilim adamımız Prof. Dr. Mehmet Şahin Bey, Londra'da çıkan bir dergide "Who is Müslim" başlığı altında yazmış ve çokça telefon, mektup almıştır.)

Nefsinin isteğini yerine getirmeme de bir nevi takvalık addedilmektedir. Hatta tasavvufta nefse eziyet etmek de yükselmenin basamaklarının biri olarak kabul edilmektedir. Meselâ, "Dadaşlıktan devrişliğe" atlamış olan meşhur Zarslı Samet Bey'in nefesine eziyet etmek için devamlı surette çıplak bedenine bir kıl hırka giymiş olduğu anlatılır.

Nefsinin isteğini yerine getirmenin abesliği hususunda Vehbi Efe hakkında şöyle bir olay anlatılır: Hanımları, bir gün bulgur pilavı pişirirler. Mercimek yoktur. Boş bulunarak "Neden mercimek katmadınız" der. Şiddetli pişmanlık duyar. Kaşığı bırakarak dışarı çıkar. Kapının önünde bir köpek yatmaktadır. İrticalen şu kıtayı söyler;

"Köpek sen benden alasin ki
Kürkün eskimek bilmez.
Tabiat ehlidir ehlin
Pilavın mercimek bilmez."

Cemaatin çilesi ile ilgilenmek:

Yukarıdan beri veliliğin nezaket, edep, incinmemek, incitmemek, haramdan kaçınmak, takvalık, tevazu, şükür, sabır gibi vasıflarından bahsettik. Ve bunlar yönünden Erzurum'da veli olarak gönül bağlamış olan zatları anlattık. Ancak bir şahsın evliya olabilmesi için tüm yukarıdaki

vasıfları "cemiyetin derdi ile dertlenmek" hasleti ile taçlandırmakla mümkün olabileceği inancındayız. İççe halkalar ihtiva eden hedef tahtasının dıştan içe doğru her özellik bir daireyi temsil etmesi halinde kanaatimiz odur ki, oniki rakamın yanbaşı bu sonuncu vasıf arz-ı endam edecektir.

Âlimliği, veliliği, mütefekkirliği, şairliği şahsında sentezlemiş olan Erzurum'un kıymetli hemşehrisi merhum Mahir İz Bey'e, "El için yanma nara yak çubuğunu keyfini ara" veya "Gemisini kurtaran kaptandır" anlamlarına gelen ve kaba softayı karakterize eden "Kıl beşi, kurtar başı" tekerlemesini söyledikleri zaman şiddetli kızmış ve şu nazireyi yapmışlardır. "Kıl beşi, tut kardeşi, ye helal aş, yap doğru işi, bil sorumlu her kişi, ol hayır eşi, kurtar başı." Böylece içtimaî meselelere arka dönülerek sadece "beşi kılmak"la kurtuluşun olamayacağı veciz bir şekilde ifade edilmiştir. Yine Mahir Bey hocamıza göre "Din cemiyet dinidir, müslüman başkasının elinden tutan demektir, Hakkın rızası kulun rızasına bağlıdır, Allah'ı memnun etmek için kulu memnun etmek gerekir".

Erzurum velileri, kendi kabiliyetleri ve görevli olmuş oldukları alanlara göre ömürleri boyunca bu prensibe riayet etmişlerdir. Gönüllerinin "Kızıl elma"ları hep cemaatlarının, toplumlarının maddî ve manevî dertlerinin çözülebilirliği olmuştur. Yerine göre mürşit olmuşlar insanları delalet çukurundan kurtarmışlar, yerine göre manevî mimarlığa maddî mimarlık ekleyerek çevreci olmuşlar, yerine göre içtimaiyatçı olmuşlardır. Meselâ Hacı Haşıl Hazretleri, Abdulsamed Bey gibi bir sarhoşu veliliğe yükselten büyük bir mürşittir. Büyük Efemiz zenginlerle fakirlerin, zenginlerle gariplerin, zenginlerle ihtiyaç sahibi ilini erbabının aralarında köprü olmuştur. Vehbi Efemiz "Helasızlık hayasızlıktır" diyerek gittiği köylere, misafir olduğu evlere tuvaletler yapmış sular akıtmıştır. Efendimle (s.a.v) Cebraîl (a.s.) arasında geçen şöyle bir menkıbe anlatılır. Birgün Cebraîl'e insan olarak yaratılması halinde yapacağı hizmetleri sorarlar. Muhatabından "su akıttırdım, yol ve köprü yapardım." cevaplarını alırlar. Vehbi Efe bunun adeta tatbikatçısı olmuştur. Ayrıca Efemiz büyük bir içtimaiyatçılardır. Oğulları merhum Seyîd Efendî anlatmaktadırlar: "1940'lı yıllardı. Salih Omurtak Paşa kazamıza (Pasinler) gelmişler ve Gözelerin ağaçlıklarına babamı davet etmişlerdi. Paşamızın çok hoşuna gitmiş olmalı ki, şiddetle reddetmelerine rağmen adeta emr-i vakî ile o zamanın parası ile ceblerine 50 TL. koymuşlardır. Ancak geri dönerken babamın önüne bir köylü çıkmış elini öperek öküzünün öldüğünü beyan elmişti. Bunun üzerine babam evde ekmeğinin olmadığına bakmaksızın mezkûr parayı çıkarıp muhatabına vermişti."

Erzurumda vaktin kutbu olarak kabul edilip 1936 yılında Rahmeti Rahmana kavuşmuş olan Hacı İbrahim baba Hazretleri ile zengin bir müridleri arasında 1930'lu yıllarda şu konuşma geçer;

-Öldükten sonra benim için ne yaparsın?

-Hergün yaşın-i şerif okurum.

- Yetmez.
- Her yıl üç ay oruç tutarım.
- Yetmez
- Her üç ayda bir hatim indiririm.
- Yetmez
- Ya ne yapayım Efe?
- Hergün beş kuruş sadaka veririm de.

Merhum Fikrî Yavuz hocamız Çöğenderli Salih Efendi Efemizin İstanbul'da iflas etmiş olan hiç tanımadığı bir tüccara 1950'lerin parası ile 20.000 lira gönderdiğini anlatırlar. Erverdizâde Rasim Efendi'nin ilerlemiş yaşlarına rağmen hergün sırtlarına yüklenmiş oldukları torbalarla dullara, kimsesizlere çeşitli erzaklar taşıması oldukları meşhurdur.

Nihayet bu konuyu merhum Mehmet Çavuşoğlu Hocamızın büyük bir velî olduklarından şüphe etmediğimiz Mahir İz Bey için kaleme almış oldukları şu satırlarla noktalayalım; "Onu tanımış olanlar müslüman Türk ahlâkının terbiyesinin ne olduğunu, fedakârlığın, feragatin, karşılıksız sadece hizmet için ve Allah rızası için hizmet etmenin nasıl olduğunu gördüler."

Keramet:

Keramet veliliğin gerçek bir vasfı değildir. Hatta lüzumsuz olarak keramet gösterenlerin boy abdesti almaları gerekliliği söylenmektedir. Bununla beraber halkımız , " Alimin yanında diline, velinin yanında ise kalbine sahip ol" diyerek velilerden keramet de beklemektedir. Erzurum'da veli olarak bilinen şahıslarda bu vasfın çokça görülmüş olduğu anlatılmaktadır. Bunlardan bir iki tanesi şu şekildedir; Hacı Haşil Hazretleri bir gün Erzurum caddelerin de yürürken köşe başında oturup dilenen 60 yaşlarında kötürüm olan bir Ermeni'ye ayağıyla dokunarak "Paşalar dahi beni gördüğü zaman ayağa kalkıyorlar sen ise hiç aldırımıyorsun" der. Yılların felçlisi kalkarak koşmaya başlar ağzında da kelime-i şahadet tekrarlamaktadır.

Büyük velilerden Sanamirli Hacı Ahmet Baba (ölümü 1913) Hazretlerine konuşamayan ve yürüyemeyen felçli 7 yaşlarında bir kız çocuğu getirilir. Baba hazretleri elindeki çubukla bir şeyler okuyarak kızın ayaklarına vurmaya başlar. Kalabalık cemaatin huzurunda yılların kötürümü olan kızcağız koşarak uzaklaşmak ister. Şeyh Efendi der ki "Dur hele işim bitmedi senin ismin ne?" kızın babası söze karışarak der ki "Efe o konuşamıyor" şeyhimiz hiddetlenerek "Hay senin dillerin lal olsun çocuğun konuşmasına mani oldun" cevabını verirler.

KAYNAKÇA

Kaynaklarımızın esasını Sıtkı ARAS'ın ERZURUMUN MANEVİ MİMARLARI, BİR ŞEHRİN RUHU kitapları ile (dergah yayınevinin Erzurum kitaplığı dizisi) şifai kültür teşkil etmiştir.

KASTAMONU VELİLERİNİN; DİNLEME, OKUMA, ANLAMA, ANLATMA ÖĞRETİMİ VE İLİM ANLAYIŞLARI

Öğrt. Gör. Ahmet Yaşar ZENGİN

Kastamonu Üniversitesi, Türkiye

Özet:

Yeryüzünde gelmiş geçmiş insanların en mümtaz fertleri, Hz. Âdem (a.s.) ile başlayan peygamberler silsilesidir. Bu silsilenin en büyük ve en mükemmel halkasını da, hiç şüphe yok ki son Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (a.s.m.) teşkil eder. Zira O, kendisinden evvelki bütün peygamberlerin yüksek ahlak ve seciyelerini kendisinde toplayarak “**Hatemü'l Enbiya**” mânâsı ile bütün peygamberlere reis, onların dinlerinin aslına vâristir. Kendisinden sonra, O'nun terbiye ve irşadı ile kemal bulan milyonlarca evliya, mürşit, mürit, üstat ve muallim gelmiştir. Tasavvuf tarihinde önemli bir yere sahip olan Kastamonu'da mevcudiyetlerini kabul ettiğimiz bir rivayete göre 17000 veli yaşamıştır. Bizim yaptığımız çalışmalar neticesinde gerek kaynaklardan gerek bizzat yerine vararak kişilerden elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda bugüne kadar 120 veli tespit edebildik. Bu sempozyumda bugüne kadar tespit edebildiğimiz velilerden bazılarının okuma, anlama ve ilim anlayışlarını anlatmaya çalışacağım.

Hazırladığımız Kastamonu velileri kitabında yer alan velilerin ilmi üretkenliklerini anlayabilmemiz için bazı velilerin okuma, anlama öğretimi ve ilim anlayışları bakımından nasıl bir özelliğe sahip olduklarını bilmemiz açısından Peygamber, tasavvuf, Kur'an, Hadis, veli, mürit, İslâm ve İslâm tasavvufunda okuma, anlama öğretimi ve ilim gibi kavramları irdelemekte yarar vardır.

Anahtar sözcükler: Okuma, anlama, ilim, öğretim, Kur'an, sünnet, veli, mürit, mürid, tasavvuf.

READING, TEACHING OF COMPREHENSION AND UNDERSTANDINGS OF SCIENCE OF SOME KASTAMONU WALIS

SUMMARY

The most distinguished members of all times on the earth are lineage of prophets that started with Adam. There is no doubt that the Prophet Muhammad constitute the largest and most perfect chain of this lineage. Because he collected high morality and characters from prophets who were former him, he heir the origin of their religion and leader of all prophets as a “**Hatemü'l Enbiya**”. Millions of dervishes, sheikhs, disciples, masters and teachers who reach perfection with his good manners and guidance came to

after him. According to a rumor 17000 dervishes lived in Kastamonu where had a great importance in the history of sufism. As a result of our studies, we were able to find 120 dervishes up to now. In this symposium, I will try to explain reading, teaching of comprehension and understandings of science of these dervishes.

To comprehend the scientific productivity of dervishes who were mentioned in Kastamonu Dervishes, we have to investigate some concepts like prophet, sufism, Quran, hadith, dervish, disciple, Islam and reading, teaching of comprehension and science in Islam sufism to understand their features.

Tar Sözcükler: AnahReading, comprehension, knowledge, teaching the Qur'an, circumcision, parents, murid, mursit, mysticism.

Peygamberimizin İlmî Özellikleri

İslâm da maskat gayelere erişmek için mühim ölçü ve takip edilecek yol Kur'an ve Sünnettir. Diğer bir tabirle Kur'an ve O'nun ahlâkıyla ahlaklaşmış, Kur'an'ın yaşayan şekli olan Peygamberimiz Hz. Muhammed (S.A.V.)'in hayat şeklidir. Bu demektir ki Peygamberimiz kitap getirmiştir. Biz bunun adına Kur'an diyoruz. Peygamberimizi daha iyi anlayabilmek için Kur'an'da ilim konusunda nelerin var olduğuna bakmamız gerekiyor.

Kur'an-ı Kerim'in, O'nu bütün insanlığa tebliğ ile görevli Sevgili peygamberimiz Hz. Muhammed (SAS) e ilk hitabı "OKU" emriyle başlayan Alak Sûresi'nin ilk beş ayeti olmuştur.

"Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı alaktan yarattı. Oku, İnsana kalemle yazmayı öğreten Rabbin, sonsuz kerem sahibidir ki, İnsana bilmediklerini öğretmiştir." (Alak Suresi, 96/1-5) ⁽⁹⁵⁹⁾

"Kur'an-ı Kerim'e göre **her türlü kötülüğün, batıl inanç ve sapık düşüncelerin, hatta şirk ve küfrün gerçek sebebi cehalettir.** Bu yüzden İslâm'dan önceki karanlık devreye İslâm tarihinde "Cehalet Devri" denilmiştir. **İlim** ise, küfrü her türlü sapıklık ve karanlığı ortadan kaldıran, hakikat yolunu aydınlatan bir nurdur.

Hak batıldan, hayır şerden, iyi kötüden, doğru eğriden ilimle ayrılır. İlim ancak okumakla elde edilir. Bu sebeple dinimiz okumayı emretmiştir. Resûl-i Ekrem (SAS) Efendimiz, Müslüman çocukların İslâm'a karşı savaştan müşrik kişilerden bile okuyup yazma öğrenmelerinde bir sakınca görmediği gibi müşriklerden ilim öğrenmeyi teşvik etmiştir. Bilindiği üzere, Bedir Savaşında Müslümanlara esir düşen Mekke müşriklerinden, kurtuluş fidyesi ödeme imkânı olmayanlar on Müslüman çocuğa okuyup yazma öğretmek karşılığında serbest bırakılmışlardır.

Bir Hadis-i Şerifte mealen:

⁽⁹⁵⁹⁾ Yücel, İrfan: "Okumak İslâmın İlk Emridir" Diyanet Aylık Dergisi, Ağustos 1993

İlim tahsil için yurdundan ayrıлып yolculuk yapan kişiye, Allah cennet yolunu kolaylaştırır. Şüphesiz melekler de ilim tahsiliyle meşgul olanlara kol, kanat gererler. Göklerde ve yerlerde bulunanlar, hatta sudaki balıklar ve yuvalarındaki karıncalar, hepsi ilim ehli için mağfîret dilerler. Bir âlimin, bilgisizce (körü körüne) ibadet eden kişiye üstünlüğü, Ay'ın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Âlimler, peygamberlerin mirasçılarıdır; çünkü peygamberler ne altın ne de gümüş bırakmışlar; miras olarak ilimî bırakmışlardır.⁽⁹⁶⁰⁾

Zira Kur'an-ı Kerimde; “ Bilenlerle bilmeyenlerin, cahillerle ilim sahibi olanların bir ve eşit olmadığı” ⁽⁹⁶¹⁾ çok açık bir şekilde ifade edilmiştir. Velîler de peygamberlerin mirasçılarıdır. Daha doğrusu velîler, ilim sahibi kişilerdir.

**İlm -i hakikatin kaynağı -Peygamberde bulunmaktadır.
Bütün Peygamberler ve Bütün Velîler**

Aldıkları ilmi

Hatemü'l Enbiya (Enbiyaların Sonuncusu)Hatemü'l Evliya (Velîlerin Sonuncusu)

Resül'i Sakaleyn (cinlerin ve insanların peygamberi) Özelliklerini taşıyan Peygamberimiz Hz.

Hz. Muhammed'in mertebesinden alırlar
Hz. Muhammed'in İlim Işığı

Veli olan İbn-i Arabî'ye geçer
İbn-i Arabî'nin İlim Işığı

Ondan sonra gelen velîye geçer. Böylece söz konusu ilim günümüze kadar gelir.

Hatemü'l Enbiya (Enbiyaların Sonuncusu)Hatemü'l Evliya (Velîlerin Sonuncusu)

Resül'i Sakaleyn (cinlerin ve insanların peygamberi) Özelliklerini taşıyan Peygamberimiz Hz.

Muhammed'in mertebesinden alırlar

İlim Işığı

⁽⁹⁶⁰⁾ Yücel, İrfan: “Okumak İslâmın İlk Emridir” Diyanet Aylık Dergisi, Ağustos 1993

⁽⁹⁶¹⁾ “Öğrenme ve Öğretmenin önemi” Diyanet Aylık Dergisi, s. 1-2 Eylül 1998

İbn-i Arabî rüya yoluyla Hz. Muhammed'den ilham alır

**Şeyh Şa'ban-ı Velî rüya yoluyla İbn-i Arabî'den
İlham alır.**

**Şeyh Ömer Fuâdî el Kastamonî
Şeyh Şa'ban-ı Velî'den rüya yoluyla ilham alır.**

**Şeyh Ataullah bin Mehmed Saîd, Şeyh Ömer Fuâdî el
Kastamonî'den rüya yoluyla ilham alır.**

**Günümüzden geçmişe doğru gittiğimizde ilmin kaynağı olarak
Peygamberimizi görmekteyiz.**

**Yukarıdaki açıklamaya göre irşat makamında bulunan velilerin ilmi
özelliği olması gerekir.**

Velî: Allah için dost olan kimse manasına gelir, peygamberlerin
varisleridir. Peygamberlerde velidir. O halde irşad makamında olan Veliler
de ilim ehli olmalıdır.

Mürşit (Şeyh): Şeyh, lügatte, yaşlı adam, ihtiyar, bir tekke veya zaviyede
reislik eden ve müritleri bulunan kimse, kabile ve aşiret reisi manalarına
gelir. Mürşit ise, irşat eden, doğru yolu gösteren, kılavuz; gafletten
uyandıran tarikat piri demektir. Peygamber (Sav)'e "Mürşid-i A'zam" ismi
de verilmiştir.

Mürit: Lügatte irade eden, buyuran bir şeyhe bağlı olan kimse
manalarına gelir. Gerçek mürit yüzünü Hakka yönelten ve O'na ulaşmak için
tarikat disiplinine uyan ve Mürşide bağlı bir vasfa sahip olmalıdır."⁹⁶²

**Bir Mevlevî şeyhi şöyle demektedir. " İlimde mertebesi olmayan
cahiller önce ilim için medreseye gönderilmeli yahut tekkede kabiliyetli
kişiler tarafından okutulmalıdır. Bunun lüzumuna İmam Malik, "Fıkıh
okumadan tasavvufa yönelen yanlış yapar, tasavvufu bilmeden fıkha
dalanlarda çok eksikler görülür. İkisinin birleştirilmesinden hakikat doğar
(⁹⁶³)demıştır.**

**Yani mürit cahil olursa, şeyhinin Kur'an ve sünnet ışığında hareket
edip etmediğini bilemez.**

Velilerin Özellikleri

⁹⁶² Ebü Abdirrahman es-Sülemi (Çev: Süleyman Ateş); Tasavvufun Ana İlkeleri, Süleminin
risaleleri

AÜ. Basımevi. ANK 1981, s.9

(⁹⁶³) Gözütok, Şakir "Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi" Seha Neşriyat İstanbul 1996, s. 86

1. Allah ve Resûlünün ahlâkıyla ahlaklaşmalarına özen göstermeleri
2. İbadet ederken insanın dünya işlerini düşünmemeleri.
3. Maddî ve manevî titizlik göstermeleri
4. Dünya ve ahiret dengesini kurmak
5. **Kur'an, Tefsir, hadis ve fıkıh alanında müderris derecesinde ilim sahibi olmaları.**
6. **Her halini Kur'an-a ve sünnete tatbik edebilmelidir. Kur'an ve sünneti kendisine rehber etmeli.**
7. Kur'an ve Sünnet'in tüm özelliklerini tasavvufun özellikleri olarak düşünülmelidir.
8. **İlmiyle amel etmeli**
9. **Aklî ve naklî ilimler konusunda tahsil görmeli**
10. İlimde yüksek derecelerde bulunmalarına rağmen alçak gönüllü olmaları
11. **Terbiye, irşâd, da'vet ve tebliğ anlayışına sahip olmaları**
12. İslâm Dininin Temel Prensiplere ve Özelliklerine sıkı sıkıya bağlı olmaları.

Tasavvuf nedir?

Tasavvuf Allah'ın niteliğini ve kâinatın oluşumunu varlık birliği (Vahdet-i Vücut) anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefî akımdır. Tasavvufta esas fikir, kâinatta bir tek vücudun tecellilerinden ibaret addetmektir.⁽⁹⁶⁴⁾

Tasavvuf güzel ve ulvî olan her çeşit huyları kazanma girişiminde bulunmak ve çirkin her nevi huylardan da uzaklaşmaya çalışmaktır.”⁽⁹⁶⁵⁾**Tasavvuf, İslâm ahlâkını öğrenmek ve yaşamaktır.** ⁽⁹⁶⁶⁾

Tasavvufun iki temel Kaynağı Kur'an ve Sünnet

Allah katında gayelere erişmek için vasıta hükmünde olan tasavvuf ve tarikatın doğruluğunu anlamak için de iki mihenk noktası vardır. Bunlar, **Kur'an ve Sünnettir.**

Herhangi bir konuda tereddütte kalındığında ilk bakılacak kaynak Kur'an ve Sünnet olmalıdır. Kur'an ve Sünnet tasavvufun beslediği ve esas kabul ettiği kaynaklardır. ⁽⁹⁶⁷⁾ Fikir itibariyle tasavvufun vahdet-i vücut prensibine bağlı olan **Yunus Emre**, “Evvela herkesi **Kur'an ve Sünnete** en ufak teferruatına kadar riayete davet eder.” Bunu tasavvufun usul ve esasının İslâm olmasına bağlar ve buna riayet etmeyenin ebedî azap içinde kalacağını söyler.” ⁽⁹⁶⁸⁾

⁽⁹⁶⁴⁾ Meydan Larousse C.11 Tasavvuf Maddesi

⁽⁹⁶⁵⁾ Eraydın, Dr. Selçuk: **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Marifet yay. İst. 1990 s.40

⁽⁹⁶⁶⁾ Yılmaz, Coşkun: “Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf” Seha Neşriyat A.Ş. Tasavvufi ve Ahlâkî Eserler Serisi: Gündoğdu Matb. İstanbul 1991, s.25

⁽⁹⁶⁷⁾ Güzel, Abdurrahman: **Dini ve Tasavvufî Türk Edebiyatı** Türk Dünyası El kitabı C.3, İkinci Baskı Ankara 1992, s.248

⁽⁹⁶⁸⁾ Güzel, Abdurrahman: **Dini ve Tasavvufî Türk Edebiyatı** Türk Dünyası El kitabı C.3, İkinci Baskı Ankara 1992, s.248

İslâm tasavvufu dinî kaynaklıdır. Tasavvuf İslâm dininin en hassas şekilde yaşanmasıdır.

Tasavvuf, İslâm Dini'nin (Kur'an'ın) Peygamberimizin ilim anlayışını devam ettirdiği müddetçe yanlış yola düşülmeyecektir.

"Bunun için mutasavvıflar tarikata girilmeden önce dinî ilimlerinin öğrenilmesini istemişlerdir."

İslâm tasavvufunun özellikleri

1. İlâhî emirlere tam teslimiyet,
2. **Allah ve Resûlünün ahlâkıyla ahlaklaşmak,**
3. İbadet ederken insanın dünya işlerini düşünmemesi.
4. Dünya ve ahiret dengesini kurmak
5. **Terbiye, irşâd, da'vet ve tebliğ anlayışında olmak**
6. Toplumda barış anlayışını hakim kılmak
7. Temizlik anlayışında titizlik göstermek

8. "İlimde mertebesi olmayan cahiller önce ilim için medreseye gönderilmeli yahut tekkede kabiliyetli kişiler tarafından okutulmalıdır."

9. "Fıkıh okumadan tasavvufa yönelen yanlış yapar, tasavvufu bilmeden fıkıha dalanlarda çok eksikler görülür. İkisinin birleştirilmesinden hakikat doğar,"⁽⁹⁶⁾ demiştir.

9. İnsan-ı kâmil (olgun insan) anlayışından hareket ederek kâmil-i toplum (olgun toplum) meydana getirmektir..

10. Bu özellikler Peygamberimizin özellikleri olduğu gibi Peygamberimizin varisleri olan velilerin de özellikleridir.

O halde veliler de peygamberimizin anlayışını ve düşüncelerini devam ettiren kişiler ise toplumu üretken hale getiren, cahil bırakmayan yani İslâm'ın özelliklerini devam ettiren kişilerdir. Kastamonu Velilerinden bazılarının yukarıda belirtilen ilmi özellikleri taşıyıp taşımadığına bakalım.

Kastamonu velilerinden bazılarının özellikleri

Seyyid Sünneti Ahmet Efendi'nin Özellikleri

• Soy kütüğü Hazret-i Peygambere dayanmaktadır. Bu nedenle isminin önüne Seyyid sıfatı konmuştur.

• Sünnete çok bağlı idi. Zaten Hazreti Peygamber'in sünnetleriyle çok meşgul olduğu için Sünneti denilmiştir.

• **İyi bir tahsil görüp devrin âlimleri arasında yerini almıştır.**

• **İlim tahsil ettikten sonra mürşit aramıştır. Seyyid Yahya Şirvânî hazretlerine huzuruna giderek mürid olmuştur.**

• **Seyyid Yahya Şirvânî hazretlerinden icazet aldıktan sonra ilim neşrine başlamıştır.**

Modern eğitim anlayışında eğiten ve eğitilen, rehber ve istekli olma anlayışlarını Seyyid Sünneti Ahmet Efendi'de görebiliyoruz. Sünneti Ahmet Efendi istekli olduğu için ilim öğrenmesine rağmen bir rehber

⁽⁹⁶⁾ Gözütok, Şakir "Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi" Seha Neşriyat İstanbul 1996, s. 86

(Mürşit) ihtiyaç duymuş. Rehber (mürşit) olarak **Seyyid Yahya Şirvânî hazretlerine mürit olmuştur. Günümüzde eğitilen kişinin özellikleri ise “dinleme, okuma, anlama, yorum yapma ve anlatma” dır.** Seyyid Sünneti Ahmet Efendi söz konusu eğitim kavramlarını mutlaka uygulamıştır. Ama dinleme, okuma, anlama, yorum yapma ve anlatmayı öğrenirken nasıl bir teknik izlemiştir.

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin İlmî Hayatı

• **İlköğrenimine, doğduğu mahallenin mektebinde Kur'ân-ı Kerîm talimiyle başlamıştır.**

• **Taşköprü ve Kastamonu'da Aklî ve naklî ilimleri tahsil etmiş**

• **İstanbul'da zâhiri ilimler tahsil etmiş.**

• **Tokadî dergâhında on iki yıl kalmış kendisinde eksik gördüğü ilimleri öğrenmiştir. 40 yıl boş kalan Seyyid Sünneti Efendi'nin dergâhına oturmuştur.**

• **İslâmî ilimleri ikmal ettiği için hocaları icazetnamesini vererek ilim neşrine müsaade etmişlerdi.**

• **Dergâhta hadis, tefsir ve diğer dinî ilimler konusunda ders vermiştir.**

• **Son nefesine kadar ilim adamları yetiştirmiştir.**

• **İlim ve irfanına rağmen tevazuu seven, ilmiyle övünmeyen biri idi.**

• **Mürşid-i Sakaleyn özelliği taşımaktadır. Yani insanların ve cinlerin velisi.**

• **Bir rivayate göre: Hz. Pir. 360 kişiye hilafet vermiştir. 60 'nın hilafetini ben verdim. 300'ne Peygamber hilafet vermiş. 300'nun cinlerden olduğu yorumu ağırlık kazanmaktadır)**

Modern eğitim anlayışında eğiten ve eğitilen, rehber ve istekli olma anlayışlarını Şeyh Şa'bân-ı Velî'de de görebiliyoruz. Şeyh Şa'bân-ı Velî Efendi istekli olduğu için ilim öğrenmesine rağmen bir rehber (Mürşid) ihtiyaç duymuş. Rehber (mürşit) olarak **Tokadî dergâhında on iki yıl kalmış kendisinde eksik gördüğü ilimleri öğrenmiştir. Taokadı hazretlerine mürit olmuştur. Günümüzde eğitilen kişinin özellikleri ise “dinleme, okuma, anlama, yorum yapma ve anlatma” dır.** Şeyh Şa'bân-ı Velî Efendi söz konusu eğitim kavramlarını uygulamaması için bir neden yoktur. Ama dinleme, okuma, anlama, yorum yapma ve anlatmayı öğrenirken veya öğretirken nasıl bir teknik izlemiştir?

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin ilmî üretkenliği yetiştirdiği talebelerin ilmî yeterliliğiyle daha iyi anlaşılmalıdır. Bu talebelere birkaç tanesini buldukları makam itibarıyla zikredersek:

Pîr Şa'bân-ı Velî Hazretleri'nden sonra Dergâhta (irşad makamına) oturanların özellikleri

1. Şeyh Osman el-Kastamonî:

• **İlim tahsil etmiş, eli açık. Şeyh Şa'bân-ı Velî tarafından şeyhlik verilmiştir.**

- 2. Şeyh Hayrettin el-Kastamonî:**
 - İlim tahsilini bitirdikten sonra, ticaret hayatına atılmıştır,
 - Bakırcılık sanatı ile meşgul olmuştur.
- 3. Şeyh Abdülbâkî İskilbî:**
 - Güreş sporu ile ilgilenmiş,
 - Akli ve nakli ilimleri tahsil etmek için ömrünü vakfetmiştir.
- 4. Şeyh Muhyiddin-i el Kastamonî:**
 - Medresede tahsilini tamamlamıştır.
 - Tasavvuf ilminin yanında batını ilimlerine de önem vermiştir.
- 5. Şeyh Ömer Fuâdî el Kastamonî:**
 - Arap ve Fars lisanlarına vakıf olmasının yanında tasavvuf ilmine önem vermiştir.
- 6. Şeyh İsmâil Çorûmî:**
 - Zahiri ve batını ilimleri tahsil etmiştir.
 - Sekiz yıl Kastamonu 'da şeyhlik yapmıştır.
- 7. Şeyh Mustafa Muslihuddin Çorûmî:**
 - Şeyh İsmâil Çorûmî'nin oğludur.
 - Zâhiri ve bâtını ilimlerin tahsilini yapmıştır.
- 8. Şeyh Abdurrahman Zilevî:**
 - İlim ehli, tasavvufî konulara önem vermiştir.
- 9. Şeyh Hâfız İbrâhim Amasyevî:**
 - İlim adamı, müfessir ve hafızdır.
- 10. Şeyh Hafız Ahmed bin Muslihiddin:**
 - Zâhirî ve manevî ilim tahsil etmiştir.
- 11. Şeyh Mehmed bin Hâfız Ahmed:**
 - Zahiri, batınî ilimleri öğrenmiş,
 - Tasavvuf alanında ilim tahsil etmişti.
- 12. Şeyh Abdullah bin Mehmed:**
 - Zâhiri, batınî ve tasavvuf ilimlerini tahsil etmiştir.
- 13. Şeyh Mustafa Vahdetî:**
 - Zâhirî, aklî, naklî ve Kur'ân ilimlerini tahsil etmiştir.
 - Kur'ân hafızlığının yanında tasavvuf ilmiyle de uğraşmıştır.
- 14. Şeyh Abdurrahman bin Vahdetî:**
 - Şeyh Mustafa Efendi'nin oğludur.
 - Yüksek tahsilini babasından yapmıştır.
 - Abid olarak tanınır.
- 15. Şeyh Hafız Ahmed Saîd:**
 - Yüksek tahsilini tamamlamıştır.

16. Şeyh İbrahim Şevki Boluvî:

- Yüksek ilim tahsil etmiş,
- Vaizlik yapmıştır.
- Şairdir,
- Tasavvuf ilmini tahsil etmiş.

17. Şeyh Ataullah bin Mehmed Saîd:

- Abdülhamit devrinde şeyhlik, müderrislik, imâmat ve hitabet gibi dinî ve ilmî vazifelerde bulunmuştur. ⁽⁹⁷⁰⁾

Görüldüğü gibi Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin makamına geçenlerin hepsinin de ilim alanında kendilerini yetiştirdikten sonra oturmalarına izin verilmiştir. Bu da gösteriyor ki Halvetiye Tarikatı'nın Şa'bâniye kolunun kurucusu olan Şeyh Şa'bân-ı Velî, İslam Dini'nin ahlakî kurallarının yanında ilim alanındaki üretkenliğini talebelerine aşıladığı gibi, ilim sahibi olmayanları da irşad makamına oturtmamıştır.

Diğer Velilerin Özellikleri

Haddad Zade Demircioğlu (Şeyh Ahmet Siyahî)

- İlk tahsiline Hoca Şaban Efendi'den Kuran-ı Kerim okuyarak başladı.

- On yaşından itibaren Kasabalı Mustafa Efendi, Amasyalı Uzun Ali Efendi, Müderris Numan Efendi, Buharı Abdülaziz Efendi gibi seçkin hocalardan ilim tahsil etti

- Amasya'ya giderek Hoca Piyas'tan mantık, Hoca Mehmet Caniki Hazretlerinden tefsir, Nakşibendi Şeyhi Hicabi Hazretlerinden de tarikat usulü tahsil edip icazet aldı.

- Çorum'a geçti. Burada Yusuf-i Bahri Hazretlerinden hadis tahsil ederek, hadis hafızı unvanıyla memleketine döndü.

Mehmet Feyzi Efendi:

- “Hem anne hem de baba tarafından Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) soyundan gelmektedir.” ⁽⁹⁷¹⁾

- İlk önce tahsil için mahalle mektebine gitmiş ve orada Çerkez Aişe Hoca Hanım'dan Kur'an öğrenimine başlamıştır.

- Altı yaşında ise evlerinin yakınında bulunan Sinanbey Camii imamı ve aynı zamanda Nasrullah Camii hatibi olan Hafız Ömer Aköz Hoca Efendi'den Kur'an talimi dersine başlamışlardır.

- Yedi yaşlarında ise “Yarabcı” adı verilen ilk mektebe kayıt oldular ve orada altı sene tahsil gördüler. Aynı dönemlerde Hafız Ömer Efendi'ye de devam edip hıfzını ve talim dersini tamamlamışlardır.” ⁽⁹⁷²⁾

⁽⁹⁷⁰⁾ Musa Seyfi Cihangir: “Şeyh Şa'bân-ı Velî Hazretleri'nin Hayatı ve Manevi Silsilesi” Bilge Kastamonu Gazetesi Basın yayın ltd.şti , s. 10-41 Kastamonu 1997:Ziya Demircioğlu: **Şeyh Şaban-ı Velî Postnişinleri**,s.10-11

⁽⁹⁷¹⁾ Musa ÖZDAĞ: **Feyizden Damlalar, Mehmet Feyzi Efendi**, Hamle Basın Yayınevi,İstanbul 1996

⁽⁹⁷²⁾ Musa ÖZDAĞ: a.g.e., s.2-3

- **Kastamonu'nun seçkin âlimlerinden;**

Mercanzade Hafız Tevfik Efendi'den **Kıraat-ı Seb'a'yı**

Hafız Abdurrahman Efendi'den Sarf-Nahiv'i (gramer),

Fıkha dair Halebî'yi; hoca Kamil Efendi'den Şir'atül – İslâm ve İmam-ı A'za'mın Fıkh-ı Ekberini tahsil etmişlerdir.”⁽⁹⁷³⁾

- Nevşehirli Hacı Hayrullah Efendi'den Tefsir-i Alusi ,Hüsrev Efendi'den Buhari-i Şerif,

- Abdulhakim Arvasi Hazretlerinden Fahreddin Razi'ye ait Tefsir-i Kebiri takip etmiştir.

- “1935 ve 1937 tarihleri arasında İstanbul'da muvazzaf olarak askerlik görevini yapmışlar, daha sonra yine aynı şehirde yedi ay ihtiyat askerliğinde bulunmuşlardır. Onun ilim, feyz ve bereket elde etme yönündeki aşk ve şevki, çaba ve gayreti bu askerlik hayatında da devam etmiştir.”⁽⁹⁷⁴⁾

- İstanbul'da bulunan ve Fatih Camii baş imamlığı ve Mushafların inceleme kurulu başkanı olan hocası Hafız Ömer Efendiyle de bağlantısını devam ettirmiştir.”⁽⁹⁷⁵⁾

Mehmet Zühtü Efendi (Büyük Çelenli Efendi)

- Küçük yaşta Kur'an-ı Kerimi ezberlemiştir.

- Medreseye intisap ile muntazam ve feyizli bir tahsil neticesi, önce vücûh ve takriben sonra da aklî ve naklî ilimlerden icazet almış,

- Ruus imtihanını vererek. Dersâm (Profesör) rütbesini elde etmiştir.

- Reisülküttap – Münire medresesinde ders okutmaya başlayan Çelenlizâde; Nasrullah camii imamlığını da üzerine alarak , her iki görevde aralıksız 60 sene fedekârca çalışmıştır.

- İmamlık esnasında Tecvid, Kıraat-ı Seb'a ve Aşere gibi; Kur'an-ı Kerimle ilgili ilimler üzerine yaptığı camı, sarf, Nahiv, Edebiyat, Mantık, Usûl, Fıkıh, Akâid, hadis ve Tefsir gibi medrese öğretiminden pek çok öğrenci feyz ve icazet almıştır.

Mehmet Zühtü Efendi (Büyük Çelenli Efendi) Özellikleri

- Merhum, bütün bu hizmetlerin yanında her Ramazan-ı Şerif'te, Cuma ve Bayram günlerinde ve diğer zamanlarda da haftada iki gün adı geçen camide **ilmî ve tesirli surette va'z-u nasihat ederek halkımızın dinî bilgilerinin artırmaya katkıda bulunurdu.**

- **Fukarâ-yı sâbrinden ve kanaat ehlinde olmasıydı.** Kendisi bir servete malik olmadığı halde, gayet cömertçe davranır ve halinden her zaman Cenâb-ı Hakka hamt ederdi.

- **Yumuşak ve alçak gönüllü bir özelliğe sahipti.**

⁽⁹⁷³⁾ Mehmed Feyzi Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu, S.25-26

⁽⁹⁷⁴⁾ MusaÖZDAĞ: a.g.e, s.3,

⁽⁹⁷⁵⁾ Mehmed Feyzi Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu” s.27

Büyük Çelenli Efendi'nin yukarıda ifade edilen özelliklere sahip olmasını sağlayan eşi Halime Hanım'dır.

Halime Hanım

• **Halime Hanım adında Saliha bir kadının eşi olması:** Büyük Çelenli Efendi'nin eşi olan Halime Hanım, Kastamonu'nun köklü ailelerinden biri olan Hacı Hafız zade Efendi'nin kızıdır ve çok değerli bir hanımdır.

• Halime Hanım 1257 (1841) doğumludur. Çelenli Efendi ile evlenip, çocuk ve torun sahibi olduktan sonra, "**Çelenli Nine**" diye şöhret bulmuştur. Halime Hanım Çelenli Efendi'nin ibadet ve tâatına imkân hazırlayan Saliha bir bayandır..... **Allah ondan razı, amin.** ⁽⁹⁷⁶⁾

Abdurrezzak Efendi

• Bu zâtın tefsir ve hadis alanında müderris derecesinde alim olduğu hatta Şeyh Şaban-ı Velî'ye icazet verdiği bilinmektedir. Bu vesile ile halk arasında Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin hocası olarak bilinir.

• Türbe İsfendiyar bey Mahallesi'nin Beğen Sokağı'nda, saat kulesi altında bulunan aynı isimli camiin batı bitişiğindedir. (977)

Sonuç

1. Veliler, Peygamberimizin varisleridir. Peygamberimiz, ilim ehli olduğuna göre irşad makamında olan veliler de ilim ehli olmalıdır.

2. Modern eğitim anlayışında eğiten ve eğitilen, rehber ve istekli olma anlayışlarını Seyyid Sünneti Ahmet Efendi'de görebiliyoruz. Sünneti Ahmet Efendi istekli olduğu için ilim öğrenmesine rağmen bir rehber (Mürşid) ihtiyaç duymuş. Rehber (mürşid) olarak Seyyid Yahya Şirvânî hazretlerine mürid olmuştur. Günümüzde eğiten ve eğitilen kişinin özellikleri ise "dinleme, okuma, anlama, yorum yapma ve anlatma" dır. Seyyid Sünneti Ahmet Efendi, ilim öğrenirken ve öğretirken; dinleme, okuma, anlama, yorum yapma anlatma ve yazma konularında kullandığı tekniklerin ve yöntemlerin irdelenmesine ihtiyaç vardır.

3. Şeyh Şa'bân-ı Velî Efendi istekli olduğu için ilim öğrenmesine rağmen bir rehber (Mürşid) ihtiyaç duymuş. Rehber (mürşid) olarak Tokadî dergâhında on iki yıl kalmış kendisinde eksik gördüğü ilimleri öğrenmiştir. Tokadî hazretlerine mürit olmuştur. Günümüzde eğitilen kişinin özellikleri ise "dinleme, okuma, anlama, yorum yapma ve anlatma" dır. Şeyh Şa'bân-ı Velî Efendi, ilim öğrenirken ve öğretirken dinleme, okuma, anlama, yorum yapma anlatma ve yazma konularında kullandığı tekniklerin ve yöntemlerin incelenmesine ihtiyaç vardır.

4. Modern eğitim anlayışında; eğiten, eğitilen, rehber anlayışı, istekli olma ve eğitime hazır olma anlayışlarını Seyyid Sünneti Efendi

⁽⁹⁷⁶⁾ Muzaffer Ertaş- Kemal Topçu: "Tehassür, M. Zühdü Ahmed Siyahi(K.S) ve oğlu Seyyid Ahmed Hicabi (K.S) Hazretleri, s.10-11, 1966 Kastamonu

(977)Fazıl ÇİFTÇİ: a.g.e., s. 210

hazretlerinde, Şeyh Şa'bân-ı Velî hazretlerinde ve Şeyh Şa'bân-ı Velî Hazretleri'nden sonra Dergâhta (irşad makamına) oturanların hepsinde görebiliyoruz.

5. Seyyid Yahya Şirvânî hazretleri, Seyyid Sünneti Efendi hazretlerinde, Şeyh Şa'bân-ı Velî hazretlerinde ve Şeyh Şa'bân-ı Velî Hazretleri'nden sonra Dergâhta oturanlar, ilim ehli olduklarını yukarıdaki açıklamalardan anlıyoruz. İlim olan yerde; öğrenme, öğretme, dinleme, okuma, anlama, anlatma ve yazma vardır. Seyyid Yahya Şirvânî hazretleri, Seyyid Sünneti Efendi hazretlerinde ve Şeyh Şa'bân-ı Velî hazretleri; ilimi öğrenirken veya öğretirken; öğrenmede, öğretmede, dinlemede, okumada, anlamada, anlatmada ve yazmada hangi teknik ve yöntemleri izlemişlerdir.

6. İrşat makamında bulunan velilerin, hangi yöntem ve tekniği kullandığını analiz edip ortaya çıkarmalıyız. Ancak irşad makamında bulunan velilerin; öğrenme, öğretme, dinleme, okuma, anlama, anlatma ve yazma konularında kullandıkları teknikler ve yöntemler, yüksek lisans ve doktora bazında çalışılması gerekir.

Kaynakça:

Ayla Oktay : “Okumaya Hazırlıklı Olmak Ne Demektir” , Çocuk Edebiyatı, 99 Soruda Çocuk Dizisi, s.170-173, Çocuk Vakfı Yayınları,Hazırlayan M.Ruhi Şirin, İstanbul 1994

Abdulkerim, Abdulkadiroğlu:Halvelitilik'in Şa'baniyye Kolu Şeyh Şa'bân-I Veli ve Külliyesi,Kastamonu şeyh Şa'banı Veli Derneği Yayınları 1, 3. Baskı Ankara 1991

Demircioğlu, Ziya:Kastamonu Evliyaları, Doğrusöz Matbaası,Kastamonu 1962

Cihangir,Musa Seyfi: Şeyh Şa'bân-I Veli Hazretleri'nin hayatı ve Manesin Yasyın Limited Şirketi,1997 Kastamonu

Çifti, Fazıl: Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ,Ankara

Eraydın, Dr. Selçuk: **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Marifet yay. İstanbul 1990

Ebü Abdurrahman es-Sülemi (Çev: Süleyman Ateş); Tasavvufun Ana İlkeleri, Süleminin risaleleri AÜ. Basımevi. Ankara 1981 Gözütok, Şakir “Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi” Seha Neşriyat İstanbul 1996,

Meydan Larousse C.11 Tasavvuf Maddesi

Güzel, Abdurrahman: **Dini ve Tasavvufî Türk Edebiyatı** Türk Dünyası El kitabıC.3, İkinci Baskı Ankara 1992,

Gözütok, Şakir “Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi” Seha Neşriyat İstanbul 1996,

Musa Seyfi Cihangir: “Şeyh Şa'bân-ı Velî Hazretleri'nin Hayatı ve Manevi Silsilesi” Bilge Kastamonu Gazetesi Basın yayın ltd.şti , s. 10-41 Kastamonu 1997:Ziya Demircioğlu: **Şeyh Şâban-ı Veli Postnîşinleri**,

Musa ÖZDAĞ: **Feyizden Damlalar, Mehmet Feyzi Efendi**, Hamle Basın Yayınevi, İstanbul 1996

Mehmed Feyzi Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu,

Muzaffer Ertaş- Kemal Topçu: "Tehassür, M. Zühdü Ahmed Siyahi(K.S) ve oğlu Seyyid Ahmed Hicabi (K.S) Hazretleri, s.10-11, 1966 Kastamonu

Türkçe Öğretimi Programı

İbni Haldun. "Tasavvufun Mahiyeti" Hazırlayan Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yay.

İbni Kesir. Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsirleri, İstanbul: 1983 Çağrı Yay. İmam Gazeli.Kimya-yi Saadet, İstanbul: 1986 Bedir Yay.

"Öğrenme ve Öğretmenin önemi" Diyanet Aylık Dergisi, Eylül 1998
Oğuzkan, Ferhan; Okuma Öğretimi",Türk Dili ve Edebiyat Öğretimi, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi,yayın No: 394, Şubat Eskişehir 1991

Yücel, İrfan: **"Okumak İslâmın İlk Emridir"** Diyanet Aylık Dergisi, Ağustos 1993

Yılmaz, Coşkun: "Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf" Seha Neşriyat A.Ş. Tasavvufî ve Ahlâkî Eserler Serisi: Gündoğdu Matb. İstanbul 1991,

Zengin,Ahmet Yaşar :Kastamonu Velileri, 6. Baskı, 2005 Kastamonu

KASTAMONU'NUN TURİZM ÇEVRESİNDE HZ. PİR ŞEYH ŞABAN-I VELİ VE ANMA HAFTALARI

Yrd. Doç. Dr. Muharrem AVCI

Kastamonu Üniversitesi, Türkiye

GİRİŞ

Öncelikle, bu sempozyumu gerçekleştiren, fikriyattan fiiliyata emeği geçen herkese şükranlarımızı sunarak sözlerimize başlamak istiyoruz.

1993 yılında 2. Anma Haftasında ki toplantıda bir temennide bulunmuştuk. “Konferanstan panele, oradan milli kongrelere ve milletlerarası sempozyumlara ulaşacağını ümit ettiğimiz Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyalari Anma toplantılarının” (Avcı,1993) bugün itibariyle, Sempozyuma ulaştığını görmek bizi ziyadesiyle memnun etmiştir.

Sempozyumun Kastamonu’muza, ülkemize ve insanlık âlemine hayırlara vesile olmasını diliyoruz.

Bizim çalışmamızda; öncelikle, Anadolu’nun kültürel kimliğinin oluşumunda, Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleri ve diğer gönül insanların yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

İkinci aşamada da, kendi yöresel yapı ve özelliklerimizin turizme yatkınlığını tespit edebilmek için turizmin çevresel alanından yola çıkılarak Kastamonu’nun turizm çevresi belirlenmeye çalışılmıştır.

Kastamonu’nun turizm çevresi içerisinde Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli’nin yeri ve önemiyle ilgili kimi tespitler yapılmış; ardından, adına düzenlenen “Anma Haftası” na değinilmiş; bu haftanın doğuş öyküsü aktarılmaya çalışılmıştır.

1992’den beri gerçekleştirilen “ Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyalari Anma Haftaları” bildirimizin asıl konusunu oluşturmuştur.

Bu yıl yani 2012 yılı Mayıs ayında 21.si gerçekleştirilecek olan bu etkinliğin, Dünyada ve Türkiye de ki benzerlerinin neler olduğu, yirmi yıldır ne gibi etkinliklerin gerçekleştirildiği hususu, çalışmamızın alt başlıklarıdır.

Ayrıca, Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfının kuruluşundan bu yana külliyezi ziyaret eden, anı defterine duygularını yansıtan; devlet adamlarının, iş adamlarının ve akademisyenlerin tespitine de, türbeye verilen önemi göstermek açısından ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada yöntem olarak; arşiv incelemesi ve betimleme tarzlarının içerisinde yer aldığı nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın amacı; yörenin turizm kimliğinin gelişmesinde Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyalari Anma Haftasının önemi üzerinde durularak kültürel kimliğe etki edecek bazı önerilerde bulunmaktır.

1-) ANADOLU’NUN KÜLTÜREL KİMLİĞİNİN OLUŞMASI

Bin yıldır, mübarek Anadolu topraklarından, giderek maddeleşen, kin ve nefret fırtınalarının estiği dünyaya, sevgi, hoşgörü ve muhabbet dalgaları yaymaya gayret eden Allah dostları, gönül insanları ve mana mimarlarımız var.

Bunlar; Hz. Mevlana, Yunus Emre, Ahi Evran, Hacı Bektaş-ı Veli, Şeyh Sadrettin Konevi, Sarı Saltuk, Geyikli Baba, Hacı Bayram-ı Veli, Somuncu Baba ve daha niceleridir.

Bu gönül adamları, aynı zamanda Anadolu’nun manevi muhafızlarıdır.

Onlar; Hoca Ahmet Yesevi ve diğer gönül sultanlarından aldıkları feyizle; Balkanları, Kafkasları, Ortadoğu’yu ve Anadolu’yu aydınlatmışlar, sosyal hayatı düzenlemişler, gelecek kuşaklara insanca yaşama bilincinin nasıl olması gerektiğini eserleriyle, yaşantılarıyla aktarmışlardır.

Onlar; beşer fedaisi, örnek terbiyeciler olmuş; yığınları, şevk ve iman potasında birleştirip bütünleştirdikten sonra, bu şevk ve imanı, beşeriyetin müşterek enerji kaynağı haline getirmişlerdir.

Onlar; topsuz, tüfeksiz giriştikleri aşk ve irfan savaşıyla hali ve geleceği fethetmişlerdir. (Ayverdi,1976)

Onların ortak değerleri; sevgi, adalet, hakkaniyet, hoşgörü, huzur, birlik ve dirlik olmuştur.

O büyük zatların eserlerinden birkaç küçük mısraı sizlerle paylaşmayı deneyelim:

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri şöyle seslenir:

“Hiç kimseye hor bakma,
İncitme gönül yıkma,
Sen nefesine yan çıkma,
Mevla’m görelim neyler,
Neylerse güzel eyler.” (Önder,1998)

Hacı Bayram-ı Veli sosyal hayatı şu ifadelerle düzenliyor:

“Adalet güzeldir. Ama emirlerde olursa daha güzeldir.
Cömertlik güzeldir. Ama zenginde olsa daha güzeldir.
Sakınmak güzeldir. Ama fukarada olursa daha güzeldir.

Tövbe güzeldir. Ama gençlerde olursa daha güzeldir.” (Evliyalar Ansiklopedisi,1992)

Ahi Evran, esnaf ve tüccara açık ve kapalı halleri öğütüyor;

“Elini açık tut, sofranı açık tut, kapını açık tut,

Dilini bağlı tut, gözünü bağlı tut, belini bağlı tut,” (Evliyalar Ansiklopedisi,1992)

İşte bu sosyal terbiyecilerden biri de Anadolu’nun dört velisinden biri olan Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli’dir.

16.yüz yılda Kastamonu'da yaşamış olan bu büyük veli, Halvetiliğin Cemaliyye şubesinin en önemli kollarından biri olan Şabaniyye kolunun da kurucusu olmuştur. (Yazar,1985)

Felsefesi ve yaşantısıyla insanlığa hizmeti şiar edinmiş olan Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin iki cümlesi dikkate şayandır.

“ Biz dünyaya üryan geldik üryan gideriz.

Biz hayvanları değil insanları gütmeye memur edildik.” (Abdulkadiroğlu,1991)

Değerlerimizi tanıyıp koruyarak insanlık âlemine açmanın en belirgin yolu, turizmdir. Kastamonu'nun turizm çevresini tespit etmek için ise, öncelikle kavramın açıklanmasına ihtiyaç vardır.

O halde nedir turizm çevresi? Kastamonu'nun turizm çevresinde neler bulunmaktadır? Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli, bu çevrenin neresindedir?

Tüm bu soruların cevaplarını bulmak gerekmektedir.

2-) TURİZM ÇEVRESİ

Yüzeysel bir bakış açısıyla, çevrenin turizm için; bir yandan, turizmi ortaya çıkartan kaynak, öte yandan da, bir vitrin özelliğine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

“Bir yörenin turizm bakımından gelişmesinde; doğal çekiciliklerin, tarihi ve kültürel zenginliklerin ve sosyal etkinliklerin, gelişim ölçütü olarak kabul edildiğini görüyoruz.” (Kahraman ve Türkay, 2006) Bu durum ise; doğal, kültürel ve sosyal çevre kavramlarını çağrıştırmaktadır.

Doğal çevrenin kapsamına, yeryüzünün doğal yapısı yeryüzü şekilleri(dağlar, yaylalar... vb.),su kaynakları(göl, deniz, baraj, akarsu... vb.),iklim, botanik ve zoolojik yapılar girmektedir.(İlkin ve Dinçer, 1991)

Kültürel çevre, ortak yüzyılların ortak yaşamışlığının ürünleri olup kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar ulaşan; arkeolojik sit ve harabeler, tarihî olaylar, yerel mimari, folklor, festivaller, mutfak zenginliği ve el sanatlarını içermektedir.

Sosyal çevre de ise; idari yapı, nüfus, iş gücü, eğitim ve ulaşım yer almaktadır.

Tüm bu çevre çeşitlerinin; tanınması, korunması, geliştirilmesi ve tanıtılması, bir yörenin sosyo-ekonomik kalkınmasında turizmi, sürükleyici sektör haline getirir; gelişen turistik yapı da, o yörenin çevre vitrini olarak, dışa yansır.

Dünyadan ülkemize oradan da yöremize doğru yönelen bir bakışla, turizm çevre vitrinlerine göz atacak olursak; Pramidlerin Mısır'ı, Gondolların Venedik- İtalya'yı, Şogun geleneğinin Japonya'yı, Boğa güreşlerinin İspanya'yı, Hz. Mevlana'nın Konya'yı, kaysının Malatya'yı ve sarımsağın Taşköprü'yü ilk anda çağrıştırdığını tespit ederiz. Mesela; Gondol, başka yerde kullanılamaz mı? Elbette kullanılabilir. Ama nerede kullanılırsa kullanılsın, yapısı ve şekli itibariyle her zaman Venedik akla gelecektir. Dolayısıyla Gondol, İtalya'nın çevre vitrininde bir turizm ürünü olmuştur.

Şimdi; turizmin çevresel alanını, Kastamonu örneği üzerinde tartışmayı deneyelim:

3-) KASTAMONU İLİNİN TURİZM ÇEVRESEL ALANI

Kastamonu İli'nin turizm çevresini; doğal çevre, kültürel çevre ve sosyal çevre yaklaşımıyla incelemeye çalıştığımızda, ilimizin turizm arz verilerine de ulaşılmış olacağız:

Doğal çevre açısından Kastamonu İline bakıldığında, söylenebilecek ilk söz; “Doğanın kucakında özenle saklanmış bir yöre” oluşudur.

Yeryüzü şekillerinin zenginliği, Kastamonu'ya turizmde rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Ilgaz ve Küre dağları milli parkları; Araç, Çatalzeytin, Tosya ve Devrekâni yaylaları; Pınarbaşı, Azdavay ve Küre kanyonları, Ilgarini ve Buzulluk gibi ilginç mağaraları bu yeryüzü çekiciliklerinden bazılarıdır.(Türker, N ve Çetinkaya, A,2009)

Su kaynakları açısından Kastamonu doğası, iki önemli akarsu havzasının arasında yer almaktadır. Bunlar; Gökırmak ve Devrez havzalarıdır. Bu su kaynakları ve bunlara dökülen akarsular üzerinde kurulmuş gölet ve barajlar ile doğal göller, yöreyi su kaynakları bakımından da cazibeli kılmaktadır. Akarsulara ek olarak, Cide'den Çatalzeytin'e kadar uzanan Karadeniz sahil şeridi, gerek yaz turizmi, gerekse peyzaj çekicilikleri açısından önemli bir turizm kaynağıdır.(TR 82 Düzey 2 Bölge Planı,2011)

Botanik ve zoolojik yapıya gelince; Ilgaz ve Küre dağları milli park alanları içersinde, zengin biyolojik çeşitliliğin mevcut olduğu bilinmektedir.

Kastamonu'nun kültürel çevresinde; insanın, insana ve maddeye tavır alışını, güçlü sosyal akrabalık bağını ve ağır bedeller ödemiş yaşamışlığını görüyoruz.

“Antik çağdaki adı Paflagonya olan bu bölgede, sekiz medeniyetin ayak izlerine rastlanmaktadır. Ancak, bu bölge, Türklük ve Müslümanlık tarihi açısından çok özel bir yere ve öneme sahiptir.” (Avcı,1990)

“Bin yıllık bir kültür destanı mı dinlemek istiyorsunuz?

Selçukluyu, Çobanoğullarını, Candaroğullarını, Osmanlıyı, Milli Mücadeleyi, Atatürk'ün şapka ve kıyafet inkılâbını mı merak ediyorsunuz?

Tüm bu sorularınıza ve meraklarınıza; ahşap işlemeciliğinin dünyadaki en güzide örneklerinden Kasaba köyü Mahmut Bey Camii, Hisarardı mevkiinde Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi, Merhum şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un istiklâl vaazı verdiği Nasrullah Camii, Cumhuriyet Meydanında Şehit Şerife Bacı Anıtı, asırları devirmiş konaklar ve daha nice efsaneleşmiş öyküler, ayrıntılı cevaplar sunacaktır.

Turizm sosyal çevresine gelince; ilk yapmamız gereken iş, genel sosyal çevre içinde bir sınır çizmek olmalıdır. Zira; sosyal çevreye genel yaklaşım, bizi öz konumuzdan uzaklaştıracak, ilimizin; üst üste yığılmış, yıllardır çözüm bekleyen genel sorunlarıyla karşı karşıya getirecektir.

Turizm sosyal çevresini, “turizm ürünü üretimiyle ki bunları; konaklama, yeme-içme, hediyelik eşya, ulaşım, rehberlik hizmeti, tanıtım... vb.” (Olalı,1990) ile sınırlandırsak bile, etkileşimi itibariyle oldukça geniş bir alana hitap ettiğini tespit ediyoruz. Neredeyse yöredeki herkes, bu olayın içinde ve bu iş için görevli-sorumlu durumdadır diyebiliriz.

Şimdi, çizilen bu çerçeveyi yüzeysel olarak çözümleyip; sonrasında da Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyaları Anma Haftalarını incelemeye çalışalım.

İlk gözlemimiz; Kastamonu ilinin doğal ve kültürel çevresindeki güçlü donanımın, maalesef, turizm sosyal çevresinde olmayışı şeklindedir.

Hâlihazırda, Kastamonu İline yönelmiş turizm talebi, günü birlik iç turizm özellikli olup azımsanmayacak ölçüdedir. Bu talebin hemen hemen tümünün ziyaret güzergâhlarını Şeyh Şaban-ı Veli külliyesi oluşturmaktadır.

4-) KASTAMONU’NUN KÜLTÜREL TURİZM ÇEVRESİNDE HZ. PİR. ŞEYH ŞABAN-I VELİ VE ANMA HAFTALARI

Günümüzde, Kastamonu’nun kültürel turizm çevresinde yer alan ve mütevazî türbesinde ebedi istirahatgahında bulunan Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli, kendisini tanıyan ve bilenlerin devamlı ziyaretleriyle hiçbir gün boş kalmazken, dün olduğu gibi bugün de manevi elini tüm insanlığa büyük bir hoşgörü ve sevgiyle uzatmaya devam etmektedir.

Özellikle,01–04 Mayıs 1992 yılında, ilki gerçekleştirilen Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyaları Anma haftasından sonra külliyeye daha bir ihtimam gösterilmiş ve daha çok ziyaretçi akınına uğramıştır.

Bu anma haftası, ilimiz insanınca çok tasvip görmüş; yaşlıları, gençleri, kadınları ve çocuklarıyla Kastamonu halkı hafta etkinlikleri içersinde yer almış, tabandan gelen ve halkın büyük bir kısmının iştirak ettiği bir hareket olmuştur (Kastamonu’nun Sesi Dergisi,1993)

Bu hafta, yaşlıların deyimiyle, Milli Mücadeleden sonra, Kastamonu halkını ayağa kaldıran önemli bir olay olmuştur.

Anma haftasının sosyal kimliği; resmi açılışa ek olarak, şehir içi türbe ziyaretleri, resim-eburu-hat sanatları üzerine oluşturulan sergilerin açılması, şehir dışı ziyaretgâhlara gidilmesi, Türk sanat ve tasavvuf musikisi dinlenmesi, ilçelerde özel programlar, piknik türü geziler, ikramlar, bilimsel toplantılar, güzide sanatçılarla Kastamonu halkının buluşturulması şeklindedir.

Anma haftasının kültür kimliğinde ise şunları görmekteyiz: Büyüklerimizin ifadesiyle, insanlığa merhametin harman olduğu yer, Kastamonu. Bu yörenin köyünden kentine her köşesinden bir uhrevi hava yükselir. Bu memleketin taşı da, toprağı da, insanı da mübarektir.(Özdağ, 2003)

Halkına ve Hak’a hizmeti şiar edinmiş yücelerin, gelecek kuşaklara tanıtılması, bu büyük zatların bilinmesi, milletimizin bekası için elzemdir düşüncesiyle, nesillerin bağıını perçinlemek, onların insanlık anlayışını, hayat

felsefelerinde yer alan imanlı, ihlâslı, safalı ve şifalı çizgilerini cemiyetimizle tanıştırmak için bu ve bunun gibi anma haftalarının ihdas edildiği gözlenmektedir.

Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyaları Anma Haftasının doğuş öyküsüne geçmeden, dünyada ve ülkemizde benzer etkinliklerin neler olduğuna bir göz atmayı deneyelim.

5-) DÜNYADA VE TÜRKİYE DE BENZER ETKİNLİKLER

Dini yerlerin ve kutsal değerlerin ziyareti, tarihin çok eski devirlerinden beri süregelen bir uygulamadır. Dini muhtevalı törenler, toplantılar ise dünyanın hemen hemen her ülkesinde gerçekleştirilmektedir. Bu etkinlikler, ülke genelinde olduğu gibi yöre bazında da yapılmaktadır.

Bu etkinliklerin ana amacı; kültür kimliğini oluşturan öğelerin gelecek kuşaklarca tanınmasını ve bilinmesini sağlamak, günümüz insanını da rehabilite etmektir.

Dini kimliği ayakta tutmak ve geliştirmek gayesiyle, Katolik kilisesince organize edilen; Noel, paskalya, yortu... Vb adlar verilmiş olan 52 etkinlik; Ortodoks Patrikhanesi himayesinde 23 etkinlik, Protestan kilisesi organizasyonunda 18 etkinlik göze çarpmaktadır. Ayrıca, güney doğu İspanya'da eğlenceli olanlarına fiesta, törensel boyutlu olanlarına fallas adı verilen 39 etkinlik bulunmaktadır.

Musevilerde de dini özellik taşıyan 32 etkinlik görülmektedir.(Coirault,1994)

Türkiye'ye gelince; bir yandan, Hristiyanlar ve Museviler için kutsal yerlere sahip olduğundan dış inanç turizmine hitap ediyor, öte yandan da Türkiye'nin hemen her yöresinde inanç amaçlı etkinliklerle karşılaşılıyor. (İpek Yolu,1994)

Türkiye genelinde il il etkinlikler incelendiğinde, genelde yöreye özgü önemli şahsiyetlere yönelik anma ve kutlama programlarının yapıldığına rastlanmaktadır. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

“1-Afyon - Hamza Şeyh Dede'yi Anma Hıdırellez Kültür Bayramı-Mayıs 1.Hafta

2-Aksaray- Cemaleddin-i Aksaray'ı Anma Günü- Eylül 2.Hafta

3-Ankara- Hacı Bayram-ı Veli Kültür ve Sanat Etkinlikleri- Nisan 1.Hafta

4-Ankara/ Nallıhan Tapduk Emre'yi Anma Törenleri – Ağustos 4.Hafta

5-Bolu- Tokad-i Hayrettin Hz. Anma Günü – 16 Temmuz

6-Çankırı- Hacı Murad-ı Veli'yi Anma Günü ve Kiraz Şenlikleri 16–18 Haziran

7- Çorum / Osmancık -Koyun Baba Kültür ve Pirinç Panayırı-Ekim 4.Hafta

8- Erzurum/Pasinler-İbrahim Hakkı Hz. Anma Törenleri 23–30 Ağustos

9- Eskişehir- Yunus Emre Kültür ve Sanat Haftası – 6–10 Mayıs

- 10-İçel/ Tarsus - Eshab-ı Kehf Hıdrellez Etkinlikleri 6-7 Mayıs
11- Kayseri- Seyyid Burhaneddin Anma Günü -27 Kasım
12-Konya – Mevlana'yı Anma Törenleri – 10-17 Aralık
13-Nevşehir- Hacı Bektaş-ı Veli'yi Anma Törenleri- 16-18 Ağustos
14-Siirt/Baykan Veysel Karani Hz. Anma Törenleri – 4 Haziran
15-Sivas/Yıldızeli- Pir Sultan Abdal Şenlikleri – 1-3 Temmuz” (Yerel Etkinlikler,2000)

Bu ve benzeri etkinlikler, zaman içerisinde giderek artan ziyaretçi kitlesiyle, iç turizmde de, inanç turizminin harekete geçmesini sağlamışlardır.

Kastamonu ise, derin tarihi geçmişi ve önemli âlim ve arifleriyle bu kervana katılmayı çoktan hak etmişti.

Yöreyi tanıyanların ifadesiyle, Kastamonu; Evliya, Enbiya ve Şüheda diyarıydı. Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli, bu yörenin manevi zirhıydı. Ama bunun tescil edilmesi gerekiyordu. Bu düşünce ancak 1992 yılında hayat buldu. Anma Haftası başladı. Haftanın yankıları uzun süre devam etti.

Basın, bu haftayı, yatır turizmi olarak manşetlerine taşıdı. Yöre halkı ise, Kastamonu'nun manevi kalkınma atılımı olarak değerlendirdi.(Kastamonu'nun Sesi, Nisan-1993, s:4)

Şimdi de, bu oldukça anlamlı haftanın doğuş öyküsünden ve arka planından bahsetmeye çalışalım.

6-) ŞEYH ŞABAN-I VELİ VE KASTAMONU EVLİYALARINI ANMA HAFTASI VE BU ETKİNLİĞİN DOĞUŞ ÖYKÜSÜ

Özellikle,2000'li yıllardan itibaren, Kastamonu ilinde yöreye özgü birçok etkinlik organize edilmektedir. Bu etkinliklerin içerisinde hiç şüphe yok ki en önemlisi, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyaları Anma Haftasıdır.

Bu Anma haftası; ilk kez,1-4 Mayıs 1992'de üç gönüllü kuruluş ile bir meslek odasının ortaklaşa gayretiyle düzenlenmiş, o dönemin İl Turizm Müdürlüğü de bu faaliyetin sekretaryasını yürütmüştür.

Bu kuruluşlar; Turizm Tanıtma Geliştirme ve Kalkındırma Derneği,(şu an, maalesef, İlgisizlik sonucu fes edilerek kapatılmış durumdadır),Şeyh Şaban-ı Veli Derneği(Bugün Kültür Vakfına dönüştürülmüştür.),Türk Basın Birliği ile Kastamonu Ticaret ve Sanayi Odasıdır.(Avcı, E. 2004)

Öte yandan, Rahmetli Valimiz Kamil Demircioğlu' da, bu ilk kez gerçekleştirilen faaliyetin himayeleri altında olduğunu belirterek büyük bir kadirşinaslık örneği vermiştir.

Günümüzde, kimilerinin inanç turizmi olarak, kimilerinin de Kastamonu ilinin kalkınma atağının manevi başlangıcı olarak tanımladığı bu Anma haftası, geleneksel hale gelmiş ve bu yıl itibariyle 21(Yirmi bir)inci yılına ulaşmıştır.

Şimdi, “Hz.Pir Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyaları Anma Haftası” nasıl ve nereden doğdu? Bunu anlatmayı deneyelim.

Önce bu öykünün ana kahramanlarını sıralayalım hatırlayabildiklerimiz kadarıyla. Bugün aramızda olmayanlar ama gönlümüzde yaşattıklarımızı ön sıralara almaya çalışalım isimleriyle ve o günkü unvanlarıyla:

Kıymetli Valimiz merhum Sn. Kamil Demircioğlu, T.B.B Başkanı merhum Murat Köseoğlu, büyük hayırsever merhum Hacı Hasip Yılanlıoğlu, muhterem büyüğümüz merhum Hacı Mevlut Yücel, Sn Hüseyin Üster ile yol dostları tabirini kullanacağım iki önemli isim: KATSO Yönetim Kurulu Başkanı Sn. Sedat İşeri, Şeyh Şaban-ı Veli Cami ve Türbesi Koruma ve Yaşatma Derneği Başkan Yardımcısı Süleyman Yücel. İşte bu isimler bugün artık gelenek haline gelmiş bu ulvi etkinliğin ilk mimarları ve mühendisleridir. Bu vesileyle ölenlerimize rahmet diliyor, yaşayanları da şükranla yâd ediyoruz.

Gelelim, etkinliğimizin doğuşuna. Lisansüstü hocalarımdan birinin; Turizm pazarlamasında yeni bir yöre ortaya sunmak için, tarihten, dünden bir olay yakalayıp onu, ikram ve reklamlarla pazarlayınız, sözü, İl Turizm Müdürlüğü görevine gelir gelmez benim ilk rehberim oldu. Bu düşünceden hareketle, hedeflerimi oluşturmuş, eylem planlarımı hazırlamıştım:

*Kastamonu, turizmde yeni bir yöre olmalıydı.

*Kastamonu'nun kültür turizm vitrinini Milli Mücadele kahramanlıklarının yanı sıra “ Evliya, enbiya ve Şüheda Diyarı” ifadesi oluşturmalıydı.

Bunun için ise;

Hız. Pir Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyaları Anma Haftası başlatılmalıydı. Bu haftanın başlatılması üç açıdan çok önemliydi:

- Kastamonu ve çevresinin doğal, kültürel ve sosyal güzellikleri yurt İçi ve yurt dışında tanınmalı, yöreye daha fazla ziyaretçi ve yatırımcının getirilmesi sağlanmalı ve turizm yöresi olmak suretiyle de devlet kaynaklarının yöreye yönlendirilmesinin etkinleştirilmesi gerçekleştirilmeliydi.

- İlimiz bünyesinde ki erenlerin, evliyaların, alimlerin, şehitlerin gelecek kuşaklarca tanınması, bilinmesi ve onlara olan saygı ve muhabbetin sürekliliğinin sağlanması, nesillerin yöresiyle, ülkesiyle gurur duyması ,kimlikli dünyanın kimlikli kalması için son derece gerekliydi..

- İl dışında yaşayan Kastamonu insanı, doğup büyüdüğü bu yerleri hiç ama hiç unutmuyor, her haber ortamında yöresiyle ilgili güzel haberlerle gurur duyuyor ve kötü haberle de kahroluyordu. Öyle bir etkinlik düzenlenmeliydi ki, İlimiz insanı kendisiyle gurur duyarken etrafındakileri de, Kastamonu için potansiyel turist edebilmeliydi. Bu sayede yörenin ekonomik kültürel ve sosyal gelişmesi sağlanabilecekti.

İşte bu temel düşüncelerden hareketle; Kimlerle, niçin, nasıl, nerede, ne zaman çalışmamız gerektiğine ilişkin yazılı tasarımı hazırlayıp; bunu, önce; Sn. S.İşeri ile

S. Yücel'e ardından da merhum ağabeyimiz Sn. M. Köseoğlu aracılığıyla da Sn. Valimiz Kamil Demircioğlu'na ilettik. Oldukça olumlu karşılanan projemiz, Sayın Valimizin himayelerinde hızla hayata geçti. Hazırlık komiteleri, icraat komiteleri ve daha pek çok komiteler oluşturuldu. Aylar öncesinden hummalı faaliyetler yürütüldü. Kutsal yerler temizlendi. Köy yolları kumlandı. İlimiz, misafirlerimizi karşılamak için hazırlandı. Tüm Kastamonu'yu kucaklayan bu anlamlı haftaya, herkes emek verdi, gönül verdi ve güç verdi. Dönemin Belediye Başkanı merhum Sn. Faruk Nuhoglu bütün belediye otobüslerini türbe gezileri için seferber etti. Kamu kurumlarının araç-gereçleri de bu hafta boyunca etkinliklerde görevlendirildi.

Taşköprü, Hanönü ve İhsangazi İlçelerimiz de bu etkinliklerde yerini aldı. Sonuçta; bir İl'in bütün yaşayanları bir amaç uğrunda bir araya geldi ve müşterek tavır sergiledi.

Özetle; işte bu satırlar, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyalarını Anma Haftasının başlama öyküsüdür.

Bu öykünün bir başka arka planını da aktarmadan geçemeyeceğim:

Sayın Valimizin şu sözleri hala kulağımda çınlamaktadır:

“– Sayın Müdür, bu Anma Haftası oldukça hassas dengeler üzerinde ilerlemesi gereken bir faaliyetler bütünüdür içeriyor. Bir yandan bu yüce zatlar korunup kollanacak, istismar edilmeyecek, ettirilmeyecek; öte yandan da yöre tanıtımı gerçekleşecek, bu işi başarmamız lazım.”

Evet... Bu devlet adamlığı ufku, şahsıma çok büyük güven vermiş, etkinliklerin içinde olduğum sürece bu hassas çizgi hep hatırımda kalmıştır.

İlk Anma haftası etkinlikleri, bütçesiz başlamış borçsuz bitirilmiştir. Bu etkinliklerde; Prof. Dr. İ. Ağah ÇUBUKCU ve Prof. Dr. Günay TÜMER gibi mümtaz bilim adamlarımız gönül sohbetleri yapmış, türbelerimiz ve camilerimiz ziyaret edilmiş, tiyatro ve sergiler tertip edilmiş, Türk sanat müziğimizin değerli şahsiyeti Ahmet ÖZHAN 25 arkadaşıyla Kastamonu'ya gelerek Türk Tasavvuf Musikisi konseri vermiştir. Hafta boyunca çeşitli etkinliklere sahne olan Kastamonu, çevre illerden gelen pek çok misafiri ağırlamış ve binlerce tebrik telgrafına muhatap olmuştur.(Kastamonu'nun Sesi, Nisan–1993)

Diğer anma haftalarında ise; organizasyon, Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı kuruncaya kadar Kastamonu Kalkınma Vakfı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kültür Vakfı kurulduktan sonra ise, Valiliğin oluşturduğu tertip komitesi ile Vakıf, işbirliği içersinde haftanın çalışmalarını yapmışlardır.

7-) ŞEYH ŞABAN-I VELİ KÜLLİYESİNE GÖSTERİLEN İHTİMAM VE ANI DEFTERİ:

Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin külliyesine ve Anma Haftalarına ilgi, devlet makamları açısından da önemsenmiştir.

Bunu; hemen hemen her anma haftası programına, Bakan seviyesinde hükümet temsilcilerinin iştirak etmiş olmasından ve de 1994 yılından itibaren Kültür Vakfınca başlatılan Anı defteri uygulamasından tespit ediyoruz.

Şeyh Şaban-ı Veli Müzesi Anı defteri incelendiğinde; ilk hatıratın 28.05.1994 tarihli KKTC'nin Cumhurbaşkanı sıfatıyla Sn. Rauf Denktaş'a ait olduğu ve bu kıymetli büyüğümüzün yazılarıyla başladığı görülmektedir.

14.07.2000 tarihine kadar 75 ziyaretçinin Anı defterine duygu ve düşüncelerini yazdıkları görülmüş olup bunlardan bazıları aşağıya çıkarılmıştır: (Anı Defteri,1994)

- 1- Rauf Denktaş- KKTC Cumhurbaşkanı
- 2- Başbuğ Alparslan Türkeş- MHP Genel Başkanı
- 3- Nurhan Tekinel- Devlet Bakanı
- 4- Ercan Karakaş- Kültür Bakanı
- 5- Şevket Ramazan- Kırım Milletvekili
- 6- Dr. Ağah Oktay Güner-Kültür Bakanı
- 7- M. Ziyattin Tokar –Çevre Bakanı
- 8- İsmail Kahraman – Kültür Bakanı
- 9- Cihangir Muhammed – Özbekistan E.Milletvekili
- 10- Dr. Devlet Bahçeli- Başbakan Yardımcısı
- 11- Metin Gürdere – Devlet Bakanı
- 12- Ahmet Demircan- Devlet Bakanı
- 13- Prof. Dr. İhsan Doğramacı- YÖK Başkanı
- 14- Mehmet Dumlu Hoca
- 15- Mehmet Nuri Yılmaz- Diyanet İşleri Başkanı
- 16- Recep Tayyip Erdoğan – İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanı
- 17- Hüsamettin Kavi- İş Adamı
- 18- Dr. O. Kadri Keskin – Başbakanlık Müsteşarı
- 19- Erdal İnönü- SHP Genel Başkanı
- 20- Prof. Dr. Nurettin Sözen
- 21- Ahmet Kabaklı- Yazar

Görüldüğü üzere; Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyalari Anma Haftası, mahalli imkânlarla, Kastamonu insanının, inanç turizmine start verişli olup alternatif turizm anlayışının, yöresi için, hayata geçiriliş çabasıdır.

Bu çaba, Kastamonu'ya neler kazandırmıştır? Her şeyden önce, Kastamonu'nun imajında ve tanınmasında önemli mesafeler kat ettirmiş; yıllardır, Ilgaz Dağlarının ardında sessiz sedasız duran İlimiz, giderek, bir ilgi odağı haline gelmeye başlamıştır.

ÖNERİLER

Bu yıl, 21. Anma etkinlikleri gerçekleşen Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyalari Haftasının daha etkin, daha katılımlı hale

getirebilmesi için bazı hususların dikkate alınması önem arz etmektedir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Anma Haftası ile ilgili yirmi bir yıllık doküman arşivlenmeli, sonra ki yıllarda da bu çalışma sistemli bir biçimde devam ettirilmelidir.

2- Anma Haftasının Planlama ve Organizasyon Komitesi, çalışmalarına bir yıl öncesinden başlamalı ve düzenli toplantılarla anma haftası hazırlanmalıdır.

3- Anma Haftası için tanıtıcı yayınlara ağırlık verilmeli; kitap, bülten, broşür ve hediyelik el ve ev sanatları eşyaları hazırlatılarak satışa sunulmalıdır.

4- Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyalari ile ilgili nitelikli, belgesel ve konulu filmler yaptırılmalı, roman ve tiyatro eserleri yazdırılmalıdır.

5- Halvetilik, Postnişinler ve diğer dini ve ilmi konularda ki eski eser ve el yazması kaynaklar toplanarak günümüz Türkçesine çevrilmelidir.

6- Anma Toplantıları uluslararası boyuta ulaşmalı, değişik yabancı dillerde bilgi ve tanıtım materyalleri üretilmelidir.

7- Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Vakfı, kamu kurum ve kuruluşlarınca bilgi, belge ve ekonomik açıdan desteklenmelidir.

8- Anma haftasına gelen ziyaretçilerin konaklama ihtiyaçları, klasik Kastamonu evlerinde ev pansiyonculuğu yoluyla karşılanmaya çalışılmalıdır.

Sonuç olarak;

Hz. Pir. Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyalari Anma Haftası, Kastamonu İl'inin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik kalkınmasında bir dönüm noktası olmuştur. Bu haftanın önemini iyi kavrayıp, gelecek kuşaklara aktarmak, bizler için mühim bir misyondur.

Bu vazifeyi, bize verilen sınırlı süre içerisinde ve de hazırlamış olduğumuz geniş ve detaylı makaleyle, bir nebze olsun gerçekleştirdiğimize inanıyor, tüm katılımcılara saygılar sunuyoruz.

KAYNAKLAR

Abdulkadiroğlu, A (1991) Halvetilik'in Şa'baniyye Kolu Şeyh Şa'ban-ı Veli ve Külliyesi, Kastamonu Şeyh Şa'ban-ı Veli Derneği Yayınları:3,Kastamonu, s:40

Avcı, M (1993) Şeyh Şaban-ı Veli ve Kastamonu Evliyalari Anma Haftası'nın Kastamonu Turizmi Açısından Değerlendirilmesi, Kastamonu'nun Sesi Dergisi, Yıl:1, Sayı:5, Mayıs, Kastamonu, s:10-12

Avcı, M (1990) Kastamonu'nun Turizm Potansiyeli, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s:23

Avcı, E (2004) Mana Mimarlarımızdan Hz. Pir. Şeyh Şaban-ı Veli, Kastamonu'dan Yeni Çizgi, Yıl:1, Sayı:1, Bahar-2004, Kastamonu, s:39-41

----- (1993), Kastamonu'nun Sesi Dergisi, Yıl:1, Sayı:4, Nisan, Kastamonu, s: 4

- Ayverdi,S (1976) Abide Şahsiyetler,Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri:11,İstanbul,s:28
- Coirault,M (1994) Les Fetes Judaisme,Christianisme,İslam, Editions du Cerf, s: 44-59
- İlkin,A ve Dinçer,M.Z (1991) Turizm Türk Ekonomisindeki yeri ve Önemi,TOBB Ankara,s: 61-67
- (1994) İnanç Turizmi,İpek Yolu Sayı:7, T.C Turizm Bakanlığı Yayını,Ankara, s:4-8
- (1992) Evliyalarda Ansiklopedisi (Hacı Bayram-ı Veli maddesi), 6.Cilt, Türkiye Gazetesi, İstanbul, s:323-333
- (1992) Evliyalarda Ansiklopedisi (Ahi Evran maddesi),2.Cilt,Türkiye Gazetesi,İstanbul,s:87-91
- Kahraman,N ve Türkay O (2006) Turizm ve Çevre,2.Baskı,Detay Anatolia Akademik Yayıncılık, Ankara,s:35-40
- Olalı, H (1990) Turizm Politikası ve Planlaması, İşletme Fakültesi yayını, İstanbul, s:139-174
- Önder, M (1998) Anadolu'yu Aydınlatanlar, T.C Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kültür Serisi:1, Ankara, s:130
- Özdağ, M (2003) Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi, Azim Ofset Matbaacılık, Kastamonu, s:114-115
- (1994) Şeyh Şaban-ı Veli Müzesi Anı Defteri, Kastamonu
- Türker, N ve Çetinkaya, A (2009) Batı Karadeniz Bölümü Eko turizm Potansiyeli, (TÜBİTAK Projesi) , Detay Yayıncılık, Ankara, s: 356-361
- (2011) TR82 Düzey 2 Bölgesi, (Kastamonu, Çankırı, Sinop İlleri) 2011-2013 Bölge Planı, KUZKA (Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı),Mayıs-2011,s:90-101
- Yazar, L. N. (1985) Halvetiliğin Şa'baniyye Kolu Menakıb-ı Şa'ban-ı Veli ve Türbename,Mas Matbaacılık,Ankara,s:11
- (2000) Yerel Etkinlikler 2000,T.C Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, Ankara, s: 123-151